Astu
alla
rahva
hulka

Toimetanud Eerik Jõks

ARTIKLEID JA ARUTLUSI EESTI ELANIKKONNA VAIMULAADIST

EESTI KIRIKUTE NÕUKOGU
TALLINN 2012

Autorid artiklite järjekorras: Liina Kilemit, Veiko Vihuri,
Andrus Saar, Igor Prekup, Andrei Sõtšov, Meego Remmel,
Philippe Jourdan, Aleksander Sarapik, Ergo Naab, Jaan Tammsalu,
Ago Lilleorg, Raigo Liiman, Tarmo Tuisk, Anu Rentel, Annika Laats,
Lea Altnurme, Eva-Liisa Jaanus, Marge Unt, Olga Schihalejev,
Kaido Soom ja Ringo Ringvee.

Toimetaja: Eerik Jõks
Toimetaja abid: Liina Kilemit, Anu Rentel ja Tauno Teder
Keeletoimetaja: Eha Kõrge
Korrektor: Mart Siimer

Kujundaja: Tiina Sildre
Esikaane foto: Kaisa Kirikal
Tabelite ja jooniste kujundaja: Piret Frey
Küljendaja: Päivi Palts

Kogumiku autoriõigused: © Eesti Kirikute Nõukogu, 2012
Anna Haava luuletuse „Astu alla" autoriõigused: © Meeta Haldre;
kirjastamisõigused: © kirjastus SE&JS

Eesti Kirikute Nõukogu
Tehnika 115
Tallinn 10139

www.ekn.ee
ekn@ekn.ee

ISBN: 978-9949-9228-1-9

Kogumiku väljaandmist on toetanud:

SISEMINISTEERIUM
Estonian Ministry of the Interior

REGIONAALARENGU TOETUSEKS

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

SISUKORD

Autorid ja toimetajad 7

Eesti Kirikute Nõukogu presidendi tervitus 11
Einar Soone

Toimetaja eessõna 12
Eerik Jõks

1. Sotsioloogilised uuringud Eesti Kirikute Nõukogus 1995–2010 17
Liina Kilemit

2. Eestlane ja ristiusk kirikutegelaste pilgu läbi 24
Veiko Vihuri

3. Eestimaalane ja tema usk sotsioloogi pilgu läbi 49
Andrus Saar

4. Mida tahaks vaimulik teada oma koguduse liikmest?

Eessõna 76

4.1. Ülempreester Igor Prekup 78

4.2. Preester Andrei Sõtšovi kommentaar Igor Prekupi artiklile 90

4.3. Pastor Meego Remmel 93

4.4. Piiskop Philippe Jourdani kommentaar Meego Remmeli artiklile 96

4.5. Ülempreester Aleksander Sarapik 97

4.6. Pastor Ergo Naabi kommentaar Aleksander Sarapiku artiklile 101

4.7. Praost Jaan Tammsalu 103

4.8. Piiskop Ago Lilleoru kommentaar Jaan Tammsalu artiklile 110

5. Eestimaalaste hoiakute muutused usu- ja moraaliküsimustes 1990–2010 113
Raigo Liiman ja *Tarmo Tuisk*

6. Eestimaalaste ootused kirikule 143
Liina Kilemit ja *Anu Rentel*

7. Eestimaalaste arusaam kristlikest moraalireeglitest ning süü ja vastutuse vahekorrast 166
Annika Laats

8. Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest 193
Lea Altnurme

9. Eestimaalaste religioossus Euroopa taustal 213
Eva-Liisa Jaanus ja *Marge Unt*

10. Noorte eestimaalaste ja eurooplaste hoiakud religiooni suhtes 230
Olga Schihalejev

11. Eestimaalase kuvand ristiusust, kirikust ja kristlastest 249
Kaido Soom

12. Ristiusu kohtumine teiste vaimsete praktikatega – Eestimaa kogemus 271
Ringo Ringvee

„Elust, usust ja usuelust 2010" tulemused 283
Võrdlus tunnuse „sugu" alusel

Kogumikus kasutatud lühendite seletus 318

AUTORID JA TOIMETAJAD

Liina Kilemit, MA sotsioloogias (Tartu Ülikool), on alates 1995. aastast olnud religioonisotsioloogia lektor Tartu Teoloogia Akadeemias ja alates 2006. aastast külalislektor EELK Usuteaduse Instituudis. Ta oli uuringu „Elust, usust ja usuelust 2010" ankeedi üks koostajaid. Liina Kilemit kuulub Saksa Sotsioloogide Liidu religioonisotsioloogia sektsiooni ja tema uurimishuviks on eestlaste religioossus ning usuliikumiste ja -kogukondadega liitumise põhjused. Liina Kilemit on Tallinna linna avalike teenuste ja linnauuringute osakonna juhataja.

Veiko Vihuri, dr. theol. (Tartu Ülikool), on EELK vaimulik ja Saarte praost. Ta on Karja koguduse õpetaja.Veiko Vihuri uurimishuviks on Eesti kirikulugu ja oikumeeniline dialoog. Tema doktoritöö teemaks oli „Hugo Bernhard Rahamägi, Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku teine piiskop 1934–1939". Veiko Vihuri oli rahvusvaheliste oikumeeniliste dokumentide kogumiku „Documenta Oecumenica" (Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut, 2006) üks autoritest.

Andrus Saar, PhD (aspirantuur Tartu Ülikoolis, kaitsmine Moskva Riiklikus Ülikoolis), on osalenud mitmete EKN religioonisotsioloogiliste uuringute ettevalmistamises ja läbiviimises. Uurimishuviks religioonisotsioloogias on religiooni/usu rolli muutuste selgitamine alates aastast 1990. Uurimisobjektiks peamiselt Eesti elanikkond, kuid ka teiste Euroopa riikide elanikud. Andrus Saar on Sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll juht.

Igor Prekup on lõpetanud Peterburi Vaimuliku Akadeemia, ta on MPEÕK vaimulik (ülempreester) ja filosoofia õpetaja Lasnamäe Gümnaasiumis. Igor Prekup on Rjazani Riiklikus Ülikoolis pedagoogika alal teadusliku kraadi taotlejakandidaat. Tema uurimishuvideks on moraaliteoloogia, pedagoogika ja kirikulugu.

Andrei Sõtšov, dr. theol. (Tartu Ülikool), on EAÕK vaimulik (preester) ja Eesti Kaitseväe kaplan. Tema uurimisvaldkonnaks on XX sajandi (eriti okupatsioonide aja) õigeusu kiriku ajalugu Eestis. Andrei Sõtšov on Tartu Ülikooli kirikuloo teadur ja osaleb Kultuuriteooria tippkeskuse töös.

Meego Remmel, PhD (University of Wales), on EEKBKL vaimulik ja president. Ta on Tartu Salemi koguduse pastor. Meego Remmel on õpetanud eetikat alates 1991. aastast erinevates Eesti ja välismaa kõrgkoolides. Ta on uurinud kaasaegset vooruseetikat, suhtlemiseetikat, sotsiaaleetikat ja bioeetikat.

Philippe Jourdan, teoloogiamagister (Pontificium Atheneum Sanctae Crucis (Püha Risti) seminar), on RKK apostellik administraator (piiskop) Eestis. Ta on lõpetamas doktoritööd analüütilisest filosoofiast. Philippe Jourdan on EKN asepresident.

Aleksander (Aivar) Sarapik, teoloogiamagister (Püha Risti Kreeka Teoloogia Kool, USA), on EAÕK vaimulik (ülempreester) ja Eesti Kaitseliidu peakaplan. Ta on töötanud noorsootöö juhina Eesti erinevates organisatsioonides (Punane Rist, Noored Kotkad, Eesti Kirikute Noortenõukogu, Ortodoksi Noorte Liikumine). Aivar Sarapik oli nõunik Moskva Patriarhaadi ja Oikumeenilise Patriarhaadi läbirääkimistel.

Ergo Naab, teoloogiamagister (EELK Usuteaduse Instituut), on AKEL-i vaimulik. Ta on Rakvere adventkoguduse pastor. Ergo Naab on Eesti Piibliseltsi nõukogu ja EKN teoloogiakomisjoni liige. Tema uurimishuvideks on hilisantiikaja religioonifenomenoloogia ning algkristliku mõtlemise kujunemine.

Jaan Tammsalu, teoloogiamagister (EELK Usuteaduse Instituut), on EELK vaimulik ja Tallinna praost. Ta onTallinna Jaani koguduse õpetaja. Jaan Tammsalu uurimishuviks on leeritöö luterlikus kirikus – tema magistritöö teemaks oli „Leeritöö EELK-s aastatel 1988–2000 ja rakenduslikud soovitused leeritööks". Ta osaleb aktiivselt raadiotöös, sisustades Pereraadios saadet „Päeva vaimulik mõte". Nimetatud saate tekstid ilmusid käesoleval aastal raamatuna „Vaimulikud mõtisklused" (Tartu: Johannes Esto Ühingu kirjastus, 2011).

Ago Lilleorg, teoloogiamagister (Tartu Ülikool), on EKNK piiskop. Ago Lilleorg määrati aastase ajateenistuse järel taasloodud Eesti Kaitseväes esimeseks kaplaniks, kus ta teenis üheksa aastat (1995–2004). Aastast 2004 teenib piiskopina ja Toompea koguduse vanempastorina.

Raigo Liiman, MA teoloogias (Helsingi Ülikool), on Soome Evangeelse Luterliku Kiriku vaimulik. Ta on Espoo Toomkiriku koguduse õpetaja. Raigo Liiman tegeles magistriõpingute käigus aktiivselt eestimaalaste usklikkuse uurimisega. Väitekirja alusel ilmus üks Eesti esimesi mahukamaid religioonisotsioloogilisi uurimusi: „Usklikkus muutuvas Eesti ühiskonnas" (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001). Ta osales uuringu „Eestlaste moraal ja väärtushinnangud 2003" töörühmas EELK esindajana. Tema uurimishuviks on rahvusvähemused ja nende usklikkus ning usuline identiteet ja ta on Helsingi Ülikooli praktilise teoloogia doktorant.

Tarmo Tuisk, BA tehnikateaduses (Tallinna Tehnikaülikool), töötas Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudis etnopoliitika töörühmas. Tema uurimishuviks on rahvussuhted ja integratsioon Eesti ühiskonnas. Tarmo Tuisk on Tallinna Ülikooli sotsioloogia eriala magistrant.

Anu Rentel, BA sotsioloogias (Tartu Ülikool), kaitses aastal 1995 diplomitöö teemal „Kirikutega liitumise põhjustest". Ta töötas uuringufirmas Saar Poll ja osales sotsioloogina EKN religiooniõpetuse teemaliste uuringute läbiviimisel. Samuti oli Anu Rentel „Elust, usust ja usuelust 2010" ankeedi üks koostajaid. Anu Rentel töötab Tallinna Linnakantselei sotsioloogina.

Annika Laats, BA teoloogias (Tartu Ülikool), on EELK vaimulik ja Lääne-Harju abipraost. Ta on Risti koguduse õpetaja. Annika Laats on süstemaatilise teoloogia doktorant Helsingi Ülikoolis. Oma väitekirjas kasutab ta tulemusi religioonisotsioloogilistest uurimustest. Ta osales ka „Elust, usust ja usuelust 2010" ankeedi koostamises. Annika Laatsi uurimishuviks on kristlik kuulutus post-ateistlikus kontekstis.

Lea Altnurme, dr. theol. (Tartu Ülikool), on läbi viinud mitmeid kvalitatiivseid religioonisotsioloogilisi uurimusi, mille baasil ta kaitses 2006. aastal doktoritöö „Kristlusest oma usuni". Tema uurimishuviks on tänapäeva religioossed suundumused Eestis. Lea Altnurme on Tartu Ülikooli usuteaduskonna religiooniuuringute vanemteadur ja osaleb Kultuuriteooria tippkeskuse töös.

Eva-Liisa Jaanus, MA sotsioloogias (Tartu Ülikool), töötas aastatel 2003–2006 EKN religioonisotsioloogia projektijuhina ja osales erinevate uuringute ettevalmistamises ja tulemuste analüüsimises. Ta oli ka uuringu „Elust, usust ja usuelust 2010" ankeedi üks koostajaid. Eva-Liisa Jaanus osaleb erinevaid Euroopa riike hõlmavas projektis „Church and Religion in an Enlarged Europe". Ta on Välisministeeriumi Välismajanduse ja Arengukoostöö osakonna lauaülem.

Marge Unt, PhD (Tallinna Ülikool), uurimishuviks on noorte üleminek koolist tööle – tema doktoriväitekirja teemaks oli „Transition from school-to-work in enlarged Europe". Marge Unt on Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi sotsiaalse stratifikatsiooni osakonna vanemteadur.

Olga Schihalejev, dr. theol. (Tartu Ülikool), osales rahvusvahelises uurimisprojektis REDCo, mille raames tehtud empiiriliste uuringute põhjal kaitses doktoritöö „Eesti noored, religioon ja religioosne mitmekesisus: isiklikud suhtumised ja kooli roll". Tema uurimishuvideks on koolinoorte väärtushoiakud ja suhtumine religiooni. Olga Schihalejev on Tartu Ülikooli usuteaduskonna religioonipedagoogika teadur ja osaleb Kultuuriteooria tippkeskuse töös.

Kaido Soom, dr. theol. (Tartu Ülikool) on EELK vaimulik ja Tartu praostkonna vikaarõpetaja. Kaido Soom on Tartu Ülikooli usuteaduskonna praktilise teoloogia lektor, EELK Usuteaduse Instituudi õppejõud, EELK liturgiakomisjoni, õpetuskomisjoni ja vaimulike konverentsi juhatuse liige. Peamine uurimishuvi on seotud leeritööga luterlikus kirikus, millest on ilmunud ka 2007. aastal doktoritöö teemal: „Täiskasvanute leeritöö Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus ja selle arengustrateegia koostamine".

Ringo Ringvee, dr. theol. (Tartu Ülikool), on tegelenud erinevate religiooniteemaliste küsimustega, sh Eesti satanismi uurimisega. Praegu tegeleb Ringo Ringvee riigi ja religiooni suhete uurimisega. Ta töötab Siseministeeriumi Usuasjade osakonna nõunikuna.

Tauno Teder, BA teoloogias (Tartu Ülikool), on EELK vaimulik ja Pärnu praostkonna vikaarõpetaja. Ta on osalenud oikumeenilises tegevuses nii bi- kui multilateraalsel tasandil (EKN täitevsekretär 2004–2010). Tartu Ülikooli usuteaduskonna doktorandina uurib ta liturgilist liikumist oikumeenilises kontekstis.

Eerik Jõks, PhD (University of York), on töötanud pikaaegselt kaasa Eesti oikumeenilises tegevuses (EKN täitevsekretär 1996–2004) ja osalenud kirikute ja ühiskonna suhete uurimisel alates 1996. aastast. Erialaliselt on Eerik Jõks muusikateadlane, kelle uurimishuvi on Lääne kiriku keskaegse ühehäälse liturgilise laulu kaasaegne mõistmine. Eerik Jõks on Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia teadur.

EESTI KIRIKUTE NÕUKOGU PRESIDENDI TERVITUS
Piiskop Einar Soone

Eestis elavaid inimesi teenima kutsutud kirikute ja nende vaimulike ees seisab tänapäeval oluline küsimus: kuidas saada rohkem teavet oma kaasmaalaste kohta. Kuidas tunda ära, mis neile vaimses plaanis oluline on, mis neid muretsema paneb, mis neid lohutab ja mis on nende ootused hingekarjastele. Selles asjas annab juba Jeesus meile eeskuju. Nii Markuse kui ka Luuka evangeelium räägib meile loo, kuidas Jeesus küsib teda kõnetanud pimedalt mehelt: „Mida sa tahad, et ma sulle teeksin?" Jeesus näeb, et mees on pime ja vajab abi. Vaieldamatult tahab Jeesus teda aidata. Ometi ei asu ta kohe meest tervendama, vaid küsib: „Mida sa tahad, et ma sulle teeksin?" Seepärast peaks ka kirik Jeesuse eeskujul oma rahvalt küsima: „Mida sa tahad, et ma sulle teeksin?"

Hoiakut, et kirik peab vastama inimeste ootustele, on kirikuringkondades mõningal määral kritiseeritud. Arvatakse, et nii jõutakse olukorrani, kus kirik tegutseb vaid inimeste tahte kohaselt ja unustab ära kristliku kuulutuse aluspõhimõtted. Tuleb selget vahet teha, kas abistaja püüab oma tegudega hädalisele meele järele olla või püüab mõista hädalise „keelepruuki" ja selle kaudu tema sügavamaid sisemisi vajadusi.

Teadasaamine, kuidas rahvas meie ümber suures sulatuspotis mõtleb, tunneb ja muretseb, ei ole ainult kiriku ülesanne. See on kogu globaliseerunud piirideta maailmas igapäevane praktiline küsimus. Multikultuursus ja multireligioossus ei ole midagi, mis toimub „kusagil mujal" – see on meie elu tegelikkus. Seepärast on teadmiste omandamine selles vallas äärmiselt oluline ja küllap annab kogumik „Astu alla rahva hulka" selleks oma panuse.

Käesolev kogumik on selleteemalise arutelu heaks abivahendiks ja üheks vaheetapiks elumuutuste ajavoolus. Loodame, et tulemas on uued religioonisotsioloogilised uuringud ja oleks väga tõhus, kui meie maal teenivad vaimulikud ning kirikuteenijad esitaksid oma küsimused selle rahva kohta mitte ainult vaikselt iseendas, vaid arutelus oma kolleegide ja religioonisotsioloogiliste uuringute läbiviijatega.

Viljakat lugemist, mõtlemist ja järelduste tegemist!

TOIMETAJA EESSÕNA
Eerik Jõks

Nüüdisaja ühiskonda iseloomustab arvamuste paljusus ja erandiks ei ole ka eriarvamused ning kaemused kirikut ja usku puudutavates küsimustes. Tänapäeval ei saa enam rääkida ainult erinevustest kristlike konfessioonide vahel, vaid erinevate spiritualiteetide piirid jooksevad ka läbi konfessioonide. Veelgi keerulisemaks muutub olukord, kui vaatluse alla tulevad inimesed, kes formaalselt ühegi kogudusega liitunud ei ole, ent kellel on nii vaimseid kui religioosseid püüdlusi. Selline variantsus teeb kiriku töö, eriti aga misjonitöö ning kaplaniteenistuse väga komplitseerituks. Arvamuste paljusus, mis on globaliseerunud maailma paratamatu kaasand, esitab tõsise väljakutse nii kiriku sise- kui välismisjonile kui ka iganädalaste jumalateenistuste ja vaimulike talituste ettevalmistamisele. Meie ees seisev küsimus on: kuidas me suudame sellele väljakutsele vastata?

1. Uuringust kogumikuni

Selleks, et saada rohkem teavet Eestis elavate inimeste kiriku- ja usukaemusest, on Eesti Kirikute Nõukogu alates 1995. aastast korraldanud mitmeid erilaadseid religioonisotsioloogilisi uuringuid, nende hulgas ka iga viie aasta järel läbiviidav „Elust, usust ja usuelust" uuring.[1] Tuleb rõõmuga tõdeda, et aastate jooksul on uuringute läbiviimises tehtud edusamme, aga puudusena tuleb mainida ebapiisavat tulemuste analüüsimist, vähest järelduste publitseerimist ja, mis kõige tähtsam, nende järelduste kasinat tutvustamist Eesti vaimulikkonnale ning teistele inimestele, kes peaksid antud teemaga kursis olema. Kuna tulemused ei ole soovitud mahus ja kvaliteedis jõudnud vaimulikkonnani, ei ole neid ka saadud piisava tõhususega kiriku töösse rakendada. Seepärast on mul käesoleva mahuka kogumiku üle väga hea meel, sest ühe uuringu raames ei ole seni niivõrd põhjalikku ja mitmetahulist analüüsi tehtud ning selle tulemusi publitseeritud.

Kogumiku eellooks võib lugeda 4. novembril 2010 Tartu Ülikoolis toimunud konverentsi „Elust, usust ja usuelust 2010". Enamik käesolevas kogumikus publitseeritud artiklitest olid konverentsi kavas ettekannetena. Konverentsi mõttekodades osalejatel oli võimalik esitada oma tähelepanekuid, mille alusel autorid said oma artikleid täiendada.

[1] Ülevaateks sotsioloogilistest uuringutest Eesti Kirikute Nõukogus vt käesolevas kogumikus Liina Kilemiti artiklit „Sotsioloogilised uuringud Eesti Kirikute Nõukogus 1995–2010".

Juba konverentsil tõi tulemuste põhjalikum analüüs taas välja hulga kitsaskohti erinevate terminite mõistmises. Sellele probleemile on kogumikus viidanud mitu autorit.[2] Mida tähendab sõna „usklik"? Kuidas küsimustikule vastaja seda mõistab? Milline on „usu" ja „religiooni" tähenduse erinevus küsimustikule vastaja jaoks? Kas ja kuidas on üldse võimalik inimeste usklikkust ja/või religioossust kvantitatiivse uuringuga mõõta? Mõnetisest segadusest kõnelevad ka kogumiku autorite kohati üsna erinevatena tunduvad tõlgendused. Näiteks väidab Andrus Saar, et aastatel 1990–2008 on religioon muutunud inimeste jaoks tähtsamaks,[3] samas kui Kaido Soom tõdeb, et usu tähtsus inimeste elus on möödunud kümne aasta jooksul olulisel määral vähenenud.[4] Mida peaks kirik siis tegema rahvaga, kelle jaoks religiooni tähtsus suureneb, aga usu tähtsus väheneb? Lihtsaid vastuseid sellele küsimusele ilmselt ei ole – probleem vajab süvenemist ja selleks pakubki võimaluse religioonisotsioloogia.

EUU 2010 ankeedi ettevalmistus erines oluliselt teistest EUU uuringute omast. Toimus oluline metodoloogiline muutus – kiriküsitluselt mindi üle intervjuuküsitlusele. Samuti püüti ankeeti täiustada selliselt, et vastused annaksid vaimulikele rohkem mõtteainet Eesti inimeste mõistmiseks.[5]

EUU 2010 tulemused on väga mahukad ja kuigi käesolev kogumik on omalaadsete analüüside hulgas kõige põhjalikum, oleks võimalik mitmeid aspekte veelgi põhjalikumalt analüüsida. Et selleks inspiratsiooni anda ja et lugeja saaks soovi korral operatiivselt täiendavaid arvandmeid, on kogumiku lõpus ära toodud EUU 2010 tulemused võrrelduna tunnuse „sugu" lõikes. Kui artiklites kasutatakse EUU 2010 või mõne muu uuringu tulemusi, siis on reeglina kas tekstis või joonealuses märkuses ära toodud vastava küsimuse number ankeedis. See võimaldab EUU 2010 tulemuste puhul raamatu lõpust täpsustavat ja täiendavat teavet hankida.

2. Astu alla...

Artiklite kogumiku „Astu alla rahva hulka. Artikleid ja arutlusi Eesti elanikkonna vaimulaadist" pealkirja esimene pool pärineb Anna Haava samanimelisest luuletusest,[6] milles poetess juba 20. sajandi alguses[7] valutab südant probleemi pärast, mis ka täna tundub aktuaalne. Haava räägib oma luuletuses rahva ja kiriku võõrandumisest, andes luuletuse lõpus siiski positiivse mõttena lootuse, et vaimulikkond teeks sammu rahva suunas, kes seda pikisilmi ootab.

[2] Vt käesolevas kogumikus nt Liina Kilemit lk 20–22, Andrus Saar lk 75 või Annika Laats lk 167.
[3] Vt käesolevas kogumikus lk 54–55 ja lk 74.
[4] Vt käesolevas kogumikus lk 250.
[5] Mõningaseks seletuseks EUU 2010 ankeedi koostamise kohta vt käesolevas kogumikus Liina Kilemit lk 20–22 ja Eerik Jõks lk 76.
[6] Vt Anna Haava luuletust kogumiku esikaane pöördel.
[7] Luuletus ilmus esmakordselt Anna Haava luulekogus „Lained" aastal 1906.

Astu alla rahva hulka,
Õpetaja, karjane! –
Virus, Võrus, Idas, Läänes
Igatsedes ootame.

EUU 2010 tulemused näivad poetessi tolleaegset optimismi toetavat. Tulemused viitavad võimalusele, et rahva religioossus ei olegi niivõrd kannatanud, kuivõrd on vähenenud religioossuse seos kirikuga. Uuringu tulemustest leidub rohkelt julgustavaid näiteid selle kohta, et eestimaalane on endiselt vaimselt avatud otsija ja „igatsedes ootajaid" on rohkem, kui tühjade kirikupinkide põhjal arvata võiks.

Ometi tuleb ka mainida, et mitte kõik ei mõtle selles küsimuses nõnda nagu Anna Haava. Kogumiku pealkirja üle diskuteerides avaldasid mitmed arutelus osalejad arvamust, et tegelikult on „õpetajad ja karjased" juba praegu „rahva hulgas" ja seetõttu on kogumiku selline pealkiri eksitav. Nimetatud eriarvamusele viitab oma tervituses käesolevale kogumikule ka piiskop Einar Soone: „Hoiakut, et kirik peab vastama inimeste ootustele, on kirikuringkondades mõningal määral kritiseeritud. Arvatakse, et nii jõutakse olukorrani, kus kirik tegutseb vaid inimeste tahte kohaselt ja unustab ära kristliku kuulutuse aluspõhimõtted".[8]

Juba taasiseseisvumisest alates toimuv arutelu ristikiriku[9] rolli üle ühiskonnas peegeldab tõesti väga erinevaid arusaamasid. Skaala ühes otsas on arvamus, et ristikirik peab minema sügavale rahva sekka ja pakkuma seda, mida rahvas temalt ootab. Teises otsas on seisukoht, et kirik ei pea ega tohi talle usaldatud sõnumit vastavalt rahva ootustele mugandada. Skaala äärmuste vahel on kõikvõimalikes toonides erinevaid arvamusi ja seisukohti. Näiteks arvatakse, et ristikiriku sõnum ei tohi kunagi muutuda, küll peab aga minema rahva sekka ja kuulutama rahvale arusaadavas keelepruugis.

Anna Haava luuletus ei ole kindlasti ainus märk probleemi pikaajalisusest. Veiko Vihuri viitab käesolevas kogumikus mitmetele aruteludele juba enne Teist maailmasõda, mis on üsna sarnase iseloomuga täna toimuvatele diskussioonidele. Näiteks arvas Johan Kõpp 1926. aastal, et kirik peab arvesse võtma eesti rahva vaimulaadi ja otsima teid, mis viivad „eesti rahva südame sügavustesse".[10]

Me peame enesestmõistetavaks, et tänapäeval oskavad koguduste vaimulikud eesti keelt. Ilma selleta ei ole võimalik rahvast õpetada ega lohutada. Ka välismaalt tulnud preestrid ja misjonärid püüavad ära õppida selle maa keele, kus nad tegutsema asuvad. Vähemalt sama oluline on aga osata rahva „hingekeelt" ja tänapäeval peaks iga Eestis tegutsev vaimulik endalt küsima: kas ma tunnen selle rahva „vaimulikku keelepruuki", keda teenima ma olen kutsutud? Arvestades ristikiriku väiksust meie maal peaksid tegelikult kõik vaimulikud ennast tundma misjonäridena, kelle esmaseks ülesandeks on omandada selle

[8] Vt käesolevas kogumikus lk 11.
[9] Ristikiriku mõiste on siinkohal laiapõhjaline, hõlmates kõiki inimesi, kes tunnistavad Kolmainu Jumalat – Isa ja Poega ja Püha Vaimu – ning Jeesust Kristust, kui Päästjat ja Lunastajat.
[10] Vaata käesoleva kogumiku lk 35.

rahva keel – sedapuhku siis „Maarjamaa hingekeel" –, kelle keskel nad elavad ja teenivad. Käesoleva kogumiku peamine eesmärk ongi pakkuda vaimulikkonnale võimalus õppida paremini tundma oma rahvast.

3. Artiklitest

Kogumikus on artikleid, mis on pühendatud ainult EUU 2010 tulemuste analüüsile, aga leidub ka kirjutisi, mis püüavad vaadelda muutusi möödunud kahekümne aasta jooksul. Viimati nimetatud analüüside aluseks on Eesti Kirikute Nõukogu erinevad sotsioloogilised uuringud, aga ka teised sama teemat käsitlevad küsitlused.

Tavapärasele (religiooni)sotsioloogilisele lähenemisele[11] lisaks on mitu autorit uuringu tulemusi vaadanud teoloogi ja/või tegevvaimuliku vaatevinklist.[12] Teistest artiklitest eristub selgelt peatükk „Mida tahaks vaimulik teada oma koguduse liikmest?", milles erinevate konfessioonide vaimulikud arutlevad peatüki pealkirjas tõstatatud küsimuse üle. Nende arutlusi on omakorda palutud kommenteerida neljal oikumeenilisel ametivennal. Selle peatüki kaudu soovitakse algatada laiemat diskussiooni, mis on need teemad, mida Eesti Kirikute Nõukogu võiks järgmistes religioonisotsioloogilistes uuringutes käsitleda. Kogumikus ei puudu ka konteksti loovad ajaloolised ülevaated.[13] Mõned artiklid sisaldavad endas nii sotsioloogilise materjali analüüsi kui ka laiemasse konteksti ulatuvat arutelu.[14]

Kogumikku koostades ja artikleid toimetades püüdsin võimalikult palju vältida liiga tehnilist ja keerukat materjali esitust ja analüüsi. Kahjuks ei osutunud see alati võimalikuks ja seetõttu on mõnel puhul tekst pingutustest hoolimata pisut tehniline ja võib tunduda raskepärane. Siiski soovitan huvilistel mitte liiga kergesti käega lüüa, vaid püüda ka süvaanalüüsist tulemusteni läbi tungida. Olen veendunud, et see annab edasiviivat inspiratsiooni tööks Eestimaa kogudustes. Loomulikult julgustan kõiki lugejaid pöörduma autorite poole täpsustavate küsimustega ja algatama ka avalikke arutelusid kogumikus esitatud väidete kohta.

Lugeja märkab kogumiku artiklites mõningaid temaatilisi kattuvusi. Algselt oli plaanis neid kattuvusi vältida, aga töö käigus sai selgeks, et mitmel autoril on vaja oma teema arendamiseks esitada erinevat taustinformatsiooni ja see toob tahes-tahtmata kaasa kattuvuse mõne teise autori teemaga. Mõningane kattuvus osutus lõpuks isegi huvitavaks – põnev oli jälgida, kuidas erinevad autorid sarnaseid küsimusi vaatlesid ning lõpuks kas jõudsid või ei jõudnud ühesugusele järeldusele.

[11] Andrus Saar, Liina Kilemit, Anu Rentel, Lea Altnurme, Eva-Liisa Jaanus, Marge Unt, Olga Schihalejev, aga ka Raigo Liiman ja Tarmo Tuisk.
[12] Annika Laats, Raigo Liiman ja Kaido Soom.
[13] Liina Kilemit, („Sotsioloogilised uuringud Eesti Kirikute Nõukogus 1995–2010") ja Veiko Vihuri.
[14] Nt Ringo Ringvee.

4. Kokkuvõtteks

Kogumik „Astu alla rahva hulka" on paljude inimeste töö vili. Toimetamisel olid abiks Tauno Teder, kes töötas läbi peatüki „Mida tahaks vaimulik teada oma koguduse liikmest?" ja Liina Kilemit ning Anu Rentel, kes ulatasid oma abikäe Raigo Liimani ja Tarmo Tuisu artikli „Eestimaalaste hoiakute muutused usu- ja moraaliküsimustes 1990–2010" toimetamisel. Väga mitmepalgelise teksti keeletoimetamise keerulise ülesande täitis Eha Kõrge. Tänusõnad kuuluvad raamatu kujundajale Tiina Sildrele ja jooniste ning tabelite kujundajale Piret Freyle. Kogumiku küljendamisel ja pea lõppematul korrektuuril näitas küljendaja Päivi Palts üles kiiduväärt kannatlikkust. Selle eest, et raamatus oleks võimalikult vähe näpuvigu, kandis korrektorina hoolt Mart Siimer.

Minu tõdemus selle raamatu toimetamisel on olnud, et siit võib nii mõndagi õppida. Siin on mõtteid, millega nõustuda, ja ka väiteid, millele vastu vaielda. Ma soovin, et see raamat pakuks kõikidele lugejatele neid kolme põnevat aspekti, mida minulegi – avastamisrõõmu, äratundmist ja vastupandamatut soovi autoritele vastu vaielda.

Eesti Kirikute Nõukogu religioonisotsioloogiliste uuringute tulemustesse on tihtipeale suhtutud kui argumentidesse, mida kasutada diskussioonis nendega, kes leiavad, et Eestis pole kristlikul kuulutusel ei mõtet ega kohta ning et kirik peaks avalikust elust täielikult kõrvale hoiduma. Nii püütaksegi protsentide abil oponentidele tõestada, et tegelikult on Eestimaal elav rahvas ikkagi usklik, kuigi seda silmaga näha ei ole. Kogemused on näidanud, et sellistes väitlustes on argumentide veenvus väheoluline faktor ning oponentide maailmapilti on selle kaudu pea võimatu muuta. Tegelikult on nimetatud uuringute peamine eesmärk hoopis midagi muud kui olla argumentatiivseks laskemoonaks: need uuringud on tehtud selleks, et kirik õpiks paremini tundma oma rahvast. Selleks ei ole aga vaja niivõrd vastaseid diskussioonis seljatada või iseennast rahva usklikkuses veenda, kuivõrd süveneda analüüsi tulemustesse ja seejärel enesesse, küsides: mida saan mina paremini teha, et tõhusamalt mõista seda rahvast, keda ma olen kutsutud teenima?

Vaadates kogu seda kirjusust, mis meie ümber keerleb, võib õigustatult tekkida pessimism. Kas on üldse midagi, mis kõnetaks kogu rahvast siin Eestimaal? Kas on võimalik inimesteni jõuda nii, et kiriku pakutav sõnum saaks neile omaseks ja armsaks? Siinkohal olgu julgustavaks näiteks meie kuulus kaasmaalane Arvo Pärt, kes oma heliloominguga on puudutanud tohutuid rahvahulki kõikjal maailmas. See näitab, et on olemas arhetüüpsed vaimsed väärtused, mida jagavad väga paljud inimesed ja mis puudutab sügavalt suurte hulkade südameid. Ma soovin, et selle kogumiku lugejatel jätkuks usku ja idealismi otsida ja leida Maarjamaa rahva kristluse arhetüüp, et selle kaudu edendada Eestimaal elavate inimeste teenimist.

I SOTSIOLOOGILISED UURINGUD EESTI KIRIKUTE NÕUKOGUS 1995–2010

Liina Kilemit

1. Taust

Eesti Kirikute Nõukogu alustas religioonisotsioloogiliste uuringutega ajal, mil kirikute ja usuliikumistega liitumise buum oli vaibunud ning paljud mõne kogudusega ühinenutest olid sellest taas eemale jäänud. Uusi liitujaid jäi aga järjest vähemaks. On täiesti mõistetav, miks sellises olukorras pakkus pedagoogikateaduste kandidaat Hans Hansen (1929–2003) EELK konsistooriumi tollasele kirjastus- ja pressiosakonna juhatajale praost Tiit Salumäele välja mõtte hakata Soome kiriku eeskujul Eestiski läbi viima religioonisotsioloogilisi uuringuid.[1] Ühiselt õnnestus ideele saada Eesti Kirikute Nõukogu (EKN) toetus.

Hoolimata sellest, et 1990. aastate alguses oli Eestis tehtud küsitlusi, mis sisaldasid ka mõningaid religioonialaseid küsimusi, haigutas põhjalikuma religioonisotsioloogilise teadmise kohal tühimik. Paljusid riike hõlmav Euroopa väärtuste uuring (EVS) aastal 1990[2] ja Soome Kiriku Uurimiskeskuse juhataja, teoloogiadoktor Harri Heino (1944–1999) koordineeritud uuring aastal 1992 olid küll suure valimiga[3] ja statistiliselt ning metoodiliselt igati usaldusväärsed[4], kuid temaatiliselt üsnagi põgusad, eesti keeles vähe publitseeritud ja huvilistele raskesti kättesaadavad. Kodumaine huviline vajas aga sügavamat analüüsi, kus elanikkonna usuliste hoiakute muutumist oleks jälgitud ka ajalises plaanis ning laiemasse sotsiaalsesse konteksti asetatuna. 21. jaanuaril 1994. aastal toimunud Eesti Kirikute Nõukogu töökoosolekul võeti vastu otsus korraldada Eesti elanikkonna usklikkust puudutav küsitlus.[5] Selle otsusega pandi alus EKNi aastaid kestnud religioonisotsioloogia alasele tegevusele, mille seniseks tulemiks on neli suurt jätku-uurimust „Elust, usust ja usuelust" (EUU 1995, 2000, 2005 ning 2010), uuring „Eestlaste moraal ja väärtushinnangud" (EMV 2003), religiooniõpetuse teemaline uuring (RÕ 2004–2005), kaks mastaapset konverentsi (2001, 2010) ning rida publikatsioone, ajaleheartikleid, TV-esinemisi, uuringualaseid koostööprojekte ning lõpuks ka käesolev kogumik.

[1] Tiit Salumäe, „Kaks olulist konverentsi". – Eesti Kirik 03.11.2010.
[2] European Values Study (EVS), http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/surveys/survey-1990.html – vaadatud 13.03.2011.
[3] Valim on küsitletavate kogum.
[4] Raigo Liiman, Usklikkus muutuvas Eesti ühiskonnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001, 44-45.
[5] Eesti Kirikute Nõukogu arhiiv (EKNA) 1.2. 1989-95 Eesti Kirikute Nõukogu (EKN) töökoosolekute protokollid, 1/46, 21.01.1994.

2. „Elust, usust ja usuelust" 1995., 2000. ja 2005. aasta etappidest

Uuringu „Elust, usust ja usuelust " läbiviimist hakati ette valmistama 1994. aasta alguses, kui moodustati töörühm, mille ülesandeks sai koondada EKNi liikmeskirikute küsimused ja ettepanekud ühtsesse küsimustiku projekti.[6] Uuringu esimese etapi eesmärgiks oli lisaks mitmetele üldistele usklikkuse näitajatele[7] välja selgitada, kuivõrd küsimustikule vastaja usaldab erinevaid ühiskondlikke institutsioone, kuidas suhtub usuõpetuse andmisse, milliseid isikuomadusi väärtustab ning kuidas suhtub sellistesse teguviisidesse nagu abort, eutanaasia, abieluvälised intiimsuhted, prostitutsioon ja surmanuhtlus.[8] Uuringu läbiviimist asus EKNi lepingulise kaastöötajana koordineerima Hans Hansen. Uuring viidi läbi postiküsitlusena ning vastajaid oli 1551 inimest (914 eestlast ja 637 muust rahvusest). Lisaks nii-öelda läbilõikelisele elanikkonna küsitlusele uuriti veidi hiljem eraldi küsitlusega ka EKNi liikmeskirikute vaimulikke ja koguduste liikmeid (1006 koguduste liiget ja 353 vaimulikku).[9] Vaimulikke ja koguduse liikmeid puudutava küsitluse andmestik on senini analüüsimata.[10]

Uuringu teine etapp üldjoontes sama küsimustiku alusel viidi läbi aastal 2000 samuti postiküsitlusena. Tagasi saadi 1092 täidetud ankeeti. Nii nagu küsitluse esimese etapi (EUU 1995) tulemusi, esitleti ka teise omi kohe pärast töö lõppu Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku ajalehes Eesti Kirik.[11] Lisaks tutvustati tulemusi ka pressikonverentsidel. 2002. aastal ilmus Hans Hanseni sulest väljaanne „Luterlased, õigeusklikud ja teised: usuühendused Eestis 1934–2000". Raamat keskendus uuringu mõlema etapi tulemuste tutvustamisele, kõrvutades neid 2000. aastal toimunud rahvaloenduse tulemustega.

22. novembril 2001. aastal toimus Tartus Eesti Kirikute Nõukogu, Eesti Vabariigi Siseministeeriumi usuasjade osakonna, Tartu Ülikooli usuteaduskonna, Eesti Piibliseltsi ja Eesti Evangeelse Alliansi ühisel korraldusel Eesti esimene religioonisotsioloogia alane konverents „Ühiskond, kirik ja religioonisotsioloogilised uuringud". Konverentsil esinesid religiooni teemade uurijad ning kiriku- ja ühiskonnategelased nii Eestist kui välismaalt. Mitmed esinejad tuginesid oma ettekandes uuringu „Elust, usust ja usuelust" tulemustele. Konverentsi ettekannete tekstid publitseeriti konverentsi materjalidena.[12]

---

[6] EKNA 1.2. 1989-95 EKN töökoosolekute protokollid, 2/47, 01.03.1994.

[7] Üldiste usklikkuse näitajate all mõeldakse siin näiteks seda, kas respondent sai kodus usulist kasvatust, kui tähtis on usk tema jaoks, kuivõrd usklikuks ta ennast peab, milliseid kristlikke tõekspidamisi ta pooldab, kuuluvust kogudusse, osavõttu jumalateenistusest ning individuaalse palvetamise sagedust.

[8] Küsitluse „Elust, usust ja usuelust" ankeet koos sagedusjaotustega. Käsikirja koopia artikli autori valduses. Tallinn, 1994.

[9] Rahvusvahelise konverentsi „Ühiskond, kirik ja religioonisotsioloogilised uuringud" materjal. Tartu, 2001, 19.

[10] Eesti Kirikute Nõukogu täitevsekretäri (aastatel 1996–2004) Eerik Jõksi e-kiri artikli autorile 08.03.2010.

[11] Hans Hansen, „Eestimaalaste usklikkusest". – Eesti Kirikute Nõukogu vaheleht nr 5, Eesti Kirik 6.12.2000. 1994.–1995. aasta küsitluste põhjal ilmus ajalehes Eesti Kirik kaks Hans Hanseni artiklit – „Elust, usust ja usuelust" 37–47/1994 ja „Eestlaste usklikkusest" 24/1995.

[12] Vt joonealune märkus 9.

14. juunil 2002. aastal moodustati Eesti Kirikute Nõukogus niinimetatud moraalinihete töörühm, mille ülesandeks sai uurida eestimaalaste eetiliste hoiakute kõrvalekallet kristlikust moraalist.[13] Töörühma eestvedajaks oli Kalmer Marimaa (EKNi religioonisotsioloogia töövaldkonna juht aastatel 2002–2003). 2003. aastal telliti uuringufirmalt Saar Poll vastavasisuline küsitlus, mis esimest korda viidi läbi nii-öelda silmast silma intervjuudena vastajate kodudes, mitte postiküsitlusena nagu seni. Küsitleti proportsionaalse juhuvalimi meetodil 1013 inimest vanuses 15–74 aastat üle kogu Eesti. Uuring keskendus küll moraali ja väärtuste teemale, kuid esitati küsimusi ka respondentide usuliste hoiakute kohta. Uuring oli valdkondade poolest mitmekesine, sisaldades veel selliseid teemasid nagu vaba aja veetmine, kodanikeühendustes osalemine, kultuuritarbimine, tundlikkus ühiskonna valupunktide suhtes, suhtumine religiooniõpetuse andmisse koolides, pere- ja kooselu käsitlevad hoiakud, suhtumine inimelu pühadusse, valikud ja otsustused erinevates elusituatsioonides. Uuriti ka ühiskondlike institutsioonide (valitsuse, riigikogu, haridus- ja kohtusüsteemi) usaldamist.[14]

Tähelepanuväärseks võib pidada ka stipendiumi, mille Eesti Kirikute Nõukogu asutas 2003. aastal meie hulgast lahkunud Hans Hanseni mälestuseks ja mille eesmärgiks on toetada religioonisotsioloogia alast uurimistegevust.

2004/2005. aastal telliti Eva-Liisa Jaanuse (EKNi religioonisotsioloogia töövaldkonna juht aastatel 2004–2007) koordineerimisel uuringufirmalt Saar Poll mastaapne uuring „Religiooniõpetuse võimalikest mõjudest". Uuringu peamiseks eesmärgiks oli soov teada saada asjassepuutuvate sotsiaalsete rühmade (lapsevanemad, õpilased, pedagoogikategelased) arvamusi seoses kavaga viia koolidesse sisse religiooniõpetus. Samuti sooviti välja selgitada noorte inimeste hoiakuid nii religiooniküsimustes kui ka suhtumises sellistesse väärtustesse nagu tolerantsus ja sallivus ning kas ja kuivõrd sellealaseid hoiakuid mõjutaks religiooniõpetus.[15] Uuring oli metoodiliselt igati usaldusväärne. Esimest korda kombineeriti uuringu käigus mitut uurimismeetodit: ankeetküsitlust, fookusgrupi intervjuud ning süvaintervjuud. Uuringu põhijärelduseks oli, et religiooniõpet saanud õpilaste seisukohad muutusid eetilisemaks ja tolerantsemaks võrreldes nende õpilaste seisukohtadega, kes vastavasisulist õpet ei saanud, samuti avardus noorte maailmapilt. Kartused ideoloogiliseks ajuloputuseks ei leidnud õpilaste arvates kinnitust.[16] Laiemas plaanis andis tookordne uuring üsnagi mõjusa vastuse religiooniõpetuse vastustajatele ning võimaldas kummutada rea antud teemat puudutavaid negatiivseid ja samas väga tugevalt juurdunud eelarvamusi.

[13] Ettepaneku niinimetatud moraalinihete uurimise töörühma moodustamiseks tegi algatustoimkond koosseisus Eva-Liisa Jaanus, Avo Üprus, Hans Hansen, Raigo Liiman ja Kimmo Käärianen. EKNA 1.2. 2002-2003 EKN töökoosolekute protokollid, 6/129, 18.06.2002.

[14] Eesti Kirikute Nõukogu veebileht http://www.ekn.ee/toovaldkond.php?leht=Töövaldkonnad&alamleht= RELIGIOONISOTSIOLOOGIA – vaadatud 22.12.2011.

[15] Tiiu Pikkur, „Õpilased suhtuvad religiooniõpetusse positiivselt". – Eesti Kirik 11.01.2006.

[16] Uuringu „Religiooniõpetuse võimalikest mõjudest" presentatsiooni materjal. Käsikiri artikli autori valduses. Tallinn, 2005.

2005/2006. aastal toimus kolmas küsitlus uuringutesarjast „Elust, usust ja usuelust". Uuringutulemusi analüüsis Eva-Liisa Jaanus. Taas kord oli tegemist postiküsitlusega ning uuritavad teemadki kattusid sama küsitluse 1995. ja 2000. aastal korraldatud etappide teemadega. Ankeedi tagastas täidetuna 741 vastajat, nendest 65,6% olid eestlased ning 34,4% muust rahvusest.[17]

Eesti Kirikute Nõukogu religioonisotsioloogilistest uuringutest neli[18] teostas EKN postiküsitlusena ise ning kaks[19] telliti uuringufirmalt Saar Poll. Postiküsitluste käigus saadeti Eesti elanike aadresside hulgast juhuvalikut tehes välja ankeedid palvega täita need ning saata lähteaadressile tagasi. Metoodiliselt on sellise küsitlusviisi positiivseks küljeks peetud seda, et küsimustele vastamine toimub nii-öelda võõraste kohaloluta ja on seetõttu täielikult anonüümne ning võib mõjuda vastamist soodustavalt, eriti kui tegemist on intiimsemat laadi teemaga (mida usu küsimused meie oludes vaieldamatult on). Küsitletaval on vastuste mõtlemise juures ka rohkem aega ning vastamine võib toimuda tema jaoks rahulikumas miljöös. Postiküsitluse puuduseks peetakse aga asjaolu, et vastamine on nii-öelda täielikult vabatahtlik. Sellest tulenevalt on esiteks mõnevõrra raskem täita valimi proportsionaalsuse nõuet ning teiseks kalduvad ankeeti täitma ja tagastama rohkem need, kellel on uuritava teemaga emotsionaalsem suhe ehk siis usklikud, religioonist enam huvitatud inimesed või vastupidi, religiooni suhtes kriitilised. Nii-öelda ükskõiksed võivad aga jääda valimis alaesindatuks. Uuringufirma teostatud küsitluse puhul on vastajal nii-öelda vabatahtlikkuse momenti vähem, kuna küsitleja läheb vastaja koju või töökohta ning pöördub tema poole isiklikult, veendes teda ankeedile vastama. Sel moel satuvad valimisse ka need, kes suhtuvad uuritavasse teemasse ükskõikselt ning postiküsitlusele ei vaevuks vastama. Samuti on uuringufirma professionaalsete küsitlejate kaasabil kergem tagada valimi proportsionaalsuse nõuet, kuna jälgitakse tõenäosusliku valimi printsiipi.

3. „Elust, usust ja usuelust" 2010. aasta etapp

Uuringu „Elust, usust ja usuelust" neljanda etapi, mis toimus 2010. aastal, teostas taas kord uuringufirma Saar Poll ja seekord näost näkku intervjuudena ehk otseintervjuudena, mis tähendas, et küsitleja läks inimese juurde koju ja viis seal temaga läbi intervjuu, märkides saadud vastused ise ankeeti. Sellisel meetodil küsitleti ajavahemikus 25. märts kuni 11. aprill 1009 inimest vanuses 15–74 eluaastat. Valim oli üle-eestiline proportsionaalne juhuvalim.

Uuringu ankeedi koostas Eesti Kirikute Nõukogu projektijuhi Eerik Jõksi

[17] EKNA 1.2. 2006-2007 EKN töökoosolekute protokollid, 10/173, 14.12.2006, lisa 1.
[18] EUU 1995, 2000 ja 2005.
[19] EMV 2003, RÜ 2005 ja EUU2010.

eestvedamisel kokku kutsutud töörühm.[20] Ankeedi komplekteerimine algas fookusgrupi intervjuu (ehk teiste sõnadega grupiintervjuu) läbiviimisest, mille käigus liikmeskirikute esindajad ja mitmed teised kirikuelu asjatundjad vestlesid teemal, millised võiksid olla need valdkonnad või küsimused, mida nad sooviksid tulevases religiooniuuringus näha. Fookusgrupi intervjuu salvestati ning salvestusel saadud ideid ja ettepanekuid kasutas töörühm ankeedi tegemisel.[21]

Kuna EKNil oli kindel soov, et korraldatava küsitluse tulemused oleksid võrreldavad eelnevate „Elust, usust ja usuelust" küsitluste tulemustega, teostas uuringufirma Saar Poll eelmiste, see tähendab postiküsitluste andmestike kaalumise. Viimane tähistab statistilist operatsiooni, mille eesmärk on valimi (ehk küsitletavate kogumi) tulemusi korrigeerida selliselt, et need vastaks võimalikult täpselt üldkogumi mudelile (ehk siis Eesti elanikkonna mudelile). See on vajalik selleks, et valim oleks representatiivne ehk esinduslik, mis omakorda tähendab, et valimi alusel saab teha üldistusi kogu üldkogumi kohta (antud juhul Eesti elanikkonna kohta). Selleks et eelmiste postiküsitluste valimid vastaksid üldkogumi ehk Eesti elanikkonna struktuurile, kaaluti andmeid linna- ja maaelanike, Eesti regioonide, vastajate vanuse, soo, usklikkuse ja rahvuse lõikes. Kaalumisest hoolimata tuleks eri aastate uuringuandmete võrdlemisel säilitada siiski teatud ettevaatlikkus, sest on väga raske hinnata, kui suur osa andmete erinevustest tuleneb andmete sisulistest muutustest (inimeste arvamuste, hoiakute muutumisest ajas) ja kui suur osa kaalumise mõningasest paratamatust ebatäpsusest.

Uuringutulemuste võrreldavuse soovi silmas pidades jäi ka oluline osa ankeedi küsimustest samaks, mis olid eelmisteski uuringutes. Uute teemadena lisandusid nii-öelda kirikuväliseid religioosseid tõekspidamisi puudutavad küsimused, küsimused ootuste kohta kirikule, samuti küsimused jumalateenistustel osalemise või mitteosalemise põhjuste, kirikus käsitletavate teemade ning eestimaalaste moraali ja selle seoste kohta religioossete hoiakutega. Nende teemade sisseviimisel lähtuti eelkõige potentsiaalsest uuringutulemuste sihtgrupist ja selle vajadustest ehk siis vaimulikest, kes saaksid neid teadmisi oma igapäevases töös kogudustega edukalt ära kasutada.

Seekordse küsitluse probleemiks võib pidada mõne kasutatud termini, nagu näiteks „usklik" ja „kuuluvus kogudustesse", hajusust ja mitmeti mõistetavust, mis valmistas küsimustikule vastamisel ja hiljem ka tulemuste tõlgendamisel teatud raskusi. Selliste küsimuste ja skaalade sõnastused ning terminite definitsioonid vajavad edaspidi ülevaatamist ja kokkuleppimist.[22] Näiteks võib religiooniuuringute huvilistes küsimusi tekitada seni usklikkuse mõõtmiseks kasutatud skaala. Nimelt jääb vastusevariant „usu poole kalduv"

[20] Töörühma kuulusid lisaks Eerik Jõksile veel Anu Rentel, Eva-Liisa Jaanus, Aivar Sarapik ja käesoleva artikli autor Liina Kilemit.

[21] Fookusgrupi salvestist säilitatakse Eesti Kirikute Nõukogu arhiivis. EUU 2010 ankeedi koostamise kohta vt ka käesolevas kogumikus Eerik Jõks lk 76.

[22] Vrd Jaanus Plaat, „Mida usuvad Eesti elanikud? Religioonisotsioloogilistest küsitlustest aastatel 1990–2000". – Sator II. Artikleid usundi- ja kombeloost. Tartu 2000, 28–43.

uuringu kvantitatiivsuse tõttu lahti mõtestamata ning võib kahtlustada, et väljendi „usk" kaudu määratlevad end pigem need, kes tunnevad sümpaatiat või huvi kirikutes toimuva ja seal õpetatava suhtes ning kelle maailmavaade sisaldab eelkõige kristlikust õpetusest pärinevaid elemente. Vastajad, kes tajuvad oma maailmavaate tuntavat erinevust materialismist ning samas tunnevad sümpaatiat nii ida religioonide, kristluse kui ka esoteeria vastu, mis on tänapäeval vägagi iseloomulik, võivad enda paigutamisel sellisele skaalale teatud kimbatusse sattuda.[23] Soovimata end nimetada „usu suhtes ükskõikseks", on oht sellel äärmiselt huvipakkuval elanikkonna grupil jääda antud uuringu kontekstist üldse välja. Sarnane probleem esineb ka skaalapunktide „veendunud ateist" või „ateismi poole kalduv" kasutamisel, kuna nõukogude aja pärandina on „ateisti" terminil teatav negatiivne kõrvalmaik, mistõttu nii mõnedki mitteusklikud võivad kalduda end seetõttu pigem usu suhtes ükskõikseteks nimetama.[24]

Saar Polli läbi viidud küsitluse tulemusi tutvustasid meediale ja avalikkusele 28. juunil toimunud pressikonverentsil firma juht Andrus Saar ning Eesti Kirikute Nõukogu esindajad.

Uuringu tulemuste süvaanalüüsiks moodustati religiooni teemade uurijatest uurimisgrupp. 4. novembril 2010 toimus Tartu Ülikooli aulas konverents, kus eelmainitud uurijad tutvustasid oma konverentsiettekannetes uuringu tulemusi pikemalt. Samas toimusid ka mõttekojad ettekandjate juhtimisel, kus arutleti kuuldud ettekannete üle. Lisaks on uuringut tutvustatud üldsusele ka pressiteadete ning mitmete raadio ja TV-esinemiste vahedusel.

Nüüd on lugeja ees kogumik „Astu alla rahva hulka...". Lugejal võib tekkida küsimus, kas ja millises suunas plaanitakse religioonisotsioloogiliste uuringute vallas edasi liikuda. Senised „Elust, usust ja usuelust" uuringud on teinud ära tähelepanuväärse töö eestimaalaste usklikkuse üldnäitajate kaardistamisel. Siiski jääb sellest väheks teadmaks, kuidas ja millises suunas meie rahva vaimsus areneb. Lisaks kvantitatiivsetele uuringumeetoditele, millest reeglina kasutatakse ankeetküsitlusi, tuleb edaspidi rakendada kindlasti ka kvalitatiivseid meetodeid, et avada senist problemaatikat sügavuti, arvestada rohkem konteksti ja (sageli latentseid) põhjusi. Paraku on isegi senised EKNi küsitlustulemused kvalitatiivselt analüüsimata. Nimelt on kõigi seniste uuringute üsna paljude küsimuste puhul olnud vastajatel võimalus talle sobiva vastusevariandi puudumisel kirjutada endale sobiv variant juurde. Või siis on teatud küsimused üldse ilma vastusevariantideta ning inimesel palutakse kirjeldada mingit emotsiooni, hoiakut, arusaama või situatsiooni oma sõnadega ja vabas vormis. Nii koguneb uurija jaoks väga väärtuslik niinimetatud kvalitatiivne informatsioon. Kuna Hans Hanseni nimelist stipendiumi ei ole alates 2003. aastast välja antud,

[23] 1998. aastal EMORi läbi viidud ja Soome Akadeemia poolt tellitud eestlaste usklikkuse uuring kasutas näiteks väljendit „usuline otsija".

[24] Vrd Liiman 2001, 54.

on plaanis see 2011. aastal välja anda just nimelt selle kvalitatiivse materjali korrastamise ja analüüsi tarvis.[25]

Eesti Kirikute Nõukogu on võtnud endale tänuväärse rolli Eesti religioonisotsioloogia edendajana. Kindlasti ei tohiks see töö jääda pooleli. Religiooniteemade uurijate ja vaimulikest praktikute koostöö saab anda ainult positiivseid tulemusi mõlemale osapoolele.

Eesti Kirikute Nõukogu religioonisotsioloogilised uuringud

1. Elust, usust ja usuelust

1995, N = 1551. Postiküsitlus. Lisaks üle-eestilisele valimile korraldati eraldi küsitlus EKNi liikmeskirikute vaimulike ja koguduseliikmete seas (N = 1006 koguduse liiget ja 353 vaimulikku). Mõlema uuringu ankeete säilitatakse EKNi arhiivis.

2000, N = 1092. Postiküsitlus. Ankeete säilitatakse EKNi arhiivis.

2005, N = 741. Postiküsitlus. Ankeet hävinud.

2010, N = 1009 (15–74 eluaastat). Otseintervjuud, üle-eestiline proportsionaalne juhuvalim. Ankeete säilitatakse EKNi arhiivis.

2. Uuring eestimaalaste moraalist ja väärtushinnangutest
2003, N = 1011. Otseintervjuud. Ankeet hävinud.

3. Religiooniõpetuse võimalikest mõjudest
2004–2005, 23 kooli õpilased, lapsevanemad, kasvatusteadlased. Küsitlus, fookusgrupi ja süvaintervjuud. Ankeet hävinud.

4. Osalus rahvusvahelises uuringuprojektis „Kirik ja religioon laienenud Euroopas".
2006, Eestis N = 955. Otseintervjuud.

Kõik Eesti Kirikute Nõukogu religioonisotsioloogiliste uuringute materjalid on uurijatele saadaval EKN arhiivis.

[25] Eesti Kirikute Nõukogu täitevsekretäri (aastatel 1996–2004) Eerik Jõksi e-kiri artikli autorile 08.03.2010.

EESTLANE JA RISTIUSK KIRIKUTEGELASTE PILGU LÄBI

2

Veiko Vihuri

Eestis on sajandite jooksul tegutsenud ja tegutseb praegugi kristluse kolm peamist voolu – katoliiklus, õigeusk ja protestantism – oma erinevate harude ja liikumistega. Kõige kauem on eestlaste keskel tegutsenud reformatsiooni käigus katoliiklusest välja kasvanud luterlus, kuid talle on konkurentsi pakkunud nii idast lähtunud ortodoksi kirik kui 19.–20. sajandil ilmunud vabakogudused. Iga konfessioon on kaasa toonud oma rõhuasetused ja töömeetodid. Kui tänapäeval rõhutatakse eestlaste erakordset usuleigust või koguni religioonivaenulikkust, siis tekib paratamatult küsimus: miks ükski kristluse suund pole suutnud eesti rahvast ristirahvaks teha? Või siiski on?

Küsimus eestlaste ja ristiusu vahekorrast on seotud küsimusega rahvuslikust identiteedist. Vabakoguduste ajaloo uurija Toivo Pilli kirjutab: „Ajalugu ja identiteet on tihedasti seotud – nii üksikinimese kui kogukonna elus. Inimese enesemõistmisel on minevikumõõde, kuigi inimest mõjutavad teisedki tegurid, mitte ainult möödaniku kogemused. [...] Ajaloo tundmine ei ole vajalik mitte lihtsalt selleks, et teada, millised sündmused on kunagi toimunud, vaid selleks, et mõista nüüdisaega ja tulevikusuundumusi mõtestatud mineviku valgel."[1] Tänapäeval kõneldakse rahvuslikest narratiividest ehk konstrueeritud lugudest, mis kasutavad selektiivselt ajaloolisi fakte ja põimivad need jutustuseks, mille ülesandeks on kujundada ja põhjendada rahvuslikku identiteeti.[2] Lea Altnurme on tõdenud, et eestlaste rahvuslik identiteet sündis sakslastele vastanduvana ning ajaloosündmuste tõlgendamisele põhinev „rahvuslik lugu" hakkas kujunema juba 19. sajandil, kinnistudes sidusa jutustusena eestlaste teadvusesse 1920.–1930. aastatel. Enne 19. sajandi keskpaika puudus maarahval oma ajalooteadvus, rahvapärimus ei kandnud vägivaldse ristiusustamise mälestust. Kuid edaspidi omandas nn Suure Lahingu kontseptsioon – s.o võitlus sakslaste ja ristiusu vastu – järjest kindlama kuju. Eriti aitasid rahvusliku müüdi juurdumisele kaasa eesti kirjanikud.[3] Jaan Lahe sedastab, et rahvuslik müüt tekkis olukorras, kus eestlased vajasid oma rahvuslikku ideoloogiat, kuid paljudele rahvusluse ideoloogidele ei sobinud selleks kristlus, mille kandjaks

[1] Toivo Pilli, Usu värvid ja varjundid. Eesti vabakoguduste ajaloost ja identiteedist. Tallinn: Allika, 2007, 9.
[2] Vt näiteks Kaja Karo, „Rahvuslikud narratiivid ja religioon". – Lea Altnurme (toim), Mitut usku Eesti. Valik usundiloolisi uurimusi: kristluse eri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, 13–46.
[3] Lea Altnurme, Kristlusest oma usuni. Uurimus muutustest eestlaste religioossuses. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, 58.

olid rahvuslusse negatiivselt suhtuvad baltisakslastest pastorid.[4] Kaja Karo märgib, et 20. sajandil muutus ärkamisaegne religiooni ignoreerimine usu alavääristamiseks ning põlguseks. Kristlus hakkas paljudele sümboliseerima vaimupimedust, tagurlikkust, agressiivsust jne. Rõhutama hakati nüanssi, et vägivaldselt toodud ristiusk jäi eestlastele olemuslikult võõraks. Karo hinnangul on just religiooni marginaalseks kuulutamine lasknud rahvuslikul narratiivil eksisteerida rahulikult läbi 20. sajandi.[5]

Käesolevas artiklis püütakse anda ülevaade eestlaste ja ristiusu suhetest läbi sajandite, ja seda 20. sajandil tegutsenud eesti teoloogide ja vaimulike pilgu läbi. Vaatluse alla on võetud avalikud kirjutised, iseäranis artiklid, ettekanded ning kiriku- või kultuuriloolised käsitlused. Loodetavasti pakub see, kuidas kirikutegelased on läinud sajandi jooksul tõlgendanud usu ja kiriku rolli eesti rahva ajaloos, mõtlemisainet neile, kes jälgivad tänast debatti religiooni koha ja rolli üle ühiskonnaelus ning usukogukondade katseid oma identiteeti ja tegevust ajaloolises perspektiivis mõtestada ja põhjendada.

1. Võõras ja oma ristiusk

Tõsiasi, et 13. sajandil toimunud ristiusustamise käigus kaotasid eestlased vabaduse, nõudis eesti teoloogidelt ja vaimulikelt selgitamist, kuidas hinnata ristiusu rolli eesti rahva ajaloos. Seda tuli teha olukorras, kus poliitiline ja etnilis-rahvuslik identiteet oli muutunud olulisemaks usulisest identiteedist. Pealegi polnud eesti rahvas enam valdavalt monokonfessionaalne nagu varasematel sajanditel, kuna alates 1840. aastatest oli suur osa talurahvast astunud õigeusku ning 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses jõudsid Eestisse erinevad vabakogudused (priilased, baptistid, metodistid jt).

1924. aastal nentis Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku (EELK) piiskop Jakob Kukk (1870–1933) allajäämist vallutajate uputavale lainele ja vabaduse kaotust seitsmesajaks orja-aastaks, kuid pidas positiivseks, et see asjaolu avas „meie rahvale vähemalt ukse Õhtu-euroopasse". Katoliikluse kohta polnud luterliku kiriku piiskopil siiski muud öelda, kui et „meie rahvas sai tast vähe osa" ja ta „rahva hingele armas ei saanud olla".[6] Kirikuloolane Olaf Sild (1880–1944) leidis, et võõra valitsuse alla surumine tekitas vastuseisu „mitte ainult selle ikke vastu, vaid ka selle usu ja Jumala vastu, kelle nimel ja kelle pärast see ike öeldi peale pandavat. Leiti, et ristiusu Jumal on võõras Jumal ja pealegi vaenlaste Jumal, et see Jumal siiski ei aita eestlasi, ka ristitud eestlasi, nende vägivalla vastu, kes ristiusu levitamisel omakasu ja võimu püüavad maarahva kulul." Sild oletas, et see aitas kaasa paganluse püsimisele, kuna „võidi järeldada,

[4] Jaan Lahe, „Eestlaste usuviha on alusetu müüt". – Postimees 08.04.2005.
[5] Karo 2007, 27.
[6] Jakob Kukk, „Sissejuhatuseks". – Usupuhastus eestlaste maal 1524–1924. Tartu, 1924, 2.

et on parem jääda oma vanade jumalate juurde, kui sissetunginud kristlaste omavoli ning iket oma turjale võtta või seda tunnustada. Vanad jumalad on ikkagi omad jumalad, nad on ligemalseisjad ja osavõtlikud." Silla järgi hoidis suurem osa eestlasi kinni rahvusliku vabaduse aatest, pidades võimatuks leppida ristiusu või kirikuga. Ristiusu ja kiriku poole kaldujad suguvennad said nende vaenu tunda, mida nad avaldasid oma rahvusliku vabaduse aate nimel. Nii tekkis teatav lõhe rahva hinges vastuolu tõttu rahvusliku vabaduse ja ristiusu vagaduse ning kiriklikkuse vahel. [...] Ristiusk ei olnud südames õigel viisil võitu saanud paganluse üle.[7]

Luterliku pastori ja pärimuseuurija Matthias Johann Eiseni (1857–1934) arvates „Kristlus ilmus esivanematele uut maailma avama, aga ei suutnud vana eest tõrjuda, vaid sulas siin-seal paganusega ühte".[8] Muinasusundi elementide visast püsimisest kõnelevad teisedki autorid. Kuigi arheoloogilised andmed ja ajalooallikad kinnitavad kristlike ja paganlike uskumuste põimumist ja paralleelset eksisteerimist, tuleb silmas pidada, et luterlaste konfessionaalses poleemikas on katoliku kirikule ikka ette heidetud segunemist paganlusega. Pastor Villem Reiman (1861–1917) nägi seitsmesaja-aastase pimeda orjaöö kontseptsiooni mõjul muistse vabaduse kaotust eriti süngetes värvides. Tema hinnangul eestlane ei kaotanud mitte ainult oma vabadust, vaid mandus ka vaimult:

> … oma endisest usust oli ta vägivaldselt võõrutatud, uut aga (mida pealegi kui pealesunnitut vihkas) ei tundnud ta sugugi; nii jäi siis ta osaks ainult endise usu ebemetest ja katoliku usu kommetest paksuks kangaks kokku kasvanud ebausk, millele sel ajal valitsev nõiausk veel koledust lisas. Seega sai rahva vaim ja meelsus koguni nüriks, ta ei märganud muud kui mis sunniti, pahad kombed, halvad omadused said ta juures mõjule, ta endine aus meel kippus kaduma; ta oli üsna ja täitsa ori![9]

Luterlik teoloog ja hilisem kirikuõpetaja Elmar Salumaa (1908–1996) jagas seisukohta, et kristlus jäi rahvale võõraks seetõttu, et kirik oli läbi sajandite olnud isandate kirik, „kes siin misjonitööd tegid mitte vaeste paganate valgustamiseks ja nende päästmiseks Jumalale, vaid kes olid tulnud Maarjamaale ristisõtta endale teeneid koguma ja oma kodumaist patuelu hüvitama".[10] Mõneti vastuoluliselt heitis ta katoliku kirikule ette ühelt poolt välispidist kombekristlust ja polüteismi ning teiselt poolt rahva järjepideva usulise arengu katkestamist:

---

[7] Olaf Sild, Eesti kirikulugu vanimast ajast olevikuni. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus, 1938, 69–70.

[8] Matthias Johann Eisen, Eesti mütoloogia. Tallinn: Olion, 1994, 161. Teose esimene trükk ilmus 1919.

[9] „Vabastuse jubileumiks" (Linda 25.03.1894), osundatud väljaandest: Villem Reiman, Mis meist saab. Tartu: Ilmamaa, 2008, 214.

[10] „Meie usu- ja kirikuelu välisorientatsioonist" (Akadeemia 5/1938), osundatud väljaandest: Elmar Salumaa, Evangeelium ja eetos. Tartu: Ilmamaa, 2008, 44.

> Kirik oli usuline institutsioon, keda huvitas esmajoones välispidine kirikliku kombe täitmine. Ega katoliiklus ise oma polüteistliku pühakute austamise ja maagilise sakramentalismiga nii väga järsk uudisvorm eestlaste usundile polnud. Tema peapahe seisis senise pideva usulise arengu purustamises. Talupoegkonna hingelisele tasakaalule oli antud uute kujutelmade sissetoomisega saatuslik hoop, ilma et neid oleks püütud tihedamalt seostada rahvausundi kõlbla ja hingelise taustaga. See oli põhjus, miks hiljem protestantlik kirik alatasa pidi nentima kohutavat „ebausu" levikut talupoegkonnas.[11]

13. sajandi mõõgamisjonit ja võõrvallutust kritiseeris ägedalt luterlik teoloog ja pastor Arthur Võõbus (1909–1988), kes nimetas seda eestlaste jaoks rahvuslikuks katastroofiks ning märkis, et seesugune „misjon" tõi kahju ka ristikiriku üritusele. Ta vaidles vastu väitele, nagu võiks vallutuse puhul positiivseks pidada eestlaste liitmist lääne tsivilisatsiooniga. Võõbuse arvates eestlased hoopis lõigati vallutuse tulemusena ära lääne kristliku kultuuri parimatest viljadest.[12] Tule- ja mõõgamisjoni mõistab hukka ka kirikuõpetaja ning kirikuloolane Voldemar Ilja (1922–2010), kes formaalsele ristiusustamisele vaatamata rõhutab samuti eestlaste orjastamist:

> See nn tule ja mõõga evangeeliumi-rõõmusõnumi toomine tõi enesega kaasa küll rohkem leina ja pisaraid kui rõõmu, aga fakt jääb faktiks – rahvas ristiti, tahtsid nad seda või mitte, ja vana soomeugri usundi asemele toodi uus. Rist on küll lootuse ja pääsemise sümbol, aga võidetud eestlastele sai see orjastamise sümboliks. Nad pesid enestelt ristimisel saadud ristimärgi maha kohe kui neil õnnestus natukenegi pead tõsta.[13]

Luterlastel oli lihtne veeretada vastutus ristimisega kaasnenud vägivalla ning vabaduse kaotuse eest katoliku kirikule. Kuidas on katoliiklased nendele etteheidetele vastanud? 1936. aastal avaldas katoliiklik väljaanne *Kiriku Elu* (nr 3–4) artikli „Ristiusk mõõgaga!", milles tehti juhtunu eest vastutavaks ordu ja piiskopid, kuid mitte kirik või paavst, ja leiti, et eesti rahva areng oleks olnud teistsugune, kui oleks õnnestunud rajada riik paavsti ülemvõimu all:

> Viisi, millise järele Eestimaad tule ja mõõgaga ristiusustati, ei tohi meie pidada mitte ainult suureks õnnetuseks rahvale, vaid ka lõppeks ebakristlikuks meetodiks. Ei või aga neid usutoojate

[11] „Kiriku asend ja ülesanded iseseisvusaegses ühiskonnas" (Akadeemia 4/1937), Salumaa 2008, 35.
[12] Arthur Võõbus, „Christianization or War of Conquest?". – Estonia Christiana. Eximio domino Iohanni Kõpp, Stockholm, 1965, 78.
[13] Voldemar Ilja, Vennastekoguduse (herrnhutluse) ajalugu Eestimaal (Põhja-Eesti) 1730–1743. Tallinn: Logos, 1995, 236.

> patte kirjutada Katoliku Kiriku arvele. Esijoones olid siin süüdi [Mõõgavendade] ordu ja ristirüütlid, osaliselt ka maa piiskopid. Rooma püüded suundusid alati sinna poole, et võimaluse piires kaitsta päriselanikkude vabadust.[14]

Siiski on ka eesti teoloogid esitanud seisukohti, mis lubavad ristiusustamist pidada paljutahulisemaks protsessiks, kus rindejoon ei lähe tingimata paganatest eestlaste ja kristlastest vallutajate vahel. Näiteks luterlasest teoloog ja usundiloolane Uku Masing (1909–1985), keda ei saa pidada just saksasõbralikuks, lähtus oma kirjutistes Jüriöö ülestõusu kohta teesist, et ülestõusnud tegid kirikuga koostööd, et murda ordu ülemvõim.[15] Kuigi kutselised ajaloolased on Masingu ümberkäimist allikatega kritiseerinud, aitas viimase „ketserlik" lähenemine eristada kirikut ja ordut ning lubas mõelda, et ka meie esivanemad ei samastanud tingimata ristiusku ja võõrvõimu. Arthur Võõbus, kelle rahvuslikus meelsuses ei saa samuti kahelda, rõhutas ristiusu levikut juba enne vallutust ning avaldas arvamust:

> Meie esivanemate tõsise ja eetilise maailmavaate tõttu ei saa uskuda, et need oleksid sulgenud oma südamed ristiusu kuulutuse sügavustele. Kõige tagasihoidlikumagi hinnangu juures peab arvestama, et juba ammu enne taanlaste ja sakslaste sissetungi oli meie esivanemate hulgas kristlikke juhte, perekondi, sugukondi ja isegi kogukondi vähemal või suuremal määral. Need taimed olid istutatud loomulikus, kristlikule vaimule kohastes tingimustes ja sellisena oleksid küll kasvanud ja arenenud, kui oleks lastud muinaseestlasi oma elu nende vaimu ja vajaduste kohaselt edasi minna.[16]

Kuidas aga on hinnatud alates 16. sajandist lavale astunud luterliku kiriku tööd ning eestlaste seotust ristiusuga? Luterlike kirikutegelaste seas on väljendatud arvamust, et eestlased said kristlasteks alles koos usupuhastusega. Nii väidab pastor Rudolf Kiviranna (1912–1994) ühes oma jutluses: „Alates ajast, mil Martin Lutheri usupuhastus tungis vaimse jõuna meie kodumaale, on eesti rahvas oma hinge otsustavais sügavusis olnud kristlik rahvas."[17] Samas on kõlanud hoopis kriitilisemaid seisukohti. Näiteks Olaf Sild tõdeb, et usupuhastuse tulek ei tähendanud eestlastele soovitud paremusi, „vaid oli enam seeme ning idu tuleviku jaoks". Rootsi aega silmas pidades märgib ta, et luterlik „usutunnistus jäi maarahvale enam välispidiseks usuks".[18] Eespool

[14] Kiriku Elu 4/1936, 30.
[15] Trükis avaldatud: Uku Masing, 1343. Vaskuks ja vikaaria Lohult. Tartu: Ilmamaa, 2002.
[16] „Muinaseestlaste suhted kristlusega" (Eesti Kirik 3/1970), osundatud väljaandest: Arthur Võõbus, Kummargil käsikirjade kohal. Tartu: Ilmamaa, 2009, 375.
[17] Rudolf Kiviranna, Rändurid tolmu ja tähtede vahel. Toronto: Oma Press, 1971, 170.
[18] Sild 1938, 119, 177.

kõlanud Salumaa kriitika katoliku kiriku aadressil laienes ka luterlikule kirikule, mida juhtisid võõrast rahvusest isikud ja kus pea ainulaadsena protestantlike kirikute ajaloos oli kuulutustegevus sajandeid vaimulike käes, kes valdasid rahvakeelt puudulikult. Salumaa arvates alistusid eestlased välisele sunnile, kuid ei avanud oma hinge: „Kuigi talupoegkond alistus ilma suuremate ekstsessideta kiriku karile – siis ei tule ometi uskuda, et eesti talupoeg oleks olnud nii ilmetu olend, kes kergekäeliselt oleks usaldanud oma hingevarasid vihatud isandaile. Orja kuulekus on hoopis midagi muud kui usaldus."[19] Võõbus aga kirjutab reformatsiooni tulemuste kohta: „Põhiliselt jäi olukord ikkagi muutmata – kirik, kas katoliiklik või evangeelne, jäi maaisandate kirikuks, oma olemuselt võõra okupatsioonivõimu käsivarreks."[20]

Vennastekoguduse rolli eestlaste saamisel kristlasteks on otsustavaks pidanud paljud luterlikud teoloogid. Vennasteliikumisele omistatakse eestlaste sisuline ristiusustamine. Selle teesi kohaselt tegi katoliku kirik eestlased vormiliselt kristlasteks ning luterlik kirik andis neile teadmised Piiblist ja usuõpetusest, kuid alles vennastekogudus võitis Kristusele nende südamed. Olaf Silla hinnangul „õieti alles vendade tegevuse läbi said maa-eestlased evangeeliumiusulisteks ja sai ristiusk neile elavaks ja südameasjaks".[21] Ka Salumaa ei pidanud vanade rahvausundi elementide visa edasipüsimist arvestades liialdatuks väidet, et „ristiusu usulis-kõlbelisist eluväärtusist hakkas eesti talupoegkond laiemas ulatuses osa saama alles vennastekoguduse liikumises".[22] Väliseesti luterliku kiriku peapiiskop Konrad Veem (1914–1996) väidab koguni, et eesti rahvast sai ristirahvas tänu vennasteliikumisele.[23]

Vennastekoguduse teeneks loeti ka eestlaste rahvusliku ärkamise ettevalmistamist ja kultuurilise arengu edendamist. Villem Reiman tõrjus väiteid eestlaste usulisest tuimusest, tuues esile vennastekoguduse rolli usutunde äratamisel:

> Eesti rahva elus ja eesti rahvuse tekkimise loos on usul alati mõjuv sõna kaasa rääkida olnud. Tõendused, nagu puuduks eesti iseloomul usutunde sügavus ja soojus, hõljuvad õhus. [...] Siis aga ilmusid Herrnhuti lihtsad saadikud, kelle silmis need [seisuslikud] vahed midagi ei maksnud. Esimest korda puutus meie rahvas arusaava ja armastusest hõõguva sõnakuulutamise ja kaasakiskuva südamliku vagaduse eeskujuga ligemalt kokku ja tuli süütas tule. Kõigist märatsemistest ja kentsakustest hoolimata, mis hernhuutlus ühes tõi, on tema tulemine usutunnet rohkem äratanud ja kosutanud kui varem aastasajad.[24]

[19] „Kiriku asend ja ülesanded iseseisvusaegses ühiskonnas" (Akadeemia 4/1937), Salumaa 2008, 36.
[20] „Usupuhastuse esimesed kajastused eestlaste juures ja nende saatus" (Oma Kirik 3/1968), Võõbus 2009, 383.
[21] Sild 1938, 185.
[22] „Kiriku asend ja ülesanded iseseisvusaegses ühiskonnas", Salumaa 2008, 35.
[23] Konrad Veem, Eesti vaba rahvakirik. Dokumentatsioon ja leksikon. Stockholm: Eesti Vaimulik Raamat, 1990, 108.
[24] „Mis meid seob? Mis meid lõhub?" (Postimees, september–oktoober 1910), Reiman 2008, 383.

Sarnaselt kirjutas luterlik vaimulik ja õppejõud, hilisem Tartu ülikooli rektor ja EELK kolmas piiskop Johan Kõpp (1874–1970), viidates pastorite ja talupoegade seisusevahele ning sellest tulenenud probleemidele:

> Kirik ei olnud suutnud rahva südant küllaldaselt võita, seks oli vahe mõlemate vahel suur… [...] Seevastu valitses vennastekoguduses elav kristlik vaim, lihtne, südamlik sõnakuulutus, tõsine vennaarmastus orja vastu, mis nägi orjas omasugust ning omaväärilist. Suur tähendus oli ka vennastekoguduse rahvameelsuse elemente sisaldaval korraldusel.[25]

Väga kõrgelt hindas vennastekoguduse rolli nii tõsise usuelu kui demokraatlike hoiakute kujundamisel luterlik teoloog ja EELK teine piiskop Hugo Bernhard Rahamägi (1886–1941), keda on seostatud pigem kõrgkirikliku suunaga. Rahvuslipu juubeliks (1934) kirjutatud artiklis „Milline usund vastab eestlase iseloomule?" küsis Rahamägi, mis tegi võimalikuks eestlaste rahvuslikud saavutused, ja vastas: „On palju arvamusi selle kohta. Kuid olgu öeldud ka see: seda on korda saatnud vennastekogudus! [...] Vennastekogudus oli see vorm, mis omal ajal meie rahva südamele ligidale tõi kristluse suured ja tõsised, sügavad, aga lihtsad jooned." Rahamägi tõstis esile selle, et just vennastekogudusest „on pärit ka meie suuremad riigi- ja kiriku-, poliitika- ja seltskonnategelased, kas esimeses või teises põlves".[26]

Vennastekoguduse osa rahvusliku ja demokraatliku meelsuse kujunemisel on rõhutanud hiljem nii Arthur Võõbus kui Konrad Veem. Esimene märgib: „Esmakordselt tundsid eestlased evangeelse usu soojust ja väge, ja seda nõnda haaravalt, et sellest tekkis hoogne vaimne liikumine. Evangeelne usk sai jõuks." Võõbus tõstab vendade liikumise puhul esile eriti vaimse elu rikastamist ja õhkkonna loomist, „mis sisendas väärikuse tunnet ja selle arendamist". Samuti andis liikumine eestlastele liidrid: „Juhid, kes kerkisid esile vendade ühiskondades, muutusid autoriteetideks ka laiemas mõttes. Nendele langesid eestlaste pilgud kui eestluse juhtkonnale. Nõnda on vendade ühiskond olnud tõeliseks taimelavaks eestlaste juhtkonna arendamisel."[27] Ka Veem näeb hernhuutlaste vendi rahvusliku ja demokraatliku meelsuse teerajajatena: „Vennastekoguduse sihikindla tegevuse mõjul hakkas juurduma ning levima ka rahvuslik meelsus. [...] Lugupidamine ja austus edenesid järjekindlalt koos demokraatliku meelega."[28] Teoloogidest-kirikuloolastest on vennastekoguduse ajalugu Eestis seni kõige põhjalikumalt käsitlenud Voldemar Ilja, kes on seisukohal, et Halle pietism ja Herrnhuti vennastekogudus panid 18. sajandi esimesel poolel aluse eesti rahva

[25] „Usulisi liikumisi Eestis" (Usuteadusline Ajakiri 1–2/1926), osundatud väljaandest: Johan Kõpp, Vaimu valgusel. Tartu: Ilmamaa, 2009, 370.
[26] Hugo Bernhard Rahamägi, „Milline usund vastab eestlase iseloomule?". – Eesti Üliõpilaste Seltsi Album 10 (1934), 106.
[27] „Evangeelse usu osa eestlaste vaimsuse kujundamisel" (Eesti Kirik 4/1977), Võõbus 2009, 391–396.
[28] Konrad ja Maria Veem, Eesti kirik tunaeile, eile, täna. Stockholm: Eesti Vaimulik Raamat, 1993, 38.

usulisele, kultuurilisele ja rahvuslikule arengule, mis saavutas oma harja Eesti Vabariigiga aastatel 1918–1940.[29]

Ortodoksi kirikutegelased võtsid üle luterlaste kriitika katoliku kiriku aadressil, kuid lisasid sellele oma vaatenurga. Nende käsituses sai alles õigeusk eestlaste ***oma*** usuks, aidates neil muu hulgas vastu seista saksa mõisnike ja pastorite rõhumisele. Õigeusu preester ja hilisem piiskop Nikolai Leisman (1862–1947) pidas nii katoliiklust kui luterlust eestlastele pealesunnitud ja võõraks usuks: „Sest nii Rooma katoliku, kui ka Luteriusu ilmumine ei olnud muud, kui ümberkirjutamine isandate usku. Selles mõttes võib neid julgesti ***sissetoodud*** uskudeks selle sõna täies mõttes nimetada."[30] Sarnasel seisukohal on olnud näiteks preester Sergius Samon (1902–1993, valiti 1968. aastal paguluses piiskopiks, kuid ei pühitsetud) ja S. M. Salasoo, kelle hinnangul „katoliku usk ei saanud eesti rahvale omaseks ja see ei olenenud niivõrd rahva vastupanust, kui kuulutajate puudujääkidest". Reformatsiooniga saabunud luterluse kohta väidetakse, et „eestlased võtsid selle vastu sama valmidusega, kui kolm ja pool sajandit tagasi katoliku usu", s.t lihtsalt leppisid olukorraga. Vennastekoguduse suhtes on hinnang positiivsem: „Vennaste kogudustest hoovas algkristlusele omast südamlikkust ja ligimesearmastust. Pole ime, et see liikumine kiiresti rõhutud rahva poolehoiu võitis." Valik õigeusu kasuks tehti mitte ainult vennastekoguduse vaimuvalgustuse tulemusena, vaid kirjaoskuse kasvades ja mõistes, et võõras ülemvõim on eestlastelt vabaduse röövinud: „Rahva vaimne arenemine jõudis tasemeni, mis võimaldas luteri koguduste tegevuse võrdlemist vennaste ja õigeusu koguduste omaga. Selle tulemusena astusid tuhanded luterlased õigeusku, seda eriti massiliselt aastatel 1845–1848." Usuvahetusest mööndakse, et selle „põhjustasid mitte ainult usulised, vaid ka ühiskondlikud tegurid", kuid põhimõtteliselt „soov luteri usust õigeusku üleminemiseks kasvas välja seestpoolt – rahvast enesest".[31]

Ka Eesti õigeusklike kauaaegne juht ning hilisem Moskva ja kogu Venemaa patriarh Aleksius II (Aleksei Ridiger, 1929–2008) väidab oma 1984. aastal kaitstud doktoritööl põhinevas teoses „Õigeusk Eestimaal" – seda juba eessõnas –, et katoliiklus ja luterlus on eestlase seisukohalt võõrad, pealesunnitud usutunnistused, mis on pealegi vastuolus rahvuslike huvidega: „Katoliiklus ja luterlus soodustasid olulisel määral balti rahvaste ikestamist ja sajandeid kestnud rõhumist. Alandlikkust jutlustades võtsid pastorid ja katoliku preestrid tihti risti asemel kätte piitsa või mõõga." Seevastu õigeusk on alati levitanud rahu ja vendlust, soodustades hariduse levitamist, toetanud rahvuslikke püüdlusi ja kaitsnud võõramaiste ikestajate kallalekippumise eest. Aleksius ei varja, et tema raamatu siht ongi tõestada õigeusu positiivset rolli eestlaste ajaloos, „sest ka meie ajal jätkuvad Baltimaade ajaloo võltsimise katsed". Mis puutub eestlaste muinasusku ja siinmail venelaste levitatud õigeusku, siis „katoliku

[29] Ilja 1995, 237.
[30] Nikolai Leisman, Õigeusu ajalugu Baltimaal uuemal ajal. Riia, 1907, 5.
[31] Sergius Samon, S. M. Salasoo, Kiriku ajalugu. Tallinn: Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku Kultuurfond, 1990, 154–158.

kirik tegi kõik, et juurida välja rahva seas elavad kombed, vanad uskumused ja õigeusklik usutunnistus – ühesõnaga kõik see, mida katoliiklastest feodaalid ja vaimulikkond pidasid enda suhtes vaenulikuks". Luterlaste poleemilist retoorikat korrates väidab Aleksius, et eestlasi tõukasid katoliku usust eemale „arusaamatud ladinakeelsed jumalateenistus- ja kirikuraamatud", katoliiklased ei olevat vastristitutelt oodanud vaimulikku ümbersündi, vaid üksnes mõnede väliste usunõuete täitmist, eelkõige aga truudust ristisõdijate-vallutajate ilmalikule võimule, mitte Kristuse õpetusele. Õigeusku nähakse tegurina, mis on lähendanud eestlasi ja venelasi:

> Õigeusu ajalugu Eestis kuni 1710. aastani on nende vaimsete sidemete kehtestamise ajalugu, mis sõlmusid eesti ja vene rahva vahel seitsme sajandi vältel ning mis lõppude lõpuks viisidki Eestimaa ühendamisele Venemaaga. Need sidemed tekkisid ja tugevnesid võitluses saksa feodaalidega, katoliku ja luterliku kiriku ikke ning ülekohtu vastu.[32]

Ajaloolises tagasivaates pidid luterlasedki tõdema, et osalt luterliku kiriku enda süül, osalt aga väliste olude tõttu oli eesti talurahva enamus kirikuga nõrgalt seotud. 1905. aastal ilmus Johan Kõpult, kes tollal oli veel Tartu ülikooli teoloogiatudeng, kirjutis vene õigeusu tulekust, milles ta nimetas usuvahetusliikumise põhjustena järgmist:

> Kuivad arutlused ei olnud südameid sütitada suutnud, kuna teiselt poolt orjus palju vaba aega ei andnud kirikuskäimiseks. Mõnigi otsis veel endistest pagana ja katoliku aja pruukidest hingele rahustust, teised leidsid seda vennastekoguduse lugemistundidest. Selle läbi oli aga tundmus tekkinud, et kiriku päralt olemine ainult väline asi on.

Niisiis arvas Kõpp, et veel kaks inimpõlve tagasi – 19. sajandi keskpaigas – jättis luterlus paljusid eestlasi külmaks, kuna nad tundsid luterlikku õpetust üsna halvasti:

> Vähe võis küll neid olla, kes selle usu mõtte sisse suutsid tungida, mida kirik õpetas. Nõnda oli ka loomulik, et manitsemiste peale oma usku mitte ära anda vastati, üks usk olevat kõik, sest seesama Kristus, seesama Piibel olevat ka uues usus. Ainult õpetajad olla teised. [...] Ja nii pidid Lutheruse õpetajad päält vaatama, kuidas tuhanded oma kirikule ja neile selja pöörasid.[33]

---

[32] Patriarh Aleksius II, Õigeusk Eestimaal. Tallinn, 2009, 6, 71–72, 110. Teos ilmus esmalt 1999. aastal vene keeles ja kümme aastat hiljem täiendatuna eesti keeles.

[33] „Kuidas vene õigeusk meie maale tuli" (Sirvilauad. Eesti Rahva Tähtraamat 1906, ilmunud 1905), Kõpp 2009, 254.

Elmar Salumaa kriitikast katoliku ja luterliku kiriku institutsionaalsuse ja kombekristluse aadressil oli eespool juttu. Ühes 1938. aastal ilmunud artiklis seadis ta koguni kahtluse alla väite, et eesti rahvas on läbinisti kristlik rahvas, nentides:

> Meie võitleme tegelikult minevikuvarjudega – sest vaevalt leidub evangeelses kristlaskonnas rahvakirikut, mille minevik oleks nii ebaloomulikult vähe rahvuslik ja ka rahvapärane, kui ta seda on olnud meil. On küsimus, kas üldse – ja kui, siis kui kaugelt – meie rahvas on kristianiseerunud, olgugi et muidu armastatakse toonitada meie rahva suurt usklikkust. Niisugused väited aga kuulugu rahulikult aktusekõnedesse, mis niikuinii oma vaimse ja kõlbelise laadi poolest kipuvad tihti olema matusekõnedeks eestlusele.[34]

2. Luterlus kui rahvuslik pärand ja tegur

Eestlaste rahvusliku identiteedi kujunemine seadis eesti kirikutegelased ülesande ette põhjendada ristiusu ja kiriku vajalikkust rahvuslikust seisukohast. Küsimus polnud ainult selles, et baltisaksa „koloniaalkirik" tuli eestistada ja selle struktuurid demokratiseerida, et need oleksid kooskõlas eestlaste huvide ja vajadustega. Põhjendamist vajas igavikku ja lunastust taotleva kristliku usu sidumine rahvusluse ajaloosisese ja ajaliku perspektiiviga. Näiteks rahvusliku liikumise tegelane ja pastor Jakob Hurt (1839–1906/ uue kalendri järgi 1907) selgitas oma ametivendadele 1874. aastal: „Rahvuslik on inimese juures kõik see, mis ta kogu rahva ühisvarana oma esivanematelt pärinud on ja mis teda eraldab teise natsiooni kuulujaist. Siia kuulub ülemalüteldut mööda põlvnemine ja päritolu, kehatüüp ja meelelaad, keel ja komme, mõtteviis ja religioon." Hurda jaoks kuulus rahvusliku ühisvara hulka isadelt päritud evangeelne usutunnistus, s.t luterlik kirik, mida ta nimetas teisal esivanemate kirikuks. Hurt nägi luterlikus kirikus kaitset venestamise ja „kreekluse apostlite" (s.t õigeusu) vastu.[35]

1920.–1930. aastatel rõhutasid mitmed luterlastest kirikutegelased jätkuvalt eestlaste ja luterluse lähedast seotust ning luterliku reformatsiooni teeneid eestlaste vabanemisel ning rahvuseks kujunemisel. 1924. aastal, kui tähistati 400 aasta möödumist reformatsiooni-sündmustest Eestis, kirjutas piiskop Jakob Kukk, et tänu usupuhastusele „meie rahva hing, mis otse põrmuni oli mahatallatud, võis just kui kevade õhku evangeeliumist enese sisse hingata [...] ja tunda, et Jumal ka rõhutud orjarahvast tahab näha ühevääriliseна teistega".[36] Piiskop leidis, et kuigi 910 000 eesti luterlasest tasub kiriku liikmemaksu alla kolmandiku, on see hulk „ometi suur küllalt selleks, et Jumal nende läbi meie

[34] „Meie usu- ja kirikuelu välisorientatsioonist" (Akadeemia 5/1938), Salumaa 2008, 43.
[35] „Eesti päevaküsimused" (kõne Liivimaa sinodil, 1874), osundatud väljaandest: Jakob Hurt, Looja ees. Tartu: Ilmamaa, 2005, 268, 275, 288.
[36] Jakob Kukk, „Sissejuhatuseks". – Usupuhastus eestlaste maal, 3.

rahva elu puhastamiseks ja pühitsemiseks imet võiks teha, kui need kõik palavad oleksid ja mitte leiged ei oleks. Iga neljas inimene Eestis tunnistab enese teadlikult evangeeliumi luteruseusu kiriku liikmeks [...]. See on luteruseusulise kiriku neljasajaaastase töö vili meie maal ja Eesti rahva hulgas."[37]

Samal aastal kirjutas luterlik pastor ja ühiskonnategelane Jaan Lattik (1878–1967): „Eesti rahvas sai evangeeliumiusuliseks ja ta on selleks jäänud tänapäevani. Katseid on ajajooksul küllalt tehtud teda evangeeliumi kirikust välja viia, kodu temalt võtta ja uut asemele anda." Osutades idast sisse tunginud õigeusu kirikule, deklareeris Lattik: „Oleme ikkagi Põhjamaa tõugu. Ei lepi meie uimastava ohvri suitsuga, ei saa kombed meid magama uinutada. Põhja poegadele ja tütartele on evangeeliumi usk omane."[38] Ka Hugo Bernhard Rahamäe väitel on just luterlus eestlase jaoks sobivaim usk: „Evang.-luteri usu kirik vastab, nagu näha, temas peituvate põhitendentsidega ja jõududega eestlase hingelisele põhilaadile ja hingelistele tarvidustele." Paraku ei selgita Rahamägi lähemalt, mis need eestlase hingevajadusele sobivad luterluse „põhitendentsid" on. Samas oli ta veendunud, et teised konfessioonid ei saanud eestlastele omaseks: „Kuid üldiselt võib ütelda: nagu rooma katolitsism rahva hingele võõras oli ja võõraks jäi, nõnda oli ja on lugu ka kreeka katolitsismiga."[39]

Deklaratiivsete mõtteavalduste kõrval püüti usuliste ja rahvuslike taotluste ühendamist veidi põhjalikumalt mõtestada ja põhjendada. Näiteks luterlik pastor Bruno Ederberg (Ederma, 1900–1976) oli seisukohal, et rahvuse ja usu vahekorra küsimus väärib tõsist tähelepanu. Soovides rõhutada religiooni ühiskondlikku ja rahvuslikku tähtsust, kirjutas ta 1935. aastal:

> Usk ei ole eraasi. Temast oleneb rahva elu. [...] Kus iganes ajaloos usk ja rahvus on olnud orgaaniliselt lahutamata seoses, seal on rahvus sellest ühendusest leidnud alati uut sisemist jõudu endasse ja oma Jumalasse, asudes ikka jälle rahva taas uuesti rajamisele ja edasi juhtimisele. Kui kõneldakse „usust endasse", kui eesti rahvusliku ideoloogia põhilausest, mis tarvilik on rahvusliku iseolemise alusena, siis ei tohi seda püstitada tühjale kõikuvale alusele, vaid peab egotsentrilisi endaväärtusi ja rahvusliku iseolemise ja enda õiguse põhimõtteid rajama inimlikust kaduvusest olenemata tõeoludele – Jumala olemuse tundmisele ja läbielamusele.

Ederbergi järgi on eestlane iseloomult tagasihoidlik, töökas, kaalutlev, kriitiline ja skeptiline. Niisiis peaks just ristiusk selle luterlikus vormis olema kõige enam kooskõlas eestlase sisemise hoiakuga: „Asun seisukohale, et eesti hingele sobiv usulis-rahvuslik ideoloogia võidakse üles ehitada ainult kristluse kujul evan-

[37] Jakob Kukk, „Luteruse kiriku praegune seisukord Eestis ja mujal". – Usupuhastus eestlaste maal, 240.
[38] Jaan Lattik, Martin Luter. Tartu, 1924, 65.
[39] Hugo Bernhard Rahamägi, Eesti evangeeliumi luteri usu vaba rahvakirik vabas Eestis. Tartu, 1926, 6–7.

geeliumi puhtal ja selgel alusel. [...] Luterlus muutus sajanditepikkuse ajaloo tagajärjel iga rahva juures omapäraseks rahvuslikuks usuks."[40] Luterlik pastor ja teoloog Eduard Tennmann (1878–1936) aga rõhutas: „Rahvuslik kristlus on alles siis olemas, kui riigikodanikud tõelise kristluse mõttes endid leiavad, koondavad ja maksma panevad, mõjutades ka kirikut selles suunas ja tõstes kogu rahvast kõrgemale astmele."[41]

Kahtlemata võib kristluse (täpsemalt luterluse) ja rahvusluse ühendamise üheks teenekamaks põhjendajaks ja edendajaks lugeda Johan Kõppu, kes etendas olulist rolli Eesti luterliku rahvakiriku sünni juures. Kõpp kinnitas korduvalt, et usu- ja rahvustunne kuuluvad kokku ning et luterlik rahvakirik peab arvestama eesti rahva hingeliste vajadustega. Kuigi Kõpp nõustus, et kristliku usu eesmärk on juhatada inimene igavikku, osadusse Jumalaga, polnud tema arvates siiski võimalik eirata asjaolu, et „ristiusk, olles mitte sellest maailmast, on eluväeks ka selles maailmas". Ta kutsus eesti teolooge tegelema küsimusega, kuidas sünteesida kristlust ja rahvuslust, kuna ristiusu asendamine mingisuguse rahvusliku pseudoreligiooniga polnud mõeldav:

> Ristiusk on oma olult üldinimlik ning selles mõttes ülerahvuslik suurus. Teiselt poolt on rahvustunne üks algelisemaid tundeseisukordi, millises koostunud rahva kehalise, vaimlise ja hingelise olemise elemendid. Mida pidada ülemaks, tähtsamaks? Sünteesi ei saavutata ei rahvustunde halvamisega usu huvides ega usutunde kõrvaldamisega rahvustunde kasuks. Ei ole ka teostatav mingisugune uue puhtrahvusliku usu konstrueerimine ja ristiusu asendamine sellega. Ometi on kindel, et usutunnet ja rahvuslikku elementi ei saa teineteisest eraldada. [...] Leida sisemist sünteesi üldinimliku ristiusu ja eesti rahva hingeilma vahel ning anda usuelule Eestis väliseltki kuju, mis vastab rahva hinge põhilaadile – see on ülesanne, mis väärib eesti usuteadlaste tõsist tähelepanu.[42]

1926. aastal märkis Kõpp, et „eesti rahval on oma nägu: oma vaimline ja hingeline laad, mis tuntavalt erineb teiste rahvaste omast", mistõttu kirik peab seda arvesse võtma ning kuulama „neid helisid, mis vastu kostavad eesti rahva hingest" ning otsima teid, „mis viivad eesti rahva südame sügavustesse".[43] 1935. aastal kirjutas ta:

> Edasi on silmaspeetav, et ristiusk on tegelikult eesti rahva suurema osa elu- ja maailmavaate määraja ja kujundaja. [...] Jäädes

[40] Bruno Ederberg, Lahkusud Eestis. Rakvere, 1935, 81, 84.
[41] „Ristiusk ja rahvuslik kirik" (ERK, 1934), osundatud väljaandest: Eduard Tennmann, Varjatud varandus. Tartu: Ilmamaa, 1999, 281.
[42] „Probleeme ja ülesandeid" („Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi kümme aastat", 1931), Kõpp 2009, 82.
[43] „Kirik ja rahvuslik mõte" (Üliõpilasleht 15.05.1926), Kõpp 2009, 20.

> kirikusse ja kogudusse, tunnustab rahva valdav enamik põhimõtteliselt ristiusku ja kristlikku mõtteviisi ning alistub ühel või teisel viisil ristiusu mõjule. Hoolimata paljude kristlaste kõlbelisest puudulikkusest, tuleb pidada kindlaks, et ristiusk on ja jääb ikkagi meie rahva noorsoo kasvatuses ja rahva mõtteviisi edaspidises kujunemises teguriks, mille tähtsuse alahindamine tähendaks tunduvat kaotust rahva vaimlis-kõlbelisele arengule ja sellega rahva elujõu halvamist lubamatul kombel.[44]

1939. aastal kordas Kõpp seisukohta, et kirik peab arvestama rahvusega ning et kristlase kõlbeline kohus on rahvuslikele püüdlustele kaasa aidata. Ettekandes vaimulikele kritiseeris ta kristliku meelsuse ja rahvustunde vastandamist, märkides:

> Sellepärast ütleme täie teadvusega: eestlane ja kristlane ei ole vastuolus, ei või ega saagi olla! Eestlasena võin olla kristlane ja kristlasena eestlane. Nõnda võin ma aktiivselt kaasa elada oma rahva paremate püüdlustega, ideaalidega, võitlustega, kannatustega. Ja mitte ainult, et võin, vaid veel rohkem: see kuulub minu kõlbeliste kohuste hulka, mille ette Jumal mind on asetanud, lastes mind sündida just selle rahva liikmena.[45]

Vajadust nii rahvusliku kiriku kui rahvusliku teoloogia järele rõhutasid teisedki teoloogid. Näiteks 1933. aastal kirjutas Elmar Salumaa, kes jagas paljuski Kõpu vaateid, et „meie ideaal tänagi veel on rahvuslik rahvakirik". Ta selgitas: „Rahvusküsimus kirikule on küsimus nende spetsiifiliste varade järele, milliseid tal on lisandada omalt poolt meie rahvuslikule kultuuritervikule. [...] See tähendab ent küsimust kirikus kuulutatava ristiusu ja ta olukohase kultuurisuhte järele." Salumaa järgi on rahvuskiriku ülesanne rahvuse säilitamine tema vaimset eripära silmas pidades:

> Meie kiriku rahvuse küsimus on kõigepäält ta kvaliteedi küsimus. [...] Rahvuslik kirik oma hinnatava vaimse olemisjõuga peab avastama eestlases sisevaru ja viima ta selle tõelise elava Jumala ette, kes tal aitab ületada kriise ning võita eluraskusi. Selline tegev kristlus peab haarama eestlase vaimlis-hingelise omapära, süvendama kõlblate igavikujõudude toimet, elustama rahvuslikus teadvuses võrsuvat loovat dünaamikat ja andma rahvusele oma suurima: säilitama eestluse *in aeternum*.[46]

[44] „Iseseisvuse pühaks" (Eesti Kool 1935), Kõpp 2009, 549 jj.
[45] „Kiriku ülesanded praegusel ajal" (Usuteaduslik ajakiri 1939–1940), Kõpp 2009, 128.
[46] „Kirik rahvusliku kultuurprobleemina" (Usuteadusline Ajakiri 2/1933), Salumaa 2008, 29–30, 34.

Kirikupoliitikas kritiseeris Salumaa teravalt endisaegse härraskiriku mõtteviisi edasikestmist. Ta seadis kahtluse alla ka anglikaanidele lähenemise vajaduse ning saksa orientatsiooni vahetamise inglise orientatsiooni vastu, mis näis olevat kiriku juhtkonna, eriti aga piiskop Rahamäe taotluseks:

> Nimelt küsitav on, mis suhtes inglise kirik meile ligem on. Oma konfessionaalselt ilmelt on ta võrratult kaugem, oma traditsioonidelt samuti võõras kui saksa kirikki, omalt teoloogialt, vähemalt selle evangeelses osas, inglispärastatud saksa koopia. Kui meie nüüd suure õhinaga hakkaksime kopeerima seda, mis inglise kiriku- ja usuelus ehk meeldib, siis oleks see ainult mööbli ümberpaigutamine toas, aga mitte uus sisustamine. [...] Meie looksime siis näiva õhuvahetuse abil illusioone, et järgnev põlvkond taas parajal ajal võiks meie kirikule ette heita võõrapärasust inglise arvel.

Edasi tõdes Salumaa, et Eesti luterlikul kirikul puudub oma teoloogia. Mille poolest pidi eesti teoloogia erinema saksa või inglise teoloogiast, seda ta lähemalt ei selgitanud, rõhutades vaid teoloogilise koolituse süvendamise, sealhulgas ristiusu algallikatega ja usupuhastuse pärandiga tegelemise vajadust ning usulise süvenemise nõuet.[47]

Nagu Lea Altnurme kirjutab, läks mõtisklustes eestipärase ristiusu üle eelkäijatest kaugemale Uku Masing, kes ei rahuldunud kristluse kui sellisega, vaid otsis eestlastele omast usku, vagaduslaadi ja maailmataju. Altnurme märgib, et oma ajale iseloomulikult pöördus Masing rahvapärimuse poole ning vastandas sakslaste ratsionaalsele analüüsile eestlastele omase kaemusliku tõetaipamise.[48] Masingu arvates on eestipärane vagadus ekstaatiline.[49] Teisal iseloomustab ta eestlase usulaadi anarhistliku ja demokraatlikuna. Samas pidi Masing kurvastusega tõdema, et „oleme nii lämmatunud sakslusse, et saksa ristiusk on meile ainus õige kristlus".[50] Tuleb lisada, et Masingu tekstid on mõjutanud mitme põlvkonna kirikutegelasi ja teisi intellektuaalsete huvidega inimesi kuni tänase päevani.

Teise maailmasõja käigus kodumaalt lahkuma sunnitud eestlaste mõtlemises tugevnes ja põimus usu- ja rahvustunne. Johan Kõpp kutsus kodumaa ja riigi kaotanud eestlasi kinni hoidma kristlikest väärtustest ning rõhutas, et rahva elu- ja hingejõud saab alguse kristlikust kodust. 1957. aastal kõneles ta Stockholmis järgmist:

[47] „Meie usu- ja kirikuelu välisorientatsioonist" (1938), Salumaa 2008, 49–51.
[48] Altnurme 2006, 60.
[49] „Eestlase usulisi eeldusi ja nende tähendusi teoloogiale" (Usuteadusline Ajakiri 2–4/1934), osundatud väljaandest: Uku Masing, Vaatlusi maailmale teoloogi seisukohalt. Tartu: Ilmamaa, 1993, 92 jj.
[50] „Eestipärasest ristiusust" (Protestantlik Maailm 1/1938), Masing 1993, 243.

> Mida kindlamini meie rahva mõtteviis ja elukäsitus on rajatud Jumala Sõnale ning juhitud ja kantud selles antud kristlikest elutõdedest, seda tugevam on rahvas oma hingejõu poolest ning seda selgem ja otsustavam on tema kõlbeline vaist eluküsimuste lahendamisel, raskuste ja kannatuste ületamisel, ning seda kindlamal alusel seisab ka meie rahva kodu raskeimateski tormides ja suurimates hädaohtudes. [...] Meie rahva tugevuse ja elujõu kandjad on meie kodud, kus valitseb kristlik meel ja vaim ja meie lapsed ja noored kasvavad ning valmivad elule selle vaimu äratusel ja juhatusel.[51]

Pastor ja hilisem väliseesti luterliku kiriku peapiiskop Andres Taul (snd 1936) kirjeldab, kuidas pagulaskonnas hakati sakraliseerima sekulaarseid sümboleid ja sündmusi. Kirikupühade staatuse omandasid kodumaalt lahkumise päev, iseseisvuspäev ja küüditamise mälestuspäev, sekulaarse rahvusliku sisu sai asukohamaa kommete järgi pühitsetud tänupüha. Taul ise peab sekulaarsete sündmuste ja sümbolite sakraliseerimist ohtlikuks ehtsale usule Jumalasse, hoiatades ebajumalateenistuse eest ja märkides, et rahvuslik religioon kaldub rakendama Jumalat omaenda eesmärkide teenistusse.[52] Ka kirikuloolane Riho Saard juhib erinevaid eksiilkiriku pastoreid osundades tähelepanu rahvuslikule retoorikale kiriklikus kuulutuses.[53] Teisalt on Konrad Veem kirjeldanud pagulastegi seas levinud kirikuvastaseid hoiakuid. Teda ennast lohutas tutvumine 19. sajandi eestikeelse usulise kirjavaraga, kus orjuse kõige pimedamal ajal kõneleb eesti rahvas kui ristirahvas. „Ärgu tuldagu väitma, et eesti rahvas pole kunagi usklik rahvas olnud," kirjutab Veem.[54]

Viimastel aastakümnetel on tervikliku visiooni eestlaste ja ristiusu suhetest esitanud EELK pastor Eenok Haamer (snd 1935), kelle vaateid käsitleb Kaja Karo ülal viidatud artiklis.[55] Karo järgi ei näe Haamer vastuolu muinasusundi ja ristiusu vahel, kuna eestlaste muistne mõtlemine oli analoogne kristlusega. Ristiusk lisas senistele usulistele kujutelmadele vaid uue kvaliteedi. Haameri sõnul on luterlus – erinevalt katoliiklusest – eestlastele sügavalt omane. Haamer leiab, et luterlus andis eestlastele ainult nn suuna, mitte valmis õpetuse ja dogmad (siin võib näha sarnasust eespool viidatud Masingu arvamusega, et eestlastele olevat omane anarhistlik ja demokraatlik, mitte hierarhilis-dogmaatiline arusaam usust). Kristluse sõnumit lunastusest hakanud eestlased tõeliselt mõistma siiski alles vennastekoguduse kaudu, kuigi sisemiselt oldi usklik juba varemgi. Karo hinnangul peitub Haameri visiooni peamine võlu

[51] „Kutse ja ettepanek kaasmaalastele" (Eesti Kirik 4/1957), Kõpp 2009, 154–155.
[52] Andres Taul, The Impact of Fifty Years of Atheistic Indoctrination on the Estonian Evangelical Lutheran Church. Käsikiri, 1996, 15–27.
[53] Riho Saard, „Eestlane ja luterlus". – Akadeemia 7/2007, 1432 jj.
[54] Veem 1990, 366.
[55] Karo käsitlus tugineb erinevatele Haameri kirjutistele ja loengutele, millest osa on valminud viimasel kümnendil, jäädes seega väljapoole käesoleva artikli ajalisi raame. Siiski pidasin vajalikuks siinkohal Haameri vaateid põgusalt tutvustada.

kristluse ja rahvusluse ühendamises.[56] „Haamer esitab alternatiivse rahvusliku loo, kus kirik – eeskätt luteri kirik – ja religioon on väärtustatud. Ta väidab, et eestlased on tugeva religioosse enesemääratlusega ja ristiusu tulek Eestimaale ei lõhkunud rahva usulist ja etnilist arengut, kuna ristiusu näol ei ole tegemist eestlastele võõra mõtlemisega. Kristluse mõjul kujunes ka eestlaste kultuur kõrgkultuuriks," kirjutab Karo Haameri visiooni kohta. Lea Altnurme nimetab Haameri nägemust ainulaadseks, kuna erinevalt teistest on siin ühendatud kristlik ja mittekristlik vaimupärand. Altnurme arvab, et ilmselt ei vaevanud talupojad sajandeid tagasi oma pead sellega, mis pärineb kristlusest ja mis paganlusest.[57]

Kuid näib, et Suure Lahingu müüt on endiselt hea tervise juures. Kui Hando Runneli tuntud luuleridade järgi „Kiri algab kirikust ja rahvas algab raamatust", siis EELK pastor, teoloog ja kolumnist Toomas Paul (snd 1939) jõuab vaimuliku kirjanduse ja ristiusu mõju analüüsides järeldusele:

> Eesti rahva kujunemine rahvuseks on sügavaleulatuva tähendusega rahva enesemõistmises. Ent eesti rahvuslus ei tekkinud kristliku kiriku ega vaimuliku raamatu toimel, vaid nendest hoolimata. Eesti rahvus ja riik ei ole sündinud suurtest ideedest, vaid vastuseisust võõrastele vallutajatele. Sakslased, taanlased ja rootslased tulid ristimisideega, eestlased nägid ristimärgis vaid nõidust oma maale. See tuli maha pesta.[58]

3. Kirik, rahvas ja sekularisatsioon

Sekularisatsioon ehk ilmalikustumine, mille all mõistetakse usu ja kiriku mõju vähenemist ühiskonnas ja inimeste elus, ei olnud uus, alles 20. sajandil tekkinud nähtus. Juba 1906. aastal, vahetult pärast Vene revolutsioonisündmusi kirjutas Villem Reiman: „Kiriklikud ja kristlikud eesti rahva ringkonnad on juba ammugi kahetsusega nägema pidanud, et ristiusk ja rahva voorus laguneb." Reiman nägi selles kiriku süüd ning kritiseeris ägedalt baltisaksa pastoreid ja tolleaegset usuteaduskonda selle eest, et nad ei suutnud mõista eestlaste vaimseid vajadusi. 19. sajandi luterliku konfessionalismi esindajatest arvas ta, et nende jaoks oli tähtis vaid „vaga tundmus" ja „puhas usk", kuid „rahva hirmsate usuliste ja vaimliste hädade tarvis ei olnud usuteaduse osakonnal ega õpetajatel arusaamist". Reimani arvates ei suutnud miski äratada enesega rahulolevaid hingekarjaseid: „Isegi hävitav torm, mis 50. aastate ajal [s.t 19. sajandi keskpaigas] üle koguduste käis ja kümned tuhanded koguduse liikmed luteriusust

[56] Karo 2007, 41.
[57] Altnurme 2007, 9.
[58] „Vaimuliku raamatu osa eesti rahvuse tekkimisel" (Raamatu osa Eesti arengus, Tartu, 2001), osundatud teosest: Toomas Paul, Kirik keset küla. Tartu: Ilmamaa, 2003, 100.

ära pühkis, ei jõudnud uinuvaid karjaseid paremusele õpetada." Saksa pastorid ei mõistnud eestlaste rahvuslikke taotlusi: „Et õpetajad kiriklikke asju Balti parunite valitsushimuliste püüetega ühendasid, äratas koguduse seas nende vastu sügavat umbusaldust ja kibedat vaenlust; ei olnud ju karjastel südant karja vastu, vaid nad käisid mõisnikkudega käsikäes…" Tagajärjed ei lasknud ennast oodata: „Kui kaugele rahva viha, põlgus ja vaenlus kiriku vastu on läinud, see avaldas ennast mineva aasta [1905] oktoobrikuul, kus ventiil ennast lühikeseks ajaks avada võis."[59]

Eestimeelsed kirikutegelased lootsid, et luterliku rahvakiriku loomine ja rahvameelsuse rõhutamine lähendab rahvast ja kirikut. Tegelikkuses tuli peagi tõdeda, et sekularisatsioon, mis oli alanud juba põlvkondi varem, ainult süveneb. 1928. aastal ilmunud kirjutises küsis Johan Kõpp: „Usulistes vaadetes ja kiriklikus elus on teostumas murrang – millises suunas areneb usuline mõte ja tunne? Millised nähtused mõjutavad arengut? Mis tuleb asemele seal, kus usuline elu hääbub – üksikus isikus, teatavas seltskonnas?"[60] Samal aastal kirjutas Eduard Tennmann ***Postimehes*** ilmunud artiklitesarjas järgmist:

> Ega ole vaja lähemalt seletada, et rida kurbi nähteid on tõesti olemas meie vaimuelus. Baromeeter on langenud. Hoogu on liiga vähe. Selgust puudub palju. Nurinat on küllalt. Rahuldust otsitakse lõbus, alkoholis ja summutatud või summutamata erootikas. Oleme jõudnud dekadentsi aega. Otsimist on. Leidmist ei ole. Vana ei kõlba. Uut ei leia. Vaimline kriis on laialdane. [...] Kahjuks elame materialismi tähe all. Isegi kirikus ja ametlikus ristiusus. Ja selle juured ulatuvad sügavale.[61]

Elmar Salumaa seletas rahva võõrandumist kirikust minevikuga, täpsemalt asjaoluga, et kiriku juhtimine oli pikki sajandeid sakslaste kätes. Kuigi iseseisvuse tulles püüti luterlikku kirikut ümber korraldada eestkostevabaks rahvakirikuks ja muuta ta demokraatliku ühiskonna orgaaniliseks osaks, põrkusid need püüdlused ootamatutele raskustele. Salumaa arvates ei muutnud midagi ka 1923. aasta rahvahääletus usuõpetuse küsimuses, mis lõppes kiriku jaoks soodsalt, kuna seda võis seletada pigem rahva inertsiga. Ta kirjutas:

> Alles nüüd, mil olid varisenud kõik ametlikud toed, selgus kirikupubliku usuline kurbloolus hämmastava tõsidusega. [...] Laialdane ükskõiksus näitas, et kirik oli asutiseks, ilma milleta elus väga hästi läbi saadi. Teda kasutati üksnes kombe pärast teatud puhkudel. Linnakodanike ja eriti töölisringes paisus see

[59] „Eesti ja läti usuteaduse õppetoolide asutamisest Tartu ülikooli juures" (Postimees 95–96, 1906), Reiman 2008, 448–449.
[60] „Rahva sekka – õppima!" (Üliõpilasleht 30.12.1928), Kõpp 2009, 533.
[61] „Kas on mõeldav praegu mingi usulis-kiriklik uuendus?" (Postimees 1928, nr 293, 294, 301), Tennmann 1999, 123–124.

> ükskõiksus peamiselt sotsialistliku propaganda tõttu põhimõtteliseks vaenulikkuseks kiriku ja kristluse vastu üldse. [...] Teise tüüpilise nähtusena mainitagu haritlaste võõrdumist kirikust, mis osalt oli tingitud samast kallakust poliitilisse pahempoolsusse nagu tööliskonnaski.[62]

Kui 1920. aastatel tuli luterlikul kirikul leppida ja harjuda oma varasema ühiskondliku positsiooni kaotamisega, siis alates 1934. aastast võidi taas toetuda riigivõimu soosivale suhtumisele. Luterlik kirik tsentraliseeris sisekorraldust, püüdis laiendada oma tegevust ja läks kaasa mitmete Pätsi-ajastu ettevõtmistega. Piiskop Rahamägi tervitas valitsuse vastutulelikkust ja märkis, et „kirik, kellest riik lugu peab, õpetab rahvast kahekordselt riigist lugu pidama". Ta väljendas seisukohta, et kiriku kaudu pääsevad olulised kristlikud väärtused rahva ja riigi elus mõjule. „On ju meie rahvas peaaegu tervikuna just ka kirikurahvas," nentis ta.[63] Ka Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku (EAÕK) metropoliit Aleksander Paulus (1872–1953) märkis, et „riigivõim hindab kiriku tööd isamaa ja rahva kasuks" ning tõdes, et „usuelus on märgata uut tõusu ja elavnemist".[64] Võib kahelda, kas riiklikud toetusavaldused kirikutele suutsid kelleski usulist äratust esile kutsuda, kuid kindlasti anti sellega ühiskonnale sõnum, et valitsus peab religiooni riigi ja rahva elus oluliseks. Pastorite aruannetes sisaldus siiski kurtmist usuleiguse ja kirikuelust võõrdumise pärast, kuigi 1937. aasta EELK aruandes märgitakse, et „ristiusku põhimõtteliselt pooldada kuulub praegu meie juures „hea tooni" hulka".[65]

Luterliku kiriku juhtkonna retoorika ja tegevus tekitas kriitikat siseopositsiooni ridades, kus Rahamäele ja tema mõttekaaslastele heideti ette keskendumist välistele vormidele ning soovimatust tegelda sisuliste asjadega. Salumaa hinnangul püüdsid kirikuringkonnad sekularismi väljakutsele vastata esiteks poliitilise tegevuse kaudu (kristlik erakond) ja teiseks uusprotestantismi õpetusliku reformiprogrammi abil. Salumaa arvates osutus kiriku politiseerimine suurimaks karilejooksuks, kuid sama saatus tabas esialgsele huvile vaatamata ka saksa liberaalteoloogiale toetuvat uusprotestantismi:

> Nii üks kui teine taotlusterühm ei päästnud meie kirikut varjusurmast. Abi saabus ent ootamatult sealt, kust seda küll kõige vähem oodati: meie sisepoliitiliselt ümberkujunemiselt. Kirik on nüüd silmapaistev tegur avalikus elus. Ei möödu ühtki avalikku suuremat sündmust, millest kirik oma esindajate kaudu osa ei võtaks. Sagedasti avalike hoonete ja asutuste pühitsemist

[62] „Kiriku asend ja ülesanded iseseisvusaegses ühiskonnas" (Akadeemia 4/1937), Salumaa 2008, 37.
[63] H. B. Rahamägi, „Kirikuelus aastaga suur samm edasi". – H. Rahamägi ja J. Veelman (toim), 12. märtsi radadel. Tallinn, 1936, 52.
[64] „Usuelu uutel radadel". – 12. märts. Aasta riiklikku ülesehitustööd 12.III.1934 – 12 .III.1935. Tallinn, 1935, 39.
[65] EELK aruanne 1937, 27.

> toimetatakse nüüd koguni kahe riituse kohaselt. Usukommete täitmine tahab kuuluda teatud mõttes hea tooni juurde.

Salumaa ei näinud selleski lahendust, kuna side kiriku ja ühiskonna vahel „ei ole muutunud usukommete täitmise toonitamise tõttu kaugeltki orgaanilis-eks". Pealegi polnud kirik oma uut staatust ise enesele kätte võidelnud, vaid see oli talle antud. Salumaa arvates pidanuks kirik loobuma institutsionalismist, klerikalismist ja peaaegu monarhistlikust episkopalismist ning hakkama kasvatama kogudusi teadlikuma kristluse poole. „Ainult selle ülesande kiire ja õige lahendus tagaks kirikule ka Eesti ühiskonnas auväärse ja arvestatava asendi ja usaldaks talle kõige suurema ülesande sooritamise riigis: rahva kõlbelise kasvatamise," oli Salumaa veendunud.[66]

Teises artiklis kritiseeris ta kiriku mõtlemisviisis ja praksises valitsevat härras-kiriklikku saksa elementi ja märkis: „Rahvuslik reform, mille eesmärgiks on kiriku lähendamine rahvale ja tema poolt pakutavate varade ja väärtuste moonutamatu edasiandmine, saab toimuda üksnes põhjaliku vaadete ja seniste talitusviiside reformi näol."[67] Selleks oli Salumaa arvates vaja rõhutada usulise süvenemise vajadust ja parandada teoloogilist koolitust, kuna just isikliku usuelu ning iseseisva teoloogilise mõtlemise puudumine oli Salumaa hinnangul vaimulike suurim probleem.

1939. aasta novembris – veidi aega enne piiskopiks valimist – esines Johan Kõpp EELK vaimulikele programmilise ettekandega „Kiriku ülesanded praegusel ajal". Kõpp tõdes, et „kiriku ajalooliselt kujunenud positsioon, minevikust sõltuva kombe võim ei ole veel tõenduseks, et ristiusk on jõud, mis tegelikult määrab inimeste mõtete, kavatsuste ja teotsemiste suuna. Töötatakse, püütakse, võideldakse – ilma et tõsiselt arvestataks kristlikke tõdesid." Kõpp nimetas põhjusena järgmist:

> Lühidalt – inimliku mõtteviisi ilmalikustumine (sekularisatsioon). Materiaalsed elemendid on saanud ülemvõimu vaimsete üle, astunud koguni nende asemele inimese mentaliteedis. Taevast otsitakse maa peal, uskudes, et suudetakse seda luua omast jõust. Soovid ja ihad on suunatud siinpoolsusele ja nad läbivad kogu ühiskondliku elu rakenduse ning valitsevad sotsiaalset õhkkonda ja meelelaadi.

Kõpp rõhutas järgnevalt, et kirik on armastuse-osadus ja sellest tulenevalt on tema kohus eeskuju anda. Kirik on ka kasvatusasutus, „koht, kus noortele sisendatakse Jumala riigi sügavad tõed ja kõrged paleused ja kasvavad üha uued rahvapõlved…" Seetõttu peab kirik ise „saavutama koha ühiskonnas – olla paremate, ilusamate, õilsamate otsingute ja püüete istutaja, kandja, ravija,

[66] „Kiriku asend ja ülesanded…", Salumaa 2008, 39–41.
[67] „Meie usu- ja kirikuelu välisorientatsioonist" (1938), Salumaa 2008, 51.

kasvataja".[68] Edasises peatus ta veel rahvuse küsimusel, millest oli juba eespool juttu. Niisiis oli Kõpp veendunud, et kiriku tugevus ja tema töö tulemuslikkus rahva seas seisneb kristlikus armastuses, eeskujuks olemises, kristlike tõdede kuulutamises ja õpetamises, samuti rahvustunde tõsiselt võtmises.

Võib arutleda, kas Kõpu, Salumaa ja ka teiste kirikutegelaste väljendatud sarnased mõtted oleksid järgnevatel aastakümnetel vilja kandnud ning kas luterlik kirik oleks edaspidi suutnud oma positsioone hoida või isegi tugevdada. Tegelikkuses katkestas nõukogude võim usuelu loomuliku arengu ja kiirendas sekularisatsiooni, s.t. rahva enamuse võõrdumist kirikust. EELK peapiiskop Jaan Kiivit juunior (1940–2005) tõdes 1995. aastal: „Suur osa eestlastest mugandus ning leppis Nõukogude okupatsioonivõimude poolt kehtestatud korra ja ideoloogiaga."[69] Usukuulutuslik tegevus oli võimalik vaid kirikuhoonetes ja palvelates või eraviisiliselt. Kiriku kaasalöömine rahvuslik-kultuurilises ja ühiskondlikus elus oli mõeldamatu. Toomas Pauli hinnangul kaotas luterlik kirik nõukogude ajal mitmeid rahvuskirikule iseloomulikke jooni, nagu mõju ühiskonnas või side poliitilise eliidiga, domineeriv positsioon usuelus jne. Paul arvab, et inimeste võõrutamisele usust ja luterlikust kirikust aitas kaasa nõukogulike kombetalituste, eriti suvepäevade atraktiivne vorm, aga ka massiline usuvastane propaganda ja riiklikud sanktsioonid.[70]

Kuid teisalt võis kiriku avalik-ühiskondliku positsiooni kaotuses näha hoopis tänuväärset võimalust keskenduda oma põhiülesandele. 1976. aastal kirjutas Salumaa: „Ja maksab küsida, kas kiriku tõeline ülesanne siin maailmas, see ülesanne, mille jaoks ja mille pärast kirik üldse on eksisteerinud ja eksisteerib, pole liiga ohtlikult jäänud paljude korralduste, aktiivsuse ja kultuuripoliitiliste taotluste varju?" Salumaa veendumuse kohaselt oli kirik sattunud uude olukorda (mitte ainult Nõukogude Liidus või nn idabloki maades), mida võib nimetada Constantinuse-järgseks situatsiooniks, mis „on senise klerikaal-institutsionaalse arusaamise kirikust viinud tõsisesse kriisiolukorda, ummikusse". Salumaa arvates vajas kirik selles olukorras uut enesemõistmist, mis oleks tema identiteediga kooskõlas ja lubaks teha praktilisi järeldusi. Esiteks tähendab see tagasipöördumist uustestamentliku ja reformatsioonilise kirikumõiste juurde. Teiseks peab kirik reformima omaenda struktuure ja korraldust. Kolmandaks tuleb teadlik olla oma diasporaasituatsioonist, s.t. sellest, et ollakse vähemus.[71] Salumaa arvates võis mittekristlasi mõjutada vaid kristliku elu eeskujuga: „… kristliku tõe elumuutvas jõus veendume ise ja suudame veenda teisi mitte ainult sõnalise kuulutuse, vaid eelkõige seda kuulutust teostava kristliku eksistentsi enese, kristliku inimeseksolemise kaudu."[72]

[68] „Kiriku ülesanded praegusel ajal" (Usuteaduslik ajakiri 1939–1940), Kõpp 2009, 123 jj.
[69] Jaan Kiivit, „Eesti Evangeelne Luterlik Kirik pärast teist maailmasõda". – J. Gnadenteich, Kodumaa kirikulugu. Usuõpetuse õpperaamat. Tallinn: Logos, 1995, 110.
[70] „Pilk käidud teele", Paul 2003, 53.
[71] „Kirik uues situatsioonis" (Kolmkümmend aastat Usuteaduse Instituuti. Käsikiri, 1976), Salumaa 2008, 361, 363–367.
[72] „Kuulutus väljaspool jumalateenistust" (ettekanne EELK kirikunoorte konverentsil 1981), Salumaa 2008, 531.

Nõukogude aja kohta väljakutsuva nägemuse kirikust rahva ja kogu maailma teenistuses esitas 1980. aastal EELK pastor Vello Salum (snd 1933), kelle ettekanne „Kirik ja rahvus" jõudis üle piiri ja ilmus välismaal. Trotsides asjaolu, et nõukogude võim oli suuremeelselt jätnud kirikule väljasuremiseks eraldatud nurgakese, rõhutas Salum, et kirik peab osa võtma rahva elust ja muredest ega saa olla apoliitiline. Uut laadi ühiskonna ja inimese kujundamine ei ole üksnes riigi, vaid ka kiriku ülesanne. Tõsiasi, et kirik on püsinud 40 aastat ilma riigi toeta, näitab Salumi järgi seda, et inimesed loodavad ja ootavad kirikult ikka veel midagi. Seega ei saa eestlastele ette heita usulist ükskõiksust. Piibli õpetusele rajatud kristlik rahvuslus erineb suurrahvaste šovinismist. Salumi rahvusliku ja samas universalistliku visiooni kohaselt on usk ja kirik osa nii kohalikust kui ülemaailmsest kogukonnast ja kogu loodust, seistes nende teenistuses.[73]

Vastupidi Salumaa esitatud kolmele punktile lasid 1980.–1990. aastate vahetuse tormilised poliitilised arengud ja kaasnenud „kirikubuum" tärgata kujutlusel, et minevikku naasmine (või mineviku naasmine) on võimalik ja et kirikuelu saab taastada vähemalt sellisena, nagu see oli olnud enne omariikluse kaotust. Luterlik kirik avaldas taas soovi enda peale võtta rahvuse vaimuliku eestkostja ja -palvetaja roll. 1990. aasta palvepäevaks saadetud karjasekirjas kõneles peapiiskop Kuno Pajula (snd 1924) eestlaste kui rahvuse seismisest Jumala palge ees ning kutsus palvetama kiriku, maa ja rahva eest. „Me ootame Jumalalt abi ja tuge vabaduse ja sõltumatuse saavutamisel, tahame oma töö ja tegudega selleks kaasa aidata," kinnitas Pajula. „Nüüd oleme küsimuse ees: kas pöörduda tagasi Jumala juurde või hukkuda."[74]

Eesti riik ja selle institutsioonid taastati järjepidevuse põhimõttel. Muu hulgas taastati riigipühadena mitmed kristlikud usupühad. „Otsus kuulutada Suur Reede Eestis riiklikuks pühaks on küllap oluline samm meie teel tagasi ristiusu juurde," kirjutas EELK pastor ja hilisem peapiiskop Andres Põder (snd 1949) lootusrikkalt.[75] Endastmõistetavalt seadis ka EELK sihiks rahvakiriku restitutsiooni. Luterlik kirik oli „getost" pääsenud (Toomas Pauli väljend) ja astus lootusrikkalt areenile. Õigeusu kiriku jaoks oli asi keerulisem, sest nõukogude ajal oli immigratsiooni tõttu kasvanud venekeelsete liikmete osakaal ning eesti rahvusest preestreid ei olnud piisavalt. EAÕK autonoomia taastati alles 1996. aastal. Samal aastal kirjutas diakon Madis Palli, et „võib-olla kõige suuremaks probleemiks õigeusu kirikus maailma tasandil on kiriklik natsionalism". Viidates eri rahvuste ja kultuuride kokkupõrkele ühes kirikus, märkis ta: „Sel juhul hakkab üks rahvus kirikus teise üle domineerima, või tekib kaks rahvuslikku kirikut samal territooriumil."[76] Nii sündis ka Eestis. Kõrvalepõikena olgu märgitud, et 1988. aastal avastas soome preester Heikki Huttunen Eestit külastades, et siin leidub eestlastest noori, kes ei näe vastuolu oma rahvusliku identiteedi

[73] Kirik ja rahvus. Montreal, 1981; ilmunud ka inglise ja saksa keeles.
[74] Eesti Evangeelne Luterlik Kirik 1/1990, 3.
[75] „Ülestõusmise sõnum" (Kultuur ja Elu 3/1991), osundatud väljaandest: Andres Põder, Pärimuste pöördepunkt. Kõned ja kirjutised. Tallinn: Kunst, 2007, 11.
[76] Madis Palli, „Apostlik õigeusk". – Akadeemia 7/1996, 1478.

ja õigeusu vahel ja kes ei jaga enamuse loogikat, et luterlus on eestlaste ja õigeusk venelaste religioon.[77] Peamiselt leedukate ja poolakatega seostatud katoliku kirik oli alates 1970. aastate keskpaigast kogunud populaarsust intellektuaalsete huvidega eestlaste seas[78] ja võitnud konvertiite luterlaste ridadest. Aktiivsust ilmutasid ka vabakogudused ning Eestisse jõudsid mitmesugused uued usuliikumised ja -kuulutajad.

Millised aga olid kirikutegelaste arvates luterliku kiriku ootamatu populaarsuse põhjused? 1991. aastal rõhutas Toomas Paul luterliku kiriku seotust rahvuslike taotlustega: „Algusest peale on luterlik kirik kaasa läinud radikaalse rahvuslusega." Paul tsiteerib literaat Jaan Kaplinskit, kes ühes oma kirjutises väitis: „Praegustes oludes on luteri kirik kõigepealt rahvusliku liikumise teener … Võime küsida, kuivõrd on luteri kirik kristlik ja kuivõrd rahvuslik."[79] Kümmekond aastat hiljem tõdes Paul: „Kui teisel rahvuslikul ärkamisajal tekkis korraks üldsuse huvi luterluse vastu, siis tõlgendati kirikut esimese iseseisvusaja sümbolina. Kiriku roll oli pelgalt dekoratiivne, piirdus lippude ja mälestusmärkide õnnistamisega ning sai üsna ruttu otsa."[80] Miks? Sest piiride avanedes läks ka rahvuslus moest.[81]

Ka Jaan Kiivit seletas kiriku populaarsust oma identiteedi ja juurte otsimisega: „Seotust kirikuga peeti tähtsaks kultuurilise järjepidevuse ja identiteedi seisukohast. See oli oma juurte otsimine. Loomulikult tuldi kirikusse ka lihtsalt huvist ja lõivu maksti moelegi." Teine aspekt oli Kiiviti arvates see: „Kiriku populaarsus tulenes ka sellest, et vahepealsetel aastatel ei olnud kirik end kollaboratsionismiga kompromiteerinud. Kirikut usaldati. Usaldust vaimulike vastu näitas ka suur pastorite hulk Eesti Kongressis ning I Riigikogu koosseisuski oli mitu vaimulikku."[82] Ajaloolase Indrek Jürjo raamat „Pagulus ja Nõukogude Eesti" (ilmus 1996), mille üks peatükk käsitles kirikutegelaste värbamist KGB informaatoriteks, seadis Kiiviti väite vaimulike kompromissituse kohta siiski kahtluse alla. Mõnede kirikutegelaste väidetavat seotust KGB-ga on kirikuvastases retoorikas korduvalt kasutatud. Arutledes, miks luterlik kirik ei osutanud nõukogude võimule kangelaslikku vastupanu, kirjutab Toomas Paul: „Ja ei tea, kas tasub kahetseda, et luteri pastorite tähtsusetu hulgake ei võtnud endale suurusehullustuses vastupanuliikumise juhtimise ülesannet." Pauli arvates oleks võidud pastoreid suurema aktiivsuse korral kasutada operatiivmängudes hävitusagentidena, nagu juhtus Jaan Lattiku pojaga.[83]

[77] Heikki Huttunen, „The Resurrection of a Church". – Grigorios D. Papathomas, Matthias H. Palli (koost), The Autonomous Orthodox Church of Estonia. Ateena: Éditions Épektasis, 2002, 399.
[78] Mihhail Lotman kirjutab: „Kui ma 1980. aastal kirikuga liitusin, oli Tallinna kogudus üsna väike ja koosnes kahest ebavõrdsest grupist. Ühelt poolt vanad – s.t need, kes mulle tookord tundusid vanadena –, enamasti väga lihtsad inimesed, Poola ja Leedu päritolu. Teiselt poolt aga Eesti noored, enamasti kunstiinstituudi või konservatooriumi õpilased, kes olid vaimustuses keskaegsest kultuurist. Ja see vaimustus viiski nad kirikusse" („Kristlus ja tänapäev". – Sirp 17.12.2010).
[79] „Eesti kirik 1980-ndatel aastatel" (Vikerkaar 6/1991), Paul 2003, 211–212.
[80] „Vaimuliku raamatu osa eesti rahvuse tekkimisel", Paul 2003, 97.
[81] „Natuke nostalgiat" (Sirp 15.08.1997), Paul 2003, 243.
[82] Kiivit 1995, 111.
[83] „Pilk käidud teele", Paul 2003, 54.

Kahtlemata kahanes huvi kiriku vastu ühelt poolt selle tõttu, et ebakindlust sisendanud üleminekuperiood jõudis lõpule ning identiteedi küsimus taandus, asendudes asisemate muredega. Kuid peamine põhjus seisneb ehk selles, millele Jaan Kiivit juba 1993. aastal ühes oma ettekandes tähelepanu juhtis – nimelt et eestlaste usuline järjepidevus on katkenud ja rahva enamus on usuliselt kirjaoskamatu: „Ateismi tagajärjeks on eestlaste enamuse täielik usuline kirjaoskamatus." Kiivit kurtis, et nüüd, kus osa eestlasi pöördub perekondliku traditsiooni tõttu luterliku kiriku juurde tagasi, ei suuda kirik pakkuda isegi korralikku ristimisõpetust. Kiivit nägi probleemi ka luterliku identiteedi kadumises: „Väidan, et Eestis on luterliku traditsiooni järjepidevus katkemas ning kirikus valitseb luterliku identiteedi kaotamise oht. Rahva hulgas ilmneb see usulises harimatuses… [...] Ja kuna näib, et luterliku kiriku tegevus ei anna oodatud tõhusaid tulemusi, otsitakse asemele midagi muud. Ka seda muud ei tunta."[84] Kuid kristlike traditsioonide katkemine puudutas ka koguduseliikmete peresid. EELK pastor Peeter Kaldur (snd 1954) tõdeb: „Ei saa mööda minna kontinuiteedi katkemisest koguduseliikmete juures. Nõukogude ideoloogia sulges kiriku uksed eeskätt haritud ja edasipüüdlike noorte ees. Polnud sugugi haruldane, kui formaalkristlastest vanemad soovitasid oma lastel kirikuga mitte tegemist teha, et oma karjääri mitte ohtu seada. Nii katkes järjepidevus."[85]

Küllap just eestlaste varasema kristliku identiteedi murenemine ja kirikusse kuulumise järjepidevuse katkemine seletab asjaolu, et luterlik kirik ei ole uuel iseseisvusajal suutnud taastada oma positsiooni ei rahva- ega rahvuskirikuna. Venekeelse elanikkonna seas on selle rolli omandanud Moskva patriarhaadi õigeusu kirik, mille liikmeskond võib peagi ületada luterlaste arvu. Kuigi Eesti Kirikute Nõukogu raames on suudetud riigivõimuga teatud valdkondades koostööd teha (usuteemalised tele- ja raadiosaated, kaplanaadid kaitseväes, vanglates, politseis ja mujal, pühakodade remondi rahastamine) ning usutegelastele on võimaldatud tseremoniaalne roll riiklikel üritustel, on see kõik üsna tagasihoidlik ja vähene. Inimeste meeleolusid arvestades pole poliitikud söandanud koolidesse viia kohustuslikku usundiõpetust (kristlikust ja konfessionaalsest usuõpetusest rääkimata). Sellele vaatamata on EELK juhtivad tegelased oma retoorikas jätkuvalt rahvuslikud, püüdes esile tuua luterliku rahvakiriku panust ja rolli eesti rahva ajaloos ning eestlaste ajaloolist seotust kristlusega, kuigi näiteks peapiiskop Andres Põder oli sunnitud tõdema:

> Oleme kristliku rahvana jõudnud Euroopa kultuurrahvaste hulka, saavutanud iseseisvuse ja võime rõõmustada nii vaba rahvakiriku kui Eesti Vabariigi 90. aastapäeva üle. Ometi ei ole enam iseenesestmõistetavalt selge, kes me oleme, kust tuleme

[84] Jaan Kiivit, „Luterlik identiteet täna ja homme". – Eesti Kirik 15.09.1993.
[85] Peeter Kaldur, „Eesti ja Eesti Kirik täna teoloogi pilgu läbi". – EELK Juubelialbum. Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut, 1996, 41–42.

> ja kuhu läheme. Tänases maailmas ristuvad ja segunevad paljud pärimused, ühed ununevad, teisi alles luuakse, kolmandaid avastatakse taas. Seisame aina valikute ees. Iga hetk võib olla otsustav pöördepunkt.[86]

4. Kokkuvõtteks

Mitmed 20. sajandi eesti kirikutegelased ja teoloogid on pidanud vajalikuks mõtestada kiriku ja ristiusu tähendust eesti rahva jaoks, hinnates eestlaste ja ristiusu keerulisi suhteid rahvuslikust vaatenurgast. Nii osutub nende käsitluses positiivseks kõik see, mis on aidanud ette valmistada ja edasi viia eestlaste rahvuslikku arengut. Positiivsena on nähtud eestlaste liitmist õhtumaise kristliku tsivilisatsiooniga ja lääne kultuurisaavutuste, näiteks hariduse ja demokraatlike väärtuste edendamist. Negatiivselt on hinnatud kõike seda, mida kirikuelus ja -korralduses peeti võõrapäraseks ja rahvakaugeks, sealhulgas eestlaste rahvuslike huvide ja vajaduste mittemõistmist. Luterliku kiriku ümberkorraldamine rahva- ja rahvuskirikuks pidi need puudused kõrvaldama ja eestlaste suhetele kiriku ja ristiusuga uue hingamise andma. Kõneldi ka vajadusest eestipärase ristiusu ja teoloogia järele. Kristluses nähti endastmõistetavalt ainsat vaimset jõudu, mis suudab rahvuslikele püüdlustele ja ühiskondlikule elule anda ehtsa religioosse ja kõlbelise sisu. Konfessiooniti tuli siiski ette erinevaid vaatenurki. Kui luterlased on rõhutanud usupuhastuse ja eriti vennastekoguduse tähtsust eestlaste sisulisel kristianiseerimisel ja rahvusliku ärkamise ettevalmistamisel, pidades luterlikku usutunnistust rahvuslikuks pärandiks, siis mõnede õigeusklikest autorite arvates olid nii katoliiklus kui luterlus võõraste isandate poolt pealesunnitud ning alles õigeusust sai eestlaste esimene tõeliselt oma, vabatahtlikult vastuvõetud ristiusu vorm. Katoliiklasedki tunnistasid ristirüütlite mõõgamisjoni ebakristlikuks, viidates paavsti ja katoliku kiriku positiivsetele kavatsustele, mis teostumise korral oleksid eestlaste ajaloolise arengu teistsuguseks kujundanud.

Rahvusluse esiletõus on käinud käsikäes sekulariseerumise ja usulise identiteedi tähtsuse vähenemisega. Kuigi mõned kirikutegelased väitsid, et eestlased on meelelaadilt ja hoiakutelt luterlased, ega näinud vastuolu rahvus- ja usutunde ühendamises, on teisalt juba sajandi algusest peale tunnistatud laiaulatuslikku kirikust võõrdumist ja koguni kaheldud, kas eesti rahvas ongi täielikult ristirahvaks saanud. Nõukogude ajal jätkus rahva enamuse kaugenemine institutsionaalsest religioonist. Kirikutegelaste seas mõisteti, et ollakse täiesti uues situatsioonis ning hakati rõhutama kristlaste usulist-kõlbelist eeskuju ühiskonna hoiakute kujundamisel ja ristiusu sõnumi levitamisel. Mõned vaimulikud on püüdnud jätkuvalt põhjendada tihedat sidet kiriku ja ühiskonna vahel ning ristiusu ja eestlaste mõttelaadi kooskõla.

[86] Põder 2007, 5.

Kriitilistel ja ebakindlatel aegadel võivad nii rahvus- kui usutunne esile tõusta, nagu näitab 1980. aastate lõpus aset leidnud rahvuslik ja usuline „taasärkamine", kuid nad ei määra enam rahva enamuse igapäevast elu ja tegevust. Kirikutegelased olid sunnitud tunnistama usulise järjepidevuse katkemist. Viimastel aastatel võib täheldada EELK juhtkonna püüdlusi toonitada avalikkuses luterluse ajaloolist tähtsust ning eestlaste seotust kristlusega. Võttes arvesse, et meedias ja internetikommentaarides esineb sageli negatiivset suhtumist kirikusse ja ristiusku, on mõistetav, et kirikutegelased püüavad vastukaaluks jutustada oma lugu ja osutada asjadele, millest meedias eriti ei kõnelda.

Lõpetuseks olgu märgitud, et tänases olukorras ei pruugi kiriku presenteerimine rahvuslik-kultuurilise või koguni museaalse asutusena eriti tulemusrikas olla, kui eesmärgiks on võetud liikmete arvu suurenemine. Vaevalt et noorte põlvkonnale läheb eluliselt korda kiriku ajalooline roll eestlaste rahvuseks kujunemisel, tema varasem ühiskondlik staatus või tema hallatav kultuuripärand. Kristluse ajalooline tugevus ja läbilöögijõud seisneb tema sõnumis – päästes, mida ta kuulutab ja pakub. Näiteks luterlus kui üks usuvool läänekristluses tekkis protestiliikumisena, mille keskmes seisis küsimus õndsusest, igavesest elust. Tänapäeval aga rõhutatakse enam kiriku sotsiaalset ja kultuurilist rolli. Seevastu avalikkuses tõlgendatakse eesti vaimupärandit pigemini paganliku, mittekristlikuna, kuna see vastab kristlusest võõrdunud inimeste ilmalikule, ent siiski teatud religioossete kogemuste järele janunevale elutundele.

3 EESTIMAALANE JA TEMA USK SOTSIOLOOGI PILGU LÄBI

Andrus Saar

Artikkel „Eestimaalane ja tema usk sotsioloogi pilgu läbi" on katse kirjeldada sotsioloogiliselt, (1) millised on olnud muutused suhtumises usku möödunud paarikümne aasta jooksul Eestis[1] ja (2) mis on otsustavaks nende suhtumiste seosel usuga ning kuivõrd suurt rolli mängivad selles inimeste eetilised seisukohad ja/või käitumuslikud tavad. Ühtlasi püüan määratleda, kuidas ja miks inimesed identifitseerivad ennast skaalal usklikust kuni veendunud ateistini.

Vastuseid püstitatud küsimustele otsin ainult inimese ja usu vahekorda käsitlevatest sotsioloogiliste uuringute tulemustest. Andmete analüüsimisel on aluseks võetud kaks printsiipi, mille rakendamisel saab teha suurema üldistusastmega järeldusi: (1) trendiuuringud, mis võimaldavad määratleda, kuidas on Eestimaa elanike jaoks muutunud suhtumised usku möödunud paarikümne aasta vältel ehk kirjeldada arengusuundi; (2) statistilise analüüsi erinevad meetodid, mida kasutades saab väljuda tavapärasest üksiktunnuste ja nähtuste analüüsist ning jõuda üldistatud suhtumiste tüüpideni, mis kirjeldavad inimesi mitte ainult läbi suhtumiste üksiknähtustesse, vaid läbi suhtumise paljudesse tunnustesse. Viimati nimetatud meetod võimaldab välja tuua komplekssseid hoiakute tüüpe, mis ühiskonna mõistmisel osutuvad produktiivsemaks kui kitsad väljavõttelised käsitlused.

Analüüsitav materjal pärineb viie sotsioloogilise uuringu andmestikest. Trendiküsimuste käsitlemisel toetutakse kolmele rahvusvahelisele uuringule: „Maailma väärtused 1990" (WVR 1990)[2]; „Euroopa väärtused 1999" (EVS 1999)[3]; „Euroopa väärtused 2008" (EVS2008)[4]. Edaspidi kasutatakse nendele kolmele uuringule üheskoos viidates lühendit EVS. Ülejäänud küsimuste analüüsimisel toetutakse uuringule „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010).[5] Ülevaates on kasutatud samuti andmestikku uuringust „Uus vaimsus 2010" (UV 2010)[6].

---

[1] Sama teemat pisut teisest vaatenurgast käsitlevad ka Raigo Liiman ja Tarmo Tuisk käesoleva kogumiku artiklis „Eestimaalaste hoiakute muutused usu- ja moraaliküsimustes 1990–2010".

[2] „World Values Research 1990" (WVR 1990). Valim 1000 inimest; uuringu viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll. Vt internetis http://www.worldvaluessurvey.org/index_paperseries

[3] „European Values Study 1999" (EVS 1999). Valim 1000 inimest; uuringu viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll. Vt internetis http://www.europeanvaluesstudy.eu/

[4] „European Values Study 2008" (EVS 2008). Valim 1500 inimest; uuringu viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll. Vt internetis http://www.europeanvaluesstudy.eu/

[5] „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010). Valim 1009 inimest (sama valim UV 2010); uuringu koostas Eesti Kirikute Nõukogu ja viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll. Andmestikku säilitatakse Eesti Kirikute Nõukogu arhiivis.

[6] „Uus vaimsus 2010" (UV 2010). Valim 1009 inimest (sama valim EUU 2010); uuringu koostas Lea Altnurme ja viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll. Uuringu teostamist toetas Euroopa Liit läbi Euroopa Regionaalarengu Fondi (Kultuuriteooria tippkeskus). Andmestikku säilitab koostaja.

Identsete küsimuste puhul on mainitud uuringute tulemused reeglina võrreldavad. Trendiuuringute (EVS) ja teiste käsitletavate uuringute (EUU 2010 ja UV 2010) tulemused võivad ka täpselt identsete küsimuste puhul erineda. Seda põhjustab kõige enam nende uuringute valimite erinevus. EVS uuringute uurimisobjektideks on 18-aastased ja vanemad inimesed, EUU 2010 ja UV 2010 uuringutes (aga ka varasemates Eesti Kirikute Nõukogu uuringutes)[7] küsitletakse Eestimaa elanikkonda vanuses 15–74 aastat. Religiooniteemaliste uuringute puhul võib antud asjaolu osutuda väga oluliseks faktoriks, mis mõjustab uuringute tulemusi. Loomulikult mängib erinevate uuringute küsitlustulemustes rolli mitte ainult küsimuste sõnastus, vaid sageli ka kontekst, milles küsimus on esitatud. Minu ligi neljakümneaastane uurimispraktika on näidanud, et mõnikord piisab väliselt peaaegu märkamatust erinevusest küsimuse sõnastuses või kontekstis, et teha kahe erineva küsimuse vastused sotsioloogilises plaanis võrreldamatuteks. Seda asjaolu silmas pidades tuleks käesolevas artiklis toodud tulemusi ka käsitleda.

1. Religiooni roll läbi viimase kahe aastakümne

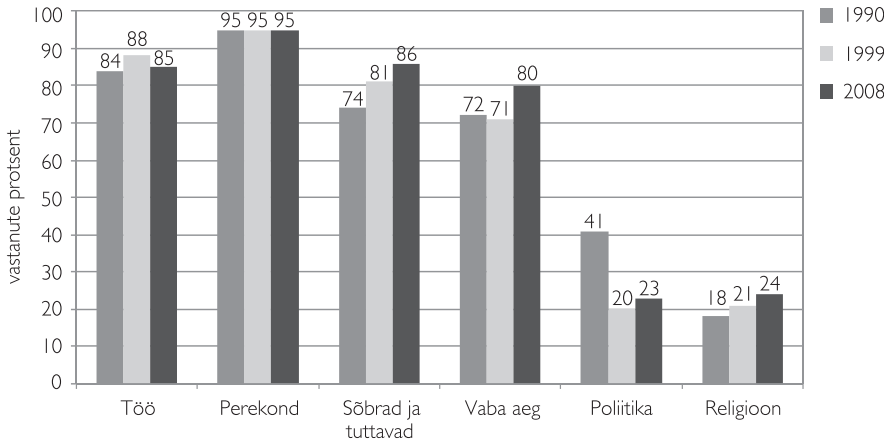
Religiooni rolli muutumist möödunud kahekümne aasta jooksul näitavad kujukalt EVS uuringute tulemused. Lisaks hinnangule, kui tähtsaks peavad inimesed religiooni oma elus, on võimalik analüüsida religiooni rolli muutumist läbi mõne olulise sotsiaal-demograafilise tunnuse, nagu rahvus, haridus ja vanus. Kuivõrd tähtsaks on siis Eestimaa inimesed pidanud religiooni oma elus viimase 20 aasta jooksul võrreldes teiste eluvaldkondadega? (Joonis 1)

Jättes kõrvale teised eluvaldkonnad, võib kindlalt väita, et taasiseseisvunud Eestis on võrreldes nõukogude perioodiga religiooni tähtsus inimeste elus järjest kasvanud. See ei ole küll väga kõrge näitaja, kuid tuleb arvestada ka nõukogude korra ajal Eestis valitsenud äärmiselt usuvaenulikku situatsiooni. Sellelt baasilt on ühe põlvkonna jooksul tõusnud Eestis usku oma elus tähtsaks pidavate inimeste arv ühe neljandikuni.

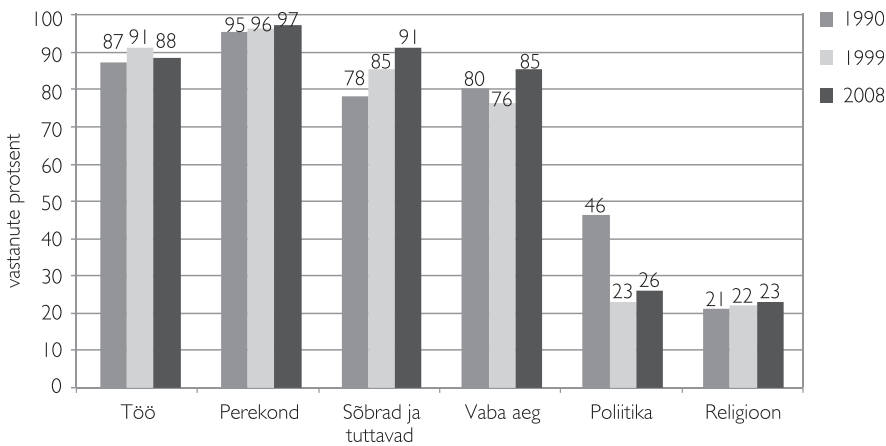
Milliseid elanikkonnagruppe on selline arengutrend puudutanud rohkem, keda vähem? Võrreldes eestlasi ja muust rahvustest inimesi võib tõdeda, et eestlaste seas ei ole selle perioodi jooksul olulisi muutusi toimunud (Joonis 2 ja Joonis 3).

Muust rahvusest elanikud on aga möödunud kahe kümnendi jooksul hakanud religiooni kõrgemalt väärtustama, kusjuures kasv on olnud kaks korda.

[7] Ülevaateks kõikidest Eesti Kirikute Nõukogu religioonisotsioloogilistest uurigutest vt käesolevas kogumikus Liina Kilemiti artiklit „Sotsioloogilised uuringud Eesti Kirikute Nõukogus 1995–2010".

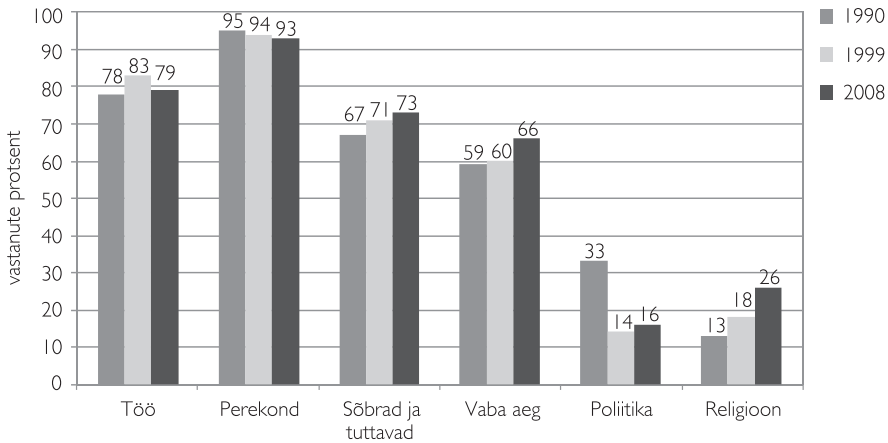

Joonis 1
„Palun öelge iga järgneva nähtuse kohta, kui tähtis on see Teie elus."[8] Nende vastajate protsent, kes vastasid „väga tähtis" või „üsna tähtis". WVR 1990, EVS 1999, EVS 2008.

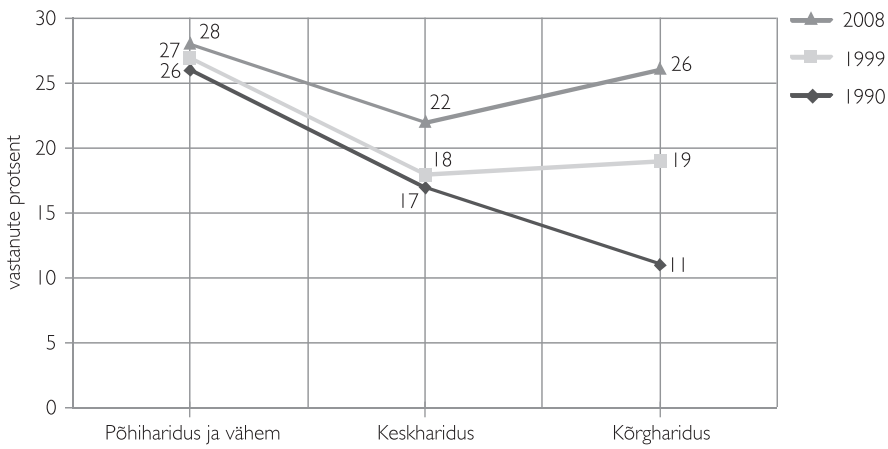

Joonis 2
„Palun öelge iga järgneva nähtuse kohta, kui tähtis on see Teie elus." Nende eestlastest vastajate protsent, kes vastasid „väga tähtis" või „üsna tähtis". WVR 1990, EVS 1999, EVS 2008.

[8] „Please say, for each of the following, how important it is in your life. Work; Family; Friends, acquaintances; Leisure time; Politics; Religion." Vastusevariandid: (1) Very important, (2) Quite important, (3) Not very important, (4) Not at all important, (5) Don't know (DK).

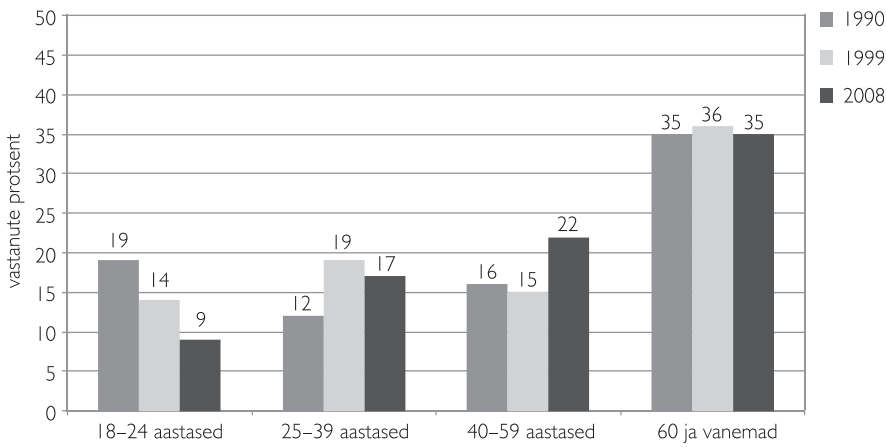
Joonis 3
„Palun öelge iga järgneva nähtuse kohta, kui tähtis on see Teie elus." Nende muust rahvusest vastajate protsent, kes vastasid „väga tähtis" või „üsna tähtis". WVR 1990, EVS 1999, EVS 2008.

Joonis 4
„Palun öelge iga järgneva nähtuse kohta, kui tähtis on see Teie elus. Religioon." Nende vastajate protsent, kes vastasid „väga tähtis" või „üsna tähtis"; võrdlus vastajate hariduse lõikes. WVR 1990, EVS 1999, EVS 2008.

Olulised muudatused suhtumises religiooni rolli oma elus on toimunud erinevates haridusgruppides (Joonis 4). Eranditult kõigis haridusgruppides on viimase kahe kümnendi jooksul suurenenud religiooni tähtsus inimeste elus, kuid siiski mitte võrdselt. Religiooni rolli on kõige rohkem hakanud väärtustama kõrgema haridusega inimesed – kasv ligi 2,4 korda. Madalama haridusega inimeste seas religiooni tähtsus on aga minimaalselt kasvanud.

Väga oluliseks tunnuseks, mis võimaldab pisut ka tulevikku prognoosida, on erinevate vanusegruppide religiooni suhtumise muutumine (Joonis 5). Küsitluste tulemused näitavad, et möödunud 20 aasta jooksul ei ole üle 60-aastaste inimeste seas suhtumises religiooni tähtsusesse nende elus mitte mingeid muudatusi toimunud. 40–59-aastaste hulgas on aga aset leidnud tugev religiooni tähtsustamine oma elus. 20–39-aastaste seas on religioon vaadeldud perioodil tähtsustunud, kuid aastal 2008 positsioon pisut nõrgenes. Mis puudutab aga noori vanuses 18–24, siis selles vanusegrupis on religiooni tähtsus noorte elus vähenenud kaks korda. See on väga tõsine muutus, mis vajab eraldi uuringut selgitamaks, mis on selle fenomeni põhjustanud.[9]

Joonis 5
„Palun öelge iga järgneva nähtuse kohta, kui tähtis on see Teie elus. Religioon." Nende vastajate protsent, kes vastasid „väga tähtis" või „üsna tähtis"; võrdlus vastajate vanuse lõikes. WVR 1990, EVS 1999, EVS 2008.

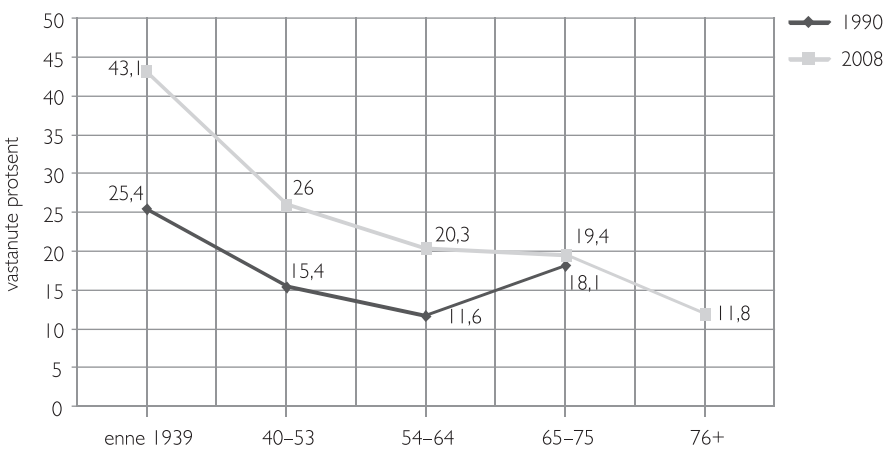
Nagu Joonisest 5 nähtub, on inimeste suhtumised religiooni tähtsusesse vanusegrupiti erinevatel ajaperioodidel läbi teinud mõned olulised muutused. Selle kõrval on aga põhjust küsida, kas need muutused on aset leidnud ka põlvkonnasiseselt. Säärane küsimusepüstitus aitab vastata, kas ühiskonna üldine õhustik on mõjustanud põlvkondi ühetaoliselt või on osa põlvkondi olnud rohkem või vähem mõjutatud. Määratlesin antud analüüsi jaoks viis põlvkonda:

1. Põlvkond, kes sündis enne Teist maailmasõda ning enne Eesti okupeerimist. Viimaseks sünniaastaks, mis sellesse kategooriasse mahtus, oli aasta 1939.
2. Põlvkond, kes sündis ajavahemikus 1940–1953.
3. Põlvkond, kes sündis ajavahemikus 1954–1964.
4. Põlvkond, kes sündis ajavahemikus 1965–1975.
5. Põlvkond, kes sündis aastal 1976 või hiljem.

[9] Noorte eestimaalaste hoiakute kohta vt käesolevas kogumikus Olga Schihalejevi artiklit „Noorte eestimaalaste ja eurooplaste hoiakud religiooni suhtes".

Kindlasti on erinevate põlvkondade sotsialiseerimise tegurite mõju olnud erinev, aga seda temaatikat ma käesolevas artiklis ei käsitle. Ent see ei takista täitmast minu eesmärki, milleks oli luua selline põlvkondade periodiseering, mis püüaks arvestada eelkõige ajaloolisi tegureid. Teisalt lähtusin lisatingimusest, mille järgi erinevad põlvkondade kohordid oleksid enam-vähem võrdse suurusega.

Andmete analüüs põlvkondade lõikes (Joonis 6) näitas, et see mängib veelgi olulisemat rolli inimeste suhtumises religiooni tähtsusesse nende elus kui ealine tunnus (Joonis 5). Möödunud 20 aasta jooksul on kõige vanema põlvkonna jaoks teiste põlvkondadega võrreldes religioon muutunud märksa olulisemaks nende elus. Mida noorema põlvkonnaga on tegu, seda väiksemaks on muutunud religiooni tähtsuse tõus nende inimeste elus.

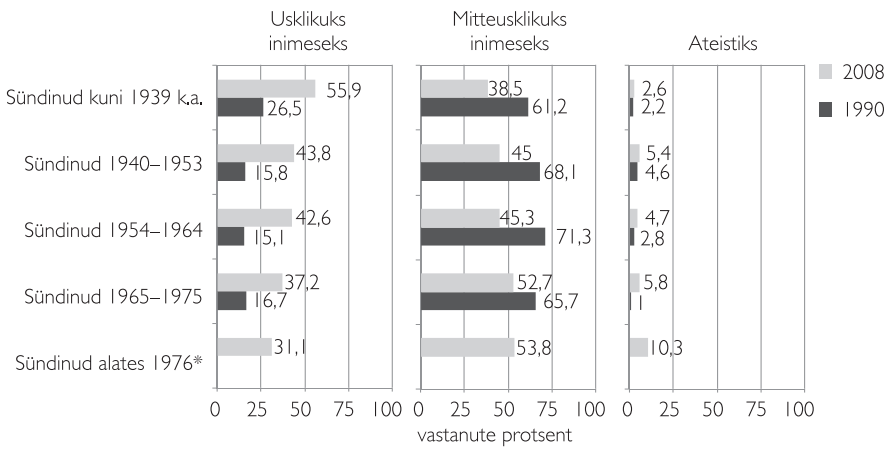

Joonis 6
„Palun öelge iga järgneva nähtuse kohta, kui tähtis on see Teie elus. Religioon." Nende vastajate protsent, kes vastasid „väga tähtis" või „üsna tähtis"; võrdlus põlvkondade lõikes. WVR 1990, EVS 2008. Kõige noorema põlvkonna (sündinud alates 1976) võrdlus 1990. aasta uuringus puudub, sest seda gruppi ei olnud antud uuringu valimis.

Eelnevad joonised näitasid inimeste hinnanguid, kui tähtsaks nad peavad religiooni oma elus. EVS uuringutes on aga alati uuritud ka küsimust, kas inimesed peavad ennast usklikuks või mitte. Joonis 7 demonstreeribki, kuidas on põlvkonniti muutunud inimeste hinnang enda usklikkusse. Küsitlustulemused näitavad, et kõikide põlvkondade puhul (välja arvatud põlvkond, mille kohta puuduvad võrdlusandmed) võib kõnelda end usklikuks pidavate inimeste arvu kasvust. Kõige suurem kasv on aset leidnud inimeste puhul, kes on sündinud ajavahemikus 1940–1964. Seal on kasv olnud keskmiselt 2,8 korda. Noorimas ja vanimas põlvkonnas on kasv olnud mõnevõrra väiksem: keskmiselt 2,1 korda.

Trendiuuringud on ilmselgelt näidanud, et religioon on aastatel 1990–2008

hakanud inimeste elus mängima suuremat rolli ja inimesed on hakanud ennast enam usklikuks pidama. Seepärast ei tasu alahinnata religiooni rolli Eesti elu erinevates aspektides. Eestis ei eksisteeri ühtki teist ühiskondlikku organisatsiooni (kui kultuuriorganisatsioonid välja jätta), mille liikmeskond oleks sedavõrd suur kui kirikul. Kui jätta kõrvale vabatahtlik töö spordis, siis teevad inimesed kõige rohkem vabatahtlikku tööd just religioossete organisatsioonide jaoks.

Joonis 7
„Sõltumata sellest, kas Te käite kirikus, kas Te peate end..."[10] Kõikide vastajate protsent; võrdlus põlvkondade lõikes. WVR 1990, EVS 2008. Kõige noorema põlvkonna (sündinud alates 1976) võrdlus 1990. aasta uuringus puudub, sest seda gruppi ei olnud antud uuringu valimis.

Ehkki kirikus käimise kogemus ei ole veel inimese religioossuse vältimatu tingimus, vaataksin ühe näitena siiski selle esinemissagedust. EVS 2008 tulemused näitavad, et kui inimesed olid 12-aastased, siis käis neist kirikus aasta jooksul vähemalt ühe korra 31%. Aastal 2008 käis täiskasvanuna ühe aasta jooksul kirikus 45%. Kiriklik teenistus on inimeste jaoks tähtis eelkõige surmade (63%), sündide (52%) ja abiellumise puhul (49%).[11]

EVS 2008 tulemuste kohaselt saab 35% inimestest religioonist kindlustunde. Tervelt 41% inimestest võtab korraks aja maha, et palvetada või mediteerida. Kui kõrvale jätta kultuurisfäär, siis Eestis ei ole ühtki teist institutsiooni, millel oleks sedavõrd suur roll inimestele, olgu see siis kas otsene või kaudne.

[10] „Independently of whether you go to church or not, would you say you are: (1) A religious person; (2) Not a religious person; (3) A convinced atheist; (4) DK."
[11] Jumalateenistustel osalemise motiive ja aktiivsust EUU 2010 tulemuste põhjal käsitlevad Liina Kilemit ja Anu Rentel käesoleva kogumiku artiklis „Eestimaalaste ootused kirikule".

2. Usu rollist Eestis aastal 2010

EUU 2010 uuring käsitleb detailsemalt usu rolli Eesti ühiskonnas. Selle uuringu tulemuste järgi kuulub kogudusse või usuliikumisse 16,3% vastanutest[12] ja 39,7% peab end usklikuks või usu poole kalduvaks inimeseks. EUU 2010 kohaselt on 33,3% usu suhtes ükskõiksed ning 23,2% peab end kas veendunud ateistiks või siis ateismi poole kalduvaks. Kõikidest vastanutest 3,8% ei oska ennast usklik-ateist skaalal määratleda.[13] Andmestikust nähtub, et koguduseliikmete ning end usklikuks või usu poole kalduvaks pidavate inimeste arvus on väga suur erinevus.

Samas on Eestis 40,5% neid inimesi, kes väidavad, et nad ei poolda ühtki religiooni ja kirikut, neil on oma usk.[14] Oma usu omajatest on 20% ikkagi mõne koguduse liikmed ja 10% peab ennast pigem ateistideks. Kes on siis need inimesed, kes väidavad, et neil on oma usk?[15]

Sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõigetest võib välja lugeda, et neid on praktiliselt võrdselt nii meeste kui naiste, eestlaste ja mitte-eestlaste seas, erinevates vanusegruppides, erinevates regioonides, erineva sissetulekuga inimeste hulgas. Kuuluvus antud gruppi sõltub mõnevõrra inimeste haridustasemest – madalama haridustasemega inimeste seas on seda väidet kinnitamas rohkem inimesi.

Selles võrdlemisi segases kontekstis on väga keerukas määratleda, kui palju on Eestis usklikke inimesi. Mida tähendab selles kontekstis „olla usklik"? Milline on end usklikuks pidava eestimaalase usk? Keda pidada usklikuks inimeseks? Kas seda, kes käib sageli kirikus (kas jumalateenistuse ajal või väljaspool seda); loeb sageli Piiblit; palvetab ka väljaspool kirikut? Küsitluse tulemused näitavad sedagi, et need käitumistavad ei pruugi olla kindlaks mõõdupuuks, mis määratleb inimese usklikkuse määra, täpsemalt – need käitumised ei diferentseeri selgelt suhtumisi religiooni ja eetika ning moraali küsimustes.[16]

Vaadakem veel pisut „oma usu" ja „institutsionaalse usu" küsimust. Neist, kes ei kuulu kogudustesse, omab n-ö oma usku 44,5% küsitletutest. Nendest inimestest, kes peavad end usklikuks, leidub 36,3% inimesi, kes on seisukohal, et nad ei poolda ühtki religiooni, neil on oma usk. Nende seas, kes defineerivad ennast usu suhtes ükskõiksena, leidub 44,6% ja ateistide seas 42,5% inimesi, kes väidavad endal olevat religioonidest sõltumatu oma usk.

EUU 2010 andmestik näitab, et kogudusse kuulumine on tugevaim tegur, mis vähendab nn oma usku omavate inimeste arvukust. Veidi mõjustab ka inimese enese määratlemine usklik-ateist skaalal. Nende seas, kes määratlevad

[12] EUU 2010, küsimus K25.
[13] EUU 2010, küsimus K27. Selle küsimuse tulemused on käesolevas kogumikus graafiliselt kujutatud näites lk 179 Joonis 9 ja lk 234 Joonis 4, aga ka kogumiku lisas, lk 298.
[14] EUU 2010, küsimus K23Q.
[15] „Oma usu" ehk individuaalse religioossuse küsimusi lahkab Lea Altnurme käesoleva kogumiku artiklis „Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest".
[16] Moraaliküsimusi ja nende seotust religioossete hoiakutega käsitleb Annika Laats käesoleva kogumiku artiklis „Eestimaalase moraal ning selle seosed tema religioossete hoiakutega".

ennast usklikuna, on n-ö oma usu omajate arv pisut väiksem kui nende seas, kes on usu suhtes ükskõiksed või siis kalduvad olema ateistid. Kokkuvõtvalt võib öelda, et inimeste arv, kes on seotud kas institutsionaalse usuga (kirikuga) või n-ö oma usuga, on Maarjamaal muljetavaldavalt suur.

Linnainimesed kalduvad ennast sagedamini usklikuks defineerima kui maainimesed. Traditsioonilise ettekujutuse kohaselt peaks olukord olema vastupidine: maainimesed on rohkem usklikud kui linnainimesed. Andmestik võimaldab välja tuua seaduspärasuse, et vanemate inimeste seas on usklikke rohkem kui nooremate seas ja omakorda vastupidi: usu suhtes ükskõiksete ning ateistide hulgas on noorte inimeste osakaal omakorda suurem. Eranditult kõigis vanusegruppides on praktiliselt ühelaadne suhtumine personaalsesse usku.

End usklikuks määratlenud inimeste hulgas on 1/3 eestlasi ja 2/3 muust rahvusest inimesi. Usu poole kaldujate hulgas on aga vastavad osakaalud praktiliselt vastupidised. Mida enam muutub hoiak usu suhtes eitavamaks, seda enam suureneb eestlaste osakaal, näiteks veendunud ateistide seas moodustavad eestlased 86%. Teiselt poolt on aga n-ö oma usu pooldajate seas eestlaste osakaal domineeriv. Näiteks nende seas, kellel on oma kindel usk, moodustavad eestlased 74% küsitletutest.

Eksisteerib väga selge tendents: mida madalam on inimese haridustase, seda suurem on tõenäosus, et nende hulgas on rohkem mitteusklikke inimesi. Usklike inimeste seas on suurim kõrgharidusega inimeste osakaal. Nende inimeste seas, kes ütlevad, et neil on n-ö oma kindel usk, on haridustase keskmisest madalam võrreldes nendega, kes oma personaalsesse usku suhtuvad pigem kergemalt või täiesti eitavalt.

Mida enam eemaldub inimene enese määratlemisest usklikuna, seda sagedamini moodustavad mehed nendes gruppides enamuse. Näiteks usklike hulgas on mehi 30%, veendunud ateistide seas aga 61%. Ehk teisiti: naised määratlevad ennast märksa sagedamini usklikuna kui mehed. Personaalse usu toetajate hulgas leidub mehi veidi rohkem kui naisi. 42,9% mehi ja 38,4% naisi nõustub või pigem nõustub väitega, et neil on personaalne usk. Mehed aga otsivad õige pisut rohkem oma usku kui naised.

Järgnevalt vaatlen, kas enda personaalse usu suhtes määratlemine mõjutab inimeste seisukohti moraaliküsimustes ning usu ja spirituaalse maailmaga seotud problemaatikas (Tabel 1 ja Tabel 2). Analüüsisin kolmekümmend seitset seisukohta läbi kolme määratluse nn oma usu suhtes: (1) inimesed, kes väidavad, et neil on kindlasti olemas oma usk; (2) inimesed, kes ei ole selles täiesti kindlad ja ütlevad, et neil on pigem oma usk; (3) inimesed, kes on kindlad, et neil oma isiklikku usku pole. Viimati nimetatud kategooriasse kuuluvad nii need vastajad, kes määratlesid end usklik-ateist skaalal usklikuks, kui ka need, kes määratlesid ennast mitteusklikuks.

		(1) Kindel oma usk. N = 138	(2) Pigem oma usk. N = 271	(3) Puudub oma usk. N = 265
K3 A	Altkäemaksu võtmine	1,48	1,49	1,53
K3 B	Homoseksualism	2,28	2,23	2,04
K3 C	Abielulahutus	4,46	4,28	4,23
K3 D	Eutanaasia [...]	4,28	3,85	3,67
K3 E	Inimese kloonimine	1,68	1,57	1,68
K3 F	Abielurikkumine	2,46	2,65	2,3
K3 G	Abielueelsed seksuaalsuhted	4,49	4,47	4,2
K3 H	Truudusetus vabaabielus	2,77	2,76	2,39
K3 I	Ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine	2,13	1,95	1,81
K3 J	Suitsetamine	3,42	3,46	3,39
K3 K	Alkoholi liigtarbimine	2,01	2,13	2,12
K3 L	Hasartmängud (raha peale mängimine)	2,04	1,93	1,94
K3 M	Samasooliste abielu	2,31	1,95	1,82
K3 N	Samasooliste adopteerimisõigus	1,98	1,79	1,78

Tabel 1
„[...] kuivõrd Teie arvates võiks need tegevused olla lubatavad või mittelubatavad. [...]"[17] Keskmiste võrdlus tunnuse „oma usu omamine" lõikes; skaala 1–6, kusjuures 6 tähendab, et antud tegevus võiks kindlasti olla lubatud, ja 1 tähendab, et antud tegevust ei tohiks kindlasti lubada; ilma vastusteta „raske öelda"; tabel on sorteerimata; suuremad erisused esile toodud halltooniga.

EUU 2010 tulemused näitavad, et olulisi erinevusi hoiakutes sõltuvalt sellest, kuidas inimesed määratlevad end n-ö isikliku usu suhtes, ei leidu. Suurimad erinevused avalduvad eelkõige moraaliküsimustes (Tabel 1), kus päritakse, millised tegevused on lubatavad, millised mitte. Suhe oma usku määratleb suurema osa hoiakutest järgmistes valdkondades: kuivõrd lubatavaks võib pidada eutanaasiat, abielurikkumist, truudusetust abielus, ebaseadusliku kauba müüki ja vahendamist, samasooliste abielu ning samasooliste adopteerimisõigust. Oma personaalse usuga inimesed on nendes küsimustes teistega võrreldes liberaalsemad. Nad toetavad rohkem seisukohti, mille kohaselt paljud tegevused ja nähtused võiksid olla lubatavad, mitte keelatud.

[17] EUU 2010, küsimus K3A–K3N.

		(1) Kindel oma usk. N = 138	(2) Pigem oma usk. N = 271	(3) Puudub oma usk. N = 265
K23 A	Kõik hea ja halb, mida inimene teeb, tuleb talle elu jooksul tagasi	1,09	1,1	1,08
K23 B	Inimhinge eksistents jätkub ka pärast surma	1,47	1,49	1,41
K23 C	Inimese iseloomu ja saatust mõjutab tähtede ja planeetide seis tema sünnihetkel	1,42	1,32	1,42
K23 D	Inimesel on olemas hing või vaim, mis võib eksisteerida eraldi tema füüsilisest kehast	1,48	1,55	1,49
K23 E	On olemas isikuline Jumal	1,6	1,63	1,64
K23 F	Teatud maagiliste toimingute või rituaalidega on võimalik mõjutada sündmuste käiku ja teisi inimesi	1,53	1,48	1,61
K23 G	On olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat	1,27	1,31	1,32
K23 H	Palve abil on võimalik haigustest tervendatud saada	1,67	1,6	1,6
K23 I	Usun, et on olemas paradiis (taevas)	1,82	1,8	1,64
K23 J	Usun, et on olemas põrgu	1,84	1,81	1,66
K23 K	On tõenäoline, et inimese hing sünnib peale surma siia maailma uuesti kellegi teisena (reinkarnatsioon)	1,51	1,56	1,58
K23 L	Taimedel on hing	1,3	1,33	1,38
K23L1	Loomadel on hing või vaim	1,15	1,19	1,18
K23 M	Mõnedel sensitiivsetel inimestel on võime haigeid tervendada	1,16	1,14	1,2
K23 N	Mõnedel inimestel on võime tulevasi sündmusi ette näha	1,11	1,12	1,17
K23 O	Ma ei pea ennast usklikuks, kuid mul on suur huvi erinevate religioonide, meditatsiooni, vaimsete otsingute ja spirituaalsete tegevuste vastu	1,57	1,58	1,74
K23 P	Esivanemate hinged võivad meid külastada ja meid kaitsta	1,41	1,47	1,51
K23 R	Jumal ja maailm on üks, ei ole midagi väljaspool Jumalat, ka inimesed ja loodus on osa Jumalast	1,59	1,6	1,59
K23 S	Mul on talisman või muu tähenduslik ese, mis mind kaitseb	1,71	1,7	1,71
K23 T	Inimese tegudel on mõju tema surmajärgsele saatusele	1,62	1,59	1,6
K23 U	Inimese elusaatus on üldiselt ette määratud ning tal endal on sellele vähe mõju	1,56	1,52	1,56
K23 V	Teatud märgid ja ended võivad elu pöördelisi sündmusi ette ennustada	1,27	1,27	1,34
K23 X	On olemas inglid, kes aitavad ja kaitsevad meid	1,48	1,41	1,41

Tabel 2
„Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute."[18] Keskmiste võrdlus tunnuse „oma usu omamine" lõikes; skaala 1–4, kusjuures 4 tähendab „üldse ei ole nõus", ja 1 tähendab „täiesti nõus"; ilma vastusteta „raske öelda"; tabel on sorteerimata; suuremad erisused esile toodud halltooniga.

[18] EUU 2010, küsimus K23A–K23P ja K23R–K23X.

Suhtumistes usuga ja/või uskumustega seotud nähtustesse „oma usuga" inimesed teistest inimestest reeglina ei erine. Suurimad erinevused puudutavad küsimust paradiisi ja põrgu olemasolu kohta. Need inimesed, kellel puudub „oma usk", on vähem nõus sellega, et eksisteerivad paradiis ja põrgu, kuigi erinevused on suhteliselt marginaalsed. Inimesed, kellel puudub oma usk, tunnevad veidi rohkem huvi teiste religioonide ja spirituaalsete tegevuste jms vastu. Küllalt kindlalt saab väita, et inimeste endi määratlemine selle alusel, kuivõrd nad eitavad religioone või kuivõrd on neil olemas oma usk, mõjustab vaid osaliselt suhtumisi teatud moraali ja eetika postulaatidesse, kuid ei põhjusta erinevaid hoiakuid seisukohtadesse küsimustes, mis puudutavad teispoolsust, hinge, Jumala jms eksistentsi (Tabel 2).

3. Mida peavad personaalse usu omajad oluliseks?

Rahvapärane ettekujutus oma usku omavatest inimestest seostub arusaamaga, et tegu on „horoskoobihulludega", kes valdavalt usuvad posijaid, ennustajaid, musta maagiat jne. Tegelikkuses see siiski päris nii ei ole. EUU 2010 küsimuse K23 vastused näitavad, et Eesti elanikest 42% usub saatusesse, 43% telepaatiasse. Üleloomulikesse jõududesse usub kindlalt veerand ja talismani kannab viiendik inimestest.

Puudub igasugune seos talismani või muu säärase eseme kandmise ja oma usu omamise vahel või institutsionaalse usu pooldamise või mittepooldamise vahel. Kõige rohkem kannavad talismane need, kes määratlevad ennast usu poole kalduvateks ja seega ei ole ennast usu suhtes kindlalt määratlenud. Talismane kannab kindlasti 6% inimestest ja 22% väidab, et nad pigem kannavad seda. Mida nõrgemalt inimene määratleb ennast usklikuna, seda väiksem on tõenäosus, et ta kannaks mingit talismani. Need, kellel on oma usk, ei eristu talismani omamise poolest neist, kellel oma usk puudub. Siit järeldus – oma usk ei põhjusta suuremat usku talismani kaitsvasse jõusse.

Inimesed, kes väidavad päris kindlalt, et neil on oma usk, väidavad ka sageli (43%), et nad ei pea ennast usklikuks, kuid neil on suur huvi erinevate religioonide, vaimsete otsingute ja spirituaalsete tegevuste vastu. Seda on tunduvalt rohkem kui oma usu puudujate puhul. Oma usu omajad on sagedamini veendunud selleski, et mõnedel inimestel on ennustamisvõime. Seega on tegu inimestega, kes pole maailma seletamise ja mõistmise juures rahul kirikus pakutavaga. Sellest annavad tunnistust järgmisedki suhtumised.

Oma usu kandjad on märksa vähem nõus selliste seisukohtadega nagu „Jumal ja maailm on üks, ei ole midagi väljaspool Jumalat, ka inimesed ja loodus on osa Jumalast".[19] Nad on muu elanikkonnaga võrreldes märksa skeptilisemad arvamuse osas, et „on olemas inglid, kes aitavad ja kaitsevad

[19] EUU 2010, küsimus 23R.

meid".[20] Niisiis on nad Piiblis välja öeldud seisukohtadega üksjagu harvem nõus kui ülejäänud inimesed.

Ennast usklikuna määratlevad inimesed[21] suhtuvad erinevatesse religioonidesse tunduvalt suurema tolerantsusega kui ennast mitteusklikena määratlevad vastajad. See puudutab suhtumist nii budismi, islamisse, iseäranis aga kristlusesse.[22] Selline tulemus on omamoodi üllatav, sest tavapärase eelarvamuse kohaselt levib seisukoht, et usklikud suhtuvad teistesse religioonidesse intolerantselt. Mis puudutab aga maausku ja taarausku, siis tervenisti 58% ennast usklikuna määratlenud vastajatest teatas, et nad ei tea sellist usku.[23]

Ka oma usu omanikud suhtuvad teistesse religioonidesse üksjagu sõbralikumalt võrreldes nendega, kellel oma usk puudub, ning nende hulgas leiab märksa vähem inimesi, kes ei tunne maausku. Suhtumises kristlusse on oma usuga inimesed aga vähem sõbralikud kui need, kellel oma usku ei ole või kes määratlevad end usklikuna. Kuid pole ka vaenu. Kristlusega sõbrasuhetes on 48% oma usuga inimestest ja sellega on oma usu omanike jaoks kristlus teiste usunditega võrreldes kõige enam aktsepteeritav usund.

Need, kellel on oma usk, nõustuvad, võrreldes nendega, kellel oma usk puudub, ootuspäraselt tunduvalt sagedamini ka väitega „ma usun üksnes iseendasse ja oma võimetesse".[24] Teiselt poolt on nende hulgas tunduvalt rohkem inimesi, kes pole nõus väitega „usk Jeesusesse mõtestab minu elu".[25]

Seevastu need, kes peavad ennast usklikuks, usuvad vähem iseendasse ja oma võimetesse võrreldes nendega, kelle jaoks on usk kauge nähtus. Veendunud ateistid usuvad endasse tunduvalt rohkem. Ootuspäraselt mõtestab usk Jeesusesse kordades rohkem usklike elu kui teiste inimeste elu.

Kogudustesse kuuluvad inimesed usuvad märksa rohkem „vaimsesse enesearengusse selles mõttes, et teadlike enesesisenduste ja vaimsete praktikate abil on võimalik muuta iseennast ja maailma enda ümber".[26] Kogudustesse kuuluvad inimesed peavad rohkem „pühaks esivanemate põlist pärandit ja loodust ning järgivad võimalusel vanu rahvausu kombeid".[27] Koguduste liikmed usuvad märksa vähem iseendasse ja oma võimetesse. Oma usu omajad toetuvad selles maailmas tunduvalt rohkem ainult iseendale nii igapäevaelus kui maailma seletamises.

Need inimesed, kes arvavad, et neil on oma usk, loevad mõnevõrra sagedamini raamatuid alternatiivsetest vaimsustest ja nende praktiseerimisest. Nende jaoks on populaarsed *feng shui* alased raamatud ning Luule Viilmaa ja Anatoli Nekrassovi teosed.[28] Samasugune hoiak kehtib ka end usklikena määratlenud ja kogudusse kuuluvate inimeste suhtes.

---

[20] EUU 2010, küsimus 23X.
[21] EUU 2010, küsimus K27.
[22] EUU 2010, küsimused K53, K55 ja K61.
[23] EUU 2010, küsimus K57.
[24] UV 2010, küsimus K8A.
[25] UV 2010, küsimus K8C.
[26] UV 2010, küsimus K8D.
[27] UV 2010, küsimus K8E.
[28] UV 2010, küsimus K2F, K2B ja K2E.

Mis puudutab inimese enesearengut toetavaid tegevusi, näiteks jooga vabastav hingamine, mediteerimine, reiki, sütelkõnd jms, siis oma usu omanikud tegelevad eelmainitud praktikatega mõnevõrra sagedamini. Kõige rohkem pühendutakse mediteerimisele.[29] Et pilt oleks täpsem, tuleb kindlasti märkida, et tervelt 86% inimestest ei osale üheski eespool mainitud tegevuses. Aga tegelejate seas kohtab kõige sagedamini oma usu omajaid.

Eelkirjeldatut arvesse võttes tuleb tõdeda, et tühimiku, mille on jätnud institutsionaalne kirik, hõivab osa inimesi nn oma usuga. See oma usk ei ole siiski väga kaugel kristlusest ega kristlikest põhimõtetest. Tooni annavad eelkõige mõned olulised eetilised põhimõtted, mis on ajale vastu pidanud. Inimeste oma usk on segu erinevatest praktikatest, uskumustest, otsingutest, mida tänapäeva maailm pakub. Oma usk ei ole kuidagi üheselt defineeritav. Seda otsivad paljud inimesed, ka need, kes on end sidunud mõne kogudusega või kes peavad end ateistiks. See on tänapäeva piirideta ja globaliseeruvas maailmas loomupärane otsinguprotsess, mille käigus kujuneb igal inimesel oma usk, mis ei ole päris kindlasti kokkulangev teiste inimeste omaga.

Kas nn oma usk kujutab endast omamoodi Eesti kui sekulaarse ühiskonna väljundit? Kas see on loobumine elamast Pühakirja järgi, järgimast usulisi kaanoneid, samal ajal siiski neid omamoodi tunnistades? Kas see tähendab emantsipeerumist religioonist või kirikust? Võib-olla on see nn mugavususk, soov olla seotud teatud abstraktsete tundmustega võimalikust mittemateriaalsest maailmast.

Suurel osal Eestimaa elanikkonnast on olemas personaalne usk. See elanikkonnagrupp ei ole kindlasti homogeenne, nende hulgas on erinevate hoiakutega inimesed. Millised need on, vajab kindlasti selgitamist. Sellest võib selguda, kas oma usu omajate seast leidub tulevikus potentsiaali ka kiriku jaoks? Samas aga tõstatub rida uusi küsimusi, miks osa koguduseliikmetest tunnistab, et neil on oma personaalne usk. Kas nad ei leia kirikust seda, mida nad otsivad? EUU 2010 andmestik annab aluse püstitada hüpoteesi, et kiriku suhtumised teatud tegevuste ja nähtuste lubatavusse/mittelubatavusse on need, mis ehk sunnib inimesi mõtlema n-ö institutsioonivälisele usule.

Tulevastes analüüsides tuleks kindlasti neid inimesi eraldi analüüsida. Näiteks küsimuse puhul, kus uuritakse, kui tähtsaks inimesed peavad religiooni ja/või usku oma elus. Kui nende inimeste seas, kes peavad usku oma elus väga tähtsaks, leidub 30% personaalse usu pooldajaid, siis tuleks neid ka eraldi kategooriana analüüsida. Vastasel korral võivad analüüsi tulemused hägustuda ning luua juba niigi keerulisest olukorrast veelgi segasema pildi.

[29] UV 2010, küsimus K5.

4. Usu tähtsuse hindamine koosmõjus teiste eluvaldkondade hindamisega ehk viis sotsioloogilist portreed eestimaalastest

Seni olen käsitlenud religiooni ja usu rolli üksikküsimuste kaupa, mis võimaldas teha analüüsi sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes ning välja tuua seoseid üksiktunnuste vahel. Paraku jääb säärane lähenemine mõnevõrra piiratuks, sest see ei võimalda vaadelda küsitletavaid korraga paljude tunnuste mõjusfääris. Seetõttu kasutan nüüd tüpoloogilist andmeanalüüsi meetodit, mida rakendan järgneva küsimuse analüüsimisel: kuivõrd tähtsaks inimesed peavad oma elus selliseid valdkondi nagu töö, perekond, sõbrad ja tuttavad, poliitika, vaba aeg, usk, loodus, keskkonnakaitse ja Eestimaa olevik ja tulevik.[30]

Tüpoloogilises ehk klasteranalüüsis selgitatakse statistiliselt analüüsitavate tunnuste kombinatsioonid, mis iseloomustavad teatud tüüpi inimesi. Tüüpidele antakse analüüsi teostaja poolt tingnimed ning selle kaudu luuakse elanikkonna läbilõige, arvestades väga erinevate, aga oluliste tunnuste koosmõju. Nõnda tekivad kogu elanikkonda iseloomustavad omalaadsed sotsioloogilised portreed. Loomulikult on võimalik kirjeldada nii palju tüüpe, kui analüüsi teostaja soovib, aga mitte rohkem, kui on küsimustikule vastajaid. Siiski selgub statistilise analüüsi käigus optimaalne tüüpide arv, mis on piisav, et antud andmete põhjal ammendavad tüübid välja joonistada. Käesoleval juhtumil osutus otstarbekaks välja tuua viis tüüpi, mis kirjeldavad nimetatud nähtuste hindamise põhjal erinevaid hoiakuid. Klasteranalüüs on sooritatud statistilise analüüsi programmi SPSS abil.[31] Inimtüüpide kirjeldamisel ja interpreteerimisel lähtusin eelkõige usu tähtsusest inimeste elus. Usku peab oluliseks oma elus 2 inimtüüpi: I ja V tüüp. Usku ei pea oma elus oluliseks kolm inimtüüpi: II, III ja IV tüüp.

4.1. Usku oma elus oluliseks pidavad inimtüübid

4.1.1. Esimene inimtüüp: usku kõige kõrgemalt hinnanud inimtüüp, millesse kuulub 6,4% küsitletutest.

Praktiliselt kõigis inimtüüpides on perekond inimese elus kõige tähtsam, nii ka antud juhul. Kuid tähtsuselt teisele kohale jääb neile usk. Kõigi ülejäänud inimtüüpide jaoks on usk aga tähtsuselt viimasel kohal. Väga oluliseks eristuvaks suhtumiseks on asjaolu, et võrreldes kõigi teiste gruppidega on nende jaoks töö väga madalalt väärtustatud, vaid kolmandasse inimtüüpi kuuluvad inimesed (töö tähtsust eitav inimtüüp) hindavad seda veelgi madalamalt. Esimesse inimtüüpi kuulujad väärtustavad keskmisega võrreldes loodust kõrgemalt. Nende jaoks on poliitika täielikult tähtsusetu, ka vaba aega hindavad nad teiste inimtüüpidega võrreldes kõige madalamalt.

Esimesse tüüpi kuulub peaaegu kõige rohkem naisi (66%), teiste inim-

[30] EUU 2010, küsimus K1A–K1H.
[31] Statistical Package for the Social Scienses.

tüüpidega võrreldes on siin eestlate kõrval kõige rohkem muust rahvusest inimesi (50%) ja sellest tulenevalt on ka suurim arv inimesi, kelle kodune keel on vene keel (48%). Esimesse inimtüüpi kuulujate hulgas on teiste gruppidega võrreldes suurim osakaal lahutatutel, leskedel või neil, kes elavad partnerist lahus (38%). Teiste inimtüüpidega võrreldes elatakse enim maal (36%). Suurim osa elab kas Põhja-Eestis või Lõuna-Eestis.

Esimesse inimtüüpi kuulub kõige rohkem inimesi, kellel on vanust üle 50 aasta. Nende haridustase on keskmisest madalam ja ligi pooled küsitletutest on pensionärid. Mitte üheski teises grupis ei ole sedavõrd palju mõne teise riigi kodanikke või kodakondsuseta inimesi.

Mitte üheski teises tüübis ei esine nii palju inimesi, kes elavad üksinda. Kolmveerandil sellest grupist ei ole ka ühtki alla 18 aastast last. Keskmisest rohkem on selles inimtüübis tallinlasi. Sellesse gruppi kuuluvad inimesed on teiste gruppidega võrreldes pea kõige vaesemad – 48% peab hakkama saama 128–256 euroga[32] kuus ühe pereliikme kohta.

4.1.2. Viies inimtüüp: kõiki valdkondi, sealhulgas ka usku väga kõrgelt hinnanud inimtüüp, millesse kuulub 16,2% küsitletutest. Viiendasse inimtüüpi kuuluvad inimesed väärtustavad kõike hästi kõrgelt. Nende jaoks on perekond ilma igasuguse vaidluseta esimesel kohal. Teised valdkonnad on nende jaoks samuti väga tähtsad, kuid siiski toetavas rollis. Nagu öeldud, tähtsustatakse selles grupis peaaegu kõiki valdkondi kõrgelt, sealhulgas usku. Kuigi usk jääb nende loodud tähtsushierarhias 7. kohale (analüüsiti kaheksat valdkonda), tähendab see siiski seda, et 92% sellesse tüüpi kuulujatest peab usku enda jaoks tähtsaks.

Mitte üheski teises grupis ei ole sedavõrd palju naisi kui viiendas inimtüübis (66%). Sinna kuulub ka keskmisest enam muust rahvusest inimesi (40%). Viiendasse inimtüüpi kuulub kõige rohkem inimesi, kes on abielus või elab partneriga, sellest tulenevalt on ka üksikute arv, kes pole kunagi olnud abielus, keskmisega võrreldes väiksem. Tegu on tugevalt linnainimeste inimtüübiga, kellest 46% elab Tallinnas, külaelanikke on aga kõige vähem. 45% gruppi kuuluvatest inimestest on 30–49-aastased, 22% moodustavad pensionärid. 15–19-aastaseid on teiste tüüpidega võrreldes aga kõige vähem. Selle grupi liikmed on kõige kõrgema haridustasemega, tervelt 29% neist on kõrgharidusega. Mitte üheski teises tüübis ei leia sedavõrd palju ettevõtete juhte ja spetsialiste. Perekondade struktuur on n-ö keskmisele lähedane, laste arv perekonnas on keskmisest kõrgem. Sellesse gruppi kuuluvad inimesed on keskmisest tunduvalt jõukamad.

[32] Umbes 2001–4000 krooni.

4.2. Usku oma elus mitteoluliseks pidavad inimtüübid

4.2.1. Teine inimtüüp: Eesti- ja perekeskne inimtüüp, millesse kuulub 44,5% küsitletutest.

Teiste inimtüüpidega võrreldes tähtsustavad nad usku päris vähe. Eesti olevik ja tulevik ning loodus ja vaba aeg on need väärtused, mis on sellesse gruppi kuuluvate inimeste jaoks võrreldes teistega kõrgemalt hinnatud. Teise inimtüüpi kuuluvate inimeste jaoks on ka perekond teistega võrreldes peaaegu kõige kõrgemalt väärtustatud.

Teise inimtüüpi kuulub kõige rohkem eestlasi (78,5%), mehi ja naisi on võrdselt. Eesti keel on koduseks keeleks 80,4% jaoks. Nende seas on kõige vähem lahutatuid ja leski. Teiste gruppidega võrreldes leidub siin enim maal elavaid inimesi (35,7%). Nende vanuseline jaotus on keskmisele lähedane, vaid üle 60-aastaseid inimesi leiab sellest tüübi koosseisust veidi vähem. Ka haridus-lik jaotus on Eesti keskmisele lähedane. Sama kehtib ka ametialase jaotuse kohta, vaid kontoritöötajaid/teenindajaid leiab siit inimtüübist veidi rohkem. Üheski teises grupis ei leidu sedavõrd palju Eesti Vabariigi kodanikke (91,7%). Inimeste arv perekonnas on keskmisele lähedane. Keskmisega võrreldes on siin pisut enam peresid, kellel on üks laps. Tallinna elanikke on keskmisest vähem, samas maa-asulate ja külaelanikke veidi rohkem. Mitte üheski teises tüübis ei ole sedavõrd palju maa-asulate/alevike elanikke. Sissetulekute jaotus on selle inimtüübi puhul väga lähedane Eesti keskmisele.

4.2.2. Kolmas inimtüüp: töö tähtsust eitav inimtüüp, millesse kuulub 9,5% küsitletutest.

Kolmandasse inimtüüpi kuuluvate inimeste jaoks on töö kõige vähem hinnatud. Kui töö asub teistes gruppides reeglina tähtuselt teisel kohal inimeste väärtus-te seas, siis selle tüübi puhul on töö viimasel kohal. Nende väärtushierarhias omavad kõige suuremat tähtsust perekond, sõbrad-tuttavad, Eestimaa olevik ja tulevik ning vaba aeg.

Keskmisega võrreldes kuulub sellesse gruppi mehi kõige rohkem, kuid erinevused ei ole siiski suured. Rahvuseti selle koosseis Eestimaa keskmisest oluliselt ei erine. Veerand sellesse tüüpi kuuluvatest inimestest elab lahus, on lahutatud või lesed, mida on keskmisega võrreldes tunduvalt rohkem.

Tegu on kõige rohkem linnastunud inimestega ja loodus ei ole nende jaoks oluline väärtus. Keskmisest rohkem, pea veerand, elab sellesse tüüpi kuuluvatest inimestest Kirde-Eestis. Keskmisest enam elab neid linnades, nagu Tartu, Narva, Kohtla-Järve, ja maakonnakeskustes. Sellesse inimtüüpi kuuluvate inimeste vanuseline koosseis on väga huvitav: 55% on pensionäre ja 21% 15–19-aastaseid. Seega on päris loomulik, et nende jaoks töö ei ole tähtis.

Mitte üheski teises inimtüübis ei ole sedavõrd palju põhiharidusega inimesi (40%) ja sedavõrd vähe kõrgharidusega inimesi (10%). Üsna loomulik on asjaolu, et sellesse gruppi kuulub kõige rohkem pensionäre ja õpilasi.

Tegu on inimestega, kelle perede koosseis piirdub vaid ühe-kahe inime-

sega. Päris loomulik on see, et peredes on alla 18-aastased lapsed harv nähtus (vaid 19% küsitletutest). Kolmandasse inimtüüpi kuuluvate inimeste valdav kuusissetulek ühe pereliikme kohta jääb madalaks – see on 192–320 eurot.[33]

4.2.3. Neljas inimtüüp: ainult vahetut inimkeskkonda hindav inimtüüp, millesse kuulub 23,4% küsitletutest.

Sellesse tüüpi kuuluvad inimesed tähtsustavad teiste gruppidega võrreldes kõige vähem loodust ning Eestimaa olevikku ja tulevikku. Neile on esmatähtis nende lähiümbruskond: pere ja töö ning sõbrad. Kõik muu jääb neist suhteliselt kaugele.

Mehi ja naisi on selles grupis võrdselt. Siia kuulub keskmisega võrreldes päris palju mitte-eestlasi (42%), kuid osale neist on eesti keel peamiseks koduseks keeleks. Neljandasse tüüpi kuuluvate inimeste perekonnaseisu struktuur ei erine Eesti Vabariigi keskmisest. Sedasama võib väita nende paikade jaotuse kohta, kus nad elavad, ning ka hariduse kohta. Keskmisega võrreldes kuulub gruppi rohkem 20–49-aastaseid inimesi. Pensionäre on keskmisega võrreldes kaks korda vähem. Neljandasse inimtüüpi kuuluvad suurtest peredest pärit inimesed. Tervelt 55% peredest elab vähemalt 3 inimest. Sellesse gruppi kuuluvatel inimestel on kõige arvukamalt lapsi – 19% on kaks või enam last. Sissetuleku poolest on see grupp üldjoontes kõige vaesem. Igal neljandal perel ei tule ühe perekonnaliikme kohta isegi 128 eurot kuus.[34] Samas on neljandas inimtüübis peresid, kelle ühe kuu sissetulek perekonnaliikme kohta ületab 511 euro piiri.[35] Kuigi selliste perekondade arv teiste gruppidega võrreldes on suurim, moodustavad nad kogu grupi koosseisust siiski vaid 5%. Sellesse tüüpi kuuluvate inimeste elukohtades ei ole mingeid erinevusi keskmisega võrreldes.

4.3. Tüpoloogilise analüüsi kokkuvõte

Tüpoloogiline analüüs näitas, et usku pidasid oma elus oluliseks kahe inimtüübi esindajad. Neid ühendavaks tunnuseks teiste tüüpidega võrreldes oli vaid üks asjaolu: nendesse tüüpidesse kuulus keskmisega võrreldes rohkem mitte-eestlasi ning naisi ja tallinlasi. Muude parameetrite osas kokkulangevusi ei leidu. Seega võib öelda, et kaks inimtüüpi, kes hindavad usku oma elus kõrgelt, on väga suurel määral erinevate orientatsioonidega ning nende sotsiaal-demograafiline taust on väga erinev.

Inimesed, kelle jaoks usk ei oma suurt tähtsust, koondusid kolme selgelt piiritletud inimtüüpi, millel puudub seos ka sellisel juhul, kui analüüsist välja jätta usu tunnus.

[33] Umbes 3000–5000 krooni.
[34] Umbes 2000 krooni.
[35] Umbes 8000 krooni.

5. USKU JA MORAALI PUUDUTAVATE HINNANGUTE KOOSMÕJU EHK VEEL VIIS SOTSIOLOOGILIST PORTREED

Eelnevalt vaatlesin tüpoloogilisest aspektist usu tähtsust koosmõjus teiste eluvaldkondadega. Nüüd aga käsitlen tüpoloogilisest aspektist suhtumisi moraali ning usuga seotud seisukohtadesse.

Saadud inimtüüpide interpreteerimisel püüan leida seoseid, kuivõrd need on seotud inimeste suhtumistega erinevatesse religioonidesse ning inimeste seisukohtadega teistes usuküsimustes ning kuidas vastajad ennast neis positsioneerivad. Et inimtüübid saaksid selgemad piirjooned, siis võtsin kõigi küsimuste puhul välja need inimesed, kes vastamisel valisid vastusevariandi „raske öelda". Tavapäraselt toimub vastusevariandi „raske öelda" kasutamine selliselt, et see vastusevariant asendatakse skaala keskmise väärtusega. Antud juhtumil aga „raske öelda" vastusevariandiga vastajad tüpoloogilisest analüüsist eemaldati. Selle tulemusena vähenes analüüsitavate inimeste arv umbes poole võrra ja valimi suuruseks sai 497 inimest. Statistiline analüüs näitas taas, et otstarbekas on jääda viie inimtüübi juurde. Tüpologiseeritavate tunnuste keskmised väärtused tüüpide kaupa on esitatud Tabelis 3 (lk 72–73).

5.1.1. Esimene inimtüüp: väga täpselt ja selgelt religioosselt määratletud maailmapildiga inimtüüp, millesse kuulub 33,4% analüüsitutest.

See on väga tugevaid moraalseid veendumusi ja keeldusid omav grupp. Kõige rohkem ollakse vastu homoseksualismile, inimeste kloonimisele, samasooliste adopteerimisõigusele ja samasooliste abielule. Teiste inimtüüpidega võrreldes ollakse enim vastu abielueelsetele suhetele ja abielulahutusele. Selle grupi liikmed on kõige eitavamal seisukohal abielurikkumise ja truudusetuse suhtes. Neil on väga selged eitavad seisukohad järgmiste tegevuste suhtes: altkäemaksuvõtmine, ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine ning hasartmängud.

Esimeses inimtüübis on kõige vähem neid, kes ütlevad: „Ma ei poolda ühtki religiooni ega kirikut, mul on oma usk." Teiste inimtüüpidega võrreldes on nad enim nõus et „teatud maagiliste toimingute või rituaalidega on võimalik mõjutada sündmuste käiku ja teisi inimesi" ning „inimese elusaatus on üldiselt ette määratud ning tal endal on sellele vähe mõju". Nad on kõige sagedamini kindlad selles, et „on olemas inglid", „et inimesel on olemas hing või vaim, mis võib eksisteerida eraldi tema füüsilisest kehast", et „inimhinge eksistents jätkub ka pärast surma", et „on olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat".[36]

Nende seas on kõige vähem neid, kes suhtuvad budismi ja islamisse sõbralikult. Kõige sõbralikumalt suhtutakse kristlusesse, kuid teiste gruppidega võrreldes jääb see hoiak n-ö keskmisele tasemele. Maausku ja taarausku suh-

[36] EUU 2010, küsimus K23.

tumine jaguneb peaaegu võrdselt kahe hoiaku vahel: sõbralik meelestatus või ükskõiksus ja huvipuudus. 19% sellesse gruppi kuulujatest väidab, et „usk Jeesusesse mõtestab nende elu". See on teiste tüüpidega võrreldes kõige sagedamini esinev arvamus.

Seisukohta, et esivanemate põlist pärandit peetakse pühaks ja samuti loodust ning järgitakse võimalusel vanu rahvausu kombeid toetab 59% esimese inimtüübi esindajatest, mis on teiste tüüpidega võrreldes taas kõige kõrgeim näitaja.

5.1.2. Esimese inimtüübi sotsiaal-demograafiline koosseis

Esimesse inimtüüpi kuulujatest tunnistavad vähesed (12,9%), et nad „ei poolda ühtki religiooni ega kirikut, neil on oma usk".[37] Mitte üheski teises tüübis ei ole sedavõrd suur kogudustesse kuuluvate inimeste osakaal (23,3%).[38] Võrreldes teiste gruppidega on siin kõige rohkem erinevate konfessioonide esindajaid.[39]

Selles inimtüübis on silmapaistvalt palju inimesi, kes peavad end usklikuks või usu poole kalduvaks (41,1%).[40] Nende hulgas on ka kõige rohkem neid, kes on saanud küllalt palju usulisi teadmisi oma lapsepõlvekodust (21.6%).[41] Sellest tüübist leiab ka kõige rohkem inimesi, kes on ristitud (64%).[42] Sama puudutab ka leeris käimist (18,7%).[43] Nad loevad teistesse gruppidesse kuuluvate inimestega võrreldes märksa sagedamini Piiblit.[44] Nende hulgas on palju rohkem neid inimesi, kes osalevad jumalateenistustel[45] ja palvetavad ka väljaspool jumalateenistusi.[46]

Sellesse inimtüüpi kuulub väga palju naisi (63,7%). Muudest rahvustest inimeste osakaal on keskmisest kõrgem. Esimesse tüüpi kuuluvate inimeste seas on teistega võrreldes rohkem leski ja neid, kes on kiriklikult laulatatud. Teiste inimtüüpidega võrreldes leidub siin kõige vähem neid, kes elavad partneriga, kuid ei ole ametlikult abielus.

Esimesse tüüpi kuuluvate inimeste seas on kõige rohkem üle 51-aastaseid inimesi (40,1%). Sellest tingituna on ka pensionäride arv keskmisega võrreldes tuntavalt suurem. Nende seas on keskmisest pisut rohkem madala haridustasemega inimesi. Leibkonnas elab kõige rohkem üksikuid inimesi. Inimeste geograafiline jaotus on lähedane Eesti keskmisele.

5.2.1. Teine inimtüüp: elulistes moraaliküsimustes liberaalsete, muudes küsimustes konservatiivsete vaadetega inimtüüp, millesse kuulub 22,7% analüüsitutest. Teise inimtüüpi kuuluvad inimesed suhtuvad paljudesse küsimustesse üsna liberaalselt, näiteks suhtumises abielurikkumisse, ebaseadusliku kauba müüki

[37] EUU 2010, küsimus K23Q.
[38] EUU 2010, küsimus K25.
[39] EUU 2010, küsimused K26 ja K26A.
[40] EUU 2010, küsimus K27.
[41] EUU 2010, küsimus K28.
[42] EUU 2010, küsimus K30.
[43] EUU 2010, küsimus K31.
[44] EUU 2010, küsimus K33.
[45] EUU 2010, küsimus K35.
[46] EUU 2010, küsimus K34.

ja vahendamisse, alkoholi liigtarbimisse, altkäemaksu võtmisse. Nendes küsimustes ollakse teiste gruppidega lubatavuse aspektist kõige sallivamad, kuid ka teistesse moraaliküsimustesse suhtutakse teatava vabameelsusega. Muudes küsimustes ollakse teatud määral konservatiivsed.

Maausust või taarausust ja New Age'ist teavad nad kõige vähem, kristlusse suhtuvad teiste inimtüüpidega võrreldes aga märksa positiivsemalt.

5.2.2. Teise inimtüübi sotsiaal-demograafiline koosseis

Teise inimtüüpi kuulub kõige vähem neid, kes väidavad, et nad „ei poolda ühtki religiooni ega kirikut, neil on oma usk". Kogudusse kuulub 10,5% inimestest ja peamiselt on tegu õigeusklike, baptistide või metodistidega. Sellesse tüüpi kuuluvate inimeste seas on kõige rohkem neid, kes peavad ennast usklikuks või usu poole kalduvaks (44%). Teisalt aga tervelt üle poole antud tüüpi kuuluvatest inimestest ei ole saanud kodust mingeid usulisi teadmisi (53,5%) ja leeris käinute arv on väikseim. Pea neli inimest viiest ei loe Piiblit üldse, jumalateenistusest võetakse osa keskmisest harvem. Teiste gruppidega võrreldes on ristitud inimeste arv keskmisest tunduvalt suurem (58,4%).

Teine inimtüüp on ainus, mille koosseisus on mehi rohkem kui naisi ning keskmisest enam kuulub gruppi mitte-eestlasi (56,1%). Nende seas on teistega võrreldes kiriklikult laulatatud abielus inimesi ja abielus või partnersuhetes olevaid inimesi kõige enam. Sellesse gruppi kuuluvate inimeste haridustase on keskmine.

Teise inimtüüpi kuuluvad inimesed on keskmiselt kõige vaesemad. Vanuseliselt kuulub sellesse tüüpi enim inimesi, kellel vanust üle 40 aasta. Noorte inimeste osakaal on suhteliselt väike (sama, mis esimesel tüübil). Ehkki vanemate inimeste osakaal on suur, ei ületa pensionäride osatähtsus keskmist. Küll on aga koduste/töötute osakaal keskmisega võrreldes mõnevõrra suurem. Sellesse tüüpi kuuluvad inimesed elavad kõige sagedamini linnas (80%) ja Põhja-Eestis (49%).

Sellest grupist leiab kõige rohkem neid inimesi, kes peavad end selgelt usklikuks (20%), kuigi samas on veendunud ateistide osakaal teiste tüüpidega võrreldes suurim.

5.3.1. Kolmas inimtüüp: valikuliste moraalikriteeriumidega ja teispoolsusesse ning hingemaailma skepsisega suhtuv inimtüüp, millesse kuulub 21,7% analüüsitutest.

Kolmandasse inimtüüpi kuuluvad inimesed on küllalt kindlal seisukohal, et eutanaasiat võiks lubada. Liberaalsest ilmapildist kõneleb seegi, et lubavalt suhtutakse nii abielueelsetesse seksuaalsuhetesse, abielulahutusse ja suitsetamisse. Huvitav on seik, et abielurikkumisse suhtutakse siiski üsna rangelt. Samas on aga sellesse gruppi kuuluvad inimesed keskmisest rangemad oma seisukohtades samasooliste adopteerimisõiguse suhtes ning homoseksuaalsuse lubatavuse suhtes. Sama puudutab ka alkoholi liigtarbimist.

Mis puudutab mittemateriaalset maailma, siis kolmandasse inimtüüpi kuu-

luvad inimesed üldiselt usuvad kõige vähem sellesse, et eksisteerib „isikuline Jumal" ja „paradiis" ning et „inimese tegudel on mõju tema surmajärgsele saatusele". Nad usuvad mõnevõrra vähem sellesse, et „Jumal ja maailm on üks", et „inimesel on hing või vaim". Nad suhtuvad suurema skepsisega seisukohta, et „inimese elusaatus on üldiselt ette määratud" või et „on olemas inglid" jms.

Kolmandasse inimtüüpi kuulub kõige rohkem neid, kes ei ole üldse nõus seisukohaga, et „usk Jeesusesse mõtestab nende elu".

5.3.2. Kolmanda inimtüübi sotsiaal-demograafiline koosseis

Kolmandasse inimtüüpi kuulub kõige rohkem neid, kes väidavad, et nendel puudub oma usk. Kogudusse kuulub 13% vastanutest ja domineerivaks konfessiooniks on luterlus. Üheski teises tüübis ei ole sedavõrd palju inimesi, kes väidavad, et nad on usu suhtes ükskõiksed, ning üksjagu palju on ateismi poole kaldujaid. Nende inimeste kodudes saadi kõige vähem usulisi teadmisi ning ristitute arv on väike ning piiblilugejate arv üliväike. Nende seas on kõige vähem palvetajaid, kuid jumalateenistustest osalejaid on peaaegu kõige rohkem.

Meeste ja naiste osakaal on keskmisele lähedal. Valdavalt on tegu eestlastega (84%). Nende seas on kõige rohkem neid, kes elavad partneriga, kuid ei ole ametlikult abielus. Kiriklikult laulatatute osakaal on peaaegu olematu. Nende sissetulek on keskmine. Kuni 30-aastaseid noori on selles grupis keskmisest veidi rohkem, seega ka põhiharidusega inimeste osakaal on pisut kõrgem. Neid inimesi leiab keskmisega võrreldes pisut sagedamini Virumaalt ja Lõuna-Eestist.

Kolmandasse inimtüüpi kuulujate hulgas on enim suurtest peredest pärit inimesi. Mitte üheski teises tüübis ei ole sedavõrd vähe üksikuid inimesi ja neid, kellel ei oleks peres alla 18-aastaseid lapsi.

5.4.1. Neljas inimtüüp: liberaalsete moraalsete seisukohtadega oma usku omav inimtüüp, kes usub teispoolsusesse, aga Jumalal on nende elus väga väike roll. Sellesse tüüpi kuulub 11,6% analüüsitutest.

Neljandasse inimtüüpi kuulujad on oma suhtumistelt igati liberaalsed. Nad pooldavad abielueelseid seksuaalsuhteid, abielulahutust, keskmisega võrreldes suhtuvad nad pooldavamalt truudusetusesse abielus. Eelmiste gruppidega võrreldes suhtuvad nad tunduvalt liberaalsemalt homoseksuaalsusesse, samalooliste adopteerimisõigustesse ja samasooliste abielusse, kuid siiski märksa vähem tolerantselt kui viiendasse inimtüüpi kuulujad. Suitsetamisse, iseäranis aga alkoholi kuritarvitamisse suhtutakse selles grupis karmilt.

Sellese gruppi kuuluvate inimeste suhtumine teispoolsusesse ja teatud ettemääratusse on mõnevõrra suurem kui III ja V tüübi inimestel. Pigem kaldub see antud küsimuses olema sarnane I tüüpi inimeste hoiakutega. Selle grupi inimeste seas on kõige rohkem neid, kes väidavad, et „ei poolda ühtki religiooni ega kirikut, neil on oma usk" (27%). 16% grupi liikmetest kuulub mõnda kogudusse, ristitute arv ei erine keskmisest. Piiblilugejate arv on väga väike, kuid nende seas on keskmisest tunduvalt rohkem inimesi, kes palvetavad küllaltki sageli ja käivad suhteliselt sageli ka jumalateenistusel.

Selles tüübis leiab üsna suure osa inimesi, kes suhtuvad sõbralikult budismi (39%), maausku (36%) ja kristlusse (53%). Grupis on aga väga vähe neid, kes väidavad, et „usk Jeesusesse mõtestab nende elu" (5%).

5.4.2. Neljanda inimtüübi sotsiaal-demograafiline koosseis
Neljandasse inimtüüpi kuulub kõige rohkem naisi (73%), kellest pea kolmveerand on eestlased. Siin on keskmisega võrreldes kõige rohkem lahutatuid või leski. Üheski teises tüübis ei ole sedavõrd palju inimesi Lõuna-Eestist kui selles grupis ning ka maal elavaid inimesi on enim. Vanusegrupiti suuri erinevusi ei saa täheldada, välja arvatud asjaolu, et üle 60-aastaseid inimesi on keskmisega võrreldes tunduvalt vähem. Haridustase on neljandas tüübis keskmine, kuid kontoritöötajaid on selles grupis lausa peaaegu kolmandiku jagu. Pered kalduvad olema pigem suuremad kui väiksemad.

5.5.1. Viies inimtüüp: moraaliküsimustes kõige liberaalsem ja teispoolsusesse ning hingemaailma kõige skeptilisemalt suhtuv inimtüüp, millesse kuulub 9,7% vastajatest.
Viiendasse inimtüüpi kuuluvad inimesed on kõige liberaalsemad. Nad leiavad, et lubatavad võiksid olla paljud teod: abielueelsed seksuaalsuhted, truudusetus, abielulahutus, eutanaasia, samasooliste abielu, nende abielu- ja adopteerimisõigus. Kuid samas näiteks abielurikkumise osas on nad karmimal arvamusel. Nad peavad lubatavaks suitsetamist ning alkoholi liigtarbimist. Nende seas on enim neid, kes peavad lubatavaks inimeste kloonimist.

Mis puudutab seisukohti, mis on seotud teispoolsusega, hinge olemasoluga, nn üleloomulike jõududega (saatus, elujõud jms), siis on selle tüübi inimesed suuremas osas kõige skeptilisemad. Viiendasse inimtüüpi kuulujate seas on kõige rohkem neid, kes suhtuvad budismi sõbralikult (52%), teiste tüüpidega võrreldes on silmapaistvalt palju neid, kellel on samasugune suhe islamisse (23%). Maausku suhtumine jääb aga keskmiseks ja sama kehtib ka ristiusu kohta.

5.5.2. Viienda inimtüübi sotsiaal-demograafiline koosseis
Viiendasse inimtüüpi kuulub kõige vähem neid, kes on mõne koguduse liige (6%). Gruppi kuulub kõige rohkem neid, kes peavad end veendunud ateistiks või ateismi poole kalduvaks (33%). Samas on küllaltki huvitav seik, et nende seas on üsna palju inimesi, kes on saanud kodunt veidi usulisi teadmisi. Ristitute osakaal on selles tüübis kõige väiksem, kuid ei erine oluliselt kolmanda ja neljanda tüübi omadest.

Ka leeriskäinute arv on väike (8%) ning Piibli mittelugejate arv on suurim (83%). Selle grupi liikmed ei külasta kirikut (75%) ning ei osale jumalateenistustel (71%). Jumalateenistustel mitteosalemise protsent on selles grupis kõrgeim.

Meeste ja naiste vahekord selles tüübis ei erine keskmisest. Tegu on valdavalt eestlastega (75%). Mitte üheski teises tüübis ei ole sedavõrd palju inimesi, kes pole kunagi olnud abielus (48%). Kiriklikult ei ole keegi laulatatud, paarissuhetest eelistatakse partnerlussuhteid ametlikule abielule. Sissetulek ühe inimese

kohta on keskmine. Tegu on valdavalt noorte inimestega, kuni 30-aastaste osakaal on 53%. Keskmisest sagedamini elatakse Põhja-Eestis, kõige harvem aga Kirde- ja Kesk-Eestis.

Viiendas inimtüübis on silmapaistvalt palju haritud inimesi (kõrgharidus on 33% vastajatest). Üheski teises grupis ei ole sedavõrd palju õppureid (26%).

		Usku ja moraali puudutavate hinnangute koosmõju analüüsimisest tulenevad inimtüübid.				
		I	II	III	IV	V
K3D	Eutanaasia*	3,26	3,58	4,72	4,15	4,81
K3G	Abielueelsed seksuaalsuhted *	3,18	4,47	5,02	5,36	5,39
K3C	Abielulahutus*	3,13	4,44	4,9	5,29	5,11
K3J	Suitsetamine*	2	4	4,24	2,94	5,18
K3H	Truudusetus vabaabielus*	1,81	3,82	1,65	3,29	2,72
K23S	Mul on talisman või muu tähenduslik ese, mis mind kaitseb	1,69	1,75	1,75	1,71	1,79
K3F	Abielurikkumine*	1,66	3,54	1,63	2,97	2,81
K23I	Usun, et on olemas paradiis (taevas)	1,66	1,61	1,86	1,74	1,77
K23J	Usun, et on olemas põrgu	1,66	1,64	1,86	1,73	1,77
K23O	Ma ei pea ennast usklikuks, kuid mul on suur huvi erinevate religioonide, meditatsiooni, vaimsete otsingute ja spirituaalsete tegevuste vastu	1,65	1,73	1,65	1,53	1,6
K23Q	Ma ei poolda ühtegi religiooni ega kirikut, mul on oma usk	1,6	1,61	1,66	1,45	1,58
K23E	On olemas isikuline Jumal	1,55	1,55	1,83	1,6	1,77
K23T	Inimese tegudel on mõju tema surmajärgsele saatusele	1,54	1,52	1,76	1,57	1,75
K23H	Palve abil on võimalik haigustest tervendatud saada	1,53	1,63	1,76	1,59	1,71
K23K	On tõenäoline, et inimese hing sünnib peale surma siia maailma uuesti kellegi teisena (reinkarnatsioon)	1,53	1,69	1,57	1,45	1,46
K23R	Jumal ja maailm on üks, ei ole midagi väljaspool Jumalat, ka inimesed ja loodus on osa Jumalast	1,53	1,57	1,74	1,54	1,81
K23D	Inimesel on olemas hing või vaim, mis võib eksisteerida eraldi tema füüsilisest kehast	1,45	1,48	1,58	1,47	1,61
K23F	Teatud maagiliste toimingute või rituaalidega on võimalik mõjutada sündmuste käiku ja teisi inimesi	1,44	1,62	1,7	1,45	1,63
K23U	Inimese elusaatus on üldiselt ette määratud ning tal endal on sellele vähe mõju	1,44	1,56	1,73	1,53	1,59

		Usku ja moraali puudutavate hinnangute koosmõju analüüsimisest tulenevad inimtüübid,				
		I	II	III	IV	V
K3B	Homoseksualism*	1,43	1,59	1,86	4,13	4,01
K3I	Ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine*	1,41	2,47	1,74	2,12	2,17
K3E	Inimese kloonimine*	1,4	1,88	1,69	1,79	2,35
K3N	Samasooliste adopteerimisõigus*	1,39	1,43	1,31	2,9	3,95
K23B	Inimhinge eksistents jätkub ka pärast surma	1,38	1,41	1,53	1,4	1,49
K23P	Esivanemate hinged võivad meid külastada ja meid kaitsta	1,36	1,53	1,57	1,23	1,47
K3K	Alkoholi liigtarbimine*	1,34	3,02	1,77	1,5	3,52
K3M	Samasooliste abielu*	1,34	1,43	1,42	3,49	4,38
K23C	Inimese iseloomu ja saatust mõjutab tähtede ja planeetide seis tema sünnihetkel	1,31	1,43	1,45	1,35	1,5
K23X	On olemas inglid, kes aitavad ja kaitsevad meid	1,29	1,38	1,57	1,33	1,59
K23G	On olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat	1,24	1,31	1,44	1,28	1,49
K23L	Taimedel on hing	1,24	1,54	1,41	1,27	1,45
K23V	Teatud märgid ja ended võivad elu pöördelisi sündmusi ette ennustada	1,23	1,32	1,37	1,22	1,4
K3L	Hasartmängud (raha peale mängimine)*	1,2	2,39	1,88	1,69	3,8
K3A	Altkäemaksu võtmine*	1,19	2,02	1,34	1,97	1,62
K23M	Mõnedel sensitiivsetel inimestel on võime haigeid tervendada	1,14	1,26	1,26	1,13	1,2
K23N	Mõnedel inimestel on võime tulevasi sündmusi ette näha	1,11	1,18	1,27	1,13	1,2
K23L1	Loomadel on hing või vaim	1,1	1,38	1,2	1,05	1,22
K23A	Kõik hea ja halb, mida inimene teeb, tuleb talle elu jooksul tagasi	1,05	1,12	1,1	1,1	1,22

Tabel 3
Usku ja moraali puudutavate hinnangute koosmõju analüüsimisest tulenevad inimtüübid.[47] Keskmiste võrdlus viie inimtüübi lõikes; sorteeritud kahanevalt tüübi I järgi. Tabelis on tärniga märgitud küsimused, mille skaala on 1–4. Ilma tärnita küsimuste skaala on 1–6.

[47] EUU 2010, küsimus K3: „[...] kuivõrd Teie arvates võiks need tegevused olla lubatavad või mittelubatavad. [...]"; skaala 1–6, kusjuures 6 tähendab, et antud tegevus võiks kindlasti olla lubatud, ja 1 tähendab, et tegevust ei tohiks kindlasti lubada, ja EUU 2010, küsimus K23: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute."; skaala 1–4, kusjuures 4 tähendab „üldse ei ole nõus", ja 1 tähendab „täiesti nõus".

6. Kokkuvõte

Trendiuuringud (EVS) küsimuses, kui tähtis on inimese elus religioon, näitasid väga selgelt, et religioon on inimestele muutunud viimase paarikümne aasta vältel tähtsamaks. See on puudutanud eelkõige kõrgema haridusega inimesi, mitte-eestlasi, linnaelanikke ja naisi. Noorte ja noorima põlvkonna puhul saab kõnelda pigem teatud langustendentsist.

Tüpoloogiline analüüs EUU 2010 ja UV 2010 põhjal näitas, et Eestis on kahte tüüpi inimesi, kelle jaoks on usk nende elus tähtis. Nende muud väärtused ning sotsiaal-demograafiline taust on väga erinev. Ülejäänud kolme tüübi puhul ei olnud usk nende elus tähtis, kuid teatud seotus usuga ja selle rituaalidega oli ühel või teisel grupil tugevam või nõrgem. Tüpoloogiline lähenemine selgitas päris ilmekalt, kuidas inimeste usuline taust ning praktika määratlevad/ei määratle nende hinnangut religiooni tähtsusesse oma elus.

Artikli oluliseks küsimuseks oli leida näitajaid, mille abil saaks määratleda, keda võiks pidada Eesti ühiskonnas usklikuks. Analüüsi käigus selgus, et inimeste jaoks eksisteerib mitmeid määratlusi iseenese suhetes usuga. Koguduseliikmeks olemine ei pruugi alati tähendada, et inimene on usklik või et ta kannab endas koguduse usuelu põhimõtteid. Väga suurel hulgal inimestel eksisteerib konfessioonide väline oma usk. Oma usu kandjaid leidub väga paljudes gruppides alates koguduseliikmetega ja lõpetades veendunud ateistidega. EUU 2010 ja UV 2010 tulemuste analüüs näitas, et oma usu kandjad on eetilistes küsimustes võrreldes usklikega liberaalsemad, nende lubatavuse piir on kõrgem. Võrreldes inimesi, kellel on oma usk või nad leiavad, et neil on pigem oma usk, ja neid, kellel oma usku ei ole, selgus enamikul juhtudel , et personaalse usu kandjad eristuvad teistest inimestest vaid mõnevõrra liberaalsema suhtumise poolest igapäevaelu moraalsetesse põhimõtetesse. Erinevused seisukohtades, mis puudutavad teispoolsusega seotud küsimusi, on praktiliselt olematud. Tunnuseks, mis determineerib kõige selgemalt inimeste hoiakuid usulistes küsimustes, kujuneb see, kuivõrd tähtsaks peab inimene oma elus usku.

Tüpoloogiline analüüs, mis tehti selleks, et välja selgitada inimgruppe selle alusel, kuidas nad suhtuvad moraali postulaatidesse ning küsimustesse, mis on seotud usuga ning teispoolsusega, näitas, et põhilisteks tunnusteks, mis ühtesid tüüpe teistest eristasid, olid moraaliga seotud küsimused. Neid suhtumisi sai interpreteerida konservatiivsuse-liberaalsuse skaalal. Teiseks tunnusegrupiks, kujunes uskumine/mitteuskumine teispoolsusesse. Nende kahe tunnusegrupi hinnangute baasil kujunesid ka tüübid. Seda, miks kujunes üks või teine tüüp, näitasid ilmekalt nii inimeste aktuaalne elupraktika kui ka kirikueluga seotud varasema praktika intensiivsus. Need omakorda aga määratlesid inimeste tolerantsuse määra suhtumises teistesse religioonidesse ja vaimsetesse praktikatesse.

Üksiktunnuste vaheliste seoste analüüsimisel ei avaldu komplekssed seosed sedavõrd selgelt nagu klasteranalüüsis. Tüpoloogiline analüüs võimaldab märksa

konkreetsemalt ja ühtaegu komplekssemalt näha seoseid paljude tunnuste vahel ning aimata, kuidas inimeste suhtumised usu erinevatesse tahkudesse on kujunenud. Tüpoloogiline lähenemine näitas päris selgelt, kuidas inimeste hoiakud moraali ja eetika küsimustes on väga selgelt määratletud inimeste sotsiaalse praktikaga: usuliste teadmiste saamine perekonnast, kas ollakse ristitud, millisesse kirikusse kuulutakse, kuivõrd ennast peetakse usklikuks või kuivõrd suurel määral arvatakse neil olevat nn oma usk, kuidas suhtutakse teistesse konfessioonidesse jms.

Paraku ei võimalda uuritav materjal alati anda paljudele mõistetele sisu. Me ei tea ja ka uuritav materjal ei võimalda selgelt öelda, kuidas inimesed mõtestasid selliseid mõisteid nagu „usk", „religioon", „oma usk" jms. Nendele mõistetele konkreetsema sisu andmine annab võimaluse täpsemateks interpreteeringuteks ja mõistmisteks. See võiks olla järgnevate aastate religioonisotsioloogiliste uuringute üheks väljakutseks.

MIDA TAHAKS VAIMULIK TEADA OMA KOGUDUSE LIIKMEST?

4

Igor Prekup, Andrei Sõtšov, Aleksander Sarapik, Ergo Naab, Meego Remmel, Philippe Jourdan, Jaan Tammsalu ja Ago Lilleorg

Toimetajad Tauno Teder ja Eerik Jõks

EESSÕNA

Eerik Jõks

Kui Eesti Kirikute Nõukogus hakati 2009. aasta sügisel planeerima uuringut „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010)[1] oli ankeedi koostamisel üks läbivaid küsimusi „Mis võiksid olla need teemad, mis Eestimaa vaimulikkonda reaalselt aitaksid oma rahva paremal tundmaõppimisel?" ehk teisisõnu „Mida tahaks vaimulik teada oma koguduse liikmest?".[2] Mis on need aspektid, mille mitteteadmine takistab vaimulikel oma tööd tulemuslikult teha? Kuna ankeedi koostamisega oli juba kiire, siis ei jõutud selle küsimusega laiapõhjaliselt tegelda. Küsimusele püüti vastata fookusgrupi korraldamisega 2010. aasta jaanuaris, kus erinevate kirikute vaimulikud vahetasid mõtteid selle üle, mida võiks EUU 2010 uuringu ankeet sisaldada.[3] Fookusgrupp[4] heli- ja videosalvestati[5] ning asjatundjate rühm[6] analüüsis seda eesmärgiga saada inspiratsiooni EUU 2010 ankeedi koostamiseks nõnda, et selle vastused pakuksid huvi Eestimaal tegutsevatele vaimulikele.

Kui uuring oli läbi viidud, otsustati tulemusi tutvustavasse kogumikku lisada peatükk pealkirjaga „Mida tahaks vaimulik teada oma koguduse liikmest?". Selle põhiliseks motiiviks oli alustada juba varakult sisukat arutelu selle üle, millised

[1] Eesti Kirikute Nõukogu religioonisotsioloogilised uuringud „Elust, usust ja usuelust" on aastatel 1995–2005 toimunud enam-vähem samasuguse ankeedi alusel. Aastal 2010 otsustati ankeeti oluliselt muuta, kuna etappidel 1995, 2000 ja 2005 kasutatud postiküsitluse meetodit ei peetud piisavaks ning otsustati üle minna intervjuupõhisele küsitlusele.

[2] Koguduse liikmena mõisteti selles arutelus inimest, kes astub sisse kiriku uksest, et osaleda jumalateenistusel ja/või teistel kiriku üritustel ja kellel on selle kaudu huvi leida kosutust oma eluränna kul.

[3] Fookusgrupis osalesid Jaan Tammsalu, Tiit Salumäe (EELK), Rutti Proosa (EKEK), Igor Prekup (MPEÕK), Meelis Maikalu (EKNK), Ruudi Leinus (EKN), Tõnu Lehtsaar, Annika Laats, Nele Hendrikson, Jaan Bärenson (Eesti Piibliselts), Helle Aan (Raadio 7) ja Eerik Jõks (EKN). Sulgudesse on märgitud esindatav organisatsioon.

[4] Seletuseks vt käesolevas kogumikus Liina Kilemit lk 20–21.

[5] Salvestisi säilitatakse Eesti Kirikute Nõukogu arhiivis.

[6] Asjatundjate komisjoni kuulusid Liina Kilemit, Anu Rentel, Eva-Liisa Jaanus, Aivar Sarapik ja Eerik Jõks. Konsultandina osales Andrus Saar.

küsimused peaksid sisalduma EUU 2015 ankeedis, et see võimalikult tõhusalt aitaks vastata Maarjamaa vaimulike ees seisvatele küsimustele. Selleks paluti neljalt vaimulikult – ülempreester Igor Prekupilt[7] (MPEÕK), ülempreester Aleksander Sarapikult (EAÕK), pastor Meego Remmelilt (EEKBKL) ja praost Jaan Tammsalult (EELK) – selleteemalist kirjutist. Kirjutise vormi osas anti autoritele vabad käed; kirjutise maht[8] ja teostamise aeg oli kõikidele sama. Neli autorit kohtusid ühel korral Eesti Kirikute Nõukogus[9] ja vahetasid mõtteid oma kirjutiste kohta. Samuti saatsid autorid oma tekstide teese ja mustandeid kaasautoritele lugeda.

Kui kõik neli kirjutist olid valmis, siis paluti veel neljal vaimulikul – preester Andrei Sõtšovil (EAÕK), pastor Ergo Naabil (AKEL), piiskop Philippe Jourdanil (RKK) ja piiskop Ago Lilleorul (EKNK) – kommenteerida ühte nelja vaimuliku kirjutistest teemal „Mida ma tahaksin teada oma koguduse liikmetest?".

Selle eksperimendi tulemused on nüüd lugeja ees ja annavad loodetavasti inspiratsiooni nii Eestimaa vaimulikele selle maa elanikkonna paremaks tundmaõppimiseks kui ka sotsioloogidele „Elust, usust ja usuelust 2015" ankeedi koostamiseks. Eesti Kirikute Nõukogu soovib oma religioonisotsioloogiliste uuringutega olla Eestimaa vaimulikele abiks ja toeks nende töös ja seetõttu võtame tänuga vastu kõik ettepanekud tulevaste uuringute läbiviimise kohta.

Tänan kõiki, kes selles eksperimendis kannatlikult osalesid ja õpetaja Tauno Tederit, kes peatüki toimetamisel mahuka töö ära tegi.

[7] Igor Prekup kirjutas oma kaastöö vene keeles ja selle tõlkis Andrei Sõtšov. Autor oli artikli varustanud põhjaliku viiteaparatuuriga, mida käesoleva peatüki üldist iseloomu arvestades ei ole ära toodud. Artikli venekeelset ja viidetega varustatud tervikteksti säilitatakse Eesti Kirikute Nõukogu arhiivis.

[8] Kõikidele autoritele anti kogumikus ruumi 25 000 tähemärki. Kuna kõik autorid ei kasutanud seda täismahus ära, oli võimalik Igor Prekupi mahukat kaastööd veidi pikemalt avaldada.

[9] Kohtumine toimus 30.08.2011.

4.1. ÜLEMPREESTER IGOR PREKUP MOSKVA PATRIARHAADI EESTI ÕIGEUSU KIRIK

ÕIGEUSKLIKUD – KES NAD ON?

„Ta pole ristiinimene!" – säärast repliiki kuuleme harva, kuid mõnikord siiski. Ühelt poolt kõlab see kohtuotsusena, teiselt poolt aga diagnoosina ja kirikuvandena (kui ütlejal olekski selline meelevald). Mis siis? Kuidas seda mõista? Kas see, kelle kohta nii öeldakse, polegi enam kristlane? Või pole ta kunagi ristiinimene olnudki? Kas on üldse selge, milliseid kristlase näitajaid me siinjuures aluseks võtame?

„Ta on kristlane!" – seda kuulda on palju meeldivam, arvesse võttes meie humaanset kasvatust. Kuidas aga seletada seda fraasi lähemalt ja mida selle all õieti mõeldakse? Näitena olgu siinkohal toodud Clive Staples Lewis, kes kaldus arvama, et kristlane on see, kes võtab omaks ristiusu põhitõdesid. Inimene, kes ei usu neid põhimõtteid, ei või tõeliselt olla „rohkem ristiinimene ja palju lähemal Kristuse vaimule kui need, kes suudavad uskuda". Selle asemel pakub Lewis ühe näitena välja mõistelise segaduse, mis tekib etümoloogilist tausta arvestades sõnaga „dzentelmen". Algselt tähendas see sõna inimest, „kellel oli oma vapp ja maavaldus". Nimetades teda härrasmeheks, ei tehtud talle komplimenti, vaid lihtsalt nenditi tõsiasja. Öeldes kellegi kohta, et ta pole *dzentelmen*, ei tahetud teda solvata, vaid anti edasi informatsioon tema ühiskondlikust staatusest. Siis aga hakati seda sõna tõlgendama, lähtudes üksnes moraalist ja väärtustest ning võttes arvesse selle nime kandja õilsaid kavatsusi. Hiljem see „sõna kaotas kirjeldava funktsiooni ega andnud enam edasi fakte vastava objekti kohta, väljendades pigem kõneleja suhtumist objektisse". Ja nüüd, kui keegi „tahab seda kasutada mõnes ajaloolises teoses objektiivses ehk algses tähenduses, pole see võimalik ilma täiendavate seletusteta".

Lewis hoiatab meid katsetest „õilistada", „vaimulikustada" ehk „süvendada" mõistet „kristlane", et „seegi varsti ei muutuks mõttelt tarbetuks". „Meie ei oska öelda," ütleb kirjanik, „kes on (sügavamas tähenduses) Kristuse vaimule lähedal ja kes mitte" [...]. Oleks täielik ülbus (enesekindlalt) väita, et keegi on (peenemas tähenduses) kristlane või pole seda."

Autor meenutab meile, et sõna „kristlane" võeti esimest korda kasutusele Antiookias (Ap 11:26). Kristlaseks kutsuti neid õpilasi, kes tunnistasid apostlite õpetust. Täpsustagem siinkohal, et kristlased olid tollal need, kes tunnistasid oma õpetuses, moraalis ja jumalateenistustel usku Kolmainu Jumalasse. Ja ongi kõik. Lewis juhib meie tähelepanu Apostlite tegude raamatule, kus „kristlase all mõeldi ainult neid, kes olid õpetuse vastu võtnud ja seda ellu rakendasid [...]. Inimese kohta, kes on vastu võtnud kristliku

õpetuse, aga ei ela vääriliselt, on õigem öelda, et ta on halb kristlane, kui et ta üldse kristlane ei ole."

Siinkirjutaja uurimus võtab aluseks ülaltoodud väite, et ristiinimene on see, kes usub Jeesusesse Kristusesse kui Päästjasse ja Jumalasse ning on Tema Kiriku liige.

1. Liitumine Kirikuga ja elu selles

Toon siinkohal välja ühe tähtsa tunnusjoone, mis on otseseks tingimuseks Pühasse Kogudusse kuulumisel. See on ristimise sakrament, sest „lihast saab sündida vaid liha, ainult vaimust saab sündida vaim" (Jh 3:6).

Kuigi ristimiseks valmistuvaid usuõppijaid peeti vanas Kirikus juba ristiinimesteks, olid üksnes täisõiguslikud koguduse liikmed „ülalt sündinud" (Jh 3:3). Ka siis, kui kristlane langeb, ja kaotab seeläbi Kiriku usalduse ja saab alandatud usuõppijate tasemele või kogunisti arvatud palveosadusest välja – ka siis jääb ta kristlaseks. Kirikule sõnakuulmatu muutub „nagu paganaks" (Mt 18:17), kuid mitte päris paganaks. Ka apostel Paulus, loovutades Korintose verepilastajad „saatanale liha hävitamiseks" (1Kr 5:5), ei tee seda mitte selleks, et lahutada teda Jumalast, vaid selleks, et ta ei langeks lõplikult ristimise läbi omandatud igavesest elust. Selline kristlane jääb küll äralõigatuks Kiriku osadusest, et seeläbi ei leviks „halbuse ja kurjuse haputaigen" (1Kr 5:8), kuid ta ei jää põlatuks Jumala poolt, et lootus ja tee meeleparandamisele ei kaoks. Sündimatul pole veel elu. Langenul, kuigi ta on kaotanud endise elu, jääb alati võimalus ülestõusmiseks, eneseparandamiseks ja uuele elule ärkamiseks. Eksinul pole vaja sündida uuesti, sest tema side (igavese) eluga on küll katki rebitud, kuid mitte lõplikult katkenud. Alati, kuni maise elu lõpuni jääb patustanul alles mingi nähtamatu niidike, mis seob teda igavese eluga. Kui eksinu kadunud poja kombel vaid toibuks, tõuseks üles ja läheks Isa juurde! Siis võtab Isa teda tagasi oma embusesse (Lk 15:11–32).

Seega, kui me räägime ristiinimestest, siis mõtleme eelkõige neid inimesi, kes esiteks määratlevad end sellistena ja teiseks on ristitud Püha Kolmainu nimesse. See on sõna „kristlane" kõige laiapõhjalisem tähendus. Kristlaseks aga ei saa olla see, kes ei pea end selleks. Samuti ka see, kes jagades ristiusu maailmavaadet, pole veel sündinud veest ja Vaimust igavesse ellu ega oma sellist kavatsustki.

Ülaltoodud postulaate võib kohaldada põhiväidetena ka õigeusu Kirikus. Õigeusklik on igaüks, kes tunnistab end sellena ja on ristitud selles Kirikus või ühinenud sellega vastaval moel, näiteks usuvahetuse kaudu. Järgnevalt aga satume ülalmainitud ja kirikuvalitsemise õpetusest (eklesioloogia) tingitud mõistatuste ja veidruste otsa. Nimelt on ortodoksi kirikuelu koguduslik ehk kogukondlik alge sajandite jooksul end „õigeusklikuks"nimetavates riikides kas

järjest nõrgenenud või asendunud millegi muuga. See omakorda aga põhjustas usuelus omalaadset kihtideks lagunemist. Piirdugem siinkohal postsovetliku geopoliitilise ruumi „kihistumiste" vaatlemisega. Seejuures tuleb märkida, et „sinodaalajastu" (1721–1017) negatiivsed tagajärjed andsid tunda õigeusu kirikuelus nii üldiselt kui koguduste tasandil. Sinodaalajastu oli periood Vene Õigeusu Kiriku ajaloos, mil kirikut juhtis patriarhi asemel keisri kinnitatud Püha Sinod. Neid kõrvalmõjusid võib kohata õigeusu kirikutegelaste kirjaloomingus, sealhulgas ka Vene Õigeusu Kiriku poolt pühakuks kuulutatud usumeeste (näiteks püha piiskop Ignati Brjantšaninov) vaimupärandis. XIX ja XX sajandi vahetusel võib täheldada järjest suurenevat aktiivsust õigeusu kirikutegelaste seas, kes püstitasid oma isiklikus kirjavahetuses, aga ka avalikus kirjasõnas üha teravamaid küsimusi uuenduste ja koguduslikku alge taaselustamise vajalikkusest nii kiriku halduskorralduses kui usuõpetuse vallas. Samuti arenes diskussioon patriarhaadi taastamise vajalikkusest.

Selle tulemusena ei taastatud 1917.–1918. aastal toimunud Vene Õigeusu Kiriku (VÕK) kohalikul kirikukogul mitte üksnes patriarhivõimu, vaid võeti vastu rida otsuseid, mis vabastasid kirikuelu teda koormavatest võõrlisanditest. Pole teada, millises suunas kulgenuks VÕKi ajalugu, kui ülaltoodud kirikukogu määrusi poleks vastu võetud. Samas tuleb nentida, et paljusid Moskva kirikukogu otsuseid ei õnnestunudki uutes poliitilistes tingimustes teostada, sest enamlaste algatatud tagakiusamistega hävitati sihikindlalt tolleaegset haritlaskonna koorekihti ning n-ö rahva paremikku – õigeusu vaimulikkonda ja kiriku ilmikuid. Oma poleemikas Vladimir Iljitš Leniniga iseloomustas Maksim Gorki likvideeritavat haritlaskonda kui „rahva ajusid". Selle peale „maailma proletariaadi juht" vastas, et tegemist pole „ajudega", vaid „sõnnikuga". Õigeusku nägid bolševikud „vana riigikorra" ideoloogilise alustalana, mis valmistas neile ohtu ja kujutas omamoodi alternatiivset lähtealust muuks poliitiliseks konsolideerumiseks. Siin peitubki vastus sellele, miks paljud Moskva kirikukogu algatused on siiani jäänud teostamata, takerdudes omakorda „sinodaalmentaliteeti", millest ei vabane kahjuks üleöö.

Kõigi nõukogude režiimi aastakümnete jooksul teostati Moskva patriarhaadi suhtes „selektsiooni": hävitati eos iga püüd elustada kirikuelu, mis võinuks kasvõi kaudselt meenutada omaaegset initsiatiivi aktiveerida koguduslikkogukondlikku alget (nt heategevus ja usuline kasvatus). Kuni perestroikani ei saanud õigeusukogudused unistadagi pühapäevakoolidest, keelatud oli jutlustamine väljaspool kirikuhoonet, loodi kontroll ka ristimiste üle.

Isegi n-ö stagnatsiooniajal, mida võib iseloomustada suhteliselt leebe perioodina usuvastases võitluses, oli sotsiaalsel redelil edasijõudnu jaoks omamoodi kangelastegu saada kiriklikult laulatatud või ristida oma laps. Nimetatud ettevõtmised võisid valmistada usklikule suuri ebameeldivusi tööl, kuid ka last ristinud preestrit võis ähvardada tegevusloast ilmajäämine, milleta ametlik teenimine Kirikus oli mõeldamatu. Selle taustal võis juba soovi ristida oma lapsi või olla vaderiks vaadelda kui usu tunnistamist. Mõningatel juhtudel see nii oligi. Kuid möödusid aastad ja need, kes olid kasvanud usulise juhendami-

seta ja harjumuseta osaleda jumalateenistustel, tulid omakorda kirikutesse, selleks et „jätkata traditsiooni". Täpsemalt selleks, et astuda tihedamatesse suhetesse nendega, keda valiti kunagi oma laste ristivanemateks, sõlmida uusi ning tugevdada juba olemasolevaid suhteid. Lühidalt – „et kõik oleks nii, nagu peab". Paraku ei tuldud selleks, et kasvatada lapsi kristlikus usus, ja ammugi mitte selleks, et elada selle usu järgi. Ning nii edasi, põlvest põlve.

Paljud, kes kasvasid üles, elasid ja surid nõukogude ajal, võisid sattuda kirikusse ainult kaks korda. Mõlemal korral kanti neid kätel: esimest korda ristimisel, teine kord matuste ja kirikust ärasaatmise ajal. Jäägu siinkohal puutumata need, kes ristiti ja saadeti viimsele teekonnale mõne jumalakartliku naise poolt, kui sadade kilomeetrite raadiuses ei leidunud ühtegi tegutsevat kirikut.

Kas peab siinkohal seletama, et kõik laialdaselt leviv muutub üsna kiiresti tavaks, ka siis, kui sellel on paheline iseloom. Mis saab aga siis, kui seda pahelist kommet hakatakse tajuma enamiku poolt juba püha normina? Inimesed, kes omavad õiget vaimulikku tunnetust, on haruldus. Ülejäänud vajavad aga kiriku traditsiooni ja paheliste praktikate vahetegemiseks vähemalt üldist ülevaadet Pühakirjast ja pühast pärimusest, kirikuloost ja kanoonilisest õigusest. Praktika on aga kahjuks näidanud, et orjalik lömitamine traditsiooni (või ritualismi) ees osutub nii jõuliseks, et siin ei piisa üksnes teadmistest. Rääkimata siin neist, kes infovaeguse tõttu pole isegi suutelised objektiivselt eristama ühte pruuki teisest.

Seepärast pole imestada, kui õigeusu kogudustes räägitakse ristimiseelse usuõpetuse vajalikkusest vanematele, kes toovad ristida oma lapsi, või nõutakse vanematelt enne lapse ristimist pihil ja armulaual käimist. Paljud väljendavad selle peale meelepaha, viidates isiklikule vaderikogemusele ja väites: „Me pole esimest korda ristivanemad, selliseid asju pole meilt küll kunagi nõutud!" Olen korduvalt kuulnud sääraseid väiteid: „Ristivanemaks soovin saada, kuid käia jumalateenistustel, pihil ja armulaual – selleks pole ma veel valmis." Niiviisi mõtlejale on mõttetu seletada, et kirikuõiguse (nt Trullo kirikukogu 80. ja Sardese kirikukogu 11. kaanon) nõuete kohaselt vaadeldakse kolm nädalat järjest armulauaosadusest kõrvalejäänut osadusest äralangenuna. Sellist liiget ei arvata praktikas küll lõplikult äralangenuks ja teda võetakse meeleparanduse kaudu tagasi, aga enne kaanonit järgivat patukahetsusakti on ta siiski kirikuosadusest taganenud. Seda enam, kui jutt käib siin mitte nädalatest, vaid kuudest ja aastatest. Või kui ristivanema kandidaat pole *kunagi* armulaual käinud. Kuidas saab selline Kirikust eemaldunud liige, kes ei soovigi end parandada, olla teejuhiks teisele? Vader on ju otsekui käendaja, rääkimata sellest, et last ristitakse vanemate usu peale.

2. Milles siis seisneb sinu usk?

Seda küsimust esitati Venemaal enne Peeter Suure valitsemist võõramaalasele, näidates sellega, mida peeti isikliku usalduse mõõdupuuks – mitte veresugulust,

seisuslikku ühtekuuluvust, poliitilisi eelistusi või ühiseid huvisid. Kriteeriumiks, mille läbi võõras võeti tõeliselt omaks, oli usuühtsus.

Esitage sama küsimus huupi näiteks teie kõrval seisvale kirikulisele. Kui vastuseks loetakse teile soravalt ette usutunnistus ja seletatakse lahti ka selle mõte, siis ei seisa teie ees keegi muu kui näiteks mõnes vaimulikus õppeasutuses (seminar, akadeemia) õppija.

Enam kui viimase kahekümne aasta jooksul on palju räägitud ristimiseelse usuõpetuse vajadusest. 1994. aastal toimunud VÕKi piiskoppide kogul kuulutati religioosne kasvatus „kiriku teenimise erandlikult tähtsaks valdkonnaks". Veel hiljaaegu oli see ainult mõne vaimuliku ja kiriku ilmiku südameasjaks. Ristimiseelset usuõpetust hakati käsitlema kohustuslikuna alates patriarh Kirilli ametisseastumisest.

Seemned on külvatud, kuid oras pole veel tõusnud. Hetkeseis on selline, et vaadeldes kirikusse kogunenuid, tekib tihti soov küsida: „Kuidas te usute?" Seda küsimust tahaks esitada eriti suurematel pühadel või teistel olulistel tähtpäevadel kirikusse tulnutele, kellest paljud on n-ö paasakristlaseid" – need, kes ilmuvad pühakotta vaid ülestõusmispühade aegu, pühitsemaks mune, paasakukleid jms.

Muidugi, ülaltoodud kirikupühadel pole võimalik korraldada mõnda usulis-sotsioloogilist uuringut ja vaevalt see leiaks ka kirikurahva seas poolehoidu. Kui selline asi aga võimalikuks osutuks, siis saaks sellest ammutada palju mõtlemisainet pakkuvat teavet.

3. Religioonisotsioloogia ja küsimused

Religiooni roll ühiskonnas on jätkuvalt päevakajaline teema, olles pidevas sotsioloogide huviorbiidis juba perestroika aegadest. Religioonialaste uuringute seas võib tuua näiteks firma Saar Poll OÜ korraldatud mitmeid sotsioloogilisi uuringuid, mis vaatlevad lähemalt Eesti elanike usuga seotud olukorda.

Sama huvitavad olid ka 2000. aastal läbiviidud Eesti rahvaloenduse andmed. Tuginedes enesemääratluse meetodile usu suhtes, fikseeriti üsna huvipakkuvaid andmeid. 1 121 582 küsitletud elanikust, kes olid 15-aastased ja vanemad, pidas end kindlalt usku tunnistavaks 327 832, kellest 152 237 määratles end luterlaseks ja 143 554 õigeusklikuks. Kuna kõnealune artikkel keskendub eeskätt Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikule, mille rahvuslikus koosseisus domineerivad slaavlased, oleks asjakohane märkida, et ülaltoodud õigeusklike arvust on 104 698 venelast, 9984 ukrainlast ja 6051 valgevenelast.

Märkigem, et 78 079 venelast, 6688 ukrainlast ja 4034 valgevenelast pidas religiooni täiesti väheoluliseks. 23 060 venelast, 1660 ukrainlast ja 972 valgevenelast määratles end ateistiks. Sugugi mitte väike arv õigeusu kirikus ristituid koguneb nende seast, kes ei osanud oma usulist kuuluvust määratleda (39 417 venelast, 3240 ukrainlast ja 2107 valgevenelast) või kes keeldusid end määratlemast (16 879 venelast, 1534 ukrainlast ja 832 valgevenelast).

Siin pole oluline teada, kui suur on õigeusklike arv. Pigem on tähtis, kes on need end õigeusklikuks mitte nimetanud ehk „nimekirjas puuduvad" kadunud Jumala lapsed?

Nende tähelepanekute ja mõtiskluste põhjal liigitan Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku (MPEÕK) liikmeskonna järgmisteks alaliikideks (laiemalt kitsamale):

(1) Vanusest ja ususügavusest või -puhtusest või religioossuse tasemest olenemata kõik Eestis ristitud või muul viisil ühendatud õigeusklikud (v.a need, kes määratlevad end teise õigeusu Kirikusse).

(2) Ülaltoodud ringist omakorda kõik (sõltumata maailmavaate ja usutunnistuse eripäradest) MPEÕK liikmed.

(3) Need, kes käivad kirikus suurematel kirikupühadel (Ülestõusmispühade öö ristikäigul või Issanda Ristimise Pühal (6. jaanuar) veepühitsusel, Palmipuudepühal urbade ja Nelipühal meiude pühitsemisel) või osalevad seal peetavatel usutalitustel (ristimine, laulatus, matus, püha õlitamine).

(4) Neist omakorda n-ö praktiseerivad usklikud, kes MPEÕK liikmeskonnast võtavad reeglipäraselt ja teadlikult osa kiriku sakramentidest.

(5) Neist omakorda kõige stabiilsem Kiriku „praktiseerijate" grupp – koguduseliikmed sõna klassikalises mõistes. Kõigepealt need õigeusklikud, kes teadvustavad end olevat seotud vaimuliku isaga, mõne pereliikmega või lähedase sõbraga, kes on vaimselt või hingelt lähedane konkreetse kogudusega. Seejärel ka need „praktiseerijad", kes on seotud konkreetse kogudusega kas kiriku läheduse, töö ja kohustuste vms kaudu.

(6) Konkreetsete preestrite vaimulikud lapsed, kelle pihiisa võib elada ka mujal, nt teise koguduse piirkonnas või koguni teises riigis. Need õigeusklikud käivad sellisel juhul pihil, jumalateenistustel ja armulaual kohaliku koguduse-preestri juures. Usuelu küsimustes peavad nad aga nõu oma vaimuliku isaga, kellega saadakse aeg-ajalt kokku või ollakse lihtsalt kirjavahetuses.

Viimati nimetatud õigeusklikke ristiinimesi võib nimetada kõige enam „kirikustatuks" ehk kirikuga seotuks. Vaimulikud lapsed elavad (palvetavad, paastuvad) oma juhendaja suuniste ja õnnistustega kooskõlas ning allutavad kogu oma elukorra usutunnistuslikule maailmavaatele. Vaimuliku isa olemasolu pole samas mingi imerohi ja pääsemise tagatis. Kui vaimulik isa kuulub näiteks nn noorvanakeste ehk kogenematute vaimulike juhendajate sekka, on ka tema usulise juhendamise viljad samasugused.

(7) Viimast õigeusklike kategooriat on aga kõige raskem eristada ja defineerida. Nimetagem neid lihtsalt *järjekindlateks kristlasteks*. Pihiisa juhendab neid nende tõeotsingutes adekvaatselt ja isalikult, nende vaba tahte alusel ja mitte programmeeritult. Selliste kristlaste toimimisviis on siiras ja teadlik. Nad jälgivad end hoolikalt ega lasku „parem-vasak" äärmustesse ja näilise „kuldse kesktee" kitsarinnalisse usukäitumisse. Ka nemad langevad, kuid samas ei tardu oma paadumusse. Nad ei otsi oma pattudele õigustust ega leia rahu, kuni on taas oma pahedest vabad.

Jätkem siinjuures vaatlemata need, kes kuuluvad teise religiooni või konfessiooni või peavad ennast lihtsalt ateistiks – need on juba teadlikult määratlenud end „teise leeri kuuluvateks". Samas jääb teadmatuks, kes nad lõpuks on, kauaks ja milleks nad seda tegid. Kuidas aga suhtuda neisse, kes ei julge enda eest midagi konkreetset kosta, samuti loobuda Jumalast ja õigeusust, milles nad on ristitud? Kas pidada neid kohe „võõraiks"?

Aga kui me läheme selles küsimuses lahku Kristusega endaga, kes ka nende pärast risti löödi ja kellesse nad on juba ristitud, olgugi et polegi veel temasse „ehitud" (Gl 3:27)? Selle „kõrvalise" ehk „võõra" liigi inimestele mul on küsimus: „Kes või mis on teie jaoks Jumal?" Ning sõltuvalt vastusest kohe ka järgmine küsimus: „Mida teie jaoks tähendab ristimise tõsiasi?"

Pöördugem siinkohal nende poole, kes peavad endid MPEÕK-sse kuuluvateks õigeusklikeks.

Neist, kelle kohta me räägime, et neid on Eestis umbes 200 000. See arv pole sugugi ülepaisutatud, kui arvestada tõika, et 2000. aastal korraldatud rahvaloenduses ei märgitud alla 15-aastaste usukuuluvust. Kuigi ka nemad on Kiriku liikmed taevase uuestisünni ja ristimise sakramendi kaudu. Teine asi on see, et väited õigeusklike suurest arvust tekitavad vähemalt skeptilise muige teiseusuliste seas. Pole ju MPEÕK kolmekümne kahes kirikus sugugi mitte ülemäära palju koguduseliikmeid, välja arvatud mõni suurlinna pühakoda.

Sellegipoolest on see arv üsna tõetruu, kuna kirikuliikmeks saadakse ainult ristimise kaudu. Küsimus peitub siin muus: kui head Kiriku liikmed nad tegelikult on? Esitagem see küsimus teiste sõnadega: palju neist kahesajast tuhandest on „Kiriku praktiseerijaid"?

Enne kui asume kirjeldama ülaltoodud neljandat kategooriat, esitagem küsimusi kolme esimese liigi õigeusklikele, ehk neile, kes määratlevad end küll õigeusklikuna, kuid kirikus käivad harva, minimaalselt või nagu ekskursioonil:

(1) Milles peitub teie arvates ristimise sakramendi tähendus?
(2) Kas ristimine kohustab teid millekski?
(3) Kui jah, siis milleks täpsemalt?
(4) Kas jumalateenistusel osalemisel on mõtet, ning kui jah, siis milles see seisneb?
(5) Vaderitele, kes ei tea midagi oma usust: millist õpetust peavad nad jagama oma ristilastele?
(6) Laulatusele tulevale isamehele ehk käemehele, kes pole oma elus ehitanud kristlikku abielu: kuidas ta saab aidata teisi kristliku pere ülesehitamisel?
(7) Laulatada soovijatele, kes ei varem ega ka hiljem ei osale armulaual: kuidas nad saavad ehitada üles õigeusu perekonda, kui selle sisuks on tegelikult osadus pühas armulauas?
(8) Sellele, kes tuleb olenemata tervislikust seisundist kord aastas pühale õlitamisele: milles tema jaoks peitub selle sakramendi eesmärk ja mõte?

Siin jõuame me lõpuks õigeusklike neljanda kategooria juurde, mis vastab vähemal määral kirikureeglite nõuetele. „Vähemal määral", sest nende teenistustel mittekäimise perioodid võivad olla palju pikemad kui kolm nädalat. Viimane kujutab endast ülalmainitud Trullo kirikukogu (aastal 680) 80. kaanoni järgi piirmäära. Sellest hoolimata käivad nad kirikus, teinekord ka pihil ja armulaual. Üksikud neist peavad isegi rangemal või kergemal viisil paastu. Esitagem neile järgmised küsimused:

(1) Kas nad tunnevad usutunnistust ja oskavad seda selgitada?
(2) Kas nad loevad Pühakirja ja on lugenud vähemalt üks kord evangeeliumi?
(3) Mis toimub nende arvates pihisalasuse (sakramendi) ajal?
(4) Mis toimub nende arvates armulaua salasuse (sakramendi) ajal?
(5) Milles seisneb paastu tähendus ja kas nad paastuvad? Kui jah, siis kui korrapäraselt ja hoolikalt nad seda teevad?
(6) Milles seisneb erinevus saatuse ja jumaliku ettehoolduse vahel?
(7) Kas on lubatud konsultatsioonid astroloogide, ravitsejate ja posijatega?
(8) Kas teised religioonid on kristluse suhtes võrdväärsed (jah, ei, miks)?

Määrang „koguduseliikmed" on suhteliselt tinglik, seepärast seisab see sõna siin jutumärkides. Kui revolutsioonieelses Vene tsaaririigis olid sõnad „kirikuline" ja „koguduseliige" sünonüümid, siis ajapikku vabanes esimene tasapisi teise bürokraatlikust haardest. Tänapäeval on „koguduseliige" igaüks, kes enamvähem korrapäraselt käib mõne kiriku jumalateenistustel. Mõned võivad olla koguni liikmeks mitmes koguduses, väisates neid vaheldumisi oma suva järgi. „Koguduseliige" on aga koguduse meetrikasse sissekantud isik, kellest võib saada MPEÕK põhikirja järgi koguduse nõukogu kui korraldusorgani liige. Kusjuures see ei peaks segama tal teiste kirikute jumalateenistuste külastamist. Nagu juba varem mainitud, eelistatakse ühte või teist kogudust erinevatel põhjustel. Sellega seoses tuleks viienda liigi puhul täiendada eelmise õigeusklike kategooria küsimustikku veelgi:

(1) Mis paneb neid käima just selles pühakojas?
(2) Kes on õigupoolest nende jaoks ülejäänud koguduse liikmed?
(3) Kas konkreetne krikuskäimine eeldab neilt muid kohustusi? Kui jah, siis milliseid?
(4) Mida nad teavad selle koguduse ja selle kirikuhoone ajaloost?

Tuleb märkida, et isegi paljud stabiilselt kirikuelus osalevad koguduseliikmed ei suhtu oma preestrisse kaugeltki mitte kui usuelu juhendajasse. Külastades näiteks selle vaimuliku peetavaid jumalateenistusi, käies tema juures pihil ja pidades temaga isegi mitmetes küsimustes nõu, ei seo sellised koguduseliikmed end usulise kuuletumise teel selle preestriga ega aktsepteeri teda vaimuliku juhendajana. Seega tuleks nende koguduseliikmete seast tuua eraldi kuuen-

da liigina välja vaimuliku usulise juhatuse all olijaid, kes omakorda jagunevad kaheks liigiks: koguduse preestri supervisooni all olijad ja need, kelle vaimulik isa teenib teises koguduses või on koguni erus.

Siin oleks vajalik teha väike kõrvalepõige ning selgitada lähemalt vaimuliku isa praktikat Moskva patriarhaadis laiemalt.

Esiteks, erinevalt kreeka traditsiooni kuuluvatest õigeusukirikutest, kus pihisalasuse õigust antakse valitseva piiskopi erilise õnnistusega, on Moskva patriarhaadi igal vaimulikul õigus võtta pihti vastu sisuliselt kohe pärast preestripühitsust. Kuid mõlema praktika sisus on üks ühisjoon: vabadus valida endale südamelähedane vaimulik isa iseseisvalt, välja arvatud tõik, et Moskva patriarhaadis saab vaimulikku juhendajat valida kõigi preestrite vahel, kreeka traditsiooni kirikuis vaid kindlaksmääratud vaimulike ringkonnast. Teisalt on kreeka traditsioonis tavaks, et igaüks käib pihil ainult oma vaimuliku juhendaja juures, olenemata elukohast või kaugusest. Teise pihiisa juurde minnakse vaid äärmisel juhul ja väga põhjendatud asjaoludel. Moskva patriarhaadis aga eksisteerib XII–XIII sajandisse ulatuv tava, mille järgi on pärast preestriks pühitsemist ja koguduse peale määramist vaimuliku hooldada (sh usujuhendamine, piht, pühade isade õpetuse jagamine ja kirikliku karistusena patukahetsuse määramine) mitte ainult kirikusse tulijad (vn ***приход*** tähendab kokkutuleku kohta), vaid konkreetses koguduse piirkonnas ehk kihelkonnas elavad õigeusklikud. Seega oli Venemaal enne Peeter I valitsemisaega samal ajal inimese õigusega valida endale iseseisvalt vaimulik igal koguduse preestril kindel „pastoraalhoolekande ala". Väljaspool nimetatud piirkonda vaimulike talitusi pidada ei olnud võimalik, v.a erivajadusel või piiskopi õnnistuse läbi. Samas oli tulijal võimalik küsida hingekarjaslikku toetust kirikukihelkonnast väljaspool elavalt vaimulikult.

Siinkohal oleks paslik osundada uinunud Suroži metropoliit Antony (Bloom) vaimuliku isaduse tüpoloogiale. Toogem selle põhiosast välja järgmine: „Mulle tundub," ütleb ta, „et vaimuliku isaduses on kolm astet. Esiteks koguduse preester, kelle rolliks on vahendada sakramente. Ta võib olla hea jutlustaja, pihil ei pruugi ta aga anda suuremat juhendamist ega paista silma eriliste pastoraalsete oskustega. Kuid oluline on, et ta peab jumalikku liturgiat, unustamata seejuures, et selles ja teistes salasustes toimib Issand ise. [...]. See ei tähenda, et talle on antud seeläbi õigus või võimalus juhtida teisi. Vaimulikupühitsus ei anna inimesele juurde ei mõistust, õpetatust, sügavamat kogemust ega suuremat vaimuküpsust [...]. Vaimulikul isadusel on ka teine aste. Selle tasandi preester on kogenum või vanem, kellel on suurem pädevus ja arenenum kutsumus teiste juhendamisel taevariigi poole. See preester peab olema äärmiselt ettevaatlik. Kui te lähete mägedesse, siis te valite ju endale seda paika tundva ja seal varem juba mitu korda käinud teejuhi. Nõnda ka vaimselt – teil peaks olema usujuhendaja ehk vaimne isa. Ta ei tohi rääkida sellest, mida pole isiklikult kogenud ja kõigi meeltega läbi tunnetanud. Me tuleme vaimuliku isa juurde selleks, et saada teejuhti Jumalariiki [...]. Isaduses eksisteerib ka kolmas aste, see on vanaklus ehk staaretslus. Kujundlikult öeldes on vanakesed need, kes läbisid juba kogu vaimse teekonna, jõudes taevariigi uste ette. Kuid neid pole sinna

veel lastud, vaid sootuks tagasi saadetud, juhtima siinses elus teisigi Jumalariiki. Vanake on inimene, kes jõudis oma vaimsel teekonnal sellise hingesügavuseni, kus on varjul Jumala sõnulseletamatu kuju."

Tinglikult on vaimsel isadusel niisiis selline tüpoloogia:

(1) *koguduse preester*, kelle juures käiakse pihil, kuid kellelt ei küsita usuküsimustes suuremat juhendamist;

(2) *pihiisa*, kelle juures ei käida ainult pihil, vaid kellelt küsitakse ka vaimulikku nõu;

(3) *vaimulik isa* (staarets), kelle nõu ja õnnistuseta ei otsustata midagi.

Oluline on siin märkida, et staarets võib olla ka lihtmunk, kellel puudub vaimulikupühitsus ja sellest lähtuvalt ka pihisalasuse kui pattude andeksandmise õigus. Ta võtab küll vastu vaimuliku lapse pattude ja kurjade mõtete tunnistust ja juhatab teda usuelus, kuid sedalaadi piht ei ole sakramentaalse iseloomuga.

Selletõttu kujuneb sageli selline olukord, et ülaltoodud kategooria koguduseliikmed käivad:

(1) korrapäraselt pühakojas, mis on nende kodule kas lähedal või sobilik muudel põhjustel;

(2) mõnikord patutunnistusel või nõu küsimas kirikus, kus teenib nende pihiisa;

(3) harvemini näiteks kloostris, kus teenib ja elab eruvaimulikuna nende vaimulikust isast staarets.

Vähestel veab, kui nende koguduses teenib ühes isikus nii preester kui staarets. Ka sellele õigeusuliste sihtgrupile on mul küsimusi, sest usuline püüdlus või vaimuliku isa olemasolu ei kaitse veel iseenesest eksiteele sattumise eest. Lihtsameelne oleks arvata, et kui inimesel on vaimulik isa ning ta täidab pealtnäha kõiki kristliku käitumise norme, on tema maailmavaate ja usueluga kõik korras. Vaimulikud juhendajad on väga erinevad, ka nende lapsed võivad teinekord päris vabalt tõlgendada nende suuniseid. Küsimused sellele grupile ma jagaksin nelja põhiliiki:

vaimuliku juhendaja kohta;
kui juhendaja teenib mujal, tehtud valiku tagamaade kohta;
kodukogudusest (mõiste, asukoht ja enda rolli selles);
ristiusu elumõttest.

A. Vaimuliku juhendaja kohta:
Kui selline leidub, siis kes ta täpsemalt on (vaimulik isa, staarets jne)?
Miks just tema (nemad) on selleks valitud ja mitte keegi teine?

B. Juhul kui vaimulik juhendaja teenib mujal:
Miks kogudusepreester ei sobi talle vaimulikuks juhendajaks?
Miks jätkuvalt käiakse vanas koguduses ja mitte selles, kus teenib vaimulik isa?

C. Kodukogudusest:
(1) Milline on tema arvates koguduses teeniva preestri roll?

(2) Milline on tema suhe kogudusepreestriga?
(3) Millline on tema suhe teiste koguduseliikmetega?
(4) Mis neid ühendab?
(5) Kes neid ühendab?
(6) Milleks see kõik teda kohustab?

D. Ristiusu elumõttest:
(1) Kuidas saavutada hingelunastust (selleks vajalikud vahendid, meetodid, suunised)?
(2) Mida Jumal ootab inimeselt?
(3) Milles seisneb armastus Jumala vastu?
(4) Milles seisneb armastus enda vastu?
(5) Milles seisneb armastus ligimese vastu?
(6) Milleks osaletakse jumalateenistustel, pihil, armulaual ja palvustel?
(7) Kas vagadus on kokkusobiv jätkuva sallimatusega ligimese vastu (jah, ei, miks)?
(8) Mis on kõrgeim – kas südametunnistus või kuuletumine kogudusepreestrile, pihiisale, vaimulikkonnale?
(9) Kas kuuletumine ülema nõuandele või käsule eeldab arutlemist selle üle?
(10) Kuidas mõista Jumalale meelepärast kuuletumist: kas kõikehõlmavana (miks?) või teadlikul vabadusel rajanevana?
(11) Kas oma elus tuleb lähtuda kuuletumisest vaimulikule isale või lihtsalt tema nõuannetest?
(12) Milline on juhendatava suhtumine Ivan Julma, Grigori Rasputinisse, Jossif Stalinisse?
(13) Mida kujutavad endast tema arvates e-passid ja vöötkood?
(14) Kes üldse on süüdi ühiskonna moraalses allakäigus?

Esitatud küsimustele saadud vastused näitaksid, kui heterogeensed maailmavaated eksisteerivad meie kiriku liikmeskonnas, üllatuseks meile endale, sest pahatihti inimesed hindavad teisi eeskätt iseendast lähtudes.

4. Kokkuvõtte asemel

Kui keegi käib pühakojas selleks, et muutuda ja saada paremaks, siis ta mõtleb ka oma koguduse venna peale, näeb tema püüdlusi ja palveid ning usub, et temagi juhindub neist. Ning jälgides, kui rangelt kaasusklik järgib välispidiseid nõudeid, teeb ta järelduse, nagu tema elu oleks vaimurikas ja kõlbeliselt laitmatu. Inimene, kelle välispidise vaga käitumise kohta tehakse nii kaugeleulatuvaid järeldusi, ei soovigi tihtipeale muutuda, olles veendunud, et inimene ei muutu. Ta käib kirikus, et olla oma paastu ja palvetega „Jumala meele järgi”,

teeb demonstratiivselt „häid tegusid" ega kannata üldse oma südamekalkuse, kasuahnuse ja teiste hingepahede pärast. Selline inimene tunnistab pihil vaid „tühja-tähja" ega vaeva end suurema pedantsusega. Egiptuse vaga Makarius on kirjutanud: „Kes viibib lakkamatus palves, astub otsekui Jumalaga ühendusse, ühineb Tema salapärase pühadusega ja täitub mingisuguse vaimse mõjususega ning sõnulseletamatu südamliku meelestatusega." Kas meiegi „saame üheks" ülaltoodud omadustega? Kuidas sellest aru saada? Sellest kirjutatakse edasi: „Südamliku palve viljad on: lihtsus, armastus, alandlikkus, püsivus, kurja mitte meelespidamine jms. Püüdlik palvetöö kasvatab juba siinses elus neid taevahüvedele eelnevaid vilju. Nende viljadega ehib end palve. Ning kui neid vilju pole, siis tühine on see vaev [...]. Mis kasu on paastust, palvest ja öisest valvamisest, kui pole rahu ja armastust ja armu vaimuvilju, mida loetleb meile püha apostel."

Püha Siimeon Uusteoloog otsekui täiendab Makariuse mõtet, osundades apostel Johannesele: „*Selleks ongi Jumalapoeg saanud avalikuks, et Ta hajutaks kuradi teod* (1Jh 3:8). Kuradi teod peituvad patus, mis on kadedus, vale, salakavalus, viha, vaen, kurja meelespidamine, laim, viha, raev, ülbus, tühi hiilgus, armutus, liigkasuvõtmine, vargus, ebaõiglus, halvad himud, vaidlemishimu, riidlemine, keevalisus, naljatamine, vandumine, Jumala unustamine, ebainimlikkus ja muu kurjus. Seega need, keda kutsutakse kristlasteks, jätkavad kuradi tegude viljelemist. Mis kasu on sellest nimekandmisest, kui Jumala Poja ilmumine ei hajutanud neis pahareti tegusid? Kui keegi ütleb, et mõned neist seletavad jumalikke kirju, õpetavad teoloogiat, jutlustavad õigeusu usudogmadest; siis need ei tea, et mitte selles ei seisne Kristuse töö. Johannes Jumalasõnaõpetaja ei räägi ju: *Jumalapoeg sai avalikuks,* et mõned saaksid õpetada teoloogiat ja jutlustada, vaid selleks, *et ta hajutaks kuradi teod*."

Kirikliku sfääri tüpoloogilise mitmekesisuse kohta on väga täpselt öelnud Tallinnast pärit, Prantsusmaal tegutsenud preester ja teoloog Alexander Schmemann, juhtides tähelepanu usu lahustumisele „usuliseks sentimendiks: „Usk eeldab tingimatult terviklikku kirgastumist ning mõistust, tahet ja tahte allutamist. Religioosne tundepuhang aga vastupidi aktsepteerib lõhet usu ja elu vahel ja koduneb imehästi ideedega, veendumustega, vahel kogu maailmavaatega, mis pole üksnes kristlusele võõras, vaid kogunisti vastuolus selle õpetusega. Oma loomuses on ta agnostiline, ehkki ta pole suunatud mitte Tõele, ta ei ela ega toitu usust kui teadmisest, Tõe sisust, elust endast, vaid iseendast, enesepeibutamisest ja sõltumatusest."

Aga see, kes *tahab* muutuda ja ei rahuldu saavutatuga, see avastab endas järjest uusi puudujääke: õpib tundma endas üha sügavamalt oma nõtrusi. Ning selles Kristuse käskude valguses tundmaõppimises laseb oma hinges küpseda vooruste viljadel ja saab *järjekindlaks kristlaseks*.

Kuid seitsmendale (minu pakutud klassifikatsiooni järgi) õigeusklike kategooriale mul üldisi küsimusi pole, üksnes individuaalsed küsimused.

4.2. KOMMENTAAR IGOR PREKUPI ARTIKLILE

Andrei Sõtšov
Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik

„On tähtis rõhutada, et meie ajastu inimene on ära unustanud, et ta on olemas; ta on unustanud, et teised on olemas; ta on unustanud, et maailm on olemas. Ta elab kõikeneelavas ajas, kus iga hetk on juba järgmist hetke haaramas, kus ei saa kunagi olema mingit olevikku." Need kõrgesti pühitsetud metropoliit Stefanuse sõnad raamatust „Kõrbeisade vaimsus: katsumus kogu eluks" iseloomustavad tabavalt kiiresti muutuvat maailma ja tänapäeva inimest.

Enne püstitatud küsimusele vastamist on kohane heita pilk mõistele „vaimulik". Vaimulikuamet on Püha Vaimu eriand ja kutse, mis seisneb Jumala ja ligimeste pühendunud teenimises, olgu selleks rõõmusõnumi kuulutamine või armuandvate salasuste jagamine, usklike hinge ehitav või pühitsev töö. Sidumata siinjuures oma tööd konkreetse rahvuse ja kultuuriga, kirikliku alluvusega või muu statistilise vahetegemisega. Isegi siis, kui see aitaks meil mingil määral korrastada ja süstematiseerida meie enesekuvandit. Kuigi õigeusu kirik peab vaimulikkuse astmeid (piiskop, preester, diakon) suures aus, pole see toimunud lihtusklike arvelt. Pigem on esimeste au olnud vahetus sõltuvuses viimaste teenimisest. „Mitte sunnitult, vaid vabatahtlikult Jumala meele järgi … ei mitte kui liisuosade anastajad, vaid saades karjale eeskujuks" (1Pt 5: 2, 3) – sellisena näeb ideaalis usurahva omakasupüüdmatut hooldamist vaimulike poolt püha apostel Paulus. Nii lihtusklikud kui vaimulikud on lähedal Jumalale, kui elatakse Kristuse järgi ning püüeldakse Tema poole.

Oma artikli alguses peab isa Igor oluliseks käsitleda põhjalikumalt kristlase ja Kiriku mõistet ning selle eetilist aspekti. Nii näiteks arutleb ta selle üle, kes on kõlbluslikult hea ja halb kristlane. Kogudusse kuulumise eeltingimusena tuuakse välja püha ristimist, mille juures isa Igorile on eriti südamelähedane küsimus, mil määral kristlane on seotud Jumalaga näiteks juhul, kui ta on arvatud Kiriku palveosadusest välja. Nõukogude aja kirikulooalase diskursuse lisamine uurimusse aitab – erinevalt varem väljatoodud ajaloolis-kanoonilisest kontekstist tsaariaja Vene ortodoksi kirikus – mõista veidi paremini õigeusu kirikuelu problemaatikat. Ajaloolise tausta tugevam sidumine artiklikogumiku põhiküsimustega ning tekstis kasutatud määrangute (postsovetlik geopoliitiline ruum, sinodaalmentaliteet, võõrlisandid, hea ja halb komme) lahtiseletamine oleks andnud lugejale suuremat selgust artikli mõistmisel.

Järgnevalt küsigem, mis määrab koguduse liikmeks olemise? Isa Igor loeb õigeusu koguduse liikmeteks ristitud ja salvitud uskliku, kes osaleb korrapäraselt jumalateenistustel ja armulaual. Seejuures peetakse oluliseks ka üksikuskliku

eneseteadvuslikku mõõdet: õigeusklik on igaüks, kes tunnistab end sellisena ning on korra järgi ristitud ja liitunud Kristuse Kogudusega. Eriti meeldis siinjuures isa Igori rõhuasetus uskliku seotusel oma pihi- ehk vaimuliku isaga. Selliste eneseteadlike ning vaimulike juhendajatega elavat sidet pidavate liikmeteta pole tõesti mõeldav ükski kogudus. Jättes kõrvale arutelu koguduse liikme kirikuskäimise ja salasustest osavõtu korrapärasuse ja sageduse üle, küsigem siinkohal: milline on peale ülaltoodud kohustuste õigeusulise kristlase missioon? Ilmiku osalemisele kirikutöös oli, on ja jääb suurem tähendus, mis seisneb Jumala Poja tunnistamises sõnas ja teos, Kristuse Koguduse tegevusele kaasaaitamises nii laste ja noortetöös, usuõpetuses kui ka abivajajate hoolekandes ja halastustöös. Kogu kiriku jõud peitub koguduse liikmetes, mida kinnitab ka püha piiskopmärter Platon: „Ühenduses usurahvaga võib kõik, ilma temata – midagi."

Siinkohal tuleks lühidalt peatuda isa Igori 2000. aasta rahvaloendusel põhineval religioonisotsioloogilisel analüüsil, millel on kindlasti oma väärtus. Õigeusklike rahvusrühmade käsitlemisel võtab isa Igor fookusse eelkõige venelased, ukrainlased ja valgevenelased, minnes vaikides mööda teistest rahvusrühmadest, nagu eestlased, lätlased, mustlased. Autori põhiväiteks on, et MPEÕK-sse kuulub umbkaudu 200 000 inimest. Siinkirjutaja leiab, et tegemist on mõnevõrra liialdatud väitega, kuna ka venelaste võõrdumine (õigeusu) kirikust ehk sekulariseerumise protsess toimub sama jõudsalt nagu eestlaste puhul. Pealegi ei määratle kumbki õigeusu kirik end otseselt rahvusliku kirikuna, kuna nii Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikus tegutsevad eestikeelsed kogudused (nt Mõisakülas) ja pihtkonnad (nt Tallinna Aleksandri katedraali juures), kui ka Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikul leidub mitmeid venekeelseid (Tartu Uspenski, Valga, Sindi, Paldiski, Mustvee Kolmainu jne) ja segakeelseid (nt Räpina, Võõpsu, Saatse) kogudusi. Võib tekkida mulje, et EAÕKd ei peeta uurimisvalemi alla kuuluvaks otsekui taktitundest tema vastu. Siiski vajaks jurisdiktsioonilisel kuuluvusel rajanev sotsioloogilise uuringu analüüs siinkohal olulist täiendamist, muidu tuleks isa Igori artikkel nimetada lihtsalt ümber: Slaavlastest õigeusklikud Eestis – kes nad on?

Mida tahaks vaimulik teada oma koguduse liikmest? Esiteks, millised on sinu kätte usaldatud koguduse liikme väärtused ja tema usumaailm? Kõige alus on elav ja siiras huvi koguduse liikme eluotsingute ja mõtestatuse vastu ning püüd mõista neid tervikuna. Kõigi koguduse liikmete tundmine, nende igapäevamuredele kaasaelamine, valmidus toetada, lohutada ning abistada – need on omadused, milleta pole võimalik saavutada vaimuliku ja koguduse liikmete vahel usaldusel põhinevat suhet. Lihtusklike hingevajaduste tundmaõppimine, jättes kõrvale kõik klassifikaatorid ja liigitused, nõuab vaimulikult suurt pingutust. Seda on parimal viisil võimalik saavutada uskliku elavas suhtes tema pihi- või vaimuliku isaga, mida rõhutab oma artiklis ka isa Igor. Käsitlus vaimulikust isast on üks parimaid osi isa Igori artiklis, millest vaimulik leiab endale palju kasulikku oma individuaaltöös koguduse liikmetega. Võttes aluseks Uue Testamendi, võib seda n-ö mentorluse suhet vaadelda pideva kasvamise protsessina. Olla

kohal, kuulata (mitte ainult kuulda), olla otsekui apostel Paulus „lapsevaevas, kuni Kristus teis kujuneb" (Gl 4:19) – selliselt võib iseloomustada teenimisel põhinevat vaimuliku suhet oma koguduse liikmetega.

Teiseks, mida vaimulik võiks teada koguduse liikmetest, mis on nende ootused ja soovid kirikutöö edenemiseks? Elame maailmas, kus vaimulikutööle on tulemas uusi väljakutseid. Elame järjest enam ristiusu väärtustest kaugenevas ehk dekristianiseeruvas Eestis. Üha rohkem halvenev majanduslik olukord, vaesus ja töötus suurendavad mitte üksnes kiriklikul, vaid ka riiklikul tasandil vajadust panustada enam abivajajate sotsiaalhoolekandesse. Üha rohkem pöörduvad kirikusse inimesed, kes on jäänud elu hammasrataste vahele ning vajavad igapäeva muredes lisaks hingehoidlikule toele ka praktilist abi ja juhendamist. Usuleigusest hoolimata on inimeste ootused kiriku vastu jäänud kõrgeks. See paneb omakorda küsima, kui palju neis ootustes soovitakse panustada peale iseenda ka teiste abistamisse. „Et rahvaste valitsejad härratsevad nende kallal ja suured meelevallatsevad nende kallal," õpetab Kristus: „Nõnda ei saa see olla teie seas, vaid kes iganes teie seas tahab saada suureks, olgu teie teenija, ja kes iganes teie seas tahab olla esimene, olgu teie sulane, otsekui Inimese Poeg ei ole tulnud, et lasta ennast teenida, vaid ise teenida ja anda oma elu lunaks paljude eest" (Mt 20: 25–28). Kui selline hoiak saab nii vaimulikes kui koguduseliikmetes valitsevaks, siis ei näi ühiskonna uued väljakutsed enam nii ületamatud ja meeskonnatöö nii raskesti saavutatav, kui esialgu paistab.

Oma artikli lõpus ütleb isa Igor tabavalt: „Aga see, kes *tahab* muutuda ja ei rahuldu saavutatuga, see avastab endas järjest uusi puudujääke. Õpib tundma endas üha sügavamalt oma nõtrusi. Ning selles Kristuse käskude valguses tundmaõppimises laseb oma hinges küpseda vooruste viljadel ja saab *järjekindlaks kristlaseks*." Saagu need sõnad üheks ülesehitavaks teeviidaks ka vaimulike järjekindlas Jumalariigi töös ning aidaku meil kasvatada endis veelgi enam sooja usku Jumalasse, tõsist vagadust ja ligimesearmastust.

4.3. PASTOR MEEGO REMMEL EESTI EVANGEELIUMI KRISTLASTE JA BAPTISTIDE KOGUDUSTE LIIT

Eestimaa elu muutub iga päevaga. Koos sellega muutuvad inimesed ja nende ellusuhtumised. Kiriku populaarsus ja vaimulikkonna usaldamine on aastakümme enne ja pärast millenniumivahetust nihkunud seinast seina. Mäletan aegu 1990. aastate alguses, kui võisin auditooriumitäie uute tudengite ette astudes rõõmsalt teatada, et olen pastor ning õpetan eetikat. Minu usaldusboonus hüppas automaatselt lakke. Kirikust oli ühtäkki saanud ühiskonnas usaldusväärsemaid institutsioone, kelle pädevus usu ja moraali küsimustes oli väljaspool kahtlust. Ideoloogilise okupatsioonivõimuajastu kokkukukkumisel otsiti vaimu(s)ilmas alternatiivi. Totalitaarvalitsuse suhtes vastuvoolu ujunud kristlaskond seda kehastaski. Siis olin oma kogukonnaga *IN*, täna pahatihti *OUT*. Tahtes nüüd säilitada mingitki autoriteeti eetikakursust võtta suvatsenud üliõpilaste seas, jätan targu mainimata, vähemalt esiotsa, et tegelen vaimulikutööga ja tunnetan missiooni noortega arutleda, kuidas peaks üleüldse head või halba määratlema. Vastasel juhul kerkib meie vahele kohe usaldamatuse sein. Taustaoletus, et olen mingi ajast ja arust jäänuk, kes on tulnud teistele näpuga näitama, võõritu ideoloog, kes eetikakursuse asemel moraali loeb.

Käesolevas kogumikus toodud numbrid võivad seda nähtust ja arengulugu statistiliselt selgitada. Hingekarjasena lähen isiklikumaks, küsin: mida, kuidas ja miks viimselt iseeneses mõeldakse, isekeskis räägitakse ja iseloomulikult tehakse, kui usulisele keskendunud maailm on seljataha jäetud? Vaevalt on tänase või ka homse eestimaalase elu pelgalt argine, profaanne? Midagi või Kedagi peetakse pühaks nii või teisiti? Millistel tingimustel oldaks aga valmis oma elu vaimset, sakraalsetki mõõdet teistele avama? Seda teada tahtes seisan silmitsi küsimusega inimeste sügavamatest veendumustest. Kuivõrd neid teadvustatakse, sõnastatakse, kellelegi – eriti vaimulikule – avaldatakse? Veendumused on inimeses see miski, mida muutes kujuneks teistsuguseks kogu inimisiksus ja elulugu. Lars Widén, Põhjala tunnustatumaid traumaterapeute näiteks kinnitab, et praktiliselt kõigil lähedase kaotanud inimestel on sõltumata usulisest kuuluvusest seoses surmaga üleloomulikke kogemusi. Neid hoitakse väga-väga olulisena mälumaailmas alles, aga enamasti ei avaldata kellelegi. Teraapiaseansil võidakse avaneda ja tunnistada, et vaikitakse, kuna kardetakse enda jaoks pühima häbi- või naeruvääristamist. Sellist ülestunnistust ei pruugi aga kvantitatiivsete sotsioloogiliste mõõteriistadega avastada. Kvalitatiivne dialoog viiks konkreetsele inimesele ja tema elutõele lähemale.

Samamoodi näikse lähenevat omal ajal Jeruusalemma usukeskusele selja

pööranud jüngritele Jeesus. Surnuist ülestõusmise järel tegusaks kujunenud nädala esimese päeva lõpul tõttab ta mööda Emmause teed järele kunagi jagatud veendumustest eemaldujatele ning pärib: „Mis lood need on, mida te omavahel veeretate teed käies?" (Lk 24:17) Põhimõtteliselt võiks ta ju ka otsejoones teele ette astuda ja oma ülestõusmise väge ilmutada, lootusetult pettuda julgenutele „ülalt alla" koha kätte näidata. Ometi ta nõnda ei tee. Omaenda imeloo jutustamise asemel on ta ennekõike huvitatud nende lugudest. Püüdmata tõestada oma elusust ja selles kahtlejate uskmatust, huvitub ta inimestest endist, nende teekäimise taustadest, isiklikku ning ühist elu- ja arengulugu kujundavast narratiivsest kontekstist. On tähelepanuväärne, et just niisugust siirast huvitatust välja elades hakkab tahes-tahtmatult muutuma ka suhe võõristajate ja V/võõristatu vahel. Ehk on siit midagi õppida ka pärast ja enne järjekordseid religioonisotsioloogilisi uuringuid? Ons võimalik kuulatada, enne kui kuulutada, mida usuelu supertsentrumile selja pööranud maailma narratiiv usust pajatab?

Tänapäeva Eestimaa ühiskonna liige, vahel isegi mõne koguduse liige, näikse olevat väga vähe huvitatud kiriku või vaimulikkonna kui institutsiooniga kohtumisest, umbmäärast kirikulist silmaspidaval jumalateenistusel käimisest, epistli kuulamisest, süstemaatiliselt viimistletud teoloogiliste doktriinide tingimusteta omaksvõtmisest. Iseteadlikku ja teisi õpetavat kirikustruktuuri peetakse kohatuks-ajatuks. Ka elukauget religiooni koos selle elukutseliste esindajatega – nagu näha, koos poliitika ja poliitikutega! – peetakse irrelevantselt ideologiseerituks, sarnast kristlikku elukäsitust aga kitsarinnaliseks. Inimeste elu horisont, ka usulis-kõlbeline, on avardunud. Usuline omab üha enam tähtsust pigem alternatiivina sellele, kuidas on orienteeritud seni inimelu suunitlenud „ametlik" maailmakäsitus. Inspiratsiooni allikana tunnetatakse spirituaalsust, mida võib ühtaegu aduda pühadusetundes, kunstilistes kujundites, narratiivsetes interpretatsioonides, sotsiaalselt avatud ja isiksuslikult arendavates suhtlemis-, õpi- ja loomekeskkondades. Kirikud on täis vaimustavate kontsertide, teatrid vaimurikaste tükkide, kinod tähenduslike filmilugude puhul. Vaimuvaene ei vaimusta. Info pole küsimus, see on eeldus. Oodatud on suhtlemine, mitte kohtlemine. Bonhoefferlikus keelepruugis: täiskasvanuks saanud maailm ei taha enam lapsevanemlikku näpugaviibutamist. „Ülalt alla" sõnumeid edastavate autoriteetide ning hierarhilist loogikat järgivate tõeluse-süsteemide asemel otsitakse, luuakse, arendatakse ja hinnatakse kontakti ja suhteid isiklikul tasandil. Facebook on populaarsem kui Wikileaks. Jeesus tähendab rohkem kui kirik. (*sic!*) Puudutab elu oma lugudega.

Jeesuse omaaegne küsimus vastab nüüdisajale: „Mis lood need on?" Tänast maailma veenab avatud küsimustega lugude jutustamine. Iga inimese ja kogukonna elulugu otsib tähendust. Kelle lugu kellelegi korda läheb, selle lugu teisega lõimub. Jeesus ei kõneta inimest valmis vastuste ega elutõelust lihtsustavate valemitega, pigem hämmingut ja sisulisi küsimusi tekitavate narratiivsete tähendamissõnadega. Mäejutluski lõikub messiaanlikult sügavamale traditsiooniliste käskude-keeldude pealispinnast, kehastudes kõige vahetumalt jutlustaja enese

isiklikus eluloos ja sotsiaalses elupraktikas. Samasugust vahetust otsivad ka religiositeedi, autoriteedi ja realiteedi asemel spiritualiteedi, identiteedi ja integriteedi järgi küsivad uued põlvkonnad vabal Eestimaal. Usuvabadus on nende jaoks „normaalne" ega häiri neid nii, nagu pahatihti kibestunud nõukogudeaegseid. Noored ei ole enamasti usklikud ega uskmatud, nad on lihtsalt „usupuhtad". Oma „usupuhtuses" uudistavad nad kõike ja kõiki ning teevad selle alusel omad järeldused. Läbi vahetute suhete ja arvutiekraani maailma mõtestades, sealjuures usumaailma hinnates, kogevad nad sageli arusaamatust. Noored esitavad usulise tõe ja õiguse kuulutajatele harjumatu väljakutse – olge kõik või mitte midagi, aga ei midagi-kedagi võltsi!

Kui ma siis vaimulikuna tulevase põlvkonna ja loodetavasti ka tulevaste koguduste liikmeskonna kohta täna midagi veel teada tahaksin, jääksin viimselt silmitsi küsimusega, mis mind noortega suheldes kõige rohkem isiklikult on rabanud: kui kompromissitult on keegi valmis eitama võltsi ning jaatama ehedat?! Selle küsimuse teistele esitamine on aga riskantne. Lõppkokkuvõttes asetab see vaateaknale mitte ainulti küsit(let)avate veendumused, vaid ka minu enda omad. Korraga tuleb mul seista peegli ees ja hinnata, mis lugusid ma ise oma elukäiguga jutustan? „Usupuhta" elulooga noored ei häbene vastu küsida: kui puhas on mu enda usk, elu, usuelu? Otsijad tahavad leida vähemalt isikulist või – veel enam – kogukondlikku kinnitust sisimas jaatatud veendumusele, et siiski võib olemas olla midagi või kedagi, mis või kes elab millegi või kellegi nimel, mille või kelle nimel ollakse valmis suremagi. Kui midagi või kedagi niisugust leitakse, kas või Jeesuses, võib täna „usupuhas" põlvkond kogeda uut katarsist, tõelist „usupuhastust", mille – või õigemini K/kelle – kogemisel ongi tegemist tõeluse lõimimisega eluloos.

4.4. KOMMENTAAR MEEGO REMMELI ARTIKLILE

Piiskop Philippe Jourdan
Rooma-Katoliku Kirik

„Kivi, mille ehitajad tunnistasid kõlbmatuks, seesama on saanud nurgakiviks" (Mt 21:42). Need sõnad, mis ärgitasid ülempreestrite ja variseride pahameelt ja kättemaksu Jeesuse vastu, sobivad minu meelest suurepäraselt meie praegusele maailmale.

Me elame sellises ühiskonnas, mida me kõik koos ehitame, aga mida tahaksime ehitada ilma Kristuseta. Või siis sellisel viisil, et Kristus oleks ainult kaunistus ja ehe, kuid kindlasti mitte nurgakivi. Samas tänapäeva inimene, eriti noor inimene, tunneb, et Kristus saab olla sinu elus ainult nurgakivina. Kõik vahepealsed või nõrgemad variandid ei ole rahuldavad – või on silmakirjalikud. Võimalik, et institutsiooni seostatakse pigem formaalse, traditsioonilise ja mingil määral pealiskaudse suhtumisega Kristusesse. Tänapäeva inimene tahab ennast anda täielikult sellele, mis talle meeldib, sellele eesmärgile, mis täidab tema soove ja lootusi. Vahel on see eesmärk puhtalt professionaalne. Vahel on tegemist hobiga, isikliku huviga, aga vahel ka spirituaalse kogemusega. Peaasi, et see oleks selline eesmärk, mille nimel tasub võidelda, tasub ennast täielikult pühendada. Selline eesmärk, mis annaks reaalselt suunda ja tähendust sinu elule.

Seetõttu otsitakse õpetusest – võib-olla rohkem kui kunagi varem – rohkem õpetajaid, näiteid, eeskujusid, inimesi kes näitaksid teed oma eluga. Inimene tahab näha Kristust, rohkem kui kuulata Kristusest, näha teise – ja eriti vaimuliku – elus. Esimesel pilgul paistab, et religiooni sotsiaalne roll ja nähtavus on viimasel ajal Euroopas, eriti aga Eestis, paljuski vähenenud. Võimalik, et see trend jätkub ja kõik kirikud peavad varsti leppima sellega, et nad ei püsi enam rahvusliku või perekondliku traditsioonina, vaid üksnes suhteliselt väikestes, aga innukates usklike gruppides. Ja nad püsivad ainult siis, kui nad oskavad pakkuda elueesmärke, mille järgi nad ise elavad.

Mulle meeldib väga Meego Remmeli mõttekäik: „Korraga tuleb mul seista peegli ees ja hinnata, mis lugusid ma ise oma elukäiguga jutustan? „Usupuhta" elulooga noored ei häbene vastu küsida: kui puhas on mu enda usk, elu, usuelu?" Vaimulik ei saa enam vaadata oma koguduse liikmeid „väljastpoolt", nagu kooliõpetaja vaatab oma õpilasi või riigiametnik oma hoolealuseid. Iga koguduse liige on kutse vaimulikule paremini elada tema enda elu ja radikaalsemalt otsida Jumalat igapäevastes olukordades. Vaimulik on usutav siis, kui on selge, et ta on täielikult „antud" oma kutsumusele ja kuulub sellele Jumalale, keda ta tahab teenida. Loodan, et raamat „Astu alla rahva hulka" suurendab eelkõige meis, vaimulikes, janu järgneda lähemalt Kristusele. Sel juhul võib öelda, et tegemist on väga hea raamatuga.

4.5. ÜLEMPREESTER ALEKSANDER SARAPIK EESTI APOSTLIK-ÕIGEUSU KIRIK

Töötan ülempreestri ametis Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikus, mille ajalooline taust ja pärand on rikkalik. Selle kiriku ajalugu saab Eestis jälgida pea aastatuhande võrra.

Rikkused, mida saame näha kirikutes, ja pärand, mida võime kuulda ning läbi elada jumalateenistustel, ulatuvad ristiusu algaegadesse.

Kui aastakümneid tagasi kirikuga liitusin, esitasin endale hulga küsimusi, millele otsisin vastust ja mida jagaksin lugejaga. Siit ka esimene küsimuste ring, mis hõlmab inimese kirikusse jõudmise teekonda ja neid läbimõeldud küsimusi, mida ta esitab endale ja teistele. Küsimuste sisuks on alati selgusele jõudmine, mõistmaks tõde.

Sellepärast tahaksin ma teada: kas minu koguduse liige teab ja tunnetab kõiki võimalusi, mida kirik talle pakub?

Küsimused, mida esitan nüüd oma koguduseliikmetele, sarnanevad paljuski nendega, mida esitasin endale.

Mind paelusid õigeusu kirikuhooned ja nende sisemine kujundus. Aja jooksul sain teada, et õigesusu kirikuehitis on midagi enamat kui lihtsalt ruum, kus peetakse jumalateenistusi.

Siin pühitsetakse läbi salasuste (sakramentide) aega, ruumi ja kogu inimese jumalikustumise teekonda.

1) Siit ka küsimus: kui hästi tunnen oma kiriku jumalateenistuse ruumi?

Eestimaa erinevaid kirikuid külastades tekkis mul alati küsimusi, miks on ühed ruumid sisustatud teatud viisil ja teised jälle vähemate kaunistuste ja piltidega.

Mõningase kogemuse ja lugemuse tulemusena on võimalik eristada ajaloolist ehitustraditsiooni, mis on seotud kirikuhoonete ja nende sisustusega.

Viibides kirikus, ei teki mul tahtmist liikuda kohe altari suunas ja uudistada rikkalikult kaunistatud pildiseina või krutsifiksi, vaid uurida seda eeskojast alates samm-sammult.

2) Siit ka küsimus: kas tean, kuidas käituda kirikuruumis?

Paslik käitumine erinevates ruumides on alati olulise tähtsusega, sest tihtipeale ei viibinud ma nendes jumalakodades üksinda.

Alati, kui eirasin teistele teadaolevaid reegleid, kutsusin esile soovimatu tähelepanu. Mõnikord tekkis isegi tunne, nagu oleksin häirinud sealset olemist. Eks vette visatud kivi tekita ikka lainetust…

Teatud kohad ja teatud käitumine avaldavad meile külgetõmmet, tekitades seesmise rahutuse, mis tihti paneb meid tegutsema ja esitama küsimusi koha ja tegevuste osas, mida me saame teha. Sama oluline on saada teada piirangutest, sest me ei taha ju sattuda konfliktsituatsiooni valesti käitudes.

3) Siit ka küsimus: kas tean, missugused on võimalused kirikus?

Kirikus jumalateenistustel osaledes (seistes või istudes) saab peagi selgeks, et rohkem on küsimusi kui vastuseid.

Minu vanemad ei olnud kristlased, seega puudus mul otsene perekondlik (kristlik) traditsioon. Aja jooksul muutusin küsijaks, et leida vastuseid küsimustele, mida sisimas olin suutnud sõnastada.

Esimesed kontaktid vaimulikega olid väga olulise tähtsusega.

Vaimulikud, kes olid ameti poolest kutsutud vastama küsimustele, omasid minu edaspidise elu jaoks väga suurt rolli. Sain teada kõik olulise, et ennast ette valmistada ristimiseks.

Sain teada, et õigeusu kiriku traditsiooni kohaselt on õpetus suusõnaline ja kirjalik. Olin leidnud koha, kus võisin küsida ja sain ka vastuseid. Kui vastus ei olnud piisav, võisin alati tagasi tulla ja saada oma küsimustele veelgi põhjalikumad vastused.

Tänaseks on olukord muutunud. Koguduste juures on organiseeritud pühapäevakoolid, kus käsitletakse kiriklikke põhitõdesid. Osasse koolidesse on tulnud viimase 20 aasta jooksul religiooniõpetus. Kahjuks peab nentima, et inimeste, eriti aga noorsoo huvi oma vaimse pärandi vastu on tagasihoidlik. Tänapäevased kommunikatsioonivahendid aga võimaldavad ka iseseisvalt uurida ja lugeda.

4) Siit ka küsimus: kas tean kirjalikke allikaid, kust võin lugeda kiriku olemuse kohta või tunnen vaimulikke, kellelt küsida juhendust?

Isklikult tundsin kasvamist jumalateenistusel (liturgial) viibides. Liturgilise elu üheks tunnuseks on eeskätt just osalemine. Seda võib võrrelda näitega juuste kasvamisest. Pea võimatu on seda tunda, kuid teatud aja möödudes on näha, et kasvamine on tõepoolest toimunud.

Pärast ristimist muutus minu elu sedavõrd, et tegin otsuse veeta võimalikult palju aega kohtades, mis toetavad ja võimaldavad olla vaimses keskkonnas.

Muutusin väliselt aktiivseks ja tahtsin osaleda selle koha ja pärandi säilitamisel ning edasikandmisel.

5) Siit ka küsimus: kuidas saan osaleda muutumise protsessis?

Kirikuhoone säilitamiseks on kindel reeglistik ja neid järgivad vastavad ametkonnad. Liturgilise elu ülevalhoidmiseks on oma reeglistik ja seda järgib vaimulikkond.

Mõlemad on osa suuremast institutsioonist. Muutuste läbiviimine nendes eeldab põhjalikku reeglite tundmist.

Kodakondsete registri pidamine või koguduse liikmeskonna arvestus annab küll statistiliselt mõõdetavad tulemused, kuid kas saame neid alati kasutada inimest suunavas muutuses?

Pärast nõukogude perioodi lõppu tekkis soodne sotsiaalne keskkond, kus enam ei pidanud kirikuelu elama ainult kirikumüüride vahel. Tekkis võimalus tuua liturgiline elu ka väljapoole kirikumüüre. Sellega kaasnes vaimulikonna ja usklikkonna avalikustumine kõige paremas tähenduses. Neist said avaliku elu tegelased – näitamaks, et elu on sügavam ja mõtestatum kui pelgalt käitumine. Kirikuelu edendajad on kristlikku elu edasi andes ikoonisarnased.

Selle edasiandmisega kaasneb suur muutus, mida võib võrrelda inimese ristimisega. Ristimise käigus saab indiviidist jumaliku kogukonna liige. Sisemised müürid, mis eristavad inimest vaimsest, saavad maha rebitud.

Eks ajalooraamatutest tulevikus loeme, kui palju aitas väline vabadus kaasa sisemise vabaduse tekkimisele. Või seadis see väline vabadus oma materiaalsete ressurssidega pigem sisemise vangistusse?

Tänane päev on individualistlik ja oma olemuselt vastandub see jumaliku kogukonnaga. Inimesed, kes ristimise kaudu on omaks võtnud tänasele alternatiivse väärtushinnangute süsteemi, peaksid aga käituma sellele vastavalt.

6) Siit ka küsimus: mida ma teen, et esindaksin oma väärtushinnanguid?

Kirikus tegutsevad ametikandjad on oma olemuselt teenivad. Teisisõnu, eestvedajad ja järgijad on alati teenimas väärtusi, mida ühiselt ja õigesti austatakse.

Territooriumi kaart ja territoorium ise on kaks erinevat asja, samuti nagu on erinevad ränduri kirjeldus teekonnast ja teekonna läbinud inimese kogemus.

7) Siit ka küsimus: kas olen aktiivne või passiivne osaleja kirikuelus?

Määratlesin ennast aktiivsesse rolli ja leidsin peagi mitmeid, kes koos minuga jagasid sama visiooni.

Teel olemine ja pidev täiustumine, nagu seda kirjeldavad kirikuisad, sai minulegi osaks ja salasuste ning vaimulikuseisuse astmete kaudu pühitsusest pühitsusse liikudes tekkisid uued küsimused.

Usu olemusse süüvimine läbi palve ja paastu, nagu seda õpetab Pühakirjas Lunastaja isiklikult, avas uued, juba sisemised ruumid.

Kolmainu Jumala – Isa, Poja ja Püha Vaimu – mõistmine ei ole kindlasti lihtne. Jumala mõiste lahtirääkimine on juba ülesanne omaette.

8) Siit ka küsimus: kuidas me usume?

Enda määratlemine kristlaseks peaks eelnevate küsimuste valguses olema lihtne. Samas kõike ei saa kirja panna ja isiklik kontakt vaimulikuga on oluline, et kasvada Issanda viinamäel.

Kokkuvõtteks loodan siiralt, et esitatud küsimused ja nende tekkimise kirjeldus ei ole pelgalt intellektuaalne harjutus, vaid osa koguduse ja kiriku argielust. Et need küsimused kõnetaksid inimest, kes tuleb kirikuhoonesse ja avastab ennast uuest keskkonnast, millega ta ei oska ennast kohe seostada.

KOMMENTAAR ALEKSANDER SARAPIKU ARTIKLILE

Pastor Ergo Naab
Adventistide Koguduste Eesti Liit

Elu on juhitud nõnda, et mul pole olnud võimalik isa Aleksandriga isiklikult kohtuda. Seepärast võtsin abiks interneti, kust leidsin üsna kiiresti ühe teda käsitleva saatelõigu ja artikli. Nõnda temaga „tutvunud", võin öelda, et avastasin mõndagi sarnast isa Aleksandri ja enda elukäigus. Meie mõlema elus on olnud hetk, murranguline sündmustekäik, mille tulemusena oleme hakanud esitama eksistentsiaalseid küsimusi elu olemusest. Oleme tulnud kirikusse väljastpoolt kristlikku keskkonda või kasvatust ning üks on leidnud õigeusu, teine protestantliku usutraditsiooni.

Lisaks sellele sarnasusele on kahtlemata ka hulgaliselt erisusi nii isiklikul kui konfessionaalsel pinnal. Need ei saa aga olla segavaks teguriks oikumeenilises dialoogis. Takistusteks võivad muutuda ainult eelarvamused ning informatsiooni puudus või selle puudulikkus. Seetõttu on mulle alati pakkunud huvi võimalus asetada end teise isiku positsiooni, püüdes mõista asju nii, nagu tema neid näeb. Olen täiesti teadlik, et niiviisi toimides esitab ka käesolev lühikommentaar isa Aleksandri mõtete peegeldust läbi minu isikliku mõistmisvõime ja elukogemuse prisma.

Mind paelub esitatud küsimuste järjekord, millega isa Aleksander pöördub koguduseliikme poole. See suundub küsimustelt kiriku kohta küsimustele inimese ja tema osatähtsuse kohta. Teemad jumalateenistuse paigast ja kirikuruumis käitumisest on olnud asjakohased ka seitsmenda päeva adventistide koguduses. Kuigi kalvinismist mõjutatud protestantluses on omistatud vähem tähtsust kirikute kui ehitiste sakraliseerimisele, ei kahelda enamasti, et paik, kus toimub jumalateenistus ja kohtumine Pühaga, on eriline ja argisest eraldatud. Sellega seoses on täiesti asjakohane rääkida ka teatud instruktsioonide andmisest ja nii suurte kui väikeste koguduseliikmete õpetamisest.

Kirikukülastajale tasub tõesti meenutada tema võimalust olla teadlik ja informeeritud sellest, mida kirik talle pakub. Koguduse õpetusamet on pühakirjaliselt sätestatud ning vaimulik on teenija ja abimees koguduseliikme vaimuliku kasvamise juures. Võimalused on aga kindlasti palju laiemad kui tavapärase õpetuse saamine ja seepärast on mu isiklik arvamus, et protestantlikud kirikud saaksid võtta eeskuju õigeusu kirikust ning leida rohkem võimalusi oma liikmetele jumalavaatluse õpetamisel. Vahel juhtub, et inimese vaimulikule arengule hakkab pärssivalt mõjuma liialt lihtsustatud jumalapilt. Sel juhul saab areng alata alles siis, kui lihtsakoelistest ja stereotüüpsetest vastustest saavad uued küsimused. Jumal on müsteerium ja reaalselt on küsimusi alati rohkem

kui vastuseid. Kuid seda loomulikult siis, kui inimese põhivajadus Jumala järele on saanud rahuldava lahenduse. Viimase tagamine ongi kiriku ja vaimuliku põhifunktsioon, olgu nad siis idas või läänes.

Isa Aleksandri siiras huvi oma koguduseliikme vaimuliku heakäekäigu vastu ilmneb ehedalt tema neljandas küsimuses. Kas kirikusolijal on isiklik suhe oma koguduse autoriteediallikatega? Suhe – nii suusõnaliselt kui kirjas väljendatult – on usuelu produktiivsuse eeldus ka vastavalt Issanda öeldule: „Nii nagu oks ei suuda kanda vilja omaette, kui ta ei jää viinapuu külge, nõnda ka teie, kui te ei jää minu külge" (Jh 15:4). Taas võin jagada sarnast kogemust, kuna alates päevast, mil alustasin kirikuskäimist, Pühakirja lugemist ja vaimulike juhendajate ning kaaslastega suhtlemist, algas minu sisemise vaimuliku usuinimese kasv ja tugevnemine. Kasvamine on tõesti olnud märgatav vaid tagasivaates ja oluliseks on osutunud kogudus kui vaimne kasvukeskkond.

Viienda, kuuenda ja seitsmenda küsimuse juures meenub mulle, et olen ka ise palju kordi küsinud inimestelt enne ristimistalitust, kas nad otsustavad toetada kogudust oma annete ja isikliku hea mõju ning tunnistusega. Olen täiesti nõus, et kirikus ei saa jääda individualistiks, ehkki see on tänapäevale nii omane suundumus. Koguduseliige võib teada, et ta on osa uuest ühiskonnast ja sellega seoses omab ka eesõigust, kui mitte öelda vastutust, olla aktiivne ja kaasalööv. Isiklik vaimulik kogemus on kaasavara, mida jagades saab edastada vaimulikke realiteete teistelegi. Jumalamõiste võib saada ka mitteverbaalsel viisil ära seletatud koguduseliikme igapäevaelus ja tegevuses. Selles osas jagame ka interkonfessionaalse suhtluse tasandil väga suurt ühisust ja vastutust. Ning ma usun, et viimasest, kaheksandast küsimusest koorub välja ka kristluse kui religiooni mõistetavuse tähtsus ühiskonnas. Sellest, kuidas me usume, sõltub ka see, kuidas me tunnistame.

Mul on hea meel, et võin isa Aleksandri kirja pandud küsimustiku põhjal jagada temaga meie ühist usku Issandasse Kristusesse, ja seda meie üsna erinevate konfessionaalsete iseärasuste taustal. Taas kord olen võinud mõista inimese religioossete vajaduste universaalset tähendust, millest tulenevalt ilmneb ka erinevates usutraditsioonides funktsionaalselt sarnaseid võimalusi jumaluse mõistmiseks ja ilmutuse vastuvõtmiseks ning rakendamiseks. Jääb vaid loota, et mu protestantlikust vaimsusest mõjutatud ilmavaade ei osutu liialt tähendustmuutvaks algse teksti suhtes ning me üheskoos võime leida julgustust mõlemapoolse usu varal (Rm 1:12).

4.7. ÕPETAJA JAAN TAMMSALU EESTI EVANGEELSE LUTERLIKU KIRIK

Mõnes mõttes on EELK üks kummaline kirik. Vahel ta meenutab mulle komöödiafilmis nähtud stseeni autost, mis tundub olevat üsna väike, aga mille uksest läheb sisse lõpmata palju inimesi. Lõpuks näidatakse vaatajale ka auto teist ust, kust inimesi pidevalt väljub. Võrreldes seda, kui palju inimesi igal aastal ristimise kaudu meie kiriku liikmeks saab ja kui palju kiriku liikmeid maetakse, ei tohiks vähemalt jõulude ajal meie kirikud kõiki meie liikmeid juba ammu ära mahutada. Paraku on aga ka kirikusse tulnud inimesed märganud, et uksest saab nii sisse kui välja. Paljud lähevad välja nii, et tagasi jõuavad vaid väga harva.

Olen oma diplomi- ja magistritööd kirjutades püüdnud leeris käinud inimestelt teada saada, mis on need põhjused, miks paljud neist pärast leeri väga harva oma kirikusse jõuavad. Tänaseks olen ma jõudnud arusaamisele, et ma pole sellele ja mitmetele teistele küsimustele rahuldavaid vastuseid saanud. Olen veendunud selles, et Jumala juurde jõudmiseks on vaja esmalt Jumala kutset, tõmmet, kuid usun ka seda, et kui inimene on juba kirikusse jõudnud, võib see, mis teda seal ees ootab, kas tõmmata või tõugata. Usun ka seda, et paljude puhul määravad suhtumise kirikusse inimesed, kes end kristlasteks nimetavad. Kui kogemused selliste inimestega on valdavalt positiivsed, on kindlasti lihtsam tulla ja Jumala kutset tajudes on raskem seda ignoreerida.

Olen seni kirjutanud sellest, mida ma usun või arvan.

Tahaksin aga teada, kuidas on näinud ja näevad kirikut ja kogudust need, kes tulevad ja jäävad, aga ka need, kes tulevad ja lähevad. Milline on minu koguduse liikmete lugu?

Tahaks teada, kas jäämise ja minemise põhjused on peamiselt koguduses ja kirikus või on need inimeses ja teda ümbritsevas?

Nende küsimuste valguses tahaks mõelda, mida me võiksime oma kirikutes ja kogudustes muuta ja mida me ei suuda või ei peaks muutma.

Keegi on väitnud, et kirik, mis püüab abielluda kõige uuema teadusega, jääb kiiresti leseks. Usun ka seda, et kirikud, mis pole valmis muutuma, aga ka kirikud, mis aina muutuvad, tulles pidevalt vastu inimeste soovidele, surevad enne vanaks saamist. Üks leeri tulnud naine arutles kord oma mõtiskluses kirikust järgmist: „Ma näen vaimulikke, kes tahavad rahvale meeldida. Nad on muutnud vanad pühakojad paikadeks, kust saab kõike, mida soovid. „Tahad laulatada? Palun väga. Ah, et te pole leeritatud ja isegi mitte ristitud? Pole probleem, teeme kohe ära.” Odav väljamüük iidses pühakojas? „Ah et vana

muusika ei meeldi. Kutsun rokimehed. Kui ikka on vähe rahvast, toon kohale kuulsa vananeva estraaditähe. Mis sest, et ta laulab laule, mis kirikusse ei sobi. Peaasi, et rahvast tuleb." Ma küsin mõttes neilt vaimulikelt, miks te nii teete, ja kuulen vastust, et ka meie oleme vaid inimesed. Aga olge siis vaid inimesed ja ärge olge vaimulikud. Kirik ei ole ju tsirkus."

Olen olnud vaimulik koguduses, kes pole muutnud oma peajumalateenistuste korda ja sisu. Me pole pidevalt püüdnud ära arvata, mida kõike põnevat ja uut inimene võiks kirikust otsida. Oleme püüdnud maksimaalselt hästi teha seda, mida on ikka tehtud. Samas oleme traditsiooniliste pühapäevaste peajumalateenistuste kõrvale toonud argipäeviti piiblitunnid, armulauaga palvused, korraldanud lastehoidu jumalateenistuste ajal. Oleme suutnud remontida kirikuhoone ja orelid. Tulemuseks on see, et inimesi, kes nädala jooksul jõuavad kirikusse, on selgelt enam kui enne. Samas tuleb lisada, et tegemist on Eesti pealinna kesklinnas kõige parema ligipääsuga suure kirikuga, milles on juba väga kaua tehtud kvaliteetset tööd. Head vaimulikud ja muusikud on taset kõrgel hoidnud.

Kogudused on väga erinevate võimalustega. On suuri kirikuhooneid, millest viie kilomeetri raadiusesse on tänaseks jäänud vaid mõned suitsud. Samas elab näiteks Tallinna ühes linnaosas – Mustamäel – enam kui 60 tuhat elanikku, kuid pole ühtegi kirikut. Eks mõned koguduste töötegijad võivad ikka veel rääkida sellest, kuidas nõukogude okupatsiooni tingimustes oli kirikule jäetud üsna väike tegevusruum. Seda laiendati veidi, kui mõni konfessioon või vaimulik oli võimuga veidi koostööaltim, kuid paljud asjad, mis normaalsetes tingimustes on kogudustele enesestmõistetavad, olid ligi pool sajandit siin maal keelatud. Selle viiekümne aasta taha võib ikka veel kenasti peitu pugeda, kui keegi küsib, miks kirik ei paku inimestele midagi sellist, mis näiteks Põhjamaades on täiesti loomulik. Samas lõppes okupatsioon juba 20 aastat tagasi. Paljudes kirikutes elatakse täna aga ikka nii, nagu 20 aastat tagasi. Peetakse vaid paarkümmend jumalateenistust aastas, maetakse ja vahel ehk isegi ristitakse. Olen imestanud, kuidas mitmetes mereäärsetes kirikutes ja kabelites, mille ümber suvel inimeste arv väga palju suureneb, tuksub suvel jumalateenistuste toimumine rahulikult sama loius rütmis kui talvel. See on vaid üks näide sellest, kuidas kirik töötab kohati nagu hingamisaparaadi all lebav koomas patsient. Mingid elumärgid on, aga olude muutustele reageerimine on peaaegu olematu. Teiseks näiteks samale väitele on see, kuidas suuremad konfessioonid ei suuda sulgeda kirikuid, mille kogudus on kokku kuivanud, ja samas ei leita endas jõudu ega ressursse uute koguduste rajamiseks ja kirikute ehitamiseks asumitesse, kus elab kümneid tuhandeid inimesi, aga pole ühtegi pühakoda. Ressurss kulutatakse vaevalt hingitseva elushoidmiseks.

Viin läbi jumalateenistust ühes maakirikus. Kümmekond vanemat naist ja üks vanem mees kirikupingis on selles kirikus väga hea näitaja. Veidi korrast ära vana orel ja organist toovad esile helisid, millest on aimata tuttav koraal. Püüame laulda. Kohati tundub, et mõned meist on valesti mõistnud lauluraamatus selle laulu juures olevat märkust „omal viisil". Kui meie selles kirikus

oma kummalise laulmise lõpetame, kostab väljast neljahäälne meeste laul. „Jumal, Sul ligemal ihkab mu vaim" kõlab kaunisti. Lauljad on keskealised küla napsivennad, kes vist ei suutnud välja kannatada seda joru, mis kostis kirikust, ja kuna kirikuaed, mille juures nad oma märjukest jõid, asub kiriku ja poe vahel, siis sai nende laulust osa palju enam inimesi kui meie omast. Seekord õnneks.

1. Kuidas on näinud ja näevad kirikut ja kogudust need, kes tulevad ja jäävad, aga ka need, kes tulevad ja lähevad ning enam ei tule?

Tahaksin seda vaimulikuna teada. Kui 2010. aasta sügisel lõppes Tallinna Jaani kiriku viimane kolmest suurest remondist, küsis üks uudistesaate reporter kirikust väljuvate inimeste käest, kuidas neile nüüd see kirik meeldib. Kõigile meeldis. Üks keskealine mees aga ütles: „Kirik meeldib väga, aga veel enam meeldivad mulle need inimesed, kes selles kirikus on." Ilus tunnistus ilusal pidupäeval. Kõik niiviisi kirikuid ja kogudusi ei näe.

Inimesed on erinevad. On neid, kelle jaoks kirik on sünge ja orelimuusika õõvastav. On teisi, kes naudivad kiriku avarust, ilu ja orelimängu ülevust. On neid, kes räägivad, kuidas tänapäevane muusika neid kirikusse tooks, ja teisi, kes sealt nüüdisaegset muusikat kuulates põgenevad. Samas näitavad Tallinna praostkonna kogemused seda, et üsna paljud väidavad leeri ajal, et kui jumalateenistusel kõlaks noortemuusika, siis nad küll käiksid jumalateenistustel. Kui aga neile teada anname, et kaks korda kuus toimuvad kahes Tallinna luterlikus kirikus noortepärase muusikaga jumalateenistused (Emmause- ja Toomamissa), jääb suurem osa neist kohale tulemata. Seega ei ühti alati inimeste välja öeldud soovid ja nende tegutsemine. Kuidas saada teada, millisena näevad meie kirikuid ja kogudusi nii need, kes on tulnud ja jäänud, kui need, kes on vaid läbi käinud? Kuidas saada ausat vastust? Kindlasti peaks ette andma vastuste variante, mis äratavad soovi ausalt vastata. Samas oleks hea, kui vastajad oleksid kas kuumad või külmad. Leigete vastustega on vähe peale hakata.

Mõned näited viimaste aastate leeriskäijate mõtisklustest „Eile nägin ma kirikut":

– Sissejuhatus minu mõtisklusse on arvatavasti üsna tavapärane – olen enamiku aja oma elust suhtunud kirikusse ja religiooni suure aukartusega, võib isegi öelda, et veidi võõristavalt.

– Minuealistel on väga eksitavad arusaamad ja arvamused kirikust ja kogu selle olemusest. Võib-olla on see ka üks põhjustest, miks olen mina siiani käitunud ja tegutsenud nii, nagu ma seda teinud olen. Kartnud, häbenenud tunnistada, et ka mina võiksin minna kirikusse ja teha seda mitte kord aastas, vaid palju sagedamini. Arvanud, et kirik ja sellega seotu ei ole minu jaoks, kuna ma ei ole veel selles eas, et võiksin kuuluda kiriku kogudusse ja oma jõu ning abiga seda toetada.

– Eks ole meis kõigis kinni eelarvamused ja ka pisikesed hirmud kogu suure kirikupere ja vaimuliku ees.

– Täna on kirik minu jaoks olnud soe, sõbralik ja innustav. Kirik on innustanud mind mõtlema olulise peale ja jääb loodetavasti seda olulist veel pikaks ajaks ikka ja jälle meelde tuletama.

– Seoses kirikuga on mu elus olnud ka midagi ebameeldivat, mäletan oma lapsepõlvest sugulast, kes oli lausa fanaatiline usklik ning surus kirikut ja Jumalat peale igal võimalusel.

– Mõeldes selle peale, miks meie inimesed on usust nii kaugel, näen ühe põhjusena kindlasti väheseid teadmisi selles valdkonnas. Puudulike teadmiste tõttu suhtutakse eelarvamusega, mõeldakse äärmuste peale ning kardetakse, et usule sammu lähemale astudes astutakse samm kaugemale „normaalsusest". Sellistele hirmudele on hoogu juurde andnud ka need inimesed, kes oma usku teinekord liialt pealetükkivalt ja ennast unustavalt eksponeerivad. Teine oluline põhjus usus kahtlemisel võib peituda ka eestlaste praktilises meeles ja materialistlikus elukäsitluses – raske on ju uskuda Jumalasse, kui päris täpselt ei ole teada tema asukoht ja isikuandmed.

– Tänu ühiskonna survele olen ma suhtunud kirikusse üpris skeptiliselt, kusjuures ma ei saa siiamaani tõe pähe võtta kõike, mida mulle ette söödetakse. Ja ma sisendasin endale pikka aega, et mul pole seda kirikut vaja.

– Praegu tagantjärele mõeldes julgen tunnistada, et ma olen olnud lihtsalt rumal ja teiste arvamustes kinni.

– Ma tulin leerikooli suhteliselt hilja, kuna varasemalt ma kartsin pisut. Kartsin usu fanaatilist pealesurumist ja pidevat „halleluujatamist". Seega ütlus „Kõik tundmatu on hirmutav" peab paika. Nüüd on selge, et hirm oli asjatu ja rumal. Seda kinnitasid ka kõik minu tuttavad, kes olid enne mind leerikoolis käinud.

– Tegelikkuses veetsin ma kogu oma lapsepõlve Otepääl ega ole kordagi sealsesse kirikusse sisse astunud. Mäletan üht olukorda, kus Linnamäele mängima minnes möödusime kirikust ning piilusime ukse vahelt sisse. Seal toimetasid inimesed ja kutsusid meid sisse, aga keegi meist ei julgenud seda teha. Nagu mingi piir oleks ees olnud. Samuti mäletan, kuidas mu klassiõel kutsuti vanemad kooli ja nad käisid direktori juures, sest nad olid käinud kirikus. … Ja kindlasti Otepääle minnes astun ka sealsesse kirikusse lõpuks sisse.

– Lapsena veeti mind koos noorema vennaga iga aasta paar korda Vene tänava katoliku kiriku katedraali missale. Ema oli katoliiklane ja tema jaoks peitus seal

kirikuhoone sees midagi, aga mis täpselt, sellest ma aru ei saanud. Mäletan, et kirikus oli väga igav. Suured ja kõledad ruumid, mis jõulude ajal olid eriti külmad, ning kus räägiti ja lauldi arusaamatutest asjadest ja sageli võõras keeles.

– Tunnistamine mulle endale, aga veelgi enam kellelegi teisele, kes leiab usu mõttetu olevat (et olenemata sellest skeptitsismist, millega olen kirikusse suhtunud, läheb see mulle ikka korda), oli raske. Ma olen argpüks ja ma ei salli ennast selle pärast. Kogu aeg üritan ma inimestele meelepärane olla, aga ma ei ole mina ise seda tehes. Ma olen kaotanud omaenda tee ja läbi usu soovin ma seda uuesti üles leida. Ma ei pruugi iga pühapäev kirikus käia, kuid sellegipoolest on kirik minu elu osaks ja seda ümbritseb selline õhk, mis mind paelub. Ma ei oska seda seletada, ja ma loodan, et ei peagi.

– Kirik on minu nägemuses midagi suurt ja väga püha. Möödudes kirikust olen tihti mõelnud, et võiksin lihtsalt sisse astuda, kuid midagi on mind sellest eemale hoidnud.

– Kui ma astusin sisse Jaani kirikusse ning tundsin jalge all soojust, meeldivat hõngu ja sõbralikku õhkkonda, mõistsin, millest kõigest ma olen ilma jäänud.

– Mina usun Jumalasse. Ja olen seda teinud kogu oma teadliku elu.

– Kirikus valitsevad traditsioonid ja tavad muutuvad oluliselt aeglasemalt kui ühiskonna üldine elukorraldus. See ei tähenda, et muutused omaks alati negatiivset tähendust. Vastupidi – dünaamika tähendab progressi. Samas on aga hea teada, et kirikusse minnes ei pea sa alati mõtlema, kas olen suutnud seal valitsevate tavadega end vahepeal uuesti kurssi viia.

– Leerikooli tulemisega olen saanud palju enesekindlamaks. Julgen tunnistada kirikut, kui üht osa minust ja igapäevaelust.

– Tunnen, et olen saanud palju rikkamaks, kuna oman toredat leeriperet enda ümber.

– Olen kutsutud ja oodatud, selline tunne valdab mind, kui sisenen kirikusse.

– Rahu minu südames on see märk, mis ütleb, et olen õigel teel. Rahulolutunnet pakub ju ka ümbritsev maailm, aga ainult siis, kui kõik läheb hästi.

– Esimesed mälestused kirikust assotsieeruvad minul kindlasti oma vanaemaga, kes lahkus meie juurest maises ilmas kaks aastat tagasi. Küll aga elab ta edasi meie mälestustes ja meie südames. Ta oli erakordselt tugev naisterahvas; tugev mitte füüsilise jõu mõttes, vaid selles, kuidas ta suutis elu raskustega toime tulla. Kuid mitte kordagi ei kuulnud tema suust kaebamist või hädaldamist.

Kust võttis ta siis sellise vastupidavuse ja tugevuse? Teda aitas Kirik ja tugev usk Jumalasse. Kirik oli tema jaoks väga püha, ta tähistas alati kõiki kirikupühi ning rääkis ka meile, oma lastelastele, Kirikust ja Jumalast. Hoolimata elu raskustest ning läbielamistest oli ta kibestumise asemel alati heatahtlik ja rahulik. Tema palved andsid talle jõudu siis, kui oli raske, ning ta ei unustanud ka tänupalveid, kui läks hästi. Ja nüüd, aastaid hiljem, olen ma aru saanud, et see oli Kirik, mis aitas mu vanaemal elus edasi minna ja mitte alla anda ning tegi temast erakordse inimese.

– Minu tee leerikooli sai alguse minu väga hea sõbranna palvest hakata tema tütre ristiemaks. Algselt ei olnud ma päris kindel, kas olen selleks valmis, kuid usaldasin oma sõbrannat, kes oli mind oma lapse ristiemaks valinud, ja tundsin ka veidi uhkust, et minule on antud täita tähtis roll tema lapse elus. Mäletan, kui tähtsad pühad meie peres olid ülestõusmispühad ja jõulud. Pärast vanavanaema surma traditsioon vaibus. Olen mõelnud, et ehk on nüüd minu kord see traditsioon taaselustada.

2. Tahaks teada, kas jäämise ja minemise põhjused on peamiselt koguduses ja kirikus või on need inimeses ja teda ümbritsevas?

Ostan pileti, suure topsiku Coca Colat ja karbi popkorni, saan ukselt 3D prillid ja astun uude kinosaali. Istun väga mugavasse tooli. Ruum on soe. Milline heli ja milline pilt! Filmi on investeeritud miljoneid ja tulemus on võimas. Lugu, millest see film räägib, on väga hea. On põnevust, on sisu. Kõik on väga hea ja kõike, mida pakutakse, on väga palju. Ainult vaatajaid on väga vähe. Enamik kohtadest selles üsna väikeses saalis on tühjad. Siis mõtlen ma kiriku peale. Enamik Eestimaa kirikuid on suurem osa aastast külmad ja niisked. Pingid on kõvad. Vahendid, mida meil on kasutada, on kesised. Kui ka jumalateenistuse kvaliteet on vilets, siis pole ime mitte see, et inimesi on kirikus vähe, vaid suur ime on see, kui mõni inimene ikka veel tuleb. Aeg, mil külas oli vaid kaks kohta, kus mehed ja vaid üks koht, kus kõik pered kokku said, on kaugete aegade taga. Kõrtsi ja kiriku kõrvale on tulnud nii palju erinevat, et pakkumine on juba ammu sadades kordades ületanud inimeste vastuvõtuvõime. Nii ma arvan, kuid ma tahaksin teada, kuidas näevad seda nii need, kes kirikus käivad, kui need, kes kord käisid, aga siis selle käimise jätsid.

Kui saame nendele küsimustele vastused, siis loodan, et kirikute töötegijad ja juhid püüavad leida vastuse küsimusele, mida me võiksime oma kirikutes ja kogudustes muuta ja mida me ei suuda või ei peaks muutma. Mina küll püüaks.

Kui lapsevanemad annaksid oma lastele vaid seda, mis lastele meeldib, siis võib olla üsna kindel, et selle tagajärg ei meeldiks peagi ei lastele ega vanematele. Oleks hea, kui me ei saaks vaid küsida ja lugeda vastuseid, vaid saaksime ka vastajatega diskuteerida. Kui kirik reageeriks pidevalt sellele, mida inimesed väidavad end kirikult vajavat, siis poleks peagi seda, mis sellest kirikust järel jääb,

enam mitte kellelegi vaja. Kuulen taas ja taas seda, kuidas kirik peaks rohkem tegelema elu hammasrataste vahele jäänute aitamisega. Eriti agaralt räägivad sellest need, kes neid hammasrattaid, mille vahele paljud jäävad, liigutavad. Poliitikute suust olen seda palju kuulnud. Mina aga kahtlen kirikus, mis jagab suppi ja annab öömaja, hoiab kätt ja hinge, aga ei suuda enam juhatada inimesi ühendusse Jumalaga. Kahtlen ka kirikus, mis pakub järjest kergemat meelelahutust, kus kirikukontserdi lõpus vabandab kuulus laulja, et kuna me oleme kirikus, siis laulame lõpuks ikka ühe vaimuliku laulu ka. Ma usun kirikusse, mis säilitab kõike seda ilusat ja head, mis on ajaproovile vastu pidanud, ega kõigu igas tuules. Kuid mis armastusega vastu võtab kõike uut, milles kirikule sobiv väärikas sisu. Mis see on? Äkki kõik see, milles on armastus Jumala ja inimese vastu. Mõlema vastu korraga.

Ootan põnevusega vastuseid.

KOMMENTAAR JAAN TAMMSALU ARTIKLILE

Piiskop Ago Lilleorg
Eesti Kristlik Nelipühi Kirik

Paljude jaoks ei ole tänapäeval kirik iseenesestmõistetav ja loomulik osa nii inimeste igapäevaelust kui ka ühiskonnast laiemalt. See omakorda sunnib kirikut mõtlema selle üle, kas ta on ehk valel teel. Kommenteeritavast artiklist kumab pea igast lausest läbi autori siiras mure kiriku töö pärast. Kuidas teenida inimesi nii, et see neile korda läheks, kohale jõuaks ning neid Jumalaga ühendaks?

Mõtted, mida järgnevalt jagan, ei pürgi olema vastused püstitatud küsimustele. Pigem avan omapoolseid lähtekohti artiklis käsitletud teemade raames. Ei saa salata, et minu kui tegevvaimuliku jaoks on nende teemade valdkond ülipõnev.

Jeesus püstitas meile ülesande: „Minge siis, tehke jüngriteks kõik rahvad, ristides neid Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimesse ja õpetades neid pidama kõike, mida mina olen teil käskinud" (Mt 28:19, 20). Nii on siis lisaks kiriku pastoraalsele rollile talle antud ka apostellik mandaat – minna ja teha kõik rahvad Jeesuse Kristuse jüngriteks. Kõigi rahvaste hulka kuuluvad ka Eestimaal elavad inimesed.

Ostsin aasta tagasi praamisõidul Saaremaale ajalehe Ärileht. Selles andis ajakirjanikule intervjuu tuntud ärimees Tõnis Palts. Ajakirjanik küsib temalt ettevõtete ja ettevõtluskliima kohta üldiselt. Teiste seas kõlab ajakirjanikult küsimus: „Mis pärsib efektiivsust? Kas meie töölised on liiga laisad, juhid liiga lollid või omanikud ükskõiksed?" Tõnis Palts vastab: „Ettevõtjad tegutsevad alati vaid ühe eesmärgiga: et firmasid efektiivsemaks muuta ja rohkem kasumit teenida. Meie efektiivsus on tõusutrendis, sellele viitavad üha paranev tehniline infrastruktuur..."

Ettevõtja on väljas kasumi peal. Nii nagu ettevõtjad on innovatiivsed selleks, et kasumit teenida, nii peaks meie olema loomingulised ja avatud, et inimesi ühendada Jumalaga.

Andke mulle andeks minu võrdlus ettevõtja ja koguduse pastori vahel. Kuid samal ajal on selles võrdluses oma tõetera sees. Selleks et tulu teenida, taotleb ettevõtja efektiivsust ja korrastab pidevalt oma ettevõtte infrastruktuuri, et see toetaks ettevõtte põhieesmärki. Kas sedasama ei peaks tegema koguduse pastor ja juhtkond oma koguduses? Taotlema seda, et koguduse infrastruktuur ja tegevus toetaks uute inimeste tulekut Jumala juurde. See tähendab, et fookus tuleb asetada seestpoolt väljapoole.

Kui täna külastab iganädalaselt jumalateenistusi umbes 1–2% Eestimaal elavaid inimesi, siis seda pole just palju. Pole ime, et see sunnib küsima, mida

peaks tegema kirikud, et rohkem inimesi leiaks tee kirikutesse ja kogudustesse ning saaks ühendatud Jumalaga. Keegi on öelnud, et maailma suurim rumalus on teha asju vanal viisil ja oodata uutmoodi tulemust. Teatud olukordades ei aita vist isegi samade asjade kvaliteetsemalt tegemine.

Ma pakun välja traditsioonilisest erineva lähenemise, mis iseenesest ei ole midagi uut. Mõeldes Eestimaale ja Eestis elavatele inimestele, ei peaks me muretsema, kuidas inimesi kirikusse tuua, vaid kuidas sõnum inimeste juurde viia. Jeesuse korraldus Markuse järgi kõlab: „Minge kõike maailma ja kuulutage evangeeliumi kogu loodule" (Mk 16:15). Siin kasutatakse kreekakeelses algtekstis väljendit *eis tou kosmou*, mis tähendab maailma minemist. Eessõna *eis* väljendab sisse minemist, sees olemist. Meid on kutsutud minema „maailma sisse", elama seal välja tunnistust Jeesusest Kristusest nii sõna kui teoga.

Siit tõstatubki taas kord küsimus: kuidas olla „kirik keset küla", nii nagu see kunagi oli? Küla paradigma on ajas küll oluliselt muutunud, kuid inimkogukond kui nähtus elab tänapäeval edasi ja seda kõige erinevamates vormides. Meil tuleb taasavastada need „inimkülad." Aga mitte ainult. Igapäevaste loomulike suhete kaudu võivad kristlased rohkem positiivset mõju avaldada oma tööl, koolis või perekonnas kui kirikud ja kogudused kümnete ja sadade jumalateenistuste pidamisega. Mis juhtuks, kui me enam ei püüaks mõelda loodud institutsioonide ellujäämisele? Kui me pigem julgustaks oma liikmeid olema eeskuju ja mõju või, nagu Jeesus ütles, „valgus ja sool" oma igapäevaste suhete kaudu? Mis kasu võiks olla soolast topsis või valgusest seal, kus juba on valge?

Olen veendunud, et kogudus on maailma lootus, kuid samas võib see kogudus olla ka takistus inimeste teel Jumala juurde. Iga kogudus ja iga usklik võib olla nii sillaks kui seinaks inimesele tema juhatamisel Jumala juurde. Kuid raske on ka kirikute ja koguduste töö puudujääkide taga näha ainult väliseid põhjuseid. Mulle näib, et suurim väljakutse on loobuda mõtlemast enesekeskselt ning laskuda rohkem inimese tasandile, kelleni soovitakse sõnumiga jõuda. Kirikud ei peaks ennast nägema mitte niivõrd eksklusiivsena, kuivõrd inklusiivsena. Samuti on täiesti mõistetav hirm hakata asju toimetama nii, nagu inimesed seda sooviksid. Praktika näitab, et nii palju, kui on inimesi, on ka erinevaid soove ja ootusi. On võimatu kõigile meeldida.

Tsitaat kommenteeritava artikli autorilt: „Inimesed on erinevad. On neid, kelle jaoks kirik on sünge ja orelimuusika õõvastav. On teisi, kes naudivad kiriku avarust, ilu ja orelimängu ülevust. On neid, kes räägivad, kuidas tänapäevane muusika neid kirikusse tooks, ja teisi, kes sealt nüüdisaegset muusikat kuulates põgenevad." Jääb mulje, et autor heitleb iseendas sellega, mis oleks parem inimestele. Kuid inimese tasandile laskumise all ei mõtle ma mitte nendele meeldimist, vaid pean silmas võimet asetada ennast nende inimeste kingadesse, keda soovitakse Jumalaga ühendada. See tähendab südame avardamist ja siirast ning isetut armastust. Mis omakorda eeldab oma kingadest välja astumist.

Mis oleks meist saanud, kui Jumal taevas oleks mõelnud enesekeskselt ja endast lähtuvalt? Vaevalt me täna võiksime endid nimetada Jumala lasteks. Jumal sealjuures ei mõelnud, mis on parim temale, vaid mis on parim meile,

kes olime kadunud. Ta saatis oma Poja meid lunastama ning andis meile tagasi ühenduse taevaga.

Ma olen seda meelt, et kirik peaks tulema alla „taevastest" ning saama „mittekristlaseks", et päästa see maailm.

Artikli autor ütleb: „Mina aga kahtlen kirikus, mis jagab suppi ja annab öömaja, hoiab kätt ja hinge, aga ei suuda enam juhatada inimesi ühendusse Jumalaga." Kuid kirik kui sotsiaalselt abi pakkuv nähtus on eksisteerinud algkogudusest alates, kus aidati vaeseid ja leski jne. Usun, et see on oluline osa kiriku ülesannetest. Tänases ühiskonnas võime näha seda, et need kirikud ja kogudused, kes seda Jumala armastuse väljendusena teevad, on edukamad ka evangeeliumi kuulutamises ning lähemal inimesele, kes alles otsivad Jumalat ning kirikut oma elus. Kiriku esimene ülesanne on juhatada inimesi ühendusse Jumalaga. See on ka kõige olulisem ülesanne, mille Jeesus meie kätte usaldas. Kuid kas seda saab vaadelda vastuolus olevana evangeeliumi sotsiaalse mõõtmega?

Pigem need mõõtmed täiendavad teineteist. Evangeeliumi holistiline iseloom väljendubki selles, et Jumal hoolib inimesest tervikuna. Nii võib kirik olla lisaks jumalateenistuste pidamisele ka Jumala käteks ja jalgadeks, väljendades praktilisel viisil Jumala armastust ja hoolitsust.

Kui nüüdisaegne ja kohandumisvõimeline peaks kirik tänapäeva ühiskonnas olema? Minu jaoks taandub küsimus nüüdisaegsusest peamiselt pakendi tasemele. Olid ajad, mil piim pakendati mannergusse ja transporditi hobusega kliendini. Nüüd on mannergute asemel tetra- ja kilepakid, mis viiakse poodidesse suurte veoautodega. Toode on sama, kuid ajaga on pakend muutunud, samuti selle transportimise viis. Ega siis nüüdisaegsus ei ole iseenesest võlusõna, mis kirikut edasi viib. Selles on oma ohud, nagu artikli autor väidab, kuid ei saa salata, et selles on ka võimalused. Nende võimaluste kasutamise osas paistab autor olema üsna ettevaatlik. Neid võimalusi pole paljud kirikud julgenud avastada, kartes kaotada seda, mida nad arvavad endil täna veel olevat.

Kuid pakendist olulisem on see, mis on pakendi sees. Seetõttu ei saa ei ultramoodne ega ka traditsiooniline lähenemine asendada kirikus teenivate inimeste vaimulikku pühendumist, armastust ja ehtsust. Pakend saab sisu ainult toetada, kuid mitte kunagi asendada.

Värske lähenemine, millega tänapäeva inimene kergemini haakub, tuleb kirikutöös pigem kasuks kui kahjuks. Kui kirikute ja koguduste juhtide eesmärk on tõesti inimesi Jumalaga ühendada, siis ei tohiks ju olla raske kõrvaldada ja ületada ükskõik milliseid takistusi, et saavutada eesmärk, mille koguduse Issand on meile püstitanud.

5 EESTIMAALASTE ARUSAAMAD USU- JA MORAALIKÜSIMUSTES 1990–2010

Raigo Liiman ja Tarmo Tuisk
Toimetajad Liina Kilemit, Anu Rentel ja Eerik Jõks

1. Sissejuhatus

1.1. Andmeesitlus ja metoodika

Eestimaalaste usulisi tõekspidamisi puudutavatest arvamusküsitlustest võib esimeseks sõltumatuks uuringuks pidada Euroopa Väärtuste uuringut, mille viis tollases Nõukogude Eestis 1990. aasta juunis, juulis ja augustis läbi TNS EMOR. Värskeim uurimus, mida käesolevas artiklis keskselt käsitleme, on „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010).[1] Võrdlevalt on esitatud andmeid ka teistest, möödunud 20 aasta jooksul Eestis teostatud väärtusuuringutest.

Käesolevas artiklis kasutatud andmestikud on Eesti Kirikute Nõukogu tellitud ja suures mahus ka läbi viidud uuringute tulemid.[2] Võrdlevad andmed pärinevad uuringutest „Euroopa Väärtused" (EVS)[3] ja „Maailma Väärtused" (WVR).[4] Nii EVS kui WVR puhul kasutati küsitlusmeetodina personaalseid intervjuusid.[5]

Arvamusküsitluste läbiviimise eesmärk on saada teada elanikkonna hoiakuid erinevates küsimustes, millele on teisiti raske vastuseid leida. Küsitluste eesmärk ei ole matemaatilise täpsusega vastuste saamine vaid pigem suundumuste mõõtmine, et selle kaudu paremini mõista elanikkonna arvamusi, soove ja eelistusi. Arvamusküsitlused kirjeldavad antud hetke väärtushoiakuid ja suhtumisi ühiskonnas. On hoiakuid, mis võivad kiiresti muutuda, aga on ka selliseid seisukohti, mis püsivad sarnastena aastakümneid. Elanikkonna arvamuste ja seisukohtadega on hea arvestada ka koguduste töös.

Arvamusküsitlustes saadud tulemuste tõlgendamisruum on piiratud. Enamiku küsimuste puhul lähtub vastaja oma tõlgendusest ja teeb sellest lähtuvalt ka valikud etteantud variantide hulgast. Personaalintervjuuna läbi viidud arvamusküsitlust võib pidada kõrgetasemeliseks ligikaudu 1000 vastanu korral.[6]

[1] Ankeedi koostas Eesti Kirikute Nõukogu ja uuringu viis 25.03–11.04.2010. aastal läbi sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll OÜ. Tegu oli üleriigilise küsitlusega, kus suulise intervjuu vormis ja paberankeedi abil küsitleti 1009 inimest vanuses 15–74 eluaastat.

[2] EKNi läbiviidud uuringute tehniliste andmete kohta vt käesolevas kogumikus Liina Kilemiti artilklit „Sotsioloogilised uuringud Eesti Kirikute Nõukogus 1995–2010".

[3] „European Values Study" (EVS); Eestis andmete kogumisel EVS 1990 N = 1008, EVS 1999 N = 1005 ja EVS 2008 N = 1518.

[4] „World Values Research" (WVR); Eestis andmete kogumisel WVR 1996 N = 1021.

[5] Nimetatakse ka otseintervjuudeks. Seletuseks vt käesolevas kogumikus Liina Kilemit lk 20.

[6] Sellisel juhul on veamarginaal ±2,5%. Näiteks, küsimusele kas usute Jumalasse vastas tuhandest küsitletust 300 (30%) „ei usu". Küsides nüüd seda sama küsimust kõikidelt elanikelt, ei erine tulemus rohkem kui ±2,5%. Mida vähem on kvantitatiivses uurimuses vastajaid, seda suurem on veamarginaal. Koos veamarginaali suurenemisega, kahaneb ka uurimuse usaldusväärsus.

Arvamusküsitluste tulemuste abil saame aimu, mida inimesed väidavad oma usuliste tõekspidamiste ja usu praktiseerimise kohta, aga me ei saa vastust küsimusele, mis on nende usu sisu.

Käsitledes sotsioloogiliste uuringute tulemusi, peab alati esitama küsimuse tulemuste usaldusväärsusest. Vaadeldes eelnevate aastate EKNi uuringute küsitlusankeete, võib öelda, et küsimused olid esitatud korrektselt. Siiski tuleb arvestada, et postiküsitluse puhul esineb võimalus, et täidetud ankeedi tagastamisel on aktiivsemad need respondendid, kes on käsitletavast teemast rohkem huvitatud. Seega ei taga postiküsitlus sama esinduslikku valimit nagu intervjuuküsitlus.[7] Käesolevas artiklis kasutatud postiküsitluste esinduslikkust on mõnevõrra püütud parandada matemaatilise kaalumise teel ja see annab tingliku võimaluse neid andmeid võrdlustes kasutada.[8] Siiski tuleb silmas pidada, et võrdlus ei pruugi alati olla adekvaatne. Küll aga saab usaldusväärselt võrrelda esindusliku valimi ja sarnase meetodiga läbi viidud EVS ja WVR uuringuid. Juhul kui küsimus on esitatud sarnaselt, laieneb võrdlusvõimalus ka personaalintervjuudena läbi viidud EUU 2010 ja EMV 2003 uuringute tulemustele. Igal juhul tuleb arvestada, et küsimuste sõnastus, järjekord ning läbiviimise aeg võivad mõjutada vastuseid.

Artikli jaoks vajalikud analüüsid on tehtud andmetöötluspaketi SPSS versiooni 15.0 abil. Tulemuste analüüsimise lähtekohaks olid protsentjaotused, keskväärtused, erinevad testid, olulisuse nivood ja klasteranalüüs.

Kõik artiklis esitatud tõlgendused tuginevad autorite enda arusaamadele, mis on kujunenud erinevate uuringute andmete põhjal. Lisaks avalikele ja nähtavatele teguritele võisid respondentide vastuseid küsitlemise perioodil mõjutada ka varjatud põhjused, mille olemasolu ei tarvitse artikli autorid teada. Näiteks võib tuua küsitlemise perioodil toimunud ühiskondlikud muutused ja meediakajastused küsitlusega seotud teemadel. Tuleb pidada oluliseks, et mitmed vastaja isiklikus elus vahetult enne küsitlust või küsitluse toimumise ajal aset leidnud sündmused võivad samuti vastuseid mõjutada.

1.2. Eestimaalaste tõekspidamised ja usklikkuse taustmõjutajad

Eesti asetatakse ajalooliselt ja geograafiliselt euroopalikku kristlikku kultuuriruumi. Tõekspidamised ja uskumused, sealhulgas usu ja kiriku eripära ning tähtsus ühiskonnas on sajanditepikkuse protsessi tulemus. Kõik inimlikud omadused, mis on osaliselt päritud ja osaliselt õpitud sellistelt institutsioonidelt nagu pere, kodu, kool, sõbrad ja meedia, liidavad isikuid ühiskonda. Ühiskonnas on eri aegadel valitsenud eri suunad, mis aktiivsemalt või passiivsemalt on tegelnud inimeste kasvatamise ja ümberkasvatamisega, lähtuvalt kontekstist ja ajaloolisest kogemusest. Läbi ajaloo on eksisteerinud sotsiaalne kontroll, mille tõttu on avalikkuse ette jõudnud vaid need tõekspidamised, mis on „ametlikult" heaks kiidetud.

[7] Esindusliku valimi puhul peaks sama küsimustikuga ja sarnaste tingimuste juures läbi viidud uuring andma korduval elanikkonna küsitlemisel suhteliselt sarnase tulemuse.

[8] Erinevate küsitluste meetodite valiku ning nende erinevuste kohta vaata käesolevas kogumikus Liina Kilemiti artilklit „Sotsioloogilised uuringud Eesti Kirikute Nõukogus 1995–2010".

Millised on need elemendid, mis määravad inimese „mina" ja selle koha ühiskonnas? Kuidas inimene näeb ennast ja teisi ja kuidas need „teised" mõjutavad inimest? Ajaloolised olukorrad ja traditsioonid on pannud inimesi kasutama selliseid võtteid, mis ei oleks olnud mõnes teises ühiskonnas või ajahetkel lubatavad. Antud ajahetkes võisid need aga tunduda ainsa ellujäämise võimalusena. Näiteks võib siin tuua arusaamad sellest, mis on õige ja mis on vale. Et paremini mõista ümbruskonda, kus me elame, peame tundma neid elemente, mis on aegade jooksul moodustunud ja tähtsaks saanud erinevatele Eestimaal elavatele rahvusgruppidele.

Tänapäeval hinnatakse kõrgelt vajadust põhjapanevateks selgitusteks või uurimusteks, et paremini mõista minevikku ja selle kaudu ehitada tulevikku. Mitmeid asju on tehtud aga olukorrast tulenevalt liigselt kiirustades – seda nii isiklikus elus, ühiskonnas kui ka kirikute toimingutes. Artiklis ei analüüsita kiriku positsiooni inimese elus, vaid seda, kuidas arvamusküsitlustes osalejad on vastanud usku ja moraaliarusaamu puudutavatele küsimustele. Teatud arusaamad ja üksikisikutega seotud normid on visad muutuma, aga mõningate teiste suhtes on inimesed paindlikumad ja vastuvõtlikumad. Kiriku positsioon on eri aegadel olnud erinev. Kirikud on olnud kesksel kohal õpetamise, sotsiaalhoolekande jms valdkondades. Need ja mitmed teised funktsioonid on hiljem siirdunud omavalitsusele või riigiasutustele.

Mõned nõukogudeaegsed muutused, nagu ühiskonna kiire linnastumine ja samas kiire ilmalikustumine, mõjutasid elanikkonna arusaamasid ja tõekspidamisi usust. Kirikutele seatud piirangud aitasid omalt poolt kaasa võõrandumisele ja sundilmalikustumisele, mis on erinev sellest sekulariseerumisprotsessist, mida elasid läbi vaba maailma ühiskonnad.

Siirdeühiskonna eestimaalased on pidanud olema paindlikud ja leppima mitmete suuremate ning väiksemate majanduslike tagasilöökidega ja ka praegu ollakse majanduskriisiga silmitsi.[9] Nõukogude võimu alt vabanenud Eesti Vabariigi saavutused on olnud siiski märkimisväärsed. Eesti oli 1990. aastate alguses rublatsoonis, 1992 algas oma krooni aeg ja nüüdseks on jõutud euroaega iseseisva Eesti riigina ja Euroopa Liidu liikmena. See on saavutus, mida ülejäänud maailm imestab ja mille üle on põhjust olla uhke.

Samas on Eesti tänapäeval olukorras, kus eestimaalased peavad küsima iseendalt ja üksteiselt ebameeldivaid küsimusi. Need küsimused on seotud nii mineviku kui ka olevikuga. Need on seotud arusaamade, tegude ja nende tagajärgedega. Kas ollakse rahul ühiskonnas valitseva olukorraga või hoopiski rahulolematud? Kelle arvelt eespool kirjeldatud ühiskonna ja majanduse areng on saavutatud? Milline on usuorganisatsioonide positsioon ühiskonnas ja kas neile antakse võimalust kaasa rääkida? Kas neisse suhtutakse pooldavalt või eitavalt? Millised on need väärtused, mida inimesed tänapäeval hindavad ja kannavad? Kellesse või millesse inimesed usuvad ja mida peavad tähtsaks? Kas

[9] Ain Aaviksoo, „Eesti inimarengu näitajad majanduskriisi surve all". – Eesti inimarengu aruanne 2009 kokkuvõte, M. Lauristin (peatoimetaja). Eesti Koostöökogu, 2010. Internetis: http://www.kogu.ee/public/eia2009/EIA_kokkuvote09.pdf – vaadatud 11.11.2011.

vabadus tähendab vabanemist ka vastutusest? Kellelt saab inimene sellistes elulistes küsimustes toetust?

Milline on erinevate institutsioonide (sealhulgas ka usuliste) ühiskondlik positsioon? Kuidas nad reageerivad, kas eelistavad vaikida või astuvad meedia vahendusel avalikkuse ees välja? Kuidas suhtutakse vaimulike etteastetesse ja sõnavõttudesse meedias?[10] Kõikidele küsimustele me kahjuks vastata ei saa, aga mõnede põhjal neist leiame oma artiklis suuna, et Eesti kohalikku konteksti arvestades paremini mõista aastatel 1990–2010 läbi viidud arvamusküsitluste tulemusi.

Tänapäeval on laialt levinud tõekspidamine, et iga inimene saab vabalt valida, kas ja millesse ta usub. Enamuse jaoks ei eksisteeri enam eelnevatelt sugupõlvedelt edasikanduvat sügavat usulist traditsiooni, mis juhib inimese eelistusi ja selle kaudu ka arusaamasid ning maailmavaadet. Usuõpetuse ja põhiliste usuliste teadmiste andmine on katkenud ja usulised traditsioonid ununenud ning ühiskonda on lisandunud usulist teadmatust ning harimatust.[11]

Usk on tänapäeval liikunud privaatsfääri. Kirik või usk Jumalasse ei ole enamusele enam kollektiivne kogemus ja enamusel pole enam ka usuga seotud tähenduslikke sotsiaalseid suhteid. Ka usuliste ühenduste mõju tavainimese elus on aastakümnetega vähenenud. Sellistel puhkudel tuleks rääkida usu mõju ja tähtsuse muutusest ühiskonnas ja inimeste elus erinevatel ajaperioodidel. Inimesed teevad üha enam valikuid ja otsuseid oma elus selle järgi, mida nad isiklikult peavad tähtsaks. Vastavalt sellele seavad nad endale eesmärgid ja leiavad endale ka autoriteedid. Pärast pikka nõukogude aega on uue autoriteedi leidmine ja heakskiitmine olnud paljudele suureks väljakutseks. Tänapäeva globaalses maailmas on kerge otsekui poeletist valida endale seda, mis tundub sobivat ja on meeltmööda ning ehitada sellest iseenda tarbeks just sellised tõed ja arusaamised, mis sobivadki antud indiviidile kõige paremini. Millised võimalused on siis Eestis tegutsevatel usulistel ühendustel? Kas kodanikud teavad, mida need ühendused pakuvad?

1.3. Artikli eesmärk

Artikli eesmärgiks on vaadelda muutusi, mis on Eestis toimunud ajavahemikus 1990–2010. Ekskurssidena tuuakse näiteid Soome Vabariigis teostatud sarnastest uuringutest, et näidata Eesti elanikkonna usulisi ja muid tõekspidamisi naaberriigi kontekstis.[12] Samuti võiks näited Soome kogemustest julgustada Eesti kolleege rakendama naaberriigis hästi toimivaid meetodeid, näiteks inimeste kaasamine koguduste töösse diakooniatöö abil.

---

[10] Traditsiooni katkemine võib mõjutada suhtumist vaimulikku/kirikusse. Vaimulike seisukohtade väljendamine ja avalik etteastumine sai võimalikuks pärast aastakümneid, seoses ühiskondlike muudatustega 1980. aastatel. Näiteks Eesti Raadio alustas vaimulike saadete edastamist 1986. aastal. Alles 1987. aastal soovis Eesti Raadio avalikult oma kuulajatele häid jõule. – Vt Raigo Liiman, Usklikkus muutuvas Eesti ühiskonnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001, 36.

[11] Religioosse sotsialisatsiooni kohta vaata käesolevas kogumikus Kaido Soomi artiklit „Eestimaalase kuvand ristiusust, kirikust ja kristlastest", nt lk 250–251.

[12] Eestimaalaste hoiakute võrdluseks kogu Euroopa kontekstis vaata käesolevas kogumikus Eva-Liisa Jaanuse ja Marge Unti artiklit „Eestimaalaste religioossus Euroopa taustal".

2. Püsivama iseloomuga arusaamad

2.1. Kogudustesse ja kodanikeühendustesse kuulumine

Avaliku arvamuse küsitluste kaudu ei ole võimalik päris kindlalt välja uurida, kas vastanud isik on ka tegelikult koguduse liige, kuna tema vastus on ennekõike tema enda tõlgendus küsimusest. Koguduse liikmelisuse tingimused määrab usuline ühendus ning reeglina tuleb liikmetel täita teatud nõudeid selleks, et olla koguduse liige. Eesti Vabariigi Kirikute ja koguduste seaduse (2002) järgi määrab usulise ühenduse põhikiri usulise ühenduse liikmeks vastuvõtmise ning liikmeskonnast väljaastumise ja väljaarvamise tingimused ja korra ning liikmete õigused ja kohustused või korra, kuidas võib liikmetele kohustusi kehtestada.[13]

Tabel 1 näitab, et koguduseliikmete arvu kirjeldab 1990.–2008. aasta arvamusküsitluste põhjal valdavalt tõususuunaline trend. Langus kajastub eeskätt 2010. aasta tulemustes. Kuidas seletada nii drastilist langust perioodil 2008–2010? Üheks põhjuseks võib olla juba mitmel korral nimetatud uuringute metodoloogiline erinevus ja uuringu läbiviimise aeg aastas. Kui aga püüda esitatud andmeid sisuliselt interpreteerida, võib oletada, et languse määravaks faktoriks on põlvkondade vahetus. Suur osa sõjaeelsel ajal usulise hariduse ja kasvatuse saanud põlvkonnast on meie hulgast lahkunud. Samuti paneb viimaste aastate majanduslik madalseis ühiskonnas inimesi mõtlema selle üle, kuhu nad kuuluvad ja millised kohustused sellega kaasnevad. Lühike liikmelisuse traditsioon ja nõrk seotus on arvatavasti osaliselt süüdi selles, et koguduste liikmete osakaal on langenud 2010. aasta küsitluse kohaselt ligemale kaks korda.[14]

Tabel 1

EVS 1990	EUU 1995	WVS 1996	EUU 2000	EMV 2003	EUU 2005	EVS 2008	EUU 2010
N = 1008	N = 1517	N = 1021	N = 1072	N = 1013	N = 713	N = 1518	N = 1009
13	23*	28	32*	25	29*	34	16

Koguduseliikmete osakaal 1990.–2010. a küsitluste põhjal, kõik vastanud (%).[15]

** Tärniga on märgistatud postiküsitlused.*

Rääkides kirikute liikmeskonnast, on oluline vaadelda ka kogudustesse kuulumise põhjusi. EVS 2008 kohaselt arvas üle poole kõikidest vastanutest, et

[13] Kirikute ja koguduste seadus RT I 2002, §12, punkt 10 ja 11; Ilmo Au ja Ringo Ringvee, Usulised ühendused Eestis. Tallinn, 2007, 13–15.

[14] Mõningast langust võib põhjustada ka asjaolu, et majanduslikel põhjustel lahkub Eestist 1988-1991 aastal sündinud suur põlvkond. Need on aga just need inimesed, kellest üsna paljud said suure tõenäosusega liidetud kogudustega üleüldise „kirikubuumi" ajal (toimetajate märkus).

[15] EVS 1990, küsimus 332: „Kas Te kuulute mõnda usukogudusse?"; EUU 1995, küsimus K45: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse?"; WVR 1996, küsimus V179: „Kas Te kuulute mõnda usukogudusse?"; EUU 2000, küsimus 35: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse?"; EMV 2003, küsimus K31: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse?"; EUU 2005, küsimus 35: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse?"; EVS 2008, küsimus Q23: „Kas Te kuulute mõnda usukogudusse?"; EUU 2010, küsimus K25: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse või usuliikumisse?".

kirikud annavad vastuseid „inimeste hingelistele vajadustele",[16] pooled leidsid, et „üksikisiku moraaliga seonduvatele küsimustele ja vajadustele", kolmandik vastanutest seevastu pakkus, et „perekonnaelu probleemidele", ning vaid 15% vastanutest arvas, et „meie riigi ees seisvatele sotsiaalsetele probleemidele".[17]

Oma maa ajaloost, arusaamadest ja vaimsest õhkkonnast tulenevalt on eestimaalaste ootused kirikule mõnevõrra teistsugused kui Soomes. Toome näiteks Soome kiriku uurimiskeskuse poolt läbiviidavad uuringud, kus küsiti, mida peetakse tähtsaks ja millised on põhjused kirikusse kuulumisel. 2003. aasta „Gallup Ecclesiastica" (N = 827) alusel toome tähtsuse järjekorras välja kümme olulisemat põhjust Soome luterlikku kirikusse kuulumisel:[18]

1. Võimalus saada kiriklikult maetud.
2. Võimalus lasta oma laps ristida.
3. Kirik peab üleval surnuaedu.
4. Võimalus saada kiriklik laulatus.
5. Kirik on avatud nende jaoks, kes soovivad palvetada või otsivad vaikust.
6. Kirik hoiab kristlikku traditsiooni ja pühasid.
7. Võimalus olla vader.
8. Kirik aitab vanureid ja puuetega inimesi.
9. Kirik õpetab lastele ja noortele väärtusi.
10. Kirik korraldab soovi korral hingehoidu.

Kuna Eestis ei ole sellist küsitlust korraldatud, siis puudub otsene võrdlusvõimalus. Need vastused näitavad kiriku selgemat rolli Soome ühiskonnas ja ka vastanute paremaid teadmisi kirikust[19] ja sellest, mida kogudused inimestele pakuvad. EVS 2008 vastajatest rõhutas Eestis üle poole hingelisi vajadusi (57%) ja alla poole vastanutest moraaliküsimusi (39%). Perekonnaelu probleemides lootis kirikule veerand vastanutest. Soomlaste esimesed kolm valikut on konkreetsemad ja seotud riitustega ehk matmise ja ristimisega.

2.2. Kaasamine

EVS 2008 uuringus küsiti kodanikuühendustes osalemise kohta järgmist: „Vaadake palun hoolikalt seda kodanikeühenduste ja tegevuste loetelu ja öelge: a) millistesse neist – kui üldse – Te kuulute? b) Millistes neis – kui üldse – Te teete praegu tasustamata vabatahtlikku tööd?"[20]

---

[16] EVS 2008, küsimus Q29: „Kui rääkida üldiselt, siis kas Teie kirik annab küllaldased vastused järgmistele küsimustele ja probleemidele Eestis [...] v117. Inimeste hingelised vajadused".

[17] EVS 2008, küsimus Q29: v115, v117, v118.

[18] „Kirkko muutosten keskellä. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2000–2003". Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 89. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere, 2004. Internetis: http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4D9073DDB9C38745C22576F20030A70E/$FILE/Kirkko%20muutosten%20keskell%E4.pdf – vaadatud 11.11.2011. Soome elanikkonnast kuulus 2010. aastal 78% luterlikku kirikusse.

[19] Eestimaalaste teadmiste kohta kirikust vt käesolevas kogumikus Kaido Soomi artiklit „Eestimaalase kuvand ristiusust, kirikust ja kristlastest".

[20] EVS 2008, küsimus Q5.

Viieteistkümnest vastusevariandist populaarseim kõikide vastanute seas oli kuulumine spordi- või meelelahutusorganisatsiooni (14%), järgnesid hariduse-, kunsti-, muusika- või kultuurialane ühiskondlik tegevus (12%). Kõikidesse teistesse (ametiühing, ametialased, sotsiaalhoolekande-, tervise-, poliitilised, rahukaitse-, naiste-, looduse ja ümbruskonna ühendused) kuuluvus oli alla 10%, kusjuures religioossetesse ja kirikuorganisatsioonidesse kuulus vaid 8% vastanutest. Eestikeelsete vastajate kuuluvus organisatsioonidesse oli mõnevõrra kõrgem.

Vabatahtliku töö küsimuses anti vastajatele samad vastusevõimalused nagu eelmises küsimuses. Tasustamata vabatahtlikku tööd tehti alla 10% kõikidel aladel; eestikeelsed vastajad olid mõneti aktiivsemad kui venekeelsed. Näiteks eestikeelsete vastajate hulgas tegi vabatahtlikku tööd spordiorganisatsioonides 8% ja venekeelsetest vaid 1,5%. Kultuuriorganisatsioonidega seotud aktiivsus oli vastavalt keelele 9% ja 3%. Usuorganisatsioonid on ehk erandiks, seal vastused keele järgi sedavõrd ei eristunud (eestikeelsed 4% ja venekeelsed 3%).

EUU 2010 uuringus küsiti: „Kuivõrd tähtis on see eluvaldkond Teie jaoks?" Vastajad pidasid kõige tähtsamaks Eestimaa olevikku ja tulevikku (23%), loodust ja keskkonnakaitset (14%) ning vaba aega (19%). Usku pidas eriti tähtsaks 4% vastanutest.[21] Samuti uuriti EUU 2010 uuringus vastajate osalust ühiskondlikes organisatsioonides.[22] Toodud vastused näitavad protsentuaalselt, et aktiivselt osaleti järgmistes organisatsioonides: loodus- ja keskkonnakaitse 14%; kunsti-, muusika- või kultuurialane tegevus, spordiklubid, huvi- või harrastusklubid ja ühendused 6%; töö noortega, heategevus, nt vanurite ja puuetega inimeste või puudust kannatavate inimeste abistamine, usu- või kirikuorganisatsioonid, elukoha või piirkonnaga seotud ühendused 3%; keskkonnakaitse, ökoloogia, loomade õigused 2%; ameti- ja kutseühingud ning poliitilised parteid või grupid 1%.

Igas ühiskonnas on oma valupunktid. Probleeme võib vältida, aga neid võib ka püüda lahendada. Seda teeb igaüks erinevalt – mõni vaikides, teine lärmates ja tähelepanu otsides. Selleks et õppida probleeme tundma, on vaja neisse põhjalikult süveneda, analüüsides kõiki selle valupunktiga seonduvaid asjaolusid. Rääkides vabatahtlikust tööst, võib kaasamise all mõista isikute informeerimist, konsulteerimist või osalust. Enne kaasamist seatakse eesmärgid ja strateegiad, mida asutakse vastavalt seatud eesmärgile koos ellu viima.

Tuues jällegi näite Soomes teostatud uuringutest, on sealsed soosituimad vabatahtliku töö moodused kogudustes pühapäevakool ja noortetöö, diakoonia, töötute tegevus ja „Ühisvastutus" *(Yhteisvastuu)*. See on üleriigiline diakooniaalane kampaania mis loob positiivset meediakajastust ja mille avab Soome Vabariigi president. Kampaaniat korraldatakse 1950. aastast alates ja

[21] EUU 2010, küsimus K1: „Alustuseks loen Teile ette rea eluvaldkondi. Palun öelge igaühe kohta, kuivõrd tähtis see Teie jaoks on?"

[22] EUU 2010, küsimus K2: „Järgnevalt loen Teile ette ühiskondlikke organisatsioone ja ühiskondlikke tegevusi. Milline on Teie osalus nendes? Me ei mõtle professionaalset, ametialast, vaid ühiskondlikku tegevust."

selle loosung on „Aita Soomes ja arengumaades hädas olijaid!". 2011. aasta kampaania eesmärgiks oli noorte üksinduse tõrjumine. Igal aastal osaleb selles kampaanias ligikaudu 40 000 vabatahtlikku. 2000. aastatel oli kampaania aastatulem keskmiselt 5 miljonit eurot.[23] Tulemist üle poole jagatakse rahvusvahelise diakoonia tarbeks, 20% läheb mõnele kodumaisele diakooniaprojektile ja ülejäänud piiskopkonna diakooniafondile ning oma koguduse poolt otsustatud diakonaalsetele vajadustele. Kulud on olnud 18–19 senti ühe sissetulnud euro kohta. Suurim väljaminek on reklaam televisioonis, raadios ja ajakirjanduses. Projekt on saanud hea vastuvõtu osaliseks ja selle eesmärgiks ei ole olnud pelgalt rahakorjamine, vaid ka väärtuskasvatus ühiskonnas.

Soomes teostatud uuringus, milles osalesid 15–74-aastased, olid alla poole vastanutest 2000–2010 osalenud viimase kahe aasta jooksul vabatahtlikus tegevuses.[24] Iga teine, kes veel ei olnud teinud vabatahtlikku tööd, soovis osaleda temale sobivas vabatahtlikus tegevuses. Soomlased kulutasid vabatahtlikule tööle ligikaudu 18 tundi kuus. Rahvusvahelistes uurimustes on soomlaste vastav aktiivsus kõrgem kui näiteks sakslaste, iirlaste, prantslaste ja jaapanlaste oma. Kõige populaarsem oli sporditegevusega seotud vabatahtlik töö (30%). Teisena osaleti tervise- ja sotsiaalala (25%) ja järgmisena noorte kasvatamist puudutavates küsimustes.

Soomlaste tähtsaim põhjus vabahtlikus töös osalemiseks oli soov aidata (41%), järgnesid soov teha midagi kasulikku (16%), tuttav kutsus (9 %), õpib tundma uusi inimesi (8%), olen saanud abi (6%), usuline vagadus (5%), oma harrastus või saan selle eest õppemärkme/töökogemust (3%). Mitteosalemise olulisemad põhjused olid: ei ole aega (44%), pole põhjust, motivatsiooni (13%), ei ole kaasa kutsutud (11%), pole selle peale tulnud ega sellele mõelnud (5%), ei tea, kuidas saaks osaleda (3%), mul ei ole annet või midagi, mida pakkuda (3%), varasemad negatiivsed kogemused (1%) ja ei usu sellesse ettevõtmisesse (1%).[25]

Vaadeldes Anne Birgitta Pessi uurimustulemusi, võib oletada, et vabatahtlikuna töötamiseks soovi on, kui seda väärtustatakse ja see pakub isikule midagi konkreetset.[26] Mitteosalemise suurim põhjus on ajapuudus, lisaks puudub osal vastanutest motivatsioon. Märkimisväärseks põhjuseks osutus ka asjaolu, et neid polnud osalema kutsutud. Pessi uurimustes üheksa vastanut kümnest aitab kaastundest ja sellepärast, et teise aitamine pakub isikule rõõmu. Keskne aitamismotivatsioon on mõte, et aitamine on õige ja kohustus. Naisi motiveerib aitama enam just kohusetunne ja mehi aitamise käigus toimuv vastastikune suhtlus. Kõige selle fooniks on kristlik ligimesearmastus ja lisaks ühine ajalooline kogemus.[27]

---

[23] *Yhteisvastuu* (Ühisvastutuse) veebilehekülg, www.yhteisvastuu.fi – vaadatud 11.11.2011.

[24] Anne Birgitta Pessi & Tomi Oravasaari (toim), Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky – yhteiskunnassa. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Helsinki, 2011. Internetis: http://www.diak.fi/files/diak/Julkaisutoiminta/A_31_ISBN_9789524931113.pdf – vaadatud 11.12.2011.

[25] Samas.

[26] Anne Birgitta Pessi, Suomalaiset auttajina ja luottamus avun lähteisiin; RAY:n juhlavuoden kansalaiskyselyjen tulokset. Avustustoiminnan raportteja 19. Helsinki, 2008. Internetis: http://www.kansalaisareena.fi/RAY_raportti_19.pdf – vaadatud 11.12.2011. Vt. ka Pessi & Oravasaari.

[27] Samas.

Soome näide julgustab, et kaasamine võib ka Eestis olla võimalik. Kogudused peaksid rääkima oma õnnestumistest selles vallas ning seeläbi julgustada teisi kogudusi rohkem mõtlema kaasamisele.

Kuidas peaks inimesi motiveerima ja kaasama? Vabatahtlikus tegevuses võiks rõhutada kõiki neid elemente, mida selles osalevad inimesed ise peavad tähtsaks, või vähemalt arvestama nendega. Tuleb arvestada ka vanuselise eripäraga, näiteks noorte õpetamisel. Pensioniealiste puhul on tähtis, et nad saaksid võimaluse oma elukogemust kasutada ja jagada. On oht, et need, kes soovivad ainult teisi aidata, võivad ennast üle hinnata, nad ei jõua kaua sellist tööd teha ning lõpetavad töö vabatahtlikuna. Inimesi, kes soovivad teha vabatahtlikku tööd, ei tohi ülekoormata ja töö peab olema neile jõukohane, andev ning koguduses hinnatav.

Vabatahtliku töö väärtust on raske konkreetselt määratleda, kuna enamik teeb seda omast vabast tahtest, saamata seejuures kompensatsiooni. Vabatahtlikkuse Uurimise Instituudi (Institute for Volunteering Research) projektis VIVA on täheldatud, et vabatahtlik töö toob vaatamata vähesele majanduslikule kasule selle tegijale hea meeleolu, ühiskonna ja koguduse liikmetele aga vajalikke teenuseid.[28]

2.3. Suhtumine kristlusesse

EMV 2003 ja EUU 2010 tulemused annavad võimaluse võrrelda eestimaalaste suhtumist kristlusesse nimetatud aastatel. Teiste uuringutega võrdlemine on problemaatiline, kuna küsimuste sõnastused erinevates ankeetides on olnud erinevad.

	EMV 2003		EUU 2010	
	N	%	N	%
Olen kristluse suhtes sõbralikult meelestatud.	606	59,9	547	54,2
Kristlus jätab mind ükskõikseks, ma ei huvitu sellest.	275	27,2	328	32,5
Olen kristluse suhtes skeptiliselt meelestatud.	39	3,9	33	3,3
Olen kristluse suhtes vaenulikult meelestatud.	10	1,0	7	0,7
Muu / ei tea sellist (EUU 2010).	13	1,2	56	5,5
Raske öelda.	69	6,8	38	3,7
Kokku.	1011	100	1009	100

Tabel 2
Suhtumine kristlusesse 2003. ja 2010. aastal (%).[29]

[28] VIVA (The Volunteer Investment and Value Audit). http://www.valuenetwork.org.uk/html/resources.htm – vaadatud 11.11.2011.

[29] EUU 2010, küsimus K61: „Kuidas Te suhtute kristlusesse?" ja EMV 2003, küsimus R33: „Kuidas Te suhtute kristlusse?".

EMV 2003 ja EUU 2010 uuringutes küsiti sarnaselt, kuidas ollakse meelestatud kristluse suhtes. Sõbralikult suhtuvate vastajate osakaal on langenud aastaks 2010 pea kuue protsendi võrra. Ükskõiksete osakaal on tõusnud seitsme aasta jooksul sõbralike arvelt üle viie protsendi. Vähene skeptiliste ja vaenulike osakaal on püsinud samana kõikide vastanute seas.

Lähiminevikus läbielatud kogemused on mõjutanud inimestevahelist usaldust, kõnelemata siis usalduse muutumisest kristluse suhtes. Vastuste põhjal võib järeldada, et aastal 2010 on kolmandik elanikkonnast kristluse suhtes ükskõikne. Mis on nimetatud ükskõiksuse taga, tuleks selgitada põhjalikumate kvalitatiivsete uuringutega.

2.4. Eluvaldkondade tähtsus

Aastate 1990–2010 andmestike põhjal saame ettekujutuse sellest, milliseid eluvaldkondi vastanud peavad oluliseks. On huvitav, et eluvaldkondade suhtes pole eelistused oluliselt muutunud, vaid on püsinud enam-vähem samal tasemel.

Eluvaldkond	EVS 1990 N = 1008	WVS 1996 N = 1021	EVS 1999 N = 1021	EMV 2003 N = 1011	EVS 2008 N = 1518	EUU 2010 N = 1009
Pere	68	78	66	76	75	70
Töö	32	60	51	37	45	48
Sõbrad	23	27	26	24	29	31
Vaba aeg	25	21	19	–	25	20
Usk/ Religioon	4	8	5	5	6	4
Poliitika	9	5	2	3	3	2

Tabel 3
Eluvaldkondade tähtsus aastatel 1990–2010. Nende vastajate protsent, kes vastasid „väga tähtis" (mõnes uuringus „eriti tähtis").[30]

Tulemuste põhjal võib öelda, et Eesti ühiskond on perekeskne ja tööle orienteeritud. Eesti elanike isiklikus elus on kõige vähem tähtsad usk/religioon ja poliitika. Siinkohal on väga oluline silmas pidada, et küsimuste sõnastuses on kasutusel nii usk kui religioon, mis teeb tulemused raskesti võrreldavaks. Kuigi pere tähtsus on vähesel määral aastate lõikes langenud, püsib see siiski väga tähtsana. Usk/religioon ei ole seega aastatel 1990–2010 see tegur, mis

[30] Religiooni rolli muutumise kohta vt käesolevas kogumikus ka Joonis 1 lk 51, kus Andrus Saar toob sama küsimuse tulemused välja uuringutest WRR 1990, EVS 1999 ja EVS 2008. Erinevalt käesolevast artiklist kasutab Saar tulemuste esitamisel kahte esimest skaalapunkti (väga tähtis ja üsna tähtis). Nimetatud kolmes uuringus on alati küsitud religiooni, mitte religiooni ja/või usu tähtsust. Sellise andmete esitamise korral religiooni tähtsuse hindamises näha selge tõusutrend (toimetajate märkus).

Põhjamaade (näiteks Soome) näitel suudaks konkureerida tööga.[31] Võrreldes Põhjamaadega, kus on esmaseks väärtuseks eneseväljendus, on Eestis nõrgem sotsiaal- ja tööalane kindlustunne, mis tõstab töö ja pere tähtsust. Ronald Inglehart väidab, et inimesed seavad endale eesmärke ja püüdlevad nende poole, järgides teatavat hierarhiat. Maksimaalset tähelepanu pööratakse nendele vajadustele, mida antud hetkel tuntakse kõige enam rahuldamata olevat.[32] Eespool esitatud erinevus Põhjamaadest võikski olla seletatav just sellega, et Eesti ühiskonnas, kus töö kaudu materiaalne kindlustatus kui hierarhia madalama taseme vajadus on valdavalt veel paljudel saavutamata, tähtsustataksegi usku kui „hierarhias kõrgemal seisvat eluvaldkonda" tunduvalt vähem kui Põhjamaades.

Olenevalt sellest, millal küsitlus oli läbi viidud ning kas postiküsitluse või isikliku intervjuuna, saadi taas mõneti erinevaid tulemusi. Erinevusi tulemustes põhjustas kindlasti ka sõnavalik religioon *versus* usk. Nii on analüütikute hulgas mitmesuguseid arvamusi – ühed väidavad, et usu osatähtsus on vähenenud,[33] ja teised, et religiooni osatähtsus on tõusnud.[34] Küsimus on aga pigem defineerimises: mis on tänapäeva Eestis usu ja religiooni vahe?

Eesti vastanute vähene usu tähtsustamine on ilmnenud ka mitmetes teistes rahvusvahelistes uuringutes. Eesti ei ole erand, vaid sarnaseid vastuseid saadaksegi enamsekulariseerunud maades ja seda eriti luterliku taustaga Põhjamaades. Üks laiaulatuslikumaid oli „Gallup Internationali" läbi viidud küsitlus 2007–2008, kus kokku osales 143 maad või territooriumi. „Top 11" esimese koha maa, kus usul on väike tähtsus igapäevaelus, oli Eesti vaid 14%-ga, järgnesid Rootsi (17%), Taani (18%) ja Norra (20%).[35]

2.5. Usutalitused ja ühiskondlikud tavandid

Usulised talitused on ka nüüdisaja eestimaalastele tähtsad. Elanikkonna koguduse juurde toomisel aitaks tänapäeval kaasa nõukogude aja tundmaõppimine, sest on oluline mõista, et selleaegsete ühiskondlike tavandite ja ideoloogia kaudu sündisid uued arusaamad.

Nõukogude võim suhtus eriti kriitiliselt kirikuga seotud tavanditesse, kuna mõisteti, et just tavandid loovad inimese ja usulise ühenduse vahel tugeva sideme. Seepärast püüdsid võimud sotsiaalsete tavandite loomisega tasalülitada kohalike usuühenduste tegevust. Taustaks olid ka ametiisikute usu- ja rahvuspoliitilised püüdlused: eri rahvusest ja eri usundeid jälgivaid isikuid püüti aateliselt ühtlustada.

Müüte leidub kõikidel rahvastel. Müütide puhul on oluline „meie"-tunde

[31] Kimmo Ketola *et al*, Näkyykö usko elämässä? Uskonnollisuuden vaikutus suomalaisten asenteisiin, arvomaailmaan ja moraalikäsityksiin. Uskonto, arvot ja instituutiot. Suomalaiset World Values -tutkimuksissa 1981–2005. Tampere, 2007, 64–88.

[32] Ronald Inglehart, „The Silent Revolution in Europe: Intergeneration Change in Post-Industrial Societies." – The American Political Science Review, 1971, vol. 65, no. 4, 991–1017.

[33] Vt käesolevas kogumikus Kaido Soom lk 250.

[34] Vt käesolevas kogumikus Andrus Saar lk 74.

[35] Gallupi veebileht, http://www.gallup.com/poll/114211/Alabamians-Iranians-Common.aspx – vaadatud 11.11.2011.

loomine, mitte see, kuivõrd tõene on nende sisu. Nõukogude ajal olid laialt levinud müütide sellised tõlgendused, mis näitasid kirikut negatiivsest küljest. Selleks otsiti ka ideeliselt sobivaid teoseid ja kirjandust, mille tähtsust rõhutati koolis ja ühiskonnas. Näitena võib tuua Eduard Bornhöhe „Tasuja" ja „Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimsed päevad" jne.[36] Tööd tehti aktiivsemalt eestlaste seas ja varasemale usulisele passiivsusele, kahtlusele ja umbusule tehti vaid suurem rõhuasetus. Oluline on, kas oskame tagantjärele eraldada müütidest tõetera, või siis lubame neil kujuneda „pühaks tõeks". Selle kaudu saab võimalikuks, et müütidest on aastakümnete jooksul moodustunud tõekspidamised ja arusaamad, mille muutmine ei ole kerge. Kõneldes muistest vabadusvõitlusest, toob Tõnno Jonuks huvitava seisukoha: „Hoolimata religiooni käsitlemisest ka paljudes kaasaegsetes uurimustes, domineerivad neis endiselt narratiivil põhinevad ja ajalise kontekstiga väheseotud, pigem kaasaegsest või lähimineviku rahvapärimusest pärit olevad tõlgenduste analoogiad või hoopis universaalsed ja stereotüüpsed ning seetõttu mittemidagiütlevad interpretatsioonid." Muistne vabadusvõitlus ja selline stiil tähtsustada sündmusi kujunes välja 20. sajandi alguseks, mil muistne iseseisvusaja religioon oli oluline osa loodavas rahvusidentiteedis.[37] Minevikku on kasutatud ühe ideoloogilise tööriistana, millega luua ning kinnitada rahvusideoloogiat, hiljem nõukogude ideoloogiat. Hoolimata nõukogude aja ametnike „tublist tööst" on kiriklike kombetalituse tähtsus püsinud.

	EVS 1990 N = 879	EVS 1999 N = 1005	EVS 2008 N = 1379		
	Kõik vastajad	Kõik vastajad	Kõik vastajad	eesti-keelsed	vene-keelsed
Lapse sünd (ristimine)	57	53	57	48	77
Abiellumine (laulatus)	54	53	53	53	57
Inimese surm (matus)	64	64	64	63	81

Tabel 4
Kiriklike kombetalituste tähtsus aastatel 1990, 1999 ja 2008 (%).[38] Need vastajad, kes vastasid, et antud kombetalitus on oluline.

[36] Eduard Bornhöhe, Ajaloolised jutustused. Tasuja; Villu võitlused; Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimsed päevad. Pärnu, 1998. Rahvusliku müüdi tekkimise kohta paganluse ja rahvusluse näitel vt ka Lea Altnurme, Kristlusest oma usuni. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, 61–63.

[37] Tõnno Jonuks, „Eesti muinasusundi uurimisprobleemidest. Historiograafiline ülevaade." – Ajalooline Ajakiri 2/2010, 213–234.

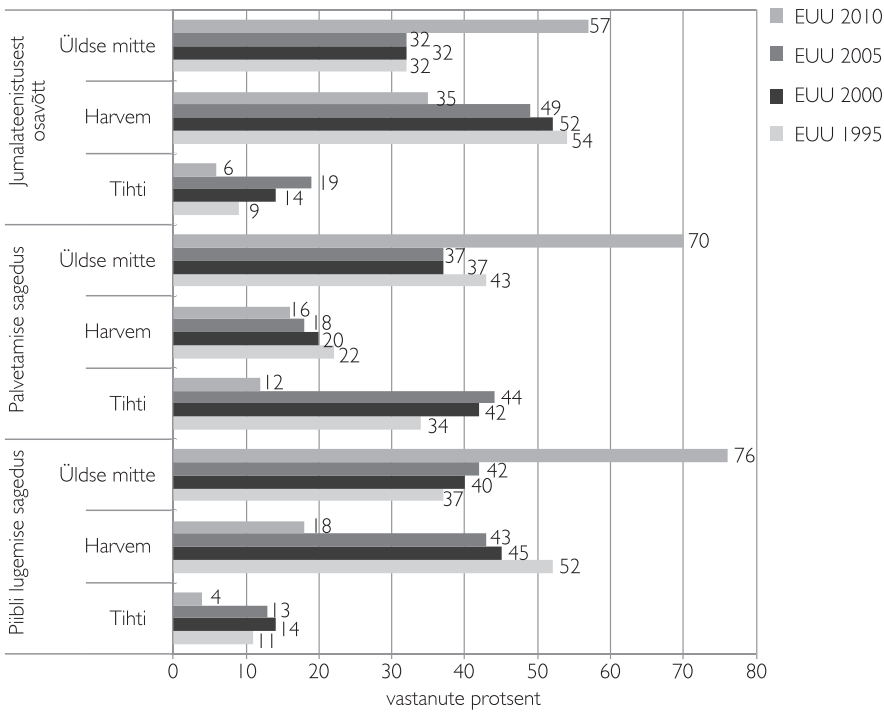
[38] EVS 1990, 1999 ja 2008, küsimus Q27. „Kas Te isiklikult leiate, et kiriklik kombetalitus on oluline järgnevate sündmuste puhul? – Lapse sünd, abiellumine, inimese surm."

Vaatamata sellele, et suuri eristumisi ei esine aastate lõikes, on kõnekas eesti- ja venekeelsete vastajate eristumine 2008. aasta näitel. Kõikidest vastanutest vähemalt pooled peavad kiriklikke toimetusi tähtsaks. See on mitmetele kirikutele üks olulisemaid kokkupuutepunkte rahvaga. Samas võivad kiriklikud talitused olla ka õpetuse jagamise kohaks nii praegustele kui ka tulevastele koguduse liikmetele.

3. Muutuvama iseloomuga arusaamad

3.1. Usuline osalus

Avaliku usuelu all mõistetakse selliseid tegevusi või talitusi, kus inimesed osalevad teiste inimestega koos, näiteks jumalateenistused. Privaatset usklikkust mõõdetakse palvetamise sageduse ja Piibli lugemise kaudu. Palvetamine on väga isiklik ja seetõttu küsitaksegi uuringutes: „Kui tihti te palvetate lisaks

Joonis 1
Usuelu praktiseerimine, EUU 1995–2010 (%).[39]

[39] EUU 1995 küsimus 100, EUU 2000 ja 2005 küsimus 68, EUU 2010 küsimus K33: „Kui tihti Te loete Piiblit?"; EUU 1995 küsimus 44, EUU 2000 ja 2005 küsimus 34, EUU 2010 küsimus K34: „Kui tihti Te palvetate (lisaks jumalateenistusele)?" ja EUU 1995 küsimus 41, EUU 2000 ja 2005 küsimus 33, EUU 2010 küsimus K35: „Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?".

jumalateenistusele?" Palvetamiseks peetakse kõnet või mõtet, mis on suunatud Jumalale. See võib ilmneda vaikimisena altari või ikooni ees või mitmete mediatatsiooniviiside kaudu. Religioonisotsioloogilistes uurimustes peetakse enda usklikuks pidamist ja uskumist Jumalasse ning palvetamise sagedust tähtsaimateks näitajateks. Need näitajad on väärtusteks, mis kirjeldavad kõige paremini usklikkust ja usu tähtsust indiviidile.[40] Kuna suurem osa vastajatest määratleb ennast mitteusklikuna, siis võib kokkuvõtlikult öelda, et avalik usuline osalus on vastanute seas madal. Vaatleme, kuidas usuelu praktiseerimine on muutunud möödunud 15 aasta jooksul.

Aastatel 1995, 2000 ja 2005 korraldati küsitlus postiküsitluse ja aastal 2010 personaalse intervjuuna. Joonis 1 on taas ilmekas näide sellest, kuidas uuringu läbiviimise meetod võib tulemusi mõjutada. Meetodite erinevus aitab osaliselt seletada 1995–2005 vastuste märkimisväärset erinevust võrreldes aastaga 2010. Kuna Nõukogude Eestis oli Piibli omamine kodus taunitav, võis lugemise sagedus taasiseseisvumise järel olla seotud sellega, et inimestel polnudki kodus võimalust seda teha – Piiblit ei olnud saada või oli sellel liiga kõrge hind. Seetõttu ongi mitmel varasemal aastal uuringusse lisatud küsimus „Kas teil on kodus Piibel?".[41] EUU 2010 uuringus sellist küsimus ei esitatud. Aastal 2010 üldse mitte Piiblit lugenute osakaal (76%) lubab oletada Piibli puudumist nende koduraamatukogudes.

Tuleb märkida, et igal religioonil on oma tõed, kas siis õpetaja/prohveti öelduna või Jumala Sõnana, nagu kristlaste Piibel. Piibel on kiriku õpetuse ja usu keskne allikas, kuid samas on see ka paljude jaoks raskelt mõistetav tekst. Piibli usukeel võib ilmalikule inimesele olla ilma lahtiseletamiseta tõeliseks „pähkliks". Läbi küsitluste aastate ei ole Piibli lugemine vastajate seas olnud soositud tegevus. Sagedasi lugejaid on vastanuist vaid 10%, harvem lugejate osakaal on langenud ja üldse mitte lugejate osakaal on aastaks 2010 märkimisväärselt tõusnud.

Üks avaliku usklikkuse mõõdupuid on jumalateenistustel käimine. Siinkohal peab märkima, et kuna Eesti puhul enamik vastanutest ei määratle ennast usklikuna, siis seotus kiriku kui institutsiooniga on nõrk.

Kirikus on kristliku elu keskmeks armulaud. See on traditsiooniliselt üks tähtsamaid avaliku usklikkuse ilmnemise vorme. Kahjuks ei oska me öelda, kas jumalateenistusel osalemisega on kaasnenud ka armulaual käimine, sest selle kohta ei ole arvamusküsitlustes küsitud. Jumalateenistusel käimine on pigem riigi ja piirkonna traditsioonidest ja kombestikust sõltuv. Näiteks roomakatoliku taustaga maades käiakse enam jumalateenistusel. Rahvusvahelistes uurimustes on toodud esile, et neis maades, kus on peamiselt levinud luterlus, ollakse passiivsed kirikuskäijad. Eestimaalaste jumalateenistusel osalemine on lähedane Põhjamaade traditsioonile. Toome võrdluseks Soome ja Eesti respondentide

[40] Raigo Liiman, Usklikkus muutuvas Eesti ühiskonnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001, 66–67.

[41] Näiteks EUU 1995, küsimus 99: „Kas Teil on kodus Piibel või Uus Testament?". Erinevate aastate uuringutes on vastusevariandid veidi erinevad.

vastavad näitajad Euroopa Väärtuste uuringust aastal 2008. Need puudutavad jumalateenistusel käimise tihedust 12-aastasena ja täiskasvanuna. Mitte kunagi ei käinud 12-aastasena jumalateenistustel Eesti vastanutest üle poole (60%) ja soomlastest 24%. Mõlema riigi vastanud on passiivsed jumalateenistustel käijad. Soomlased olid mõneti aktiivsemad kirikuskäijad ja seda eriti teatud pühade ajal.

3.2. Kelleks ennast peetakse

Eesti ühiskond on läbi elanud mitmeid päris põhjalikke muutusi. Aeg, tõekspidamised, kasvatus ja ühiskondlikud väärtused mõjutavad seda, kelleks ennast peetakse. Varasemast infopuudusest on liigutud ühiskonda, kus elatakse infokülluse keskel ning inimestel on rohkem võimalusi vabalt valida, mida nad peavad endale ja oma järglastele tähtsaks. Eesti ühiskonna muutused on olnud sedavõrd radikaalsed, et võib kurta pigem uurimuste puuduse kui külluse üle.

Usk on ilming, mida on üsna raske määratleda. Usklikkuse all võib mõelda nii hingelist, isiklikku kui ka institutsionaalset ehk kiriku või usulise ühenduse pakutavat. „Kelleks ennast peate?" on üks tugevamaid identiteedi ja usu seotust mõõtvaid küsimusi. Vastanud võivad vabalt valida vastuse ja selle kaudu väljendada oma maailmavaadet ja tõde, mis on neile kõige lähedasemad.

Rahvusvahelistes uurimustes on toodud usklikkust kui näitajat, mis kirjeldab ühiskonna sekulariseerumisprotsessi või siis selle taset. Siinkohal tuleb tõdeda, et on mitmeid tegureid, mis mõjutavad vastaja usklikkust. Tähtsaimateks neist on ehk kasvatus kodus ja koolis, eriti aga kodused arusaamad usust. Üldiselt on maal elavad inimesed oma arusaamistes konservatiivsemad, säilitavad traditsioone ja on tavaliselt usklikumad. Nii ei ole aga Eesti elanikkonna puhul, kuna konservatiivsus ja sotsiaalne kontroll eelistab siin pigem mitteusklikkust. Sotsiaalne kontroll ehk norm on väiksemas kohas inimestele olulise tähtsusega ja see tähendab ka sotsiaalset kohustust: inimene peab käituma teatud viisil, et saada rühma liikmeks või selle ühiskonna liikmeks, kus ta elab. Ta peab käituma normis sätestatud viisil ning seda ka kiriku või usuorganisatsiooni liikmena. Juhul, kui enese usklikuks pidamine, jumalateenistustel käimine jms ei kuulu kohalike käitumisnormide juurde, julgevad vähesed kirjutamata ühiskondlikke norme rikkuda, kuigi neil võib-olla isegi oleks usu vastu huvi.

Usklikkus on ülemaailmne ilming. On esitatud ka teooria, et usklikkus on osalt kaasa aidanud inimese ellujäämisele ja hakkamasaamisele. Usklikkus on tugevalt seotud selle kultuuriga, kus usklikkus ilmneb. Lapsed võtavad omaks usulisi arusaamu, mis on osalt kasvatuse kaudu saadud.

Tänapäevases käsitluses on usk ja usklikkus surutud sügavalt iga inimese isiklikku sfääri. Sellel põhjusel on usku ja usklikkust palju raskem uurida kui näiteks kiriku või mõne teise usulise organisatsiooni liikmeskonda. Liikmeks olemine ei taga seda, et vastanu on usklik. Tal võivad kirikusse kuulumiseks olla ka muud põhjused, näiteks traditsioon vms.

Uuringute tulemused varieeruvad aasate lõikes. Põhjuseks võivad osalt

olla ka erinevad vastusteskaalad: EVS uuringutes kasutati usklikkuse küsimuses kolmest skaalat ja EKN-i uurimustes viiest skaalat. Kitsam skaala annab vähem võimalusi valida ja võib seega lisada skaala äärmiste punktide osakaalu. Postiküsitlus (EUU 1995, 2000 ja 2005) tõenäoliselt tõstab usklikkuse protsenti, kuna ennast usklikuna määratlevad inimesed olid rohkem motiveeritud vastama.

	EVS 1990 N = 1008	EVS 2008 N = 1442	Vahe
Usklikud	19	42	+23

Tabel 5
Usklikkuse muutus EVS 1990 ja 2008 alusel (%).[42]

	EUU 1995 N = 1517	EUU 2010 N = 1008	Vahe
Usklikud	23	13	-10

Tabel 6
Usklikkuse muutus 1995 ja 2010 Eesti Kirikute Nõukogu uuringutes (%).[43]

	EVS 1990		WVS 1996		EVS 1999		EVS 2008	
Kas Te peate ennast…	eesti n = 621	vene n = 387	eesti n = 564	vene n = 397	eesti n = 602	vene n = 258	eesti n = 1003	vene n = 439
usklikuks	15	24	24	51	34	60	35	66

Tabel 7
Ennast usklikuks pidavate inimeste osakaal EVS 1990, 1996, 1999 ja 2008 eestikeelsete (eesti) ja venekeelsete (vene) seas (%).

	EUU 1995		EUU 2000		EUU 2005		EUU 2010	
Kas Te peate ennast…	eesti N = 967	vene N = 550	eesti N = 710	vene N = 359	eesti N = 477	vene N = 236	eesti N = 712	vene N = 296
usklikuks	15	38	22	62	27	72	6	29

Tabel 8
Ennast usklikuks pidavate inimeste osakaal EUU 1995, 2000, 2005 ja 2010 eestikeelsete (eesti) ja venekeelsete (vene) seas (%).

EVS uuringute möödunud 18 aasta lõikes on ennast usklikuks pidavate osakaal tõusnud (23%). Mõlema küsitluse metoodika oli sama – personaalne intervjuu. Kirikute Nõukogu kahe võrdleva küsitluse põhjal on ennast usklikuks pidanute osakaal hoopis langenud. Nii suurt erinevust võivad põhjustada mitmed

[42] EVS 1990, küsimus 340 ja EVS 2008, küsimus Q28: „Sõltumata sellest, kas käite kirikus või mitte, kas peate end usklikuks inimeseks, mitteusklikuks inimeseks, veendunud ateistiks."
[43] EUU 1995, küsimus 40 ja EUU 2010, küsimus K27: „Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end usklikuks, usu poole kalduvaks, ükskõikseks, ateismi poole kalduvaks, veendunud ateistiks."

tegurid, näiteks erinevad küsitlusskaalad ja muud metodoloogilised erinevused, aga ka juba eespool nimetatud vanema põlvkonna meie hulgast lahkumine.

Kõige rohkem on läbi aastate end usklikuks pidavaid inimesi venekeelsete vastanute seas. Kuni aastani 2008 on end usklikuks pidanute osakaal kasvanud ja aastaks 2010 järsult langenud. Muutus on suurem venekeelsete vastanute seas. Võrreldes aastaid 1990 ja 2010 võib öelda, et on sarnasusi selle vahega, et eestlaste seas on 9% vähem ja venekeelsete seas 5% rohkem usklikke kui 20 aastat tagasi.

Rahvusvahelistes uurimustes on leitud, et haridustaseme lisandudes usklikkus langeb, aga Eestis on saadud ka vastupidiseid tulemusi. Kõigi vastanute korrelatsioonimaatriksist on näha, millised on mõjutegurid.[44] Mida kõrgema haridustaseme on inimene saavutanud, seda enam kinnitab ta ka ankeedis, et on usklik. Eelkõige peavad ennast usklikuks just teiste rahvuste (venelaste jt) esindajad.

Usklikkuse uurimustes on tekkinud tava, et erinevates ühiskondades ja kultuurides üle maailma kasutatakse jaotust „usklik", „mitteusklik" ja „ateist". Seda me antud skaalat kasutades kahjuks siiski teada ei saa, kas vastates „usklik", on vastaja ka tegelikult usklik ja iseloomult vaga, Jumalat (või jumalusi) tunnistav ja neisse uskuv või siis vastupidi – see jääb vastanu enda teada.

EUU 2010 ankeedis küsiti kogudusse kuuluvatelt vastajatelt:[45] „Palun öelge, millal Te selle koguduse või usuliikumisega liitusite?" Vaid 5% koguduse liikmetest oli liitunud kogudusega möödunud kahe aasta jooksul, ülejäänud olid olnud koguduse liikmed kauem. Eestikeelsetest vastanutest olid need, kes pidasid ennast usklikuks, ka koguduse liikmed, usu poole kalduvatest ei kuulunud aga enamik kogudusse. Eestlaste seas leidus vähesel määral aga ka usu suhtes ükskõikseid ja isegi mõned ateistid, kes olid koguduse liikmed. Venekeelsete vastanute seas niisuguseid ei leidunud. Täheldasime sama ilmingut Euroopa Väärtuste uuringu 2008 andmete juures: sealgi leidus marginaalse ilminguna sarnaseid juhtumeid näiteks Saksamaal (katoliiklikes kogudustes), Taanis ja Soomes (luterlikes kogudustes).

Kõiki mõjutegureid, mis usklikkuse langust mõjutavad, ei ole muidugi võimalik teada. Need võivad olla näiteks muutused isiklikus elus, meediakajastus ja uudised ajakirjanduses, looduskatastroofid, aga ka inimese enda majanduslik heaolu ja ka majanduskriis aastal 2009–2010.

[44] Korrelatsioonimaatriksist on näha, et olulised seosed on usklikkusega vaid vanusel ja sool. Enam usklikud on naised ja eakamad inimesed. Muust rahvusest inimeste kohta annab korrelatsioonimaatriks kindla seose vaid usklikkuse ja vastaja soo vahel. Naised on usklikumad kui mehed. Võib lisada, et siiski vähem olulised seosed on hariduse ja linn-maa tunnuste korral, mis aitavad kinnitada, et mitte-eestlased on seda usklikumad, mida kõrgem on nende haridustase ja eelkõige on usklikumad ka need, kes elavad linnades.

[45] 165 vastajat EUU 2010 uuringus (16%) määratles ennast koguduse liikmena. Vastajate kogudusliku kuuluvuse kohta vt ka Tabel 1 lk 254.

4. Usklikkuse-ritualismi tüpoloogia[46]

4.1. Usklikkuse-ritualismi rühmad ja nende kirjeldus erinevates sotsiaaldemograafilistes lõigetes.

Religioonisotsioloogilistes uurimustes konstrueeritakse usklikkuse tüübid teatavate usklikkust mõõtvate näitajate põhjal.[47] Toome artiklis vastanute jaotuse usklikkuse tüüpide järgi. Sellise võimaluse annab rühma- (ehk klaster-)analüüs, mille kaudu on andmed teatud muutujate põhjal rühmadeks jagatud.[48] Sellised rühmad peaks edaspidi kergendama ka koguduste tööd, võimaldades erineva iseloomuga inimrühmadele lähenemist vastavalt nende eripärale.

Eesti puhul peab kindlasti arvestama, et arvamusküsitlustes osalejad määratlevad ennast peamiselt mitteusklikuna. Käsitledes eestlaste usklikkust ja usuga seotud kombeid ning toiminguid ja nende olulisust, tekkis vajadus uurida, kas leidub kinnitust väitele, et kuigi eestlaste käitumise taustaks on kristlik maailm, peegelduvad usuga seotud tavades ja uskumustes siiski paljuski ka sünkretistlikud arusaamad, kus on oluline osa tegevustel-rituaalidel ja väiksem osa usul endal. Kas küsitluste kaudu kogutud andmed võimaldavad leida tõendust sellele, et eestlaste usk ei ole pelgalt seotud otsese usuga Jumalasse, vaid väljendub (kohati isegi tugevamalt) ka läbi muude väljastpoolt kristlust üle võetud elementide või inimeste usu nende jaoks olulistesse asjadesse?[49] Selleks et teada saada, millised tunnused koos moodustavad mingi ühtse käitumis-viiside-uskumuste kogumi, vaatlesime viimase kahe aastakümne tüpoloogiaid ning rühmitasime sarnase meetodiga läbi viidud küsitluste põhjal 1999. aasta ja 2008. aasta vastajad nelja gruppi (vt klasteranalüüsi kohta Lisa 1, lk 139).

Saadud tüpoloogia lühikirjeldus on järgmine:

1. Usklikud – usuvad Jumalasse ja järgivad kiriklikke talitusi ja rituaale.
2. Usklikud ritualistid – usklikud, kellel on rituaalide osakaal olulisem kui usu oma.
3. Mitteusklikud ritualistid – mitteusklikud, kes peavad tähtsaks kiriklikke rituaale.
4. Mitteusklikud – inimesed, kes ei usu ja ei pea kiriklikke rituaale oluliseks.

Joonis 3 kajastab gruppide võrdlust 10-aastase perioodi jooksul. Näeme, et on toimunud väiksemad muudatused, kuid üldpilt jääb vaadeldud aastate lõikes suhteliselt sarnaseks. Seetõttu kasutame edaspidises analüüsis EVS 2008. aasta andmestikku.

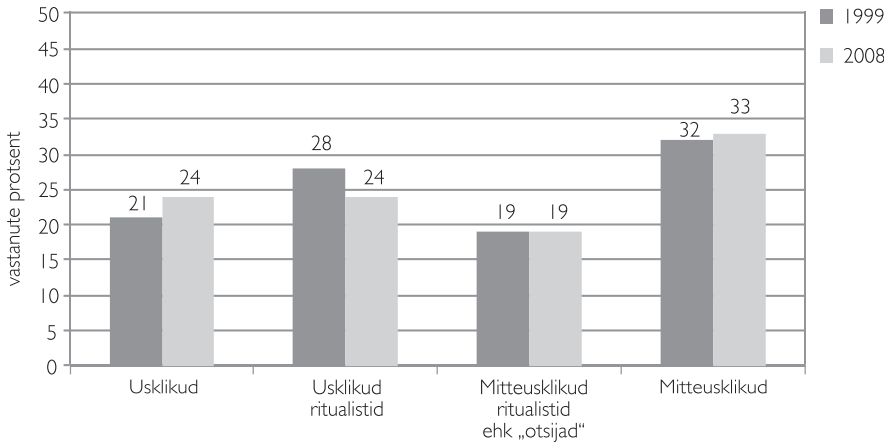
---

[46] Sarnast analüüsimeetodit kasutab käesolevas kogumikus Andrus Saar oma artiklis „Eestimaalane ja tema usk sotsioloogi pilgu läbi."

[47] Vt käesoleva artikli Lisa 1 ja Lisa 2, lk 141–142.

[48] Klasteranalüüsi meetodi lühikirjelduseks vaata käesolevas kogumikus Andrus Saar lk 63 ja Liiman 2001, 49 ja 77–79.

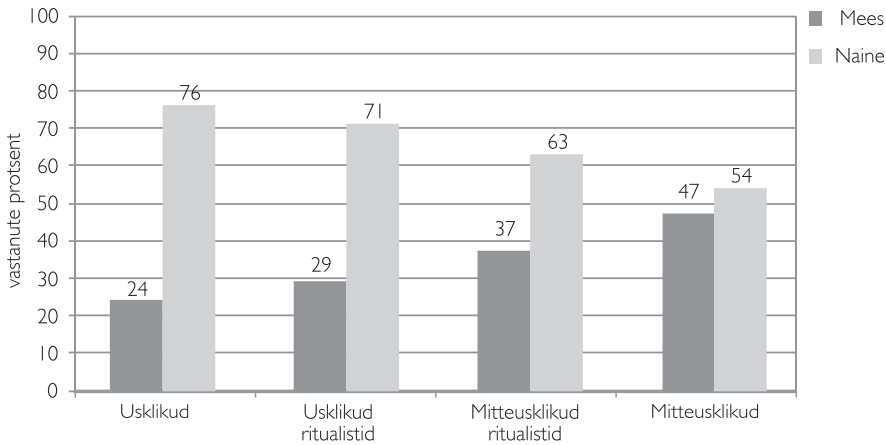
[49] Vaata ka käesolevas kogumikus Ringo Ringvee artiklit „Ristiusu kohtumine teiste vaimsete praktikatega – Eestimaa kogemus" ja Lea Altnurme artiklit „Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest".

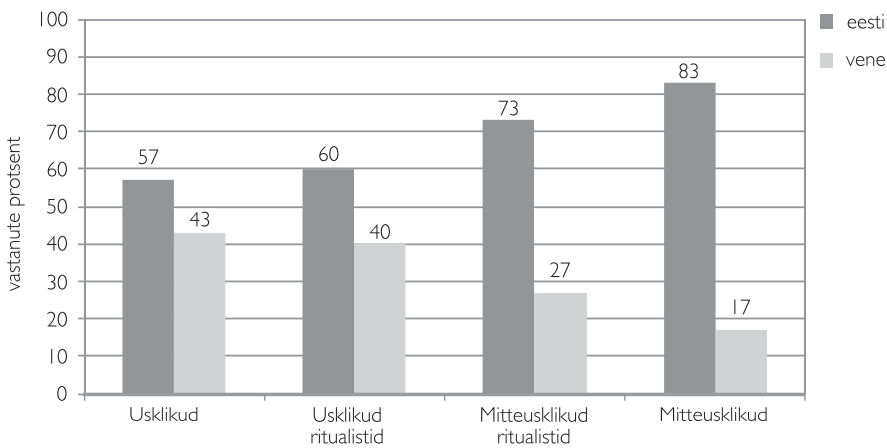
Joonis 2
Usklikkuse-ritualismi tüpoloogia (1), EVS 1999 ja 2008 põhjal.

Usklike rühma kuulus kõigist vastanuist 2008. aastal 24%, usklikke ritualiste oli samuti 24%, mitteusklikke ritualiste 19% ja mitteusklikke 33%. Usklike ja mitteusklike kui täielikult vastanduvate kategooriate puhul pole kumbagi rühma kirjeldavate tunnuste puhul muutusi. Kahe vahepealse rühma puhul – usklikud ritualistid ja mitteusklikud ritualistid, keda ühendab pooldav suhtumine rituaalidesse – saab rääkida mõningatest muudatustest. Mitteusklikud ritualistid vastasid aastal 2008, et ei usu Jumalasse, pattu, põrgusse ega ellu pärast surma (kuigi sama rühm neisse veel aastal 1999 uskus). Kahe aasta uuringuid võrreldes ilmneb ka, et usklike osakaal on suurenenud usklike ritualistide arvelt. Mitteusklikke ritualiste nimetame tinglikult ka „otsijateks", kuna aastatel 1999–2008 oli selle rühma sees toimunud kõige enam muutusi. Ühest osast mitteusklikest ritualistidest olid saanud siiski usklikud ritualistid, kellest omakorda teatud osa oli liikunud usklike rühma. Selline võiks olla selgitus, eeldades üldist suundumust, et inimesed tulevad kirikusse või usuühingusse, kuna neile on tähtsad teatud rituaalid-talitused või eelnevate põlvkondade traditsioonid. See ei tähenda veel otsest aktiivset osalust, alles hiljem võib toimuda usu fenomeni lahtimõtestamine ja lähenemine usule ehk indiviidi usuline sotsialiseerumine. Sellise protsessi kaudu omandab indiviid läbi koguduse liikmeks saamise ka uskliku inimese identiteedi ja selle kaudu usu Jumalasse. Mitteusklike osas ei ole aastatel 1999–2008 toimunud olulisi muutusi.

Analüüsides EVS 2008 põhjal loodud rühmade sotsiaaldemograafilisi näitajaid, paistab tugev eristumine vastajate soo lõikes (Joonis 3) – usklike seas on enam naisi kui mehi. Samuti on tugevat eristumist märgata Joonisel 4 – usklike seas on rohkem muust rahvusest inimesi ja mitteusklike seas eestlasi.

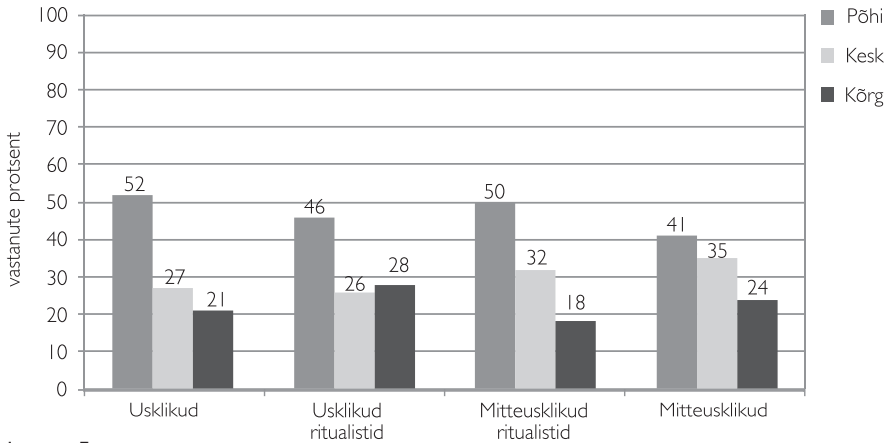

Joonis 3
Usklikkuse-ritualismi tüpoloogia (2) tunnuse „sugu" lõikes (EVS 2008).

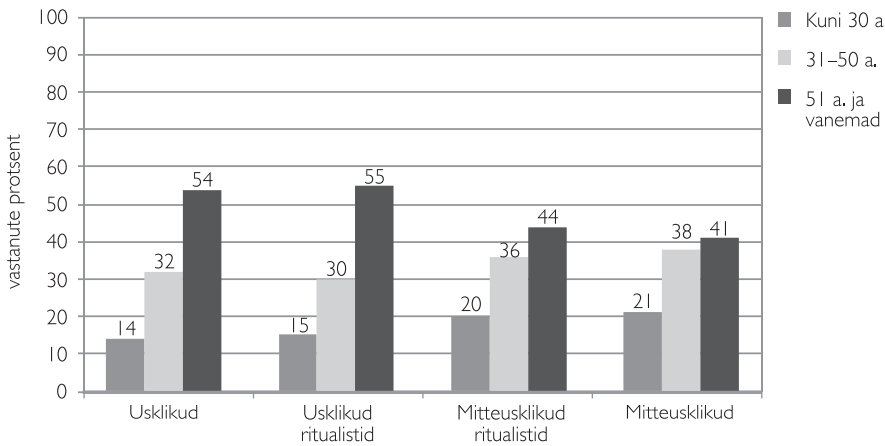

Joonis 4
Usklikkuse-ritualismi tüpoloogia (3) tunnuse „rahvus" lõikes (EVS 2008).

Jooniselt 5 näeme, et hariduse põhjal ei ole usklikkuse-ritualismi grupid sedavõrd tugevalt eristatavad. Märgatav on siiski põhiharidusega (või alla selle) inimeste suurem osakaal usklike hulgas ja mõnevõrra suurem keskharidusega inimeste osakaal mitteusklike ritualistide ja mitteusklike hulgas. Huvitav on kõrgharidusega inimeste jagunemine. Neid on enim usklike ritualistide hulgas (28%) ja kõige vähem mitteusklike ritualistide hulgas (18%). Seletus võiks olla selles, et kui kõrgharidusega inimesed pole usklikud, siis ei suuda nad ka rituaale enda jaoks oluliseks pidada. Neil on raske käia kirikus ainuüksi rituaalide pärast – mitteusklike ritualistide hulgas on kõrgharidusega inimesi vaid 18%. Pigem osutub kõrgharidusega inimene siis juba mitteusklikuks (24%).

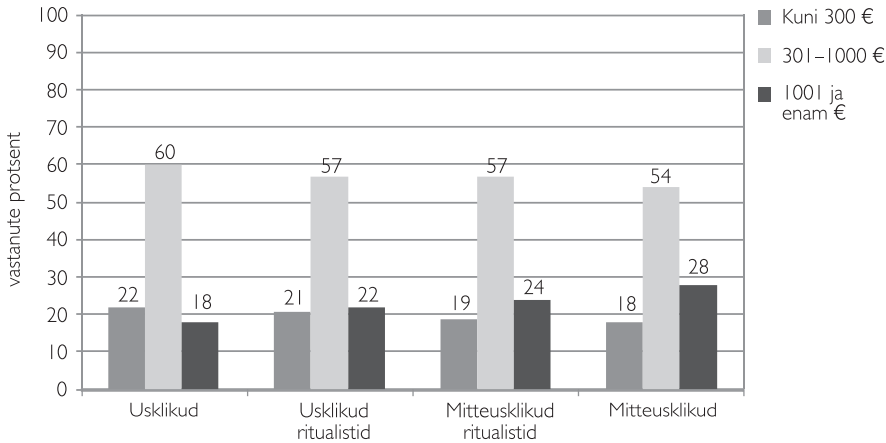

Joonis 5
Usklikkuse-ritualismi tüpoloogia (4) tunnuse „haridus" lõikes (EVS 2008).

Joonis 6
Usklikkuse-ritualismi tüpoloogia (5) tunnuse „vanus" lõikes (EVS 2008).

Joonis 6 näitab usklikkuse-ritualismi tüpoloogia vanuselist lõiget, kust ilmneb, et kõige noorema põlvkonna hulgas on usklikke ja usklikke ritualiste vähem (14–15%), samas on suurem noorte osakaal mitteusklike ritualistide ja mitteusklike hulgas (20–21%).

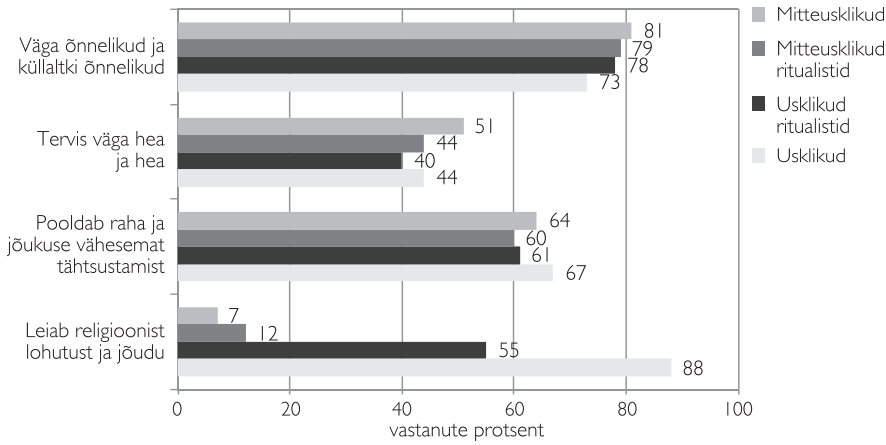
Joonis 7
Usklikkuse-ritualismi tüpoloogia (6) tunnuse „leibkonna igakuine sissetulek" lõikes (EVS 2008).

Joonisel 7 on toodud rühmadesisene jaotus vastaja leibkonna igakuise sissetuleku lõikes. Trend näitab, et usklike hulgas on kõige vähem kõrgeima sissetulekuga leibkondadesse kuuluvaid inimesi (18%). Mitteusklike hulgas on selle sissetulekugrupi leibkondade esindajaid 10% enam (28%).

4.2. Tervise, õnnelikkuse ja raha tähtsustamine usklikkuse-ritualismi tüpoloogia rühmades

Usu ja heaolu uurimustes on leitud, et usklikkus suurendab inimese rahulolu enda eluga ja lisab õnnetunnet. Antud väidet võivad mõjutada usklikkuse kvaliteet, isiklikud heaolu kriteeriumid, konkreetne ajahetk ning indiviidi usulise integratsiooni tase. Tuleb veel lisada, et usu mõju sõltub ka inimese elukeskkonnast ja tema kultuurilisest taustast. Uurides siintoodud väite kehtivust, saame esmapilgul üllatava tulemuse, kui vaatleme oma tervise seisundit ja õnnelikkust hinnanud inimeste vastuseid Joonisel 8. Usklike hulgas on väga hea ja hea tervisega inimesi 44%, seevastu mitteusklike hulgas on selliseid rohkem kui pooled ehk 51%. Väga õnnelikke ja küllaltki õnnelikke on usklike hulgas 73% ja mitteusklike hulgas 81%. Seega, väide, et usklikkus suurendab inimeste heaolu tunnet, ei saanud Eesti 2008. aasta küsitluses kinnitust. Samas tuleks arvesse võtta võimalikku asjaolu, et usklike kehvem tervis ja madal sissetulek tulenevad suures osas sellest, et usklikud inimesed on eakamad (vt Joonis 5), mis selgitab halvema tervise ja madalama varandusliku seisundi tausta.

Raha ja jõukuse vähesemal tähtsustamisel on usklike osakaal suurim (67%), järgnevad ateistid (64%). Seda ei saa samuti lugeda oluliseks erisuseks gruppide vahel, kuid põhimõtteliselt näitab see siiski, et usklike väärtused kalduvad pigem vaimsete kui materiaalsete poole. Viimane väide, mida kontrollime oma

Joonis 8
Usklikkuse-ritualismi tüpoloogia (7) erinevate tunnuste lõikes (EVS 2008).

uue tüpoloogia juures, on religiooni mõju inimestele. 88% usklikest väidab, et saab religioonist lohutust ja jõudu, sama väidab ka 55% usklikest ritualistidest.

Kokkuvõtteks saame antud analüüsi põhjal järeldada, et usklike hulka kuuluvad eelkõige teisest (mitte-eesti) rahvusest naised, vanemad inimesed ja need, kes kuuluvad madalaima sissetulekuga leibkondadesse. Eesti vastanute näitel ei aita usklikuks olemine inimest tunda ennast teistest oluliselt õnnelikumana ega tervemana. Usu poole pöörduvad inimesed eelkõige siis, kui vajavad lohutust või jõudu ja võib oletada, et nad teevad seda siis, kui kõik muud võimalused hingelise abi saamiseks on juba ära proovitud. Selles mõttes eristub Eesti muust lääne ühiskonnast (Euroopast ja USA-st), kus usklikkus on üldisem ja kiriku poole ei pöörduta vaid viimases hädas abi saamiseks. Samas annab meie poolt loodud tüpoloogia analüüs kinnituse rühmitamise eelselt püstitatud hüpoteesile, et rituaalide ja tavade järgimisel on Eesti inimeste jaoks usule lähenemisel oluline roll: nende tähtsuse tunnetamise abil jõutakse kirikusse või usulistesse ühendustesse ja usu juurde üldse.

5. Moraalikäsitlused ja käitumisviisid

Meile on õpetatud kodus, koolis ja ühiskonnas eetilisi arusaamu, mille põhjal me teeme otsuseid, kiidame heaks või hoidume erinevatest käitumisviisidest. Sisendatud moraalsed arusaamad ja kõlbelised väärtused toimivad isiku moraalikäsitlusi ja käitumist reguleerivate normidena. Usuline mõju oleneb sotsiaalsest ümbruskonnast. Mida sekulaarsem on ühiskond, seda vähem mõjutab arusaamasid usk.[50]

[50] Moraaliteemade põhjalikumaks käsitluseks vt ka käesolevas kogumikus Annika Laatsi artiklit „Eestimaalase moraal ning selle seosed tema religioossete hoiakutega".

Vaatleme kõigepealt EVS 1990–2008 uuringute põhjal suhtumist teatud käitumisviisidesse ja selle muutumist aastate lõikes. Uuringutes vaadeldud käitumisviisid olid järgmised: abielulahutus, abort, abielurikkumine, homoseksuaalsus, prostitutsioon, piletita sõitmine ühistranspordis, enesetapp, maksupettus, altkäemaksu võtmine, auto ärandamine, eutanaasia ja juhuslikud seksuaalvahekorrad. Käitumisviiside kohta esitati kokku 12 küsimust, mis on aastate lõikes võrreldavad. Analüüsime aastaid 2003 ja 2010 vastaja emakeele lõikes, kasutades lisaküsimusi.

5.1. Suhtumine käitumisviisidesse EVS 1990, WVR 1996 ja EVS 1999 ning EVS 2008 põhjal

EVS ja WVR uuringutes on eri aastatel uuritud erinevat arvu moraalitõekspidamisi ja käitumisviise. Valisime analüüsiks need, mis olid omavahel võrreldavad. Eesti vastanute puhul olid mõned vastused püsivad, näiteks suhtumine autoärandamisse. Tugevasti on aga aastatega muutunud suhtumine enesetappu. Toome ära nende vastused, kes vastasid küsitud nähtuse kohta, et seda ei saa kunagi õigeks pidada/pole kunagi õigustatud.

	EVS 1990, N = 1008	WVS 1996, N = 1021	EVS 1999, N = 1005	EVS 2008, N = 1518	Muutus
Abielulahutus	11	7	10	9	-2
Abort	14	14	18	22	+8
Abielurikkumine	30	–	33	43	+13
Homoseksualism	76	60	50	65	-11
Prostitutsioon	61	51	–	62	+1
Piletita sõitmine ühissõidukis	59	48	–	53	-6
Enesetapp	56	62	66	70	+14
Maksupettus	65	41	39	54	-10
Altkäemaksu võtmine	68	80	65	78	+10
Auto ärandamine	90	–	82	89	-1
Eutanaasia[51] e. halastussurm	36	17	20	23	-13
Juhuslikud seksuaalvahekorrad	–	–	39	44	+5

Tabel 9
Aastatel 1990–2008 vastanute suhtumine erinevatesse tõekspidamistesse ja käitumisviisidesse (%). Vastuste sõnastused: 1996 – „pole kunagi õigustatud"; 1990, 1999 ja 2008 – „ei saa kunagi õigeks pidada". Tabeli veerg „Muutus" näitab, kas antud nähtuse suhtes on äärmiste võrreldavate aastate võrdluses muututud sallivamaks (miinusmärgiga väärtused) või rangemaks (plussmärgiga väärtused).

[51] Küsimuse sõnastus oli eri aastate küsitlusankeetides erinev. EVS 1990: „Lootuses seisundis inimese õigus otsustada edasielamise asemel surma kasuks"; WVR 1996: „Parandamatu haige elu lõpetamine tema nõusolekul/eutanaasia"; EVS 1999: „Eutanaasia ehk halastussurm (ravimatu haige elu lõpetamine)".

Kõige vähem kiideti heaks autoärandamist ja kõige sallivamad oldi abielulahutuse suhtes. Suurim oli muutus enesetapu ja abielurikkumise osas, kus tõrjuvalt suhtujate arv oli aastate jooksul tõusnud vastavalt +14 ja +13%. Näeme, et suhtumine on võrreldes aastaga 1990 muutunud aastal 2008 sallivamaks nii eutanaasiasse kui ka homoseksualismi.

6. Kokkuvõtte asemel

6.1. Usklikkus

Usklikkuse määratlemisel tuleb arvestada kontekstiga, kus usklikkus ilminguna teostub või ei teostu. Selleks on näiteks isiklikud arusaamad, toimingud ja kollektiivsus. Lisaks tingimused ja ümbruskond, kus vastanud elavad ja toimetavad. Usklikkus ja mitteusklikkus võivad olla mitmepalgelised. Traditsiooni katkemisel või puudumisel minnakse sinna, kus on huvitavam, sisukam, meeleolukam. Kogudustes on vajalik mõelda, kuidas vastata inimeste vajadustele ja milliseks kujuneb indiviidi ja kiriku vaheline suhe.

EVS 2008 uuringus tuli ilmsiks, et viimastel aastatel (2005–2008) kogudusega liitunute seas on enese usklikuks pidajate osakaal madal, mis võib kirjeldada nii isikute ebakindlust kui ka ühiskonna üldist suhtumist usku, aga viidata ka kiriku sekulariseerumisele. Ka see, kas kellegi usklik-olemine on ühiskonna poolt taunitav ehk negatiivselt väärtustatud ning õpitud müütidel rajanev (pigem eestlaste seas), nõuab eraldi selgitust.

6.2. Valikud ja võimalused

Siinkohal on tähtis rõhutada, et inimesed valivad meeldimise järgi, kuhu nad sammud seavad. Üks madalamaid ja passiivsemaid osalusi ühiskondlikes organisatsioonides oli aastal 2010 osalemine kiriku- või usuorganisatsioonides. Tuleb tõdeda, et Eestis on valitsenud läbi aastate passiivsus kodanikuühiskonna organisatsioonides osalemisel. Inimesed teevad ise valikuid. Enne otsuste tegemist nad kaalutlevad ja neil on selleks ka õigus. Nii võib igaüks leida endale tarviliku vastavalt vajadustele või muuta selle endale sobivaks. Eesti ühiskond elab postmodernsuses koos oma kohalike eripäradega. Sellise ühiskonna tunnusteks on vabadus autoriteedi poolt määratud väärtustest ja arusaamadest ning selles ühiskonnas tehtavad valikud ei ole seotud ainult usuga. Inimesele on üha tähtsam enda ja lähedaste heaolu ja käekäik. Nii indiviidi kui institutsiooni seisukohalt on oluline, kuidas võita aega ja saavutada ***kontroll*** oma ***elu*** üle. Tänapäeval on palju valikuvõimalusi ja inimeste jaoks on oluline leida informatsiooni ülekülluse situatsioonis enda jaoks olulisim. Meediakanalite uute toodete (nt Facebook ja Twitter) ja teenuste arenguprotsess on lahutamatu osa koguduse elust. Eestimaalaste huvi usu ja kirikute vastu on olemas, aga liiga lähedast osalust peljatakse. Seetõttu

tuleb kirikutel ja kogudustel meediakanalite kaudu vahendatavale teabele pöörata suuremat tähelepanu, et rääkida inimestele õpetusest, põhimõtetest ja väärtustest nii digitaalses kui ka pabermeedias.

6.3. Kogudus ja kaasamine

Tänapäeva kiire ja heitlik ühiskond on väljakutse kiriku- ja usuorganisatsioonidele. Ilmalikus kontekstis tähendab see konkurentsi teiste vastavaid kogemusi pakkuvate sekulaarsete organisatsioonidega. Samas ei tohi unustada, et inimese iseloom ja põhiküsimused ei ole palju muutunud sellest ajast, kui tehti Piibli esimesed märkmed. Inimesed otsivad vastuseid isiklikele küsimustele ja me teame, et keegi leiab need vastused kristlusest, keegi kusagilt mujalt. Siiski ei kõnele see veel isiku seotusest ja aktiivsusest koguduse elus. Inimesi tuleb kutsuda vabatahtlikeks. Neile tuleb pakkuda koguduses võimalusi kaasalöömiseks ja otsustamises osalemiseks ning tegema midagi sellist, millel on tähtsus nii kaasatule endale, kogudusele kui ka ühiskonnale. Iga inimene otsib oma ellu püsivust, turvalisust ja kindlust. Osalus aitab kaasa rühmatunde tekkimisele ja oma emotsioonide väljaelamisele. Kogudus on koht, kust võib saada kristlikke väärtusi silmaspidavat abi ja teenuseid ning kus inimene saab omalt poolt jälle kaasa aidata abi osutamisele. Tuleb aga arvestada, et majandusliku surutise all ja perekohustuste tõttu ei ole paljudel võimalik kirikuid ja usulisi ühendusi toetada. Osaluse kaudu väljendab inimene ühiskondlikku vastutust, kasutades selleks nii enese kui teiste potentsiaali. Koos tegemine lisab arusaamist ja sallivust ning loob inimeste vahele sidemeid, hoolimata nende erinevustest. Koos töötades loome uusi innovatiivseid lahendusi, mille kaudu lahendame ühiseid probleeme, püstitame ühiseid eesmärke ning võtame vastu ühiseid väljakutseid.

Aastal 2010 on eestimaalase usk elav ja sünkretistlik ning seda just eestikeelsete vastanute seas. Ise tegemisse ja iseendasse uskumine on kõrge. Kuna pere on tähtis, siis paljudele on väga tähtsad koduste seisukohad. Tervema ja parema elu poole püüdlemine on mitmete eesmärk. Eesmärgid ja teed selle saavutamiseks võivad olla erinevad ning need teed võivad muu hulgas viia ka usulisse ühendusse või kirikusse, kuid seda ainult siis, kui seal osatakse pakkuda isikule aktsepteerimist, teostamisvõimalust, heakskiitu, sõpru, suhteid ja lõpuks meietunnet ning ühist eesmärki, mis ei ole vastuolus isiku enda eesmärkidega.

6.4. Rühmad

Rühma (klaster-)analüüsi põhjal jagasime vastanud rühmadeks, et paremini vaadelda ja mõista aastatel 1999 ja 2008 vastanute suhet usuga. Selline jaotus peaks kergendama koguduste tööd. Jagades vastanud statistiliste muutujate järgi rühmadeks, on näha, mis on vastanuid ühendavaks teguriks. Saadud neli rühma skaalal usklikud-mitteusklikud kirjeldavad rühma kuuluvate isikute huvi ja mentaalset kaugust suhtes kiriku/kogudusega. Olulist osa vastanutest iseloomustas rituaalide ehk kiriklike toimetuste tähtsustamine. Kirikutepoolne info levitamine suurendab inimeste huvi koguduste vastu ning nende küsimustele vastamine aitab ennetada võimalikke valearusaamasid ja konflikte.

6.5. Sõnum

Religioonisotsioloogilistes uurimustes on täheldatud, et inimesed võivad tulla vanade traditsioonide juurde tagasi pärast nende taasärkamist või taassündi. Kuna näeme sageli tühjasid kirikuid, võib möödunud aeg tunduda tänapäevaga võrreldes parem ja ideaalsem. Tuleb märkida, et meil ei ole mingit teavet selle kohta, kuivõrd varasemad sugupõlved tegelikult tahtsid osaleda jumalateenistusel või muus kirikutegevuses. On võimalik, et enamik neist osales avalikus usuelus sotsiaalsest kohustusest või isegi pealesunnitult. Tänapäeval esitatakse kirikutele ja usuühendustele mitmeid kriitilisi küsimusi ja nõudmisi. Kõikidele, ka ebameeldivatele küsimustele on vaja vastata, sest küsija ei tarvitse teada, et küsimus on ebakorrektne. Küsimused osutavad, et inimesed otsivad või elavad ennast välja. Kiriku sõnumi tõlgendamine ja avamine tänasesse päeva nõuab süvenemist, pidevat koolitust ning enda täiendamist nii töötajate kui vabatahtlike poolt. Vaid juhul, kui kirikutel ja usuorganisatsioonidel on soovi pakkuda usuotsijatele nende hingeelu ehitamise ehitusaineid ja mõttelist ruumi, mis austab iga persooni erisust, annab see inimesele hingelise kasvu võimalused. Toetust ja tuge ei vaja mitte ainult tulijad, vaid ka koguduses töötavad vaimulikud enese teostamiseks.

6.6. Muutuste keskel

Ühiskondlikud muutused panevad inimese pidevalt esitama oma identiteedi kohta küsimusi. Kogudustel on oma koht ühiskonnas ja nende ülesandeks on rõhutada iga inimese ainulaadsust, näha iga inimest Jumala looduna ja teiste inimestega võrdsena. Kirikute jaoks on tähtis inimesi aktiveerida ja pakkuda neile erinevaid võimalusi ja võimalikke lahendusi. Tee eneseteostamisele ja elu eesmärgi saavutamisele võib minna ka koguduse kaudu. Üksteise mõistmiseks vajame ühiskonnas dialoogi. Ajaloo traumade ja ebaõnnestumiste, nende tõdede ja valede lahtimõtestamine on vajalik, et need ei siirduks edasi järeltulijatele. Majanduslike püüete keskel ei tohiks unustada neid, kes enim abi vajavad.

Eestimaalaste usklikkust analüüsides on jätkuvalt oluline vaadelda eestlasi ja teistest rahvustest inimesi eraldi. Tugev eristumine ilmneb aastatel 1990–2010 läbi viidud uuringutes enda usklikuks pidamise küsimuses. Aastate lõikes see näitaja eestlastel tõuseb ja siis järsku kahaneb, mitte-eestlastel aga on tõususuunaline ja siis toimub mõningane kahanemine, kuid mitte nii madalale kui eestikeelsete vastajate puhul. Selle nähtuse taustaks on mitmed mõjutegurid, mille tähelepanuta jätmine teeb olukorra seletamise raskeks. Üks nähtav põhjus on kindlasti ka erinevates uuringumeetodites – ühel juhul postiküsitlus, teisel isiklik intervjuu.

Eesti eripäraks on 2010. aasta arvamusküsitluse põhjal järgmised nähtused: 1. Mida väiksem asula, seda vähem leidub seal usklikke. Nii on näiteks linnades elavad inimesed maainimestest usklikumad. 2. Sissetulekust inimeste usklikkus ei sõltu. 3. Naised on meestest usklikumad. 4. Enim erinevusi leidub rahvuse/kodakondsuse ja keele jaotuse põhjal.

6.7. Põhimõtted ja koguduse strateegia
Usk võib osutuda keskseks ja püsivaks turvalisust pakkuvaks elemendiks kõige muutuva keskel. See määrab pere ja selle liikmete valikud ning selle kaudu tuleviku valikuvõimalused, pakkumaks variante enda teostamiseks ning oma ootuste elluviimiseks. Kirikud ja usuorganisatsioonid võivad arutada teoloogilisi küsimusi ja neid nõudmisi, mis tulevikus pannakse koguduste liikmetele. Kogudused võivad teha selle põhjal strateegilisi otsuseid, mida hakatakse hiljem ellu viima. Strateegia edukaks läbiviimiseks on vaja anda vajalikud „tööriistad" ehk oskused ja valmidused vaimulikele ning koguduse liikmetele. Majanduslik tugi ja abivahendid annavad paremad võimalused töö korraldamiseks.

6.8. Arusaamad
Eestimaalased on oma arusaamades suhteliselt konservatiivsed ja traditsioonilised. Kui üldistada vastuseid tervele Eesti elanikkonnale, siis on näha, et üle poole elanikest ei pea kunagi õigeks autoärandamist, altkäemaksuvõtmist, homoseksualismi, prostitutsiooni, piletita sõitmist ühistranspordis, enesetappu ega maksupettust. Näiteks muusse seksuaalse käitumisega seonduvasse suhtutakse leebemalt ja vaid alla poole vastanutest ei pidanud õigeks juhuslikke seksuaalvahekordasid. Isiku elu mõtestamisel ja väärtustamisel võib kogudusel olla märkimisväärne roll. Vanemad vajavad tuge nii kasvatamises kui ka kasvatajaks olemises. Mõnede eranditega võib 1990–2010 küsitluste vastuste põhjal väita, et samas ühiskonnas kasvanud isikud omavad olenemata rahvusest tõenäoliselt üsna sarnaseid tõekspidamisi ja käitumisviise.

6.9. Tõlgendused
Inimesed kannavad endaga kaasas müüte ja arusaamasid, mis jõuavad nende teadvusesse erinevaid teid pidi. Müütide ja arusaamade tõlgendustes annab enim tooni kuulumine teatavasse keelerühma ning selles keelerühmas kehtivad ajaloolised tõed ja kultuurilised hoiakud. Kõik müüdid ei ole tõepärased, aga ometi me vajame neid, nagu ka kriitilist suhtumist neisse. Parim, mida sisemine usklikkus võib meile pakkuda, on see, et ta õpetab meid elama sellega, mida me teame ja lisaks sellega, mida me ei tea. Usulise seletamise ülesanne ei ole kõige ebateadliku lahtiseletamine, vaid pigem erinevate mõtteliste piiride, võimaluste arusaam ja inimlike puuduste mõistmine ning kaitse.

6.10. Isiksuse usuline hüpe
Taanlane Søren Aabye Kierkegaard (1813–1855) on Euroopa üks omalaadsemaid filosoofe. Taani luterliku kiriku suhtes oli Kierkegaard kriitiliselt meelestatud, aga samas heade soovidega mõtleja. Kierkegaard kirjeldas usku kui hüpet tundmatusse: „Seisan järsakul ja teisel pool on Jumal. Nii ma siis usun. Ma pean hüppama lootes ja uskudes, et võin hüpata. See on minu valik. Mis edasi saab, pole enam tähtis. See on mõtteline hüpe sealpoolsesse, väljapoole seda maailma, mis meid ümbritseb, usuhüpe, mida ei saa teha loogilistele

järeldustele tuginedes, vaid mis on pigem mõistuse seisukohast absurdne."[52] Positiivselt mõeldes võib hüpe tuua isikule suurt rõõmu, nagu vabanemist liigsest hingelisest koormast, piiratusest, stereotüüpidest, mille vangid me oleme. Kõige tähtsam, et see avab inimesele tee nähtamatusse.

Lisa 1
Klasteranalüüsi tunnused ja metoodika

Klasteranalüüs viidi läbi, kasutades 1999. a WVS ja 2008. a EVS andmestikke, kuna mõlemad uuringud olid tüpoloogia-tunnuste lõikes omavahel üks-üheselt võrreldavad.
Klastrid moodustati 14 tunnuse baasil:
Usuühendusse kuulumine
Usulise talituse tähtsus – sünd
Usulise talituse tähtsus – abielu
Usulise talituse tähtsus – surm
Kirik suudab leida vajalikud vastused: moraalsetele probleemidele
Kirik suudab leida vajalikud vastused: pereelu probleemidele
Kirik suudab leida vajalikud vastused: hingelistele vajadustele
Kirik suudab leida vajalikud vastused: ühiskonna probleemidele
Kas sa usud: Jumalasse?
Kas sa usud: elusse pärast surma?
Kas sa usud: põrgu olemasollu?
Kas sa usud: taeva olemasollu?
Kas sa usud: pattu?
Kas sa usud: reinkarnatsiooni?

Ülaltoodud küsimustele antud vastused olid jaatavad ja eitavad (1-jah, 2-ei). Kuna respondente oli mõlemal aastal üle tuhande (1999, N = 1005; 2008, N = 1518), siis kasutasime K-keskmiste klasterdusmeetodit koos muutuvate keskmistega. K-keskmiste meetod eeldab, et klastrite arv antakse enne analüüsi alustamist ette. Proovisime 3 ja 4 klastriga. Kuigi statistiliselt olid (nii ANOVA kui ka F-karakteristiku kaudu) kõik tunnused piisavalt mõjusad mõlema etteantud klastrite arvu korral, oli näha, et 4-klastriline lahendus osutus siiski sisukamaks, võimaldades välja tuua selgepiirilisemalt eristuvad usklikkuse ja rituaalidega seotud tüübid. Nimetasime seda usklikkuse-ritualismi tüpoloogiaks. Lisa 2 tabelis toome ära klastrite võrdluse kõikide kasutatud tunnuste ja mõlema aasta lõikes.

[52] Søren Aabye Kierkegaard, Concluding Unscientific Postscript. Princeton University Press, 1960, 30–35. Teose originaalpealkiri on Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift.

Lisa 2
Tunnused ja nende väärtused usklikkuse-ritualismi tüpoloogia loomisel

Kuna tegemist oli jah/ei vastustega, siis tekkisid ka klastrite keskmised vastavalt positiivsete (+) või negatiivsete (–) vastuste alusel. Vastavalt plusside-miinuste paiknemisele ongi loodud tüpoloogias nimetatud 4 tüüprühma.

		1999				2008			
		Klastrite numbrid ja nimetused				Klastrite numbrid ja nimetused			
Nr	Tunnus	1. Usklikud	2. Usklikud rituallistid	3. Mitte-usklikud rituallistid	4. Mitte-usklikud	1. Usklikud	2. Usklikud rituallistid	3. Mitte-usklikud rituallistid	4. Mitte-usklikud
1.	Kogudusse kuuluvus	+	–	–	–	+	–	–	–
2.	Sünd	+	+	+	–	+	+	+	–
3.	Abielu	+	+	+	–	+	+	+	–
4.	Surm	+	+	+	–	+	+	+	–
5.	Moraali-probleemid	+	+	–	–	+	+	–	–
6.	Pereelu probleemid	+	–	–	–	+	–	–	–
7.	Hingelised vajadused	+	+	+	–	+	+	+	–
8.	Ühiskonna probleemid	–	–	–	–	–	–	–	–
9.	Usk Jumalasse	+	+	+	–	+	+	–	–
10.	Elu pärast surma	+	–	+	–	+	–	–	–
11.	Põrgu	+	–	–	–	+	–	–	–
12.	Taevas	+	–	–	–	+	–	–	–
13.	Patt	+	–	+	–	+	+	–	–
14.	Reinkar-natsioon	+	–	+	–	+	–	–	–

6 EESTIMAALASTE OOTUSED KIRIKULE

Liina Kilemit, Anu Rentel

Artiklis keskendume peamiselt kahele küsimuste ringile, milleks on jumalateenistustel osalemine ja inimeste ootused kirikutele. Ootusi kirikutele vaatleme nii individuaalses kui laiemas, ühiskondlikus plaanis. Artiklis analüüsime põhiliselt uuringu „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010) andmeid.[1]

Seda, kui sageli ja millised elanikkonna rühmad jumalateenistustel osalevad, on Eestis elanikkonna usklikkust puudutavate küsitluste käigus ka varem uuritud. Mõnel juhul on küsimust vaadeldud ka ameerika sotsioloogide Starki ja Glocki esitatud usklikkuse mitmedimensioonilise mudeli raames. See mudel vaatleb inimese usklikkust kui väga mitmetahulist nähtust, mis ei sisalda endas mitte ainult usku Jumalasse, vaid ka usulist käitumist (nagu näiteks omaette palvetamine või jumalateenistustel osalemine), teatud laadi eetilistest ja moraalsetest arusaamadest tulenevat käitumist või suhtumist mingitesse teguviisidesse, teatud usuarusaamade või ideede pooldamist ning teadlikkust nendest. Stark ja Glock on neid mõõtmeid nimetanud rituaalseks, tagajärgede, intellektuaalseks ja ideoloogiliseks dimensioonideks.[2] Tänu sellisele mitmemõõtmelisele lähenemisele saame jumalateenistustel osalemist vaadelda inimese usulise käitumise ühe osana, mitte pelgalt kui „kirikus käimist". Ka „Elust, usust ja usuelust" küsitlustes on see küsimus varasemalt püstitamist leidnud.[3] Artiklis vaadeldakse jumalateenistusel käimist siiski pigem taustana teisele, ootuste temaatikale.

Tuleb tõdeda, et võrdlusandmeid ootuste temaatikale oli raske leida just kirikuväliste inimeste osas. Võib väita, et Eestis ei ole seda teemat vähemalt suurte kvantitatiivsete uurimuste käigus käsitletud. Ootamatult keeruliseks osutus sääraste uuringute leidmine isegi mujalt maailmast. Meile sattus küll kätte terve rida saksakeelsetes riikides läbiviidud mahukaid ja igati esinduslikke ning usaldusväärseid küsitlusi, mis antud teemat vaatlevad, kuid kõik need olid tehtud kirikute liikmeskondade hulgas ega puudutanud kirikuväliseid ühiskonnaliikmeid.[4] Siiski pakkusid need mingitki võrdlusmaterjali eelkõige

[1] „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010); ankeedi koostas Eesti Kirikute Nõukogu ja uuringu viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll.

[2] Rituaalse, ideoloogilise ja tagajärgede dimensiooni kohta vt: Raigo Liiman, Usklikkus muutuvas Eesti ühiskonnas. Tartu, 2001.

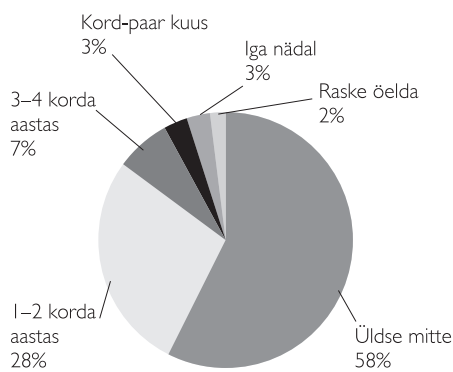
[3] Uuringud „Elust, usust ja usuelust" (EUU) 1995, 2000 ja 2005 viis postiküsitlusena läbi Eesti Kirikute Nõukogu. Andmebaase kaalus demograafiliste mudelite alusel sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll 2010. aastal.

[4] Siiski pakuvad mitmedki neist väga huvitavaid tulemusi spetsiifiliste rühmade kohta, nagu noored või kiriku tegevusest distantseerunud. Vt Ökumenische Basler Kirchenstudie: http://www.erk-bs.ch/downloads/studien ja „Weltsichten, Kirchenbindung, Lebensstile". Vierte EKD – Erhebung über Kirchenmitgliederschaft: http://www.ekd.de/download/kmu_4_internet.pdf

käsitletud teemaderingi ja küsimustiku osas. Samas tuleb tõdeda, et ootuste teema kerkib oma olulisusega lausa ekstreemselt esile ning seda üsna laial rindel alates kristliku sõnumi kuulutamisest ja hingehoiualasest tegevusest ning lõpetades avaliku diskussiooniga kiriku õigustest ja rollist kas või riiklike pühade tähistamisel või meedias ilmuvates seiskohavõttudes moraali ja eetika teemadel. Juhul kui kirik püstitab endale eesmärgi tänapäeva ühiskonnas aktiivne olla, ei saa ta kuidagi efektiivselt tegutseda, mõistmata oma liikmete ja teatud määral ka kirikuväliste inimeste ootusi endale. Kui meie läänepoolsete naabrite juures on kirikutöö tegijad olnud juba aastakümneid relvastatud üsna põhjalike teadmistega kirikuliste ootuste kohta, siis käesolev artikkel püüab veidigi meil valitsevat lünka täita, andes siiski aru, et oluline osa teema lahtimõtestamisest eelkõige kvalitatiivsete metoodikate abil jääb siiski edasisi uuringuid ootama. Sotsioloogid saavad erinevaid meetodeid kasutades nimetatud ootusi kirjeldada, aga ootustele vastamise otstarbekuse üle saavad otsustada vaid Maarjamaa hingekarjased. Samas, isegi kui Eestimaal tegutsevad konfessioonid ei pea oma põhimõtetest lähtuvalt võimalikuks elanikkonna teatavatele ootustele vastamist, on ometi igal juhul hea neid ootusi teada.

1. Jumalateenistustest osavõtt

Jooniselt 1 on näha, et veidi üle poole Eesti elanikkonnast ei käi enda sõnul jumalateenistusel mitte kunagi. 28% on neid, kes käib seal üks-kaks korda aastas ehk siis tõenäoliselt suuremate pühade, nagu jõulude või ülestõusmispühade ajal. Seega üle kolme korra aastas osaleb jumalateenistustel vaid 13% vastanutest.

Joonis 1
„Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?"[5] Kõik vastajad (N = 1009; mehi 472, naisi 537).

[5] EUU 2010, küsimus K35.

Enne detailsema analüüsi juurde asumist kirjeldame siinkohal neid sihtrühmi, kelle põhjal me uuringutulemusi analüüsime. Me võtsime vaatluse alla sellised vastajaid iseloomustavad tunnused nagu kogudusse kuulumine, jumalateenistustel käimise sagedus, usklikkus, sugu, vanus, haridus ning rahvus. Juhime tähelepanu sellele, et tegemist on ütluspõhiste andmetega – vastused tuginevad üksnes vastaja enda määratlusele. Näiteks me ei tea tegelikult, kas end koguduse liikmeks nimetav inimene on ka päriselt koguduse liige või kas väidetavalt iga nädal jumalateenistusel käiv inimene ka tegelikult seda teeb. Seega oleks sihtrühmade nimetamisel korrektsem kasutada näiteks selliseid väljendeid nagu „end koguduse liikmeks pidavad inimesed", „enda sõnul sageli jumalateenistustel käivad inimesed" või „end usklikuks pidavad inimesed", aga lugemise hõlbustamiseks otsustasime oma tekstis kasutada lühemaid ja lihtsustatud väljendeid, nagu „koguduste liikmed", „sageli jumalateenistustel käivad inimesed", „usklikud".

Mida detailsem analüüs meile jumalateenistusel käimise sageduse kohta näitas? Ei ole üllatav, et kogudustesse kuuluvad inimesed (neid oli kõikidest küsitletutest 16%) osalevad teenistustel sagedamini kui sinna mittekuuluvad inimesed (neid oli kõikidest küsitletutest 84%).[6] Kogudustesse kuulujatest on viimase aasta jooksul teenistustel osalenud valdav enamus ehk 88%, mittekuulujatest 34%. Kahjuks ei ole väikese vastajate arvu tõttu võimalik võrrelda kõigi konfessioonide ja koguduste liikmete teenistustel käimise sagedust. Mingisugusegi võrdluse saamiseks võtsime vaatluse alla kolm gruppi: luterlike koguduste liikmed, õigeusu koguduste liikmed ning kolmandas grupis summeerituna muude koguduste liikmed.[7] Selgus, et kõige aktiivsemad teenistustel käijad on muude koguduste liikmed. Neile järgnevad õigeusu koguduste liikmed ning kõige harvem käivad jumalateenistustel luterlike koguduste liikmed.

Ilmselt ei ole lugejale midagi üllatavat ka selles, et ennast usklikuks pidavad inimesed käivad sagedamini jumalateenistustel kui usu suhtes ükskõiksed ja ateistid (usklikud moodustasid kõikidest küsitletutest 13%, usu poole kalduvaid oli 27%, usu suhtes ükskõikseid 33%, ateismi poole kalduvaid 13% ja veendunud ateiste 10%).[8] Usklikest on viimase aasta jooksul jumalateenistustel osalenud 85%, usu poole kalduvatest 69%, usu suhtes ükskõiksetest 23%, ateismi poole kalduvatest 21% ja veendunud ateistidest 8%. Viimati nimetatud on teenistustel osalenud üks-kaks korda aastas.

Naised osalevad jumalateenistustel sagedamini kui mehed. Kõige harvemini osalevad teenistustel noored, kuni 29-aastased, ja kõige sagedamini eakamad,

[6] EUU 2010, küsimus K25: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse või usuliikumisse?"

[7] EUU 2010, küsimus K26: „Millisesse [kogudusse või usuliikumisse Te kuulute]?" Kogudusse kuuluvaks määratles ennast 165 vastajat 1009st; konfessionaalne jaotus vastajate kaupa oli järgmine: luterlased 73, õigeusklikud 53, katoliiklased 9, baptistid 9, adventistid 3, nelipühilased 3, jehoovatunnistajad 3, metodistid 1, muhameedlased 1, muud 8. Üks vastaja keeldus vastusest ja üks ei osanud vastata. Vastajate kogudusliku kuuluvuse kohta vt ka Tabel 1 lk 254.

[8] EUU 2010, küsimus K27: „Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end usklikuks, usu poole kalduvaks, ükskõikseks, ateismi poole kalduvaks, veendunud ateistiks?"

60–74-aastased inimesed. Vanuse ja jumalateenistustel osalemise lineaarset seost „rikub" veidi 40–49-aastaste grupp – nemad osalevad teenistustel veidi sagedamini kui 30–39-aastased ja 50–59-aastased. Teistest rahvustest inimesed käivad sagedamini kirikus kui eestlased – nende seas on suurem nii teenistustel käijate osakaal kui ka osalemise sagedus.

Olgugi et jumalateenistustel osalemine on rituaalse aspektina vaid osa inimese religioossusest, peame siinkohal siiski oluliseks selgitada, miks ülalnimetatud kolme rahvastikurühma usklikkuse näitajad on mõnevõrra kõrgemad kui teiste gruppide omad. Nimelt kinnitavad ka käesoleva uuringu andmed üldteada tõsiasja, et naised, eakad ja rahvusvähemused kalduvad üldiselt olema religioossemad kui teised ühiskonnagrupid. Religioonisotsioloogidel on selle kohta, miks see nii on, arvukalt teoreetilisi seletusi. Esitame siinkohal mõned tuntumad seisukohad.

Esiteks on naiste suuremat religioossust täheldatud kogu maailmas ja seda kinnitavad ka varasemad Eestis läbiviidud uuringud. Mõned sotsioloogid on selle nähtuse seletamiseks püstitanud teese, et naistel on selgemalt väljakujunenud süütunne, rohkem hirme ja muresid, nad olevat emotsionaalsemad ja deprivatsiooni suhtes tundlikumad ning religioossete eksistentsiaalsete küsimuste ja vastuste suhtes ühiskonna poolt oluliselt rohkem mõjutatud kui mehed.[9] Samuti on just naised, eelkõige emad ja vanaemad, religioossete tavade kandjad.[10] Seda seisukohta kinnitab ka „Elust, usust ja usuelust" uuring. Küsimusele, kellelt saadi oma lapsepõlvekodus usualaseid teadmisi, vastati ülekaalukalt vanaema või ema.[11]

Raigo Liiman esitab mitte-eestlaste suurema usklikkuse seletamiseks 2001. aastal uuringutulemuse, mille kohaselt on siinsete venelaste jaoks religioon, täpsemalt õigeusk, nende etnilist identiteeti tugevdavaks teguriks.[12] See aspekt on tegelikult iseloomulik paljudele diasporaas elavatele etnilistele rühmadele. Muidugi on ka teisi põhjusi, miks venelased on usklikumad: protestantlusest mõjutatud ühiskonnad näivad ka üldiselt olevat ilmalikustumisele vastuvõtlikumad kui õigeusklikus või katoliiklus traditsioonis elavad rahvad.[13] Räägitakse ka mitmetest rituaalsetest, teoloogilistest ja rahvuspsühholoogilistest põhjustest ning kindlasti ei saa mööda minna ka kirikute ajaloolisest rollist ja positsioonist vastavalt siis eestlaste või venelaste kodumaal. Viimase tõestuseks olgu märgitud, et ka Venemaal elav venelane arvatakse olevat usklikum kui kodumaal elav eestlane.

Mis on aga eakamate inimeste suurema religioossuse põhjuseks? Meie oludes võib tunduda isegi vastuolulisena, et osa inimesi vanuses 60+ on oma hariduse ja kasvatuse saanud juba okupatsiooniajal, kuid on sellegipoolest usklikud ning ka aktiivsed kirikuskäijad. Seda näilist vastuolu aitab hästi selgitada

[9] Vrd Michael Argyle ja Benjamin Beit-Hallahmi, The Social Psychology of Religion. London & Boston, 1975, 77–79.

[10] Vt ka Jaanus Plaat, Usuliikumised, kirikud ja vabakogudused Lääne- ja Hiiumaal: usuühenduste muutumisprotsessid 18. sajandi keskpaigast kuni 20. sajandi lõpuni. Tartu, 2001, 317 ja Raigo Liiman, Usklikkus muutuvas Eesti ühiskonnas. Tartu, 2001, 53.

[11] EUU 2010, küsimus K29: 'Kellelt Te neid [usulisi] teadmisi saite?'.

[12] Liiman 2001, 103.

[13] Eestlaste ja teiste eurooplaste religioossuse võrdlemiseks vt käesolevas kogumikus Eva-Liisa Jaanuse ja Marge Unti artiklit „Eestimaalaste religioossus Euroopa taustal".

sotsiaalpsühholoogias hästi tuntud James W. Fowleri usulise arengu teooria, mis liigitab need inimesed sellisele usulise arengu tasandile, mida iseloomustab suurem huvi oma päritolu ja esivanemate kommete vastu ja nende väärtustamine. Sellist usulise arengu tasandit nimetab Fowler siduv-konjuktiivseks usu tasandiks. Lisaks on religioonil inimese kõrgemas vanuses palju konkreetsem tähendus, suhtumine religiooni on isiklikum ja selgem, tegeldakse rohkem oma sisemise minaga, tõlgendatakse enda minevikku uuesti ja mõtiskletakse oma identiteedi ja päritolu üle. Selles vanuses inimestel kasvab avatus uute religioossete kogemuste või suisa pöördumiskogemuste suhtes.[14] Eesti puhul tuleb meeles pidada ka asjaolu, et üsna paljud inimesed vanuses 60+ jõudsid siiski saada veel kristliku kasvatuse või õpetuse, nendest nooremad enam mitte.

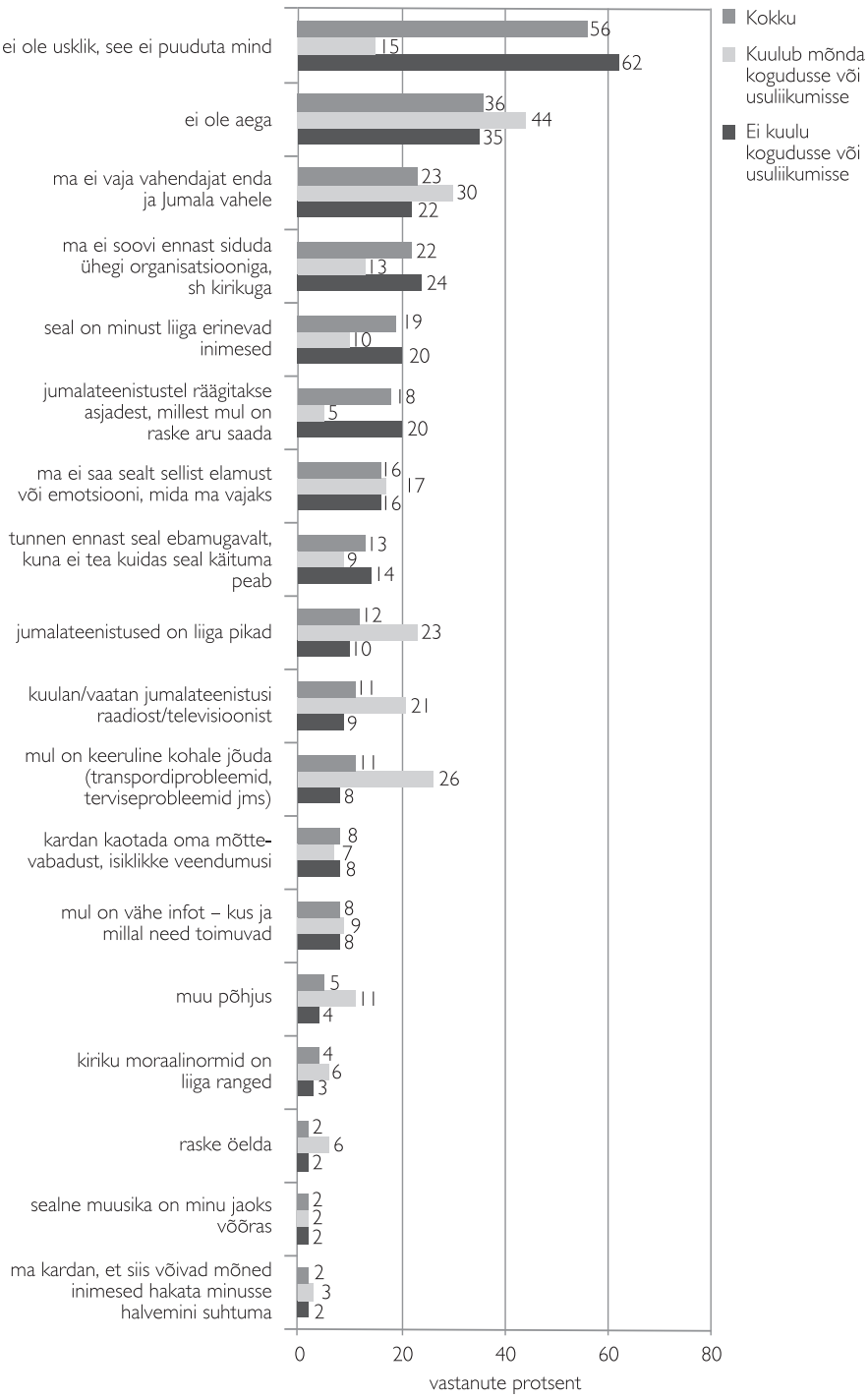
Järgnevalt vaatleme, miks inimesed ei käi üldse või ei käi praegusest sagedamini jumalateenistustel. Küsimus esitati vaid neile, kes käivad jumalateenistustel harvem kui kord nädalas ning seda hoolimata asjaolust, kas vastaja kuulub mõnda kogudusse või mitte. Küsimusele vastamisel sai respondent valida etteantud vastusevariantide hulgast selliseid, mis sobisid paremini tema seisukohtadega, kuid oli võimalik välja pakkuda ka oma põhjendus, juhul kui seda ei leidunud olemasolevate variantide hulgas (Joonis 2).

Nagu Joonis 2 näitab, on peamiseks mittekäimise või vähese käimise põhjuseks inimeste mitteusklikkus, mis tähendab, et inimene ei pea end usklikuks ja jumalateenistusel käimise teema ei puuduta teda. Teisel kohal on ajapuudus, kolmandal kohal asjaolu, et väidetakse end mitte vajavat vahendajat enda ja Jumala vahele. Neljandal kohal on soov mitte siduda end ühegi organisatsiooniga, sealhulgas kirikuga.

Teenistustel mitteosalemise või vähese osalemise põhjused sõltuvad ootuspäraselt sellest, kas inimene kuulub mõnda kogudusse. Kogudusse mittekuuluvate ja teenistustel mittekäivate inimeste peamiseks mittekäimise põhjuseks on nende mitteusklikkus, ehk siis see, et nad ei pea end usklikuks. Vähem olulisteks põhjusteks on ajapuudus ning see, et teenistustel räägitust ei saada aru, et ei vajata vahendajat enda ja Jumala vahele, et teenistustel on koos liiga erinevad inimesed, et ei soovita end siduda ühegi organisatsiooniga.

Koguduste liikmetel ning üldiselt teenistustel käivatel inimestel on peamiseks mittekäimise või vähese käimise põhjuseks ajapuudus. Üllatuslikult oluliseks põhjuseks osutus see, et ei vajata vahendajat enda ja Jumala vahele, kusjuures see ei sõltu teenistustel käimise sagedusest. Sarnaseks jooneks nendel gruppidel on veel see, et teenistusi jälgitakse raadiost või televiisorist ja seetõttu käiakse teenistustel vähem. Milles seisnevad erinevused? Sageli teenistustel käijatel on teistega võrreldes oluliselt suuremateks probleemideks kohalejõudmine ning see, et jumalateenistused on liiga pikad. Harva teenistustel käivad inimesed erinevad sageli teenistustel käijatest eelkõige selle poolest, et nad on vähem usklikud ja nad ei soovi end siduda organisatsioonidega.

[14] James W. Fowler, Stufen des Glaubens: Die Psychologie der menschlichen Entwicklung und die Suche nach Sinn. Gütersloh, 1991, 201–216.

Kokku
Kuulub mõnda kogudusse või usuliikumisse
Ei kuulu kogudusse või usuliikumisse
ei ole usklik, see ei puuduta mind
56
15
62
ei ole aega
36
44
35
ma ei vaja vahendajat enda ja Jumala vahele
23
30
22
ma ei soovi ennast siduda ühegi organisatsiooniga, sh kirikuga
22
13
24
seal on minust liiga erinevad inimesed
19
10
20
jumalateenistustel räägitakse asjadest, millest mul on raske aru saada
18
5
20
ma ei saa sealt sellist elamust või emotsiooni, mida ma vajaks
16
17
16
tunnen ennast seal ebamugavalt, kuna ei tea kuidas seal käituma peab
13
9
14
jumalateenistused on liiga pikad
12
23
10
kuulan/vaatan jumalateenistusi raadiost/televisioonist
11
21
9
mul on keeruline kohale jõuda (transpordiprobleemid, terviseprobleemid jms)
11
26
8
kardan kaotada oma mõtte-vabadust, isiklikke veendumusi
8
7
8
mul on vähe infot – kus ja millal need toimuvad
8
9
8
muu põhjus
5
11
4
kiriku moraalinormid on liiga ranged
4
6
3
raske öelda
2
6
2
sealne muusika on minu jaoks võõras
2
2
2
ma kardan, et siis võivad mõned inimesed hakata minusse halvemini suhtuma
2
3
2
0
20
40
60
80
vastanute protsent

← Joonis 2
„Mis on peamised põhjused, miks Te ei käi (sagedamini) jumalateenistustel? Palun öelge kuni kolm olulisemat põhjust tähtsuse järjekorras."[15] Vastasid need, kes ei käi jumalateenistusel iga nädal (N = 976).

Kuidas erinevad õigeusu ja luterlike koguduste inimeste vastused? Muude koguduste inimesed jäid sellest võrdlusest kahjuks liiga vähese vastajate arvu tõttu välja. Luterlike koguduste liikmed põhjendavad oma mittekäimist keskmisest sagedamini sellega, et nad ei ole usklikud, et nad jälgivad teenistusi raadiost või televiisorist, et nad ei vaja vahendajat enda ja Jumala vahele, et nad ei saa sellist emotsiooni, nagu nad sooviks, ning et teenistusel on liiga erinevad inimesed. Õigeusklike koguduste liikmed seevastu põhjendavad oma mittekäimist keskmisest sagedamini sellega, et neil ei ole aega, et teenistused on liiga pikad, et nende toimumise kohta on vähe infot ning et nad tunnevad end seal ebamugavalt, sest ei tea, kuidas tuleb käituda.

Meeste ja naiste põhjendused erinevad vähe, põhimõttelisi erinevusi õigupoolest ei olegi (erandiks on ainult meeste vähesem usklikkus). Eestlaste vastused on üldiselt sarnased luterlike koguduste liikmete vastustega ning teiste rahvuste esindajate vastused õigeusklike koguduste liikmete vastustega.

Mida madalam on inimese haridustase, seda sagedamini on põhjuseks see, et jumalateenistustel räägitust on raske aru saada ning et seal on liiga erinevad inimesed. Mida kõrgem on haridustase, seda sagedamini on põhjuseks see, et ei soovita vahendajat enda ja Jumala vahele ja et ei soovita end siduda ühegi organisatsiooniga.

Vanusegruppide lõikes väga suuri erinevusi ei ole. Erandiks on jällegi usklikkuse teema – vanemad inimesed on oluliselt usklikumad kui noored. Ajapuuduse üle kurdavad kõige rohkem 21–30-aastased. Nagu võis eeldada, on kõige vanematel vastajatel (61–74-aastased) teiste vanusegruppidega võrreldes sagedamini probleemiks kohalejõudmine (tervis, transport), samuti jälgib see vanusegrupp teenistusi sageli raadiost või televiisorist. Jumalateenistustel räägitavat peavad keeruliseks kõige nooremad vastajad (15–20) ja 51–60-aastased inimesed (erinevused teiste vanusegruppidega võrreldes ei ole siiski väga suured). Jumalateenistustel osalevaid inimesi peavad endast liiga erinevaks eelkõige noored, 15–25-aastased inimesed. Alla 20-aastased vastajad eristuvad veel selle poolest, et mittekäimise põhjustena nimetatakse keskmisest sagedamini kiriku moraalinormide rangust ning hirmu teiste inimeste halvustava suhtumise ees.

Ka selle küsimuse puhul on selgelt märgatavad suundumused, mis ei ole kindlasti mitte ainuomased üksnes meie ühiskonnale. Eelkõige torkab silma vastuste „ei ole aega" suur osakaal ja seda paraku nii kogudustesse kuulujate kui mittekuulujate hulgas. Tänapäeva elu pragmaatilisust ja kiirustavat loomust peetakse Õhtumaades muuhulgas üheks ilmalikustumise põhjuseks. Samas

[15] EUU 2010, küsimus K36.

peaks kirikule huvi pakkuma need 35% kogudustesse mittekuulujatest, kes märgivad teenistustel mitteosalemise põhjuseks ajapuuduse. Tekib küsimus, kas elutempo langedes, näiteks pensionipõlve jõudes, nad ehk siiski leiaksid tee kirikusse?

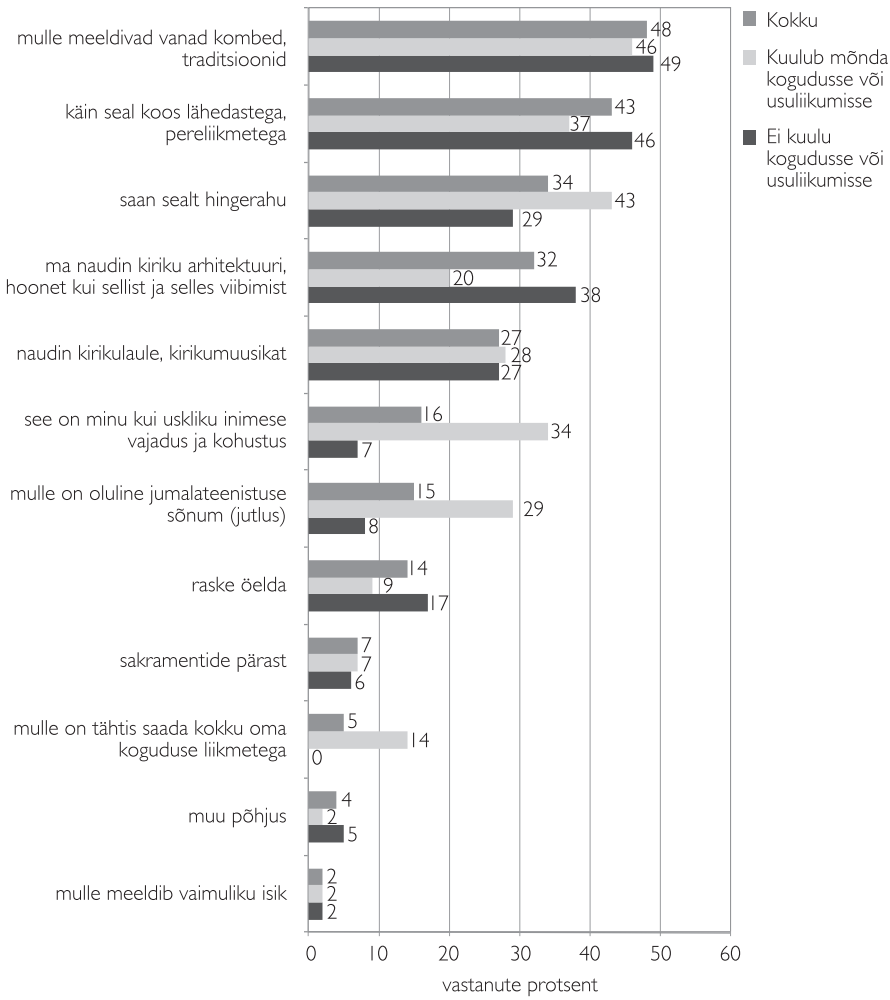
Teine oluline praegusaja suundumus kumab läbi vastusevariandist „ma ei vaja vahendajat enda ja Jumala vahele". Lisaks sellele, et nii vastab 22% kogudustesse mittekuulujatest, vastas nii ka 30% sinna kuulujatest. Selline tulemus viitab selgelt religiooni privatiseerumise fenomenile. Eelkõige tähistab see nähtus inimeste eemaldumist traditsioonilisest, kiriklikust, organiseeritud religioossusest, kuid kindlasti mitte religioossuse vähenemist kui sellist.[16] Käesoleva artikli autoritele ei olnud üllatuseks privatiseerunud religioossuse kõrge näitaja meie ühiskonnas tervikuna, pigem oli üllatuseks nii suur arv koguduste liikmete puhul. Ühelt poolt on tegemist tänapäeva maailma paratamatu arenguga, mis on käinud kaasas moderniseerumise, usu- ja maailmavaatelise pluralismi, globaliseerumise ja maailma „väiksemaks" muutumisega, samuti meediakultuuri ja -vahendite arengute seaduspärasustega, ning kirik siin palju muud ära teha ei saagi kui üleilmse „usuturuga" teistega võrdsetel alustel lihtsalt kaasa minna. Teiselt poolt aga on ehk põhjust rõõmustada sellegi üle, et nüüdisaegses sekulariseerumise-teemalises diskussioonis enam palju ei arutleta religiooni kadumise, vaid teisenemise üle ning usuliselt otsivad inimesed, kes küll praegu meil kirikutesse ja kogudustesse ei kuulu, võivad mingil ajal siiski seal toimuva vastu huvi tunda.

Ülejäänud jumalateenistustel mittekäimise põhjused taanduvad kirikuliikmete puhul enamasti terviseprobleemidele – on ju paljud neist ka üsna eakad. Paraku on väga paljud meie kirikuhooned talvel külmavõitu. Maaelanike puhul on probleemiks ka puudulikud transpordivõimalused ning oma osa on kindlasti ka ilmastikuolude karmusel. Mitteliikmetest vastajate puhul võib oletada aga kirikutega seotud teadmiste ja kogemuste vähesust – kirikus räägitavast on raske aru saada, tuntakse ennast kohmetult ega teata, kuidas seal „istuda või astuda".

Miks aga jumalateenistustel käiakse? See küsimus esitati neile 428 vastajale, kes väitsid end käivat jumalateenistustel vähemalt kord aastas. Vastajate hulgas oli nii neid, kes kogudustesse kuuluvad, kui ka neid, kes sinna ei kuulu.

Kõige sagedamini põhjendavad inimesed jumalateenistustel osalemist sellega, et neile meeldivad vanad kombed ja traditsioonid, et nad käivad seal koos lähedaste ja pereliikmetega, et nad saavad sealt hingerahu ning et nad naudivad kiriku arhitektuuri. Kogudusse kuuluvad inimesed käivad jumalateenistustel keskmisest sagedamini, nii-öelda sisemise vajaduse ja kohusetunde tõttu, jumalateenistuse sõnumi ning hingerahu pärast. Kogudusse mittekuuluvad inimesed käivad keskmisest sagedamini lähedaste ja pereliikmete ning kiriku ilusa arhitektuuri tõttu.

[16] Hubert Knoblauch, „Die populäre Religion". – Theologisch-Praktische Quartalsschrift 2/2006, 154. Jahrgang, 164–172.

Joonis 3
„Miks Te käite jumalateenistustel? Palun öelge kuni kolm olulisemat põhjust tähtsuse järjekorras."[17] Vastasid need, kes käivad jumalateenistusel vähemalt üks kord aastas (N = 428).

Mida sagedamini käib inimene jumalateenistustel ja mida usklikum on inimene, seda olulisemaks põhjuseks on sisemine vajadus ja kohusetunne, jumalateenistuse sõnum, hingerahu ja soov saada kokku oma koguduse liikmetega. Mida harvem käib inimene jumalateenistustel ja mida vähem usklik on inimene, seda olulisemad on vanad traditsioonid, lähedaste ja pere tõttu käimine ja kiriku arhitektuur. Huvitav on see, et hingerahu pakub jumalateenistustel käimine ka osale usu suhtes ükskõiksetele ja ateismi poole kalduvatele inimestele.

[17] EUU 2010, küsimus K37.

Õigeusklike koguduste liikmete jaoks on keskmisega võrreldes olulisemateks põhjusteks hingerahu ning sakramendid; luterlike koguduste liikmete jaoks vanad traditsioonid, koos pere ja lähedastega käimine, kirikumuusika ning arhitektuur; muude koguduste liikmete jaoks sisemine vajadus ja kohusetunne, jumalateenistuse sõnum ning soov saada kokku oma koguduse liikmetega.

Mehed käivad keskmisest sagedamini jumalateenistustel lähedaste ja pereliikmete tõttu, naised rohkem hingerahu ja kirikumuusika pärast. Üldiselt on meeste ja naiste vastused üsna sarnased. Eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vastused on samuti üsna sarnased. Suurim erinevus seisneb selles, et teistest rahvustest inimesed käivad jumalateenistustel eestlastega võrreldes oluliselt sagedamini sisemise vajaduse ja kohusetunde tõttu. Ka erineva haridustasemega gruppide vastused ei erine väga palju. Kõrgharidusega inimesed põhjendavad oma osalemist sagedamini sisemise vajaduse ja kohusetundega, kesk- ja põhiharidusega inimesed käivad keskmisest rohkem vanade traditsioonide ning lähedaste ja pereliikmete pärast. Vanusegruppide võrdlus näitab suurt erinevust noorte ja täiskasvanute vahel. Alla 20-aastased inimesed käivad jumalateenistustel kõige sagedamini oma pere ja lähedaste tõttu. Sisemine vajadus ja kohustus, sakramendid, kirikumuusika ja kohtumine oma koguduse liikmetega on nende jaoks tunduvalt vähem olulised põhjused, kui need on täiskasvanute jaoks. Samas on just noorte jaoks oluliseks põhjuseks kiriku arhitektuur. Täiskasvanute, ehk siis 20-aastaste ja vanemate inimeste vastused on omavahel sarnasemad. Teatud erinevused siiski on – vanu traditsioone ja kirikumuusikat tähtsustavad rohkem vanemad inimesed.

Tuleb möönda, et ka see küsimus pakkus teatavaid üllatusi, eelkõige selles aspektis, et vanad traditsioonid-kombed osutusid sedavõrd oluliseks nii koguduste liikmetele kui mitteliikmetele. Religioonisotsioloogid on palju rääkinud sellest, et ühiskondades, mida on tabanud arvukalt muutusi, kus on pikalt valitsenud teatud ebastabiilsus, otsitakse kirikust sageli turvalisust ja stabiilsust. Selles punktis peitub üsna tugev sõnum meie kirikutele. Mis puudutab kirikute ja koguduste liikmete jumalateenistustel käimise põhjusi, siis on näha, et tugevalt kerkib esile nii-öelda emotsionaalne orienteeritus: kirikust otsitakse hingerahu, tuntakse vajadust ja kohustust jumalateenistustel osaleda. Ratsionaalne komponent ehk jutlus ja selles sisalduv sõnum on alles neljandal kohal. Emotsionaalse komponendi olulist tähtsust näitavad ka mõned teised Eestis läbiviidud uuringud.[18] Pigem paneb imestama see, et vaid 14% koguduste liikmetest peab oluliseks sotsiaalset suhtlust kogudusekaaslastega. Inimestevahelisi sõprussuhteid peavad religioonisotsioloogid üldiselt üheks olulisemaks religioosset kuuluvust määravaks ja kinnitavaks aspektiks. Seda teavad ning kasutavad aktiivselt ära uusliikumised kogu maailmas, mis paistavad muu hulgas silma ka koguduste kiire kasvu poolest. Kas interpersonaalsete suhete väheses tähtsuses väljendub meie rahvusele omane individualism?

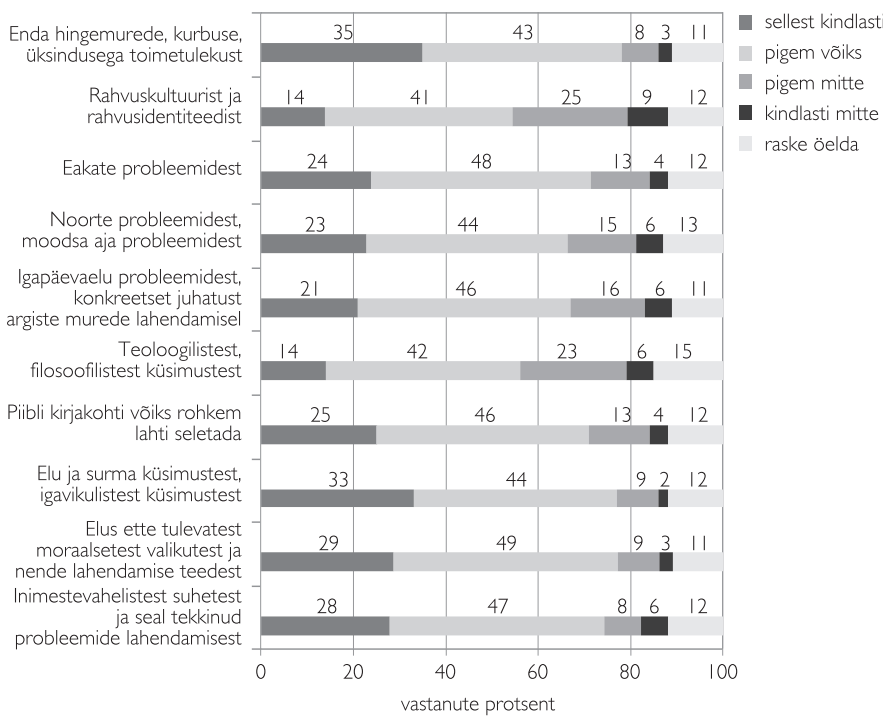
[18] Vrd Liina Kilemit & Urmas Nõmmik, „Über Religion im heutigen Estland". – Trames 2002, 6(56/51), 4, 297–321.

Või näitab see hoopis seda, et kirik ei paku praegu sellist suhtlemisvõimalust nagu inimesed sooviksid?

Mis aga kindlasti kirikutöö tegijate tähelepanu peaks pälvima, on nende mitteliikmete märkimisväärne hulk, kes väidavad, et saavad kirikust hingerahu.[19]

2. Ootused kirikule individuaalses plaanis

Inimeste ootused kirikule on väga lai teema, mis vajaks edaspidigi põhjalikku uurimist ning seda kindlasti eelkõige kvalitatiivsete uuringumeetodite abil. Mida siis tänapäeva inimene tegelikult otsib kirikust ja kas ta seda sealt ka leiab? Miks osa inimesi teatud aja pärast koguduse aktiivsest tegevusest kõrvale jääb? Miks osa kogudusi kasvab, osa sama konfessiooni omi aga kahaneb? Iseenesestmõistetavalt ei võimalda üks kvantitatiivne valimuuring, selle metoodika ja maht antud küsimuses väga süvitsi minna, küll aga oli meil mõnevõrra võimalik valgust heita teemadesse, millest inimesed sooviksid kirikus kuulda ning milliseid tundeid kirikus käimine inimestes tekitab.

Joonis 4
„Millest võiks Teie arvates kirikus eelkõige rääkida – mida Te sooviksite kuulda?"[20]
Vastasid need, kes käivad jumalateenistusel vähemalt üks kord aastas (N = 428).

[19] Vt ka Kaido Soom käesolevas kogumikus lk 257.
[20] EUU 2010, küsimus K38.

Joonis 4 viitab, et inimesed soovivad kõige enam kuulda oma hingemuredega toimetulekust ning igavikulistest küsimustest, nagu elu ja surma ning moraaliküsimustest.

Koguduste liikmed on kõikidest teemadest veidi enam huvitatud kui kogudusse mittekuuluvad inimesed. Eelkõige on nad huvitatud moraaliküsimustest, igavikulistest küsimusest, Piibli kirjakohtadest ning eakate probleemidest. Kui vaadata teenistustel käimise sagedust, siis selgelt eristuvad iga nädal teenistustel käijad – nemad on kõikidest loetletud teemadest oluliselt rohkem huvitatud kui mitte nii regulaarselt teenistustel käivad inimesed. Mida usklikum on inimene, seda rohkem teda nimetatud teemad üldkokkuvõttes huvitavad, erandiks on maisemad teemad, nagu igapäevaelu probleemid, noorte ja eakate probleemid ning rahvuskultuur.

Õigeusklike koguduste liikmed on keskmisest rohkem huvitatud Piibli kirjakohtadest, teoloogilistest ja filosoofilistest küsimustest ning rahvuskultuurist, muude koguduste esindajad kõikidest ülejäänud teemadest ning luterlike koguduste liikmed esindavad nii-öelda keskmist teenistustel käijat.

Meeste ja naiste ootused jumalateenistuse sõnumile on sarnased. Ka eestlaste ja teiste rahvuste esindajate ootused on suhteliselt sarnased. Eestlased soovivad veidi enam kuulda igapäevaelu probleemide ja argimurede lahendamisest, teistest rahvustest inimesed hingemuredega toimetulekust.

Kõrgharidusega inimesed on enamikust teemadest rohkem huvitatud kui madalama haridustasemega inimesed, välja arvatud igapäevaelu probleemid, konkreetsete sotsiaalsete gruppide probleemid ning rahvuskultuuri teema. Vanusegruppide võrdlus näitab seda, et inimestevahelistest suhetest on keskmisest rohkem huvitatud keskmised vanusegrupid (30–59-aastased), hingemuredest 40–49-aastased, moraaliküsimustest 30–39-aastased, igavikulistest küsimustest 15–19 ja 40–49-aastased, Piibli kirjakohtadest 50–59-aastased, teoloogilistest ja filosoofilistest küsimusest 15–19-aastased, igapäeva probleemidest 30–39-aastased, noorte ja moodsa aja probleemidest 20–39-aastased, eakate probleemidest 60–74-aastased ning rahvuskultuurist ja -identiteedist 30–39 ja 50–74-aastased teenistustel käijad.

Millele need tulemused viitavad? Funktsionalistlike teoreetikute arvates on religiooni üheks olulisemaks ülesandeks inimelu mõtestamine. Kõik inimesed, eriti aga need, kes on sattunud kannatustesse, võitlevad enda jaoks oluliste ja eksistentsiaalsete küsimustega: mis on elu mõte, miks me maailmas elame, kes me oleme ning mis saab meist pärast surma? Üks koht, kust nendele küsimustele vastust otsima minnakse, on kirik.[21]

Nagu näeme, on mõtestatuse otsimine peamine ka Eesti kirikuskäijale. Teise punktina tulevad esile inimestevaheliste suhete ja moraalsete otsustuste probleemid. Siingi pole keeruline leida põhjust: tänapäeva ühiskonnas, kus ühiskond ja selle väärtused on muutunud üsna kiiresti ning kohati näib olevat tegemist lausa kasvava moraalse relativismiga, otsivad kirikute liikmed

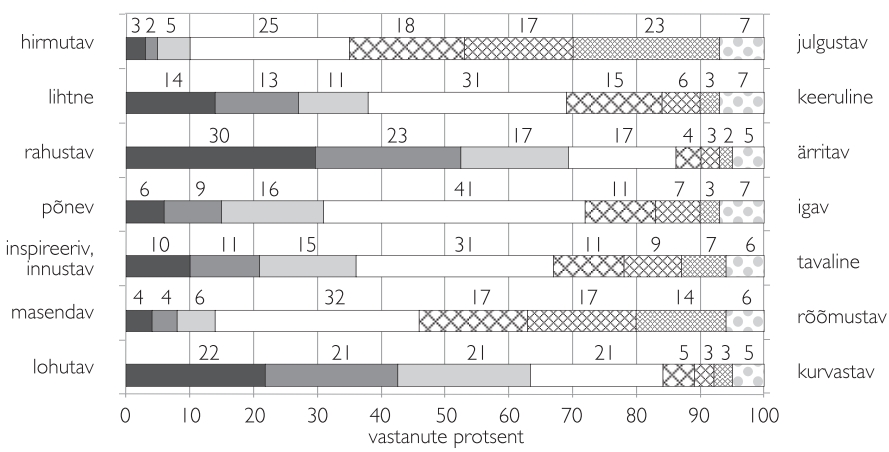
[21] Keith A. Roberts, Religion in Sociological Perspective. Wadsworth, 1995, 55–61.

kirikutest pidepunkte ning juhatust nende ees seisvate keeruliste moraalsete dilemmade lahendamiseks.

Jutlust teoloogistest ja filosoofilistest küsimustest peetakse ilmselt veidi keerukaks ja raskepäraseks. Veidi ehk pakub üllatust nende üpris suur osakaal, kes meeleldi ei kuulaks jutlust rahvusidentiteedi ja rahvuskultuuri teemadel. Kas kardetakse selles punktis päevapoliitika tungimist kirikusse?

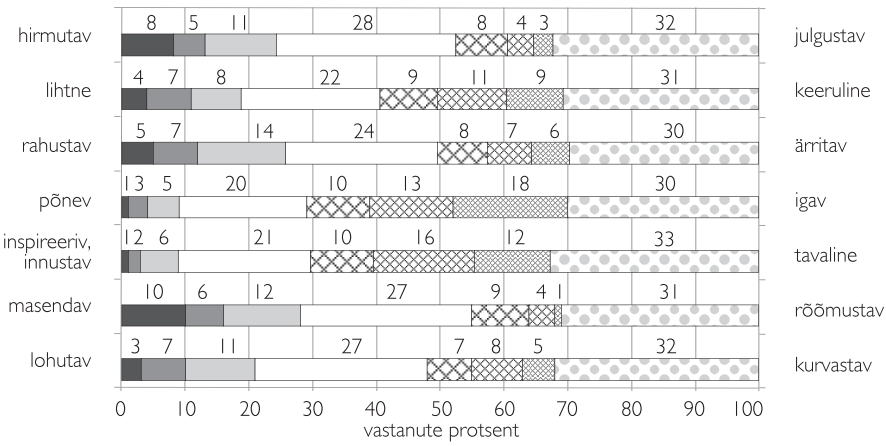
Joonistel 5 ja 6 esitatud vastupidiste tähendustega omadussõnade paaridega skaalat nimetatakse sotsioloogias semantiliseks diferentsiaaliks, mille abil on võimalik mõõta inimeste sisemist reaktsiooni mingisuguse nähtuse suhtes. Klassikaline semantiline diferentsiaal koosneb mitmest erinevast komponendist, meie võtsime vaatluse alla eelkõige selle, millised emotsioonid seostuvad inimestel jumalateenistustel käimisega. Lisaks erinevatele sotsiaalsetele, kultuurilistele ja muudele funktsioonidele on religioonil ka psühholoogiline funktsioon. Religioon võib aidata inimestel toime tulla murede ja hirmudega ning stressi tekitavate ja tundmatute olukordadega. Samas on kindlasti inimesi, kelle jaoks võib religioon või siis mingisugused religiooni vormid olla hirmutavad ja stressi tekitavad. Lisaks emotsionaalsete pingete teemale vaatlesime ka seda, kas jumalateenistused pakuvad inimestele midagi erilist – midagi, mis eristuks igapäevasusest ja tavalisusest.

Joonistel 5 ja 6 tähistavad valgest vasakul olevad hallid toonid skaala vasakpoolset sõna ja valgest paremal olevad rastertoonid skaala parempoolset sõna. Mida tumedam on halltoon või tihedam on raster, seda tugevamalt see sõna vastajate tundeid kirjeldab. Halltoonides ja rastertoonides tulpade vahele jääv valge tulp tähistab skaala keskmist hinnangut (ei seda ega teist). Graafiku paremas servas olev hallide täppidega tähistatud tulp märgib neid, kes ei osanud sellele küsimusele vastata.

Joonis 5
„Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab? [...]"[22] Semantiline diferentsiaal; vastasid need, kes käivad jumalateenistusel vähemalt üks kord aastas (N = 428).

[22] EUU 2010, küsimus K39; sõnapaare, nt „hirmutav-julgustav", paluti hinnata seitsmepallisel skaalal.

Joonis 6
„Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab? [...]"[23] Semantiline diferentsiaal; vastasid need, kes mitte kunagi jumalateenistusel ei käi (N = 581).

Küsitluse tulemused näitavad, et jumalateenistustel käivatele inimestele mõjub teenistustel käimine eelkõige rahustavalt, lohutavalt ning innustavalt, seega võib öelda, et jumalateenistus täidab oma pinget maandavat funktsiooni. Mõnevõrra vähem pakub jumalateenistus inimeste jaoks midagi erilist ja ebatavalist. Jumalateenistustel mittekäivate inimeste jaoks on teenistustel käimine seotud kõige tugevamalt just selliste tunnetega nagu igav ja tavaline.

Mida sagedamini inimene teenistustel käib, seda positiivsemaid tundeid jumalateenistus temas tekitab. Kogudusse kuuluvate inimeste tunded on oluliselt positiivsemad kui kogudusse mittekuuluvate inimeste tunded. Mida usklikum on inimene, seda rohkem on tal positiivseid tundeid seoses jumalateenistusega. Väga huvitav on aga asjaolu, et inimesed, kes peavad ennast ateismi poole kalduvaks, omavad jumalateenistuste suhtes positiivsemaid tundeid kui usu suhtes ükskõiksed inimesed.

Kui võrrelda omavahel erinevatesse kogudustesse kuuluvate vastajate hinnanguid, siis kõige positiivsemad tunded on üldkokkuvõttes muude koguduste liikmetel[24], erandiks on see, et kõige rahustavamaks peavad teenistustel osalemist õigeusklike koguduste liikmed. Õigeusklike koguduste liikmetel[25] on positiivsemad tunded kui luterlike koguduste liikmetel, erandiks on see, et õigeusklike koguduste liikmete jaoks on teenistused keerulisemad kui luterlike koguduste liikmete jaoks (samas ei ole keerulisus tingimata negatiivne nähtus).

[23] EUU 2010, küsimus K39.
[24] Vt seletust käesoleva artikli lk 145 ja joonealune märkus 7.
[25] 53-st ennast õigeusklikuna määratlenud vastajast kuulusid 42 Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikusse, 7 kuulusid Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikusse ja 4 ei osanud ennast määratleda kummagi konfessiooni liikmena.

Semantiliste diferentsiaalidega (Joonised 5 ja 6) välja toodud tulemustes on suur sarnasus luterlike koguduste ja eestlaste ning õigeusklike koguduste ja teistest rahvustest inimeste vastuste vahel.

Teiste sotsiaal-demograafiliste gruppide võrdlus näitab, et jumalateenistus tekitab positiivsemaid tundeid naistes, vanemates inimestes ning kõrgharidusega inimestes.

3. Ootused kirikule sotsiaalses plaanis

Siin vaatlesime, milline võiks olla vastajate arvates kiriku roll mitmetes eluvaldkondades, milline on võimalik suhtumine muutustesse kirikus endas, ning lõpuks, kuidas ja mil määral kirikut kajastatakse meedias. Kui vastaja oli mõne koguduse liige, siis paluti tal sellele küsimusele vastamisel mõelda eelkõige oma kirikule või usuliikumisele, kui aga vastaja ei kuulunud ühtegi kogudusse, siis paluti tal mõelda Eestis tegutsevatele kirikutele üldiselt.

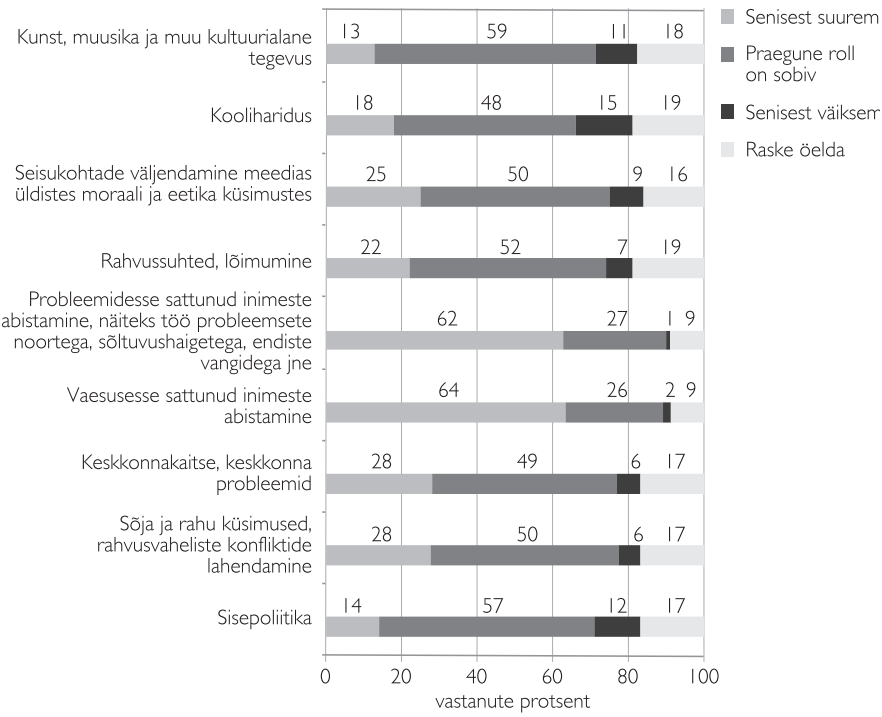
Üldkokkuvõttes võib öelda, et Eesti elanikkonna arvates võiks kirikute roll erinevates eluvaldkondades olla senisest kindlasti suurem, eelkõige just sotsiaalvaldkonnas – probleemidesse ning vaesusesse sattunud inimeste abistamisel.

Umbes veerand elanikkonnast toetab kirikute rolli suurenemist ka keskkonna valdkonnas, sõja ja rahu küsimustega tegelemisel, moraali ja eetika küsimustega tegelemisel ning rahvussuhete parandamisel. Suhteliselt vähem väljendati toetust kiriku rolli suurendamisele sellistes valdkondades nagu kooliharidus, sisepoliitika ning kunst, muusika ja muu kultuuritegevus. Suhtumine kiriku rolli sõltub oluliselt inimese usklikkusest ja seotusest kirikuga. Mida sagedamini käib inimene teenistustel ja mida usklikum on inimene, seda suurem peaks olema tema arvates kiriku roll. Samuti toetavad koguduste liikmed kirikute rolli suurendamist kõikides valdkondades enam kui kogudustesse mittekuuluvad inimesed.

Õigeusklike koguduste ja luterlike koguduste liikmete arvamused lähevad täiesti kokku sisepoliitika, sõja ja rahu ning keskkonnakaitse küsimustes – mõlemad grupid peavad kirikute rolli suurendamist olulisemaks kui muude koguduste liikmed. Muude koguduste liikmed soovivad kiriku rolli suurenemist probleemidesse ja vaesusesse sattunud inimeste abistamisel. Õigeusklike koguduste liikmed peavad teistega võrreldes olulisemaks kiriku rolli suurenemist ka rahvussuhete ja kultuuri valdkonnas. Seega leiab veelkordset kinnitust väide, et siinsete venelaste jaoks on religioon, täpsemalt siis õigeusk, nende etnilist identiteeti tugevdavaks teguriks.

Naised toetavad kirikute rolli suurendamist veidi rohkem kui mehed, eelkõige sellistes valdkondades nagu sisepoliitika, sõja ja rahu küsimused, moraali ja eetika küsimused ning kooliharidus. Eestlaste ja teistest rahvustest inimeste arvamused on väga sarnased, erandiks on rahvussuhete teema, kus mitteeestlaste arvates võiks kirikute roll olla suurem. Mida kõrgem on haridus,

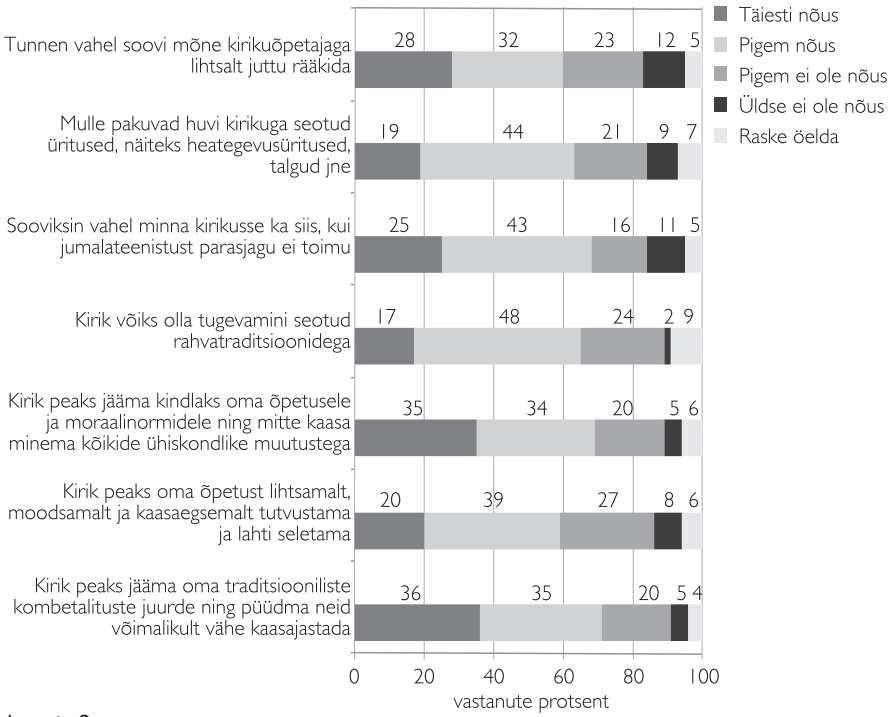
seda enam toetatakse kirikute rolli suurenemist erinevates eluvaldkondades, välja arvatud keskkonnakaitse ning vaesusesse ja probleemidesse sattunud inimeste abistamine, kus erineva haridustasemega gruppide suhtumine on praktiliselt sama. Vanusegruppide vahel üldiselt väga suuri erinevusi ei ole, üle keskea inimesed toetavad noorematega võrreldes veidi rohkem kirikute rolli suurenemist sellistes valdkondades nagu rahvussuhted, moraali ja eetika küsimused ning kooliharidus.

Joonis 7
„Kui rääkida praegusest Eestist, siis milline peaks Teie arvates olema kiriku roll järgmistes eluvaldkondades?"[26] Kõik vastajad (N = 1009).

Siinkohal on huvitav Eesti uuringutulemusi võrrelda Saksa Evangeelse Luterliku Kiriku liikmeskonna hulgas 2003. aastal läbi viidud küsitluse tulemustega, mille järgi näeks sealgi 82% vastanutest kirikul olulist rolli just raskustesse sattunud inimeste abistamisel ja tröösti misel. Kõige vähem oodati kiriku sekkumist sisepoliitilistes küsimustes, samas kui dialoog teiste religioonidega ja võõramaalaste-vastase vaenulikkusega tegelemine olid tegevustena rohkem teretulnud.[27]

[26] EUU 2010, küsimus K40.
[27] Weltsichten, Kirchenbindung, Lebensstile. Vierte EKD – Erhebung über Kirchenmitgliederschaft; http://www.ekd.de/download/kmu_4_internet.pdf

Joonis 8
Kogudustesse või usuliikumistesse kuuluvate vastajate ootused kiriku ühiskondlikule rollile.[28] (N = 163)

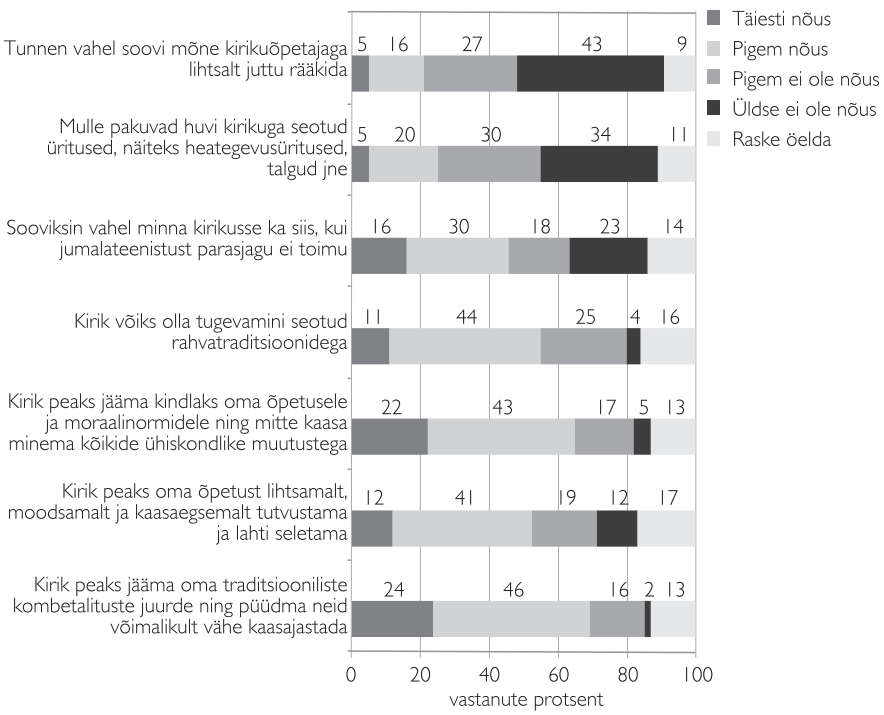
Joonistelt 8 ja 9 võib näha vastuste jaotumist väidetele, millega on püütud mõõta eelkõige kahte nähtust või suhtumiste kogumit – huvi kiriku vastu ning suhtumist muutustesse kirikus. Koguduste liikmed on kirikuga seonduvast oluliselt rohkem huvitatud kui mitteliikmed. Mitteliikmete huvi kiriku ürituste ning kirikuõpetajaga vestlemise vastu on vähene, suuremat huvi tuntakse kirikus viibimise vastu.

Mis puudutab kiriku muutumist, siis üldiselt on Eesti elanikud selles suhtes pigem konservatiivsed. Umbes kaks kolmandikku elanikest arvab, et kirik peaks jääma kindlaks oma õpetusele ja moraalinormidele, ning veelgi tugevam on arvamus, et kirik peaks jääma oma traditsiooniliste kombetalituste juurde. Samal ajal leiab veidi üle poole elanikkonnast, et kirik peaks oma õpetust lihtsamalt ja nüüdisaegsemalt tutvustama. Huvitav on see, et koguduste liikmete ja mitteliikmete arvamused kiriku muutumise küsimustes on üsna sarnased – liikmete seas on väidetega nõustumine lihtsalt kindlam ja mitteliikmete seas

[28] EUU 2010, küsimus K42: „Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega?" Järgnevalt olid ära toodud joonisel 8 esitatud väited.

ebakindlam. Üle poole liikmetest ja mitteliikmetest toetab ka kiriku senisest tugevamat seotust rahvatraditsioonidega.

Mida usklikum on inimene, seda rohkem on ta huvitatud kirikuga seonduvast ning seda konservatiivsemalt suhtub ta kiriku muutumisse. Mida sagedamini käib inimene teenistustel, seda rohkem pakuvad talle huvi kirikuga seotud üritused, seda rohkem soovib ta juttu rääkida kirikuõpetajaga ning seda kindlamalt on ta seisukohal, et kirik peaks jääma kindlaks oma õpetusele ja moraalinormidele. Nii-öelda keskmise sagedusega kirikus käivad inimesed (kolm-neli korda aastas või kord-paar kuus) sooviksid teistega võrreldes rohkem käia kirikus niisama, nad ootavad kirikult suuremat seotust rahvatraditsioonidega ning soovivad, et kirik jääks oma traditsiooniliste kombetalituste juurde. Suhtumine kiriku õpetuse lihtsamasse ja nüüdisaegsemasse tutvustamisse ei sõltu jumalateenistustel käimise sagedusest!

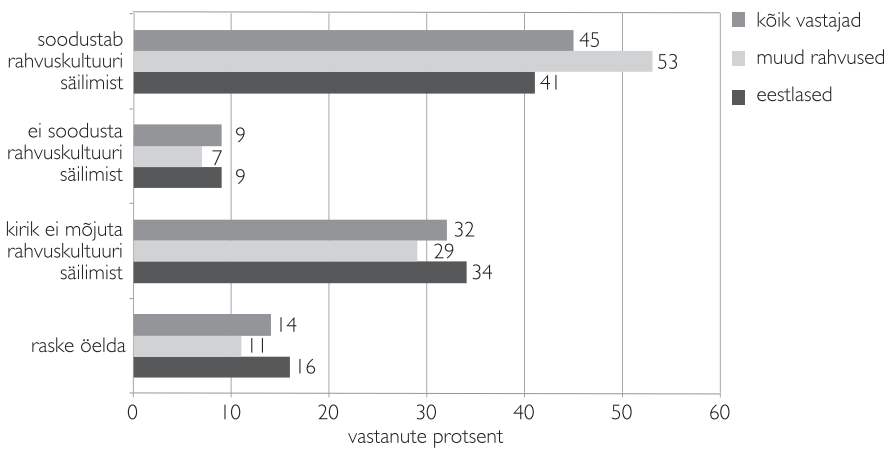

Joonis 9
Kogudustesse ja usuliikumistesse mitte kuuluvate vastajate ootused kiriku ühiskondlikule rollile. (N = 844)

Kui võrrelda omavahel erinevate koguduste liikmeid, siis õigeusklike koguduste liikmed arvavad teistest rohkem, et kirik peaks jääma traditsiooniliste kombetalituste juurde, et kirik võiks olla rohkem seotud rahvakultuuriga ning et nad soovivad vahel ka niisama kirikus käia. Muude koguduste liikmed on rohkem huvitatud kiriku üritustest, kirikuõpetajaga vestlemisest, nad toetavad

teistega võrreldes rohkem seisukohti, et kirik peaks oma õpetust lihtsamalt ja nüüdisaegsemalt tutvustama ning et kirik peaks jääma kindlaks oma õpetusele ja moraalinormidele. Luterlike koguduste liikmed ei erine keskmisest koguduse liikmest.

Naised on kirikuga seonduvast rohkem huvitatud kui mehed. Suhtumine kiriku muutumisse vastaja soost märkimisväärselt ei sõltu. Teistest rahvustest inimesed on veidi konservatiivsemad kiriku muutumise küsimuses ja rohkem huvitatud kirikuga seonduvast kui eestlased. Kõrgharidusega inimesed on kirikuga seonduvast rohkem huvitatud kui kesk- ja põhiharidusega inimesed. Suhtumine kiriku muutumisse vastaja haridustasemest märkimisväärselt ei sõltu. Vanemad inimesed on kirikuga seonduvast mõnevõrra rohkem huvitatud kui nooremad inimesed ning nad on ka mõnevõrra konservatiivsemad, mis puudutab traditsiooniliste kombetalituste ja moraalinormide juurde jäämist. Suhtumine lihtsamasse ja nüüdisaegsemasse õpetuse tutvustamisse aga vastaja vanusest ei sõltu.

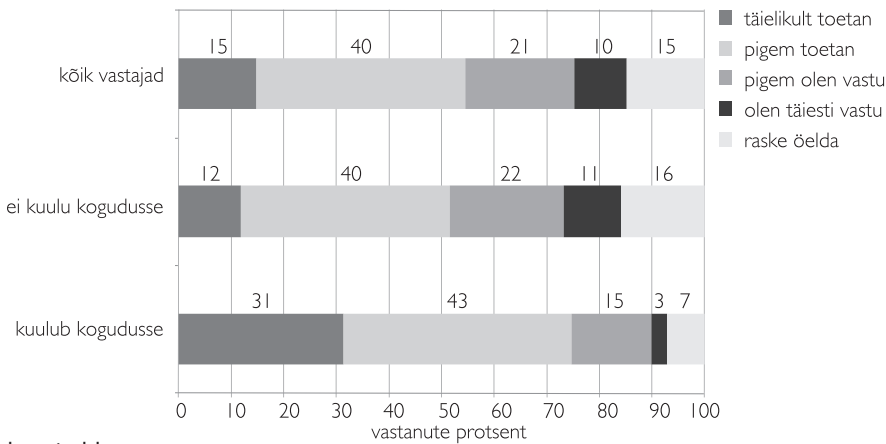
Joonis 10
„Mida Te arvate, millist mõju omab kirik Teie rahvuskultuuri säilimisele Eestis?"[29] Kõik vastajad (N = 1009).

Ligikaudu pooled Eesti elanikud leiavad, et kirik mõjub rahvuskultuuri säilimisele positiivselt. Kiriku negatiivset mõju rahvuskultuuri säilimisele usub alla kümnendiku kõikidest vastajatest. Umbes kolmandik vastajatest arvab, et kirik rahvuskultuuri säilimist ei mõjuta.

Muude rahvuste esindajad usuvad kiriku positiivsesse mõjusse veidi enam kui eestlased. Kiriku positiivses mõjus on rohkem veendunud ka naised, kõrgema haridusega inimesed, vanemad inimesed, koguduste liikmed, jumalateenistustel käivad inimesed ja end usklikus pidavad inimesed.

[29] EUU 2010, küsimus K41.

Üle poole Eesti elanikest suhtub kiriku kaasamisse riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisel positiivselt. Koguduste liikmed suhtuvad kiriku kaasamisse oluliselt positiivsemalt kui mitteliikmed. Kiriku kaasamist toetavad rohkem ka naised, eestlased, vanemad inimesed ja jumalateenistustel käivad inimesed. Haridusest suhtumine ei sõltu. Üllatuslikult selgus, et ateismi poole kalduvad inimesed suhtuvad kiriku kaasamisse sama toetavalt kui usklikud ja usu poole kalduvad inimesed, kirikute kaasamist toetavad vähem usu suhtes ükskõiksed ja veendunud ateistid. Konfessioonide lõikes on ülekaalukalt kõige positiivsema suhtumisega luterlased.

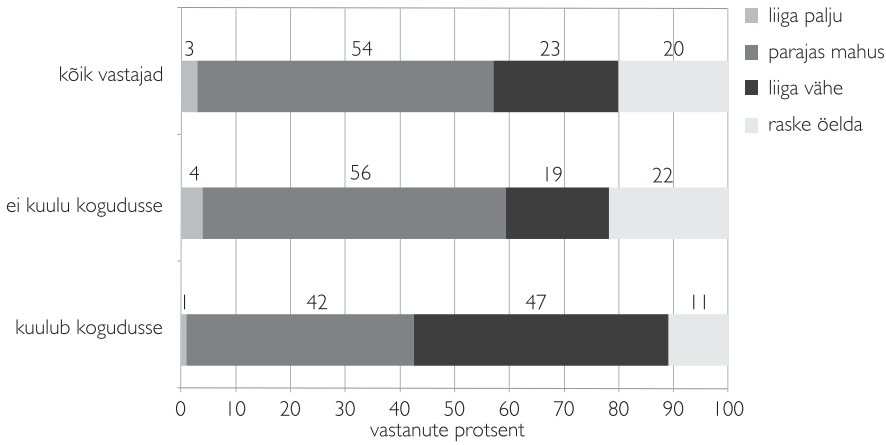

Joonis 11
„Palun öelge, kuidas Te suhtute kiriku kaasamisse riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisel, nagu näiteks Vabariigi aastapäeva paraad või mõne riiklikult tähtsa ausamba avamine?"[30] Kõik vastajad (N = 1009).

Kuidas inimesed oma suhtumist põhjendavad? Kiriku kaasamist toetavad inimesed põhjendavad oma suhtumist eelkõige sellega, et kiriku kaasamine lisab üritusele pidulikkust, et nii on ajast aega olnud ja see on kujunenud juba traditsiooniks ning et tähtsad riiklikud üritused vajavad kiriklikku pühitsemist ja õnnistamist. Kiriku kaasamise vastu olevad inimesed põhjendavad oma suhtumist eelkõige sellega, et nende arvates on kirikul ühiskonnas teine roll, kirik on riigist eraldatud, kirik peaks olema väljaspool poliitikat ning et see on lihtsalt ebavajalik.

Veidi üle poole Eesti elanikest arvab, et Eesti meediakanalites räägitakse Eestis tegutsevatest kirikutest parajas mahus. Umbes veerand elanikkonnast arvab, et kirikutest räägitakse liiga vähe, ja ainult üksikud inimesed leiavad, et kirikutest räägitakse liiga palju.

[30] EUU 2010, küsimus K43.

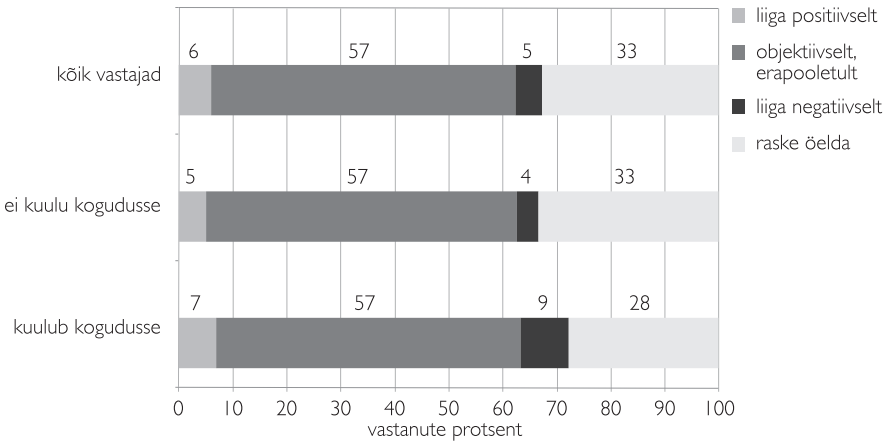
Joonis 12
„Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest liiga palju, parajas mahus või liiga vähe?"[31] Kõik vastajad (N = 1009).

Koguduste liikmed on kirikute senisest suuremast meediakajastusest oluliselt rohkem huvitatud kui kogudustesse mittekuuluvad inimesed. Suuremat meediakajastust soovivad ka naised, kõrgema haridusega inimesed, mitte-eestlased, vanemad inimesed, end usklikus pidavad inimesed ning jumalateenistustel osalevad inimesed. Konfessioonide lõikes soovivad senisest suuremat meediakajastust õigeusklike koguduste ja väiksemate konfessioonide esindajad, luterlike koguduste liikmed on kõige rohkem rahul praeguse meediakajastuse mahuga.

Üle poole Eesti elanikest arvab, et Eesti meedias kirjutatakse ja räägitakse Eestis tegutsevatest kirikutest objektiivselt ja erapooletult. Neid, kelle arvates kajastatakse kirikuid liiga positiivselt või liiga negatiivselt, on kümnendik Eesti elanikest. Ligikaudu kolmandik vastajatest aga ei osanud sellele küsimusele oma hinnangut anda.

Selle küsimuse puhul oli erinevate vastajagruppide vahel üllatavalt vähe erinevusi. Pea kõikides vaatluse all olevates gruppides oli suhtumine samasugune: veidi üle poole peab käsitlust objektiivseks ning erapooletuks ning kümnendik liiga positiivseks või negatiivseks. Teatud erinevused ilmnesid selliste tunnuste lõikes nagu enda usklikuks või ateistiks pidamine ning konfessiooniline kuuluvus. Veendunud ateistide seas on teistega võrreldes tunduvalt enam neid, kelle arvates käsitletakse meedias kirikud liiga positiivselt. Mis puudutab konfessioone, siis liiga positiivset suhtumist mainisid eelkõige õigeusklike koguduste liikmed ning liiga negatiivset suhtumist väiksemate konfessioonide esindajad.

[31] EUU 2010, küsimus K45.

Joonis 13
„Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest liiga positiivselt, objektiivselt, erapooletult või liiga negatiivselt?"[32] Kõik vastajad (N = 1009).

4. Kokkuvõte

Aktiivseid kirikuskäijaid ehk siis selliseid inimesi, kes käivad jumalateenistustel kord-paar kuus või enam, on umbkaudu 6% Eesti elanikkonnast. Sagedasem kirikuskäija on naine, vanemaealine ja mitte-eestlane.

Nii kirikute-koguduste liikmeid kui mitteliikmeid toob kirikusse vanade kommete, traditsioonide hindamine-austamine ja see, et tullakse koos lähedaste ja pereliikmetega. Kirik pakub hingerahu. Mitteliikmed käivad ka lihtsalt kirikuhoonet ja selle kaunist arhitektuuri nautimas. Koguduste liikmed tunnevad usklikena vajadust ja kohustust kirikus käia ning muidugi peetakse väga oluliseks ka jutlust.

Kirikust hoiab meie inimesi sageli eemal ajapuudus. Kes ei ole usklikud, need ei käi kirikus muidugi eelkõige selle pärast, et nende meelest ei puuduta neid seal toimuv. Samuti ei soovi paljud mitteliikmed ennast siduda ühegi organisatsiooniga, sealhulgas kirikuga. Koguduste liikmeid seevastu, kellest paljud on eakad ja maainimesed, hoiavad jumalateenistustest sageli eemal tervise- ja transpordiprobleemid, samuti tunduvad neile jumalateenistused liiga pikad. Märkimisväärne osa nii koguduste liikmetest kui mitteliikmetest väidab aga, et nad ei vaja vahendajat enda ja Jumala vahele.

Eestimaalane on oma suhtumises kirikuasjadesse suhteliselt konservatiivne: talle meeldivad vanad kombed ja traditsioonid, ta leiab, et kirik peab jääma

[32] EUU 2010, küsimus K46.

kindlaks oma õpetusele ja moraalinormidele ning mitte minema kaasa kõigi ühiskondlike muutustega. See küsimus vajaks kindlasti edasist põhjalikumat uurimist, mis on sellise hoiaku motiivid ja põhjused meie ühiskonnas, kuna kiriku jaoks on siin tegemist väga olulise küsimusega muutuste aktsepteerimise ulatusest. Siiski ei tähenda see vastajate arvates seda, nagu ei peaks kirik oma sõnumit lihtsamalt ja nüüdisaegsemalt seletama. Kirikul tuleks kindlasti silmas pidada tõsiasja, et enamik meie inimestest ei ole saanud oma kodust (ja enamasti ka koolist) mitte mingeid religiooni- või usualaseid teadmisi ega õpetusi ning kirikul tuleks püüda kohanduda olukorraga, kus oma sõnumi tutvustamisel tuleb alustada nii-öelda nullist.

Teemad, millest kirikuskäija soovib kirikus kuulda, on isiklikku laadi ja hingeeluga seotud: enda hingemurede, kurbuse ja üksindusega toimetulek; igavikulised, elu ja surmaga seotud küsimused; elus ettetulevate moraalsete valikute lahendamine ning inimestevahelised suhted ja seal esilekerkivad probleemid.

Üldiselt näevad inimesed kirikul ühiskonnas üsna suurt rolli. Sotsiaalprobleemide lahendamisel ja sotsiaalsete riskirühmade abistamisel võiks see roll vastajate arvates suuremgi olla.

Muudest rahvustest inimesed arvavad eestlastest enam, et kirik soodustab rahvuskultuuri säilimist, mis on ka igati ootuspärane. Eestlaste arvamused lähevad siin lahku, kuid neid, kelle arvates kirik aitab rahvuskultuuri säilitada, on siiski veidi enam. Kiriku kaasamist riiklikult tähtsate pühade tähistamisse toetab veidi enam kui pool kogudustesse mittekuuluvatest inimestest ning vastu on umbes kolmandik. Koguduste liikmete suhtumine on ootuspäraselt soosiv.

Kogudustesse kuulujatest leiavad ligi pooled, et kiriku asjadest räägitakse meedias liiga vähe ning ka mittekuulujate hulgas on niiviisi arvajaid üsna palju. Kajastamise tonaalsuse osas on kuulujate ja mittekuulujate arvamused üllatavalt sarnased: veidi üle poole vastanutest peab kajastust erapooletuks ja objektiivseks. Siiski tajub 9% koguduste liikmetest, et meediakajastus on liiga negatiivne.

On selge, et nii nagu muutub elu meie ümber, muutuvad ka ootused kirikule. Kuna meie kirikud tegutsesid aastakümneid erakordse surve tingimustes kus nende mõju inimestele ja ühiskonnale oli üsna piiratud, kohandusid selle olukorraga ka kirikulised. Nii ei osatudki võib-olla kirikutele mingeid erilisi ootusi seada ning rõõmustati ka üsna vähese üle. Olukorras, kus igasugune informatsioon on muutunud kättesaadavamaks ja kus me võrdleme ennast pidevalt naabritega Euroopa maadest, muutuvad ettekujutused kiriku rollist ja sellest, mida kirik saab pakkuda nii inimesele kui ühiskonnale. Kindlasti peaksime neid muutusi edaspidigi suure tähelepanuga jälgima ja uurima.

EESTIMAALASE MORAAL NING SELLE SEOSED TEMA RELIGIOOSSETE HOIAKUTEGA 7

Annika Laats

Artikli esmane eesmärk on anda sotsioloogilise uuringu „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010)[1] tulemuste põhjal ülevaade eestimaalase moraalihoiakutest. Käsitledes sotsioloogilise uurimuse tulemusi teoloogina, pean sellisest ülevaatest olulisemakski püüet mõtestada neid tulemusi süstemaatilise ja praktilise teoloogia vaatevinklist.[2] See on artikli teine eesmärk, mida püüan täita, vastates küsimustele: (1) kas ja kuidas väljenduvad inimeste väidetavad religioossed hoiakud moraaliotsustes; (2) mille või kelle ees tuntakse ennast vastutavana, (3) mis on see, mis inimestele viimselt korda läheb?

Algselt pakkusid kogumiku koostajad artikli pealkirjaks „Eestimaalaste arusaam kristlikest moraalireeglitest", kuid minu palvele vastu tulles muudeti see ära. Olen nimelt veendunud, et pole olemas ühtseid, n-ö puust ja punaselt kirja pandud, ajas muutumatuid kristlikke moraalireegleid – mingit mišna-taolist eeskirjade kogumit – ehk siis skaalat, mille alusel mõõta üksikinimest või rahvast ja määrata adekvaatse täpsusega kindlaks tema kristlikkus. On üks reegel – „Armasta Jumalat üle kõige ja ligimest nagu iseennast" –, aga selle täitmise või rikkumise väljaselgitamine on tunduvalt keerukam, kui kvantitatiivne sotsioloogiline uuring võimaldab. Sellepärast piirdungi artikli esimeses pooles ülevaatega eestimaalaste moraalihoiakutest, seejärel aga võtan luubi alla nende hoiakute võimalikud seosed inimeste religioossusega. Artikkel lõppeb mõningate kristliku kuulutuse ja misjoni valupunktide esiletoomise ning võimalike järeldustega praktilise kuulutustöö jaoks.

1. Eestimaalaste moraalihoiakud

Üsna põhjalik moraali puudutavate küsimuste kogum on küsitluse „Elust, usust ja usuelust" esimeses pooles, kus respondendid annavad hinnangu 14 nähtuse või tegevuse lubatavuse kohta (Tabel 1). Seejärel seatakse nende ette kümmekond valikvastustega moraaliteemat, näiteks „Millistel juhtumitel võiksid abieluvälised suhted olla õigustatud?".[3]

[1] „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010); ankeedi koostas Eesti Kirikute Nõukogu ja uuringu viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll.

[2] Uuringu tulemusi praktilise teoloogia vaatevinklist käsitleb ka Kaido Soom käesoleva kogumiku artiklis „Eestimaalase kuvand ristiusust, kirikust ja kristlastest".

[3] EUU 2010, küsimus K8.

Juba uuringu koostajate küsimusepüstitus on mõtlemapanev. Tabelis 1 toodud küsimusteploki sissejuhatav tekst kõlab nõnda: „Nüüd loen teile ette mitmesuguseid tegevusi. Palun öelge igaühe kohta, kuivõrd Teie arvates võiksid need tegevused olla lubatavad või mittelubatavad. Vastamiseks kasutage palun 6-pallilist skaalat, kus 6 tähendab, et antud tegevus võiks kindlasti olla lubatud, ja 1 tähendab, et antud tegevust ei tohiks kindlasti lubada."[4] Ei saa üle ega ümber küsimusest, mida tähendab antud kontekstis „lubatud". Kes või mis on vastaja jaoks lubaja? Kust tuleb üldse luba? Või on iga inimene ise see, kes piirid fikseerib ja loa väljastab? Eutanaasia või kloonimise puhul võib oletada, et võimalikuks lubajaks või keelajaks peetakse seadust. Kuid kes või mis võiks olla keelav instants, kui me räägime näiteks lahutusest, liigjoomisest, suitsetamisest või abielueelsetest seksuaalsuhetest? Neil puhkudel ei mõelda loodetavasti, et abielueelne seksuaalsuhe peaks olema seadusega keelatud ja karistatav? Või tuleks siin mõelda eestikeelsele väljendile, et üks või teine asi on „lubamatu"? Kuidas üks või teine vastaja küsimust interpreteeris, seda me paraku teada ei saa, kuigi teoloogi vaatenurgast oleks see vahest olulisemgi kui konkreetsed hindepunktid.

Samalaadse probleemiga seisame silmitsi teise moraalihoiakuid käsitleva küsimusteploki puhul. Nii päritakse näiteks: „Millistel juhtumitel võiks prostituudi teenuste kasutamine olla õigustatud? [...]" [5] Inimene õigustab ennast või teisi enamasti ikka kellegi/millegi ees. Taas võime mõelda, kes või mis annab meie sekulaarses ühiskonnas õigustuse. On selleks instantsiks siis südametunnistus või miski muu?

1.1. Soopõhine võrdlus

Tabel 1 annab ülevaate erinevustest naiste ja meeste suhtumises loetletud nähtustesse. Kuna küsimusele vastamise skaalal võrdus 1 väitega „kindlasti ei tohiks lubada" ja 6 väitega „kindlasti võiks olla lubatud", siis mida kõrgem on keskmine, seda enam arvavad vastajad, et antud nähtus võiks olla lubatud. Ülevaatlikkuse huvides ei ole ära toodud neid, kelle puhul märgiti vastuseks „raske öelda". Tabeli viimane veerg näitab meeste ja naiste suhtumise erinevust. Negatiivse väärtusega arv keskmiste vahes viitab naiste rangemale seisukohale, positiivne seevastu naiste leebemale seisukohale.

Artikkel sisaldab mitmeid tabeleid ja graafikuid. Arvestades asjaolu, et kogumikul on ka lugejaid, kes ei ole harjunud rohkete arvandmetega toime tulema, on ära toodud vaid hädavajalik maht sellelaadset informatsiooni. Tekstis sisaldub kommentaare ka arvandmete kohta, mis ei ole artiklis esitatud. Uuringu „Elust, usust ja usuelust 2010" terviklikud arvandmed on huvilistele kättesaadavad Eesti Kirikute Nõukogu arhiivis.

On üsna ilmne, et mehed on pea kõigi tabelis toodud nähtuste suhtes naistest sallivamad, olgu tegemist siis suitsetamise või kloonimisega. Naised on sallivamad vaid homoseksuaalsuse, samasooliste abielu ja samasooliste

[4] EUU 2010, küsimus K3.
[5] EUU 2010, küsimus K10.

		Mees		Naine		Kokku		
		Keskmine	N	Keskmine	N	Keskmine	N	Keskmiste vahe
D	Eutanaasia [...]	3,86	440	3,81	502	3,83	943	- 0,05
C	Abielulahutus	4,25	454	4,35	528	4,30	983	- 0,10
A	Altkäemaksu võtmine	1,62	469	1,41	529	1,51	998	- 0,21
M	Samasooliste abielu	1,83	441	2,05	511	1,95	951	+ 0,22
N	Samasooliste adopteerimisõigus	1,70	437	1,93	502	1,83	939	+ 0,23
G	Abielueelsed seksuaalsuhted	4,49	455	4,22	517	4,35	972	- 0,27
E	Inimese kloonimine	1,83	433	1,53	504	1,67	937	- 0,30
H	Truudusetus vabaabielus	2,74	443	2,41	504	2,56	946	- 0,33
F	Abielurikkumine	2,63	446	2,26	517	2,43	963	- 0,37
B	Homoseksualism	1,96	453	2,33	512	2,16	965	+ 0,37
I	Ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine	2,11	458	1,71	531	1,89	989	- 0,40
L	Hasartmängud	2,22	464	1,74	529	1,96	993	- 0,48
J	Suitsetamine	3,71	460	3,21	523	3,44	983	- 0,50
K	Alkoholi liigtarbimine	2,40	464	1,89	526	2,13	990	- 0,51

Tabel 1
„[...] kuivõrd Teie arvates võiks need tegevused olla lubatavad või mitte-lubatavad. [...]" Keskmiste võrdlus tunnuse „sugu" lõikes, ilma vastuseta „raske öelda"; skaala 1–6, kusjuures „6 tähendab, et antud tegevus võiks kindlasti olla lubatud, ja 1 tähendab, et antud tegevust ei tohiks kindlasti lubada"[6]; sorteeritud veeru „Keskmiste vahe" järgi, kusjuures sorteerides on väärtusi käsitletud absoluutarvudena.

adopteerimisõiguse suhtes. Tabelist nähtub ka, et naised seisavad tugevamalt selle eest, et lubatud peaks olema abielulahutus.

Keskmiste võrdluse puhul jäävad mõningad asjaolud varjule, mida andmete lähem analüüs siiski näitab: olgugi enamikus küsimustes soolised erinevused väikesed või koguni tühised, on naised oma moraalihinnangutes selgepiirilisemad ja nõudlikumad, nende eneseväljendus on kategoorilisem – seal, kus naised ütlevad „kindlasti ei tohiks", arvavad mehed, et „pigem ei tohiks", näiteks abielurikkumine, altkäemaksu võtmine, ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine, alkoholi liigtarbimine ning suitsetamine.

Valikvastustega küsimuste puhul on kerge sooline erinevus märgatav vastustes küsimusele „Kas Teie arvates tohib inimene teatud tingimustel võtta endalt elu?"[7] Mehed vastavad sagedamini, et igal inimesel peab olema õigus lõpetada oma elu alati, kui ta arvab selle vajaliku olevat. Naised peavad seda mõeldavaks sagedamini siis, kui olukorrad tunduvad talutamatud.

[6] EUU 2010, küsimus K3.
[7] EUU 2010, küsimus K7.

		Kõik	Sugu	
			Mees	Naine
Kas Teie arvates tohib inimene teatud tingimustel võtta endalt elu?	Jah, sest igal inimesel peab olema õigus lõpetada oma elu alati, kui ta arvab selle vajaliku olevat	15,2%	18,4%	12,3%
	Inimesel on õigus võtta endalt elu vaid juhul, kui olukorrad on talumatud	34,0%	31,6%	36,1%
	Inimesel ei tohi olla õigust endalt elu võtta	43,6%	41,7%	45,2%
	Muu	0,7%	0,5%	0,9%
	Raske öelda	6,5%	7,8%	5,4%
Vastajaid kokku		1009	472	537

Tabel 2
„Kas Teie arvates tohib inimene teatud tingimustel võtta endalt elu?"[8] Võrdlus tunnuse „sugu" lõikes; tabel on sorteerimata.

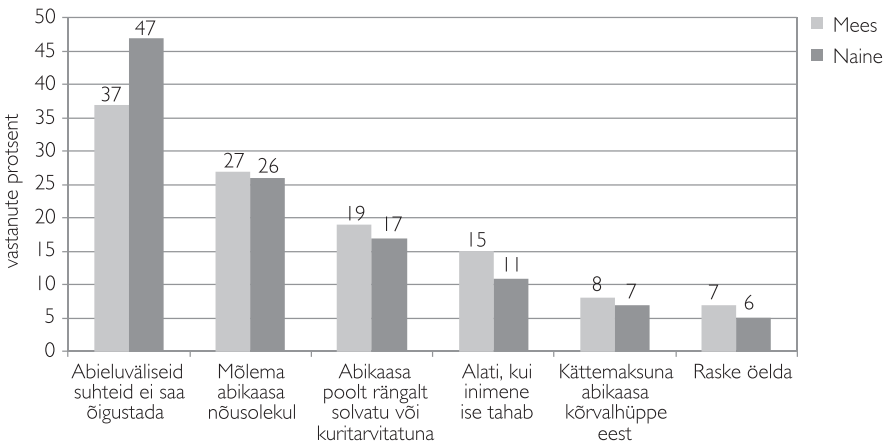
Suur üksmeel valitseb surmanuhtluse osas[9] – seda peavad teatud kuritegude puhul vajalikuks 62% nii meestest kui naistest. Hämmastab, kui väike osa eestimaalasi – meestest vaid umbes 25% ja naistest 38% – peab lubamatuks prostituudi kasutamist.[10] Tabelist 3 nähtub, et pea 40% meestest ja 35% naistest peab seda põhjendatuks juhul, kui ei olda abielus; pikaajaline eemalolek abikaasast on piisavaks põhjenduseks 28% meestest ja 22% naistest.

	Kõik	Sugu	
		Mees	Naine
Kui ei olda abielus	37,4%	40,4%	34,8%
Ei ole kunagi õigustatud	32,1%	25,1%	38,2%
Kui ollakse sunnitud olema pikemat aega abikaasast eemal	24,7%	27,5%	22,1%
Ei ole õigustatud, sest eksisteerib suguhaiguste oht	21,4%	22,5%	20,4%
Raske öelda	4,7%	5,1%	4,4%
Muu	2,3%	2,8%	1,8%
Kui abikaasaga/elukaaslasega ollakse tülis	2,2%	3,2%	1,3%
Vastajaid kokku	1009	472	537

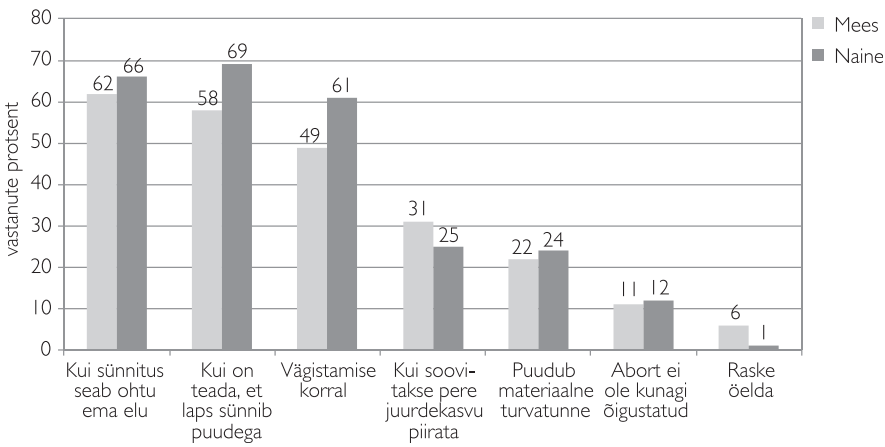
Tabel 3
„Millistel juhtumitel võiks prostituudi teenuste kasutamine olla õigustatud?"[11] Võrdlus tunnuse „sugu" lõikes; sorteeritud veeru „Kõik" järgi; kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem.

[8] EUU 2010, küsimus K7.
[9] EUU 2010, küsimus K13 küsis: „Kas teie arvates on teatud kuritegude või olukordade puhul õigustatud surmanuhtluse rakendumine."
[10] EUU 2010, küsimus K10.
[11] EUU 2010, küsimus K10.

Üsna oodatavalt taunivad naised oluliselt enam abieluväliseid suhteid; siiski leiab umbes veerand nii naistest kui meestest, et need suhted on mõeldavad mõlema abikaasa nõusolekul.

Joonis 1
„Millistel juhtumitel võiksid abieluvälised suhted olla õigustatud?"[12]; Kõik vastajad (N = 1009; mehi 472, naisi 537); iga vastaja võis anda mitu vastust.

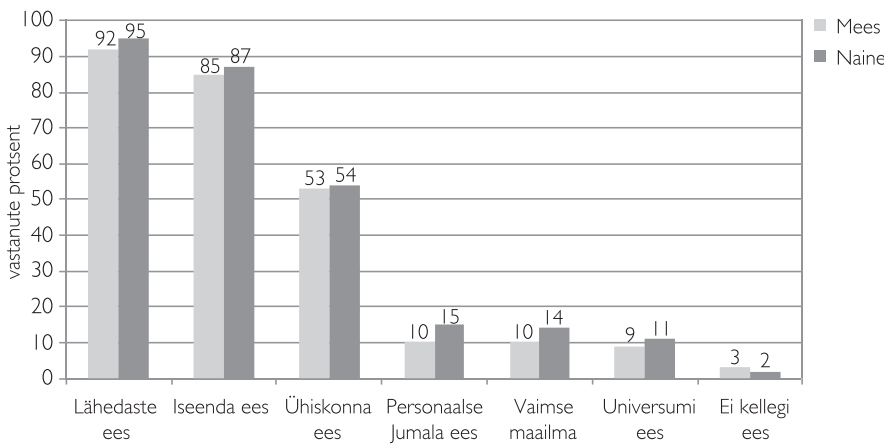
Joonis 2
„Järgnev küsimus puudutab abordi tegemist. Valige järgnevatest väidetest välja Teie arvamusega kõige enam kokkulangevad variandid. [...] aborti võib teha..."[13] Kõik vastajad (N = 1009); kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem.

[12] EUU 2010, küsimus K8.
[13] EUU 2010, küsimus K12.

Aborti täielikult taunivate meeste ja naiste osakaal on pea võrdne. Samas peavad mehed ema tervise ohustatust ja vägistamist abordi tegemise argumendiks harvem kui naised. Naistest sagedamini põhjendavad mehed abordi vajalikkust sooviga pere juurdekasvu piirata.

Nagu näha, tuleb iseäranis suur erinevus esile suhtumises aborti olukorras, kus on teada, et ilmale tuleb puudega laps: sel juhul peab aborti põhjendatuks 69% naistest ja 58% meestest. Sooline erinevus on tõenäoliselt märk sellest, kui oluline on naistele turvatunne ning kui suur on hirm seda kaotada. Toetudes puudega last kasvatavate perede kogemusele, võib öelda, et kui miski on Eestis suur risk, siis on see puudega lapse kasvatamine, mis isoleerib lapsevanema – ennekõike aga ema – nii sotsiaalsest keskkonnast kui tööturult ja pärsib igakülgselt pere toimetulekut.

Küsimusele, kelle ees tuntakse end oma elus kohustusi omavat,[14] on mehed ja naised vastanud üllatavalt sarnaselt. Jooniselt 3 on näha, et naised tunnevad küll pisut rohkem kohustusi absoluutselt kõige ees, ent mis puudutab kohustusi iseenese, lähedaste ja ühiskonna ees, siis on erinevused minimaalsed.

Joonis 3
„[...] kelle ees Te tunnete end oma elus kohustusi omavat?"[15] Kõik vastajad (N = 1009); kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem.

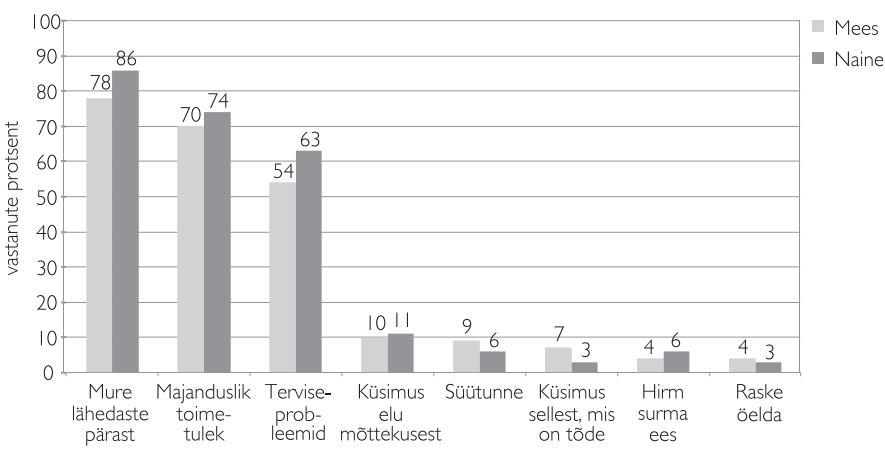
Joonis 3 näitab ilmekalt, kui vähe on neid, kes tunnevad kohustusi mingi kõrgema horisondi ees. Naiste osakaal on nende seas õige pisut suurem. Erinevus on märgatav eriti nende osas, kes tunnevad kohustusi personaalse Jumala ees (mehed 10%, naised 15%) ja vaimse maailma ees (mehed 10%, naised 14%); nende seas, kes tunnetavad vastutust universumi ees, on sooline erinevus vaevumärgatav (mehed 9%, naised 11%).

[14] EUU 2010, küsimus K17.
[15] EUU 2010, küsimus K17.

Ankeedis küsiti respondentidelt, kes ütlesid ennast omavat kohustusi millegi/kellegi ees, kas nad arvavad ennast olevat need kohustused täitnud.[16] Huvitav on see, et kohustuste puhul, mis puudutavad iseennast, lähedasi ja isegi ühiskonda, tunnevad naised sagedamini, et on need täielikult täitnud; mehed leiavad, et on oma kohustused „pigem täitnud" või „ei ole täitnud"; iseäranis torkab see erinevus silma kohustuste osas, mida tuntakse lähedaste ees. Olukord on aga vastupidine nende kohustuste puhul, mida tuntakse universumi, vaimse maailma või personaalse Jumala ees. Tugev veerand sedalaadi kohustusi tundvatest meestest leiab, et nad on oma kohustused selle kõrgema horisondi ees täielikult täitnud; naistest leiab seda vaid 19%.

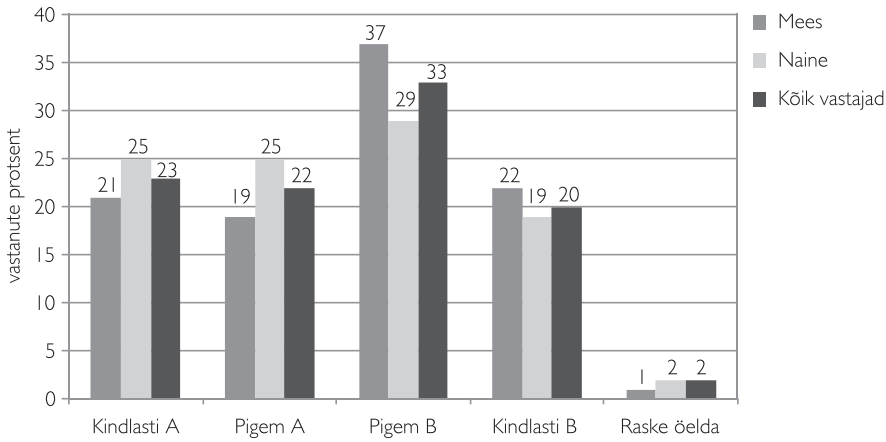
Pisut sügavamale vastajate hingepõhja püütakse heita pilk küsimusega „Mis teeb Teie südame rahutuks?".[17] Neis vastustes, mis nimetavad rahutust tegevate faktoritena muret pereliikmete, lähedaste ja majandusliku toimetuleku pärast ning ka terviseprobleeme, on ülekaal naiste poolel. Inimese eksistentsi sügavamalt puudutavate küsimuste osas näitab sooline võrdlus aga midagi muud: kui küsimus elu mõttekusest on veel pisut enam oluline naistele, siis süütunne ning küsimus sellest, mis on tõde, muudavad rahutuks pigem meeste südame.

Joonis 4 toob üsna ilmekalt esile, et selle uuringu põhjal teevad eksistentsiaalsed küsimused rahutuks vaid väga väikese osa eestimaalaste südame. Põhjus võib olla ka selles, et sedalaadi küsimuseasetusi teadvustatakse ja tunnistatakse endale tavasituatsioonis harva – kes siis ikka ühe tavalise päeva pärastlõunal küsitlejaga silmitsi tugitoolis istudes näiteks surma pärast rahutust tunneb.

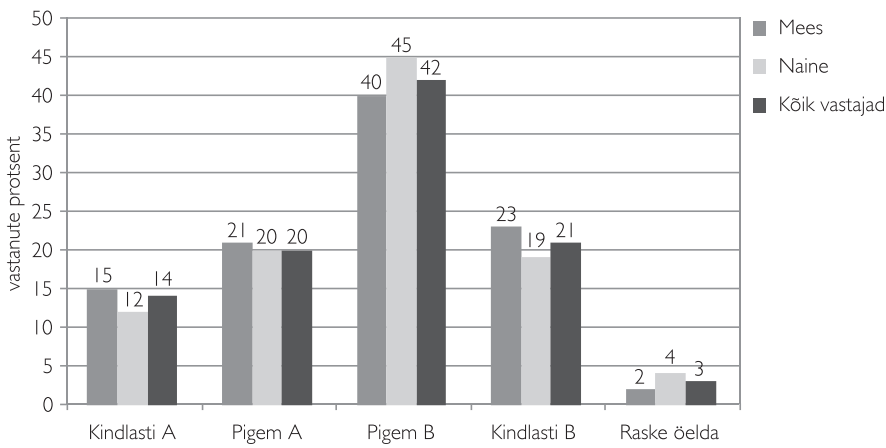

Joonis 4
„Mis teeb Teie südame rahutuks? Märkige kuni kolm olulisemat muret."[18] Vastasid need, kes tunnevad kellegi/millegi ees kohustusi omavat (N = 977).

[16] EUU 2010, küsimus K18.
[17] EUU 2010, küsimus K19.
[18] EUU 2010, küsimus K19.

Joonis 5
„[...] kumma väitega te rohkem nõustute? A. Minu jaoks on oluline püüda saada paremaks inimeseks. B. Olen selline nagu olen ja püüan sellisena läbi lüüa."[19] Kõik vastajad (N = 1009).

Joonis 6
„[...] kumma väitega te rohkem nõustute? A. Elus tuleb juhinduda eelkõige kõrgematest eesmärkides ja ideaalidest. B. Elus tuleb juhinduda eelkõige enda vajadustest ja soovidest."[20] Kõik vastajad (N = 1009).

Viimased moraali puudutavad küsimused kompasid inimeste püüdluste ja ideaalide piire, seades respondentide ette kaks väidet (A ja B) ning pakkudes vastusevariantideks „kindlasti A", „pigem A", „pigem B" ja „kindlasti B".[21]

Vastanute koguhulgast oli neid, kes tahavad saada paremaks inimeseks,

[19] EUU 2010, küsimus K20a.
[20] EUU 2010, küsimus K20b.
[21] EUU 2010, küsimused 20a ja 20b.

45% (kindlasti 23%, pigem 22%). Sooline võrdlus näitab, et naised peavad enese jaoks olulisemaks püüet saada paremaks inimeseks, mehed püüavad elus läbi lüüa pigem nii, nagu nad on.

Joonis 6 näitab, et kõrgemaid sihte ja ideaale peab elus suundaandvateks vaid 34% küsitletutest (kindlasti A ja pigem A), ning kindlalt on sellel positsioonil neistki vaid 14% (kindlasti A). Valdav osa leiab seega, et elus tuleb juhinduda eelkõige või pigem enda vajadustest ja soovidest, ja siinkohal torkavad naised oma pragmaatilisuse ja enesekesksusega enam silma kui mehed.

Huvitav on seegi, et kui mujal eelistavad naised valida väga kindlaid ja selgeid vastuseid ning mehed jäävad vahepealsete vastusevariantide juurde, siis selle küsimuse puhul on lugu vastupidine: meeste seas on pisut rohkem nii neid, kes leiavad, et elus tuleb kindlasti esiplaanile seada kõrgemad eesmärgid ja ideaalid, kui ka neid, kes väidavad, et elus tuleb juhinduda eelkõige enda vajadustest ja soovidest; naised seevastu annavad kõhklevamaid vastuseid.

Siinkohal on huvitav nentida, et need küsitletud, kes tunnistavad, et nad on oma eluga väga rahul,[22] peavad oma elus keskmisest palju olulisemaks püüdlust olla kindlasti parem inimene (44%, vrd kõik vastajad 23%). Vaid 12% eluga väga rahul olevatest inimestest leiab, et nad püüavad elus sellisena läbi lüüa, nagu nad parasjagu on (vrd kõik vastajad 22%). Ka on nende seas oluliselt enam kõrgete ideaalide poole püüdlejaid (24%, vrd kõik vastajad 14%). Kehtib ka vastupidine: nende seas, kes ei ole üldse oma eluga rahul, on ülekaalus inimesed, kellel on elus esiplaanil oma huvid, ning väga vähestel neist – vaid 8% – on elus olulised kõrgemad ideaalid või eesmärgid (vrd kõik vastajad 34%).

Veidral kombel on küsitletavate hulgas päris palju – lausa 35% – neid, kelle jaoks on kindlasti oluline saada paremaks inimeseks, ja samal ajal leiavad nad, et elus tuleb juhinduda eelkõige omaenda vajadustest ja soovidest. Nende loosung võiks seega olla: „Tahan kindlasti saada paremaks inimeseks, ning juhindun sealjuures eelkõige omaenda vajadustest ja soovidest." Neid, kes ütlevad, et nende jaoks on pigem oluline püüe saada paremaks inimeseks, ja kes sealjuures lähtuvad eelkõige omaenda vajadustest, on koguni 46%. Valdav eestimaalase hoiak kipub paraku olema see, et „olen nagu olen, erilisi unistusi ega püüdlusi mul ei ole".

1.2. Vanusepõhine võrdlus

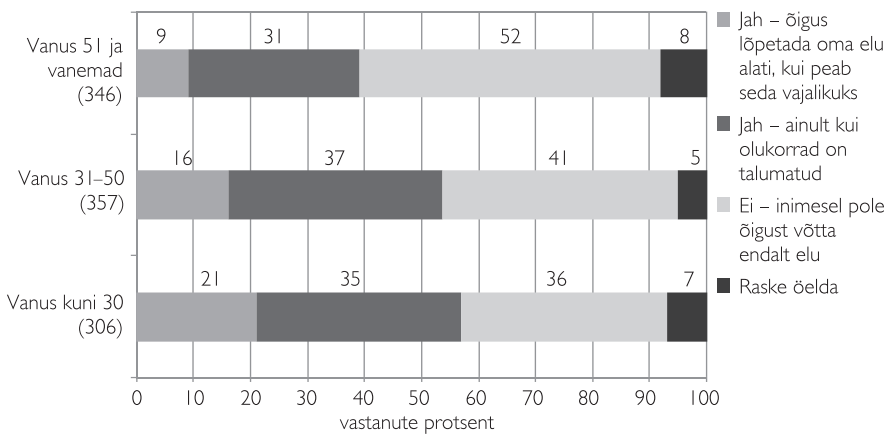
Kuna noortega seonduvat käsitleb ühes käesoleva kogumiku artiklis põhjalikumalt Olga Schihalejev, peatun siinkohal vaid üksikutel ealisi iseärasusi puudutavatel momentidel.

Küsitluse põhjal tuleb nentida, et erilist seadusekuulekust noorte puhul

[22] EUU 2010 küsimuses K64 uuriti inimeste rahulolu oma eluga. Oma eluga oli väga rahul 4,1%; küllaltki rahul 55,4%; mitte eriti rahul 34,6%; ei olnud üldse rahul 5,1%. Vastuse „raske öelda" märkis 0,7% vastanutest. Kokku vastas sellele küsimusele 1009 respondenti, sellest mehi 472 ja naisi 537.

täheldada ei saa. Pigem ollakse oma valikutes pragmaatilised: sõidupilet tuleb osta, kuna see on tulusam kui trahvi maksmine,[23] liikluseeskirju tuleb täita, kuna see on ohutum – ning mitte sellepärast, et need ongi täitmiseks mõeldud.[24] Seadusekuulekus on suurem keskmisel ning märgatavalt suurem vanemal eagrupil.

Noori silmas pidades teeb murelikuks suhtumine enesetappu: mida noorem inimene, seda sagedamini leiab ta, et igal inimesel peab olema õigus lõpetada oma elu alati, kui ta arvab selle vajaliku olevat – seda arvab noortest tervelt viiendik.[25] Eakamad, kes on kogenud oma elus suure tõenäosusega rohkem talumatuid olukordi, leiavad harvem, et inimesel oleks neil puhkudel õigus endalt elu võtta.

Joonis 7
„Kas Teie arvates tohib inimene teatud tingimustel võtta endalt elu? [...]"[26] Kõik vastajad (N = 1009); Y-teljel sulgudes vastanute arv vanuselises jaotuses.

Hüppeliselt erinev on suhtumine narkootikumide lubatavusse: ligi veerand noortest ehk 24% lubaks kergemate narkootikumide, nt kanepi, tarvitamist; vanusegrupis 51+ on lubajaid 5%.[27] Ebameeldivaks üllatuseks on noorte suhtumine aborti.[28] Võiks arvata, et juba õige varajasse kooliikka ulatuva seksuaalkasvatuse tulemusel on nende teadmised rasestumisvastastest vahenditest põhjalikud. Ometi peab ligi kolmandik noortest (30%) – keskealistel ja eakatel on see protsent madalam – aborti pereplaneerimise vahendiks: nende meelest tuleks abort kõne alla siis, kui soovitakse pere juurdekasvu piirata.

[23] EUU 2010, küsimus K5.
[24] EUU 2010, küsimus K9.
[25] EUU 2010, küsimus K7.
[26] EUU 2010, küsimus K7.
[27] EUU 2010, küsimus K11.
[28] EUU 2010, küsimus K12.

Ka majanduslik turvatunne on abordi puhul argumendiks kõige sagedamini noortel – 28%. Samas on ka aborditemaatika puhul selge, et kõige enam sallivust näitab üles vanusegrupp, keda soovimatu rasestumine kõige vähetumalt puudutab. Rõõmustab, et surmanuhtluse toetajaid on noorte hulgas pisut vähem kui keskealiste ja eakate seas (vastavalt 58%, 61%, 65%), kuid siiski on toetusprotsent märkimisväärselt kõrge. Surmanuhtluse küsimuses on kõige rohkem neid, kes on jäänud vastamisega jänni ning vastuseks on märgitud „raske öelda": noorte seas oli neid kõigist vastanutest 19%, kesk- ja vanemaealiste seas 17%.[29]

Märkimisväärne erinevus esineb suhtumises homoseksuaalsusesse: ainult 36% noortest leiab, et seda ei tohiks kindlasti lubada; keskealiste seas on seda meelt 52% vastanuist, vanuses 50+ on kindlalt „ei" vastanuid 62%.[30] Homoseksuaalsuse lubamise poole kaldub 26% noortest, 18% keskmisest ja 12% vanemast põlvkonnast.[31]

Iseenda, lähedaste ja ühiskonna ees tunnevad noored kohustusi keskmise ja vanema eagrupiga üsna sarnasel määral, kuid nad leiavad palju sagedamini, et ei ole neid kohustusi täitnud. Seevastu on noorte seas tunduvalt vähem neid, kes tunnevad vastutust isikulise Jumala, vaimse maailma või universumi ees – kõigi kolme vastusevariandi puhul jääb noorte vastajate hulk 8% piirimaile.[32] Huvitav on see, et kõige enam tunneb isikulise Jumala, vaimse maailma või universumi ees vastutust keskmine eagrupp.

Teoloogina vaatlen hämmeldusega seda seltskonda, kes on öelnud, et tunnevad kohustusi personaalse Jumala ees: nii noorema kui ka vanema eagrupi vastanuist leiab 31%, et nad on kohustused Jumala ees täielikult täitnud; noorte seas on neid, kes on täitnud oma kohustused täielikult või enam-vähem, kokku koguni 87%. Paratamatult tekib küsimus, kuidas on meil kogudustes lugu nii kuulutuse kui ka arusaamisega armust õigekssaamisest ning luterlikust õpetusest, et inimene on *simul iustus et peccator*,[33] kes vajab igapäevast meeleparandust ja Jumala jätkuvat armu.

Küsimuste 20a ja 20b[34] juures võib noorte puhul täheldada tugevamat soovi püüelda paremuse poole. Isekus, s.t lähtumine eelkõige iseenda soovidest ja vajadustest iseloomustab neid pisut vähem kui keskealist ja vanemat põlvkonda, ning pisut omasem on neile soov juhinduda kõrgematest ideaalidest ja eesmärkidest. Iseküsimus on muidugi, kas ja kuivõrd nad praeguses ajas neid kõrgemaid ideaale ja eesmärke leida ning määratleda suudavad. Valmidus nende järgimiseks näib olemas olevat – ehk koguni vajadus neid omada?

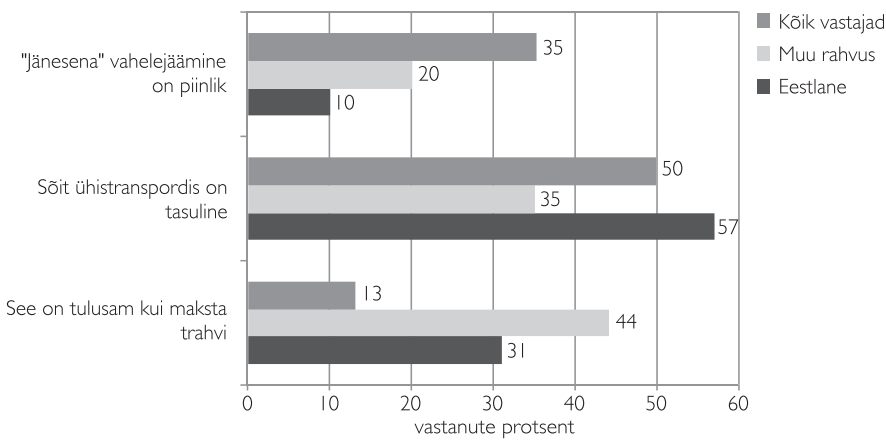
[29] EUU 2010, küsimus K13.
[30] EUU 2010, küsimus K3B.
[31] Siinkohal on summeeritud 6-pallise skaala kolm positiivse poole hinnet ehk 6, 5 ja 4.
[32] EUU 2010, küsimused K17 ja K18.
[33] Samaaegselt õige ja patune.
[34] K20A „[...] kumma väitega te rohkem nõustute? A. Minu jaoks on oluline püüda saada paremaks inimeseks. B. Olen selline nagu olen ja püüan sellisena läbi lüüa." K20B „[...] kumma väitega te rohkem nõustute? A. Elus tuleb juhinduda eelkõige kõrgematest eesmärkides ja ideaalidest. B. Elus tuleb juhinduda eelkõige enda vajadustest ja soovidest."

1.3. Rahvusepõhine võrdlus

Võrreldes eestlase ja muu rahvuse esindaja moraalihinnanguid, võib öelda, et suure osa loetelus toodud nähtuste suhtes on eestlase hinnangud rangemad. Tunduvalt leplikumalt suhtuvad muulased altkäemaksu andmisesse, alkoholi liigtarbimisse ning truudusetusse nii abielu kui ka vabaabielu puhul. Seevastu on muu rahvuse esindajad palju ettevaatlikumad eutanaasia suhtes; eestlasest pisut karmimad ollakse suhtumises suitsetamisse ja hasartmängude mängimisse, pisut ettevaatlikumad ollakse ka abielulahutuse suhtes.[35]

Mõtteainet eestlase arusaamisest elu pühadusest ja surma tähendusest pakub tõsiasi, et lisaks eutanaasiale annavad eestlased oma poolthääle palju sagedamini ka surmanuhtluse rakendamisele: nõnda vastanuid oli eestlaste seas 66%, muulaste seas vaid 52%.[36]

Oluline erinevus on eestlaste ja muu rahvuse esindajate suhtumises homoseksuaalsusesse. Kui eestlaste hulgas on kindla „ei" ütlejaid vaid 43%, siis muulaste hulgas on see arv 66%. Skaala kolme positiivsema hinnangu andjaid, s.t homoseksuaalsuse kindlaid lubajaid või sinna poole kaldujaid oli eestlaste seas 23%, muulaste seas vaid 9%.[37]

Joonis 8
„Järgnev küsimus puudutab ühistranspordi kasutamist. Milline suhtumine peegeldab kõige rohkem Teie arusaamu? [...] Ühistranspordi kasutamiseks tuleb osta pilet või kaart eelkõige seetõttu, et ..."[38] Kõik vastajad (N = 1009, eestlased 684, muust rahvusest vastajad 325); ilma vastusteta „muu" (3,2%) ja „raske öelda" (3,8%).

[35] EUU 2010, küsimus K3.
[36] EUU 2010, küsimus K13.
[37] EUU 2010, küsimus K3B.
[38] EUU 2010, küsimus K5.

Väga suured rahvuslikud erinevused tulid esile praktiliste elusituatsioonide hindamisel. Küsimuses K4 seatakse respondendi ette järgmine olukord: „Oletagem, et kaupluses ulatab müüja ostjale tagasi suurema summa kui peaks. Millisel juhtumil on raha mittetagastamine õigustatud?" Seda, et raha tagastamata jätmist ei saa kuidagi õigustada, leiab 80% eestlasi ja 59% muulasi. Õigustus, et „ostjal on majandusliku kitsikuse periood ning ülemakstud summa leevendaks tema rasket olukorda", sobib raha mittetagastamiseks 9% eestlastest ja 23% muulastest. Et raha endale jätmine oleks alati õigustatud, arvab vastavalt 4% ja 10% vastanuist.

Küsimuses 5 käsitletakse ühistranspordi kasutamist ning ka siin on täheldatavad analoogsed rahvuslikud eripärad.

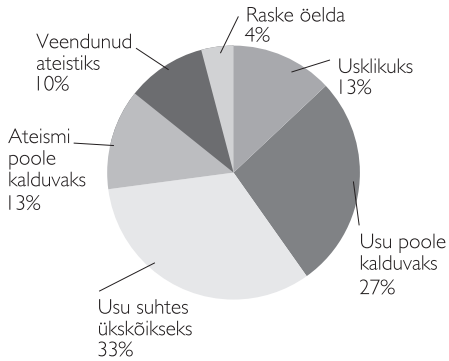
Et muude rahvuste esindajate usklikkus ning ka laiem suhtumine religiooni on oluliselt positiivsem, tuleb rahvuslikku momenti meeles pidada ka religioossuse ja moraali suhteid vaagides.

2. Moraalihinnangud ja religioossus

Võttes vaatluse alla, kas ja kuidas on seotud inimese moraalihoiakud ja tema religioossed veendumused, ei pääse me mööda ühest tõsisest probleemist, millele viitab käesolevas kogumikus ka Andrus Saar. Milline on see küsimus, mis annab meile kõige adekvaatsema pildi inimese religioossusest ja usust ning selle kohast inimese elus?[39] Võimalusi on mitmeid, ning ükski neist ei tundu ammendav. Ehk tuleks tugineda lihtsalt inimese uskumustele, sh usule isikulisse Jumalasse või kõrgemasse väesse? Või tuleks lähtuda koguduslikust kuuluvusest? Ehk tuleks aga selgeimaks näitajaks pidada inimese tegelikku vagaduselu: kirikus käimist, palvetamist ja Piibli lugemist? Nõustun Andrus Saarega, et ka käitumistavad ei ole kindlaks mõõdupuuks. Ühe võimaliku, kuigi loomulikult ikkagi tingliku mõõdupuu pakun välja oma artikli lõpupoole, järgnevalt püüan aga moraali- ja religiooniküsimusi võrrelda mitme erineva nurga alt.

Alustuseks lähtun sellest, kuidas määratlevad inimesed ennast ise skaalal usklik – usu poole kalduv – ükskõikne – ateismi kalduv – veendunud ateist.[40] Joonis 9 ilmestab eestimaalase enesemääratlust sellel skaalal. EUU 2010 tulemuste põhjal järeldusi tehes tuleb kindlasti meeles pidada, et usklike hoiakutest rääkides kõneleme tegelikult vaid 129 küsitletu nimel, kellest kolmandik (43) on eestlased ja kaks kolmandikku (85) muust rahvusest. Veendunud ateistidena määratles ennast 101 küsitletut, ja nende seas oli eestlaste esindatus oluliselt kõrgem – tervelt 86%.

[39] Vt käesolevas kogumikus lk 56.
[40] EUU 2010, küsimus K27.

Joonis 9
„Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end…?" Kõik vastajad (N = 1009).

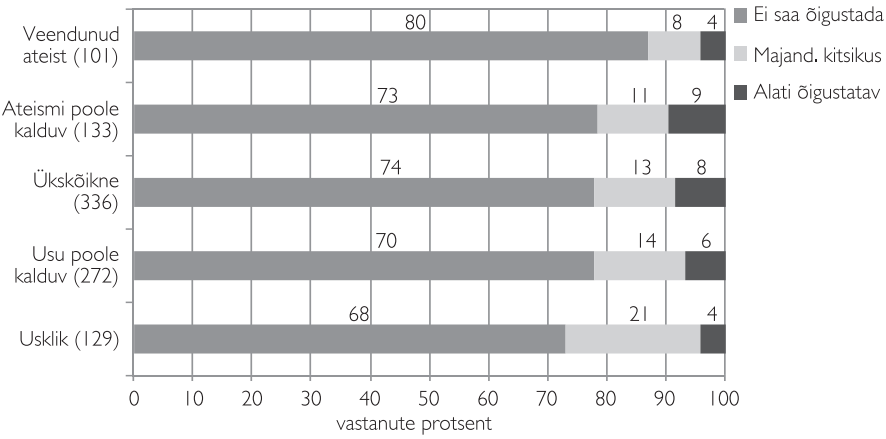
Vaadates suhtumist moraaliküsimustesse Joonisel 9 kujutatud määratluse põhjal, ei ole suuri üllatusi vähemalt esmapilgul ees ootamas. Nagu eeldada võib, on ennast usklikuks pidavad inimesed moraalihinnangute andmisel konservatiivsemad ja rangemad. Printsipiaalsuselt sarnanevad nad kohati üllatavalt vaid veendunud ateistidega. Võrrelduna Eesti keskmiste näitajatega, on kõik usklike hinnangud pigem range nõudlikkuse poole kaldu. Kõige suuremad on erinevused suhtumises eutanaasiasse, suitsetamisse ja abielueelsetesse seksuaalsuhetesse. Imestada võib ehk hoopis selle üle, et hinnangud erinevad Eesti keskmisest üsna vähe – nt suhtumises abielurikkumisse või ebaseadusliku kauba omamisse ja müüki – või siis üldse mitte (nt suhtumises altkäemaksuvõtmisesse ja abielulahutusse). Mitmete nähtuste puhul tuleb tõdeda, et ennast usklikuna määratlevate seas on rohkem täielikult eitava hinnangu andjaid, seda eeskätt küsimustes, mis iseendale ilmselt kiusatuseks pole: selle poolest torkab eriti silma suhtumine homoseksuaalsusse. Usklikest vaid pisut positiivsemalt suhtuvad homoseksuaalsusesse usu suhtes ükskõiksed ja veendunud ateistid, kõige tolerantsemad on selles küsimuses ateismi poole kaldujad.

Abielurikkumise osas on aga just usklike seas kõige enam neid, kes abielurikkumist lubaks või peaaegu-et-lubaks (12%); ateismi poole kaldujatest on seda meelt vaid 4%. Mõtlikuks teeb ka võrdlus usklike suhtumisest ühelt poolt homoseksuaalsusse, teiselt poolt aga abielulahutusse: esimest peab täielikult mittelubatavaks 66%, teist kõigest 42% end usklikena määratlenud vastajatest. Tõsi, ka teised vaatlusalused grupid suhtuvad abielurikkumisse sallivamalt kui homoseksuaalsusse, ent ühegi teise grupi puhul pole erinevus nii silmatorkav. Tundub, et võõristust tekitavate nähtuste suhtes, mille puhul vastajail enestel on libastumise tõenäosus väike või olematu, on kergem printsipiaalse kohtumõistjana välja astuda (homoseksuaalsus) kui nende nähtuste puhul, mille osas iseendas nii kindel ei olda (abielurikkumine).

Veendunud ateistide moraalihoiakud on sageli rangemad kui ükskõiksete ja ühele või teisele poole kaldujate omad, seda iseäranis otseste seaduserik-

kumiste osas (altkäemaks, ebaseadusliku kauba omamine või müük); teistest vähem keelaksid veendunud ateistid ära suitsetamise.

Järgnevate situatsiooniküsimuste puhul muutub aga senine pisut mustvalge pilt („usklike moraal on kõrge") märgatavalt. Paljudest senistest range hinnangu andjatest saavad ühtäkki asjalikult kalkuleerivad inimesed.

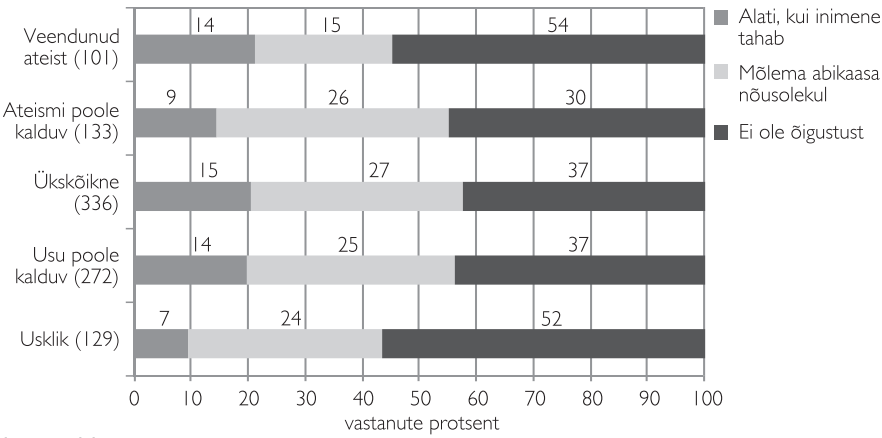
Joonis 10
„Oletagem, et kaupluses ulatab müüja ostjale tagasi suurema summa kui peaks. Millisel juhtumil on raha mittetagastamine õigustatud?"[41] (N = 971); Y-teljel sulgudes toodud ennast religioosselt ühel või teisel kombel määratlenute koguarv.

See, et kassas valesti tagastatud raha enesele jätmisele ei leita õigustust, on iseloomulik pigemini ateistidele ning kõige harvem usklikele ja usu poole kaldujatele. Majandusliku kitsikuse puhul peavad raha mittetagastamist põhjendatuks kõige enam usklikud ja kõige harvem ateistid. Et raha enesele jätmine alati põhjendatud oleks, arvatakse üldiselt harva; kõige harvem leiavad seda usklikud ja veendunud ateistid. Ka vastused küsimusele, miks tuleb osta ühistranspordi kasutamisel pilet,[42] näitavad, et inimese usuline hoiak ei oma siin tähtsust.

Abielurikkumisele ei leia õigustust ligikaudu pooled ehk 52% ennast usklikuks pidavatest inimestest, ja selles osas ollakse samal pulgal veendunud ateistidega (54%). Üllataval kombel on aga neid, kes leiavad, et „abieluvälised suhted on põhjendatud, kui mõlemad abikaasad sellega nõustuvad", koguni veerand nii usklikest kui usu poole kaldujatest, samal ajal kui veendunud ateistide seas on neid vaid 15%. Mis puutub usu poole kaldujatesse, siis selline „kalle" võrreldes näiteks ükskõiksetega ei näi inimeste moraalihoiakuid kuigivõrd mõjutavat. Samuti on erinevus Eesti keskmisest reeglina tühine või puudub üldse.

Järgmisena võtan luubi alla nende moraalihoiakud, kes on täiesti nõus

[41] EUU 2010, küsimus K4.
[42] EUU 2010, küsimus K5; vt ka Joonis 8.

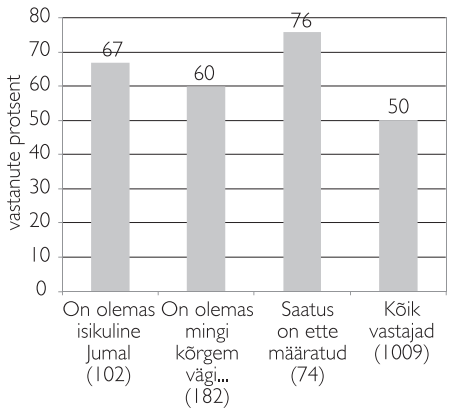
Joonis 11
„Millistel juhtumitel võiksid abieluvälised suhted olla õigustatud?" Lubatud oli anda mitu vastust. Võrdlus vastajate usklikkuse lõikes. Lisaks joonisel esitatutele ka variandid „Siis, kui ollakse oma abikaasa poolt rängalt kuritarvitatud ja solvatud" ja „Kättemaksuna abikaasa 'kõrvalhüppe' eest" (N = 971); välja on jäetud 38 respondendi vastused, kes vastasid küsimusele K27 „raske öelda". Y-teljel sulgudes toodud ennast religioosselt ühel või teisel kombel määratlenute koguarv.

väitega, et „on olemas isikuline Jumal" – neid on kõigist küsitletutest 10%.[43] Eeldada võiks, et nende seas on ülekaalukas hulk kristlasi. Et artikli maht ei luba vaadelda kõigi religioossete väidete seost moraaliga, olen alljärgnevate näidete puhul ühe põhilise võrdlusgrupina esile toonud inimesed, kes on täiesti nõus väitega „on olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas" – neid on kõigist küsitletutest 18%.[44] Viimati nimetatute puhul võiks oletada, et vähemalt osaliselt on tegemist eestlastele iseloomulikeks peetavate nn 'kolliusulistega'. Et asjad sugugi nii selgepiirilised pole, sellest annab tunnistust tõsiasi, et 88% neist, kes on täiesti nõus väitega, et on olemas isikuline Jumal, on samal ajal täiesti või pigem nõus ka väitega, et on olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia. Kõrgema väega täiesti nõustujate seas on isikulise Jumala olemasoluga täiesti või pigem päri 54% küsitletutest. Minu esialgset oletust, et nõustumine väitega „on olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia" on iseloomulik eelkõige neile paljukõneldud eestlastest „kolliusulistele", kummutab rahvusepõhine võrdlus, mille kohaselt on muulaste seas väitega osaliselt või täielikult nõustujaid 77%, eestlaste seas 57%.

Ometi võib edasistes korrelatsioonides nimetatud väitega täielikult nõustujate puhul öelda, et see grupp esindab rohkem eestlaste hoiakuid: kuna eestlasi oli küsitlusele vastajate hulgas nominaalselt oluliselt rohkem, siis on ka nende osakaal täielikult nõustujate seas muulaste omast tunduvalt kõrgem – vastavalt 65% ja 35%.

[43] EUU 2010, küsimus K23 E.
[44] EUU 2010, küsimus K23 G.

Isikulise Jumala olemasoluga täielikult nõustuvaid muulasi on protsentuaalselt küll oluliselt enam kui eestlasi (16% muulastest, 7% eestlastest), kuid arvuliselt on vaadeldavas grupis mõlemad rahvusgrupid esindatud täiesti võrdselt – mõlemaid on 51. Paraku peab ka siin mõlema vaadeldava grupi puhul tunnistama, et ollakse küll teistest rangemad hinnanguandjad, kuid see n-ö kõrge moraal ei torka silma seal, kus küsimused lähevad konkreetsemaks ja igapäevasemaks.

Joonis 12
„Kuivõrd Teie arvates võiks need tegevused olla lubatavad või mittelubatavad? Homoseksualism."[45] Võrdlus vastajate vahel, kes ütlesid, et „homoseksualismi ei tohiks kindlasti lubada"; kõik vastajad (N = 1009) ja erinevate tõekspidamistega rühmad;[46] X-teljel on sulgudes toodud vastava variandi valinute koguarv.

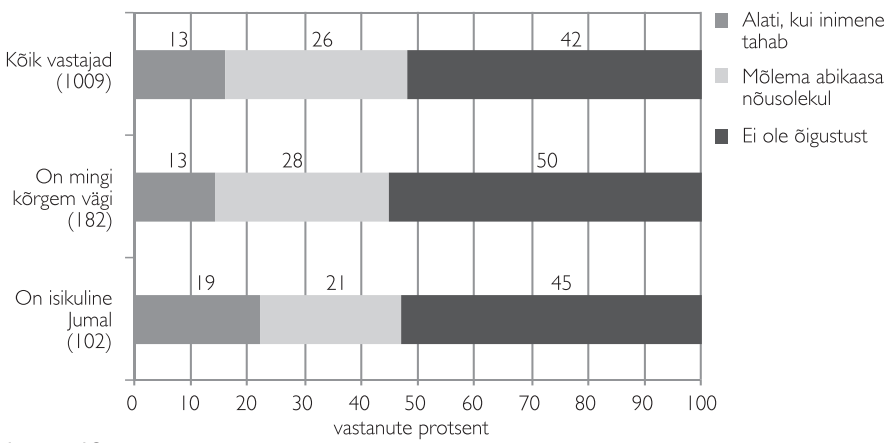
Joonis 12 näitab homoseksuaalsuse täielikke eitajaid võrreldu na kõikide vastajate ja erinevate tõekspidamistega rühmade vahel. Joonisel tuleb esile ka peaaegu huumori valdkonda kuuluv fakt, mille kohaselt on ülekaalukalt kõige suuremad homoseksuaalsuse vastased saatuse-usku inimesed – need, kes leiavad et „inimese elusaatus on üldiselt ette määratud ning inimesel on endal sellele vähe mõju".[47] Nende hulgas on homoseksuaalsuse kategoorilisi eitajaid 76%.

Olgu öeldud, et sama kummalised seosed ilmnevad suhtumisel eutanaasiasse. On üsna ootuspärane, et kõige selgemalt on eutanaasia vastu (29%) ja kõige vähem selle poolt (19%) inimesed, kes on täiesti nõus, et on olemas isikuline Jumal (10,1% kõikidest vastanutest). Edasi selgub aga, et kõige vähem on eutanaasia vastu reinkarnatsiooniga nõustujad[48] (7%) ja astroloogiahuvilised[49] (13%). Kõige enam pooldavad eutanaasiat taas reinkarnatsiooni uskujad (43%)

[45] EUU 2010, küsimus K3 B.
[46] EUU 2010, küsimused K23 E, G ja U.
[47] EUU 2010, küsimus K23 U. Vastused sellele küsimusele olid järgmised: täiesti nõus 7,3%; pigem nõus 33,7%; pigem ei ole nõus 33%; üldse ei ole nõus 17,2%; raske öelda 8,9%.
[48] EUU 2010, küsimus 23 K väitis: „On tõenäoline, et inimese hing sünnib peale surma siia maailma uuesti kellegi teisena (reinkarnatsioon)."
[49] EUU 2010, küsimus K23 C väitis: „Inimese iseloomu ja saatust mõjutab tähtede ja planeetide seis tema sünnihetkel."

ja ettemääratusse uskujad[50] (36%). Nende näidete põhjal jääb mulje, et inimeste religioossed hoiakud on sageli üsna läbi mõtlemata ja pealiskaudsed ega oma selget seost inimese moraali ja väärtushinnangutega. Näiteks ettemääratusse uskuja või tähtede seisu järgi juhinduja puhul võiks eeldada, et ta usub, et surm saabub siis, kui see saabuma peab, sest see on ette määratud.

Abieluväliseid suhteid peab õigustatavaks „alati kui inimene tahab" 13% kõrgema väe jaatajatest – näitaja on sama, kui Eestis keskmiselt; seevastu isikulise Jumala olemasoluga nõustujate seas on seda meelt lausa 19% vastanutest! Mõlema abikaasa nõusolekut peab piisavaks põhjenduseks ligi veerand elanikkonnast, ning ka siin panevad joonise 13 andmed kulmu kergitama: isikulise Jumala olemasoluga täielikult nõustajatest on seda meelt 21% vastanutest ning kõrgema väe jaatajatest lausa 28% vastanutest. Abielurikkumisele ei leia õigustust vaid ligi pooled eestimaalastest; siingi on isikulise Jumala olemasoluga nõustujad pea sama meelt Eesti keskmisega.

Joonis 13
„Millistel juhtumitel võiksid abieluvälised suhted olla õigustatud?"[51] Võrdlus erinevate tõekspidamistega gruppide vahel. Lubatud oli anda mitu vastust, lisaks joonisel esitatutele ka variandid „Siis, kui ollakse oma abikaasa poolt rängalt kuritarvitatud ja solvatud" ja „Kättemaksuna abikaasa „kõrvalhüppe" eest". Y-teljel sulgudes on märgitud vastanute arv.

Kõige selgemalt (53%) annavad abielurikkumisele eitava hinnangu need, kes on täiesti nõus, et „inimese tegudel on mõju tema surmajärgsele saatusele"[52] (neid oli kõigist vastanutest vaid ligi 8%). Samal ajal on nende seas, kes eitavad inimese tegude mõju surmajärgsele saatusele (25% kõikidest vastanutest),

[50] EUU 2010, küsimus K23 U väitis: „Inimese elusaatus on üldiselt ette määratud ning tal endal on sellele vähe mõju."
[51] EUU 2010, küsimus K8.
[52] EUU 2010, küsimus K23 T.

abielurikkumise täielikke eitajaid kõikide võrdluste lõikes kõige vähem – kõigest 36%.

Vähem mõjutab suhtumine surmajärgsesse ellu seadusekuulekusega seonduvaid väiteid, nt altkäemaksu lubatavust. Siiski jääb mulje, et kui üldse mingi religioosne väide moraalihoiakutega otseselt seotud on, siis just suhtumine sellesse, kas usutakse, et inimese praegune elu mõjutab tema käekäiku teispoolsuses. Seevastu nõusolek väitega „on olemas isikuline Jumal"[53] näib küsitlustulemuste põhjal olevat paljude jaoks vaid tunnetusteoreetilist laadi väide, mis mõjutab inimese moraalihoiakuid vähe või üldse mitte. Pigem näivad inimeste antavad moraalihinnangud olevat seotud vastajate rahvuslik-kultuurilise tausta ja sättumustega.

Teatud seos näib siiski olevat isikulise Jumala olemasolu jaatamise ja selle vahel, mille poole oma elus püüeldakse. Isikulise Jumala olemasolu kindlatest jaatajatest[54] valisid küsimuse 20a puhul vastuse „Minu jaoks on kindlasti oluline püüda saada paremaks inimeseks" 45%, isikulise Jumala kindlatest eitajatest[55] 21% ja pigem eitajatest[56] 19%. Küsimuse 20b puhul on isikulise Jumala kindlatest jaatajatest 28% väitnud, et „elus tuleb kindlasti juhinduda kõrgematest eesmärkidest ja ideedest", Jumala kindlatest eitajatest 13%, pigem eitajatel 11%. Võib niisiis öelda, et ideaalidel ja pürgimustel on teatud seos usuga. Seda kinnitab ka isikulise Jumala kindlate eitajate tugev kaldumine skaala teise otsa, „omaenese naba" ehk iseenda vajaduste ja soovide kui oma elu keskpunkti ümber: nad on kõige kindlamalt positsioonil, et nad on nagu nad on ja püüavad elus sellisena läbi lüüa, ning elus tuleb juhinduda eelkõige enda vajadustest ja soovidest.

Sama võib veelgi suuremal määral öelda küsimuse puhul, mis puudutab inimese nõusolekut väitega „on olemas mingi kõrgem vägi [...]"[57]: selle kindlate jaatajate puhul[58] on pooled vastanutest (49%) seda meelt, et juhinduda tuleb kindlasti või pigem kõrgematest eesmärkidest ja ideaalidest, ning teine pool vastanutest lähtub „kindlasti või pigem oma vajadustest ja soovidest"; seevastu kõrgema väe kindlatest eitajatest[59] lähtub kindlasti või pigem oma vajadustest ja soovidest lausa 80% .

Sarnase paralleeli võib välja tuua ka nende puhul, kes on nõus väitega, et inimeste tegudel on mõju surmajärgsele elule: neile on keskmisest palju olulisem nii püüe saada paremaks inimeseks kui ka juhindumine kõrgematest eesmärkidest ja ideaalidest. Selle väite kindlad eitajad seevastu on keskmisest palju enam seda meelt, et õigem on katsuda elus läbi lüüa just nii, nagu parasjagu oled.

Samasugused tendentsid on pisut vähemal määral omased veel nii mõnegi religioosse väitega – nt reinkarnatsiooniga – nõustujate rühmale. Seevastu nt

[53] EUU 2010, küsimus K23 E
[54] 10,1% kõikidest vastajatest.
[55] 30,8% kõikidest vastajatest.
[56] 22,7% kõikidest vastajatest.
[57] EUU 2010, küsimus K23 G.
[58] Kõikidest vastajatest oli sellega täiesti nõus 18% ja pigem nõus 45,7%.
[59] 9% kõikidest vastajatest.

nõustumine sellega, et inimese saatus on ette määratud, ei mõjuta paremaks saamise soovi sugugi, ning küsimuse 20b puhul on ettemääratusse uskumine seotud pigem kalduvusega lähtuda mitte kõrgematest ideaalidest, vaid eelkõige omaenda huvidest ja vajadustest. Samuti ei tundu inimese püüdlusi ja ideaalide olemist või mitteolemist karvavõrdki mõjutavat see, kui enesel väidetakse olevat „oma usk".[60] Oma usu uskujad on selgelt kaldu omaenda vajaduste ja soovide eelistamise ja rõhutamise poole.

Kui ühe või teise religioosse väitega ollakse „pigem nõus" või „pigem mitte nõus", ei oma see muudele, sh moraaliga seotud küsimustele, reeglina mingit mõju; ka on pigem nõustujate ja pigem mittenõustujate omavahelised erinevused pea olematud.

Oluline on uurida, kas ja kuivõrd tunnevad isikulise Jumala või kõrgema väe jaatajad selle Jumala või väe ees vastutust. Selles osas on abiks EUU 2010 küsimus K 17: „Kelle ees Te tunnete end oma elus kohustusi omavat?" Sobilikke vastuseid oli võimalik valida järgmiste vastusevariantide seast: A. iseenda ees; B. oma lähedaste ees; C. ühiskonna ees; D. universumi ees; E. vaimse maailma ees; F. personaalse Jumala ees; G. ei ole kohustusi kellegi ees; raske öelda.[61]

Pidasin oluliseks vaadelda eraldi kahte rühma:

1. Inimesed, kes tunnevad kohustusi üksnes lähedaste, iseenda ja/või ühiskonna ees. Et sel puhul valiti vastusteks üksnes variandid A, B ja/või C, nimetan seda gruppi edaspidi rühmaks **ABC. Sellesse rühma kuulub 80% vastanutest.**
2. Inimesed, kes tunnevad kohustusi muu hulgas ka universumi, vaimse maailma ja/või personaalse Jumala ees – teisisõnu kellegi või millegi ees, mida saab tinglikult nimetada „enesest kõrgemaks, vaimseks horisondiks". Et sel puhul valiti vastusteks ka variant D, E ja/või F, siis nimetan seda gruppi edaspidi rühmaks **DEF. Sellesse rühma kuulub 20% vastanutest.** Selline teoloogilistest kaalutlustest lähtunud liigitus osutus töö käigus põhjendatuks; nimetatud kahe rühma hinnangud erinevad tihtipeale märgatavalt nii moraali kui ka religiooni puudutavates küsimustes.

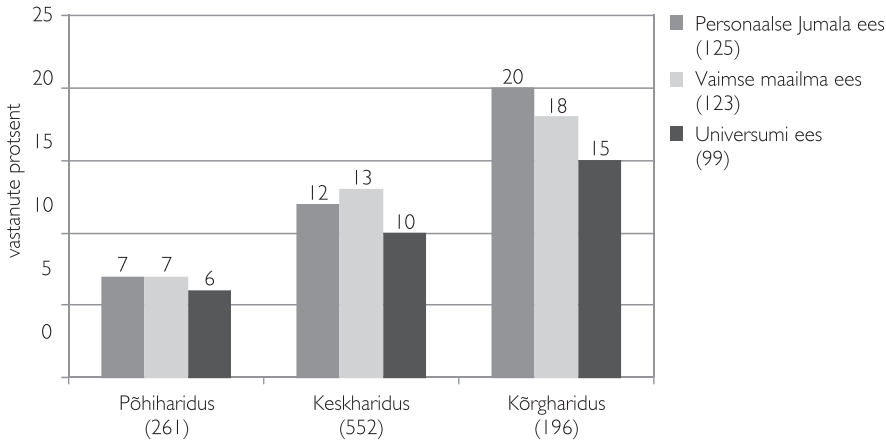
Niisiis vastajaid, kes ei tunne mingeid kohustusi ei personaalse Jumala, vaimse maailma ega universumi ees (rühm ABC), on küsitletute seas 80%. Mingigi kõrgema horisondi ees kohustusi tundjaid (rühm DEF) on küsitletute seas 20%.

Tasub tähele panna, mil kombel on kohustuste tundmine seotud inimese haridusliku taustaga. Lähedaste ning iseenese ees tuntakse kohustusi pea võrdselt, olgu vastajal põhi-, kesk- või kõrgharidus (lähedaste ees vastavalt 90%, 95%, 94%; iseenese ees vastavalt 84%, 87% ja 87%). Ühiskonna ees

[60] EUU 2010 küsimus K23 Q väitis: „Ma ei poolda ühtegi religiooni ega kirikut, mul on oma usk."

[61] Küsimus kohustuste omamise kohta lisati EUU 2010 ankeeti käesoleva artikli autori poolt. Selleks, et kombata eestimaalaste võimalikku vastutustunnet teatava "kõrgema horisondi" ees, kirjutati vastusevariantidesse lisaks "Personaalse Jumala ees" ka "Vaimse maailma ees" ja "Universumi ees". Selliste mõistete kasutamise tingis vajadus pakkuda suhteliselt kirikuvõõrale elanikkonnale tuttavamaid mõisteid kellegi/millegi endast suurema kohta.

tunnevad enam kohustusi kesk- ja kõrgharidusega inimesed (vastavalt 43%, 57%, 56%). Nende seas, kes kõrgema horisondi ees vastutust tunnevad, on aga selgelt ülekaalus kõrgharidusega inimesed: nende osakaal ületab põhiharidusega inimeste oma ligi kolm korda!

Joonis 14
„[...] kelle ees Te tunnete end oma elus kohustusi omavat?"[62] Lubatud oli anda mitu vastust; vastajad, kes tunnevad kohustusi mingi kõrgema horisondi ees; võrdlus haridustaseme lõikes; X-teljel on sulgudes toodud vastava variandi valinute koguarv.

Nüüd aga mõningatest muudest hämmastust tekitavatest tulemustest. Vaadeldes neid, kes selgelt jaatasid isikulist Jumalat või kõrgemat väge, selgub, et pisut alla poole (41%) isikulise Jumala jaatajatest ja üle poole (54%) kõrgema väe jaatajatest ei tunne selle kõrgema väe ees tegelikult mingit vastutust. Nendest, kes Jumala või kõrgema väe olemasoluga pigem nõus olid, ei tunne selle pigem olemasoleva väe ees mingeid kohustusi umbes kolmveerand vastanuist: vastavalt 73% ja 77% pigem nõustujatest tunnistab, et neil puudub vastutushorisont väljaspool empiiriliselt kogetavat maailma.

Tuleb tunnistada, et olukord ei parane ka seal, kus määratletakse ennast skaalal „usklik – veendunud ateist". Selgub, et 44% end usklikuna määratlevatest vastajatest ei tunne kohustusi ei Jumala, vaimse maailma ega ka mitte universumi ees. Tegemist on usklikega, kellel puudub vastutushorisont väljaspool seda ilmalikku sfääri! Nende seas, kes usu poole kalduvad, tunneb kõrgema horisondi ees kohustusi vaid veerand vastanuist; ülejäänud ehk 73% tunneb end vastutavana üksnes maise sfääri ees.

Huvitav on võrrelda vastajate religioossuse seost kohustuste tundmisega ühiskonna ees. Nende hulgas, kes tunnevad kohustusi ainult maise sfääri ees (rühm ABC), tunnevad kohustusi ka ühiskonna ees pooled vastanutest. Nende hulgas, kes tunnevad vastutust ka kõrgema horisondi ees (rühm DEF), on

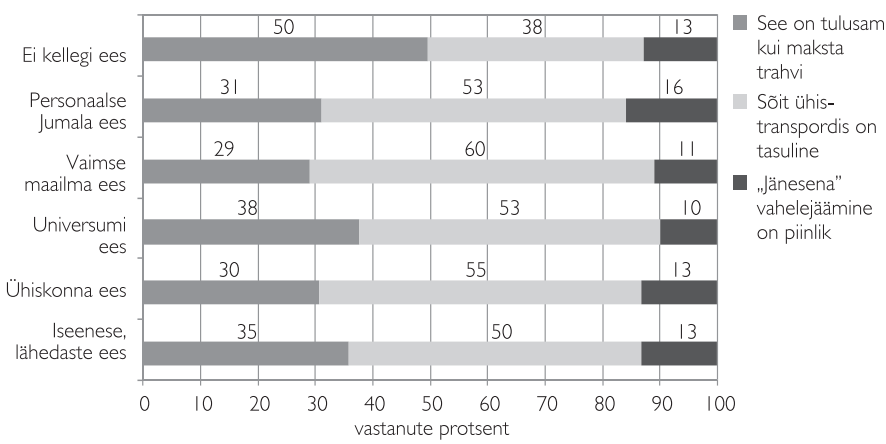
[62] EUU 2010, küsimus K17.

ühiskonna ees kohustusi tundvaid inimesi oluliselt enam – 73%. Üldistatult võib öelda, et kohustuste hulk väheneb võrdeliselt sellega, kas ja kuivõrd tunnistatakse kõrgema väe ja/või Jumala olemasolu. Keskmisest pisut vähem tunnevad isikulise Jumala olemasolusse uskujad kohustusi iseenese ees.

Asudes uurima kõrgema horisondi ees vastutust tundjate moraalseid tõekspidamisi, olid mu ootused suured: mis siis veel kui mitte vastutus Kõigekõrgema ees võiks mõjutada inimeste moraaliotsuseid. Uuringu tulemused näitavad, et need, kes tunnevad vastutust kõrgema horisondi ees (rühm DEF), annavad päris rangeid hinnanguid, omades väga selgelt eitavaid hoiakuid nii eutanaasia, kloonimise, abielueelsete seksuaalsuhete, suitsetamise kui ka enamiku muude küsimuste suhtes. Homoseksuaalsust ei lubaks üldse 62% kõrgema horisondi ees vastutust tundjaid (DEF) ning 48% neist, kes ei tunne kohustusi kõrgema horisondi ees (ABC). Huvitav on seegi, et homoseksuaalsust lubaks täielikult 6% DEF-rühma esindajaist ja vaid 3% ABC-rühma esindajaist. Analoogset suhtumist kohtame samasooliste abielu lubamise-mittelubamise juures. Teatud erinevus valitseb aga ka suhtumises otseselt seadusekuulekusega seotud küsimustesse, nagu nt ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine – selgelt eitaval seisukohal on 58% DEF-rühmast ja 50% ABC-rühmast.

Üldiselt on keskmisest rangemad hinnanguandjad ka ühiskonna ees vastutust tundjad. Kohati jäi mulje, et tegemist on otsekui omamoodi sekulaarse religioossusega. Siiski tundub, et ühiskonna ees vastutust tundjad on keskmisest rangemad põhiliselt seadusekuulekuse osas, mitte aga siis, kui on juttu elu intiimsemast sfäärist, nt seksuaalmoraalist ja abielu puutumatusest.

Joonis 15 toob näite erinevate sfääride eest vastutust tundjate suhtumisest ühistranspordi pileti ostmisesse.

Joonis 15
„[...] Ühistranspordi kasutamisel tuleb osta pilet või kaart eelkõige seetõttu, et ..."[63]
Kõik vastajad (N = 1009); Y-teljel on loetletud, kelle ees tuntakse vastutust. Kuna iseenese ja lähedaste ees vastutust tundjate näitajad on sarnased, on need diagrammil esitatud üheskoos ülemise reana.

[63] EUU 2010, küsimus K5.

Seda, et kõrgema horisondi ees vastutuse tundmine annab pisutki selgemaid seoseid moraaliga kui nt usklikkuse skaala või nõusolek Jumala olemasoluga, võib kohati väita praktiliste, igapäevavalikuid puudutavate valikvastustega küsimuste põhjal. Allpool nähtub, et enamjaolt on erinevused ikkagi tühised. Kassas kogemata kombel valesti tagasi saadud raha enesele jätmist ei pea õigustatuks 77% neist, kes tunnevad kohustusi ka mingi kõrgema horisondi ees (DEF-rühm) ja 72% neist, kes mingi kõrgema horisondi ees kohustusi ei tunne (ABC-rühm). Raha enesele jätmist peavad majanduslike raskuste puhul põhjendatuks võrdselt 13% kummagi rühma esindajaist. Bussipileti ostmist peab vajalikuks seetõttu, et sõit on tasuline, 49% ABC-rühmast ja 53% DEF-rühmast; seda, et trahv on majanduslikult ebatulusam, peab argumendiks 35% ABC-rühmast ja 33% DEF-rühmast.

Abieluväliseid suhteid peab õigustatuks alati, kui inimene seda ise tahab 13% ABC-rühmast ja 10% DEF-rühmast, mõlema nõusolekul 27% ABC-rümast ja 23% DEF-rühmast. Abieluväliseid suhteid ei saa kunagi õigustada 41% ABC-rühmast ja 49% DEF-rühmast. Kahe rühma suurimaks erinevuseks võib valikvastustega küsimustest pidada suhtumist aborti, kui on teada, et laps sünnib puudega – seda pidasid abordi õigustuseks 66% ABC-rühma vastanuist ja 54% DEF-rühma vastanuist. Muude abordi põhjuste puhul olid erinevused väikesed, nt majandusliku turvatunde puudumise puhul tuleb abort kõne alla 23% ABC-rühma esindajail ja 22% DEF-rühma esindajail.

Samuti torkas erinevus silma suhtumisel prostituudi teenuste kasutamisse – seda ei pea kunagi õigustatuks ABC puhul 31%, DEF puhul aga 41% vastanutest. See, et abikaasa on kaua eemal või pole seksuaaleluks võimeline, tundus olevat prostituudi teenuste kasutamise piisavaks õigustuseks 25% ABC-rühma esindajaist ja 23% DEF-rühma esindajaist.

Tundub, et ükskõik mis kandi pealt me asja ka vaataksime, ei pääse käesoleva uuringu põhjal tõdemusest, et religioossed või ka end lausa usklikuks nimetavad inimesed võivad olla küll kanged hinnanguid andma, aga praktilistes, argielu puudutavates küsimustes muutuvad nad päris tavalisteks, pragmaatiliselt kaalutlevateks inimesteks.

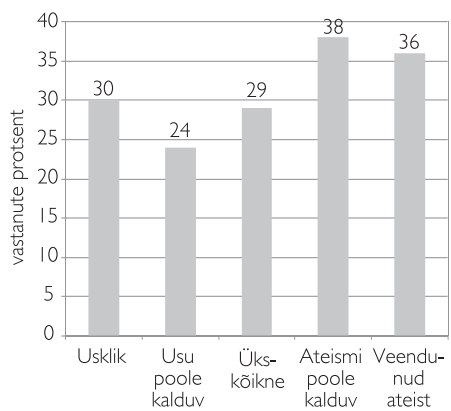
Kuulutuse ja misjoni vaatevinklist pean teoloogina uuringu üheks olulisimaks teemaks küsimust, mis teeb vastaja südame rahutuks. Miks on see nii oluline? Me ei muutu rahutuks teisejärguliste, enesele ebaoluliste asjade pärast. Meie südame teeb rahutuks see ja me muretseme ikkagi selle pärast, mis meile tähtis on ehk mille küljes meie süda ripub. Lutheri Suure katekismuse esimese käsu seletuses öeldakse: „Mille küljes sa oma südamega ripud ja millele sa loodad, see ongi tegelikult su jumal." Paul Tillich ütleb selle kohta: „was mich unbedingt angeht", „what concerns me ultimately'"– mis on see, mis läheb mulle viimselt ja tingimusteta korda.

On hea, et see küsimus esitati uuringus just nõnda: „Mis teeb teie südame rahutuks?"[64], s.t mis teile päriselt vaeva teeb? Kahtlemata saab iga küsimust

[64] EUU 2010, küsimus K19.

mitmeti mõista ning palju oleneb vastaja tõlgendusest, ent kui oleks küsitud, mida vastaja tähtsaks peab, siis oleks ilmselt palju enam olnud neid, kes oleks vastanud, et olulised on „tõde", „ausus", „töökus" – just selliseid vastuseid ootasid vastajate koolipõlves ka õpetajad. Küsimus on aga just selles, kas tõe, süü ja elu mõtte probleemid ka meie südame rahutuks teevad.

Eesti üldisest olukorrast saime ülevaate artikli algupoole (vt Joonis 5). Viimati käsitletud ABC- ja DEF-rühma vaatlusel võib öelda, et universumi, vaimse maailma või personaalse Jumala ees vastutust tundjaile on rahutus elu mõttekuse ja tõeküsimuse pärast pisut tuttavamaks teemaks kui neile, kes tunnevad enesel kohustusi üksnes maises sfääris. Seevastu majandusliku toimetuleku pärast on mingi kõrgema horisondi ees vastutust tundjad ehk DEF-rühm oluliselt vähem rahutu kui ABC-rühm ehk need, kes tunnevad vastutust üksnes iseenese, lähedaste või ühiskonna ees. Ka süüküsimust on kõrgema horisondi ees vastutust tundjad märkinud pisut sagedamini. Enim väärib siinkohal esiletoomist aga fakt, et neid, kelles eksistentsiaalsed küsimused ehk siis tõe, elu mõttekuse, süü ja surma küsimused rahutust tekitavad, on kõige enam just ateismi kaldujate ja veendunud ateistide seas.

Joonis 16
„Mis teeb Teie südame rahutuks?"[65] Nende vastused, kelle südame teevad rahutuks küsimused oma elu mõttekusest; sellest, mis on tõde ja hirm surma ees (N = 202); võrdlus usklikkuse lõikes.

Huvitaval kombel on usklikud siinkohal päris ühel joonel ükskõiksetega: eksistentsiaalsed küsimused teevad rahutuks vaid 30% usklike ja 29% usu suhtes ükskõiksete südame. Seega on nii usklike kui usu suhtes ükskõiksete seas ligi 70% neid, keda teevad rahutuks üksnes maised asjad: lähedaste käekäik, majanduslikud olud või oma tervis; usu poole kaldujate seas on nende osakaal koguni 76%. Süütunnet kui rahutust tekitavat faktorit on veendunud ateistid nimetanud pea kaks korda enam kui teised.

[65] EUU 2010, küsimus K19.

2010. aasta novembris Tartu Ülikoolis peetud konverentsil „Elust, usust ja usuelust 2010" kõlas auditooriumist arvamus, et selline tulemus ongi täiesti ootuspärane ja mõistetav: ateistidel olevatki põhjust rahutust tunda süü, elu mõttekuse ja tõeküsimuse üle, seevastu kristlastel olevat need probleemid juba lahendatud. Artikli autorina pean kaheldavaks niisugust kristlikku usku, mis ei küsi tõe järele ega tunne enam rahutust oma süü pärast, kuid möönan, et siin võib olla tegemist ka konfessionaalse eripäraga.

3. Lõppsõna asemel: kristliku kuulutuse potentsiaalsest sihtrühmast ja kiriku võimalustest selleni jõuda

Kristliku kuulutuse jaoks on oluline püüda mõista, kes on need, kes on rahutud süü, tõe ja elu mõtte pärast. Ehk on nad just need, kes on „vaevatud ja koormatud" (Mt 11:28) – need, kellele Jeesus tahab hingamist anda? Mida võiks nende kohta selle uuringu põhjal järeldada? Tõeliselt huvitavad on selle grupi moraalsed hoiakud. Üldistavalt võib öelda, et eksistentsiaalsete küsimuste üle rahutust tundjad, eriti aga elu mõttekuse ja süüküsimusega maadlejad, on oma moraalihoiakute keskmiste osas kõike muud kui eeskujulikud. Hinnangud erinevad tuntavalt n-ö tüüpilise korraliku inimese rangest moraalist.

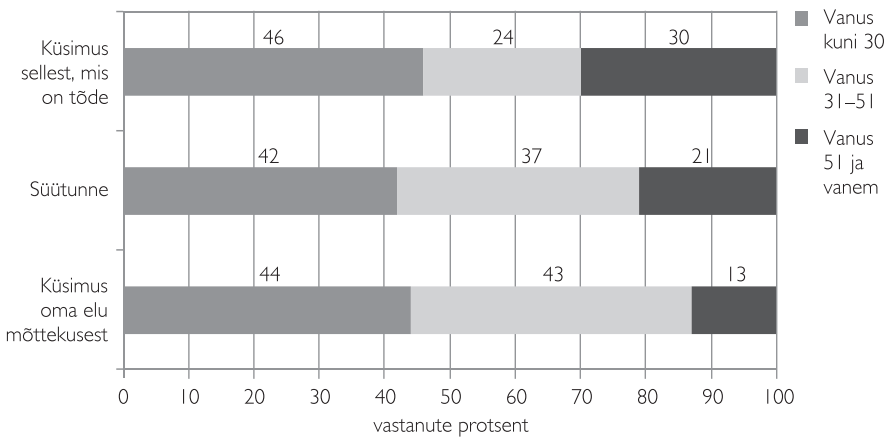
Asja teise nurga alt vaadates võib nentida, et korralikud, n-ö õigete vastuste teadjad ei vaeva ennast kuigivõrd tõe, mõtte, süü ja surma küsimustega. Eksistentsiaalsed küsimused lähevad korda pigem neile, kes neid „õigeid" vastuseid omandanud pole. Tahes-tahtmata meenub siinkohal Jeesuse tõdemus, et „arsti ei vaja terved, vaid haiged" (Lk 5:31).

Võib öelda, et Eestimaa vähesed eksistentsiaalsete küsimustega maadlejad eristuvad üldisest ja arvukast Eesti keskmisest sellega, et moraalihinnangutes ollakse vähem radikaalsed. Iseäranis süü, elu mõttekuse ja surma pärast muretsejad mitte ei jaata tugevalt – nad ei ole kõikelubajad –, vaid eitavad vähem, s.t nad ei keelustaks suitsetamist, joomist, abielulahutust jne. Erandiks on tõe küsimuses rahutust tundjad, kelle hinnangud ei paikne enamasti skaala keskosas, vaid on kas kindlasti lubavad või kindlasti mittelubavad. Näiteks on nende hulgas, keda teeb rahutuks tõe küsimus, homoseksuaalsuse täielike lubajate osakaal 12%. Nende hulgas, keda tõde rahutuks ei tee, on vastav protsent 3. Ka üldisemalt on nende seas, kellele pakub pinget süü, tõe, elu mõtte ja surma küsimus, homoseksuaalsust sallivate inimeste protsent suurem kui nende seas, kellele need küsimused korda ei lähe: lubatavuse skaala positiivsemale poolele jääb 23% neist, keda eksistentsiaalsed küsimused rahutuks teevad, ning 17% neid, kellele lähevad korda üksnes majandus- ja terviseprobleemid ning mure lähedaste pärast.

Selgelt eristub see eksistentsiaalsete küsimuste pärast südant vaevavate rühm ka inimese püüdlusi ja eesmärke vaagivate küsimuste 20a ja 20b juures.

Üldistatult võib öelda, et enam kui teisi iseloomustab neid püüd saada paremaks inimeseks ja juhinduda oma elus eelkõige kõrgematest eesmärkidest ja ideaalidest (valikud „kindlasti A" ja „pigem A"). See valdav osa küsitletutest aga, kellele teevad muret ainult majanduslikud olud, tervis ja lähedaste käekäik (rühm ABC), vastas mõlema küsimuse puhul ülekaalukalt „kindlasti B" või „pigem B": nad tahaksid elus läbi lüüa sellisena, nagu nad on (59%), ning lähtuda seejuures eelkõige enda vajadustest ja soovidest (68%).

On märgatav, et eksistentsiaalsete küsimustega oma südant vaevavate inimeste juures esineb ridamisi tuttavlikke jooni. Tõepoolest, just needsamad tendentsid olid iseloomulikud nooremale eagrupile. Heites pilgu vanuselisele jaotusele, selgubki, et süü, elu mõttekuse, tõe ja isegi surma küsimused on selgelt olulisemad just noortele: kõigis eksistentsiaalset rahutust tekitavates küsimustes on pea pooled „jah" vastanuist noored!

Joonis 17
„Mis teeb Teie südame rahutuks?"[66] Kõik vastajad (N = 1009); võrdlus vanuse lõikes.

Olgu siis arengulistest iseärasustest tingituna või muudel põhjustel, kuid noorte seas tundub olevat kõige enam neid, kellele religioon tegelikult korda võiks minna, on ju eksistentsiaalsed küsimused religiooni lahutamatuks koostisosaks. Ja ometi tuleb uuringust selgelt välja seegi, et just noored on kirikust kõige kaugemal, justkui oskamatagi sealt neid vastuseid otsida.

Kipun arvama, et oleme kirikuna ja kristlastena osanud narrilt silma paista sellega, mis tegelikule otsijale, sellele näljasele ja janusele üldse korda ei lähe.

Me oleme jätnud iseendast mulje – ja seda muljet kinnitab oma hinnangutega ka suurem osa küsitluses ennast usklikuks tituleerinuid –, et kirik tegelebki lisaks

[66] EUU 2010, küsimus K19.

oma pidulikule esindusfunktsioonile suuremalt jaolt traditsioonilise moraali kaitsmise ja esindamisega. Mida peakski siis üks noor, elu mõtte ja tõe järgi küsiv inimene sealt otsima? Vastuväitena võib öelda, et kirik on pühade osadus ja pühad peavadki oma teistsugusega silma torkama, sest nad on meelt parandades patuse maailma mõtteviisile selja pööranud. Ent juhiksin veel kord tähelepanu sellele, et küsitluses ei torka silma mitte niivõrd usklike teistsugune käitumine konkreetsetes olukordades, vaid nende jäigad, väljapoole suunatud hinnangud.

Kirikul on läbi aegade olnud kalduvus unustada, et kristlus, aga ka laiemalt iga religioon, on moraaliülene. Patt ei ole ristiusu seisukohalt eelkõige moraalipatt, vaid lahusolek Jumalast. Seetõttu pole kiriku esmaseks ülesandeks mitte kombekamate inimeste kasvatamine, vaid just selle lahusoleku ületamine, tee näitamine, et inimese taasühendus Jumalaga võimalikuks võiks saada. Luterlikku terminoloogiat kasutades: nii käsul kui evangeeliumil on kuulutuses oma roll, kuid tasub mõelda, millisena kõnetavad käsk ja evangeelium tänapäeva otsivat inimest. Ja mõelda tasub ka sellele, kumb neist kiriku kuulutusest kõlama jääb.

Mulle tundub, et me seisame kirikuna valiku ees: kas olla üha kahaneva liikmeskonnaga, pisut tigedate, kuid sealjuures enesega rahulolevate moraalivalvurite selts, või olla paigaks, kus katkise ja rahutu südamega inimene võib kohata Jumala lunastavat ja elustavat väge.

8 MIDA VÕIKS KIRIK TEADA EESTIMAALASE INDIVIDUAALSEST RELIGIOOSSUSEST

Lea Altnurme

1. Individuaalne religioossus – mis see on?

„Religioossus" on sotsioloogiline mõiste, mida kasutatakse eelkõige siis, kui juttu on kas rahvaste, gruppide või üksikisikute religiooni määrast. Seda võib aga kasutada ka usuliste õpetuste, tegevuste ja pühendumise eripäradest rääkimiseks. Käesolevas artiklis tuleb juttu individuaalsest religioossusest, pidades silmas peamiselt eesti kultuuriruumi.

Individuaalne religioossus on alati olemas olnud ametliku religiooni rahva seas levinud populaarsete versioonidena, mis võisid sisaldada mitteametliku usu elemente, nt luterlikul ajajärgul paganlikku või katoliiklikku päritolu rahvausu kombeid. Ristiusustamise ajast alates oli rahvausk seotud kiriklikuga, mis seda mõjutas ja kuigivõrd kontrollis ning perifeeriasse surus.

Teaduslik huvi tänapäevase individuaalse religioossuse vastu tärkas institutsioonilise religiooni kiire vähenemise perioodil, 1960. ja 1970. aastatel ning sellest ajast hakati selget vahet tegema usu individuaalse ja institutsioonilise vormi vahel. Thomas Luckmann juhtis esimesena (1963) tähelepanu asjaolule, et hoolimata viimase kahanemisest elab usk oma vilgast elu esimesel kujul edasi.[1]

Kõige üldisemas mõttes võib individuaalset religioossust tänapäeval iseloomustada kui institutsioonidest vähemal, suuremal või ka täiel määral sõltumatut religioossust. Kõnekeeles tähistavad eestlased seda nähtust tihti mõistega „oma usk" – nt võidakse väita, et „ma ei käi kirikus, mul on oma usk". Sõltumatus ilmneb eelkõige usulistest, aga ka näiteks teaduse, hariduse või meditsiini institutsioonidest. Viimaste puhul võib tekkida küsimus, mis seoses neid siinkohal üldse mõtet nimetada on? Tuleb aga juhtida tähelepanu asjaolule, et suur osa sellest, mis moodustab individuaalse religioossuse sisu, ei pärine enam ainuüksi religioossest valdkonnast, vaid näiteks teadusest (teaduslike teooriate pinnal on arendatud teadusmütoloogiaid, ulmet), haridusest (alternatiivhariduslikud arusaamad inimese arengust) või meditsiinist (arvukad, ametlikust arstiteadusest sõltumatud teraapiaharud oma spetsiifiliste õpetuste ja praktikatega).

Kõikidel nimetatud institutsioonidel on nõrk või olematu autoriteet individuaalse religioossusega inimestele usu küsimustes ning neil puudub ka võime

Uurimistööd on toetanud Eesti Haridus- ja Teadusministeerium, sihtfinantseeritav teadusteema SF0180026s11 ning Euroopa Liit läbi Euroopa Regionaalarengu Fondi (Kultuuriteooria Tippkeskus).

[1] Thomas Luckmann, The Invisible Religion. New York: The Macmillan Company, 1967.

kontrollida, mis toimub individuaalse religiooni vallas, ja määrata, mis on õige või mis on vale. Iseloomuliku näite võib tuua tervishoiu valdkonnast: ametliku meditsiini esindajad võivad küll sõna võtta alternatiivsete teraapiavormide vastu, ent on võimetud neid ära keelama ja kehtestama oma tõemonopoli üksikinimeste elus.

Samas ei tähenda sõltumatus eraldatust. Individuaalne religioossus võib toitu saada ka nimetatud institutsioonides kasutusel olevatest ideedest ja praktikatest, nagu juba mainitud. Selle saab kujundada samuti kristluse baasil, kuid oluline sealjuures on tähele panna, et viimne autoriteet usuküsimustes jääb sel juhul ikkagi inimesele endale otsustamaks, mida võtta või mida jätta traditsioonilisest kirikuõpetusest.

Tihtipeale on kombeks arvata, et tegu on igaühe enda väljamõeldud religiooniga. Juhul, kui see nii oleks, poleks see usutav isegi mitte neile väljamõtlejatele. Ideed, arusaamad, praktikad, hoiakud, mida me kohtame individuaalse religioossusega inimeste juures, ei ole tavaliselt siiski välja mõeldud, vaid pärinevad ikkagi ümbritsevast sotsiaalkultuurilisest keskkonnast, mistõttu ka see on kollektiivselt jagatud, nagu institutsiooniline religioongi. Samas tuleb meeles pidada, et loominguline osa on religiooni juures esinenud ajast aega, nt uute palvetekstide, sümbolite, laulude, kommete jms kasutuselevõtus, ent see ei sünni kunagi täiesti tühjalt kohalt. Varasematega võrreldamatu, enneolematu usundi väljamõtlemist ei kohta isegi mitte uususundite puhul, tegemist on ikkagi juba olemasolevate muudetud versioonidega.

Põhiliselt saavad eestlased meie kultuuriruumis oma usu sisustamiseks mõtteid kahest suurest paradigmast: (1) kristlikust (hõlmab nii traditsioonilisi konfessioone kui ka ristiusu taustaga uususundeid), mille tähtsus eestlaste juures on viimasel ajal kahaneva tendentsiga olnud (peamiselt luterliku kiriku liikmete arvu vähenemise tõttu), ning (2) uue vaimsuse ehk *New Age*'i omast, mille olulisus on möödunud aastakümnetel kasvanud. Uus vaimsus ise on inspireeritud teadusest (eelkõige psühholoogiast, füüsikast, bioloogiast), esoteerikast ja alternatiivmeditsiini arvukatest harudest. Kindlasti tuleb märkida, et *New Age* pole uususund, vaid keskkond, milles erinevad grupid tekivad, tegutsevad ja kaovad. Lisaks neile võiks nimetada veel ida usundeid (budismi, hinduismi, taoismi), mille õpetused ja praktikad levivad peamiselt uue vaimsuse kujundatud versioonis, ning maausku. Peab arvestama ka sellega, et paljud neist, keda teaduslikust vaatevinklist määratletakse religioossetena, ennast üldse sellisena ei identifitseeri.

Sageli kasutatakse individuaalsest religioossusest rääkides vaimse turuplatsi metafoori. See võib olla nii eksitav kui ka viljakas. Eksitav selles mõttes, et jätab mulje, justkui kujuneks individuaalne religioossus tarbimise tulemusel, et inimene valib ja segab oma usu teadlikult kokku nt lõbu või põnevuse pärast. Osalusvaatluste ja intervjuude käigus pole ma sattunud inimesele, kes midagi sellist enda arust teeks (võib-olla on nad siiski kuskil olemas?). Mida siis tehakse? Eelkõige otsitakse oma probleemidele lahendust, mingit mõtestatust või püha dimensiooni elule, midagi, mis kõnetaks ja tunduks olevat tõde.

Vaimse turuplatsi metafoor on viljakas aga seetõttu, et viitab mitmekesisele religioossele olukorrale ning otsingute käigus teevad inimesed küll valikuid, nt erinevate gruppide, ideede ja praktikate vahel. Ja seetõttu kujuneb sünkretism, mis on pigem otsingute kaasnevus kui kavatsetud tegevus. Ent see võib olla ka juba ette antud juhul, kui valikud toimuvad *New Age*'i keskkonna piirides, mis iseenesest juba ongi sünkretistlik. Uue vaimsuse paradigma näitab, kuidas valitud ideed ja praktikad omavahel kokku käivad, jättes ruumi ka nende erinevatele tõlgendustele.

Uus vaimsus ei varusta otsivaid inimesi mitte üksnes oma paradigmale kohase sünkretistliku ainesega, vaid ka kõikeläbiva ideega vaimsest eneseteostusest, mis ongi mõeldud isikupärase arenguteena ehk siis – individuaalne religioossus on just sellisena, nagu see ilmneb, sõnastatud, mõtestatud ja heaks kiidetud. Suurim autoriteet sellel teel on *New Age*'i õpetuse järgi igaühe isiklik kogemus (aga tegelikult on väga suur mõju ka arvukatel gurudel, meistritel, õpetajatel, tervendajatel jne) ja sellest leitav tõde. Kuigi erinevate õpetuste ja praktikate hulk on väga suur, on nende eesmärk lõppkokkuvõttes ikkagi vaimne enesearen g (tõsi küll, ka õnn, küllus, tervis jne, kõik see maiselt ihaldusväärne, mille taotlemine pole puudunud teistestki religioonidest).

Individuaalse religioossuse kasvu ja institutsionaalse kahanemist viimase kahekümne aasta jooksul Eestis näitab ka statistika. Siin, nagu mujalgi Euroopas, seostub usk ja religioon argitasandil eelkõige kristlusega, mis institutsioonilise vormina esineb kirikute, koguduste liitude ja üksikkoguduste kujul. 1995. aastal pidas end mõnda kogudusse kuuluvaks 27% eestlastest[2], 2010. aastaks oli see arv langenud 16%-le[3]. Sõnaga „usklik" määratlevad end eesti keeleruumis eelkõige aktiivsed kristlased. 1995. aastal oli neid 15%[4], 2010. aastal 6%[5].

Samas tuleb juhtida tähelepanu asjaolule, et suur osa küsitletutest ei identifitseeri end ka mitteuskliku või ateistina, mis tõenäoliselt näitab säilinud religioosseid huvisid ja vajadusi, mida traditsioonilised usuelu vormid enam rahuldada ei suuda. Võib arvata, et neist huvidest ja vajadustest kannustatuna on kujunenud märkimisväärne hulk end otsijana määratlenud inimesi, kelle arv kasvas 25%-lt 1998. aastal[6] 31%-ni 2010. aastal[7].

Mõiste „otsija" võeti kasutusele 1960. aastate teisel poolel J. Loflandi ja R. Starki eeskujul, et tähistada potentsiaalseid pöördujaid, kes nägid religioonis

[2] „Elust, usust ja usuelust 1995" (EUU 1995), küsimus 45: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse?" Uuringu viis postiküsitlusena läbi Eesti Kirikute Nõukogu. Andmebaasid kaalus demograafilise mudeli alusel Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll 2010. aastal.

[3] „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010), küsimus K25: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse või usuliikumisse?" Ankeedi koostas Eesti Kirikute Nõukogu ja uuringu viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll.

[4] EUU 1995, küsimus 40: „Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end usklikuks, usu poole kalduvaks, ükskõikseks, ateismi poole kalduvaks, veendunud ateistiks?"

[5] EUU 2010, küsimus K27 (sõnastus sama, mis EUU 1995).

[6] „Religion and Values in Estonia". Report of Omnibus Survey. Tallinn, EMOR, 1998.

[7] EUU 2010, küsimus K23O: „Ma ei pea ennast usklikuks, kuid mul on suur huvi erinevate religioonide, meditatsiooni, vaimsete otsingute ja spirituaalsete tegevuste vastu."

võimalust oma elu muuta, kuid polnud veel ühegi grupiga liitunud. Mõneti erinevalt eelnevatest kirjeldas C. Campbell 1972. aastal otsijaid kui esoteerilise valgustumise poole püüdlejaid, kes kulgevad ühest uue vaimsuse grupist teise ning kelle jaoks sellel tegevusel on tähtis osa elus.[8] Seega märkis termin „otsijad" peamiselt nende gruppide liikmeid. Edaspidi hakati seda mõistet kasutama laiemalt, näiteks W. C. Roof iseloomustas otsijatena inimesi, kes ei soovi end usuliselt kindlalt määratleda ning väidavad enda kohta lihtsalt, et nad on „vaimsed".[9] Otsijateks võib seega pidada neid, kes püüavad leida oma elule usulist tähendust ja eesmärki, kasvamist ja arenemist, lahendada probleeme ning rikastada elu.

Teine mõiste, mille abil on võimalik tuvastada individuaalse religioossuse levikut, on „oma usk", vähemalt eestlaste seas, kuna seda kasutatakse, nagu eespool mainisin, kõnekeeles ning väljendites, mis viitavad just selle kasutaja arusaamale teda iseloomustavast isikupärasest usust, mille ta vastandab traditsioonilisele ja kollektiivsele. Samas võib mõiste segadust tekitada, sest Maavalla Koja liikmed kasutavad seda maausu sünonüümina. Samuti võivad venelased mõista oma usuna õigeusku, kuna see on osa nende rahvuslikust identiteedist. 2010. aastal oli oma usu pooldajaid 41%[10].

Esitatud arvud rääkisid peamiselt institutsioonilise ja individuaalse usu vahekorrast, kuid väga vähe individuaalse religioossuse sisust. Üldiselt võib siingi täheldada tendentsi traditsioonilistest alternatiivsete poole ehk kristlike uskumuste vähenemist ning uute leviku kasvu, mis omavahel kombineerituna moodustavad sünkretistlikke segusid. Näiteks jumalakujutluse osas on märgata väite „jumal[11] on mingi kõrgem vägi, elujõud või energia" eelistamist kristlikule arusaamale, et „Jumal on isik" juba üle kümne aasta. 2010. aasta küsitluse järgi uskus esimest 57% ja teist 21% eestlastest.[12]

Sarnane on lugu ka inimese surmajärgset saatust puudutavate kujutluste osas eestlaste seas. Usk paradiisi ja põrgusse on vähenenud. Samal ajal on reinkarnatsiooniidee kiirelt kasvanud. 1998. aastal uskus sellesse 24%[13], 2000. aastal 28%[14] ning 2010. aastal 37% küsitletutest[15].

Kui pidada silmas institutsioonilise religiooni (organiseeritud kristluse) olukorda, võib esitatud arvude varal nõustuda rahvusvaheliselt levinud aru-

[8] Terence J. Lovat, Kellie Anne Morrison, „Disaffiliation and Affiliation". – Joining and Leaving Religion: research perspectives, Gracewing, 2000; M. Warburg, „Seeking the Seekers in the Sociology of Religion". – Social Compass 48:1, 2001.

[9] Margit Warburg, „Seeking the Seekers in the Sociology of Religion". – Social Compass 2001, 48:1.

[10] EUU 2010, küsimus K23 väide Q: „Ma ei poolda ühtegi religiooni ega kirikut, mul on oma usk."

[11] Artiklis kasutatakse sõna „jumal" kahes kirjapildis – nii väikese, kui suure algustähega. Väike algustäht on kasutusel, kui juttu on jumalakujutlusest või väljendatakse usku jumalasse kui väesse. Suurt algustähte kasutatakse siis, kui tegemist on inimeste usuga isikulisse Jumalasse.

[12] EUU 2010, küsimus K23 väide E: „On olemas isikuline Jumal" ja väide G: „On olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat."

[13] „Religion and Values in Estonia". Report of Omnibus Survey. Tallinn, EMOR, 1998.

[14] European Values Study 1999–2000 (EVS 1999–2000), küsimus V121: „Kas Te usute reinkarnatsiooni, st et Te sünnite uuesti maailma?"

[15] EUU 2010, küsimus K23 väide K: „On tõenäoline, et inimese hing sünnib peale surma siia maailma uuesti kellegi teisena (reinkarnatsioon)."

saamaga, et eestlased on Euroopas üks kõige madalama religioossuse määraga rahvas (koos tšehhidega),[16] mis muide on jõudnud juba üsna kindlalt juurduda eestlaste eneseteadvusesse. Ent kui panna tähele ka individuaalse religioossuse levikut iseloomustavaid arve, siis seda enam nii kindlalt väita ei saa. Hinnang sõltub sellest, millised kategooriad võtta religioossuse mõõtmise aluseks[17] ning kas uusi ilminguid, ideid ja praktikaid üldse religioossena nähakse või näha tahetakse.[18]

2. Individuaalse religioossuse tüübid

Individuaalse religioossuse erinevad tüübid olid esindatud elulugude kogus, mille põhjal ma kirjutasin uurimuse „Kristlusest oma usuni".[19] Kristlaste elulugudes märkasin mitmeid tendentse, mis töötasid individuaalse religioossuse kujunemise suunas, nagu näiteks traditsioonilise kristliku narratiivi hajumist ja spetsiifiliste kristlike mõistete (patt, lunastus, süü, karistus, Jumala tahe ja selle täitmine) hääbumist noorema põlvkonna juures võrreldes vanema põlvkonnaga. Lisaks kadus Jumal kui isik nende elulugudest. Jumalale hakati viitama umbisikuliselt – õigluse printsiibi, nt „heateod saavad tasutud ja pahateod karistatud", või siis ettemääratuse printsiibi, nt „ju siis nii pidi minema", vms moel. Samas ei tähendanud see kohe usu kadu Piibli Jumalasse, esialgu vaid muutust keelepruugis. Pühakirja hakati tõlgendama individuaalselt põhimõttel, et õige on see, mis tundub õige, minnes mööda traditsioonist ja institutsioonilistest autoriteetidest. Lisaks ilmus nende elulugudesse uskumusi ja praktikaid ida usunditest ja muidugi uuest vaimsusest. Leidus ka neid kristlasi, kes olid jäänud kirikust täiesti eemale. Kõik kirjeldatud tendentsid ei pruukinud esineda koos ühe inimese biograafias. Elulugude kogu sisaldas küllaldaselt ka individuaalse religioossuse näiteid, mis olid kristlusest väga vähe või üldse mitte mõjutatud. Enamasti struktureeris neid elulugusid – kuid siiski mitte kõiki – uue vaimsuse müüt ning täitsid arvukad uskumused sealtsamast.

Lisaks religioossetele elulugudele on minu käsutuses veel teinegi allikas, mille abil saab valgust heita individuaalse religioossuse eri tüüpidele. Need on religioonisotsioloogia kursusest osa võtnud tudengite kogutud välitööd aastatest 2002–2010. Üliõpilaste ülesandeks oli küsitleda üht religioosse ühenduse liiget või religioosse maailmavaate esindajat ning üht inimest, kes ei kuulu ühessegi usulisse organisatsiooni ning keda ei saa pidada mõne religioosse maailmavaate esindajaks. Kummalegi tuli esitada küsimused: mida sulle tähendab usk ja millesse sa usud? Välitöid oli kokku 307. Peamiselt sisaldab see kogu ühest küljest kristlike koguduste aktiivsete liikmete ja teisest küljest ateistide arusaa-

[16] Eestlaste ja teiste eurooplaste religioossuse võrdlemiseks vt käesolevas kogumikus Eva-Liisa Jaanuse ja Marge Unti artiklit „Eestimaalaste religioossus Euroopa taustal".
[17] Vt käesolevas kogumikus Andrus Saar lk 56.
[18] Vt käesolevas kogumikus Ringo Ringvee lk 271–272 ja lk 275.
[19] Lea Altnurme, Kristlusest oma usuni. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006.

mu usust. Nii usklikud kui ateistid – nagu küsitlused näitavad – on mõlemad vähemused ning ei paku käesoleva artikli seisukohast huvi. Lähemalt tasub aga uurida 76 inimese arusaamu, kuna need annavad tunnistust individuaalsest religioossusest. Nende seas oli 18–76-aastaseid (57% noori vanuses 18–29), kesk- ja kõrgharidusega, linnas ja maal elavaid inimesi, naisi (62%) ning mehi.

Enne analüüsi ja tulemuste juurde siirdumist peaks üle kordama kvalitatiivse uurimisviisi mõned põhimõtted, mis seni pole veel üldise teadmisena levinud, nagu minu kogemused on näidanud, ning nende juures peatudes püüan vältida tarbetuid etteheiteid. Esiteks, tuleb meeles pidada, et valimi suurusel pole tähtsust, oluline on selle küllastatus ehk asjaolu, et edasise küsitluse käigus enam sisuliselt uut informatsiooni ei lisandu. Teiseks, saadud tulemused räägivad midagi nähtuste eksisteerimise, kuid mitte nende leviku ulatuse kohta, nt saame kvalitatiivse uurimusega teada, milliseid teispoolsuskujutlusi üleüldse esineb, kuid ei saa teada, millised neist on enam ja millised vähem levinud. Muidugi võib ka kombineerida kvalitatiivset ja kvantitatiivset meetodit.

Andmete analüüsiks kasutasin sisuanalüüsi meetodit. Terviklikku mõtet kandvad lauseosad abstraheerisin parafraseerimise abil ja moodustasin neist kategooriad. Jälgisin, millistel kategooriatel on kalduvus koos esineda. Nõnda moodustus individuaalse religioossuse kolm tüüpi (lisaks ateistidele, traditsioonilise kristluse kandjatele ning vähestele muude maailmausundite esindajatele, kellest juttu ei tule). Siinkohal tasub meenutada, et igasugused teaduslikult konstrueeritud tüübid ja ka muud mudelid, skeemid jne ei eksisteeri elus puhtal kujul, vaid on üksnes mõistmise, eristamise, seletuse, tendentside väljatoomise jms abivahendid. Ka järgnevate tüüpide piirid on oma elulistes olukordades voolavad, kuid tekstides pidevalt kordunud mustrid võimaldasid neid üksteisest siiski eristada. Kõik need tüübid esindavad individuaalset sünkretistlikku religioossust.

Esimene tüüp: kristliku keele dominandiga sünkretism. Usk tähendas neile – nii nagu ka kõigile teistele tüüpidele – üldiselt usaldust, lootust, veendumust ja kindelolemist milleski. Peamiselt usuti Jumalasse, kuid erinevalt traditsioonilist kristlust kandvatest inimestest ka iseendasse ja saatusesse ettemääratuse tähenduses. Teisisõnu, midagi siin elus ei juhtu niisama juhuslikult. Usu tähendust ja omaenda usku kirjeldades kasutasid nad küll kristlikku sõnavara, ent see oli segatud uue vaimsuse uskumustega, nagu reinkarnatsioon, monistlik jumalakujutlus (põhimõte: kõik on üks), UFO-d jms. Kohtas jälgi ka esoteerilistest õpetustest. Siinkohal tuleb üle korrata, et ida usunditest pärit ideed, nagu nt reinkarnatsiooniõpetus, on lääne kultuuriruumis levinud peamiselt *New Age*'i versioonis, seda võib tähele panna isegi budismi siirdunute juures, mistõttu ümbersünniõpetuse paigutamine uue vaimsuse alla pole siinkohal eksitus, vaid teadlik tegevus.

Kui esimest tüüpi esindavate inimeste käest küsiti, kuidas nad mõistavad usutunnistust (seda tuli teha kristlaste puhul), siis ega see olnudki täiel määral

arusaadav või usutav (eriti mis puudutab surnute ülestõusmist). Usutunnistuse seletamisel rakendati individuaalseid, st mitte traditsioonilisi mõttekäike. Kuigi nad enamasti kuulusid kogudusse, väljendas osa neist teatud distantsi kiriku suhtes, näiteks arvas, et uskuda tuleb esmajoones ikka Jumalasse, mitte kirikusse. Järgnevas näites toodud mehed olid mõlemad luteri koguduse liikmed:

> Mina usun eelkõige, et inimesel on hing ja ka sellesse, et maailmas on kõigel mingi põhjus ning sündmuste ahel kulgeb mingi kindla eesmärgi nimel. Usun, et nii suurt ja vägevat maailma ning kogu universumit peab siiski miski kontrollima. Olen pidev otsija, aga hetkel on minu tee ja minu usk seotud ristiusu Jumalaga (mees, 21). Usun maailmavaimu, mida-keda võib nimetada ka Jumalaks. Minu jaoks ei eksisteeri monoteismi-polüteismi konflikti. Samuti mitte immanentse-transtsendentse Jumala konflikti. Usun hinge surematusesse. Kas see toimib lõputu ümberkehastumise ahelana või ühekordse kehastumise järgselt taas osakssaamisena kõiksusest ja maailmast – seda täpselt ei tea (mees, 27).

Teine tüüp: dominantse religioosse keeleta sünkretism. Kuigi selles tüübis väljendati ka usku jumalasse (eelistades võimalikult ebamäärast sõnastust), puudus neil täiesti kristlik keel, samuti ei olnud nad koguduse liikmed (mõne erandiga). Kõige valdavam oli usk endasse, oma võimetesse, ise hakkama saamisesse. Aga usuti ka õigluse printsiibi toimimisse, ettemääratusse või saatusesse, üleloomulikesse jõududesse, hinge olemasolusse, teispoolsusesse, loodusesse, elu pühadusse, armastusse, kaitseinglitesse ja esivanemate kaitsesse. Pikalt võeti sõna teemal, et elu pole juhuslik, ikkagi on keegi või miski, mis inimesi juhib, eluolukordi korraldab. Ja arvati, vaatamata samaaegsele saatuseusule, et inimene saab moraalse käitumise ja heade tegudega oma elukäiku positiivses suunas mõjutada. Vahel võeti positsioon vastandumise kaudu, ning enamasti vastanduti kirikule (selle võimule, õpetusele), aga ka religioonile üldisemalt ja leiti, et usk on nõrkadele (silmas peeti enamasti kristlust ning ennast sealjuures religioosseks ei peetud, kuigi väljendati usku millesse kõigesse). Ja muidugi iseloomustasid seda tüüpi aeg-ajalt ilmnenud uued religioossed ideed, peamiselt jällegi *New Age*'i varasalvest (reinkarnatsioon, karma, energiaväljad, horoskoobid, *feng shui*, parapsühholoogia, tulnukad), nt väitis üks 56-aastane mees, et suurem osa maailmas valitsevate uskude tarkustest pärineb tegelikult kunagi Siinai mäele laskunud kosmosekülalistelt jms. Paar näidet selle tüübi iseloomustamiseks:

> Ma usun sellesse, et on olemas mingi kõrgem jõud, mis meid juhib ja kaitseb, aga see ei ole mingi Jumal üleval pilve peal. Ma ei usu, et keegi juhib meid otseselt. Ma usun näiteks, et minu [nüüdseks surnud] isa kaitseb mind. Ma olin ainuke laps ja isa

> lemmik. Ja kui autoga sõites ükskord juhitavuse kaotasin – tegin pirueti –, siis ühtegi autot ei tulnud sel hetkel. Kui seisma jäin, siis hakkasid autod jälle sõitma. Ma arvan, et mu isa kaitses mind. Aga ma ei ütle, et ma olen usklik. Muidu ma ei oska öelda. Mul on näiteks kodus koduvaim. Üle 17 aasta juba. Ja ma tean, et ta on olemas ja ma olen aeg-ajalt teda näinud. Ja ma usun sellesse (mees, 48). Ma usun spirituaalsusesse ja vaimudesse ning arvan, et igal inimesel on hing, mis rändab mingi aeg pärast surma ning sünnib uuesti järgmisesse ellu. Seega ma usun, et on olemas elu pärast surma. Jumalasse ja Jeesusesse kui messiasse ma ei usu ning minu meelest on imestamapanev, kui suure innustusega nii paljud inimesed usuvad kedagi, keda ilmselt pole olemaski olnud (naine, 19).

Täienduseks võiks tuua mõned arvud juba mitmel korral viidatud 2010. aasta küsitlustest. Üksnes iseendasse ja oma võimetesse uskus 66% eestlastest[20], 43% nõustus väitega, et inimese elusaatus on üldiselt ette määratud[21] ning tal endal on sellele vähe mõju, ja 88% eestlastest oli seisukohal, et kõik hea ja halb, mida inimene teeb, tuleb talle elu jooksul tagasi.[22] Siinkohal pole vist üleliigne meenutada ka jumalasse kui väesse uskujate arvu, mis eestlaste seas oli 57%[23]. Ilmneb, et dominantse religioosse keeleta sünkretismi tüübis esindatud uskumused on vägagi laialt levinud.

Kolmas tüüp: uue vaimsuse keele dominandiga sünkretism. Kahest eelmisest tüübist eristab neid vaimse enesearengu teema ja spetsiifiliste mõistete, nagu tšakra, mandala, eelmised elud, reinkarnatsioon, meditatsioon, energia, karma jne sage ja enesekindel kasutamine, kuigi need mõisted võisid ette tulla ka kahe eelneva rühma juures. Näib, et nad on uue vaimsuse aktivistid, kes loevad vastavat kirjandust ja on tegelnud kuigivõrd praktikatega. Usutakse kõrgemasse teadvusesse või jõusse, iseendasse, oma kogemustesse, enesetervendamisse, vaimsesse arengusse ja kõikvõimalikesse energiatesse. Toon ühe näite:

> Ma usun algpõhjusesse ehk siis jumalasse ehk ülimasse teadvusesse ehk taosse. Ma tean, et minu, nagu kõigi teistegi olendite ja loodusobjektide hinged, on temast väljunud ja et iseenda

[20] „Uus vaimsus 2010" (UV 2010), küsimus K8 väide A: „Ma usun üksnes iseendasse ja oma võimetesse." Uuringu koostas Lea Altnurme ja viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll. Uuringu teostamist toetas Euroopa Liit läbi Euroopa Regionaalarengu Fondi (Kultuuriteooria tippkeskus).

[21] EUU 2010, küsimus K23 väide U: „Inimese elusaatus on üldiselt ette määratud ning tal endal on sellele vähe mõju."

[22] EUU 2010, küsimus K23 väide A: „Kõik hea ja halb, mida inimene teeb, tuleb talle elu jooksul tagasi."

[23] EUU 2010, küsimus K23 väide G: „On olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat."

> südamekeskuse ehk meele keskuse kaudu on võimalik temaga kontakti leida ja hoida, kui südamekeskus on piisavalt puhastunud. Usun, et teadliku kontakti saavutamine on kõigil võimalik. Seda, kuidas seda teostada, on õpetanud ja õpetavad kõik jumalikud kehastused. Ma tean-usun, et igal inimesel on oma mandala ja muutes selle keskosa ehk siis objekti ennast, millest see lähtub, muutub mandala joonis ehk siis saatus (naine, 40).

2010. aasta küsitlusega uuriti uue vaimsuse levikut Eestis eraldi.[24] Selle põhiliseks, paradigmat kujundavaks ideeks on vaimne enesearen, nagu juba mainitud. Selgus, et 31% eestlastest uskus vaimsesse enesearengusse selles mõttes, et teadlike enesesisenduste ja vaimsete praktikate abil on võimalik muuta iseennast, oma elu ja maailma enda ümber.[25] Neist 41% oli lugenud ka populaarsemat *New Age*'i kirjandust ning 23% oli osa võtnud mõnest levinumast praktikast, nagu nt jooga, meditatsioon, reiki, vabastav hingamine.[26] Kolmandikul neist oli ka keegi lähedane või sõber, kes tegeles vaimse enesearenguga.[27]

Kirjeldatud individuaalse religioossuse tüüpide puhul võib tähele panna tendentsi, mis ilmnes juba religioossete elulugude juures ning mida võib lühidalt kokku võtta järgmiselt: uue vaimsuse paradigma ilmumine ja selle järjest suurenev, üksikisikute religioossust kujundav ja teisendav (kristlaste juures) mõju. Kristlaste elulugude puhul ilmnes see näiteks omaenese kogemuse autoriteedi eelistamises kiriku ja traditsiooni autoriteedile ja usu eesmärgi nägemises vaimses eneseteostuses, nagu see on tavaks *New Age*'is. Uue vaimsuse ideede mõju võis nende juures märgata veel ebatavaliste, imeliste kogemuste edasiandmisel, surma- ja surmajärgse eksistentsi küsimustes (märksõnadeks reinkarnatsioon, surmalähedased kogemused), kurjuse ja kannatuse temaatikas ning oma isiksusliku tüübi (naiiv)psühholoogilisel ülesehitamisel, milleks kasutati nt astroloogiat. Järelikult on neil juhtudel jäänud kristlikult mõtestamata tühik või pole esitatud seletused olnud veenvad või soovitakse midagi veel lisaks. Sellisel moel oma usku täiendanud kristlased ise tõid välja vajaduse ristiusu õpetust rikastavate ideede ja seletusvõimaluste järele ning väärtustasid oma sünkretismi avarama ja sallivamana kui traditsioonilist usku.[28] Põhimõtteliselt võis neidsamu suundumusi kohata ka kristliku keele dominandiga sünkretistide juures välitööde kogus.

[24] Vaata joonealust märkust nr 20.
[25] UV 2010, küsimus K8 väide D: „Ma usun vaimsesse enesearengusse selles mõttes, et teadlike enesesisenduste ja vaimsete praktikate abil on võimalik muuta iseennast, oma elu ja maailma enda ümber."
[26] UV 2010, küsimus K1: „Milliseid neist autoritest, raamatutest ja filmiõhtutest te olete lugenud/külastanud?" ja K3: „Kas te olete mõnes sellises vaimset enesearnegut toetavas tegevuses ise osalenud?"
[27] UV 2010, küsimus K9: „Kas keegi teie lähedastest, sõpradest või pereliikmetest tegeleb aktiivselt vaimse enesearenguga?"
[28] Vt Lea Altnurme, Kristlusest oma usuni. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006.

Teise tüübi, dominantse religioosse keeleta sünkretismi puhul tuleb esmajoones tähele panna, et esinevad mingid väga üldised uskumused: keegi on olemas, kes meie elu juhib, miski määrab meie saatuse, elu on üldjoontes ette määratud, toimib kosmilise korra ja õigluse printsiip. Need uskumused polnud sõnastatud äratuntavalt ei kristlikus ega uue vaimsuse keeles, need ei viidanud üldse mingile konkreetsele religioossele maailmavaatele, kuid oma struktuurilt on tegemist teistliku mudeliga, mis Eesti kultuuri konteksti arvestades pärineb kristlusest. Samas võivad neid uskumusi toetada peaaegu kõik Eestis leiduvad usulised õpetused. Erand on ainult usk iseendasse, mida samuti pidevalt esile toodi ja mille laialdase leviku võib julgelt kirjutada teaduse- ja progressiusu arvele. Selle sakraliseeritud varianti võib kohata üksnes uues vaimsuses. Ka kõik muud lisanduvad ideed olid pärit *New Age*'ist.

Kolmanda tüübi, uue vaimsuse keele dominandiga sünkretismi puhul oli tegemist juba puhtal kujul vastava religioossusega, mida iseloomustas *New Age*'i enda sünkretistlik loomus ning variatsioonid sõltusid valikutest, mida inimesed olid teinud selle raamides.

Kokkuvõtteks võib niisiis öelda, et individuaalne religioossus koondub üldjoontes kolme äsja tutvustatud tüüpi, millest uus vaimsus kahte mõjutab ning ühte esindab. Olen Eestis kohanud ka kristluse-budismi ja kristluse-*Hare Krišna* segu, võimalik on ka islami ja ristiusu segu ning tõenäoliselt muidki variante, kuid need on nii harvad, et mingeid kindlaid tüüpe ei moodusta.

3. Usu usutavaks tegemine

Võib julgelt väita, et kristlike vaimulikega on olnud vähemalt mingi kontakt suuremal osal elanikkonnast kas lähedaste matuste, ristimise või laulatuse tõttu. Eestlastest suhtub kristlusesse sõbralikult 47% ning 44% on ristitud.[29] Usu- või kirikuorganisatsioonide tööst võtab osa vaid 12%.[30] Vähemalt kord kuus võtab jumalateenistusest osa 5% eestlastest ja 34% neist käib kirikus mõned korrad aastas.[31] Kuid ootamatult suur on nende arv, kes sooviksid vahel minna kirikusse siis, kui seal jumalateenistust parasjagu ei toimu – neid oli koguni 46%.[32] See on väga tähelepanuväärne arv, mis näitab, et kirik kui püha ruum on väärtuslik ka ilma verbaalse kristliku sõnumita. Soov külastada kirikut väljaspool jumalateenistust ilmneb tugevamalt individuaalse religioossusega inimeste juures, seda väljendas 51% oma usuga ja 65% otsijatest eestlastest.[33] Kirjeldatud nähtust

[29] EUU 2010, küsimus K61: „Kuidas Te suhtute kristlusesse?" ja küsimus K30: „Kas Te olete ristitud?"
[30] EUU 2010, küsimus K2: „Järgnevalt loen Teile ette ühiskondlikke organisatsioone ja ühiskondlikke tegevusi. Milline on Teie osalus nendes? Me ei mõtle professionaalset, ametialast, vaid ühiskondlikku tegevust."
[31] EUU 2010, küsimus K35: „Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?"
[32] EUU 2010, küsimus K42 väide F: „Sooviksin vahel minna kirikusse ka siis, kui jumalateenistust parasjagu ei toimu."
[33] EUU 2010, küsimus K23Q: „Ma ei poolda ühtegi religiooni ega kirikut, mul on oma usk."

panin tähele juba aastaid tagasi, nende jaoks on kirik müstilise tähendusega ja jõuga paik, mille nad täitsid oma religioosse mõtestatusega.

Millistel põhjustel ei käidud jumalateenistustel 2010. aastal? Kui jätta kõrvale sellised vastused nagu „pole aega" ja „keeruline kohale jõuda", mille puhul võiks arvata, et tulla ju tahetakse, kuid miski takistab, siis ülejäänud vastused näitavad kirikust võõrdumist – jumalateenistus ei puuduta neid, sest nad pole usklikud või tunnevad end seal lihtsalt halvasti. Põhjusteks on näiteks ebamugavustunne liiga erinevate inimeste seas viibimisest; võõras muusika; jutlus, millest on raske aru saada, või oodatud elamuse vajakajäämine. Ühesõnaga mõistmist – mis on jumalateenistus ja selle eesmärk – ei teki. Otseselt individualiseerumisele (mitte üksnes religioossele) viitavad aga juba järgmised põhjused: „ma ei vaja vahendajat enda ja jumala vahele", „ma ei soovi ennast siduda ühegi organisatsiooniga, sh kirikuga" ning „kardan kaotada oma mõttevabadust, isiklikke veendumusi".[34]

Siinkohal toon näite võõrdumisest, mille leidsin eespool viidatud välitöid lugedes ja mis sobib kirjelduse all oleva tendentsi illustreerimiseks. Räägitud on see lugu 2009. aastal ning mulle tundub, et see on üsna tüüpiline:

> Mu esimesed kokkupuuted usuga olid varases lapsepõlves. Minu vanaema oli selline vanematele inimestele omaselt usklik inimene, käis regulaarselt kirikus ja palvetas ja uskus, et Jumal karistab. Näiteks uskus ta, et vanaisa suri sellepärast, et ei austanud Jumalat ning läks aiatööd tegema Suurel Reedel, mis peaks kõige püham päev olema, kus rohi ei kasva ja lind ei laula. Seega tema kartis Jumalat ning leidis, et ka mina peaksin väga varakult tundma õppima palvetamist ja Jumala õpetust. Mind ristiti juba kolme-aastaselt, nii et sellest sündmusest ma suurt ei mäleta. Aga esimene raamat, mida ma mäletan, mille vanaema mulle andis, oli „Väike katekismus" ning ta käskis mul sealt selgeks õppida Meie Isa palve ja 10 käsku. Tegelikult „käskima" on siinkohal vale sõna, sest ma ei teinud seda üldse vastumeelselt. Vanaema oskas mulle ilusti põhjendada, miks seda vaja on, nii et õppisin need selgeks hea meelega. Lapsepõlves uskusin sellesse vanaema õpetatud Jumalasse, iga õhtu ei palvetanud päris, aga kui mingi mure oli või järgmine päev tundus raske tulevat, siis pöördusin Jumala poole pigem ikka mure kui rõõmuga. Täna on asi üsna sarnane. Ma küll ei usu sellesse vanaema poolt loodud karistavasse Jumalasse, küll aga pöördun Jumala poole pigem siis, kui on mure, probleem või küsimus, millele ei leia vastust. Kuigi ma endiselt usun Jumalasse ja suhtlen temaga, siis see suhtlemine on jäänud harvemaks. Ma

[34] EUU 2010, küsimus K36: „Mis on peamised põhjused, miks Te ei käi (sagedamini) jumalateenistustel? Palun öelge kuni kolm olulisemat põhjust tähtsuse järjekorras." Jumalateenistustel osalemise/mitteosalemise põhjuste kohta vt käesolevas kogumikus Liina Kilemiti ja Anu Renteli artiklit „Eestimaalaste ootused kirikule".

> ei loe ka piiblit aktiivselt ning kirikus käin ainult jõulude ajal ja reisil, kui tahan näha mõnd uhket hoonet. Ma arvan, et mul on Jumalaga oma isiklik suhe, mistõttu mulle jääb võõraks kirikus räägitu, ma ei suuda suhestuda sellega, mistõttu ma ei kujuta ka ette, et ma peaks kuhugi kogudusse astuma. Ma arvan, et mulle pole vaja teisi inimesi, et suhelda oma Jumalaga (naine, 24).

Seega tuleb tõdeda, et kuigi kokkupuude kirikuga on paljudel, siis tegelikult on aktiivsed vähesed. Milles asi? Kirikust võõrdumise probleemi põhjuseid on Euroopas arutatud pikalt, eriti mis puudutab kristliku sõnumi edasiandmise nüüdisajastamist. Miks pole see sõnum mõistetav, ei kõneta? Asi pole ainult sisuliselt arusaamatuks muutunud sõnades, nagu patt, lunastus, ohver, pühitsus, õnnistus, ülestõusmine, sakrament jms, vaid palju hõlmavamates, üldisemates kontseptsioonides, hoiakutes, mõtteskeemides jms inimese, maailma ja kõige olemasoleva mõtte kohta. Näiteks võib patuse, lunastust vajava inimese kontseptsioon osutuda mõistetamatuks kultuuris, kus valdavalt usutakse, et inimlaps sünnib armastava olendina, kurjus ja vägivaldne käitumine tuleneb teda valesti kohelnud sotsiaalsest keskkonnast. Traditsiooniline kristlik õpetus võib paljudele tunduda ja tundubki (kui esitatud arve uskuda) arusaamatu, sageli suisa ärritav. Kirik, mis räägib kohustuse, allumise, kuulekuse terminites – „sina pead" ja „sina ei tohi" – kuulutab armastust koos manitsuste ja ähvardustega, nagu despootlik lapsevanem või abikaasa, paneb kuulaja tundma, et teda koheldakse eestkostealusena, kes ise pole täiel määral võimeline oma elu mõistma ja selle eest vastutama. Seega, võõrastus sünnib mitmel – keelekasutuse, ideede, hoiakute, suhtumiste jne – tasandil. Sellises olukorras ei aita palju ka see, kui lihtviisiliselt õpetada selgeks kristlikud põhitõed ja praktikad (ilma neid tänapäeva kultuurikonteksti tõlkimata), sest sellega ei pruugi kaasneda sisulist mõistmist või nende sidumist argipäevaga. Need jäävad kuidagi muust elust eraldiseisvaks eriti siis, kui õpetust saavad täiesti usuvaba taustaga inimesed. Või tekitavad neis koguni tunnetusliku ebakõla, sest sekulaarses keskkonnas kasvanud ja koolis teaduslik-materialistliku maailmavaate vaimus hariduse saanud ning mõtlema õppinud inimestel ei haaku kristlik õpetus iseenesest tema seniste arusaamadega elust ja maailmast. Religioosne vaade, mis on väga erinev ümbritsevast kultuurikeskkonnast, ei tundu usutav.

Inimelu religioosse mõtestuse vajadus aga püsib visalt, mis nähtub kas või individuaalse religioossuse olemasolus endas, sest eksistentsiaalsed küsimused – „kust me tuleme? kuhu me läheme? mis on elu mõte? miks me kannatame ja sureme?" – jäävad ning mõistuspäraselt pole neid seni lahendada suudetud.[35]

Järgnevalt tulebki vaatluse alla see, millisel moel loovad individuaalse religioossusega inimesed teiste endasugustega suheldes usutavat usku, vältides

[35] William H. Swatos, Kevin J. Christiano, „Secularization Theory: The Course of a Concept". – Sociology of Religion 1999, 60:3.

sealjuures tunnetuslikku ebakõla – psühholoogilist seisundit, mis võib väljenduda pettumuses, ärrituses, ebamugavustundes ja muus sellises, mis tekib vastuoluliste ideede, uskumuste samaaegse esinemise korral või uskumuste ja kogemuste vahelises konfliktis.

Individuaalse religioossuse puhul, aga veelgi enam uue vaimsuse puhul, on seda võrreldud sodipotiga, kuhu meelevaldselt midagi sisse visatakse. See on väga eksitav metafoor. See asi ei käi nii. Vanade traditsioonide terviklikku omaksvõttu takistab asjaolu, et nad tunduvad küll tükati õiged, kuid mitte enam tervikuna tänapäeva teaduslike teadmiste valguses vastuvõetavad ning inimesed asuvad neid n-ö parandama, õigeks tegema vastavalt oma arusaamadele inimesest, elust, maailmast ja kõige olemasoleva saatusest. See muidugi ei soodusta traditsioonide püsimist.

Esimese võimalusena usutavuse lisamiseks oma usule arendatakse keelt, mille abil religioossed arusaamad ja maailmaseletused püütakse kohandada sobivaiks juba olemasolevatega, nendega, mis on saadud hariduse käigus. Inimesed püüavad uute religioossete ja õpitud sekulaarsete vaadete kooskõlalisuse poole, siit tuleneb ka teadus-, haridus- ja meditsiinialase keele kasutamine oma religioossuse väljendamisel. Näide, kuidas reinkarnatsiooniidee on ühendatud füüsikaalaste terminitega:

> Usun energiaväljade mõjusse inimestele. Kõigel, mida inimene kogeb, on füüsikalised, keemilised ja bioloogilised alused, ent ometi ei arva ma, et kui inimkeha lõpetab töötamise, on see päriselt lõpp. Kaldun uskuma, et see energia, mis on alles veel tervetes rakkudes, läheb mingil moel kehast välja. Seega toimib energia jäävuse seadus. See energia sisaldab mingisugust infot inimese olemuse kohta. Elu jooksul salvestatakse mingil viisil inimese kehasse tema kogemused ja need võetakse selle energiaga kaasa. Mulle meeldib mõelda, et inimese surnud kehast välja läinud energia saab maailmas rännata (naine, 19).

Sellist keelekasutust leidus kõigi eespool kirjeldatud individuaalse religioossuse tüüpide juures, kuid uue vaimsuse paradigma mõjuväljas olevate isikute puhul muidugi tunduvalt rohkem, sest evolutsiooni, progressi terminid on väga sügaval uue vaimsuse enesemõistmises. Lisaks kasutatakse sageli õppimise metafoori: elu kui õppetükk, kannatus kui õppetükk, inimene iseendale kui õppetükk, teised inimesed pidevalt õppetükke pakkumas. Uue vaimsuse puhul, kus religiooni silti ei kasutata, ei saa inimesed enamasti üldse aru, et tegemist on religiooniga, mistõttu see levib tõketeta. Kasutades teadus- ja haridusalast sõnavara, ei väljenda inimesed enda meelest mitte usku, vaid asju nii, nagu need on. Sel moel seab religioon end tasapisi uuesti sisse teistes eluvaldkondades.

Teadus- ja haridusalast sõnavara kasutades on võimalik ühilduda paremini peavoolu ratsionalistliku maailmavaatega, mille domineerimine on märgatav

eriti meedias. See selgitab ka Toomas Pauli fenomeni. Kuigi tegemist on kristliku vaimulikuga, on tema kirjutised üldjuhul heatahtliku vastuvõtu osaliseks saanud, sest ta kasutab tihti loodusteaduslikku sõnavara religioossete teemade ja seisukohtade arendamisel, samas kui läbivalt kristlikus keeles esitatu puhul tõuseb kära, vähemalt kommentaarides. Märgatav osa ühiskonnast on kristluse suhtes valvel ja ilmutab sõjakat sekularismi juhul, kui arvab asjas nägevat kiriku võimuambitsioone (lokkava fantaasia korral koguni katseid ühiskond üle võtta) või kristlikku misjonit.

Teiseks saab usk usutavaks sellisel viisil, et religioossed ideed kohandatakse sobivate, kõnekate metafooride abil tänapäeva teaduslike arusaamadega maailmast.[36] On väga oluline, milliseid metafoore kasutatakse. Tõmmates ühendusjooni teadusliku ja religioosse maailmavaate vahele, sõltub sellest religioossete ideede usutavus eriti nende jaoks, kellel pole religioosset kodust tausta. Järgnevas näites, mis on pärit eespool viidatud välitööde kogust, kasutab jutustaja tervendamist kui metafoori, et seletada seda, kuidas ta mõistab religiooni:

> Religioon on justkui platseebo või millelegi toetumise vahend. Hippokrates vanasti soovitas toetuda arstile, enda ravijale, usaldada teda. Usk või religioon pakub selle tarvis mingisuguse välise meetodi. Ka mina usun inimese iseenda tervendamise võimesse, küsimus on ainult selles, millise meetodi ma valin. Erinevad religioonid on lihtsalt erinevad meetodid enda tervendamiseks (mees, 26).

Kolmandaks võimaluseks on tuginemine oma kogemusele. Tõesti, individuaalse religioossusega inimesed on tihti otsivad ja otsingute eesmärk on hankida elamusi, mis aitavad religioosseid arusaamu kinnitada (nt imed), aga ka kogemusi, mis võimaldaksid usku rakendada ehk siis oskusi nt vaimsete võimete arendamiseks või suhteprobleemide lahendamiseks vms. Individuaalse religioossuse teostamine ongi suures osas isikliku kogemuse põhine, millest uues vaimsuses räägitakse kasvamise, õppimise, arengu, kulgemise jms. terminites. Üksteist tunnustatakse ja julgustatakse jagama seda, mida on kogetud või praktiseeritud. Toon paar näidet, millest esimene pärineb religioossete elulugude seast ja teine juba viidatud Kelly Besecke artiklist:

> Need on erinevad mängud, mis arendavad inimeses tundlikkust. Tundlikkust tajuda, tajuda asju, mille olemasolust enne võibolla mingit teadmist polnud. Mängud, mis kasvatavad inimeses teadlikkust, psühholoogilist teadlikkust iseenda kohta. Omaenda olemusest, omaenda iseloomust ja käitumisest, suhtlemisviisidest, elamisstrateegiatest. Mängud, mis on mõeldud nagu vabasta-

[36] Kelly Besecke, „Speaking of Meaning in Modernity: Reflexive Spirituality as a Cultural Resource". – Sociology of Religion 2001, 62:3.

> miseks. [...] sa saad kohutavalt huvitavaid elamusi (mees, 27). Kõikide religioossete traditsioonide tuumaks on müstiline kogemus, ühtsuse kogemus, üksolemine jumalaga. See kogemus on mõeldud kõikidele meile, kõikidele inimestele. Me kõik oleme müstikud, see on meie loomuses. Ära usu ainult mu sõnu. See pole usu, vaid kogemuse küsimus. Sest vaata, müstitsism on palju empiirilisem kui teadus. Sa omandad totaalse vaate ja see on sinu otsene kogemus. Palve, meditatsioon, jooga, tai chi, need kõik on virgumiseks (mees.)

Kelly Besecke on nimetanud seda kogemuse teed müstitsismiks ja väidab, et selle tähtsus on kasvanud koos teaduse omaga, milles empiirilisel vaatlusel ja eksperimendil on väga suur roll teadmiste hankimisel ja nende kehtimisel. Teadmine, mis on saadud kogemuse kaudu, on oluline nii teaduses kui ka individuaalses religioossuses.[37]

Neljandaks usutavuse loomise võtteks on viidete otsimine oma arvamuste, vaadete, tõe või mingi ebamäärase, kuid olulise tunde (nt et jumal on olemas) kinnituseks. Selleks pöördutakse erinevate allikate juurde, nt maailmausundite pühakirjade, populaarsete vaimsete õpetajate kirjutiste, filosoofiatekstide jms. poole. Sellises tegevuses sünnibki sünkretism. Või otsitakse lihtsalt teiste inimeste tuge, et kontrollida oma kogemusi ja mõtteid teiste peal ning ühtlustada neid endale oluliste inimeste arvamustega, sest lõppude lõpuks on ju enamikule siiski tähtis, et nad oleksid koos oma individuaalse religioossusega tõsiselt võetavad ja usaldusväärsed teistele inimestele. Selline kontroll ja jagamine teebki individuaalsest religioossusest lõppude lõpuks ka kollektiivse nähtuse. Kelly Besecke on seda tegevust nimetanud pluralismiks ja toonud paralleele teaduslikus töös kasutatava viitamisega autoriteetidele ja teistele uurimustele omaenese seisukohtade ülesehitamisel akadeemilise argumenteerimise käigus. [38]

Lõpuks toob Kelly Besecke välja refleksiivsuse, st et inimene on võimeline ennast ja oma usku kõrvalt vaatama ja hindama ning vajaduse korral ka revideerima.[39] Toon näite ühest mõtisklusest omaenda usu üle välitööde kogust:

> Ma küll usun, et mu vaated on sobivad rohkem idamaade religioonidega. Aga ma olen eestlane, sündinud ikkagi suhteliselt kristlikku maailma. Meie haridussüsteem on sügavalt vasakut ajupoolkera toetav – lineaarne mõtlemine, arvutamine, ma ütleks kasumimarginaali poole püüdlemine, seda mitte halvas mõttes, aga hinnatakse puht sellist kalkuleerivat maailmavaadet. Minu eesmärk on lihtsalt harida ja treenida ka seda paremat ajupoolt,

[37] Kelly Besecke, „Speaking of Meaning in Modernity: Reflexive Spirituality as a Cultural Resource". – Sociology of Religion 2001, 62:3
[38] Samas.
[39] Samas.

> olla vastuvõtlik sellistele madalamatele lainetele. Kui see läheb mõne idamaise filosoofiaga kokku, siis las see olla nii, aga ma arvan, et tingimata ei pea kedagi järgima, et endas rahulolu leida (mees, 26).

Ideede ja praktikate valikul lähtutakse niisiis pigem sellest, mis tundub millegipärast tõsi ja mida on kinnitanud omaenese kogemuse autoriteet, mitte sellest, mis tundub lihtsalt meeldiv. Usu usutavaks tegemisel on kasutusel võtted, millega ühest küljest mõtestatakse maailma enda ümber religioosselt, ent teisest küljest välditakse vastuollu minemist ratsionaalse mõtteviisiga.

Siit siis küsimus: kellel ja kuidas aitab tänapäeva kirik tõekogemust kinnitada? See pole retooriline küsimus, mille varjul on vastus, et mitte kellelgi. Kohe kindlasti on neid, kellel kirik seda teha aitab, nt jumalateenistustel ja koguduse-elus osalevatel kristlastel. Kuid neid jääb aina vähemaks. Ja võib edasi küsida: mis huvi on kirikul kinnitada kellegi sõltumatut või kirikusse üldse mitte puutuvat tõekogemust? Või kas on neid, kes otsivad kirikust kinnitust oma tõekogemusele? Küllap on neidki. Kas nad leiavad? Kui tegemist on individuaalse religioossusega, milles kristlusel pole mingit osa, siis enamasti – arusaadavatel põhjustel muidugi – ei leia.

Seega võiks traditsiooniliste uskumuste tutvustamisel rakendada samu võtteid, mida individuaalse religioossusega inimesed isegi kasutavad oma religiooni kujundades ning millest äsja juttu oli. Ja kindlasti peaks kristliku sõnumi edasiandmisel arvestama siinset kohalikku konteksti ja arendama dialoogi või diskussiooni levinumate mõttesuundadega (eriti rahvusluse, sekularismi ja uue vaimsusega).

4. Identiteediotsing

Usu otsing on ühteaegu ka identiteediotsing, sest nii globaliseerumine kui ka individualiseerumine ise on kaasa toonud identiteediprobleeme. Globaliseerumise tõttu pole eri kultuuride, rahvuste ja religioonide piirid enam seal, kus need olid varem, ning enesemääratlus endistel alustel on raskendatud. Individualiseerumine on pannud kahtluse alla ja nõrgendanud kriteeriume, mille alusel moodustus minevikus „meie", ühtekuuluvustunne, mis on samuti oluline komponent enesemääratluse kujundamisel.

Üksikinimese tasandil pakub ühiskonna killustumine erinevateks eluvaldkondadeks inimestele kahtlemata rohkem valiku- ja tegevusvabadust, kuid samas on see hakanud hajutama inimese personaalset terviklikkust. See on tekitanud segadust ning võib tõdeda, et süveneva individualiseerumise taustal on paradoksaalsel kombel üha raskem vastata küsimusele, kes ma olen ja kuhu ma kuulun. Ühiskonna erinevatele eluvaldkondadele vastavate rollide (lapsevanem, abikaasa, mõne elukutse esindaja, patsient, tarbija, valija, mõne

maailmavaate esindaja jne), mis küll soodustavad inimeste täielikku kaasamist ühiskondlikku ellu,[40] ühendamine terviklikuks minaks on muutunud üha keerulisemaks.[41] Kiirete muutuste tõttu pole inimestel kerge aru saada, mis toimub, näha pidevust tuleviku ja mineviku vahel, ning sellest lähtuvalt on raskem ka kujundada ühtset vaadet iseendast ja teada, kuidas peaks käituma. Seetõttu räägitaksegi identiteedikriisist, sest erinevad eluvaldkonnad võivad tõugata inimesi eri suundades, esitades vastukäivaid nõudmisi, mis raskendavad ja häirivad identiteedi kujundamist.[42] Nõnda on kujunenud olukord, kus üksikinimene muutub küll üha tähtsamaks, kuid samal ajal on teda aina keerulisem hõlmata tervikliku mina mõistega. Olukord on segane ja väsitav. Sellega rahul olla pole võimalik, sest inimene ise võib tunda end tähtsusetu ja ebavajalikuna. Olulised pole mitte üksnes tegevused ja kogemused, mida tänane maailm küllaga pakub, vaid ka nende terviklik mõtestamine, mis osutub, nagu näha, keeruliseks.

Tulles nüüd individuaalse religioossuse juurde, mis ise on kirjeldatud protsessi tulemus, siis paradoksaalsel kombel on see ka lahendus, kui silmas pidada uut vaimsust, mis ei piirne üksnes religiooniga, vaid on end sisse seadnud ka muude eluvaldkondade äärealadele, nimetada võiks kindlasti meditsiini, teadust, haridust, sporti, meediat, kunsti, muusikat, ning on seetõttu võimeline ühendama need tervikliku mõtestatuse abil, esialgu, tõsi küll, ainult üksikinimese tasandil.

Teine võimalus on ühendada individuaalne religioossus traditsiooniliste kollektiivsete identiteetidega, sest lisaks isikliku elu mõtestamisele ja probleemidega hakkamasaamisele, mis on individuaalse religioossuse osa, vajavad inimesed ka kuulumist mõne suurema koosluse hulka, vajavad meie-tunnet ning paljudel juhtudel identifitseeritakse end oma rahvusega. Rahvuse ja religiooni seoste juurest jõuame tähelepanu vääriva nähtuseni: kuigi individuaalse religioossusega inimesed kannavad tihti institutsionaliseeritud religioonile vastandumise ideed, võib nende inimeste hulk erinevates sotsiaalkultuurilistes keskkondades suuresti erineda. Näiteid ei pea kaugelt otsima. Venekeelse elanikkonna esindajad suhtuvad tunduvalt suurema poolehoiuga kristlusesse kui eestlased, kuid sealjuures on nende individuaalset religioossust iseloomustavad arvud eestlaste omadega võrreldes sama suured. Seega usu individuaalsete vormide levik ei pruugi tähendada tingimata traditsioonilise kristluse samaaegset vähenemist.

Mängu tulevad kultuurilised tegurid. Õigeusk aitab venelastel kinnitada rahvuslikku identiteeti, see on teada tõsiasi. Kogu Euroopa ulatuses võib tähele panna seda, et kristluse, kirikute olukord on parem neis maades, kus see on seotud rahvusliku identiteediga või on koguni selle alus, nagu Poolas ja Iirimaal.

[40] Detlef Pollack, „Individualisierung statt Säkularisierung". – Religiöse Individualisierung oder Säkularisierung, Karl Gabriel (hrsg.), Gütersloh: Chr. Kaiser/Gütersloher Verlagshaus, 1996.

[41] Jorge Larrain, „Cultural Identity, Globalization and History". – Ideology and Cultural Identity, Cambridge, 1994.

[42] Peter Beyer, Religion and Globalization. New Dehli: SAGE Publications, 1994; Michael Krüggeler, „Religiöse Individualisierung als Forschungsthema". – Individualisierung oder Säkularisierung, Karl Gabriel (hrsg.). Gütersloh: Chr. Kaiser/Gütersloher Verlagshaus, 1996.

Ameerikas, kus pole rahvuslust sellisel kujul nagu Euroopas, täidab konservatiivne, võiks öelda isegi fundamentalistlik kristlus sama funktsiooni – see toetab ja kinnitab sellist ameerikalikku identiteeti, mis põhineb usul, sealt ka selle tugevuse põhjused Ameerikas. Ikka ja jälle on haaratud selle järele, olgu siis sooviks vastanduda katoliiklikele sisserändajatele, euroopalikele mõttevooludele (liberaalne, ajalooline piiblitõlgendus, darvinism jms, mis arvati olevat Vana Maailma languse, inimväärikuse kadumise ja kahe maailmasõja põhjuseks), kommunistidele või islamistidele.

Kristlik fundamentalism pole Euroopas massilises ulatuses aga levinud, sest siin ei kinnita ta õieti kellegi juuri ega identiteeti. Seetõttu on ka ilmselt Eestis asjatu loota, et konservatiivne kristlus rahvast kirikusse kokku tooks. Samas on kristlusel ja rahvuslusel Eesti ajaloos olnud oma vaieldamatu ühisosa, mida kristliku rahvakultuurina on viimasel ajal teadvustama asutud. Seni pole aga jõutud sidusa jõulise narratiivini, mis oleks avalikkuses läbi löönud.

Seda, et religioosselt mõtestatud rahvusluse järele on vajadus olemas, näitab maausu kerkimine avalikule areenile 1995. aastal ja sellesse sõbralikult suhtuvate inimeste märkimisväärse hulga olemasolu tänaseks.

	Kristlusse	Maausku
Sõbralikku suhtumist väljendanute arv	47% eestlastest	37% eestlastest
Seisukohta „see on minu rahva usk“ väljendanute arv	9% eestlastest (see on minu lähedaste, rahva usk)	19% eestlastest (eestlased on maausku, see on esivanemate usk)
Seisukohta „see on minu usk“ väljendanute arv	6% eestlastest	*kategooriat polnud välja toodud*

Tabel 1
„Kuidas Te suhtute maausku ja taarausku?“[43] ja „Kuidas Te suhtute kristlusesse?“[44] Kristlusesse ja maausku suhtumise võrdlus eestlaste seas (%); kasutatud on vastajate poolt tehtud lisandusi.[45]

19% eestlastest arvas, et maausk on meie põline, esivanemate usk, mis viitab sellele, et nad mõistavad seda rahva juurte ja identiteedi ühe osana. Maausku võib seega eestlaste kultuuri kontekstis pidada religioosseks, rahvuslikul pinnal sündinud fundamentalismiks. Selline seisukoht on mitmel korral hämmastust tekitanud, mistõttu seda tuleb siinkohal lähemalt seletada. Tavaliselt arvatakse, et fundamentalism tähendab iidsete traditsioonide esindamist ning väites, et maausk on uususund, küsitakse, kuidas saab see olla siis fundamentalism. Ent fundamentalism ise ongi uus nähtus, mis vastandudes eelkõige modernismile,

[43] EUU 2010, küsimus K57.
[44] EUU 2010, küsimus K61.
[45] EUU 2010, küsimused K58 ja K62: „Palun põhjendage oma hinnangut.”

teeb traditsioonides valiku ja tõstab selle valiku siis kilbile, eesmärgiks enamasti põlisena esitatud identiteedi säilitamine ja võõrana märgistatud mõjude ja muutuste vastu võitlemine. Just seda võib kohata ka maausuliste juures. Nad ammutavad suure osa oma ideedest, kommetest ja praktikatest rahvapärimusest, ent ei tunnista seda sugugi tervikuna omaks, vaid teevad sellest valiku vastavalt oma arusaamadele põlisest ja õigest ning jätavad kõrvale kõik, mille kohta võib arvata, et see on võõrast päritolu (sh kristluse). Mainisin, et maausk on rahvuslik religioon. Kindlasti tekitab see segadust neis, kes teavad, et maausulised ise väldivad rahvusluse ideed, mis kuulub modernistlikku, meil sakslaste algatatud projekti. Ent rahvuslik on maausk selle pärast, et nendegi põhinarratiivi moodustab rahvuslik müüt, mis räägib eestlaste sajanditepikkusest võitlusest võõrvallutajatega, kelle ideoloogilise relva ja rahva allutamise vahendina nähakse kristlust ning just selle tõttu leiab maausk ka mõistmist ja vastuvõttu rahva hulgas, sest see lugu kuulub enesestmõistetavuste kilda, nii on siin harjumuspärane mõelda. Fundamentalismi võib seega kirjeldada maailmavaatena (see ei esine eraldiseisva usundina), mis tõstab esile põlisena mõistetud usu eripärased olemuslikud tõed ja rakendab neid tõsimeeles tänapäevale. Fundamentalismi all ei tule niisiis mõista lihtsalt vanu tõdesid, vaid nende uuesti kinnitamist ebakindlas, identiteeti ohustavas olukorras. Fundamentalismi üheks tunnuseks on ühiskondlik-poliitiline aktiivsus, mis on kindlasti iseloomulik ka maausulistele. Ja mis veelgi tähtsam tähele panna, maausk elab suurepärases sümbioosis individuaalse religioossusega, st et iga inimese maausk on tema enda kujundada ja isikupäraselt kogeda, nt lisaks kohalikule hiiele võib igaühel olla oma koduõue püha puu või omaenda isiklikud praktikad, mis on kasutusel üksnes pereringis vms.

Lõpetuseks tuleb tunnistada, et kirjeldatud, käimasolev protsess on algusjärgus, selle kõiki pöördeid ja suundumisi pole võimalik ette näha. Pidades silmas individuaalse religioossuse kollektiivset külge – seda, et suurem osa selle uskumusi ja praktikaid on ümbritsevast kultuurist pärit, ning seda, et isiklikud kogemused on jagatud teistega –, peaks kindlasti järele mõtlema, kuidas seda fenomeni nimetada, kui suurel määral ja mis mõttes on individuaalne religioon üleüldse individuaalne. Kuidas haakub see domineerivate või alles jõudu koguvate mõttesuundadega ühiskonnas? Kuidas see ise neid moodustab? Mida toob see kaasa traditsioonilistele usueluvormidele?

5. Kokkuvõte

Mõistega „individuaalne religioossus" tähistatakse eelkõige üksikinimeste usu eripärasust, tahetakse viidata sellele, et usk on indiviiditi erinev. Kuid erinev on see siiski teatud piirides, sest uskumused ja praktikad pole enamasti välja mõeldud, vaid pärit ikkagi ümbritsevast sotsiaalkultuurilisest keskkonnast. Kaks suuremat allikat Eestis, mis individuaalset religioossust toidavad, on kristlus

ja uus vaimsus. Individuaalse religioossuse põhiliseks tunnuseks võib pidada selle sõltumatust institutsioonide ettekirjutustest ja kontrollist. Üksikinimene otsustab ise, mis tema jaoks on tõde ja mis mitte. Eestis on individuaalne religioossus kasvutendentsis. 2010. aastal nõustus 31% elanikest väitega, et „ma ei pea ennast usklikuks, kuid mul on suur huvi erinevate religioonide, meditatsiooni, vaimsete otsingute ja spirituaalsete tegevuste vastu", ja 41%, et „ma ei poolda ühtegi religiooni ega kirikut, mul on oma usk". Individuaalne usk kohandatakse sobivaks juba olemasolevate teadmistega elust ja maailmast ning muudetakse seeläbi usutavaks. Religioosne otsing on tihti ka identiteediotsing. Individuaalse usu abil saab erinevad sotsiaalsed minad ja rollid siduda üheks tervikuks. Samuti on võimalik selle sidumine ka suuremate meie-koosluste, nagu nt rahvusega. Millised muutused religiooni valdkonnas edaspidi aset leiavad ja milline osa on neis individuaalsel religioossusel, näitab tulevik.

9 EESTIMAALASTE RELIGIOOSSUS EUROOPA TAUSTAL

Eva-Liisa Jaanus, Marge Unt

Rahvusvahelises ja kodumaises meedias on Eestit korduvalt nimetatud usukaugeks maaks. Pärast uuringu Gallup 2009[1] tulemuste avalikustamist tituleeriti Eesti lausa kõige usukaugemaks maaks maailmas.[2] Nimetatud uuringu andmetel tunnistas vaid iga kuues eestimaalane, et religioonil on tema igapäevaelus oluline roll. Religioonikaugete maade esikümnest leiab Eesti kõrvalt veel viis Euroopa Liidu liikmesriiki, meile järgnevad Skandinaavia maad Rootsi ja Taani.

Kas tõesti oleme uskmatud või on eestlaste religioossus pigem sisemine ja varjatud? Meie artikli eesmärgiks on võrrelda mõningaid religioossuse aspekte eestlaste ja teiste Euroopa rahvaste vahel. Selleks vaatleme kaht eri tasandit – eestimaalaste kuulumist kirikusse ning isiklikke tõekspidamisi ja religiooni praktiseerimist. Koguduse liikmete vähesusele viidates võib Eestit pidada üheks ilmalikemaks ühiskonnaks Euroopas. Kas kaugenemine koguduslikust elust on samal määral vaadeldav ka isiklikul tasandil? Otsime vastust küsimusele, kas eestimaalased on lihtsalt „laisad kirikuskäijad" või olemegi me vaimulikes asjades „ebamusikaalsed"?

Neile küsimustele vastuse leidmiseks kasutame 2008. aastal läbiviidud Euroopa Väärtuste Uuringu (edaspidi EVS 2008) andmeid.[3] Sama ankeedi alusel küsitleti inimesi 39 riigis/haldusüksuses.[4] Kokku küsitleti 56 210 inimest, sealhulgas Eestis 1518. Oma ülevaates keskendume eelkõige neile riikidele, mis on religioossete näitajate poolest Eestiga kõige sarnasemad, ja võrdluseks toome välja ka mõned meist märgatavalt erinevad maad. Me eeldame, et eestlased ei erine isikliku religioossuse näitajate poolest teistest eurooplastest nii palju, kui pelgalt kogudusse kuulumise põhjal arvata võiks.

---

[1] http://www.gallup.com/poll/142727/religiosity-highest-world-poorest-nations.aspx – vaadatud 26.12.2011.

[2] „Eestlased on kõige vähem usklik rahvas maailmas." Eesti Ekspress online, 11.02.2009 – http://www.ekspress.ee/news/paevauudised/eestiuudised/eestlased-on-koige-vahem-usklik-rahvas-maailmas.d?id=27685743 – vaadatud 26.12.2011;
Elitsa Vucheva, „Estonians least religious in the world." EU Observer, 11.02.2009 – http://euobserver.com/851/27587 – vaadatud 26.12.2010.

[3] European Values Study 2008, 4th wave, Integrated Dataset. GESIS Data Archive, Cologne, Germany, ZA4800 Data File Version 1.0.0 (2010-06-30) DOI:10.4232/1.10059. Internetis: http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/surveys/survey-2008.html – vaadatud 27.12.2011.

[4] Uuringusse olid kaasatud järgmised riigid ja haldusüksused: Albaania, Aserbaidžaan, Armeenia, Austria, Belgia, Bosnia ja Hertsegoviina, Bulgaaria, Eesti, Gruusia, Hispaania, Holland, Ida-Saksamaa, Iirimaa, Kosovo, Kreeka, Küpros, Leedu, Luksemburg, Läti, Lääne-Saksamaa, Malta, Moldova, Montenegro, Poola, Portugal, Prantsusmaa, Põhja-Iirimaa, Põhja-Küpros, Rumeenia, Serbia, Slovakkia, Sloveenia, Soome, Šveits, Taani, Tšehhi, Ukraina, Ungari, Valgevene, Vene Föderatsioon.

Loodame oma analüüsiga välja tuua mõningaid üldisi suundumusi. Me ei erista tulemusi soo, vanuse, rahvuse vm lõikes, vaid esitame tulemuste keskmise. Riikide elanikkonna struktuur on erinev ja see mõjutab ka meie tulemusi.[5] Paratamatult jääb see üldvaateks mõttelennukilt – käesoleva kirjatüki eesmärk ei ole pakkuda põhjalikku analüüsi ega testida erinevaid teooriaid, vaid pigem anda põgus ülevaade Euroopa religioossuse eri tahkudest.

1. Sekulariseerumine ja individualiseerumine

Sekulariseerumine ehk ilmalikustumine on nähtus, mille käigus religioossete institutsioonide, sümbolite ja väärtuste mõju ühiskonnas kahaneb. Sekulariseerumist eristatakse kolmel tasandil: makro-, meso- ja mikrotasandil. Makrotasandil võib vaadata riiklike institutsioonide ja kiriku vahelisi seoseid. Eestis ei ole usuorganisatsioonidel tugevat poliitilist jõudu, olulist osa haridussüsteemis või hoolekande teenuste osutamises. See on kahtlemata teisiti näiteks Poolas või Saksamaal, kus kiriklikud organisatsioonid on ühiskonnas olulised nii suurtööandjatena kui ka poliitilise mõjujõuna.[6] Eestis on kiriku roll avalikus elus marginaalne, samas on meie seadusandlus usuküsimustes üks liberaalsemaid Euroopas. Kõik religioossed organisatsioonid on võimalik registreerida, neile on kehtestatud ühesugused õigused ja nõuded, olenemata liikmete arvust ja organisatsiooni vanusest.[7]

Mesotasandi ilmalikustumise all peetakse silmas religioossete organisatsioonide tasemel toimuvat. Üheks näiteks on „suurte" kirikute kui usklikke koondavate organisatsioonide rolli vähenemine, mille mõõdetav väljendus on kahanev kirikuliikmete arv. Lisaks tuuakse organisatsioonide ilmalikustumisega seoses välja ka usuelu kirjumaks muutumine: lisanduvad aina uued liikumised ja praktikad ning spirituaalsetest teemadest huvitatud inimeste valikuvõimalused muutuvad üha laiemaks.[8]

Kolmandaks saab rääkida ilmalikustumisest indiviidi tasandil – üha suurem hulk inimesi ei pea religiooni oma elus oluliseks. Dobbelaere järgi muutub usk üha enam inimese enda valikuks ega põhine enam sünnipärasel kuuluvusel, lapsepõlvekodu ja vanemate mõju inimese hilisemale usuelule kahaneb.[9] Samuti on üheks ilmalikustumise märgiks Jumalasse uskumise asendumine usuga mingisse üldisesse kõrgemasse jõudu. Dobbelaere seostas väheneva usu isikulisse Jumalasse muutustega ühiskonna tasandil: progress võimaldab uskuda üksikindiviidi

[5] Kompositsiooni mõjude ellimineerimiseks kasutatakse mitmetasandilise modelleerimise tehnikaid, antud analüüs piirdub kirjeldava statistikaga.
[6] Olaf Müller, Church and religion in West and East Germany: two different cultures. Käsikiri Eva-Liisa Jaanuse valduses. 2011; Dorotha Hall, Secularization Under Question? Church and Religion in Poland. Käsikiri Eva-Liisa Jaanuse valduses. 2011.
[7] Ringo Ringvee, „State and religious associations in Estonia." – Laicidad y Libertades, 6/2006.
[8] Karel Dobbelaere, Secularization: An Analysis on Three Levels. Brussels, 2002.
[9] Samas.

võimesse lahendada enda probleemid ise või asjatundjate abiga. Inimesed tunnetavad, et nende füüsiline, emotsionaalne ja sotsiaalne heaolu sõltub iseendast või oma ala spetsialistidest nagu arstid, psühholoogid, nõustajad jne.[10]

Kui 1970ndatel uskusid paljud religioonisotsioloogid ilmalikustumise pöördumatut võidukäiku käsikäes ühiskonna arenguga, siis nüüdseks on uuemad uurimistööd esitanud sekulariseerumise ideele järjest uusi väljakutseid. Enam ei arvata, et ühiskonna areng ja ilmalikustumine oleksid üks-üheses sõltuvuses.[11] Samuti on leitud, et isegi kui kirikute liikmeskond väheneb, siis indiviidi tasandil on usklikkus märksa püsivam. Individualiseerumise all peetaksegi silmas kiriku kui institutsiooni rolli vähenemist. Kuna üksikisiku roll isiklike väärtussüsteemide ülesehitamisel suureneb, siis muutub ka usklikkuse tähendus. Teisisõnu, individualiseerumise hüpoteesi kohaselt ei pruugi muutuda religiooni tähtsus inimeste jaoks, küll aga selle sisu. Kas religiooni individualiseerumise idee peab ka Eestis paika – kas siinsed inimesed on sisimas säilitanud seotuse usuga vaatamata kirikute vähenevale liikmeskonnale?[12]

Vaatame lähemalt meso- ja mikrotasandit, uurimaks, kuivõrd sekulariseerunud on eestlaste maailmavaade teiste Euroopa riikide elanikega võrreldes. Institutsionaalset religioossust mõõdame kogudusse kuulumisega, üksikisiku tasandil toome välja uskumise ja usutoimingutega seonduvaid näitajaid.[13] Neid oleme valinud mitmeid, kuna siin antavad vastused sõltuvad iseäranis tugevasti küsimuse esitamise viisist. Püüame anda ülevaate, kui paljud inimesed Euroopa eri riikides peavad end usklikuks, kui paljud tunnistavad, et usuvad Jumalasse, kui paljud kõrgemasse võimu ja kui palju on eri maades ateiste. Lõpuks heidame pilgu kiriku usaldusväärsusele ühiskonnas, eeldades, et see peegeldab inimeste üldist suhtumist kirikusse. Kas usutakse, et kirikul on üldse mingi roll tänapäeva inimese elus? Kui paljude inimeste arvates on kirikul olemas vastused inimeste hingevajadustele?

Enne tulemuste juurde asumist soovime kutsuda lugejat üles kriitilisusele. Religioossust on keeruline konkreetsete arvudega mõõta. Veelgi enam, paljudele võib olla raske või vastumeelne rääkida spirituaalsetel teemadel. Ka hoopis vähem „hellade" küsimuste puhul on leitud, et intervjuusid mõjutab nende toimumise keskkond, see, kas inimesel on intervjuu ajal kõrval teised pereliikmed või mitte, milline on vastaja meeleolu, enesetunne ja elu hetkeseis üldiselt. Samuti mõjutab intervjuu käiku küsitleja isik, tema küsimuste esitamise

[10] Karel Dobbelaere, „Towards an Integrated Perspective of the Processes Related to the Descriptive Concept of Secularization". – Sociology of Religion, 1999, vol. 60, no. 3, 229–247. Internetis: http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-57533380.html

[11] Rodney Stark, „Secularization, R.I.P." Sociology of Religion, 1999, vol. 60, no. 3, 249–273; Peter L. Berger, (ed.) The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics. Washington, DC: Ethics and Public Policy Center, 1999.

[12] Individuaalse religioossuse kohta Eestis vt käesolevas kogumikus Lea Altnurme artiklit „Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest".

[13] Eestimaalaste uskumise ja usutoimingutega seotud küsimusi käsitlevad käesolevas kogumikus mitmed autorid. Vt näiteks Liina Kilemiti ja Anu Renteli artiklit „Eestimaalaste ootused kirikule" või Kaido Soomi artiklit „Eestimaalase kuvand ristiusust, kirikust ja kristlastest", aga ka Andrus Saare artiklit „Eestimaalane ja tema usk sotsioloogi pilgu läbi".

viis ja toon. Loomulikult on väga oluline intervjuu aluseks olev ankeet – millises sõnastuses ja millises järjekorras on küsimused. Heaks näiteks küsimuse sõnastuse mõjust vastustele on meie artikli tulemuste osas toodud ülevaade ateistide osakaalust ühiskonnas.

Lisaks eelnimetatule mõjutab vastajat ka üldine suhtumine kirikusse ja religiooni ühiskonnas. Eri riikides võivad kehtida erinevad kirjutamata normid, mis mõjutavad vastajate kaldumist pigem ühtede kui teiste vastusevariantide poole. Võime oletada, et ilmalikus Eestis on vastajal kergem tunnistada end ateistiks kui katoliiklikus Poolas, kus see võib vastajale tunduda probleem, kuna kardetakse eksida sotsiaalse normi vastu. Poolas võidakse tunda sisemist sundust vastata jah küsimusele „Kas oled usklik?". Eestis, vastupidi, võib olla keeruline tunnistada enese usklikkust, kuna see ei vasta üldlevinud normile.

2. Tulemused

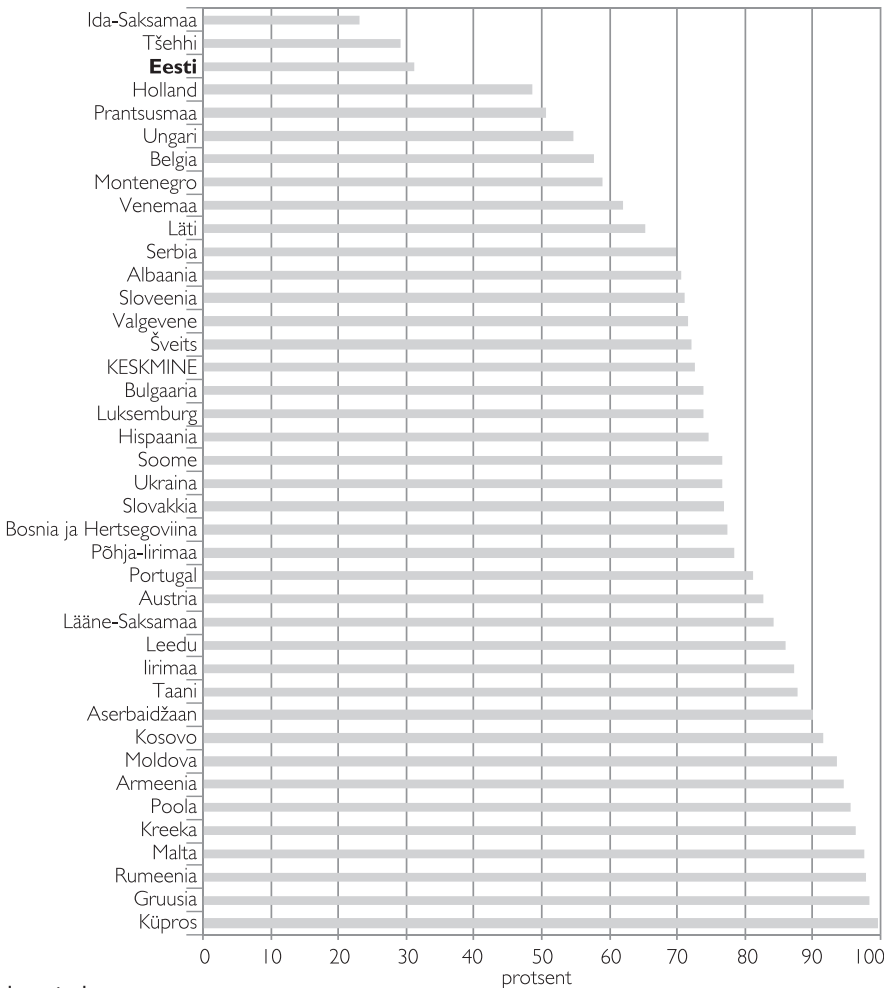
2.1. Kuulumine kogudusse

Käsitledes religioossuse ühe indikaatorina kuulumist kogudusse oleme kõrvuti Tšehhiga kõige ilmalikum ühiskond Euroopas (Joonis 1).[14] Eestis tunnistas enda kuulumist kogudusse iga kolmas vastanu. See tulemus sarnaneb 2000. aasta rahvaloenduse andmetega (pea 30% vastanutest ütles, et „tunnistab kindlat usku") ja sotsioloogilise uuringu „Elust, usust ja usuelust 2000" andmetega (32% vastanutest ütles, et „kuulub mõnda kogudusse"). Tšehhis oli kogudusse kuulujaid umbes sama palju kui Eestis, veidi alla kolmandiku. Vaadates eraldi Ida- ja Lääne-Saksamaa näitajaid,[15] lisandub kõige vähem religioossetele riikidele Ida-Saksamaa, kus vaid iga neljas inimene kuulub kogudusse.

Skaala teises otsas – Küprosel, Gruusias, Rumeenias, Maltal, Kreekas ja Poolas – kuuluvad pea kõik ühiskonna liikmed ehk üle 95% elanikest kogudusse. Poola näitel võib öelda, et Nõukogude okupatsioon võis usuelule mõjuda mitmeti. Kindlasti mängib Poola puhul olulist rolli ka kiriku varasem positsioon ühiskonnas. Poolas oli ja jäi kirik sõjajärgselt väga oluliseks institutsiooniks ka riigi tasandil, samuti ei vähenenud hoolimata tagakiusamisest kirikuliikmete arvukus. Kui heita pilk Lääne-Euroopasse, siis sealsetest riikidest paistavad kõrge kogudusse kuulumisega silma eelkõige Taani, Iirimaa ja Lääne-Saksamaa.

[14] EVS 2008 küsimus Q23 oli sõnastatud järgmiselt: „Kas te kuulute mõnda usukogudusse?" ja vastusevariantideks „jah" ja „ei". Toome võrdlusena kõrvale sama küsimuse inglise keeles: „Do you belong to a religious denomination?".

[15] Alates Lääne- ja Ida-Saksamaa ühendamisest 3. oktoobril 1990 ei ole poliitiliselt selliseid riike olemas. Kuna usuküsimustes on need kaks Saksamaa piirkonda ülierinevad, siis toome nad oma analüüsis ka eraldi välja. Kui Lääne-Saksamaa alad on peamiselt katoliiklikud, siis Ida-Saksamaal on ülekaalus protestantism. Pärast Teist maailmasõda kehtestati seal pea 40 aastaks poliitiline režiim, kus usuga seonduv oli tagakiusatud ja kõik religioonile viitav avalikust elust kõrvaldatud. See on tugevalt mõjutanud ka tänaste idasakslaste seotust religiooniga.

Joonis 1
„Kas te kuulute mõnda usukogudusse?"; „jah" vastanute %, EVS 2008.

Eestit lähinaabritega võrreldes näeme, et Lätis on kogudusse kuuluvate inimeste osakaal meist kaks korda suurem. See on seletatav elanikkonna koosseisuga: seal on rohkem vene rahvusest inimesi, kes kuuluvad etnilistest lätlastest sagedamini kogudusse. Lätiga sarnane on olukord Venemaal, kus kaks kolmandikku elanikkonnast ütleb end kuuluvat kiriku ridadesse. Leedu on veelgi religioossem, paistes silma isegi Lõuna-Euroopa katoliiklikest maadest suurema kirikusse kuulumisega, sarnanedes Iirimaaga. Soome jääb Eesti ja Leedu vahepeale – seal kuulutakse kogudusse rohkem kui Lätis ja Eestis, kuid siiski vähem kui Leedus.

Kogudusse kuulumise määr peegeldab institutsionaalset religioossust, millel võib, kuid ei pruugi olla otsest seost jumalateenistustel osalemisega. Kõigist

eestimaalastest käib regulaarselt ehk kord kuus või sagedamini kirikus umbes kümnendik. Kui vaadata kogudusse kuulujaid, siis neist jõuab regulaarselt kirikusse iga kolmas. See ei ole sugugi väike number, näiteks Soomes käib vaid iga kuues koguduse liige regulaarselt kirikus.

Järgmiseks vaatame kogudusse kuulujate ja jumalateenistustel osalejate suhet Euroopas tervikuna. Me ei vaatle siinkohal iganädalasi jumalateenistusel käijaid, vaid seda, kui paljud üldse vahel kirikusse jõuavad ning kui palju on nende seas koguduste liikmeid. Ja teistpidi, kas neis riikides, kus vaid väike osa elanikkonnast on ametlikult kiriku liikmed, ka tegelikult nii vähesed üle kiriku läve astuvad?[16]

Jumalateenistusel osalemise aktiivsus riikide lõikes ja ka Jooniste 2-6 arvandmed on ära toodud artikli Lisas 1 lk 229. Tabeli esimeses veerus on välja toodud need, kes vähemalt vahel harvagi jumalateenistusel osalevad (%). Siin on koos väga erinevad inimesed – nii need, kes osalevad jumalateenistustel ja palvustel sagedamini kui kord nädalas, kui ka need, kes jõuavad kirikusse harvem kui kord aastas. Torkab silma, et Eestis käib kirikus palju enam inimesi, kui ametlikult kogudustesse kuulub: veidi üle poole kogu elanikkonnast jõuab vahel harvagi pühakotta. Niisiis oleme kirikus käijate ja mittekäijate suhte mõttes sarnased selliste maadega nagu Hispaania, Albaania ja Ungari, kuid tuleb tähele panna, et kogudusse kuulujate osakaal neis riikides on meist märgatavalt kõrgem. Üllatavad riigid ongi Hispaania ja eriti Taani, kus enamik rahvast kuulub kogudusse, kuid kirikus käivad vähesed.

2.2. Sisemine religioossus

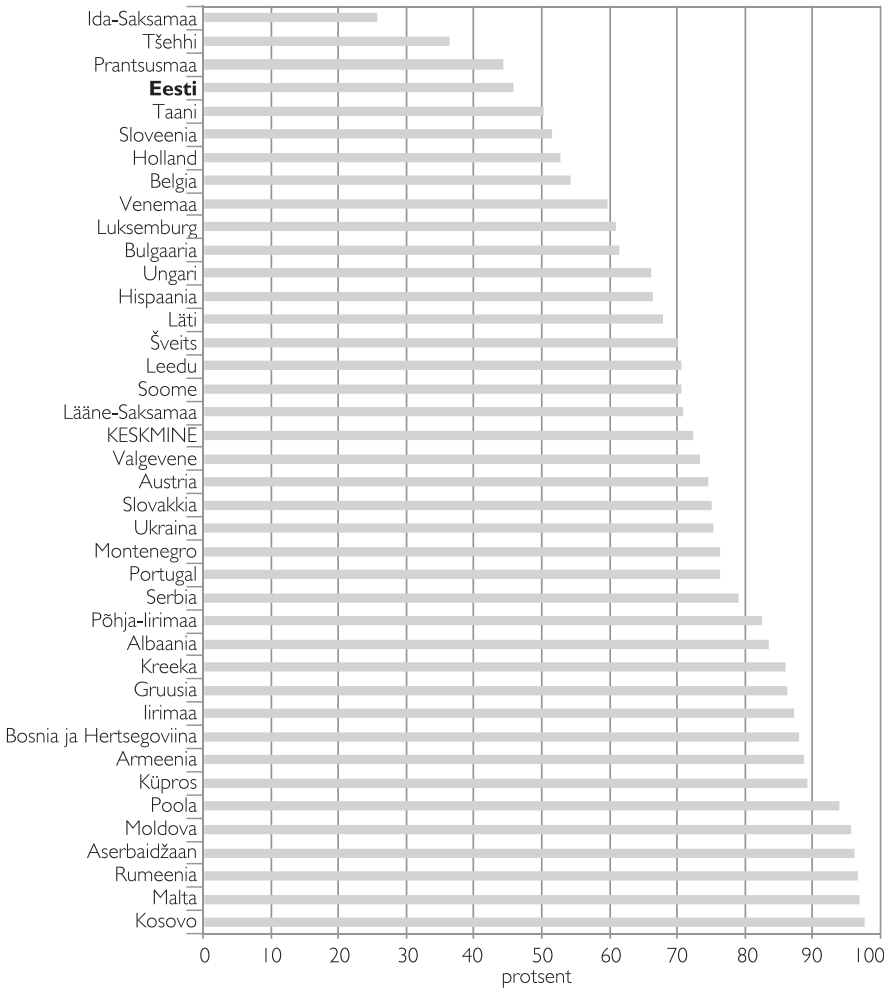
Religiooni individualiseerumine on andnud sotsioloogidele uurimisainest juba mitu aastakümmet. Luckmanni arvates ei toimu lääne ühiskondades mitte religiooni, vaid pigem kiriku mõju vähenemine.[17] Luckmann võttis kasutusele mõiste „nähtamatu religioon", see on religioon, millele on iseloomulik sotsiaalsete ilmingute puudumine. Peter Berger hakkas samal ajal rääkima religiooni individualiseerumisest.[18] Individualiseerunud religioossust iseloomustab religioossete teemade kuulumine privaatsfääri, samuti institutsionaalsele kristlusele iseloomulike motiivide asendumine psühholoogiliste, isiksusliku arenguga seotud teemadega. Eestis on religiooni individualiseerumist põhjalikult uurinud Lea Altnurme.[19]

[16] Võtsime vaatluse alla EVS 2008 küsimuse Q25 „Kui sageli Te praegusel ajal käite jumalateenistustel, välja arvatud laulatused, matused ja ristimised?" Inglise keeles: „Apart from weddings, funerals and christenings, about how often do you attend religious services these days?".

[17] Thomas Luckmann, The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society. New York: Maxmillan, 1967.

[18] Peter L. Berger, The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion. Garden City: Doubleday, 1967.

[19] Vt nt Lea Altnurme, Kristlusest oma usuni. Uurimus muutustest eestlaste religioossuses 20. sajandi teisel poolel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006.

Joonis 2
„Kui sageli Te palvetate Jumala poole väljaspool kirikut?"; vastanute %, kes palvetavad (olenemata sagedusest), EVS 2008.

Religiooni praktiseerimise näitena vaatame palvetamist. EVS 2008 andmetel palvetas Eestis 2008. aastal iga viies inimene vähemalt korra nädalas.[20] Enam kui pooled (54%) eestimaalastest ei palveta enda sõnul kunagi. Vähemalt kord kuus palvetab neljandik vastanutest. Võrdlemaks Eestit teiste riikidega, toome välja nende inimeste osakaalu eri ühiskondades, kes üldse palvetamist kinnitavad. Meie eesmärgiks ei ole siinkohal kaardistada usuelu praktiseerimise

[20] EVS 2008, küsimus Q39 kõlas ankeedis järgmiselt: „Kui sageli Te palvetate Jumala poole väljaspool kirikut?" Vastusevariandid ulatusid skaalal alates „iga päev" kuni „mitte kunagi".

regulaarsust, vaid pigem vaadata, kas inimestes on säilinud sisemine usklikkus, millest kasvõi kriisihetkedel jõudu ammutada. Seetõttu panime kokku kõik, kes palvetavad, olenemata selle sagedusest. Ligi pooled Eesti vastajatest kinnitasid, et nad vahel palvetavad. Pea pooled seevastu ei palveta enda sõnul kunagi – selles suhtes oleme väga sarnased Prantsusmaaga (Joonis 2; protsendid riikide lõikes on leitavad Lisa 1, veerus 2). Meist veel vähem palvetatakse Tšehhis ja Ida-Saksamaal, kus vastavalt iga kolmas või iga neljas inimene vahel palvetab.

Riikides, kus kuulutakse rohkem kogudusse ja käiakse sagedamini kirikus, palvetatakse ka väljaspool kirikut ootuspäraselt rohkem. Meie naabermaades – Lätis, Leedus, Venemaal ja Soomes – on kas või vahel harva palvetavate inimeste osakaal Euroopa keskmine, umbes 70%.

2.3. Uskumine Jumalasse või kõrgemasse jõudu?

Enese usklikuks pidamist ja sisemisi usulisi veendumusi peetakse üheks olulisemaks religioossuse indikaatoriks. Eestis nimetas end EVS 2008 põhjal usklikuks 41% vastanuist.[21] Meenutame siinkohal, et vaid 31% Eesti vastajatest kuulus kogudusse. Meist vähem oli end usklikuks pidavaid inimesi Tšehhis ja Valgevenes (mõlemas 32%) ning Ida-Saksamaal (18%), meile sarnane on olukord Prantsusmaal. Peaaegu kõik vastanud (üle 95%) nimetasid end usklikuks Kosovos, Gruusias ning Bosnias ja Hertsegoviinas (Joonis 3; protsendid riikide lõikes on leitavad Lisa 1, veerus 3). Sarnasele tulemusele jõuti kaks aastat hiljem tehtud EUU küsitluses, kus end nimetas usklikuks või usu poole kalduvaks inimeseks 40% vastanutest.[22]

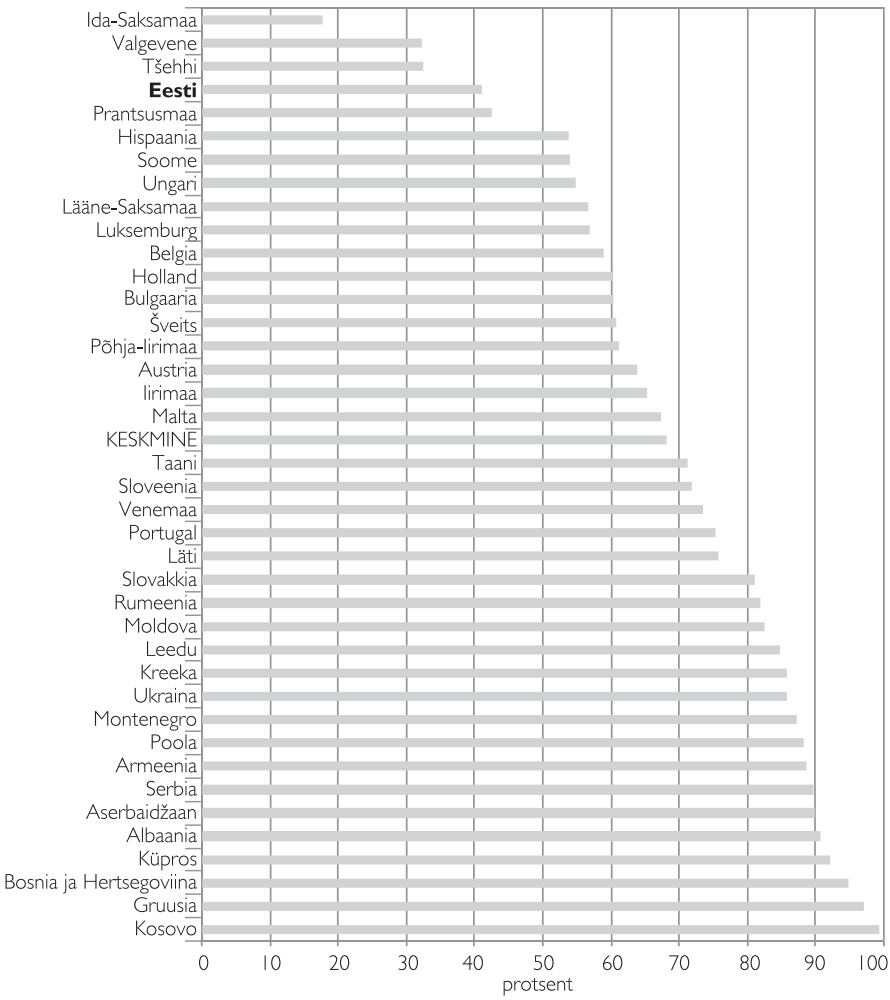
Järgmiseks vaatame küsimust uskumisest isikulise Jumala olemasolusse.[23] Kui usklikuks nimetas end Euroopas keskmiselt 65%, siis Euroopa keskmine Jumalasse uskujate osakaal on EVS 2008 andmetel kõrgem: 77%. Täpselt selline on näitaja meie naabermaades Venemaal ja Lätis (Joonis 4; protsendid riikide lõikes on leitavad Lisa 1, veerus 4). Leedus on Jumala olemasolusse uskujaid 87%, Soomes aga Euroopa keskmisest vähem – 69%. Tervelt viieteistkümnes riigis neljakümnest oli aga protsent üle 90. Kosovos on kõik küsitletud vastanud, et nad usuvad Jumala olemasolusse. Ka Gruusias, Maltal, Moldovas, Küprosel, Armeenias, Poolas ning Bosnias ja Hertsegoviinas on pea kõik vastanud jaatanud Jumala olemasolu.

---

[21] EVS 2008 küsimus oli ankeedis sõnastatud järgmiselt: „Sõltumata sellest, kas käite kirikus või mitte, kas peate end usklikuks inimeseks, mitteusklikuks inimeseks või veendunud ateistiks."

[22] EUU 2010, küsimus K27: „Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end usklikuks, usu poole kalduvaks, usu suhtes ükskõikseks, ateismi poole kalduvaks või veendunud ateistiks."

[23] Küsimus Q30 oli EVS 2008 ankeedis sõnastatud nii: „Millesse – kui üldse – Te usute: Jumal?" Vastusevariandid olid: „Jah" ja „Ei". Sama küsiti surmajärgse elu, põrgu, taeva ja patu kohta. Inglise keeles: „Which, if any, of the following do you believe in? God; life after death; hell; heaven; sin".

Joonis 3
„Sõltumata sellest, kas käite kirikus või mitte, kas peate end usklikuks inimeseks?"; „jah" vastanute %, EVS 2008.

Skaala teisest servast leiame Ida-Saksamaa (21%), Tšehhi (36%), Eesti (48%), Prantsusmaa (54%) ja Hollandi (58%). Uskumises Jumala olemasolusse tuleb taas ilmekalt välja erinevus Ida- ja Lääne-Saksamaa vahel. Kui Ida-Saksamaal usub Jumala olemasolusse vaid iga viies, siis Lääne-Saksamaal pea kolmveerand vastanutest.

Samas, kui inimestel paluti valida, kas nad usuvad, et on olemas isikuline

Jumal või hoopis mingi vaim või elujõud,[24] siis sel viisil esitatud küsimuse puhul vastas pea viiendik eestlastest, et usub isikulisse Jumalasse ja üle 40%, et usub kõrgemasse jõudu. Liites isikulist Jumalat või kõrgemat vaimu tunnistavad inimesed, jääb siiski üle ligi 40% inimesi, kes ei oma seisukohta (20%) või ei usu Jumala või kõrgema vaimu olemasolusse (20%). Kõige enam on kõrgemasse jõudu uskujaid Lätis – tervelt 67%, kõige vähem aga Küprosel (2,4%) ja Gruusias (3%). Nähtav on tendents, et traditsiooniliselt religioossemates maades on uskumine kõrgemasse jõudu harvem kui vähem religioossetes riikides. Siin näib leidvat kinnitust Dobbelaere väide, et ilmalikes ühiskondades asendub suhe personaalse Jumalaga usuga mingisse üldisesse kõrgemasse vaimu või jõudu.[25]

Järgmiseks aga vaatame neid, kel enda sõnul religiooniteemadega igasugune seos puudub.

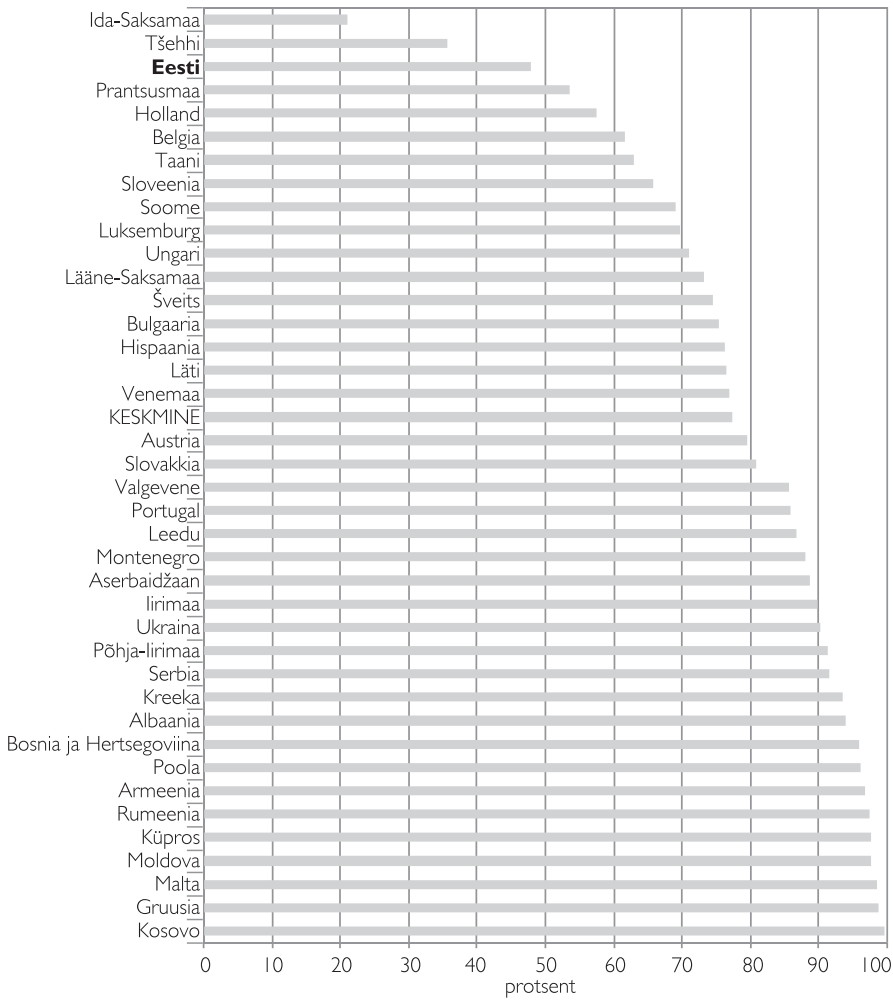
2.4. Ateistide osakaal ühiskonnas

Kuidas defineerida ateismi? Kas ateist on jõuliselt usuvastane või lihtsalt religiooni suhtes ükskõikne isik? Ilmselge, et mõiste „ateism" on olenevalt inimese taustast mitmeti tõlgendatav ja kuna seda ei ole EVS 2008 küsitluse kontekstis defineeritud, võib oletada, et vastajad on seda enda jaoks üpris erinevalt lahti mõtestanud. EVS 2008 ankeedis oli küsimus sõnastatud järgmiselt: „Sõltumata sellest, kas Te käite kirikus või mitte, kas peate end..." Ja vastusevariandid: usklikuks inimeseks; mitteusklikuks inimeseks; veendunud ateistiks. Kuna kasutatakse epiteeti „veendunud" ateisti ees ja pakutakse ka neutraalsemat valikut „mitteusklik inimene", siis võib eeldada, et ateistina on end määratlenud mitte usu suhtes ükskõiksed, vaid pigem teadlikult religioonivastased või Jumala olemasolu eitavad inimesed. Võib oletada, et teisiti sõnastatud küsimuse ja teistsuguste valikvastuste puhul oleksime saanud ka veidi teistsugused tulemused.

EVU 2008 andmetel ei ole ateiste Aserbaidžaanis ja Kosovos, 1% vastanutest on end nimetanud ateistiks Küprosel, Gruusias, Maltal, Rumeenias, Moldovas, Leedus ja Armeenias. Euroopa keskmine on 5% (Joonis 5; protsendid riikide lõikes on leitavad Lisa 1, veerus 5). Skaala teisest otsast leiame juba meile tuttavad Ida-Saksamaa, Prantsusmaa ja Tšehhi. Eesti on EVS 2008 andmetel 7% ateistidega Euroopa keskmisele kaunis lähedal, meiega sarnane on ateistide osakaal Taanis, Hollandis, Šveitsis ja Venemaal. Lähinaabritest on ateiste meist veidi üllatuslikult enam Soomes (9%), Lätis ja Leedus seevastu vähem (vastavalt 4% ja 1%).

[24] EVS 2008 küsimus Q32 oli sõnastatud nii: „Milline neist väidetest on teie veendumustele lähedasim?" Vastusevariandid: On olemas isikuline Jumal; on olemas mingi vaim või elujõud; ma ei tea, mida sellest mõelda; ma ei arva, et on olemas mingi vaim, Jumal või elujõud. Inglise keeles: „Which statement is closest to your beliefs: personal God; spirit or life force; dont know what to think; no spirit, God or life Force".

[25] Karel Dobbelaere, Secularization: An Analysis on Three Levels. Brussels, 2002.

Joonis 4
„Millesse – kui üldse – Te usute: Jumal?"; jah vastanute %, EVS 2008.

Kas teised uuringud on andnud ateistide osakaalu kohta EVS 2008 küsitlusega sarnaseid tulemusi? EUU 2010 uuringu põhjal määratles kümnendik Eesti vastanutest end ateistina. Kui lisame neile veel „ateismi poole kaldujad", saame kokku pea veerandi. Kolmandik vastanuist on EUU 2010 uuringus nimetanud end usu suhtes ükskõikseks. Küsitluse „Kirik ja religioon Euroopas 2006"[26]

[26] Küsitlus uuringu „Kirik ja religioon Euroopas" (Church and Religion in an Enlarged Europe) raames viidi läbi 2006. aastal ja sellesse oli kaasatud 9 riiki: Eesti, Horvaatia, Iirimaa, Poola, Portugal, Saksamaa, Soome, Ungari, Venemaa. Projekti on kaasatud religioonisotsioloogid erinevatest riikidest, rühma juhib dr Detlef Pollack.

tulemused andsid ateistide osakaaluks Eestis 15%, mis on oluliselt rohkem, kui EVS 2008 ja EUU 2010 uuringutest ilmnes. Ida-Saksamaal on ateiste sama uuringu järgi enam kui veerand vastanuist. Raske on kindlaks teha, kas mõne aasta jooksul – viidatud uuringud toimusid 2006, 2008 ja 2010 – on ateistide osakaal Eesti ühiskonnas märkimisväärselt tõusnud, kas on erinevate tulemuste põhjuseks erinev uurimismetoodika, on ehk tegu mõõtmisveaga või hoopis kombinatsiooniga kõigist nimetatud faktoritest.

Mõningaid üldisi ja ilmseid trende võib siinkohal siiski esile tuua. Meie jaoks olulisim on ehk see, et kui kogudusse kuuluvate ja usklike inimeste arv Eestis on Euroopa madalamaid, siis ateistide osakaalu mõttes oleme Euroopa keskmisele hoopis lähemal.

Mis või kes aga peitub nende numbrite taga? Hans Hansen uuris ateiste Eestis ja leidis, et neile on iseloomulik üleüldine negatiivne eluhoiak ning vähene usaldus ühiskondlike institutsioonide vastu.[27] Hanseni tulemused kinnitasid, et n-ö tõsiste ateistide kõrval on Eestis palju religiooni suhtes ükskõikseid. Küllap ongi nende puhul tegu inimestega, kes sõltuvalt küsimuse ja vastusevariantide sõnastusest võivad end mõnel puhul paigutada ateistide sekka, teisal jälle mitte.

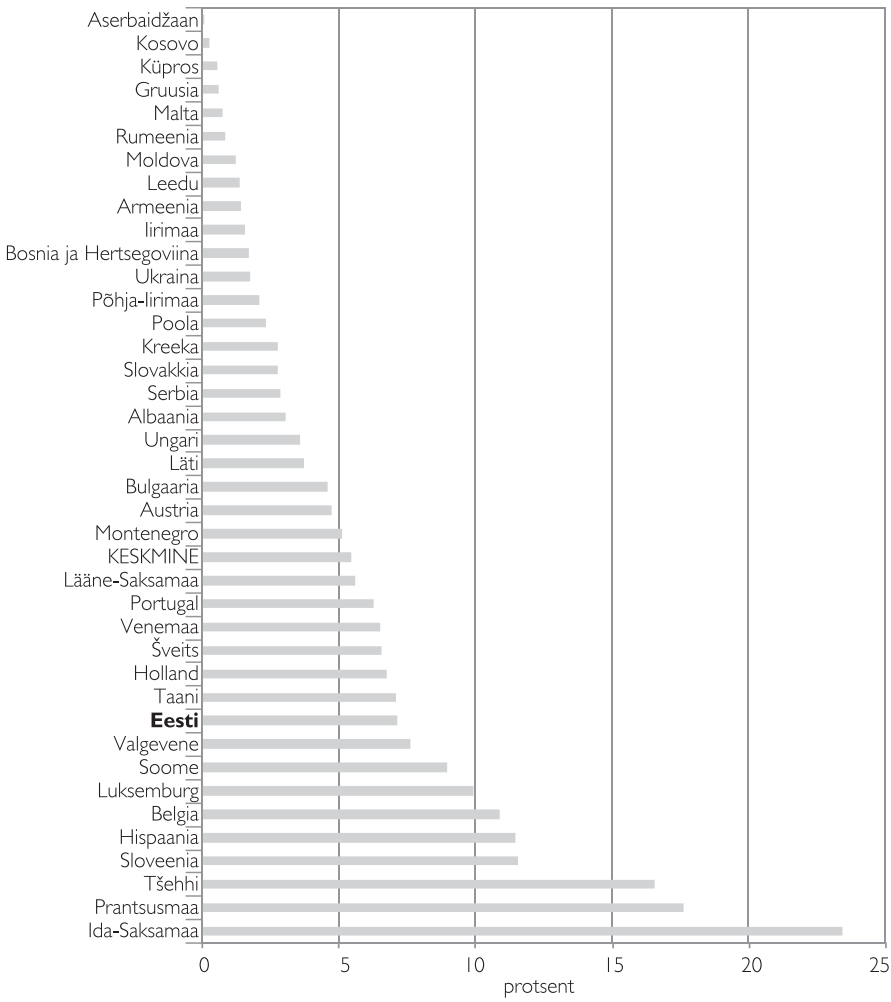
EVU 2008 tulemusi üldistades näeme, et Jumala olemasolu tunnistavad ligi pooled vastanutest. Kui lubati veelgi hajusamat määratlust, siis 60% usub Jumalasse või kõrgemasse jõudu. 20% ei usu, et on olemas Jumal või kõrgem jõud ja tervelt 20% ei tea, mida sellest arvata. Samas, kui palutakse selgemalt valida pool, siis peab end usklikuks vaid umbes 40% eestimaalastest ja 7% nimetab end veendunud ateistiks. Need end selgelt määratlenud rühmad annavad kokku umbes 50% vastanuist. Ülejäänud osa elanikkonnast vastas, et nad on „mitteusklikud". Võime arvata, et nende hulgas on nii religiooni suhtes ükskõiksed ja arvamust mitte omavad inimesed kui ka need, kes ei ole oma positsioonis kindlad – kord siia-, kord sinnapoole kaldujad.

Oma arvamuseta inimeste suurele hulgale Eestis aitab kaasa ka eestlastele üldiselt iseloomulik vastamispraktika. Eestlased nimelt valivad vastamisel sageli variante „ei oska öelda" või „ei soovi vastata", seda eriti religiooniga seotud küsimustes. Näiteks 2000. aasta rahvaloendusel ütles 16% eestlastest, et ei oska ja kümnendik, et ei soovi vastata küsimusele enese usklikkusest. Need vastusevariandid kokku annavad juba enam kui veerandi rahvaloendusel osalenute koguarvust. Religioon on eestlaste jaoks ilmselgelt väga isiklik teema – religioosseid tõekspidamisi peetakse sedavõrd personaalseiks, et neist ei räägita reeglina avalikult. Uuringu „Kirik ja religioon Euroopas 2006" andmetel ei räägi tervelt 43% eestlastest neil teemadel kunagi oma sõpradega, mis oli kõrgeim näitaja uuringus osalenud riikide seas.

Heaks näiteks eestlaste vastumeelsusest usuteemade üle arutamisel on Kilemiti ja Nõmmiku uurimus eestlaste religioossetest hoiakutest.[28] Nad küsisid

[27] Hans Hansen, Luterlased, õigeusklikud ja teised. Tallinn, 2002.

[28] Liina Kilemit, Urmas Nõmmik, „Eesti elanike suhtumisest religiooni". – Kogumikus Mitut usku Eesti I. Valik usundiloolisi uurimusi. Koostaja Lea Altnurme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004, 24.

Joonis 5
Veendunud ateistide osakaal; %, EVS 2008.

intervjueeritavatelt: „Mida tähendab religioon isiklikult teie jaoks?" Tervelt 23% keeldus vastamast, nimetades küsimust liiga isiklikuks. Kas kujutame ette sarnast tulemust ühiskonnas, kus kogudusse kuulumine on pigem norm? Kilemiti ja Nõmmiku uurimusest ilmnes, et eestlased on religioonist rääkides väga ettevaatlikud, usklikkust kiputakse võrdlema fanatismiga.

2.5. Kiriku usaldusväärsus

Lõpetuseks vaatame kiriku usaldusväärsust eri riikides: kuivõrd usutakse, et kirikul on pakkuda vastuseid inimeste hingevajadustele?[29] Eesti kirikute sümboliline kapital tundub olevat eespool vaadeldud näitajatega võrreldes väga kõrge. Kuigi vaid kolmandik eestimaalastest kuulub kogudusse, siis ligi kaks korda rohkem inimesi arvab, et kirikul on ühiskonnas oma roll ja võimekus pakkuda selgitusi olulistele küsimustele. Torkab silma, et ka mitte kunagi kirikus käijate seas on palju inimesi, kes usuvad, et kirik suudab vastata inimeste hingevajadustele. Selle näitajaga asetume Euroopa keskmisele kaunis lähedale, kõrvuti Soome, Küprose, Portugali, Sloveenia ja Iirimaaga (vt Joonis 6; protsendid riikide lõikes on leitavad Lisa 1, veerus 6).

Kuigi umbes ühepalju inimesi usub kiriku pädevusse hingeküsimustes nii Eestis, Küprosel kui Iirimaal, on selle tulemuse tähendus kohalikust kontekstist tulenevalt üsna erinev. Küprosel, kus praktiliselt kõik usuvad Jumalasse ja kuuluvad kogudusse, peegeldab see tulemus tervelt kolmandiku rahulolematust kirikuga. Eesti kontekstis võime aga tõdeda, et hoolimata üldisest usukaugusest peab enamik meie inimestest kirikut usaldusväärseks. Nimekirja lõpust leiame jälle Ida-Saksamaa, kus kirik näib olevat minetanud nii institutsionaalse, rituaalse kui sümbolilise rolli. Pingerea tipus on postsotsialistlikud riigid, nagu Gruusia, Leedu ja Rumeenia, kus enamik vastanuist peab kiriku pädevust hingeküsimustes iseenesestmõistetavaks.

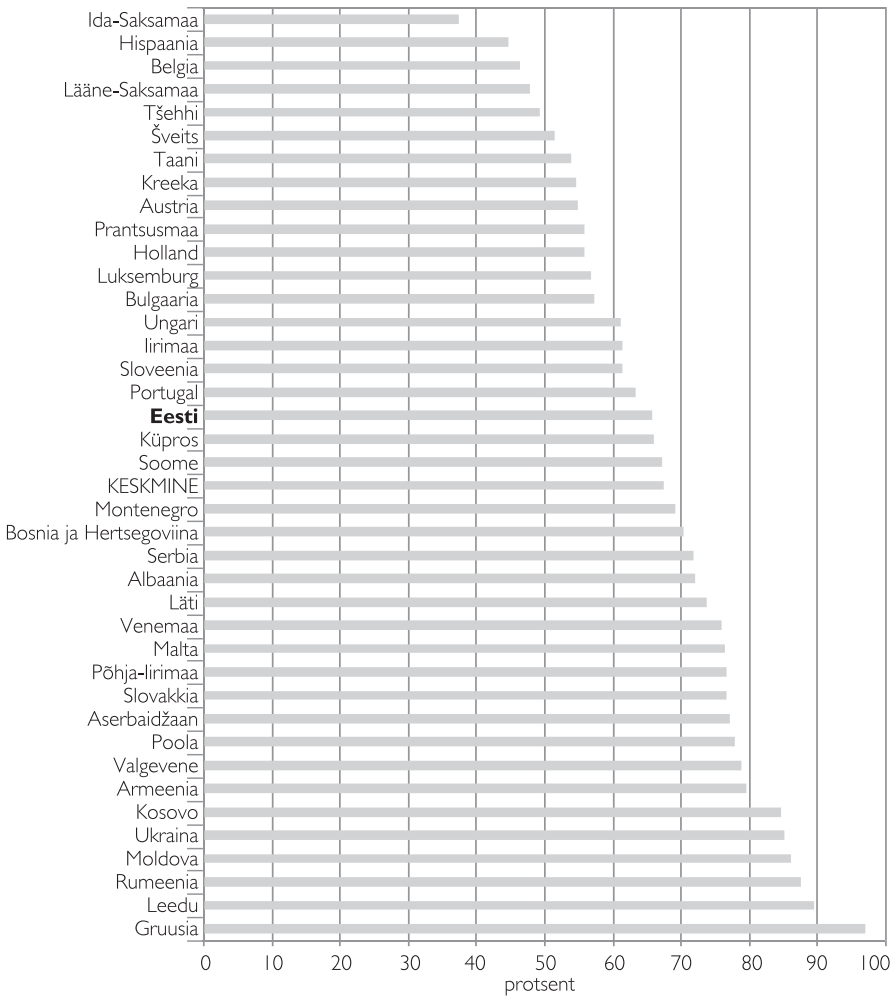
3. Kokkuvõte

Uku Masing on öelnud: „Eestlase kristlus ei ole taanlase oma ega vastupidi." Kindlasti on usu sisu ja avaldusvormid eri maades erinevad, olenevalt vastava maa kultuurist ja ajaloost. Individualiseerumisteoreetikud väidavad, et kuigi traditsiooniline kristlus on nõrgenemas, on inimesed siiski jätkuvalt religioossed. Luckmann leidis, et kui institutsionaalne religioossus näitabki nõrgenemise märke, siis isikliku tasandi religioossust iseloomustab imekspandav stabiilsus.[30] Ühiskonna sekulariseerumine ei tähenda tingimata indiviidi sekulariseerumist. Pollack ja Pickel leidsid, et inimesed on üha enam sõltumatud kirikust kui organisatsioonist ja see laseb neil vabamalt määratleda ja kujundada omaenese ususüsteeme, selleks erinevaid religioosseid traditsioone sünteesides.[31] See

[29] EVS 2008 küsimus Q29: „Rääkides üldiselt, kuidas Te arvate, kas kirikud [Eestis] annavad pädevaid vastuseid inimeste hingelistele vajadustele?", vastusevariandid olid „jah" ja „ei".

[30] Thomas Luckmann, The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society. New York: Maxmillan, 1967.

[31] Detlef Pollack, Gert Pickel, „Religious individualisation or secularization? Testing hypotheses of religious change – the case of Eastern and Western Germany". – The British Journal of Sociology, Vol 58, Issue 4, 2007, 604–605.

Joonis 6
„Rääkides üldiselt, kuidas Te arvate, kas kirikud [Eestis] annavad pädevaid vastuseid inimeste hingelistele vajadustele?"; „jah" vastanute %, EVS 2008.

protsess ei tähenda tingimata individuaalse religioossuse nõrgenemist, pigem selle muutumist mitmekülgsemaks, sünkretistlikuks ja (üha) võõrandunumaks kirikust.[32]

Eestit on nii kohalikus kui välismeedias nimetatud korduvalt kõige usukaugemaks maaks maailmas. Statistiliselt kuulub Eestis vaid kolmandik inimestest mõnda kogudusse, seega on kiriku liikmeks olemine meil pigem erand.

[32] Samas.

Euroopas, eriti valdavalt katoliiklikes ja õigeusklikes maades, kuulub enamik inimestest kogudusse. Kas eestimaalaste kirikukaugus võrdub automaatselt usukaugusega? Pooled eestlased kinnitavad, et usuvad Jumalasse. Kui sama küsimus on esitatud teisiti, siis vastab iga viies, et usub isikulisse Jumalasse, ja kaks viiest tunnistab kõrgema jõu või vaimu olemasolu. Kuus inimest kümnest tunnistavad seega, et on olemas midagi enamat kui materiaalne maailm. Aga mida arvavad ülejäänud neli inimest kümnest? Kaks neist ei tea, mis sellest kõigest mõelda, ja kaks ütlevad, et pole olemas ei Jumalat ega mingit muud kõrgemat jõudu. Kui paljud aga nimetavad end ateistideks? EVS 2008 andmetel tunnistab end veendunud ateistiks vaid seitse inimest sajast.

Kuidas vastata meie artikli alguses esitatud küsimusele: kas Eesti on igas mõttes usukauge maa või on meie usklikkus pigem peidetud ja sisemine? Võrreldes teiste Euroopa riikidega jääme pingeridade lõppu koos Ida-Saksamaa, Tšehhi, Prantsusmaa ja Taaniga. Kas võiksime iseloomustada Eesti usuelu nii, nagu Grace Davie kirjeldas Suurbritannia oma: uskumine ilma kuulumiseta?[33] Näib, et pigem võiksime Eestit nimetada maaks, mida iseloomustab sisemine segadus ilma kuulumiseta. Meil on märkimisväärne hulk ükskõikseid, arvamust mitte omavaid või seda avaldada mitte soovivaid inimesi. Selle rühma hoiakute kohta on raske midagi tõsikindlat väita, samas oleks just nende inimeste sisemiste veendumuste kohta huvitav rohkem teada. Paljusid eestimaalasi näib iseloomustavat vähene teadlikkus religiooni vallas ja ebakindlus seisukohtade võtmisel ning suutmatus ja soovimatus neid põhjendada. Soome näiteks, kus on meist suurem nii kogudusse kuulujate ja usklike kui teiselt poolt ka ateistide arv, näib informeeritum usuga seotud küsimustes ja seeläbi ka oma valikutes teadlikum. Üht võime siiski väita: Eesti ei ole kõige ilmalikum riik Euroopas. Käesoleva analüüsi põhjal annaksime selle koha endisele Ida-Saksamaale. Võib öelda, et Ida-Saksamaal on ilmalikustumine leidnud aset kõigil tasanditel. Võrreldes teiste Euroopa riikidega kuulub seal palju vähem inimesi kogudusse, väga vähesed tegelevad religioossete praktikatega ja usuvad, et kirikul on vastuseid olulistele küsimustele. Ida-Saksamaal on kirjeldatav ainulaadne olukord Euroopas: end veendunud ateistiks pidavaid inimesi on rohkem kui end usklikuks pidavaid. Eestis on aga kõige rohkem neid, kel puudub usuasjades selge arvamus. Samas on meil siiski palju enam end usklikuks kui veendunud ateistiks pidavaid inimesi. Kuigi väga suur osa meie inimestest elab oma igapäevast elu kirikuga kokkupuuteid omamata, torkab silma eestimaalaste suur usaldus kiriku vastu: kaks inimest kolmest usub, et kirik suudab vastata inimeste hingelistele vajadustele.

[33] Grace Davie, Religion in Britain since 1945: Believing Without Belonging. Oxford, 1994.

Lisa 1

Erinevad religioossust mõõtvad küsimused riikide lõikes. Riikide keskmised uuringu EVS 2008 andmetel, %

Riik	Jumala-teenistusel osalemine[34]	Palvetamine väljaspool kirikut[35]	Enese usklikuks pidamine[36]	Uskumine Jumalasse[37]	Ateistide osakaal[38]	Kirik vastab hinge-vajadustele[39]
Albaania	58	84	91	94	3	72
Aserbaidžaan	84	96	90	89	0	77
Armeenia	91	89	89	97	1	80
Austria	68	75	64	80	5	55
Belgia	48	54	59	62	11	46
Bosnia ja H	88	88	95	96	2	71
Bulgaaria	75	62	60	75	5	57
Eesti	**54**	**46**	**41**	**48**	**7**	**66**
Gruusia	88	87	97	99	1	97
Hispaania	50	67	54	76	12	45
Holland	54	53	60	58	7	56
Ida-Saksamaa	30	26	18	21	24	37
Iirimaa	85	88	65	90	2	62
Kosovo	95	98	99	100	0	85
Kreeka	93	86	86	93	3	55
Küpros	94	90	92	98	1	66
Leedu	86	71	85	87	1	90
Luksemburg	61	61	57	70	10	57
Läti	70	68	76	77	4	74
L-Saksamaa	73	71	57	73	6	48
Malta	92	97	67	99	1	77
Moldova	93	96	83	98	1	86
Montenegro	78	76	87	88	5	69
Poola	94	94	88	96	2	78
Portugal	75	76	75	86	6	64
Prantsusmaa	40	44	43	54	18	56
Põhja-Iirimaa	74	83	61	91	2	77
Rumeenia	96	97	82	98	1	88
Serbia	80	79	90	92	3	72
Slovakkia	75	75	81	81	3	77
Sloveenia	65	52	72	66	12	62
Soome	65	71	54	69	9	67
Šveits	62	70	61	75	7	52
Taani	67	50	71	63	7	54
Tšehhi	41	36	32	36	17	49
Ukraina	79	76	86	90	2	85
Ungari	57	66	55	71	4	61
Valgevene	76	73	32	86	8	79
Vene Föd.	61	60	74	77	7	76
KESKMINE	**72**	**73**	**68**	**77**	**5**	**68**
N	**55548**	**54354**	**53216**	**52629**	**53216**	**49487**

[34] Märgitud on need vastajad, kes vahel harvagi jumalateenistusel osalevad.
[35] „Kas palvetate vahel Jumala poole väljaspool kirikut?"; vastusevariant „jah". (Vt ka Joonis 2)
[36] „[...] kas peate end ...?"; vastusevariant „usklikuks inimeseks". (Vt ka Joonis 3)
[37] „Millesse – kui üldse – Te usute – Jumal?"; vastusevariant „jah". (Vt ka Joonis 4)
[38] „[...] kas peate end...?"; vastusevariant „veendunud ateistiks". (Vt ka Joonis 5)
[39] „Kas kirikud annavad pädevaid vastuseid inimeste hingelistele vajadustele?"; vastus „jah". (Vt ka Joonis 6)

NOORTE EESTIMAALASTE HOIAKUD RELIGIOONI SUHTES

10

Olga Schihalejev

1. Sissejuhatus

Olen veendunud, et nii kooli usundiõpetuse õpetaja kui ka koguduses laste ja noortega tegelevad inimesed saavad oma tööd tulemuslikumalt teha, kui nad arvestavad oma sihtrühmaga – nende eelnevate hoiakute, teadmiste ja ootustega, aga ka neid ümbritsevate eakaaslaste ja ühiskonna meelestatusega religiooni suhtes. Niisuguste suhtumiste kohta annavad hea ülevaate selleteemalised religioonisotsioloogilised uuringud.

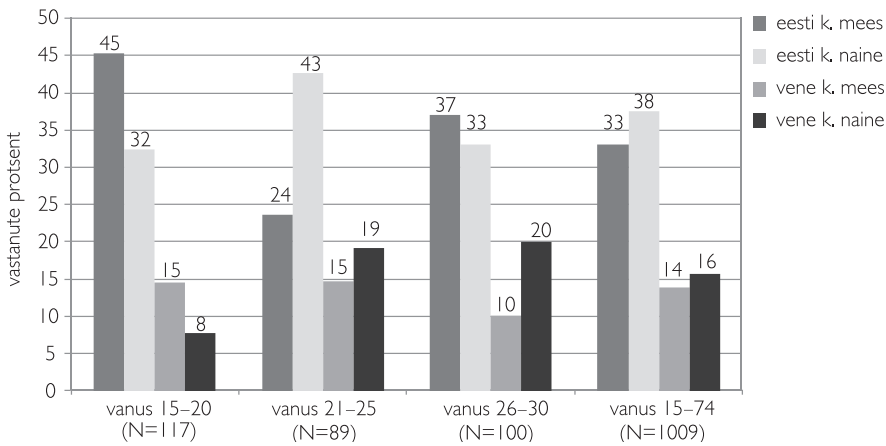
Artiklis keskendun ma Eesti Kirikute Nõukogu poolt koostatud ja tellitud ning sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll teostatud küsitluse „Elust, usust ja usuelust" (edaspidi EUU 2010) eelkõige 15–30-aastaste vastajate suhtumisele religiooni, võrreldes seda muude vanuserühmadega. Puudutan kolme alateemat: (1) kuidas noored ennast usuliselt määratlevad, (2) mida nad religioonist teavad ning (3) põgusalt ka seda, mille poolest nad oma väärtushoiakutes vanematest vastajatest erinevad.

Uuringus osales kokku 306 kuni 30-aastast vastajat, kellest 117 olid kuni 20-aastased, 21–25-aastaseid vastajaid oli 89 ning 26–30-aastaseid vastajaid 100 (Joonis 1). Kuigi 15–20-aastased on enamasti koolinoored ning nende hoiakud, elukogemused ja igapäevane elurütm võivad oluliselt erineda perekonna loonud ja tööl käivate 25–30-aastaste inimeste omast, tuleb uuringu tulemuste üldistamisel nendele kitsamatele vanuserühmadele olla äärmiselt ettevaatlik. Tihti erinevad naiste ja meeste hoiakud nii religiooni kui väärtusi puudutavates küsimustes. Samasugune erinevus, mida on näidanud mitmed religioonisotsioloogilised uuringud on täheldatav ka Eestis elavate eesti- ja muukeelsete elanike hoiakute vahel.[1] Ehkki käesolev artikkel ei lahka soo ja

Selle artikli valmimist on toetanud Euroopa Liit läbi Euroopa Regionaalarengu Fondi (Kultuuriteooria Tippkeskus).

[1] Nt Eesti Kirikute Nõukogu, Ühiskond, kirik ja religioonisotsioloogilised uuringud. Tartu: Sõnasepp, 2001; Hans Hansen, „Religioonisotsioloogilise küsitluse „Elust, usust ja usuelust II" tulemused". – Kristlik kogudus ja postmodernne maailm. Eesti Evangeelne Allianss (toim). Tallinn: Logos, 2001, 65–76; Fjodor Kozyrev, Olga Schihalejev, „Religion and education in Estonia and Russia – resemblance and differences". – Encountering Religious Pluralism in School and Society – A Qualitative Study of Teenage Perspectives in Europe. Eds. T. Knauth, D.-P. Jozsa, G. Bertram-Troost, J. Ipgrave. Münster: Waxmann Verlag GmbH, 2008, 309–326; Raigo Liiman, Usklikkus muutuvas Eesti ühiskonnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001; Olga Schihalejev, „Kohtumine endast erinevaga – õpilaste arusaam". – P. Valk (toim), Töid religioonipedagoogikast I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008), 123–156; Olga Schihalejev, „Options beside 'and no religion too' – Perspectives of Estonian youth". – Teenagers' Perspectives on the Role of Religion in their Lives, Schools and Societies: A European Study. (Eds.) P. Valk, G. Bertram-Troost, M. Friederici, C .Beraud. Münster: Waxmann Verlag GmbH, 2009, 79–120.

keelerühmade erinevusi, on oluline kohe alguses välja tuua, et 15–20-aastaste vastajate hulgas oli enam kui kogu valimis mehi ning eesti keelt kõnelevaid vastajaid, 21–25-aastaste seas aga naisi ja vene keelt kõnelevaid vastajaid, mis võis teatud määral tingida ka mõningaid erinevusi vastuste lõikes. Seetõttu on allpool eelistatud pigem uurida 15–30-aastaseid vastajaid võrrelduna kogu valimiga, sest 15–30-aastaste sooline ja rahvuslik profiil sarnanes kogu valimi ja ka Eesti elanikkonna omaga. Vaid juhtudel, kus erinevused kuni 30-aastaste vastajate alagruppide vahel on märkimisväärsed, on vaadeldud ka täpsemat, 5-aastase intervalliga jaotust.

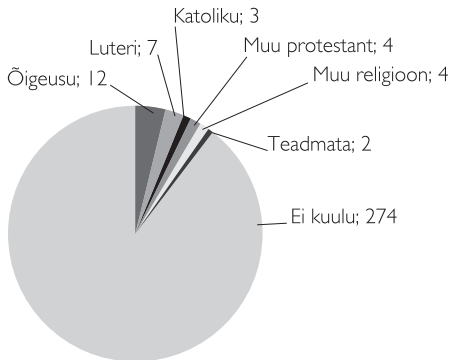

Joonis 1
Vastajate sooline, vanuseline ja keeleline jagunemine EUU 2010.[2] Kõik vastajad (N = 1009); soo ja keele protsent vanuserühmast.

Veendumus, et religioonil on potentsiaali nii rahumeelseks kooselu edendamiseks kui ka võimalike konfliktide tekitamiseks, ajendas Euroopa Nõukogu sellealase teadusprojekti käivitamise, milles tänu Pille Valgu pakkumisele oli mul eesõigus osaleda. REDCo („Religion in Education. A Contribution to Dialogue or a Factor of Conflict in Transforming Societies of European Countries"[3]) projekt kestis aastail 2006–2009 ning hõlmas kaheksat riiki: Eesti, Hispaania, Holland, Inglismaa, Norra, Prantsusmaa, Saksamaa ja Venemaa. Uurimisprojekti raames teostati aastatel 2008–2009 ulatuslik sotsioloogiline uuring eespool nimetatud riikide 14–16-aastaste noorte suhtumisest religiooni ja religioossesse mitmekesisusse (edaspidi REDCo 2009).[4] Artiklis on sobivates kohtades võrreldud Eesti noorte hoiakuid teiste REDCo uuringus osalenud maade noorte omadega.

[2] EUU 2010, küsimused D1-D4.
[3] Religioon hariduses. Panus dialoogiks või konfliktifaktor muutuvates Euroopa riikides.
[4] Selle tulemusi nii erinevate made kaupa kui ka üldistatult leiab raamatust Pille Valk, Gerdien Bertram-Troost, Marcus Friederici, Celine Beraud (Eds.), Teenagers' Perspectives on the Role of Religion in their Lives, Schools and Societies: A European Study. Münster: Waxmann Verlag GmbH, 2009.

2. Vastajate usuline määratlus

Joonis 2
„Millisesse [kogudusse te kuulute]?"[5] Vastajad vanuses 15–30 (N = 306); vastajate arv.

Ka varasemates uuringutes[6] on viidatud noorte inimeste suhteliselt madalale kogudusega liitumusele, kuid antud uuring lubab aimata, et noorte valmisolek ennast usuliselt määratleda on senisest veelgi väiksem. Kuigi ligi pooled kuni 30-aastastest vastajatest olid ristitud, pidasid ennast koguduse liikmeks nende seas vaid üksikud (Joonis 2).

Eriti vähe on neid, kes ennast koguduse liikmeks pidas, just 15–20-aastaste seas (117 respondenti) – vaid 5 vastajat (1 õigeusklik, 1 luterlane, 1 baptist, 1 islamiusuline ja 1, kellel ei tulnud meelde, kuhu ta kuulub) ehk 4% vastava vanuserühma vastanuist. Võrdluseks olgu ära toodud, et kogu valimis pidas ennast kogudusega liitunuiks 16% ja 21–30-aastaste seas 14%.

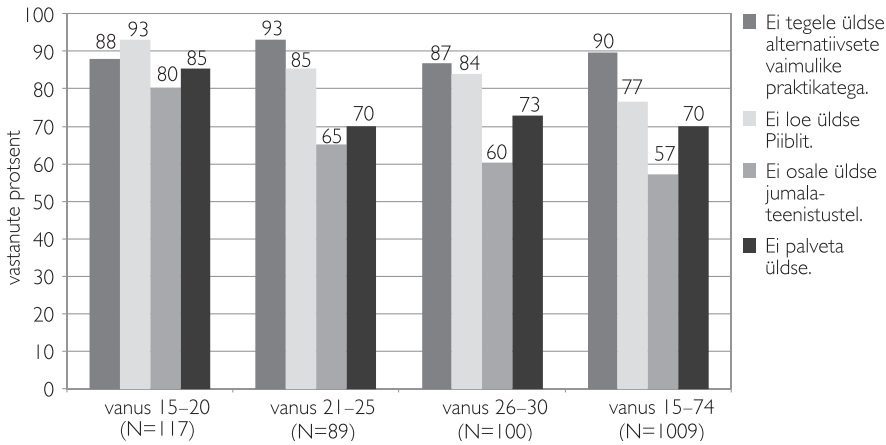
Usulise praktika osas eristusid uuringus 15–20-aastased noored, kes osalevad mis tahes usulises praktikas veel vähem kui teised vanuserühmad Eestis. Näiteks pole 15–20-aastastest üle 90% mitte kunagi lugenud Piiblit, vaid 7% tunnistab, et on palvetanud vähemalt paar korda aastas, jumalateenistusel osalemist igal nädalal tunnistas vaid üks kuni 20-aastane vastaja, 80% vastanutest polnud aga jumalateenistusel mitte kunagi käinud (Joonis 3).

Siit tõuseb küsimus: ehk tegelevad noored enam alternatiivsete vaimsete praktikatega? Kuid ka selliste vaimsete praktikatega nagu reiki, meditatsioon, sütelkõnd, jooga, vabastav hingamine või vaimse enesearengu loengud pole üheksa vastajat kümnest kunagi osalenud ning siin olulisi ealisi erisusi ei ole.

On võimalik, et inimene ei kuulu kogudusse, ei tegele otseselt ühegi ülal

[5] EUU 2010, küsimus K26.

[6] Viimastest olgu siin mainitud Olga Schihalejev, From Indifference to Dialogue? Estonian Young People, the School and Religious Diversity. Religious Diversity and Education in Europe, vol 19. (Eds.) C. Bakker; H.-G. Heimbrock, R. Jackson. Münster: Waxmann Verlag GmbH, 2010); Riin Pärnamets ja Velli Parts, „Noored ja religioon".– Noortemonitor 2009. Toim. V. Parts. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut, 186–193.

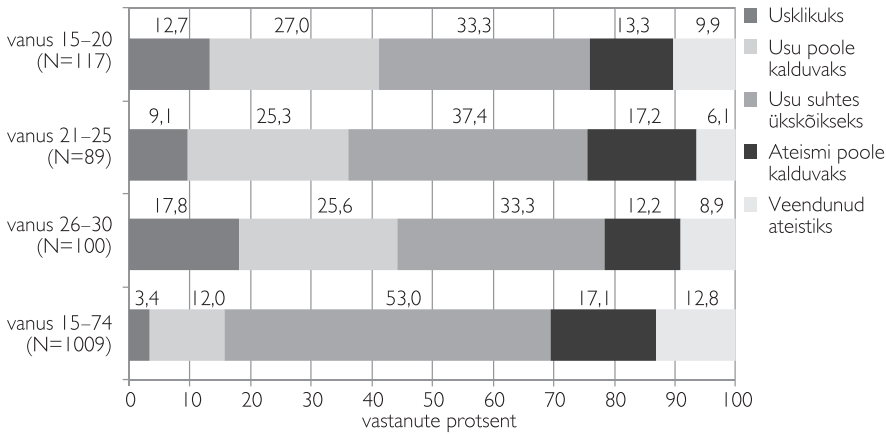

Joonis 3
„Kui tihti Te palvetate, lisaks jumalateenistusele?", „Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?", „Kui tihti Te loete Piiblit?"[7], „Kas te olete osalenud [vaimset enesearengut toetavates tegevustes]?"[8] Vastajate protsent, kes vastasid antud küsimustele variandiga „üldse mitte"; protsent vanuserühmast.

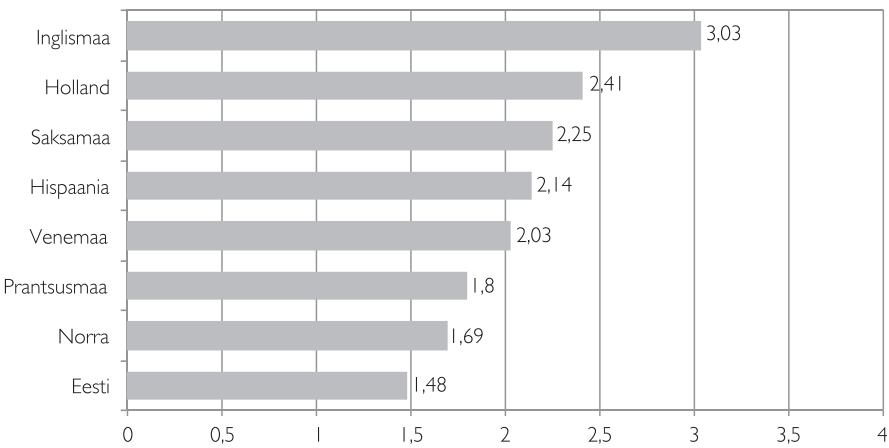
toodud usulise praktikaga, kuid siiski määratleb end maailmavaateliselt usklikuks. Vastates EUU 2010 küsimusele „Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end …"[9] eristus taas teistest kõige noorem vanuserühm. Kui 2006. aastal Eesti terviseuuringu raames läbi viidud küsitluse tulemuste analüüsis nenditi, et usklikuks pidamisel on ealine erinevus kõige väiksem,[10] siis uurimuse EUU 2010 põhjal seda ei öelda ei saa. Usklikuks või usu poole kalduvaks pidas end vaid 15% kuni 20-aastastest vastajatest, teistes vanuserühmades oli neid umbes 40%. Siiski ei tähenda see noorimate vastajate puhul oluliselt suuremat määratlust ateistina, vaid pigem ükskõiksust usu suhtes (Joonis 4). Iga teine 15–20-aastane vastaja määratles ennast usu suhtes ükskõiksena, hilisemas eas aga iga kolmas.

Artikli alguses kirjeldatud REDCo uuringus ilmnes, et religioon kuulub Eestis enamiku õpilaste silmis pigem ajalukku ja käib „teiste" kohta kui tänapäeva ja „enda" kohta. Eesti õpilased pidasid võrreldes teiste maade noortega religiooni märksa vähem oluliseks (Joonis 5), eriti väikeseks pidasid religiooni olulisust eestikeelsed vastajad.[11]

[7] EUU 2010, küsimused K34, K35 ja K33.
[8] Sotsioloogiline küsitlus „Uus vaimsus 2010" (UV 2010) küsimus K3. Ankeedi koostas Lea Altnurme ja küsitluse viis läbi sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll paralleelselt küsitlusega EUU 2010 (N = 1009, kasutati samu respondente mis küsitluses EUU 2010).
[9] EUU 2010, küsimus 27.
[10] Riin Pärnamets ja Velli Parts, „Noored ja religioon". – Noortemonitor 2009. Toim. V. Parts. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut, 187.
[11] Skaalal „0 = pole üldse oluline … 4 = väga oluline" oli eestikeelsetel vastajatel keskmine 1,37; venekeelsetel 1,91.

Joonis 4
„Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end...?"[12]
Kõik vastajad (N = 1009); protsent vanuserühmast.

Joonis 5
„Kui oluline on Sinu jaoks religioon?'[13] N = 8065; keskmine skaalal „0 = pole üldse oluline … 4 = väga oluline"; jaotus riikide kaupa.

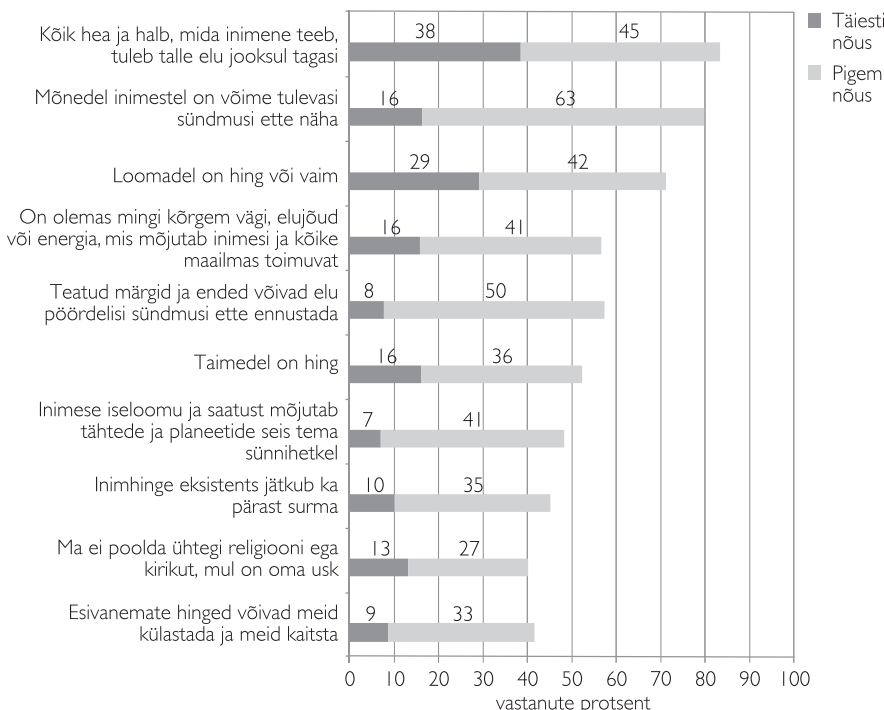
Sarnaselt EUU 2010 tulemustega ilmnes ka REDCo uuringus, et noored inimesed tavaliselt ei praktiseeri religiooni, ja kui seda tehakse, siis eelistatakse seda teha privaatselt. REDCo uuringust selgus, et religiooni sotsiaalset dimensiooni väärtustasid pigem eestikeelsed vastajad ning eriti need, kes olid õppinud usundiõpetust. Vene keelt kõnelevate õpilaste jaoks oli religioonil

[12] EUU 2010, küsimus K27.
[13] REDCo 2009, küsimus 37.

märgatavalt olulisem roll just isiklikul tasandil. Nii palvetasid venekeelsed vastajad oluliselt sagedamini kui eestlased, kuigi jumalateenistusel osaleti eestikeelsetest vastajatest pigem vähem. Samuti nõustusid venekeelsed vastajad enam väidetega, mis puudutasid religiooni olulisust nende isiklikus elus ja otsustes, samas kui eestlased kippusid nõustuma enam väidetega religiooni olulisusest ühiskondlikus elus.

3. Usu sisu

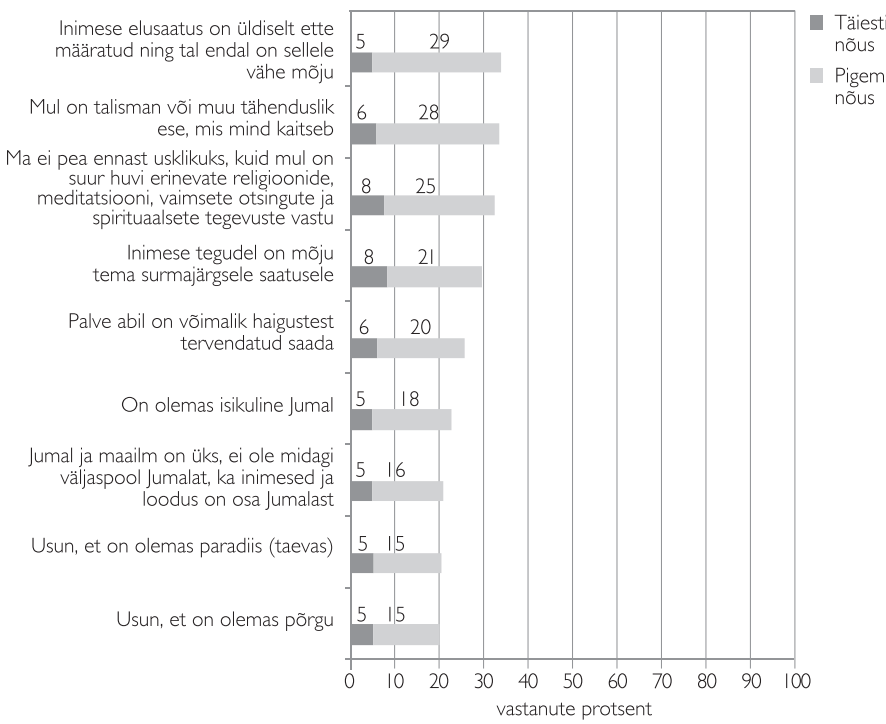
EUU 2010 uuringus pidas end suuremal või vähemal määral usklikuks alla poole vastanuist ja noorte seas oli see näitaja alla viiendiku. On huvitav uurida, mis taolise „usklikuks olemise" alla klassifitseerub ja mis mitte. Uskumustest pooldatakse pigem paranormaalseid nähtusi (nt „Mõnedel inimestel on võime tulevasi sündmusi ette näha",[14] „Loomadel on hing või vaim",[15]

Joonis 6
„Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute.'[16] Vastajad vanuses 15–30 (N = 306); nende vastajate protsent, kes olid antud väidetega „täiesti nõus" või „pigem nõus"; valik variantidest, millega nõustuti rohkem.

[14] EUU 2010, küsimus K23N.
[15] EUU 2010, küsimus K23L.
[16] EUU 2010, küsimus 23.

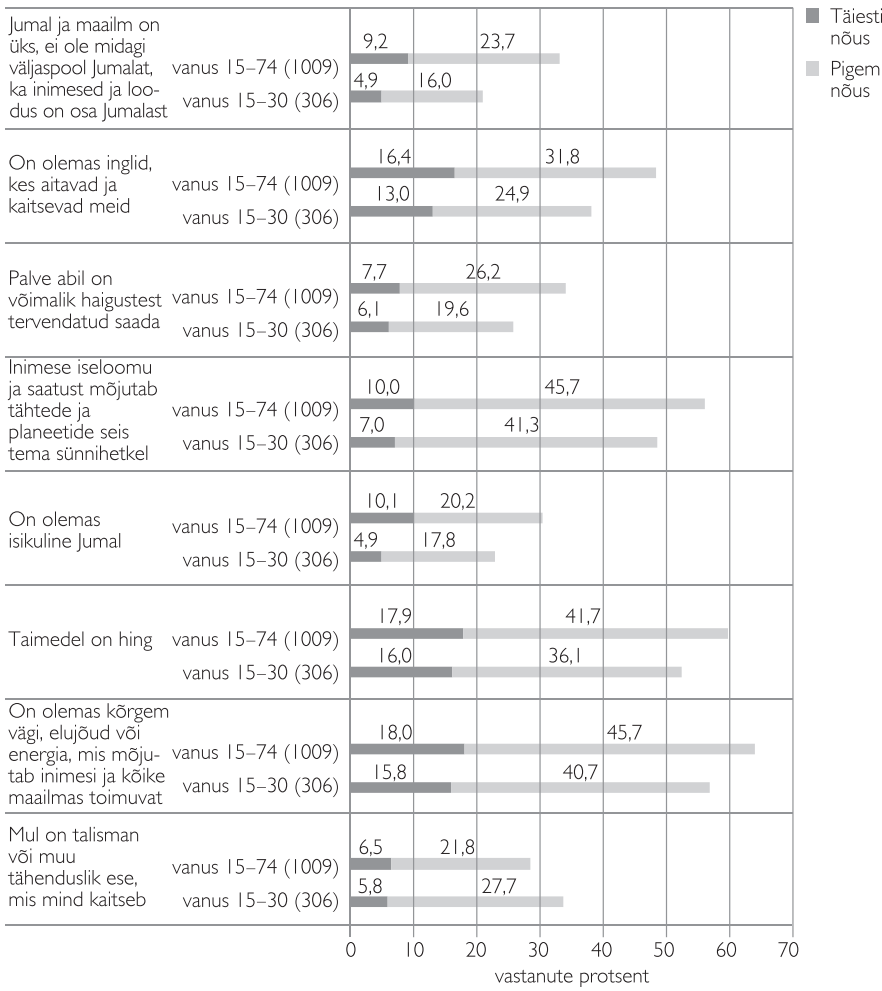
„Taimedel on hing",[17] „Inimese iseloomu ja saatust mõjutab tähtede ja planeetide seis tema sünnihetkel"[18] või siis piisavalt üldisena mõjuvad lausungid, nagu „Kõik hea ja halb, mida inimene teeb, tuleb talle elu jooksul tagasi",[19] „On olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat"[20] jmt; vt Joonis 6) kui kristliku õpetusega seonduvaid lauseid (nagu nt „Usun, et on olemas paradiis (taevas)",[21] „Usun, et on olemas põrgu",[22] „On olemas isikuline Jumal";[23] vt Joonis 7). Kui isikulist Jumalat uskus (oli „täiesti nõus" või „pigem nõus") 1/5 kuni 30-aastaseid vastajaid, siis „kõrgemat väge" uskusid rohkem kui pooled.

Joonis 7
„Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute."[24] Vastajad vanuses 15–30 (N = 306); nende vastajate protsent, kes olid antud väidetega „täiesti nõus" või „pigem nõus"; valik variantidest, millega nõustuti vähem.

[17] EUU 2010, küsimus K23L1.
[18] EUU 2010, küsimus K23C.
[19] EUU 2010, küsimus K23A.
[20] EUU 2010, küsimus K23G.
[21] EUU 2010, küsimus K23I.
[22] EUU 2010, küsimus K23J.
[23] EUU 2010, küsimus K23E.
[24] EUU 2010, küsimus 23.

Siiski võib öelda, et võrreldes teiste vanuserühmadega olid noored kõigi lausungite suhtes üldjuhul pisut skeptilisemad, sh ka paranormaalsete nähtuste suhtes. Ainsaks erandiks oli talismanide pisut laiem pooldamine (Joonis 8). Mitmete lausungite suhtes (nt inimhinge eksistents ja kestmine, reinkarnatsioon jt) aga ei eristunud nooremad vastajad teistest.

Joonis 8
„Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute."[25] Suuremad erinevused vanuste lõikes; protsent vanuserühmast.

[25] EUU 2010, küsimus 23.

Eespool oli näha, et usklikuks pidasid ennast vaid väga vähesed noored vastajad. Samas kui küsiti, kuivõrd nad nõustuvad erinevate uskumusi väljendavate lausetega (nagu nt Joonisel 8), on nii mõnegi uskumusega enam kui pooled noortest vastajatest nõus või pigem nõus. Selge tendents on, et nõustutakse pigem nende lausungitega, mis ei seostu kristlusega. Seega tuleb tõdeda, et sõna „usklik" tähendab vastajate jaoks eelkõige kristlaseks olemist.

4. Teadlikkus usust

REDCo 2009 uuring andis tunnistust, et nii nagu teiste Euroopa maade noored, peavad ka Eesti noored kõige olulisemateks allikateks, kust nad saavad informatsiooni religiooni kohta, perekonda ja kooli. Samas võib nii EUU 2010 kui ka REDCo 2009 uuringu tulemuste põhjal pidada tõsiseks ohumärgiks asjaolu, et õpilased ei räägi religioonist. Religiooni peetakse niivõrd eraasjaks, et sellest räägitakse vaid vaevu, seda isegi perekonnas. Vaid 9% käesolevas uuringus osalenutest[26] on religioonist peres rääkinud vähemalt ühe korra kuus (Joonis 9), üle poole kuni 30-aastastest vastajatest aga ütles, et nad pole mitte kunagi pereliikmetega religioonist rääkinud. Joonisel 9 on näha, et teisi allikaid religiooni kohta info saamiseks kasutatakse veelgi harvem ja nõnda võib aimata, et teadmised religioonist on pehmelt öeldes kesised.

Andmete analüüsist selgub, et religioonialaseid teadmisi saavad süstemaatiliselt ja järjekindlalt väga vähesed noored vastajad (Joonis 9), kusjuures neist, kes arvasid end olevat saanud „küllalt palju usulisi teadmisi", tunnistas 59%, et nad pere ringis räägivad religioonist mõned korrad aastas või üldse mitte. Samuti on praktiliselt olematu ka teistest allikatest informatsiooni saamine – vähemalt kord kuus räägib sõpradega religioonist alla 10%, peres ligi 10%, noored pisut vähem kui teised vanuserühmad. Ise otsib teavet, olgu internetist, telest, raadiost või raamatutest, vaid 5% noortest.

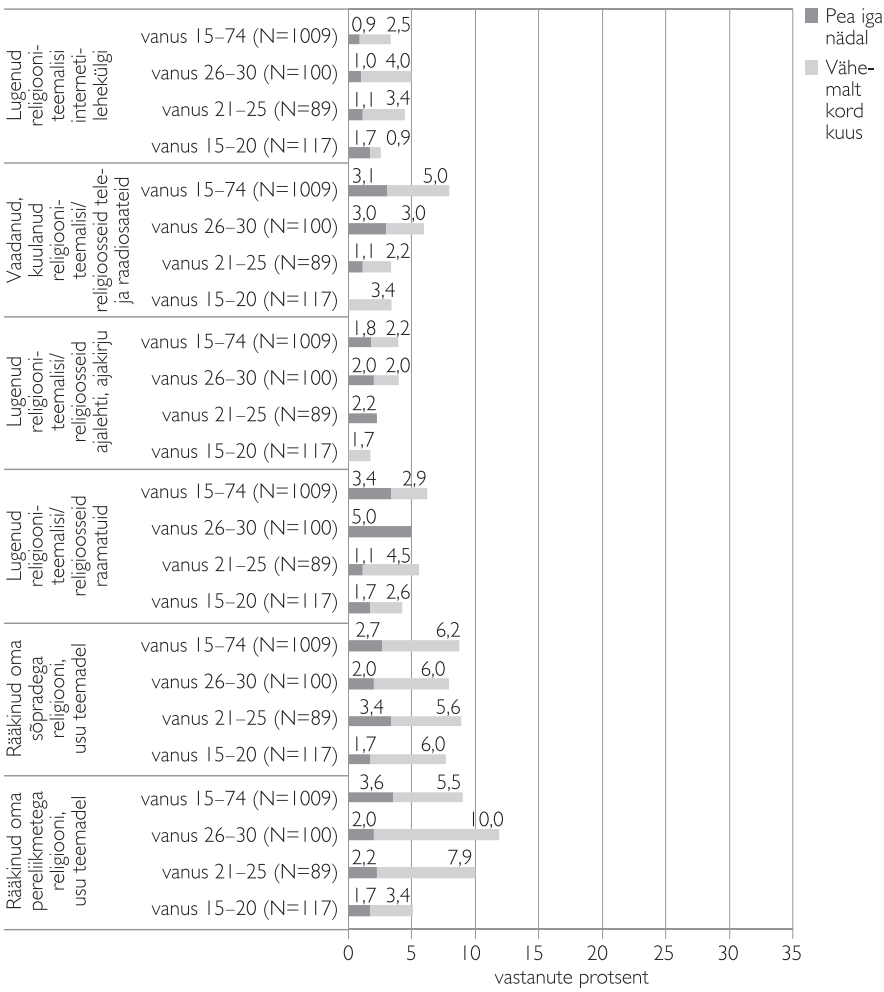
2008. aastal õpilastega läbiviidud intervjuude ja kirjalike vastuste analüüs näitas Eesti noorte piiratud religioonialast sõnavara ning mitmeid eelarvamuslikke suhtumisi nii religiooni kui ka usklikesse.[27] Teadlikud kontaktid usklikega piirduvad sageli tänavamisjonäridega, mistõttu pole võimalustki olemasolevaid eelarvamusi muuta. Õpilased hoiduvad konfliktidest maailmavaatelistes küsimustes ning tunnevad, et neil on nende lahendamiseks piiratud oskused ja teadmised, nõnda eelistatakse lävimist sarnaselt mõtlevate eakaaslastega. Paljudele on „mitte uskuv" maailmavaade normatiivne ja neutraalne, kristlik ja teistlik aga kallutatud ja vale. Keskkonnas, kus usklikest ning ka religioonidest on õpilastel üldiselt hägune ja negatiivne arusaam, hakkavad usulise taustaga õpilased oma usku teiste ees eitama ning mõningatel juhtudel ka privaatselt

[26] 15–20-aastastest vastajatest aga vaid 5%.

[27] Olga Schihalejev, „Kohtumine endast erinevaga – õpilaste arusaam". – P. Valk (toim), Töid religioonipedagoogikast I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008, 123–156.

sellele vastanduma. Nõnda võib öelda, et vähesed teadmised ja olematud kokkupuuted religiooniga, samuti usuliste teemade vältimine soosib olukorda, kus mitmed religiooni suhtes kinnistunud eelarvamused püsivad elujõulisena ning toetavad usulise taustaga õpilaste marginaliseerimist.

Enamasti on koolides religioonialane informatsioon omandatav ajalootunnis, kus 6. klassis käsitletakse vana- ja 7. klassis keskaega, uue ringiga enamasti 10. klassis Eesti ajaloo, 11. klassis vana- ja keskaja teemades.

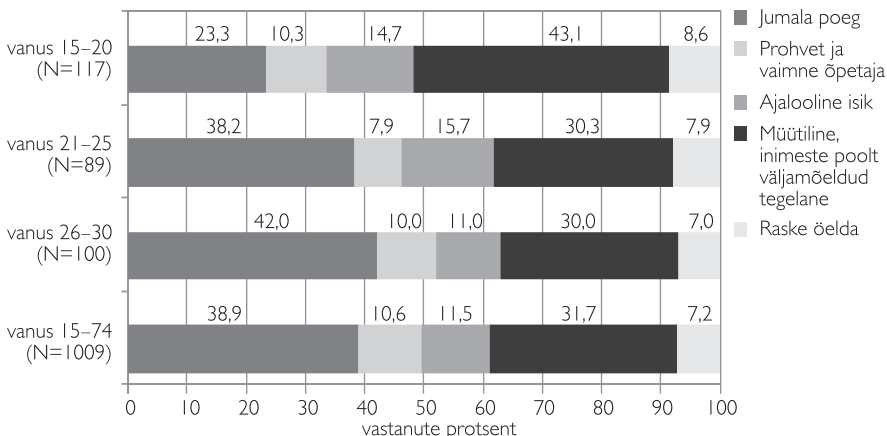

Joonis 9
„Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat?"[28] Kõik vastajad (N = 1009); religiooni- ja usuteemalised teabeallikad; protsent vanuserühmast.

[28] EUU 2010, küsimus K32.

2007. aastal analüüsisid Tartu Ülikooli tudengid koolides enim kasutatud õpikuid ning kuidas neis on käsitletud religiooni.[29] Kuigi religiooniga seotud teemasid on rohkesti, on nad seotud peamiselt vana- või keskajaga ning sagedasti on teemasid üksnes nimetatud, minemata nendega sügavuti. Näiteks Martin Lutheri õpetuse tundmine piirdub 7. klassi keskajaõpikus vaid ühe lühikese lõiguga:

> „Martin Lutheri õpetus keskendus kahele põhimõttele. Esiteks pidi inimene õndsaks saama vaid usu, mitte kiriku kaudu. Teiseks kuulutas ta ainsaks usulise tõe allikaks pühakirja ehk piibli. Nende põhimõtete järgi on preestrid vahendajana Jumala ja inimese vahel peaaegu et üleliigsed. Sakramentidest ehk Jumala armu vahendamistalitustest jäeti alles vaid kaks – ristimine ja armulaud. Tähtsusetuks kuulutas uus õpetus ka kirikuisade endi kirjapandu ja isegi kirikukogude otsused. Inimest kohustati ise piiblit lugema."[30]

Joonis 10
„Kes oli või on Teie arvates Jeesus Kristus?"[31] Kõik vastajad (N = 1009); võimalik oli anda ainult üks vastus; protsent vanuserühmast.

Antud näites on lisaks lühidusele kannatanud ka sisu. Kui Luther pidas kirikuisade kirjapandut ja kirikukogude otsuseid tähtsusetuks, kuidas ta siis oma arutlustes ja traktaatides neile toetus või miks ta tunnistas Nikaia usutunnistust?

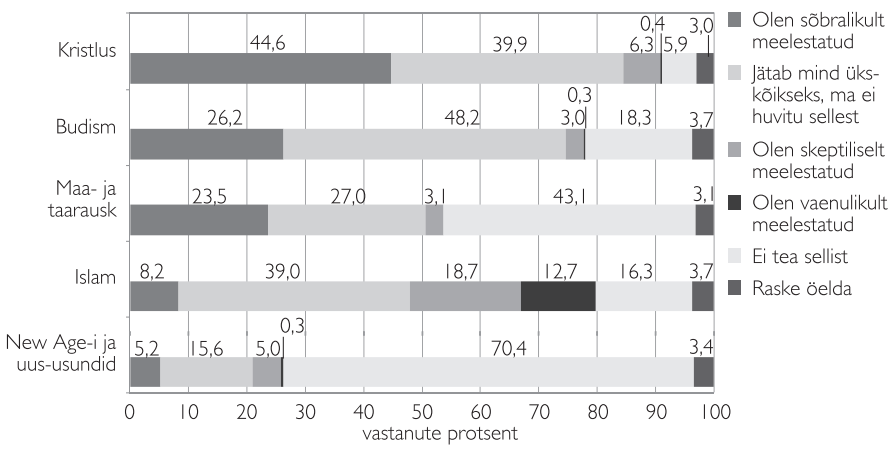
[29] Liina Danilson, Multikultuurne haridus ja religioon gümnaasiumi eesti kirjanduse õpikute näitel. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli usuteaduskonnas. Tartu, 2007; Liina Danilson, Religiooniõpetuse integreerumise võimalustest kirjandusõpetusega. Õpetajakoolituse lõputöö. Käsikiri Tartu Ülikooli usuteaduskonnas. Tartu, 2007; Eva Jansen-Mann, Religioossete teemade käsitlemine gümnaasiumi ajalooõpetuse õpikutes Inimõiguste deklaratsiooni perspektiivis. Õpetajakoolituse lõputöö. Käsikiri Tartu Ülikooli usuteaduskonnas. Tartu, 2007; Siret Laks, Religiooni kajastamine ajalooõpikutes. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli usuteaduskonnas. Tartu, 2007; Kristel Põder, Religioossete teemade kajastamine põhikooli ühiskonnaõpetuse õpikutes. Õpetajakoolituse lõputöö. Käsikiri Tartu Ülikooli usuteaduskonnas. Tartu, 2007.

[30] Mait Kõiv, Priit Raudkivi, Keskaeg, 7. kl II. Tallinn: Avita, 2004.

[31] EUU 2010, küsimus K52.

Piibli lugemist, nagu näeme, esitatakse kohustusena (ehk siis teadagi millegi ebameeldivana). Õpikutes on hulgaliselt näiteid lausetest ja nähtustest, mis on lihtsalt ära mainitud, nende sisu tegelikult avamata. Seetõttu võib arvata, et ainult mainimisi usuga seotud teemade pealiskaudne käsitlemine ei ole enamasti kooliõpilaste teadmistena talletanud. Kuigi usuga seonduvat pole kuigi põhjalikult lahatud, pole seal enamasti leida otseselt halvustavaid lausungeid. Enamgi veel, vanaaega käsitlevates ajalooõpikutes on nt nii Moosesest, Taavetist kui ka Jeesusest räägitud kui ajaloolistest tegelastest. Seetõttu oli üllatav, et Jeesust Kristust pidasid müütiliseks tegelaseks värskelt koolipingist tulnud (15–20-aastased) vastajad teistest vanuserühmadest enam (Joonis 10).

Kristlikest konfessioonidest oskasid EUU 2010 respondendid nimetada peamiselt kolme vanemat konfessiooni (katoliiklus, õigeusk ja luterlus), mis on ka oodatav tulemus, sest just neid konfessioone on ka koolis kas või põgusalt käsitletud.[32] Samas sakramentidest osatakse ristimise kõrval nimetada peamiselt laulatust.[33] Kooliprogrammis ei pöörata sakramentidele olulist rõhku, pigem võib siin tegu olla televisiooni mõjuga, sest filmides näidatakse usulistest talitustest eelkõige laulatust.

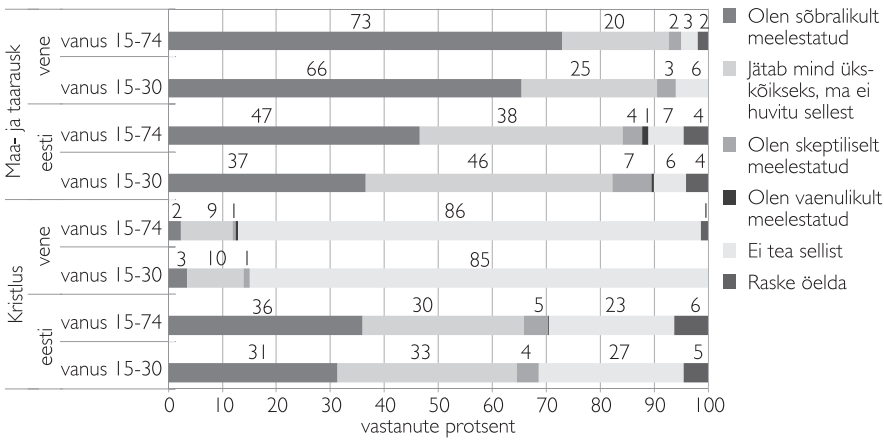
Joonis 11
„Kuidas Te suhtute budismi, islamisse, maausku ja taarausku, *New Age*'i ja uus-usunditesse, kristlusesse?"[34] Vastajad vanuses 15–30 (N = 306); protsent vastajatest.

Noored erinevad teistest vanuserühmadest pisut ükskõiksema suhtumise poolest kristlusesse, teistesse religioonidesse suhtutakse sarnaselt teiste

[32] EUU 2010, küsimus K50: „Palun öelge, milliseid erinevaid kristlikke uske (konfessioone, kirikuid) Te teate?". Variante ette ei loetud, vaid respondendid pidid ise vastused välja pakkuma.
[33] EUU 2010, küsimus K51: „Palun öelge, milliseid kristlikke sakramente ehk kristliku kiriku pühasid toiminguid Te teate?". Variante ette ei loetud, vaid respondendid pidid ise vastused välja pakkuma.
[34] EUU 2010, küsimused K53, K55, K57, K59 ja K61.

vanuserühmadega. Kõige enam vastajaid suhtub sõbralikult kristlusesse, seda ka noorte seas. Kõige vähem tuntakse *New Age*'i ning maa- ja taarausku. Kõige arvukamalt vastajaid suhtub skeptiliselt või isegi vaenulikult islamisse (Joonis 11).

Siinjuures peab ära märkima, et eesti keelt kõnelevad vastajad erinesid siin oluliselt teistest maa- ja taarausku ning kristlusesse suhtumise poolest; kristlusesse suhtumisel oli oluliseks teguriks ka vanus (Joonis 12). Maa- ja taarausku tunnevad vene keelt kõnelevad noored tunduvalt vähem kui eesti-keelsed, kuid ka eesti keelt kõnelevate noorte seas oli nende hulk, kes ei tundnud seda usku, märkimisväärselt kõrge (27%).

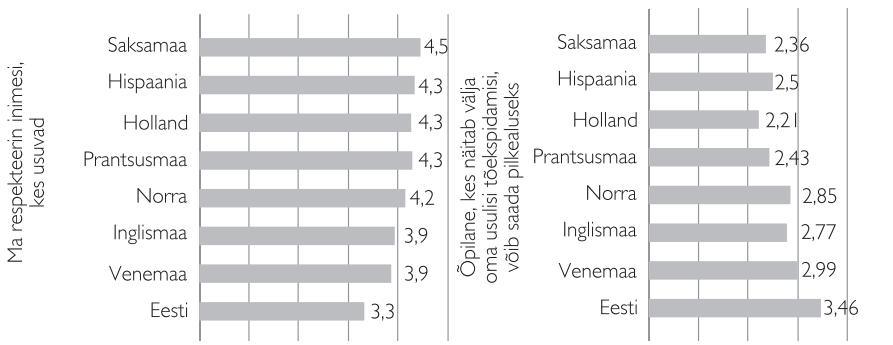
Joonis 12
„Kuidas Te suhtute maausku ja taarausku ning kristlusesse?"[35] Kõik vastajad (N = 1009); protsent keele ja vanuse lõikes.

Uuringus EUU 2010 küsiti ka, kuivõrd pooldatakse religiooniõpetuse lülitamist kooli erinevates vanuseastmetes põhi- või valikainena.[36] Võrreldes REDCo uuringu tulemustega oli siin poolehoid ainele märkimisväärselt madal, seda eelkõige põhikooli õpilaste jaoks. 70% kuni 30-aastastest vastajatest arvas, et 1.–3. klassis ei peaks religiooniõpetust üldse olema, mõneti üllatuslikult olid 15–20-aastased teistest vanuserühmadest enam vastu religiooniõpetusele ka 7.–9. klassis (49%) ja gümnaasiumis (34%). Kuigi enamasti oli vanemates astmetes religiooniõpetust eelistatud valikaine staatuses, oli see siiski 10–12% vähem kui teistel vanuserühmadel. Enamasti põhjendati oma valikut väitega „see peab olema vabatahtlik", ka juhul, kui arvati, et ainet ei peakski olema õppekavas või siis ei osatud oma eelistust põhjendada.[37]

[35] EUU 2010, küsimused K57 ja K61.
[36] EUU 2010, küsimus K48: „[...] Millistel kooliastmetel peaks religiooniõpetuse aine kuuluma põhiainete hulka, millistes valikainete hulka ja millistes ei peaks seda õppeainet üldse õpetatama?".
[37] EUU 2010, küsimus K49: „Palun põhjendage oma üldist suhtumist religiooniõpetusse".

REDCo uuringus ilmnes, et usundiõpetust pooldasid eelkõige need, kel olid isiklikud kogemused ainega olemas ning samuti usulise taustaga õpilased. Ka teistes maades leiti, et kui õpilastel puudub alternatiivsete usundiõpetuse vormidest isiklik kogemus, kipuvad nad eelistama just seda õpetuse vormi, millega neil kogemus on, olgu see siis vastavalt konfessionaalne, mittekonfessionaalne usundiõpetus või selle aine puudumine. Mõttekaks osutusid küsimused usundiõpetuse korraldamise viiside kohta just neis piirkondades, kus vastajad olid kooliajal kogenud erinevaid võimalusi.

REDCo uuringus osalenud Eesti vastajate hulgas omasid need, kel oli usundiõpetuse isiklik kogemus, ülevaadet sellest, mida aine endast kujutab, ning seetõttu polnud neil hirmu võimaliku ajupesu ees. Usulise taustaga õpilased hindasid ainet eelkõige eneserefleksiooni aspektist ning tolerantsuse kujundajana. Siiski, nii usundiõpetuse kogemusega kui ka usulise taustaga õpilased ei pidanud kooli ülesandeks uskuma õpetamist. Kooli rolli nähti pigem teadmiste jagamises ja pluralistlikus ühiskonnas vajaminevate oskuste kujundamises. Hoolimata põhimõttelisest usundiõpetuse poolehoiust ei kasutaks kuigi paljud usulise taustaga õpilastest võimalust osaleda vabatahtlikus usundiõpetuses, eriti põhikoolis, kuna see võiks põhjustada nende veelgi suuremat eristumist kaasõpilastest.

Joonis 13
„Õpilane, kes väljendab koolis avalikult oma usku, võib saada pilkealuseks" ja „Ma respekteerin inimesi, kes usuvad"[38]; N = 8065; suhtumine usklikesse skaalal 1 – pole üldse nõus, 2 – pole nõus, 3 – pole nõus ega vastu, 4 – nõus, 5 – täiesti nõus; keskmine riikide kaupa.

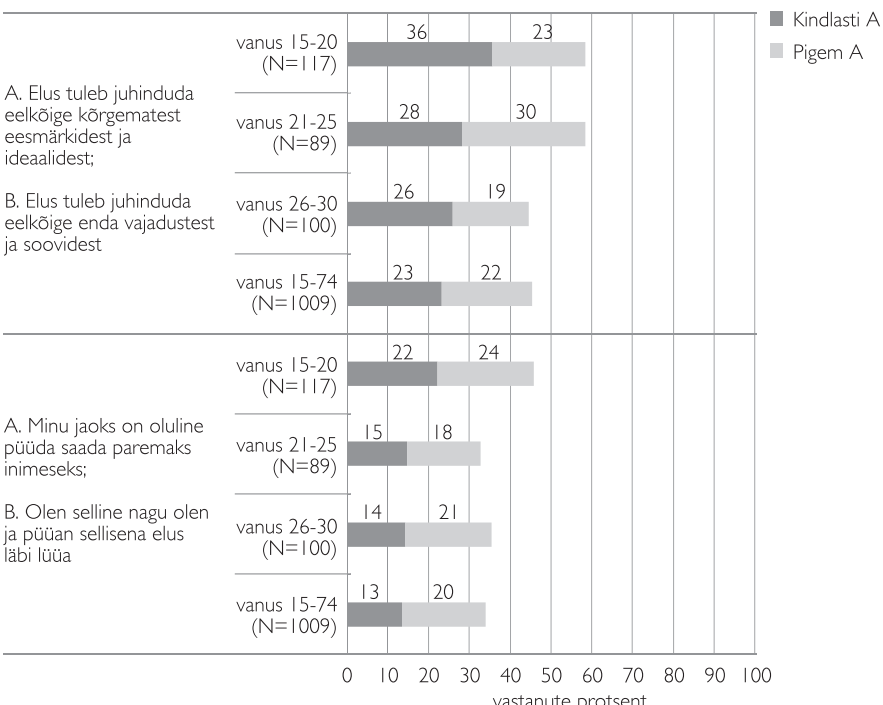
Kui üldistada uuringute tulemusi, siis oleks nähtavasti naiivne loota, et usundiõpetus vabatahtliku ainena oluliselt muudaks Eesti elanikkonda usust teadlikumaks. Teadlikkus religioonist ei ole aga kindlasti ainus eesmärk, mis jääb vähese osaluse tõttu saavutamata. Kui kooli eesmärgiks on kasvatada tolerantsust, siis nähtavasti ei vali usundiõpetust just need õpilased, kes on religioonide ja usklike suhtes skeptilisemad või isegi vaenulikult meelestatud.

[38] REDCo 2009, küsimused 81 ja 55.

Kahjuks aga näitas REDCo uuring selgelt, et meie koolinoored paistsid silma usklike vähema respekteerimise poolest ning et usulisi veendumusi väljendav noor võib saada koolis pilkealuseks (Joonis 13). Võrreldes teiste maade vastajatega nõustusid Eesti vastajad enam usklike ja usu suhtes vaenulike lausungitega. Siin erinesid oluliselt usundiõpetust mitteõppinud ja seda ainet õppinud õpilased. Esimeste hulgas oli enam neid, kes nõustusid äärmiselt negatiivseid üldistavaid suhtumusi usklikesse ja religiooni väljendavate väidetega. Teised olid aga erinevuste suhtes avatumad, olles enam valmis astuma dialoogi endast erineva maailmavaate esindajatega.

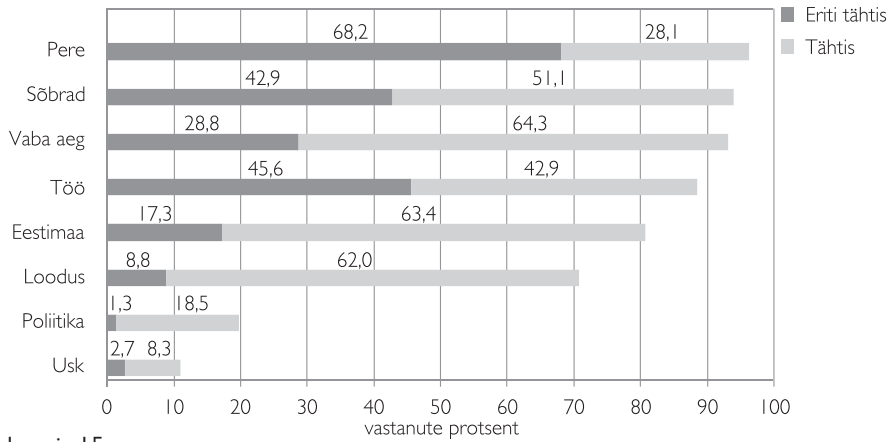
5. Väärtushoiakud

Noortele inimestele on pisut enam kui teistele vanuserühmadele oluline saada paremaks inimeseks ja elada kõrgemate väärtuste kohaselt (Joonis 14). Nende ideaalid pole uuringu andmetel lihtsalt kristlusega seotud.

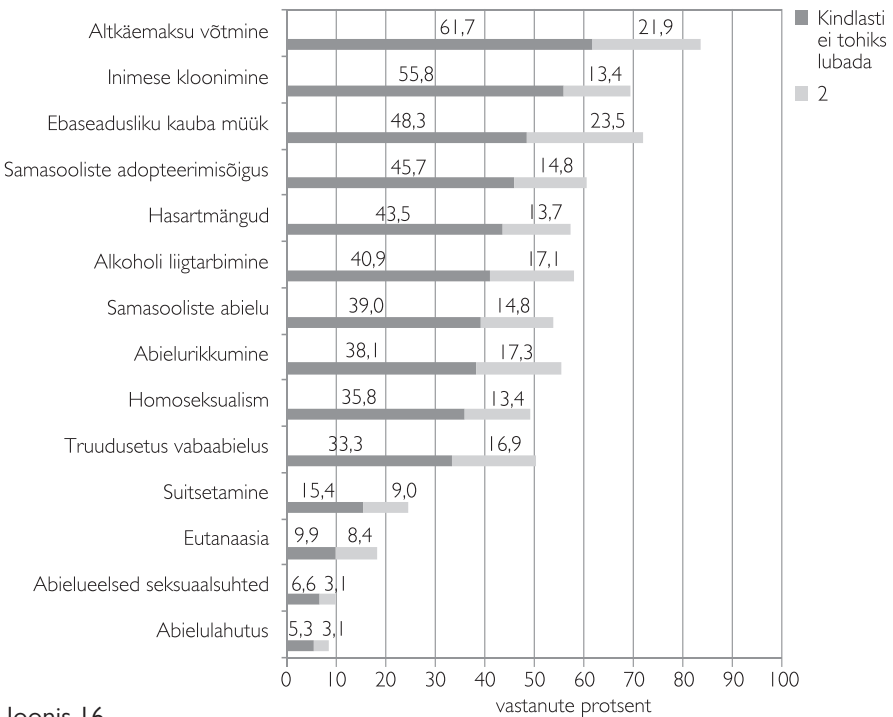

Joonis 14
„[...] kumma väitega Te rohkem nõustute?"[39] Kõik vastajad (N = 1009); need vastajad, kes vastasid antud küsimustele „kindlasti A" või „pigem A"; protsent vanuserühmast.

[39] EUU 2010, küsimus K20A ja K20B.

Joonis 15
„Palun öelge [...], kuivõrd tähtis see [eluvaldkond] Teie jaoks on?"[40] Vastajad vanuses 15–30 (N = 306); protsent vastajatest.

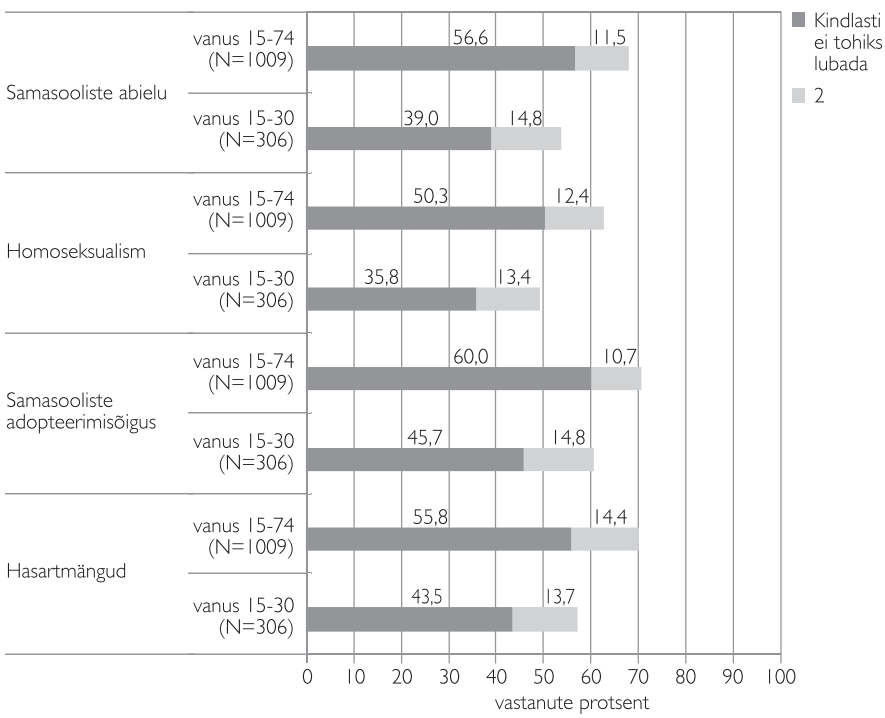
Joonis 16
„[...] kuivõrd Teie arvates võiksid need tegevused olla lubatavad või mitte-lubatavad. [...] 6 tähendab, et antud tegevus võiks kindlasti olla lubatud ja 1 tähendab, et antud tegevust ei tohiks kindlasti lubada."[41] Vastajad vanuses 15–30 (N = 306); nende vastajate tulemused, kes vastasid „kindlasti ei tohiks lubada" või skaalapunktiga 2; protsent vastajatest.

[40] EUU 2010, küsimus K1.
[41] EUU 2010, küsimus K3.

Noored inimesed peavad oluliseks peret, sõpru, tööd ja vaba aega, kõige vähem oluliseks usku ja poliitikat (Joonis 15). Nõnda on pereliikmetel, sõpradel, töökaaslastel ja isikutel, kellega veedetakse vaba aega, suurem mõju ka nende hoiakute ja suhtumiste kujundamisel kui institutsioonidel, sealhulgas ka kirikul. Valdkondade osas, mida noored oluliseks pidasid, sarnanesid nad töö ja pere kõrge väärtustamise poolest vanemate vastajatega. Sarnaselt hinnati ka loodust, Eestimaad, poliitikat. Sõpru ning vaba aega seevastu pidasid noored teistest vanuserühmadest olulisemaks, usku aga vähem oluliseks.[42]

Ka väärtushoiakutes sarnanesid noored üldiselt teiste vanuserühmadega, kusjuures kõige taunitavamaks peeti altkäemaksu võtmist ning kõige lubatavamaks lahutust (Joonis 16).

Noored erinesid vanematest vastajatest eelkõige suhtumiselt homoseksualismi ning samasooliste paaride õigustesse abielluda ja lapsendada, kus oldi tunduvalt sallivamad (Joonis 17). Samas oma hinnangutes truudusetusesse, abielulahutusse, suitsetamisse, alkoholi liigtarbimisse ja eutanaasiasse ei erinenud vastused vanuserühmiti oluliselt.

Joonis 17
„[...] kuivõrd Teie arvates võiksid need tegevused olla lubatavad või mitte-lubatavad. [...]"[43] Kõik vastajad (N = 1009); suurimad erinevused vanuse lõikes; nende vastajate tulemused, kes vastasid „kindlasti ei tohiks lubada" või skaalapunktiga 2; protsent vastajatest.

[42] Kogu valimi väärtushinnangute kohta vt käesolevas kogumikus lk 285–287.
[43] EUU 2010, küsimus K3.

6. Kokkuvõtteks

Noortel inimestel on oma igapäevaelus religiooniga vähe teadvustatud kokkupuuteid. Nad hoiduvad veel enam kui teised vanuserühmad Eestis ennast usuliselt määratlemast, ei seo enamasti oma identiteeti religiooniga ega osale ka usulises praktikas. Siin võib oma rolli mängida noorte suurem tundlikkus teiste inimeste arvamuste suhtes. Eestis levinud hoiakust religiooni suhtes ilmestab näide, et 2008. aasta konkursil Eesti tutvustamise eest läks preemia tööle, mis kujutas Eestit kui kõige usuvabamat riiki. Auhinnatud töös kasutasid noored interpreedid Eesti reklaamiks John Lennoni laulu „Imagine" sõnu – „Nothing to kill or die for and no religion too"[44], rõhutades sellega, et Eesti on ilma religioonita ja seetõttu üks mõistlik ja rahulik maa.[45] Tundub, et õpilased ei pea usklikkust ühiskonna ega ka koolikaaslaste poolt aktsepteeritavaks ning seetõttu hoiduvad sellest ka ise.

Uuringus ilmnes samuti, et koolinoored suhtuvad usklikesse tihti skeptiliselt ning õpilane, kes väljendab oma usulisi vaateid, võib saada pilkealuseks (vt ka Joonis 13). Nõnda pole imestada, et noored püüavad enesemääratlemisel hoiduda ennast usuga sidumisest. Seda ilmestab kõnekalt ühes intervjuus antud seletus, et religioon on vaid natuke oluline: „Mulle religioon on natuke tähtis, sest ma käin vahel emaga kirikus, meil on koolis usuõpetuse tund, ma käin piiblitunnis ning annan väikestele lastele pühapäevakooli tundi. Ning vahest harva loen ka piiblit, kui ette juhtub."[46] Kuigi religioon pole esmatähtis enamusele, on õpilasi, kelle jaoks on see oluline. Viimased eelistavad oma veendumustest mitte rääkida. Tuleb tõdeda, et usulise taustaga õpilastel on võimalus enda usulise traditsiooniga turvaliseks samastumiseks minimaalne ning kooli kontekstis isegi olematu.

Vähesed teadmised ja kokkupuuted religiooniga, samuti nende teemade vältimine soosib olukorda, kus mitmed religiooni suhtes kinnistunud eelarvamused püsivad elujõulisena. Seetõttu peaks noortel inimestel olema võimalus kogeda, et religioonist ja oma maailmavaatelistest tõekspidamistest saab kõnelda ka väärikalt ja huvitavalt. Koguduse laste- ja noortetöös peaks senisest enam tähelepanu pöörama arutlusele selle üle, mida noore inimese identiteedile tähendab tõsiasi, et ta kuulub kogudusse või ennast usuliselt määratleb ning et tegelikult on uhke kuuluda ka Eestimaal vähemuse hulka, kes oskab ennast usuliselt määratleda.

Ideaalis oleks koolil ja kogudusel täita erinevad rollid, mis ometigi üksteist ei välista, vaid pigem täiendavad. Kui koguduse esmase ülesandena võib võtta koostöös perega noore inimese maailmavaatelise identiteedi kujunemist ja piiritlemist (kas ja kuhu ma kuulun, kuidas on määratletav see „meie", kuhu ma

[44] Pole midagi, mille nimel tappa või surra ja pole ka religiooni.
[45] Karilin Engelbrecht,"Noored tutvustavad Eestit paganliku maana". – Postimees 12.04.2008; internetis: http://www.postimees.ee/120408/esileht/meedia/323393.php – vaadatud 09.01.2011.
[46] Olga Schihalejev, „Kohtumine endast erinevaga – õpilaste arusaam". – P. Valk (toim), Töid religioonipedagoogikast I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008, 123–156.

kuulun), siis kooli roll on eelkõige erinevate identiteetidega noorte rahumeelse läbisaamise oskuste ja hoiakute kujundamine ning koguduse toel väljakujunenud identiteedi asetumine laiemasse konteksti („meie" võrreldes teistega). Mõlema rolliks on aga kujundada oskusi ja hoiakuid, mis võimaldavad noortel inimestel maailmavaatelistest küsimustest kõnelda, kogeda, et see on põnev ja rikastav tegevus. Einike Pilli sõnastas Pille Valgu mälestuskonverentsil selle mõtte võrdpildina sillast, mis toetub kallastele: sild (ehk üksteisemõistmine) saab toetuda tugevatele kallastele (maailmavaatelisele identiteedile).

11 EESTIMAALASE KUVAND RISTIUSUST, KIRIKUST JA KRISTLASTEST

Kaido Soom

Artikli eesmärgiks on analüüsida eestimaalaste kuvandit ristiusust, kirikust ja kristlastest praktilise teoloogi vaatenurgast lähtudes. Otsin ennekõike vastust küsimusele, kuidas saavad kirikud ja kogudused religioonisotsioloogilise uuringu „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010)[1] tulemuste analüüsi käigus esile toodud teadmisi oma praktilises töös kasutada. Selle küsimuse lahendamisega tegelebki praktiline teoloogia, mis püüab omalt poolt luua silda teoloogia ja inimese vahele. Silla rajamisel tuleb ühelt poolt arvestada teoloogiaga, sest astudes ära selgepiiriliselt teoloogiliselt aluselt, kaotab kirik mõtte, muutudes tavaliseks inimesi siduvaks organisatsiooniks. Teiselt poolt tuleb arvestada ka inimesega, sest kirik on siin maailmas just selleks, et juhtida inimest teele, mis viib usu kaudu ellu.

Artiklis analüüsin inimeste seisukohti usulistes küsimustes, mõeldes, kuidas kirikud saaksid inimeste arvamusi, uskumusi ja ootusi oma töös arvesse võtta. Artikli püüdluseks ongi teatud dialoogi tekitamine kiriku ja inimeste vahel ning arutelu, kuidas saaks kirik tulemuslikumalt kõnetada tänapäeva inimest. Ainuüksi mõtlemine inimeste ootustele viib meid sammu lähemale tegutsemisele, mis võib suunata kirikute elu Eestis edasi. Selleks analüüsingi artiklis Eesti inimeste religioossust, nende teadmisi kiriku olemusest ja õpetusest ning nende ootusi koguduste tegevusele.[2]

1. Kuivõrd oluline on usk Eesti inimestele

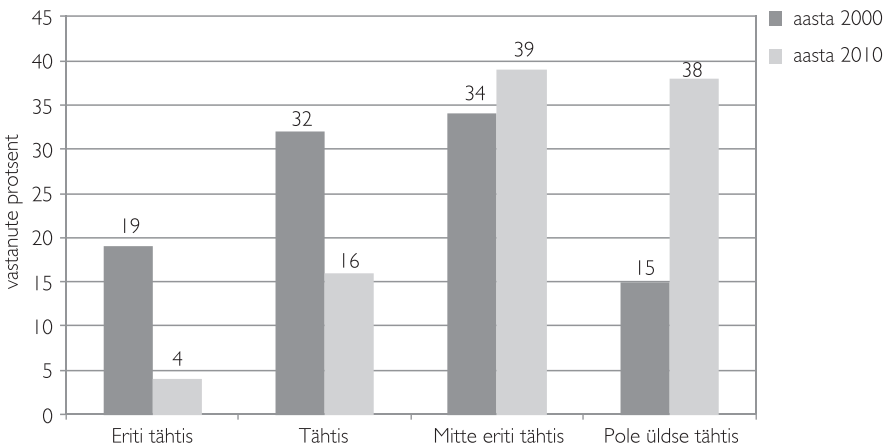
Sotsioloogilise uuringu „Elust, usust ja usuelust" erinevate etappide põhjal on võimalik analüüsida nii inimeste üldist religioossust kui ka seotust kogudustega. Esmalt vaatlen usu tähtsuse muutust möödunud kümne aasta jooksul ja seejärel kogudusliku kuuluvuse dünaamikat sama perioodi vältel. Vaadeldavad küsitlused on tehtud erineva metoodikaga: „Elust, usust ja usuelust 2000" (EUU 2000)[3] käigus küsitleti inimesi kirja teel ja EUU 2010 toimus otseintervjuu

[1] „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010). Valim 1009 inimest; ankeedi koostas Eesti Kirikute Nõukogu ja uuringu viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll.

[2] Eesti elanikkonna ootustest kirikule vt käesolevas kogumikus Liina Kilemiti ja Anu Renteli artiklit „Eestimaalaste ootused kirikule".

[3] „Elust, usust ja usuelust 2000" (EUU 2000). Valim 1092 inimest; ankeedi koostas ja uuringu viis postiküsitlusena läbi Eesti Kirikute Nõukogu.

vormis. Metoodika erinevus annab põhjust oletada, et 2000. aastal vastasid küsitlusele rohkem need inimesed, kelle jaoks oli usk olulisema tähendusega.[4] Samas teiste, metoodiliselt sarnasemate varasemate küsitlustega võrdlemise teeb keeruliseks asjaolu, et seal küsitakse religiooni, mitte aga usu rolli kohta inimese elus.[5] Sõnadel „religioon" ja „usk" on eesti keeles erinev tähendus. Religioon tähendab palju laiemat valdkonda kui usk, mis on tunduvalt isiklikum. Kuid metoodiline erinevus vaevalt seletab usu rolli nii suurt vähenemist, nagu see tuleb esile Joonisel 1.

Joonis 1
Usu tähtsus inimese elus uuringute EUU 2000[6] ja EUU 2010[7] alusel; protsent vastanutest.

Kui võrrelda 2000. ja 2010. aasta küsitluse tulemusi omavahel, siis selgub, et usu tähtsus inimeste elus on viimase kümne aasta jooksul olulisel määral vähenenud. Selleks on ilmselt mitmeid põhjuseid.

Nendest esimeseks pean religioosse sotsialisatsiooni katkemist. Religioosne sotsialisatsioon tähendab usu siirdumist lapsele tema vanemate usulise kasvatuse kaudu. Kui mõelda Nõukogude Liidu aastatele, siis oli religioosse kasvatuse andmine raskendatud. Aastal 2000 elas veel see põlvkond inimesi,

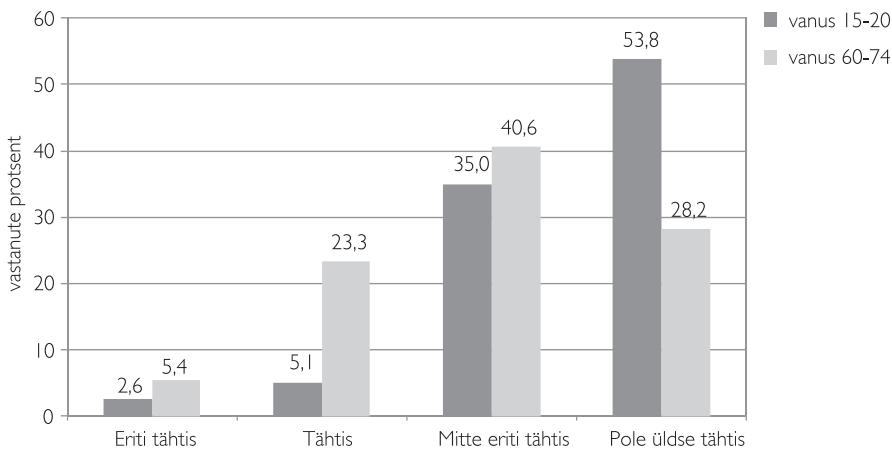
[4] Erinevate meetoditega läbi viidud uuringute võrdlemise problemaatika kohta vt käesolevas kogumikus Liina Kilemiti sissejuhatavat artiklit „Sotsioloogilised uuringud Eesti Kirikute Nõukogus 1995–2010".

[5] Religiooni tähtsuse kohta eestimaalaste elus möödunud kahekümne aasta jooksul vt käesolevas kogumikus Andrus Saare artiklit „Eestimaalane ja tema usk sotsioloogi pilgu läbi". Usu osakaalu sama perioodi vältel käsitlevad ka Raigo Liiman ja Tarmo Tuisk artiklis „Eestimaalaste hoiakute muutused usu- ja moraaliküsimustes 1990–2010".

[6] EUU 2000, küsimus K16: „Järgnevalt loetleme rea eluvaldkondi. Märkige igaühe suhtes, kui tähtsaks neid enda jaoks peate. [...] F. Usk".

[7] EUU 2010, küsimus K1F: „Alustuseks loen Teile ette rea eluvaldkondi. Palun öelge igaühe kohta, kuivõrd tähtis see Teie jaoks on? [...] F. Usk".

kes oli saanud usulist kasvatust Eesti Vabariigi või Saksa okupatsiooni ajal. Kümne aasta jooksul on neist aga suur osa surnud ja seega on vähenenud usulist kasvatust saanud inimeste hulk, mis kahtlemata väljendub ka religioossuse vähenemises. Kui võrrelda usu tähtsust inimese elus vastaja vanusega, siis on näha, et religioosse sotsialisatsiooni katkemise trend jätkub. Joonisest 2 selgub, et aastal 2010 on noorimale põlvkonnale usk tunduvalt vähem tähtis kui vanimale.[8]

Joonis 2
„[...] Palun öelge [...], kuivõrd tähtis see Teie jaoks on? [...] F. Usk"[9]; võrdlus vanuse lõikes; protsent erarühmast.

On loomulik, et vanemad inimesed peavad usku olulisemaks kui noored, sest usu kaudu leiab inimene vastuseid eksistentsiaalsetele küsimustele. Kuid kas see erinevus peab ikka nii suur olema? Kirikute väljakutseks võiks olla selle trendi murdmine ja noorematele põlvkondadele suurema tähelepanu pööramine.

Ent kui neid kahte uuringut omavahel võrrelda, siis selgub, et usu tähtsuse vähenemise põhjusteks ei saa olla ainult vanema põlvkonna seas toimunud muutused – muutused on toimunud negatiivses suunas kõigis vanuserühmades. Selliseid arenguid võib seletada ühiskonnas toimuvate muutusprotsessidega. Kui kümne aasta eest oli rahval veel üsna hästi meeles usu roll Eesti taasiseseisvumisel, siis ilmselt on aeg teinud oma töö ja suhtumine religioossusse on muutunud negatiivsemaks. Samuti on aeg kaasa toonud uued väärtushinnangud. Nii tõdeb Jaanika Hämmal, analüüsides Eesti inimarengu 2006. aasta aruannet:

[8] Noorte eestimaalaste usklikkuse kohta vt käesolevas kogumikus Olga Schihalejevi artiklit „Noorte eestimaalaste ja eurooplaste hoiakud religiooni suhtes".
[9] EUU 2010, küsimus K1F.

„Sotsiaalse osalusega seotud väärtused on viimasel kümnendil jäänud materiaalsetele selgelt alla. Kui kõrvutada hoolivuse, heategevuse ja osalusega seotud väärtusi materiaalseid väärtusi esindava väärtustrendiga (raha), siis pehmeid väärtusi peab elus oluliseks ligi kaks korda vähem inimesi. Majandusliku heaolu kasvust ning positiivsetest tulevikuootustest hoolimata on enamik Eesti elanikest endiselt väga pragmaatilis-materialistlikult orienteeritud."[10] Ilmselt on majandussurutis muutnud inimeste suhtumist, kuid nagu EUU 2010 uuringust nähtub, pole see toonud inimesi kirikusse. Siin võib küsida: kui palju on suutnud kirikud tegelda inimese kui tervikuga? Kas kiriku sõnum on „pehmeid" väärtusi käsitlev või puudutab usk ka inimesele olulisemat materiaalset poolt?

Siiski peab 2010. aastal usku eriti tähtsaks või tähtsaks 20,5% vastanutest, mis on hea tulemus, sest tegu on ju viiendikuga Eesti elanikkonnast.

Kuid kirikute jaoks on ilmselt olulisem kirikusse kuulujate hulk. See protsent on EUU 2010 kohaselt aga vaid 16,4%.[11] Seega ei kuulu kõik usku tähtsaks pidajad veel ühessegi kogudusse. Kogudusse kuulumise puhul on näha veelgi suurem langus võrreldes 2000. aasta rahvaloenduse statistikaga,[12] sest siis kuulus kogudusse veel 32% vastanutest.[13] Seega võib antud uuringutele tuginedes väita, et kümne aastaga on kogudused kaotanud pooled liikmetest. Seda väidet toetab ka asjaolu, et Eesti suurima kiriku, Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku liikmesannetajate hulk on langenud kümne aastaga 23 protsenti: 1999. aasta 48 548 liikmelt 2009. aasta 37 257-le.[14] Liikmesannetajate hulga langus on küll väiksem kui koguduse liikmete hulga langus EUU uuringute ja rahvaloenduse põhjal, kuid küsimus pole siiski languse suuruses, vaid pigemini selles, kuidas langustrendi tulevikus murda. Üle 60-aastastest kuulub kogudustesse 22,3% ja 15–20-aastastest vaid 4,5%.[15] Kirikute tulevik sõltub paljuski sellest, millist tööd suudetakse teha noorema põlvkonnaga, samuti sellest, kuidas suudetakse viia sõnum Nõukogude okupatsiooni ajal kirikust võõrandunud põlvkonnani.

Et inimesed liituksid kogudustega, peaks arvestama nende eluga ja oskama õigel viisil reageerida inimeste ootustele. See tähendab, et tuleb vastata inimeste vajadustele ja arvestada nende usulise maailmapildiga, jäädes samas kindlaks kiriku teoloogilisele alusele. Selleks on vaja esmalt teada, milline on tänapäeva eestimaalase kuvand kirikust ja kristlusest, mida käsitlen järgnevalt.

[10] „Eesti Inimarengu Aruanne 2006", Tallinn: Ühiskondliku Leppe Sihtasutus, 2007.
[11] EUU 2010, küsimus K25: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse või usuliikumisse?".
[12] Suhtumine religiooni ja usku vastusevariandid 2000. aasta rahvaloenduses olid: kindlat usku tunnistav; usu suhtes ükskõikne; ateist; ei oska vastata; suhtumine religiooni teadmata.
[13] Statistikaameti koduleht, 2000. aasta rahvaloenduse andmed: http://pub.stat.ee/px-web.2001 – vaadatud 12.01.2011.
[14] Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi arhiiv, EELK peapiiskopi aruanded aastasest 1999 ja 2009.
[15] EUU 2010, küsimus K25.

2. Kirik eestimaalase silmade läbi

Et analüüsida kirikut eestimaalase silmade läbi, toon ära kõigi EUU 2010 küsitlusele vastanute seisukohti, kuid teen ka täiendavaid analüüse, selgitades, mil viisil kogudusse või usulisse liikumisse kuuluvate inimeste vastused erinevad kogudusse mittekuulujate omadest. Sellist analüüsi on vaja, et kirikud ja kogudused oskaksid paremini vastata nii kogudustesse kuuluvate kui ka kogudustesse mittekuuluvate inimeste vajadustele. Võrdlen ka erinevate usuliste liikumiste liikmete vastuseid küsimustele.

2.1. Usuliste liikumiste tuntus

Esiteks tuleb vaadelda, milliseid kirikuid Eestis elav inimene teab. Kui mõelda ajaloole, siis on kiriku püüdlus olnud alati ühiskonnas esil olla. Just sel eesmärgil on ehitatud kirikutele tornid, et inimene, kes läheneb eemalt linnale, teaks, et tegu on kristliku linnaga. Kirikukell tuletab inimestele igapäevaelus meelde kiriku olemasolu ja vajadust pöörduda Jumala poole. Tänapäeva maailmas, kus kirikutorn võib jääda muude hoonete varju ja kirikukell ei kosta linnamelus kõikjale, on kirikul raskem ühiskonnas välja paista. Ka ei tee inimesed sageli vahet erinevatel usulistel liikumistel. Ometi peaks kirik olema ühiskonnas esil. Kuidas see on õnnestunud?

Selle väljaselgitamiseks küsiti inimestelt, milliseid kirikuid nad teavad ja saadud tulemused märgiti ära. Selles küsimuses ei antud vastajatele vastusevariante, vaid respondendid pidid erinevaid konfessioone ise ütlema. Enim teati luterlikku kirikut (81% vastajatest), seejärel katoliiklasi (67%) ja õigeusklikke (61%). Mõlemat, nii adventiste kui baptiste mainis 11% vastajatest, metodiste teadis 10% ja nelipühilasi 9% vastajatest.[16] Niisiis võib näha, et küsimustikule vastajatel on olemas mingid teadmised erinevatest konfessioonidest. Samas pole ühegi usulise liikumise puhul põhjust piisavalt rahul olla ühiskondliku tuntusega. Kõigil, eriti väiksematel liikumistel, tasub näha vaeva enda tutvustamisega inimestele, sest tuntus lisab võimalusi, et inimesed oma eluteel vastavasse kirikusse tulevad ja sealt oma elule mõtte ja sisu leiavad. Seega võib oletada, et üldiselt tuntud kirikutesse kuulub ka rohkem vastajaid. Kas see aga nii on, näitab järgnev analüüs.

2.2. Erinevatesse konfessioonidesse kuulumine

EUU 2010 ankeedis oli küsimus, milles paluti inimesel, kes kuulub mingisse usulisse liikumisse, nimetada see liikumine. Lisaks vastanute konfessionaalsele jaotusele annab see tulevases analüüsis võimaluse hinnata, milline oli erinevate konfessioonide liikmete suhtumine erinevatesse küsimustesse. Vastajate jagunemist erinevate koguduste vahel kirjeldab Tabel 1.

[16] EUU 2010, küsimus K50: „Palun öelge, milliseid erinevaid kristlikke uske (konfessioone, kirikuid) Te teate?".

	Vastanuid	Protsent kõigist vastanutest	Protsent kogudusse kuulujatest
Luteri	73	7,2	44,2
Õigeusu	53	5,3	32,1
Baptisti	9	0,9	5,5
Katoliku	9	0,9	5,5
Muu	8	0,8	4,8
Adventisti	3	0,3	1,8
Jehoova tunnistajate	3	0,3	1,8
Nelipühi	3	0,3	1,8
Islami/ muhameedlikku	1	0,1	0,6
Metodisti	1	0,1	0,6
Keeldus vastamast	1	0,1	0,6
Ei tea/raske öelda	1	0,1	0,6
Kokku usulistesse liikumistesse kuulujaid	165	16,4	100,0
Usulistesse liikumistesse mittekuulujad	844	83,6	
Kõik kokku	1009	100,0	

Tabel 1
„Millisesse [kogudusse või usuliikumisse Te kuulute]?"[17] Sorteeritud veeru „Protsent kogudusse kuulujatest" järgi.

Tabelist nähtub, et 16% vastajatest kuulub kirikusse või kogudusse. Suurim kirikutest on luterlik kirik, millesse kuulub käesoleva küsitluse põhjal 7% eestimaalastest ja 44% Eesti kristlastest, teisele kohale jääb õigeusu kirik, millesse kuulub 5% eestimaalastest ja 32% kristlastest.[18] Aastal 2000 toimunud rahvaloenduse andmeil oli Eesti 15-aastasest ja vanemast 1 121 582 elanikust kindlat usku tunnistavaid 327 832, ehk siis 29% ja luterlikku kirikusse kuulus 14% elanikest ning õigeusu kirikusse 13%.[19] Seega on toimunud märgatav usklikkuse vähenemine ja seda eeskätt kahe suurima kiriku liikmeskonnas. Kiriku liikmeskond on aga kiriku jaoks väga oluline. Just liikmeskonna kaudu täidab kirik oma rolli ühiskonnas. Liikmeskonna kaoga kaasneb ka kiriku hääle võimalik vähenemine ühiskonnas ja kristliku positsiooni nõrgenemine. Siin võib mõelda, millest selline vähenemine on tingitud? Ons põhjus kirikuga tugevamini seotud vanema põlvkonna suremises? Või üleüldises postmodernistlikus institutsioonide umbusaldamises? Või ei suuda kirik oma õpetusega

[17] EUU 2010, küsimus K26.
[18] Õigeusklikest kuulus Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikusse 7 vastajat; Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikusse 42 vastajat ja 4 vastajat ei osanud ennast selles valikus määratleda.
[19] Statistikaameti koduleht, 2000. aasta rahvaloenduse andmed: http://pub.stat.ee/px-web.2001 – vaadatud 12.01.2011.

tänapäeva inimest kõnetada? Tegu on kiriku jaoks oluliste küsimustega, millele võiks rohkem tähelepanu pöörata.

Mittekristlikest usuliikumistest oli vastajate seas 1 islamiusuline ja 3 jehoovatunnistajat. Tegu on väga väikese osaga vastanutest (kokku kuulus erinevatesse usulistesse liikumistesse 166 inimest) ja seetõttu kasutan järgnevates analüüsides sõnu „koguduse liige", „kiriku liige" ja „usulise liikumise liige" sünonüümidena.

2.3. Kiriku pühade talituste tuntus

Kiriku jaoks on oluline teada ka seda, kuidas inimesed suhtuvad kiriku pühadesse talitustesse (sakramentidesse). Üks mitmetes Lääne-Euroopa kirikutes rakendatavaid praktilise teoloogia mudeleid lähtub sellest, et inimesed tulevad kirikusse oma elu murdekohtades ja saavad siis kogudusest tuge oma eluteele. Selle mudeli rakendumiseks Eestis peaksid inimesed teadma kiriku pühi talitusi, et ende kaudu saada oma elule tuge. Paraku osutab küsitlus, et neid talitusi teatakse vähe. Kirikute pühadest talitustest-toimingutest teati enim armulauda (64% vastajatest), ristimist (62%) ja laulatust (57%). Mingil määral teati ka konfirmatsiooni/leeri (30% vastajatest), meeleparandust/pihti (18%), vaimulikku ametissepühitsemist (11%), haigete salvimist/võidmist (6%).[20] Seega on vastajate teadmised kiriklikest talitustest üsna kesised. Arvestades nende talituste olulisust kirikule, on väga tähtis neid rohkem inimestele selgitada.

Võttes arvesse Eesti ühiskonna keerulisust, kus religiooniõpetus enamuses koolides puudub ja vaid vähesed inimesed on kirikuga seotud, on kirikul raske selgitata pühade talituste olulisust inimesele. Teiselt poolt on iga talitus oma olemuselt misjonaarse iseloomuga ja seal osalevad inimesed võivad kogeda, et kirik annab neile tuge. Seega, Eesti ühiskonnas võiks kiriklike talituste selgitamisel inimestele olla lahendusteeks nende talituste korralik ja heatasemeline läbiviimine. Talituskõned aitavad inimestel mõista nende toimingute tähendust ja liidavad inimesi koguduse usuga. Minu isiklik kogemus kogudusetööst näitab, et kirikliku matusetalituse järel liitub üsna mitu leinajat kirikuga. Järelikult võib kirik talituste kaudu olla inimesi toetav ja misjoneeriv. Samuti annab laulatustalitus kontakti suure hulga kirikuvõõraste noorte inimestega, kellele võib kõnes selgitada kristliku abielu põhimõtteid ja usu poolt elule antavat tuge.

2.4. Eestimaalane mõtleb siiski usule

Väga olulisel kohal kiriku töös on ka see, kui paljud inimesed mõtlevad usule. Osa küsitlusele vastanutest mõtleb üsna palju religioossete teemade üle. Nii väitis vastanutest 7%, et nad mõtlevad religioossetele teemadele pea igal nädalal ja 10% vähemalt korra kuus. Samas 35% vastajatest mõtles religioossetele teemadele vaid mõne korra aastas ja 46% ei mõelnud neile kunagi. Ülejäänutel oli sellele küsimusele raske vastust anda.[21] Kirik võib oma töös seda

[20] EUU 2010, küsimus K51: „Palun öelge, milliseid kristlikke sakramente ehk kristliku kiriku pühasid toiminguid Te teate?". Ka selles küsimuses ei antud vastajatele vastusevariante, vaid respondendid pidid erinevaid konfessioone ise ütlema.

[21] EUU 2010, küsimus 32G: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? G. Mõtelnud religioossete teemade üle".

inimeste huvi ära kasutada korraldades kogudustes erinevatel religioossetel teemadel vestlusõhtuid ja diskussioone. See toob kirikusse inimesi juurde ja lisab koguduse aktiivsust.

EUU 2010 vastanutest ligi kolmandik on huvitatud kiriku sisulisest tööst: nii oli 31% vastanutest nõus[22] väitega, et temale pakuvad huvi kirikuga seotud üritused.[23] Mõeldes, et tegu on kolmandikuga vastanutest, pole see sugugi halb tulemus. Tegu on ju tunduvalt suurema inimeste hulgaga, kui kuulub kirikusse. Mida pakub siis kogudus neile, kes on huvitatud kiriku tööst? Milliseid üritusi neile korraldatakse? Kirik peaks oma üritused hoolega läbi mõtlema, et need võiksid inimesi kõnetada, olla nende jaoks atraktiivsed ja anda vaimset ja hingelist ning miks mitte ka materiaalset tuge. Näiteks diakooniatöö korraldamine koostöös kohaliku omavalitsusega lisab kiriku tuntust ja loob positiivse fooni jumalasõna kuulutamiseks. Samuti on võimalik pakkuda töötutele üritusi, mis ühest küljest aitavad sisustada nende aega ja teisest küljest annaksid neile ehk ka hingelist tuge ja lähendaksid neid kirikule.

Iseenesest mõista pakkusid kirikusse või kogudusse kuuluvatele vastajatele kirikuga seotud üritused rohkem huvi kui kirikusse mittekuuluvatele inimestele. Koguduseliikmetest nõustus väitega „Mulle pakuvad huvi kirikuga seotud üritused [...]" 62% vastajatest. Samas oli ka kirikusse mittekuulujate seas huvi kirikuga seotud ürituste vastu üsna suur – väitega nõustus 25% vastajatest. See tulemus annab kirikutele head eeldused teha misjonitööd kirikusse mittekuuluvate inimeste seas kutsudes neid koguduse üritustele. Teiselt poolt eeldab kirikuga mitteseotud inimeste osalemine koguduse üritustel loomulikult ka seda, et koguduste üritused arvestavad oma taseme, sisu ja keelepruugi poolest väljastpoolt tulnutega, pakkudes välja elulisi teemasid, mis külalistele huvi pakuks. Oluline on siin ka info levitamine kirikukaugetele inimestele, et nad teaksid, milliseid üritusi kogudus korraldab ja mis võiks neile huvi pakkuda. See tähendab kiriku jaoks meediakontseptsiooni loomist, mis tegeleks info vahendamisega kirikuvõõrastele inimestele.

On selge, et jumalateenistuse või palvuse käigus edastatud teated puudutavad vaid truud koguduseliiget ja kui tahta koguduse kooskäimistele kutsuda inimesi väljastpoolt, siis tuleks mõelda muude teavitusvahendite peale, milleks võib olla nii internet ja otsepostitus kui kohalik ajaleht, raadio ja televisioon.

2.5. Oodatakse vestlust kirikuõpetajaga

EUU 2010 tulemused näitasid, et küsitlusele vastanud olid huvitatud kirikuõpetajaga suhtlemisest. Nii soovis kirikuõpetajaga lihtsalt juttu ajada 28% vastanutest.[24] Meenutagem, et EUU 2010 kohaselt kuulub kogudustesse või

[22] Selles küsimuses kasutati viieastmelist skaalat: (1) täiesti nõus, (2) pigem nõus, (3) pigem ei ole nõus, (4) üldse ei ole nõus, (5) raske öelda. Analüüsis liidan nüüd ja edaspidi vastused „täiesti nõus" ja „pigem nõus" ühte ja nimetan selle „nõustumiseks". Samuti talitan ka skaala teise osaga kus liidan vastused „pigem ei ole nõus" ja „üldse ei ole nõus" ning nimetan selle „mittenõustumiseks".

[23] EUU 2010, küsimus K42G: „Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega? G. Mulle pakuvad huvi kirikuga seotud üritused, näiteks heategevusüritused, talgud jne".

[24] EUU 2010, küsimus K42H: „Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega? H. Tunnen vahel soovi mõne kirikuõpetajaga lihtsalt juttu rääkida."

usuliikumistesse vaid 16% küsitlusele vastanutest. Kui nüüd nende osakaal, kes soovivad vahel kirikuõpetajaga vestelda, on oluliselt suurem, siis näitab see huvi kiriku vastu ka väljastpoolt koguduse liikmeskonda. Muidugi mõista on vaimulikuga vestlemisest enim huvitatud kiriku liikmed (60%). Samas on märkimisväärne, et 21% kirikusse mittekuuluvatest inimestest soovis kirikuõpetajaga lihtsalt juttu ajada, mis näitab ka kirikusse mittekuulunud vastanute märkimisväärset huvi kiriku ja selle töötajate vastu. Siin on kirikul selged misjonaarsed võimalused selgitada oma usku kirikuvõõrastele inimestele. Kindlasti näitab see ka kirikuõpetajale esitatavaid kommunikatiivseid ootusi. Vaimulik peaks oskama suhelda inimestega, kes ei kuulu kirikusse – ta peaks olema suuteline minema oma vestluspartneri suhtlustasandile ja mitte eeldama, et vestluspartner tunneb vaimulikele ja kiriku liikmetele omast keelepruuki. Samuti võiksid kirikud rohkem mõelda vaimuliku kodukülastuste suurendamise peale, sest just need pakuvad lihtsat võimalust inimestega suhelda.

2.6. Tahetakse külastada kirikuhoonet

Vastajate kuvand kirikust on pigem avatud kiriku kuvand. Nii soovitakse minna kirikusse ka siis, kui jumalateenistust ei toimu: sellega oli nõus 50% vastajatest.[25] Kogudustesse kuuluvad vastajad soovisid rohkem minna väljaspool jumalateenistust kirikusse (68%), kuid ka kirikusse mittekuulujad olid sellest märkimisväärselt huvitatud (46%). Seega väärib igati tunnustust Eesti Kirikute Nõukogu „Teeliste kirikute" projekt ja kõik muud katsed kiriku uksi võimalikult kaua lahti hoida.

Kui nüüd inimene saab juba kirikusse sisse, siis on oluline, et ta saaks seal rahus oma elu üle järele mõelda, vajaduse korral vastava ettevalmistuse saanud koguduse töötajaga vestelda ning ka hingehoidlikku tuge. Kristlik sakraalarhitektuur ja kirikus olevad kunstiteosed on üks evangeeliumi kuulutamise viise – kuulutustööd tehakse nende selgitamise kaudu. Siin tasub pöörata suurt tähelepanu kirikus viibiva koguduse esindaja ettevalmistusele inimestega suhelda ning tema korrektsele välimusele, sest temast sõltub nii esmamulje kirikust kui ka kiriku tutvustamise kaudu evangeeliumi levitamine. Esmamulje loomisel on ülitähtis ka kirikuhoone eeskujulik korrasolek.

2.7. Oodatakse traditsioone hoidvat kirikut

Kirikut mõistetakse eestimaalaste seas pigem traditsioonide hoidjana. Küsimusele „Mida Te arvate, millist mõju omab kirik Teie rahvuskultuuri säilimisele Eestis?" vastas 45% vastanutest, et kirik soodustab rahvuskultuuri säilimist, 32% leidis, et kirik ei mõjuta rahvuskultuuri säilimist, ja 9% arvas, et kirik ei soodusta rahvuskultuuri säilimist.[26]

Kirikusse või kogudusse kuuluvad vastajad pidasid kiriku mõju rahvuskultuuri säilimisele suuremaks kui kirikusse mittekuuluvad vastajad. Nii leidis

[25] EUU 2010, küsimus K42F: „Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega? F. Sooviksin vahel minna kirikusse ka siis, kui jumalateenistust parasjagu ei toimu."

[26] EUU 2010, küsimus K41. Küsimusel oli neli vastusevarianti: (1) soodustab rahvuskultuuri säilimist; (2) ei soodusta rahvuskultuuri säilimist; (3) kirik ei mõjuta rahvuskultuuri säilimist; (4) raske öelda.

kirikusse kuuluvatest vastajatest 61%, et kirik omab nende rahvuskultuuri säilimisele mõju. Kirikusse mittekuuluvate vastajate hulgas arvas seda 41%. Kirikusse kuuluvatest vastajatest 24% ja kirikusse mittekuuluvatest vastajatest 34% leidsid, et kirik ei mõjuta nende rahvuskultuuri säilimist. Arvamust, et kirik ei soodusta nende rahvuskultuuri säilimist, pooldasid 5% kogudustesse kuulujatest ja 9% mittekuulujatest.

Väga huvitav on jälgida, kuidas erinevate konfessioonide liikmetest vastajad suhtuvad kiriku rahvuskultuuri säilimise mõjutamisesse. Tabel 2 näitab erinevate usuliste liikumiste liikmete arvamusi küsimusele, millist mõju omab kirik nende rahvuskultuuri säilimisele. Kuna väiksemate liikumiste esindajaid oli vähe, siis on nii selles kui järgnevates tabelites baptistid, metodistid, adventistid ja nelipühilased liidetud rühmaks „vabakogudused". Jehoova tunnistajad ja muslimid on liidetud rühmaga „muud".

Vastustest selgub, et suurtest kirikutest hindavad enim kiriku mõju rahvuskultuuri säilimisele õigeusklikest vastajad. See on ka loogiline, kuna õigeusu kirikul Eestis on vene rahvusest inimeste kultuuriidentiteedi kandjana väga oluline roll.[27]

	Soodustab rahvuskultuuri säilimist	Ei soodusta rahvuskultuuri säilimist	Kirik ei mõjuta rahvuskultuuri säilimist	Raske öelda
Õigeusu	70%	4%	17%	9%
Luteri	58%	10%	22%	11%
„Muu"	58%		42%	
„Vabakogudus"	56%		25%	19%
Katoliku	50%		50%	
Kokku	62%	6%	23%	10%

Tabel 2
„Mida Te arvate, millist mõju omab kirik Teie rahvuskultuuri säilimisele Eestis?"[28]
Võrdlus konfessioonide lõikes; sorteeritud veeru „Soodustab rahvuskultuuri säilimist" järgi. Tabelis võib esineda kogusummas viga (±1%), mis on tingitud ümardamisest.

Igal konfessioonil tasub siin mõelda, milline on tema panus rahvuskultuuri. Kultuur on üks usu levitamise viise. Esineb ju üsna suur huvi kirikuruumide kasutamiseks mitmesuguste kultuuriürituste korraldamisel. Nn ilmaliku sisuga ürituste kirikus toimumisel on nii oma plussid kui miinused. Kõikvõimalikud kirikutes ja palvelates toimuvad kultuurilise taustaga üritused madaldavad kirikusse tulemise lävepakku ja mõjuvad sellisena positiivselt. Kindlasti tuleks aga vaadata, et ilmalikuma kultuuriürituse sõnum ei läheks kristliku kuulutusega

[27] EUU 2010 vastanud õigeusklikest olid 22% eestlased ja 78% muust rahvusest. Vaata ka joonealune märkus 17.
[28] EUU 2010, küsimus K41.

vastuollu. Koguduse vaimulik võiks iga kultuuriürituse alul leida võimaluse ka omapoolse tervituse ütlemiseks, mis teeb lisaks kirikuhoonele ka koguduse inimestele tuttavamaks. Nii poleks kogudus mitte üksnes ruumide pakkuja rollis, vaid oleks ka ise osaline kultuuriürituse korraldamisel.

2.8. Traditsiooni olulisus

EUU 2010 küsimustele vastanud hindavad kõrgelt kiriku traditsiooni ja ei ole valmis seda eriti muutma. Nii nõustus väitega „Kirik peaks jääma oma traditsiooniliste kombetalituste juurde ning püüdma neid võimalikult vähe nüüdisajastada" 70% vastajatest.[29] Siin tekib küsimus: kuidas peaks kirik inimeste ootusele vastama? Ühest küljest on uuendamine vajalik, et inimesi tänapäevases kultuurikontekstis kõnetada, teisest küljest ei soovi inimesed kombetalitusi nüüdisajastada. Siin peab leidma tasakaalu inimeste ootuste ja uuenemisvajaduse vahel. Iga uuenduse puhul tuleks analüüsida selle plusse ja miinuseid. EUU 2010 viitab võimalusele, et liigne uuendamine võib inimeste ootustele mittevastavana neid hoopis kirikust eemale peletada. Ent kui kirik üldse ei uuene, siis on oht muutuda muuseumiks, mis ei suuda inimesi kirikuna kõnetada. Seega tasub iga uuenduse puhul läbi mõelda selle vajalikkus, uuendada ei tasu toimivaid ja traditsiooniga seonduvaid asju.

2.9. Kiriku kaasatus ühiskonna pühade tähistamisesse

Kirikute kaasamist riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisele toetas 55% vastanutest ja sellele oli vastu 31% küsitletutest. Ülejäänutel puudus seisukoht. Kogudusse või usulisse liikumisse kuuluvatest inimestest toetas kiriku kaasamist riiklike pühade või sündmuste tähistamisele 74% kirikusse kuuluvatest ja 51% kirikusse mittekuuluvatest vastanutest. Seega võib julgelt väita, et enamik ühiskonnast, sõltumata kirikusse kuulumisest, toetab kiriku kaasamist riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisele ja annab kirikule tugeva mandaadi selle tegevuse jätkamiseks tulevikus.

Huvitav on jälgida, kuidas erinevatesse konfessioonidesse kuuluvad inimesed suhtuvad kiriku kaasamisse riiklike pühade või sündmuste tähistamisesse. Enim pooldavad seda luterliku kiriku liikmed (88%), sest ilmselt on antud valdkonnas luterlik kirik enim esil.

Kirikute jaoks on iga riiklikult olulise sündmuse tähistamises osalemine oluline võimalus saavutada ühiskonnaga parem kontakt. See, et inimesed kiriku kaasamisele vastu pole, näitab, et kirikud on siin oma rolli täitmises õnnestunud. Ka tulevikus tasub pöörata tähelepanu suhtlemisele ühiskonnaga tähtsatel pühadel ja sündmustel. Nii nagu vaimulike talituste läbiviimisel, on ka siin ülioluline, et avalik esinemine oleks professionaalne, alates korrektsest välimusest kuni keelepruugi ja väljendusoskuseni. Muidugi mõista on väga tähtis, et avalikult esinev vaimulik arvestaks selle auditooriumiga, kellele ta esineb.

[29] EUU 2010, küsimus K42D.

2.10. Usu väljendumine suhtlemisel perekonna ja sõpradega

Kiriku seisukohalt võttes on väga olulisel kohal usu levimine inimeselt inimesele nii peresiseselt kui sõpruskondades. EUU 2010 tulemusi vaadeldes selgub, et tavaliselt ei räägita usuga seonduvast oma perekonnas – kogunisti 52% vastanutest polnud mitte kunagi oma pere liikmetega rääkinud usuteemadel.[30] Tegu on selge märgiga, et Eesti ühiskonnas ei saa loota religiooni siirdumisele vanematelt lastele (sotsialisatsioonile). Tabelist 3 selgub oodatult, et koguduseliikmed räägivad tunduvalt rohkem oma pereliikmetega religiooni- või usuteemadel kui need inimesed, kes kogudusse ei kuulu. See, et seda teeb 18% kogudusse kuuluvatest vastajatest pea igal nädalal, on märk võimalusest kanda usku oma pere liikmetele edasi. Samas ei räägi kogudusse kuuluvatest inimestest oma pereliikmetega mitte kunagi usu teemadel 19% ja 48% teeb seda vaid mõned korrad aastas.

	Mitte kunagi	Mõned korrad aastas	Vähemalt kord kuus	Pea iga nädal	Raske öelda
Kuulub kogudusse	19%	48%	15%	18%	1%
Ei kuulu kogudusse	58%	35%	4%	1%	2%
Kokku	52%	37%	5%	4%	2%

Tabel 3

„Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul [...] rääkinud oma pereliikmetega religiooni, usu teemadel"[31] Võrdlus kogudusse kuulumise lõikes. Tabelis võib esineda kogusummas viga (±1%), mis on tingitud ümardamisest.

Kui analüüsida usust kõnelemist eri konfessioonide liikmete hulgas, siis selgub, et kõige vähem räägivad usuteemadel oma pereliikmetega katoliku, luterliku ja õigeusu kiriku liikmed. Väiksemates vabakoguduslikes liikumistes kõneldakse perekeskis usust küll suuremate kirikutega võrreldes rohkem, kuid arvestada tuleb nende kirikute väiksust Eesti mastaabis. Seega tuleb taas üldiselt esile religioosse sotsialisatsiooni nõrkus, mis ennekõike puudutab traditsioonilisi ja suuri rahvakiriku tiitlile pretendeerivaid kirikuid, ent vähemal määral ka juba väiksemaid ja vabakoguduslikumaid liikumisi.

Veelgi vähem räägitakse religiooni- ja usuteemadel oma sõpradega: seda ei tee mitte kunagi 55% vastanutest. Kogudusse kuuluvatest inimestest ei räägi sõpradega usuteemadel mitte kunagi 24% vastanutest.[32]

Sellest analüüsist õppides võiksid kogudused innustada oma liikmeid rohkem nii perekonnas kui sõpradega usuteemadel kõnelema. Kogudused peaksid kasvatama oma liikmeid selliselt, et inimesed ei häbeneks vestelda usulistel

[30] EUU 2010, küsimus 32A: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? A. Rääkinud oma pereliikmetega religiooni, usu teemadel".

[31] EUU 2010, küsimus 32A.

[32] EUU 2010, küsimus 32A: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? A. Rääkinud oma sõpradega religiooni, usu teemadel".

teemadel. Kirikud võiksid õpetustöös rohkem rõhutada üldise preesterluse printsiipi, sest ristiusk liigub edasi just inimeselt inimesele. Kokkuvõttes tuleb taas kurvalt tõdeda, et religioosne sotsialisatsioon Eesti ühiskonnas ei toimi ja usust räägitakse väga vähe.

2.11. Meedia ja religioon

Tänapäeva maailmas on meedial väga tähtis roll ja seega on ülimalt oluline analüüsida meediat kristliku kuvandi loomisel. Traditsiooniliselt on olnud väga olulisel kohal usuteemaline kirjandus, kuid seda loetakse Eestis väga vähe. Religiooniteemalisi/religioosseid raamatuid ei loe mitte kunagi 68% vastanutest.[33] Kogudusse kuuluvad inimesed loevad religiooniteemalist kirjandust küll oluliselt rohkem kui usuliikumistesse mittekuulujad, kuid ka 36% kogudusse kuuluvatest inimestest ei tee seda EUU 2010 küsitluse põhjal mitte kunagi. Ilmselt puudutab religiooniteemaline kirjandus ennekõike väiksemat hulka kirikuga seotud inimesi ja seega ei saa religioosse harimise lootust panna kristliku kirjanduse levitamise peale. Pigem võiks religioosne kirjandus keskenduda koguduseliikmete vaimulikule kasvule ja harimisele.

Kirikus on väga olulisel kohal Pühakiri. Samas selgub küsitlusest, et Piiblit ei loe üldse 76% vastanutest.[34] Piiblit loevad aktiivsemalt kogudusse kuuluvad inimesed. Igapäevaselt loeb Pühakirja siiski vaid 10% koguduse liikmetest, samas ei loe seda 37% kogudusse kuuluvatest vastajatest mitte üldse.

Usun, et üks Piibli vähese lugemise probleeme on seotud ka sellega, et paljudel on kodus vana piiblitõlge, mida on keeleliselt raske lugeda. Uus piiblitõlge on oluliselt parem, kuid enamik inimesi pole seda endale hankinud, sest vana tõlge on olemas. Kirikud võiksid siin mõelda sellele, kuidas teha uus piiblitõlge inimestele kättesaadavamaks, kuidas seda reklaamida ja kuidas hoida Piibli hind piisavalt madalal, et ka usuliselt vähem motiveeritud inimesed seda osta sooviksid. Erinevates kogudustes ringi liikudes olen märganud, et paljudes kirikutes puudub võimalus anda leerilastele kätte uus piiblitõlge, et seda leeritunnis kasutada. Kasutatakse kas vana tõlget või ei anta tunnis õpilastele üldse Piiblit kätte. Sellise suhtumise juures ei hakkagi inimesed Piiblit lugema! Samas tuleb tähelepanu juhtida ka sellele, et Eestis müüdav uus piiblitõlge on üle kahe korra kallim kui Soomes müüdav soomekeelne uus piiblitõlge, mis teeb selle hankimise inimestele kulukaks. Ning kui inimesel puudub eriline motivatsioon, siis ta endale Piiblit ei hangi.

Religiooniteemalisi/religioosseid ajalehti/ajakirju ei loe kunagi 77% vastanutest.[35] Siingi mõjub kogudusse kuulumine lugemisele positiivselt, kuid ka koguduse liikmetest ei loe 48% mitte kunagi usulist ajakirjandust. Seega on ka

[33] EUU 2010, küsimus 32C: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? C. Lugenud religiooniteemalisi/ religioosseid raamatuid".
[34] EUU 2010, küsimus K33: „Kui tihti Te loete Piiblit?".
[35] EUU 2010, küsimus 32D: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? D. Lugenud religiooniteemalisi/ religioosseid ajalehti, ajakirju".

kristlikud ajalehed ja ajakirjad ikkagi ennekõike koguduseliikmete harimiseks ja usus kinnitamiseks.

Religiooniteemalisi internetilehekülgi ei loe kunagi 87% vastanutest, kusjuures koguduse liikmetest ei tee seda kunagi 76%.[36] Pigemini paistab meediavaldkonnast inimesi puudutavat televisioon ja raadio: religiooniteemalisi saateid jälgib 3% vastanutest igal nädalal, 5% mõned korrad kuus, 35% mõned korrad aastas.[37] Samas ei jälgi mitte kunagi selliseid saateid 56% vastanutest. Analüüsides meediakasutust sõltuvalt vastaja vanusest, võib märgata, et nooremad vastajad jälgivad rohkem internetti kui vanemad, samal ajal jälgivad aga nooremad vähem usulise sisuga raadio- ja telesaateid.

Pea iga nädal jälgib usuteemaga seotud raadio- ja telesaateid 7% vanimast vanuserühmast (61–74 aastat), sellal kui noorimast vanuserühmast (15–20) ei jälgi neid nii sageli mitte keegi. Samas loeb religiooniteemalisi internetilehekülgi iganädalaselt 2% noorimast vanuserühmast, vanimast vanuserühmast ei tee seda mitte keegi. Ka nende seas, kes mitte kunagi ei jälgi usulisi raadio- ja telesaateid, on kõrgemal kohal noorim vanuserühm 69%, vanimast vanuserühmast ei jälgi neid programme vaid 39% mitte kunagi. Interneti puhul on tulemused vastupidised: noorimast vanuserühmast pole usuteemalisi internetilehekülgi kunagi lugenud 82% vastanutest, sellal kui vanimast vanuserühmast pole seda kunagi teinud 94%. Siit ilmneb, et internet puudutab pigem nooremaid kui vanemaid vastajaid. On hädavajalik, et kirikud pööraksid oma töös internetile rohkem tähelepanu just selleks, et jõuda noorema põlvkonnani.

Kirikute teema on vastanute hinnangul meedias piisavalt palju esil – nii arvas 54% vastanutest.[38] Kirikusse kuuluvad inimesed soovivad rohkem kirikute teema käsitlemist meedias, kuid ka nendest 42% hinnangul käsitletakse seda teemat meedias parajas mahus. Küsitlusele vastajad leiavad, et kristlikku temaatikat käsitletakse meedias erapooletult ning objektiivselt – nii arvab 57% vastanutest.[39] Kogudusse kuulumine selle küsimuse vastuseid olulisel määral ei mõjuta. See on märk meedia tasakaalustatusest kirikuteema käsitlemisel.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et kristlikku meediat jälgitakse väga vähe ning vastajate hinnangul käsitleb ilmalik meedia religiooni piisaval määral ja piisavalt neutraalselt. Nooremaid inimesi silmas pidades tasub pöörata suuremat tähelepanu internetile.

[36] EUU 2010, küsimus 32F: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? F. Lugenud religiooniteemalisi internetilehekülgi".

[37] EUU 2010, küsimus 32E: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? E. Vaadanud, kuulanud religiooniteemalisi/ religioosseid tele- ja raadiosaateid".

[38] EUU 2010, küsimus K45: „Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest (1) liiga palju, (2) parajas mahus, (3) liiga vähe, (4) raske öelda".

[39] EUU 2010, küsimus K46: „Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest (1) liiga positiivselt, (2) objektiivselt, erapooletult, (3) liiga negatiivselt, (4) raske öelda".

3. EESTIMAALANE JA KIRIKU ÕPETUS

Järgnevalt vaatlen eestimaalase kuvandit kiriku õpetusest, mis on oluline selleks, et mõista inimest ja jõuda oma sõnumiga temani. Selles alapeatükis märkame, et eestlase kuvand usust on üsna erinev kiriku õpetatavast.

3.1. Vähene usk isikulisesse Jumalasse

Käsitlus Jumalast kui isikust on üks kiriku õpetuse keskmeid. Kas inimeste ja kiriku käsitlus Jumalast on sarnased? Sellele küsimusele vastuse saamiseks küsiti ankeedis, kas vastaja on nõus isikulise Jumala olemasoluga.[40] Vaid 30% protsenti vastanutest oli nõus väitega, et isikuline Jumal on olemas, ja selle väitega ei olnud nõus 54% vastanutest. Ülejäänud leidsid, et isikulise Jumala olemasolu kohta on raske arvamust avaldada. Küsitluse tulemustest selgub, et erinevatesse kogudustesse kuuluvatest inimestest usub isikulisesse Jumalasse veidi üle poole, kuid samas on kummaline mõelda, et ligi kolmandik kogudustesse kuuluvatest inimestest ei usu isikulisesse Jumalasse. See tulemus peaks kirikuid tõsiselt mõtlema panema oma õpetustöö üle, sest usk isikulisesse Jumalasse on ometi kõikide Eestis tegutsevate kristlike konfessioonide õpetuslik põhialus.

Naised usuvad veidi rohkem isikulisesse Jumalasse kui mehed. Isikulise Jumala olemasoluga nõustus täiesti või pigem nõustus 32% naistest ja 28% meestest. Samas ei ole tegu väga olulise erinevusega.

Võrreldes erinevate kirikute liikmete suhtumist isikulise Jumala olemasolusse võib Tabeli 4 põhjal tõdeda, et kõige kahtlevamad isikulise Jumala olemasolus olid luterlased, kellest koguni 46% ei olnud nõus isikulise Jumala olemasoluga. Samuti oli palju kahtlejaid ka katoliiklaste ja õigeusklike seas. Tegu on suurte ja traditsiooniliste kirikutega, millest luterlik kirik on paljude arvates Eesti traditsioonis rahvakiriku rollis ja õigeusu kirik ennekõike venekeelse elanikkonna seas rahvakiriku rollis. Katoliku kirik on jälle maailma mastaabis suur ja paljusid

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Raske öelda
Vabakogudus	81%	13%			6%
Muu	46%	23%	15%		15%
Katoliku	44%	22%	22%	11%	
Õigeusu	32%	30%	11%	7%	20%
Luteri	12%	19%	20%	26%	23%
Kokku	29%	23%	16%	14%	19%

Tabel 4
„[...] On olemas isikuline Jumal." Võrdlus konfessioonide lõikes; sorteeritud kahanevalt veeru „Täiesti nõus järgi". Tabelis võib esineda kogusummas viga (±1%), mis on tingitud ümardamisest.

[40] EUU 2010, küsimus K23E: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. E. On olemas isikuline Jumal.".

inimesi kaasav. Samas väiksematesse, vabakoguduslikesse uuematesse ja rahvakirikule mitte pretendeerivatesse liikumistesse kuuluvad vastajad nõustusid suures osas isikulise Jumala olemasoluga.

Kahtlemata on suurematel kirikutel raskem jälgida oma koguduse liikmete tõekspidamiste vastavust kiriku õpetusele. Samas võivad küsitluse tulemused panna mõtlema kiriku õpetustöö kvaliteedile. Leerikursuse või katehheesi käigus võiksid inimeste arvamused vähemalt nihkuda isikulise Jumala „üldse ei ole nõus" kategooriast „pigem nõus" klassi. Isikulise Jumala mõistmine on sedavõrd oluline, et sellele teemale võiks pöörata rohkem tähelepanu. Teisalt selgub küsitluse tulemustest, et veidi üle veerandi inimestest, kes ei kuulu kogudusse, on nõus isikulise Jumala olemasoluga. Kirikute kuulutustöö võiks seda asjaolu ära kasutada ja aidata inimestel leida kontakti selle isikulise Jumalaga, kelle olemasolusse nad usuvad.

Oluline on analüüsida isikulisse Jumalasse uskumist ka vastajate vanusest lähtudes. Seda tehes selgub, et nooremad usuvad vähem isikulisesse Jumalasse kui vanemad vastajad: näiteks kui noorimast vanuserühmast oli nõus isikulise Jumala olemasoluga 18% vastanutest, siis vanimast vanuserühmast juba 37%. Tegu on järjekordse märgiga sellest, et noorema põlvkonna side kirikuga on nõrk. Siin võiksid kirikud taas mõelda, mida teha oma õpetuse kvaliteetseks levitamiseks noorema põlvkonnani.

3.2. Usk kõrgemasse jõudu ja inglitesse

Isikulise Jumala ja Jeesuse asemel usutakse pigem kõrgemat väge, elujõudu või energiat, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat. Kõrgema väe, elujõu või energia uskumisega on nõus 63% vastanutest.[41] Tegu on ilmselt Jumala vähendatud koopiaga ehk „tundmatu jumalaga", millesse uskumine tundub olevat kergem. Samas ei tähenda selline usk sugugi kiriku õpetusega nõustumist.

Nii suur hulk „tundmatusse jumalasse uskujaid" annab kirikutele võimaluse kasutada Pühakirjast tuttavat apostel Pauluse leidlikku misjonistrateegiat, mille käigus ta Ateenas kuulutas: „… ma näen, et te olete haruldaselt jumalakartlikud, sest kui ma läksin läbi linna ja teie pühamuid silmitsesin, leidsin ka sellise altari, millele on kirjutatud: „Tundmatule Jumalale." Keda teie nüüd kui tundmatut teenite, teda kuulutan mina teile" (Ap17:22, 23).

Kui isikulisesse Jumalasse uskumine on eestimaalaste seas üsna tagasihoidlik, siis üllatavalt palju oli EUU 2010 tulemuste põhjal neid, kes usuvad, et on olemas inglid, kes aitavad ja kaitsevad meid. Selle väitega oli nõus 48% vastanutest.[42] Kaitseinglitesse usuvad rohkem naised kui mehed. Naistest oli väitega „Usun, et on olemas inglid, kes hoiavad ja kaitsevad meid" nõus 56%, meestest aga 39%. Seega usutakse pigem kaitseinglitesse kui isikulisesse Jumalasse.

[41] EUU 2010, küsimus K23G: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. G. On olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat."

[42] EUU 2010, küsimus K23X: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. X. On olemas inglid, kes aitavad ja kaitsevad meid."

3.3. Usk ülestõusmisse

Kiriku õpetuse keskmes seisab usk ülestõusmisse ja seejärel ootavasse igavesse ellu või igavesse hukatusse. Ankeedis küsiti kahe küsimusega suhtumist sellesse valdkonda. Esimene neist oli, kas inimene usub, et on olemas paradiis, ja teine, kas inimene usub, et on olemas põrgu.[43] Vastused neile küsimustele olid üsna sarnased. Paradiisi olemasolu uskus 24% vastanutest ja põrgu olemasolu 23%. Paradiisi olemasolusse ei uskunud 53% vastanutest ja põrgusse olemasolusse 65%. Ülejäänutel oli küsimusele raske vastust anda. Naised uskusid märgatavalt rohkem paradiisi olemasolusse kui mehed. Väitega oli nõus 30% naistest ja 19% meestest.

Kuna tegu on kiriku õpetuse seisukohalt väga olulise teemaga, siis tuleb paradiisi uskumist vaadata kirikusse kuulumise lõikes. Võrdlusest selgub et vaid veidi üle poole kogudusse kuuluvatest inimestest on nõus väitega, et ta usub paradiisi. Samas usub paradiisi olemasolusse 19% nendest, kes kogudusse ei kuulu.

Usk surmajärgsesse ellu on üks kristliku kiriku põhitalasid. Selle usu omandamine annab inimestele eluteel tuge ja lootust. Nagu eespool öeldud, saab kirik selles küsimuses inimesi kõnetada matusetalitustel peetud kasuaalkõnede[44] kaudu. Ilmselt võiks olla ees ootav igavene elu leinajatele lohutuseks ja toeks, aga samas ka võimaluseks kiriku õpetusest teadmiste saamiseks. Siin tasub tõsiselt analüüsida, miks see sõnum ei ole jõudnud inimesteni sellest hoolimata, et suur hulk matuseid on tänase päevani kiriklikud. Miks ei ole kasuaalkõnede kaudu tehtud misjon vilja kandnud? Siit tõusetub küsimus: milline on kiriku matusetalitusel kuulutatav sõnum ja kas seal tuuakse esile antud talituse kõige olulisemad seisukohad inimesele arusaadavas vormis?

Vähesel määral oldi nõus väitega, et „Inimese tegudel on mõju tema surmajärgsele saatusele",[45] mis tegelikult on samuti üks keskseid kristlikke õpetusi. Selle väitega oli nõus 34% vastanutest ja ei olnud nõus 51%. Kogudusse kuuluvad inimesed peavad küll tõenäolisemaks seost inimese tegude ja tema surmajärgse saatuse vahel, kuid samas ei ole koguni 29% koguduseliikmetest sellega nõus, mis näitab kogudustesse kuuluvate inimeste eemaldumist kiriku õpetusest. Vanus ei mänginud selle küsimuse vastustes suurt rolli.

Seega tuleb tõdeda, et eestimaalane on kiriku õpetusest eemaldunud ja ka suur osa koguduse liikmetest ei püsi kiriku õpetuse alusel. Kiriku jaoks saab see tähendada vaid üht – õpetustöö taseme parandamist ja inimestele usuliste põhiõpetuste kvaliteetsemat selgitamist.

---

[43] EUU 2010, küsimused K23I ja K23J: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. I. Usun, et on olemas paradiis (taevas); J. Usun, et on olemas põrgu."

[44] Vaimulikel talitlustel peetud kõned.

[45] EUU 2010, küsimus K23T.

4. Eestimaalase usuline praktika

Kirikute seisukohalt võttes on väga oluline religioosne praktika, mis väljendub ennekõike jumalateenistustel osalemises ja palvetamises. Siin tasub pöörata tähelepanu inimeste kogemustele jumalateenistusest ja palvest ning analüüsida, mil määral võivad kogudused oma praktikat muuta, et vastata inimeste vajadustele ja samal ajal järgida oma koguduslikku teoloogilist traditsiooni.

4.1. Jumalateenistusel osalemine

Jumalateenistustel osalevad küsitlusele vastanud üsna harva: igal nädalal võtab teenistusest osa 3% vastanutest, kord-paar kuus samuti 3%, kolm-neli korda aastas 7%, üks-kaks korda aastas 28% ja üldse mitte 57%, ülejäänud ei osanud küsimusele vastata.[46] Kiriku liikmetest vastajad käivad enesestmõistetavalt tunduvalt rohkem jumalateenistustel kui kirikusse mittekuulujad: kord-paar kuus või iga nädal osaleb koguduseliikmetest jumalateenistusel 32%, samas 12% ei osale üldse ja 33% teeb seda vaid kord-paar aastas. Teisalt osaleb jumalateenistustel kord-paar kuus või igal nädalal 1% inimestest, kes ei kuulu kogudusse, mis näitab, et kirikus on alati ka kogudusse mittekuulujaid; see annab kogudusele võimaluse kuulutada oma sõnumit neile, kes pole veel kiriku liikmed.

Tabelist 5 selgub, et jumalateenistusel osalemise aktiivsus sõltub ka sellest, millisesse konfessiooni inimene kuulub. Ootuspäraselt võtavad vabakogudustelike liikumiste liikmed jumalateenistustest osa rohkem kui suuremate kirikute liikmed. Kõige suurema, luterliku kiriku liikmed võtavad jumalateenistustest osa kõige vähem, kuid ka seal osaleb kord-paar kuus või igal nädalal jumalateenistusel 14% selle kiriku liikmetest, mis pole rahvakiriku kohta sugugi halb tulemus. Õigeusu kiriku liikmete aktiivsemat kirikuskäimist mõjutab ilmselt kultuuritaust, aga ka kiriku jumalateenistuselu rõhutamine: õigeusklikest osaleb igal nädalal või kord-paar kuus jumalateenistusel 36%.

	Üldse mitte	1–2 korda aastas	3–4 korda aastas	Kord-paar kuus	Iga nädal
Vabakogudus		6%	6%	19%	69%
Muu	15%	8%	15%	8%	54%
Katoliku	25%	13%	25%	13%	25%
Õigeusu	9%	28%	26%	25%	11%
Luteri	14%	50%	22%	8%	6%
Kokku	12%	33%	22%	15%	18%

Tabel 5
„Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?" Vastasid need, kes kuuluvad kogudusse; võrdlus konfessioonide lõikes; sorteeritud kahanevalt veeru „Iga nädal" järgi. Tabelis võib esineda kogusummas viga (±1%), mis on tingitud ümardamisest.

[46] EUU 2010, küsimus K35: „Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?"

Suurematel kirikutel tuleks püüda tõsta jumalateenistustel osalemise aktiivsust. See on võimalik korraldades rohkem erinevatele sihtrühmadele mõeldud jumalateenistusi ja kutsudes neid personaalselt kohale. Samuti võib mõelda erinevate jumalateenistuste algusaegade peale, sest pühapäeva hommikul kell 10.00 algav jumalateenistus võib paljude jaoks olla liialt varajane. Ka võiks olla rahvale oluliste tähtpäevade puhul kirikus erinevaid palvusi ja kontserte. Ning loomulikult võib korraldada ka erijumalateenistusi, nagu näiteks toomamissa ja palvus Taizé lauludega. Lisaks jumalateenistustele võiks korraldada ka kontsertjumalateenistusi, mis pakuksid kohalikele elanikele kultuurielamusi.

Jumalateenistustest osavõttu võib võrrelda ka vastaja vanusega. Uurimuse tulemusi analüüsides selgub, et mida nooremad on vastajad, seda vähem nad ka jumalateenistusest osa võtavad. Noorimas vastajate rühmas ei osalenud üldse jumalateenistustel 80% vastajatest, vanima vanuserühma puhul oli see protsent aga 40. Teisalt ei osalenud ükski 15–20-aastane igal nädalal jumalateenistusel, sellal kui seda tegi 5% vanimast vanuserühmast. See sunnib kirikuid küsima: miks noorte osavõtt jumalateenistustest on nii väike? Kogudused võiksid mõelda, millised jumalateenistusvormid kõnetaksid enim noori ja kuidas kutsuda noori jumalateenistustele. Internet pakub selleks ilmselt ühe parima võimaluse. Koguduse noortele orienteeritud jumalateenistuste kohta võiks infot levitata nii Facebookis kui postiloendite kaudu. Noorimate vanuserühmadega tehtavast tööst sõltub kiriku tulevik, sest elu paratamatus on, et praegune vanim vanuserühm sureb lähemate aastate jooksul ning siit tõuseb kirikute jaoks väga tähtis küsimus: kas uued samasse vanuserühma kuuluvad inimesed hakkavad jumalateenistustel käima, kui neil puudub varasem kogemus jumalateenistuselust? Kiriku ülesanne on viia edasi sõnum, muu jääb Jumala Püha Vaimu hooleks.

4.2. Jumalateenistuskogemused

Kui inimene tuleb jumalateenistusele, siis on oluline, milliseid kogemusi ta sealt saab. Selleks paluti inimestel hinnata erinevaid väiteid jumalateenistuse kohta.[47] Järgnevalt vaatlen neid hinnanguid ja pööran sealjuures tähelepanu ka sellele, kas inimene kuulub mõnda kogudusse või mitte. Kõigile selle valdkonna küsimustele sai anda hinnangu seitsmeastmelisel skaalal ja võimalik oli valida ka vastusevariant „raske öelda". Kuna tegemist on hinnanguga, siis liidan kolm skaala esimese osa väärtust (1–3) ja samuti kolm teise osa väärtust (5–7) kokku. Keskmised vastused (4) on „neutraalsed" ja neid ma esile ei too, nagu ka „raske öelda" vastuste protsenti.

Esiteks küsiti, kuidas inimesed kogevad jumalateenistust, kas see on nende jaoks julgustav või hirmutav.[48] Kogudusse kuuluvatest vastajatest koges juma-

[47] Antud küsimuse tulemusteks vt ka käesolevas kogumikus Joonis 5 lk 155 ja Joonis 6 lk 156.

[48] EUU 2010, küsimus K39 A–G: „Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab? Sellel kaardil on toodud vastandsõnade paarid ja Teie palun öelge, kumb sõna Teie tunnet paremini kirjeldab."

lateenistust julgustavana 73% ja hirmutavana 3%. Kogudusse mittekuuluvatest vastajatest olid need väärtused vastavalt 26% ja 21%. Seega saavad koguduse liikmed jumalateenistuselt julgustust, aga tervelt viiendikule kogudusse mittekuuluvaile tundub jumalateenistus hirmutav. Ilmselt on viimaste puhul tegu jumalateenistuse korra ja kiriku kommete mittetundmisega. Samuti on võimalik, et kirikus edastatav sõnum ei ole adekvaatselt mõistetud ja/või ei jõua vastajani, tekitades seepärast hirmu. Kogudusel tuleks tähele panna, et kirikuvõõrad inimesed tunneksid end seal paremini ja kodusemalt. Tasub vaeva näha jumalateenistuse korra selgitamisega, et seal orienteerumist lihtsamaks teha.

Teiseks küsiti, kas jumalateenistus on rahustav või ärritav. Kirikusse kuuluvatest inimestest koges jumalateenistust rahustavana 78% ja ärritavana 4%. Kogudusse mittekuulujatest olid need väärtused vastavalt 37% ja 18%. Seega, jumalateenistus on osalejaile pigem rahustav kui ärritav.

Kolmandaks küsiti, kas jumalateenistus on pigem põnev või igav. Kirikusse kuuluvatest vastajatest koges jumalateenistust põnevana 44% ja igavana 15%. Kogudusse mittekuuluvatest vastajatest olid need väärtused vastavalt 13% ja 37%. Siin on tegu juba kriitilise olukorraga – koguni 15% koguduste liikmetest peab jumalateenistust igavaks, rääkimata 37% kirikusse mittekuulujatest. Kogudused võiksid mõelda, kuidas jumalateenistus saaks inimesi enam kõnetada ja puudutada. Eriti puudutab kõnetavuse teema jutlust kui paljude arvates üht jumalateenistuse keset. Jutlus peab haakuma kuulaja eluga ja samas edastama Jumala Sõna, mis saab muuta inimeste elu.

Järgnevalt paluti hinnangut skaalal inspireeriv-innustav või tavaline. Selles skaalas kogesid jumalateenistust inspireerivana-innustavana 49% kogudusse kuulujatest ja tavalisena 22%. (Kogudusse mittekuulujad vastavalt 15% ja 36%.) Siingi tasub kirikutel mõelda, kuidas tõsta jumalateenistuse poolt pakutavat inspiratsiooni-innustamist. Teisalt ei pruugi tavaline jumalateenistus sugugi tähendada halba, sest selle sõnaga võib liituda inimesele ka turvatunne.

Seejärel paluti vastajatel hinnata jumalateenistusi skaalal masendav-rõõmustav. Kogudusse kuuluvatest vastajatest pidas 55% jumalateenistust rõõmustavaks ja 10% masendavaks. (Kogudusse mittekuulujatest vastavalt 20% ja 25%.) Ilmselt liitub jumalateenistusega mõlemasse suunda orienteeritud tundeid. Satutakse ju kirikusse ka leinas ja kurbuses ning ilmselt liituvad muidu kirikus mitte käivate inimeste tunded just selliste kogemustega.

Järgnevalt paluti hinnata jumalateenistusega liituvaid kogemusi skaalal lohutav-kurvastav. Kogudusse kuuluvatest inimestest pidas jumalateenistust 73% lohutavaks ja 8% kurvastavaks. (Kogudusse mittekuulujatest vastavalt 32% ja 18%.) Seega leitakse kirikust pigem lohutust ja see on positiivne tunne. Ilmselt satuvad kogudusse mittekuuluvad inimesed kirikusse eeskätt leinatunnetega seoses, ja selles pole midagi halba, kui inimesel on koht, kus ta saab ka oma kurbust välja elada.

4.3. Isiklik usuelu

Lisaks jumalateenistustele on väga olulisel kohal ka inimeste isiklik palveelu. Küsimusele „Kui tihti Te palvetate lisaks jumalateenistusele”[49] vastas 6%, et iga päev, 6% kord nädalas, 9% kord-paar aastas, 7% veelgi harvem ja 70% üldse mitte ning ülejäänutel oli raske vastust anda. Siin olid märkimisväärsed erinevused kogudusse kuuluvate vastajate ja kogudusse mittekuulujate vahel. Kogudusse kuulujad palvetavad ootuspäraselt tunduvalt rohkem kui kogudusse mittekuulujad: näiteks palvetab 30% koguduse liikmetest iga päev, samas kui 27% ei tee seda üldse. Kogudusse mittekuuluvatest inimestest palvetab 2% iga päev ja 4% kord nädalas, mis näitab ka kogudusse mittekuuluvate inimeste üsna suurt usu praktiseerimist. Taas on siin kirikutel võimalus integreerida need inimesed, kes palvetavad sageli, aga ei kuulu kogudusse, koguduse palverühmadega. Sageli võib inimesele olla palvetamine individuaalne tegevus, kuid kogudused võiksid inimestele selgitada ka ühise palvetamise kasu ja jõudu. Palvetemaatikas on võimalik rõhutada koguduse jumalateenistusel loetavaid eestpalveid kui inimese elu probleemidele lahenduse toojaid.

Uuringust selgub, et noorem põlvkond palvetab oluliselt vähem kui vanem: igapäevaselt palvetas 1% 15–20-aastastest ja 12% 61–74-aastastest. Selline kasin noorte palveelu võiks panna kirikuid rohkem mõtlema noorte usulisele kasvatamisele. Samuti võib õpetustöös selgitada vanematele koguduseliikmetele, et nad õpetaks oma lapsi ja lapselapsi palvetama, sest see võib elu kõige raskemates olukordades anda olulisel määral tuge ja tuua lahenduse.

Vaadates eestimaalase jumalateenistuspraktikat, võib tõdeda, et jumalateenistustel osalemine on üsna harv. Samas olid jumalateenistuselt saadud kogemused pigem positiivset laadi. Kirikusse mittekuuluvad inimesed kogevad jumalateenistust kirikusse kuuluvate inimestega võrreldes negatiivsemana. Siin on kogudustel oluline mõelda, mida annaks ära teha ka kirikuvõõrastele inimestele positiivsemate jumalateenistuskogemuste pakkumiseks.

5. Kokkuvõte

Kokkuvõttena peab tõdema, et kuigi Eestis on nii usu roll inimeste elus kui ka kogudusse kuulumine kahanenud, on kirikutel rahva silmis oluline roll kultuuriväärtuste kandjana. Koguduste osalemist ühiskondlikult oluliste pühade tähistamisel peetakse oluliseks. Nõukogude periood on jätnud oma jälje ja religioosne sotsialisatsioon on enamikus peredes katkenud, mistõttu nooremad põlvkonnad on kirikust eemaldunud. Kirik võib mõelda nendele orienteeritud tööle, milleks on palju võimalusi, näiteks kristliku kultuuri tutvustamise teel, vaimuliku isikliku suhtluse kaudu ja loomulikult nüüdisaegset meediat kasutades.

Religioosse sotsialisatsiooni katkemine väljendub selles, et ka kristlased ei

[49] EUU 2010, küsimus K34.

oma ülevaadet kesksetest kirikute õpetustest, nagu seda on isikulise Jumala olemasolu ja usk igavesse ellu. Siin on kirikul võimalus talituste kaudu kõnetada inimesi paremini. Samuti ollakse võõrandunud Pühakirja lugemisest ning ei jälgita kristlikku meediat. Teisalt leitakse, et sekulaarne meedia kajastab kirikuga seonduvat objektiivselt ja piisavalt.

Positiivne on selle märkimine, et jumalateenistuskogemused on eestimaalasel üldjuhul head, mis annab võimaluse jumalateenistuste ja talituste kaudu inimesi kõnetada. Samas tuleb alati mõelda, kuidas jumalateenistused oleksid huvitavamad.

Eesti inimene on usuküsimustes nõukogude aja poolt mõjutatud, kuid siiski avatud kiriku tööle, mis annab kogudustele võimaluse viia oma sõnum inimesteni ja täita nii Kristuse misjonikäsku. Selleks tuleb vaid leida tee, mis vastaks inimeste valmidusele.

11 EESTIMAALASE KUVAND RISTIUSUST, KIRIKUST JA KRISTLASTEST

Kaido Soom

Artikli eesmärgiks on analüüsida eestimaalaste kuvandit ristiusust, kirikust ja kristlastest praktilise teoloogi vaatenurgast lähtudes. Otsin ennekõike vastust küsimusele, kuidas saavad kirikud ja kogudused religioonisotsioloogilise uuringu „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010)[1] tulemuste analüüsi käigus esile toodud teadmisi oma praktilises töös kasutada. Selle küsimuse lahendamisega tegelebki praktiline teoloogia, mis püüab omalt poolt luua silda teoloogia ja inimese vahele. Silla rajamisel tuleb ühelt poolt arvestada teoloogiaga, sest astudes ära selgepiiriliselt teoloogiliselt aluselt, kaotab kirik mõtte, muutudes tavaliseks inimesi siduvaks organisatsiooniks. Teiselt poolt tuleb arvestada ka inimesega, sest kirik on siin maailmas just selleks, et juhtida inimest teele, mis viib usu kaudu ellu.

Artiklis analüüsin inimeste seisukohti usulistes küsimustes, mõeldes, kuidas kirikud saaksid inimeste arvamusi, uskumusi ja ootusi oma töös arvesse võtta. Artikli püüdluseks ongi teatud dialoogi tekitamine kiriku ja inimeste vahel ning arutelu, kuidas saaks kirik tulemuslikumalt kõnetada tänapäeva inimest. Ainuüksi mõtlemine inimeste ootustele viib meid sammu lähemale tegutsemisele, mis võib suunata kirikute elu Eestis edasi. Selleks analüüsingi artiklis Eesti inimeste religioossust, nende teadmisi kiriku olemusest ja õpetusest ning nende ootusi koguduste tegevusele.[2]

1. Kuivõrd oluline on usk Eesti inimestele

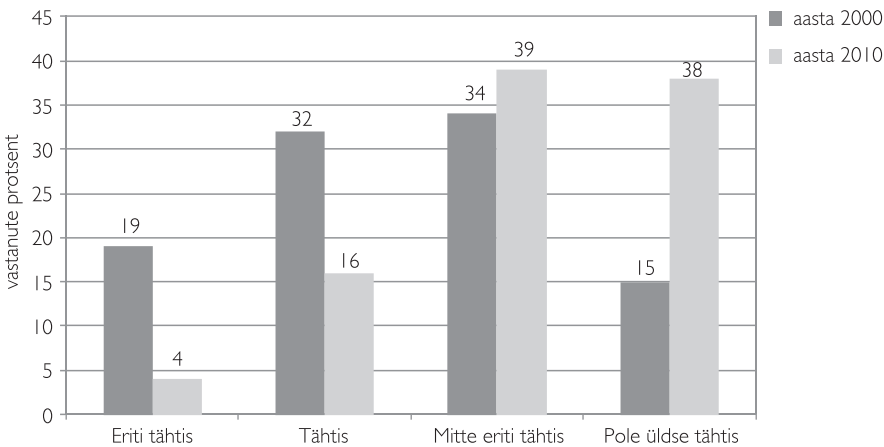
Sotsioloogilise uuringu „Elust, usust ja usuelust" erinevate etappide põhjal on võimalik analüüsida nii inimeste üldist religioossust kui ka seotust kogudustega. Esmalt vaatlen usu tähtsuse muutust möödunud kümne aasta jooksul ja seejärel kogudusliku kuuluvuse dünaamikat sama perioodi vältel. Vaadeldavad küsitlused on tehtud erineva metoodikaga: „Elust, usust ja usuelust 2000" (EUU 2000)[3] käigus küsitleti inimesi kirja teel ja EUU 2010 toimus otseintervjuu

[1] „Elust, usust ja usuelust 2010" (EUU 2010). Valim 1009 inimest; ankeedi koostas Eesti Kirikute Nõukogu ja uuringu viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll.

[2] Eesti elanikkonna ootustest kirikule vt käesolevas kogumikus Liina Kilemiti ja Anu Renteli artiklit „Eestimaalaste ootused kirikule".

[3] „Elust, usust ja usuelust 2000" (EUU 2000). Valim 1092 inimest; ankeedi koostas ja uuringu viis postiküsitlusena läbi Eesti Kirikute Nõukogu.

vormis. Metoodika erinevus annab põhjust oletada, et 2000. aastal vastasid küsitlusele rohkem need inimesed, kelle jaoks oli usk olulisema tähendusega.[4] Samas teiste, metoodiliselt sarnasemate varasemate küsitlustega võrdlemise teeb keeruliseks asjaolu, et seal küsitakse religiooni, mitte aga usu rolli kohta inimese elus.[5] Sõnadel „religioon" ja „usk" on eesti keeles erinev tähendus. Religioon tähendab palju laiemat valdkonda kui usk, mis on tunduvalt isiklikum. Kuid metoodiline erinevus vaevalt seletab usu rolli nii suurt vähenemist, nagu see tuleb esile Joonisel 1.

Joonis 1
Usu tähtsus inimese elus uuringute EUU 2000[6] ja EUU 2010[7] alusel; protsent vastanutest.

Kui võrrelda 2000. ja 2010. aasta küsitluse tulemusi omavahel, siis selgub, et usu tähtsus inimeste elus on viimase kümne aasta jooksul olulisel määral vähenenud. Selleks on ilmselt mitmeid põhjuseid.

Nendest esimeseks pean religioosse sotsialisatsiooni katkemist. Religioosne sotsialisatsioon tähendab usu siirdumist lapsele tema vanemate usulise kasvatuse kaudu. Kui mõelda Nõukogude Liidu aastatele, siis oli religioosse kasvatuse andmine raskendatud. Aastal 2000 elas veel see põlvkond inimesi,

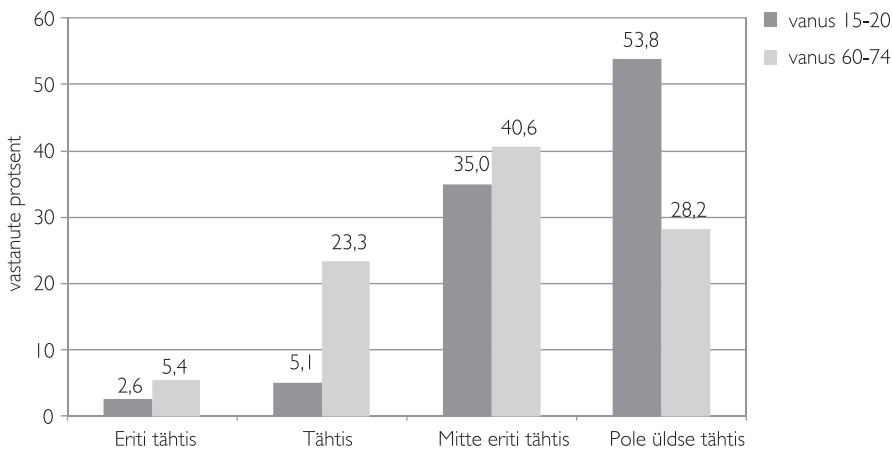
[4] Erinevate meetoditega läbi viidud uuringute võrdlemise problemaatika kohta vt käesolevas kogumikus Liina Kilemiti sissejuhatavat artiklit „Sotsioloogilised uuringud Eesti Kirikute Nõukogus 1995–2010".

[5] Religiooni tähtsuse kohta eestimaalaste elus möödunud kahekümne aasta jooksul vt käesolevas kogumikus Andrus Saare artiklit „Eestimaalane ja tema usk sotsioloogi pilgu läbi". Usu osakaalu sama perioodi vältel käsitlevad ka Raigo Liiman ja Tarmo Tuisk artiklis „Eestimaalaste hoiakute muutused usu- ja moraaliküsimustes 1990–2010".

[6] EUU 2000, küsimus K16: „Järgnevalt loetleme rea eluvaldkondi. Märkige igaühe suhtes, kui tähtsaks neid enda jaoks peate. [...] F. Usk".

[7] EUU 2010, küsimus K1F: „Alustuseks loen Teile ette rea eluvaldkondi. Palun öelge igaühe kohta, kuivõrd tähtis see Teie jaoks on? [...] F. Usk".

kes oli saanud usulist kasvatust Eesti Vabariigi või Saksa okupatsiooni ajal. Kümne aasta jooksul on neist aga suur osa surnud ja seega on vähenenud usulist kasvatust saanud inimeste hulk, mis kahtlemata väljendub ka religioossuse vähenemises. Kui võrrelda usu tähtsust inimese elus vastaja vanusega, siis on näha, et religioosse sotsialisatsiooni katkemise trend jätkub. Joonisest 2 selgub, et aastal 2010 on noorimale põlvkonnale usk tunduvalt vähem tähtis kui vanimale.[8]

Joonis 2
„[...] Palun öelge [...], kuivõrd tähtis see Teie jaoks on? [...] F. Usk"[9]; võrdlus vanuse lõikes; protsent erarühmast.

On loomulik, et vanemad inimesed peavad usku olulisemaks kui noored, sest usu kaudu leiab inimene vastuseid eksistentsiaalsetele küsimustele. Kuid kas see erinevus peab ikka nii suur olema? Kirikute väljakutseks võiks olla selle trendi murdmine ja noorematele põlvkondadele suurema tähelepanu pööramine.

Ent kui neid kahte uuringut omavahel võrrelda, siis selgub, et usu tähtsuse vähenemise põhjusteks ei saa olla ainult vanema põlvkonna seas toimunud muutused – muutused on toimunud negatiivses suunas kõigis vanuserühmades. Selliseid arenguid võib seletada ühiskonnas toimuvate muutusprotsessidega. Kui kümne aasta eest oli rahval veel üsna hästi meeles usu roll Eesti taasiseseisvumisel, siis ilmselt on aeg teinud oma töö ja suhtumine religioossusse on muutunud negatiivsemaks. Samuti on aeg kaasa toonud uued väärtushinnangud. Nii tõdeb Jaanika Hämmal, analüüsides Eesti inimarengu 2006. aasta aruannet:

[8] Noorte eestimaalaste usklikkuse kohta vt käesolevas kogumikus Olga Schihalejevi artiklit „Noorte eestimaalaste ja eurooplaste hoiakud religiooni suhtes".
[9] EUU 2010, küsimus K1F.

„Sotsiaalse osalusega seotud väärtused on viimasel kümnendil jäänud materiaalsetele selgelt alla. Kui kõrvutada hoolivuse, heategevuse ja osalusega seotud väärtusi materiaalseid väärtusi esindava väärtustrendiga (raha), siis pehmeid väärtusi peab elus oluliseks ligi kaks korda vähem inimesi. Majandusliku heaolu kasvust ning positiivsetest tulevikuootustest hoolimata on enamik Eesti elanikest endiselt väga pragmaatilis-materialistlikult orienteeritud."[10] Ilmselt on majandussurutis muutnud inimeste suhtumist, kuid nagu EUU 2010 uuringust nähtub, pole see toonud inimesi kirikusse. Siin võib küsida: kui palju on suutnud kirikud tegelda inimese kui tervikuga? Kas kiriku sõnum on „pehmeid" väärtusi käsitlev või puudutab usk ka inimesele olulisemat materiaalset poolt?

Siiski peab 2010. aastal usku eriti tähtsaks või tähtsaks 20,5% vastanutest, mis on hea tulemus, sest tegu on ju viiendikuga Eesti elanikkonnast.

Kuid kirikute jaoks on ilmselt olulisem kirikusse kuulujate hulk. See protsent on EUU 2010 kohaselt aga vaid 16,4%.[11] Seega ei kuulu kõik usku tähtsaks pidajad veel ühessegi kogudusse. Kogudusse kuulumise puhul on näha veelgi suurem langus võrreldes 2000. aasta rahvaloenduse statistikaga,[12] sest siis kuulus kogudusse veel 32% vastanutest.[13] Seega võib antud uuringutele tuginedes väita, et kümne aastaga on kogudused kaotanud pooled liikmetest. Seda väidet toetab ka asjaolu, et Eesti suurima kiriku, Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku liikmesannetajate hulk on langenud kümne aastaga 23 protsenti: 1999. aasta 48 548 liikmelt 2009. aasta 37 257-le.[14] Liikmesannetajate hulga langus on küll väiksem kui koguduse liikmete hulga langus EUU uuringute ja rahvaloenduse põhjal, kuid küsimus pole siiski languse suuruses, vaid pigemini selles, kuidas langustrendi tulevikus murda. Üle 60-aastastest kuulub kogudustesse 22,3% ja 15–20-aastastest vaid 4,5%.[15] Kirikute tulevik sõltub paljuski sellest, millist tööd suudetakse teha noorema põlvkonnaga, samuti sellest, kuidas suudetakse viia sõnum Nõukogude okupatsiooni ajal kirikust võõrandunud põlvkonnani.

Et inimesed liituksid kogudustega, peaks arvestama nende eluga ja oskama õigel viisil reageerida inimeste ootustele. See tähendab, et tuleb vastata inimeste vajadustele ja arvestada nende usulise maailmapildiga, jäädes samas kindlaks kiriku teoloogilisele alusele. Selleks on vaja esmalt teada, milline on tänapäeva eestimaalase kuvand kirikust ja kristlusest, mida käsitlen järgnevalt.

[10] „Eesti Inimarengu Aruanne 2006", Tallinn: Ühiskondliku Leppe Sihtasutus, 2007.
[11] EUU 2010, küsimus K25: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse või usuliikumisse?".
[12] Suhtumine religiooni ja usku vastusevariandid 2000. aasta rahvaloenduses olid: kindlat usku tunnistav; usu suhtes ükskõikne; ateist; ei oska vastata; suhtumine religiooni teadmata.
[13] Statistikaameti koduleht, 2000. aasta rahvaloenduse andmed: http://pub.stat.ee/px-web.2001 – vaadatud 12.01.2011.
[14] Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi arhiiv, EELK peapiiskopi aruanded aastasest 1999 ja 2009.
[15] EUU 2010, küsimus K25.

2. Kirik eestimaalase silmade läbi

Et analüüsida kirikut eestimaalase silmade läbi, toon ära kõigi EUU 2010 küsitlusele vastanute seisukohti, kuid teen ka täiendavaid analüüse, selgitades, mil viisil kogudusse või usulisse liikumisse kuuluvate inimeste vastused erinevad kogudusse mittekuulujate omadest. Sellist analüüsi on vaja, et kirikud ja kogudused oskaksid paremini vastata nii kogudustesse kuuluvate kui ka kogudustesse mittekuuluvate inimeste vajadustele. Võrdlen ka erinevate usuliste liikumiste liikmete vastuseid küsimustele.

2.1. Usuliste liikumiste tuntus

Esiteks tuleb vaadelda, milliseid kirikuid Eestis elav inimene teab. Kui mõelda ajaloole, siis on kiriku püüdlus olnud alati ühiskonnas esil olla. Just sel eesmärgil on ehitatud kirikutele tornid, et inimene, kes läheneb eemalt linnale, teaks, et tegu on kristliku linnaga. Kirikukell tuletab inimestele igapäevaelus meelde kiriku olemasolu ja vajadust pöörduda Jumala poole. Tänapäeva maailmas, kus kirikutorn võib jääda muude hoonete varju ja kirikukell ei kosta linnamelus kõikjale, on kirikul raskem ühiskonnas välja paista. Ka ei tee inimesed sageli vahet erinevatel usulistel liikumistel. Ometi peaks kirik olema ühiskonnas esil. Kuidas see on õnnestunud?

Selle väljaselgitamiseks küsiti inimestelt, milliseid kirikuid nad teavad ja saadud tulemused märgiti ära. Selles küsimuses ei antud vastajatele vastusevariante, vaid respondendid pidid erinevaid konfessioone ise ütlema. Enim teati luterlikku kirikut (81% vastajatest), seejärel katoliiklasi (67%) ja õigeusklikke (61%). Mõlemat, nii adventiste kui baptiste mainis 11% vastajatest, metodiste teadis 10% ja nelipühilasi 9% vastajatest.[16] Niisiis võib näha, et küsimustikule vastajatel on olemas mingid teadmised erinevatest konfessioonidest. Samas pole ühegi usulise liikumise puhul põhjust piisavalt rahul olla ühiskondliku tuntusega. Kõigil, eriti väiksematel liikumistel, tasub näha vaeva enda tutvustamisega inimestele, sest tuntus lisab võimalusi, et inimesed oma eluteel vastavasse kirikusse tulevad ja sealt oma elule mõtte ja sisu leiavad. Seega võib oletada, et üldiselt tuntud kirikutesse kuulub ka rohkem vastajaid. Kas see aga nii on, näitab järgnev analüüs.

2.2. Erinevatesse konfessioonidesse kuulumine

EUU 2010 ankeedis oli küsimus, milles paluti inimesel, kes kuulub mingisse usulisse liikumisse, nimetada see liikumine. Lisaks vastanute konfessionaalsele jaotusele annab see tulevases analüüsis võimaluse hinnata, milline oli erinevate konfessioonide liikmete suhtumine erinevatesse küsimustesse. Vastajate jagunemist erinevate koguduste vahel kirjeldab Tabel 1.

[16] EUU 2010, küsimus K50: „Palun öelge, milliseid erinevaid kristlikke uske (konfessioone, kirikuid) Te teate?".

	Vastanuid	Protsent kõigist vastanutest	Protsent kogudusse kuulujatest
Luteri	73	7,2	44,2
Õigeusu	53	5,3	32,1
Baptisti	9	0,9	5,5
Katoliku	9	0,9	5,5
Muu	8	0,8	4,8
Adventisti	3	0,3	1,8
Jehoova tunnistajate	3	0,3	1,8
Nelipühi	3	0,3	1,8
Islami/ muhameedlikku	1	0,1	0,6
Metodisti	1	0,1	0,6
Keeldus vastamast	1	0,1	0,6
Ei tea/raske öelda	1	0,1	0,6
Kokku usulistesse liikumistesse kuulujaid	165	16,4	100,0
Usulistesse liikumistesse mittekuulujad	844	83,6	
Kõik kokku	1009	100,0	

Tabel 1
„Millisesse [kogudusse või usuliikumisse Te kuulute]?"[17] Sorteeritud veeru „Protsent kogudusse kuulujatest" järgi.

Tabelist nähtub, et 16% vastajatest kuulub kirikusse või kogudusse. Suurim kirikutest on luterlik kirik, millesse kuulub käesoleva küsitluse põhjal 7% eestimaalastest ja 44% Eesti kristlastest, teisele kohale jääb õigeusu kirik, millesse kuulub 5% eestimaalastest ja 32% kristlastest.[18] Aastal 2000 toimunud rahvaloenduse andmeil oli Eesti 15-aastasest ja vanemast 1 121 582 elanikust kindlat usku tunnistavaid 327 832, ehk siis 29% ja luterlikku kirikusse kuulus 14% elanikest ning õigeusu kirikusse 13%.[19] Seega on toimunud märgatav usklikkuse vähenemine ja seda eeskätt kahe suurima kiriku liikmeskonnas. Kiriku liikmeskond on aga kiriku jaoks väga oluline. Just liikmeskonna kaudu täidab kirik oma rolli ühiskonnas. Liikmeskonna kaoga kaasneb ka kiriku hääle võimalik vähenemine ühiskonnas ja kristliku positsiooni nõrgenemine. Siin võib mõelda, millest selline vähenemine on tingitud? Ons põhjus kirikuga tugevamini seotud vanema põlvkonna suremises? Või üleüldises postmodernistlikus institutsioonide umbusaldamises? Või ei suuda kirik oma õpetusega

[17] EUU 2010, küsimus K26.
[18] Õigeusklikest kuulus Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikusse 7 vastajat; Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikusse 42 vastajat ja 4 vastajat ei osanud ennast selles valikus määratleda.
[19] Statistikaameti koduleht, 2000. aasta rahvaloenduse andmed: http://pub.stat.ee/px-web.2001 – vaadatud 12.01.2011.

tänapäeva inimest kõnetada? Tegu on kiriku jaoks oluliste küsimustega, millele võiks rohkem tähelepanu pöörata.

Mittekristlikest usuliikumistest oli vastajate seas 1 islamiusuline ja 3 jehoovatunnistajat. Tegu on väga väikese osaga vastanutest (kokku kuulus erinevatesse usulistesse liikumistesse 166 inimest) ja seetõttu kasutan järgnevates analüüsides sõnu „koguduse liige", „kiriku liige" ja „usulise liikumise liige" sünonüümidena.

2.3. Kiriku pühade talituste tuntus

Kiriku jaoks on oluline teada ka seda, kuidas inimesed suhtuvad kiriku pühadesse talitustesse (sakramentidesse). Üks mitmetes Lääne-Euroopa kirikutes rakendatavaid praktilise teoloogia mudeleid lähtub sellest, et inimesed tulevad kirikusse oma elu murdekohtades ja saavad siis kogudusest tuge oma eluteele. Selle mudeli rakendumiseks Eestis peaksid inimesed teadma kiriku pühi talitusi, et ende kaudu saada oma elule tuge. Paraku osutab küsitlus, et neid talitusi teatakse vähe. Kirikute pühadest talitustest-toimingutest teati enim armulauda (64% vastajatest), ristimist (62%) ja laulatust (57%). Mingil määral teati ka konfirmatsiooni/leeri (30% vastajatest), meeleparandust/pihti (18%), vaimulikku ametissepühitsemist (11%), haigete salvimist/võidmist (6%).[20] Seega on vastajate teadmised kiriklikest talitustest üsna kesised. Arvestades nende talituste olulisust kirikule, on väga tähtis neid rohkem inimestele selgitada.

Võttes arvesse Eesti ühiskonna keerulisust, kus religiooniõpetus enamuses koolides puudub ja vaid vähesed inimesed on kirikuga seotud, on kirikul raske selgitata pühade talituste olulisust inimesele. Teiselt poolt on iga talitus oma olemuselt misjonaarse iseloomuga ja seal osalevad inimesed võivad kogeda, et kirik annab neile tuge. Seega, Eesti ühiskonnas võiks kiriklike talituste selgitamisel inimestele olla lahendusteeks nende talituste korralik ja heatasemeline läbiviimine. Talituskõned aitavad inimestel mõista nende toimingute tähendust ja liidavad inimesi koguduse usuga. Minu isiklik kogemus kogudusetööst näitab, et kirikliku matusetalituse järel liitub üsna mitu leinajat kirikuga. Järelikult võib kirik talituste kaudu olla inimesi toetav ja misjoneeriv. Samuti annab laulatustalitus kontakti suure hulga kirikuvõõraste noorte inimestega, kellele võib kõnes selgitada kristliku abielu põhimõtteid ja usu poolt elule antavat tuge.

2.4. Eestimaalane mõtleb siiski usule

Väga olulisel kohal kiriku töös on ka see, kui paljud inimesed mõtlevad usule. Osa küsitlusele vastanutest mõtleb üsna palju religioossete teemade üle. Nii väitis vastanutest 7%, et nad mõtlevad religioossetele teemadele pea igal nädalal ja 10% vähemalt korra kuus. Samas 35% vastajatest mõtles religioossetele teemadele vaid mõne korra aastas ja 46% ei mõelnud neile kunagi. Ülejäänutel oli sellele küsimusele raske vastust anda.[21] Kirik võib oma töös seda

[20] EUU 2010, küsimus K51: „Palun öelge, milliseid kristlikke sakramente ehk kristliku kiriku pühasid toiminguid Te teate?". Ka selles küsimuses ei antud vastajatele vastusevariante, vaid respondendid pidid erinevaid konfessioone ise ütlema.

[21] EUU 2010, küsimus 32G: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? G. Mõtelnud religioossete teemade üle".

inimeste huvi ära kasutada korraldades kogudustes erinevatel religioossetel teemadel vestlusõhtuid ja diskussioone. See toob kirikusse inimesi juurde ja lisab koguduse aktiivsust.

EUU 2010 vastanutest ligi kolmandik on huvitatud kiriku sisulisest tööst: nii oli 31% vastanutest nõus[22] väitega, et temale pakuvad huvi kirikuga seotud üritused.[23] Mõeldes, et tegu on kolmandikuga vastanutest, pole see sugugi halb tulemus. Tegu on ju tunduvalt suurema inimeste hulgaga, kui kuulub kirikusse. Mida pakub siis kogudus neile, kes on huvitatud kiriku tööst? Milliseid üritusi neile korraldatakse? Kirik peaks oma üritused hoolega läbi mõtlema, et need võiksid inimesi kõnetada, olla nende jaoks atraktiivsed ja anda vaimset ja hingelist ning miks mitte ka materiaalset tuge. Näiteks diakooniatöö korraldamine koostöös kohaliku omavalitsusega lisab kiriku tuntust ja loob positiivse fooni jumalasõna kuulutamiseks. Samuti on võimalik pakkuda töötutele üritusi, mis ühest küljest aitavad sisustada nende aega ja teisest küljest annaksid neile ehk ka hingelist tuge ja lähendaksid neid kirikule.

Iseenesest mõista pakkusid kirikusse või kogudusse kuuluvatele vastajatele kirikuga seotud üritused rohkem huvi kui kirikusse mittekuuluvatele inimestele. Koguduseliikmetest nõustus väitega „Mulle pakuvad huvi kirikuga seotud üritused [...]" 62% vastajatest. Samas oli ka kirikusse mittekuulujate seas huvi kirikuga seotud ürituste vastu üsna suur – väitega nõustus 25% vastajatest. See tulemus annab kirikutele head eeldused teha misjonitööd kirikusse mittekuuluvate inimeste seas kutsudes neid koguduse üritustele. Teiselt poolt eeldab kirikuga mitteseotud inimeste osalemine koguduse üritustel loomulikult ka seda, et koguduste üritused arvestavad oma taseme, sisu ja keelepruugi poolest väljastpoolt tulnutega, pakkudes välja elulisi teemasid, mis külalistele huvi pakuks. Oluline on siin ka info levitamine kirikukaugetele inimestele, et nad teaksid, milliseid üritusi kogudus korraldab ja mis võiks neile huvi pakkuda. See tähendab kiriku jaoks meediakontseptsiooni loomist, mis tegeleks info vahendamisega kirikuvõõrastele inimestele.

On selge, et jumalateenistuse või palvuse käigus edastatud teated puudutavad vaid truud koguduseliiget ja kui tahta koguduse kooskäimistele kutsuda inimesi väljastpoolt, siis tuleks mõelda muude teavitusvahendite peale, milleks võib olla nii internet ja otsepostitus kui kohalik ajaleht, raadio ja televisioon.

2.5. Oodatakse vestlust kirikuõpetajaga

EUU 2010 tulemused näitasid, et küsitlusele vastanud olid huvitatud kirikuõpetajaga suhtlemisest. Nii soovis kirikuõpetajaga lihtsalt juttu ajada 28% vastanutest.[24] Meenutagem, et EUU 2010 kohaselt kuulub kogudustesse või

[22] Selles küsimuses kasutati viieastmelist skaalat: (1) täiesti nõus, (2) pigem nõus, (3) pigem ei ole nõus, (4) üldse ei ole nõus, (5) raske öelda. Analüüsis liidan nüüd ja edaspidi vastused „täiesti nõus" ja „pigem nõus" ühte ja nimetan selle „nõustumiseks". Samuti talitan ka skaala teise osaga kus liidan vastused „pigem ei ole nõus" ja „üldse ei ole nõus" ning nimetan selle „mittenõustumiseks".

[23] EUU 2010, küsimus K42G: „Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega? G. Mulle pakuvad huvi kirikuga seotud üritused, näiteks heategevusüritused, talgud jne".

[24] EUU 2010, küsimus K42H: „Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega? H. Tunnen vahel soovi mõne kirikuõpetajaga lihtsalt juttu rääkida."

usuliikumistesse vaid 16% küsitlusele vastanutest. Kui nüüd nende osakaal, kes soovivad vahel kirikuõpetajaga vestelda, on oluliselt suurem, siis näitab see huvi kiriku vastu ka väljastpoolt koguduse liikmeskonda. Muidugi mõista on vaimulikuga vestlemisest enim huvitatud kiriku liikmed (60%). Samas on märkimisväärne, et 21% kirikusse mittekuuluvatest inimestest soovis kirikuõpetajaga lihtsalt juttu ajada, mis näitab ka kirikusse mittekuulunud vastanute märkimisväärset huvi kiriku ja selle töötajate vastu. Siin on kirikul selged misjonaarsed võimalused selgitada oma usku kirikuvõõrastele inimestele. Kindlasti näitab see ka kirikuõpetajale esitatavaid kommunikatiivseid ootusi. Vaimulik peaks oskama suhelda inimestega, kes ei kuulu kirikusse – ta peaks olema suuteline minema oma vestluspartneri suhtlustasandile ja mitte eeldama, et vestluspartner tunneb vaimulikele ja kiriku liikmetele omast keelepruuki. Samuti võiksid kirikud rohkem mõelda vaimuliku kodukülastuste suurendamise peale, sest just need pakuvad lihtsat võimalust inimestega suhelda.

2.6. Tahetakse külastada kirikuhoonet

Vastajate kuvand kirikust on pigem avatud kiriku kuvand. Nii soovitakse minna kirikusse ka siis, kui jumalateenistust ei toimu: sellega oli nõus 50% vastajatest.[25] Kogudustesse kuuluvad vastajad soovisid rohkem minna väljaspool jumalateenistust kirikusse (68%), kuid ka kirikusse mittekuulujad olid sellest märkimisväärselt huvitatud (46%). Seega väärib igati tunnustust Eesti Kirikute Nõukogu „Teeliste kirikute" projekt ja kõik muud katsed kiriku uksi võimalikult kaua lahti hoida.

Kui nüüd inimene saab juba kirikusse sisse, siis on oluline, et ta saaks seal rahus oma elu üle järele mõelda, vajaduse korral vastava ettevalmistuse saanud koguduse töötajaga vestelda ning ka hingehoidlikku tuge. Kristlik sakraalarhitektuur ja kirikus olevad kunstiteosed on üks evangeeliumi kuulutamise viise – kuulutustööd tehakse nende selgitamise kaudu. Siin tasub pöörata suurt tähelepanu kirikus viibiva koguduse esindaja ettevalmistusele inimestega suhelda ning tema korrektsele välimusele, sest temast sõltub nii esmamulje kirikust kui ka kiriku tutvustamise kaudu evangeeliumi levitamine. Esmamulje loomisel on ülitähtis ka kirikuhoone eeskujulik korrasolek.

2.7. Oodatakse traditsioone hoidvat kirikut

Kirikut mõistetakse eestimaalaste seas pigem traditsioonide hoidjana. Küsimusele „Mida Te arvate, millist mõju omab kirik Teie rahvuskultuuri säilimisele Eestis?" vastas 45% vastanutest, et kirik soodustab rahvuskultuuri säilimist, 32% leidis, et kirik ei mõjuta rahvuskultuuri säilimist, ja 9% arvas, et kirik ei soodusta rahvuskultuuri säilimist.[26]

Kirikusse või kogudusse kuuluvad vastajad pidasid kiriku mõju rahvuskultuuri säilimisele suuremaks kui kirikusse mittekuuluvad vastajad. Nii leidis

[25] EUU 2010, küsimus K42F: „Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega? F. Sooviksin vahel minna kirikusse ka siis, kui jumalateenistust parasjagu ei toimu."

[26] EUU 2010, küsimus K41. Küsimusel oli neli vastusevarianti: (1) soodustab rahvuskultuuri säilimist; (2) ei soodusta rahvuskultuuri säilimist; (3) kirik ei mõjuta rahvuskultuuri säilimist; (4) raske öelda.

kirikusse kuuluvatest vastajatest 61%, et kirik omab nende rahvuskultuuri säilimisele mõju. Kirikusse mittekuuluvate vastajate hulgas arvas seda 41%. Kirikusse kuuluvatest vastajatest 24% ja kirikusse mittekuuluvatest vastajatest 34% leidsid, et kirik ei mõjuta nende rahvuskultuuri säilimist. Arvamust, et kirik ei soodusta nende rahvuskultuuri säilimist, pooldasid 5% kogudustesse kuulujatest ja 9% mittekuulujatest.

Väga huvitav on jälgida, kuidas erinevate konfessioonide liikmetest vastajad suhtuvad kiriku rahvuskultuuri säilimise mõjutamisesse. Tabel 2 näitab erinevate usuliste liikumiste liikmete arvamusi küsimusele, millist mõju omab kirik nende rahvuskultuuri säilimisele. Kuna väiksemate liikumiste esindajaid oli vähe, siis on nii selles kui järgnevates tabelites baptistid, metodistid, adventistid ja nelipühilased liidetud rühmaks „vabakogudused". Jehoova tunnistajad ja muslimid on liidetud rühmaga „muud".

Vastustest selgub, et suurtest kirikutest hindavad enim kiriku mõju rahvuskultuuri säilimisele õigeusklikest vastajad. See on ka loogiline, kuna õigeusu kirikul Eestis on vene rahvusest inimeste kultuuriidentiteedi kandjana väga oluline roll.[27]

	Soodustab rahvuskultuuri säilimist	Ei soodusta rahvuskultuuri säilimist	Kirik ei mõjuta rahvuskultuuri säilimist	Raske öelda
Õigeusu	70%	4%	17%	9%
Luteri	58%	10%	22%	11%
„Muu"	58%		42%	
„Vabakogudus"	56%		25%	19%
Katoliku	50%		50%	
Kokku	62%	6%	23%	10%

Tabel 2
„Mida Te arvate, millist mõju omab kirik Teie rahvuskultuuri säilimisele Eestis?"[28]
Võrdlus konfessioonide lõikes; sorteeritud veeru „Soodustab rahvuskultuuri säilimist" järgi. Tabelis võib esineda kogusummas viga (±1%), mis on tingitud ümardamisest.

Igal konfessioonil tasub siin mõelda, milline on tema panus rahvuskultuuri. Kultuur on üks usu levitamise viise. Esineb ju üsna suur huvi kirikuruumide kasutamiseks mitmesuguste kultuuriürituste korraldamisel. Nn ilmaliku sisuga ürituste kirikus toimumisel on nii oma plussid kui miinused. Kõikvõimalikud kirikutes ja palvelates toimuvad kultuurilise taustaga üritused madaldavad kirikusse tulemise lävepakku ja mõjuvad sellisena positiivselt. Kindlasti tuleks aga vaadata, et ilmalikuma kultuuriürituse sõnum ei läheks kristliku kuulutusega

[27] EUU 2010 vastanud õigeusklikest olid 22% eestlased ja 78% muust rahvusest. Vaata ka joonealune märkus 17.
[28] EUU 2010, küsimus K41.

vastuollu. Koguduse vaimulik võiks iga kultuuriürituse alul leida võimaluse ka omapoolse tervituse ütlemiseks, mis teeb lisaks kirikuhoonele ka koguduse inimestele tuttavamaks. Nii poleks kogudus mitte üksnes ruumide pakkuja rollis, vaid oleks ka ise osaline kultuuriürituse korraldamisel.

2.8. Traditsiooni olulisus

EUU 2010 küsimustele vastanud hindavad kõrgelt kiriku traditsiooni ja ei ole valmis seda eriti muutma. Nii nõustus väitega „Kirik peaks jääma oma traditsiooniliste kombetalituste juurde ning püüdma neid võimalikult vähe nüüdisajastada" 70% vastajatest.[29] Siin tekib küsimus: kuidas peaks kirik inimeste ootusele vastama? Ühest küljest on uuendamine vajalik, et inimesi tänapäevases kultuurikontekstis kõnetada, teisest küljest ei soovi inimesed kombetalitusi nüüdisajastada. Siin peab leidma tasakaalu inimeste ootuste ja uuenemisvajaduse vahel. Iga uuenduse puhul tuleks analüüsida selle plusse ja miinuseid. EUU 2010 viitab võimalusele, et liigne uuendamine võib inimeste ootustele mittevastavana neid hoopis kirikust eemale peletada. Ent kui kirik üldse ei uuene, siis on oht muutuda muuseumiks, mis ei suuda inimesi kirikuna kõnetada. Seega tasub iga uuenduse puhul läbi mõelda selle vajalikkus, uuendada ei tasu toimivaid ja traditsiooniga seonduvaid asju.

2.9. Kiriku kaasatus ühiskonna pühade tähistamisesse

Kirikute kaasamist riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisele toetas 55% vastanutest ja sellele oli vastu 31% küsitletutest. Ülejäänutel puudus seisukoht. Kogudusse või usulisse liikumisse kuuluvatest inimestest toetas kiriku kaasamist riiklike pühade või sündmuste tähistamisele 74% kirikusse kuuluvatest ja 51% kirikusse mittekuuluvatest vastanutest. Seega võib julgelt väita, et enamik ühiskonnast, sõltumata kirikusse kuulumisest, toetab kiriku kaasamist riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisele ja annab kirikule tugeva mandaadi selle tegevuse jätkamiseks tulevikus.

Huvitav on jälgida, kuidas erinevatesse konfessioonidesse kuuluvad inimesed suhtuvad kiriku kaasamisse riiklike pühade või sündmuste tähistamisesse. Enim pooldavad seda luterliku kiriku liikmed (88%), sest ilmselt on antud valdkonnas luterlik kirik enim esil.

Kirikute jaoks on iga riiklikult olulise sündmuse tähistamises osalemine oluline võimalus saavutada ühiskonnaga parem kontakt. See, et inimesed kiriku kaasamisele vastu pole, näitab, et kirikud on siin oma rolli täitmises õnnestunud. Ka tulevikus tasub pöörata tähelepanu suhtlemisele ühiskonnaga tähtsatel pühadel ja sündmustel. Nii nagu vaimulike talituste läbiviimisel, on ka siin ülioluline, et avalik esinemine oleks professionaalne, alates korrektsest välimusest kuni keelepruugi ja väljendusoskuseni. Muidugi mõista on väga tähtis, et avalikult esinev vaimulik arvestaks selle auditooriumiga, kellele ta esineb.

[29] EUU 2010, küsimus K42D.

2.10. Usu väljendumine suhtlemisel perekonna ja sõpradega

Kiriku seisukohalt võttes on väga olulisel kohal usu levimine inimeselt inimesele nii peresiseselt kui sõpruskondades. EUU 2010 tulemusi vaadeldes selgub, et tavaliselt ei räägita usuga seonduvast oma perekonnas – kogunisti 52% vastanutest polnud mitte kunagi oma pere liikmetega rääkinud usuteemadel.[30] Tegu on selge märgiga, et Eesti ühiskonnas ei saa loota religiooni siirdumisele vanematelt lastele (sotsialisatsioonile). Tabelist 3 selgub oodatult, et koguduseliikmed räägivad tunduvalt rohkem oma pereliikmetega religiooni- või usuteemadel kui need inimesed, kes kogudusse ei kuulu. See, et seda teeb 18% kogudusse kuuluvatest vastajatest pea igal nädalal, on märk võimalusest kanda usku oma pere liikmetele edasi. Samas ei räägi kogudusse kuuluvatest inimestest oma pereliikmetega mitte kunagi usu teemadel 19% ja 48% teeb seda vaid mõned korrad aastas.

	Mitte kunagi	Mõned korrad aastas	Vähemalt kord kuus	Pea iga nädal	Raske öelda
Kuulub kogudusse	19%	48%	15%	18%	1%
Ei kuulu kogudusse	58%	35%	4%	1%	2%
Kokku	52%	37%	5%	4%	2%

Tabel 3

„Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul [...] rääkinud oma pereliikmetega religiooni, usu teemadel"[31] Võrdlus kogudusse kuulumise lõikes. Tabelis võib esineda kogusummas viga (±1%), mis on tingitud ümardamisest.

Kui analüüsida usust kõnelemist eri konfessioonide liikmete hulgas, siis selgub, et kõige vähem räägivad usuteemadel oma pereliikmetega katoliku, luterliku ja õigeusu kiriku liikmed. Väiksemates vabakoguduslikes liikumistes kõneldakse perekeskis usust küll suuremate kirikutega võrreldes rohkem, kuid arvestada tuleb nende kirikute väiksust Eesti mastaabis. Seega tuleb taas üldiselt esile religioosse sotsialisatsiooni nõrkus, mis ennekõike puudutab traditsioonilisi ja suuri rahvakiriku tiitlile pretendeerivaid kirikuid, ent vähemal määral ka juba väiksemaid ja vabakoguduslikumaid liikumisi.

Veelgi vähem räägitakse religiooni- ja usuteemadel oma sõpradega: seda ei tee mitte kunagi 55% vastanutest. Kogudusse kuuluvatest inimestest ei räägi sõpradega usuteemadel mitte kunagi 24% vastanutest.[32]

Sellest analüüsist õppides võiksid kogudused innustada oma liikmeid rohkem nii perekonnas kui sõpradega usuteemadel kõnelema. Kogudused peaksid kasvatama oma liikmeid selliselt, et inimesed ei häbeneks vestelda usulistel

[30] EUU 2010, küsimus 32A: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? A. Rääkinud oma pereliikmetega religiooni, usu teemadel".

[31] EUU 2010, küsimus 32A.

[32] EUU 2010, küsimus 32A: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? A. Rääkinud oma sõpradega religiooni, usu teemadel".

teemadel. Kirikud võiksid õpetustöös rohkem rõhutada üldise preesterluse printsiipi, sest ristiusk liigub edasi just inimeselt inimesele. Kokkuvõttes tuleb taas kurvalt tõdeda, et religioosne sotsialisatsioon Eesti ühiskonnas ei toimi ja usust räägitakse väga vähe.

2.11. Meedia ja religioon

Tänapäeva maailmas on meedial väga tähtis roll ja seega on ülimalt oluline analüüsida meediat kristliku kuvandi loomisel. Traditsiooniliselt on olnud väga olulisel kohal usuteemaline kirjandus, kuid seda loetakse Eestis väga vähe. Religiooniteemalisi/religioosseid raamatuid ei loe mitte kunagi 68% vastanutest.[33] Kogudusse kuuluvad inimesed loevad religiooniteemalist kirjandust küll oluliselt rohkem kui usuliikumistesse mittekuulujad, kuid ka 36% kogudusse kuuluvatest inimestest ei tee seda EUU 2010 küsitluse põhjal mitte kunagi. Ilmselt puudutab religiooniteemaline kirjandus ennekõike väiksemat hulka kirikuga seotud inimesi ja seega ei saa religioosse harimise lootust panna kristliku kirjanduse levitamise peale. Pigem võiks religioosne kirjandus keskenduda koguduseliikmete vaimulikule kasvule ja harimisele.

Kirikus on väga olulisel kohal Pühakiri. Samas selgub küsitlusest, et Piiblit ei loe üldse 76% vastanutest.[34] Piiblit loevad aktiivsemalt kogudusse kuuluvad inimesed. Igapäevaselt loeb Pühakirja siiski vaid 10% koguduse liikmetest, samas ei loe seda 37% kogudusse kuuluvatest vastajatest mitte üldse.

Usun, et üks Piibli vähese lugemise probleeme on seotud ka sellega, et paljudel on kodus vana piiblitõlge, mida on keeleliselt raske lugeda. Uus piiblitõlge on oluliselt parem, kuid enamik inimesi pole seda endale hankinud, sest vana tõlge on olemas. Kirikud võiksid siin mõelda sellele, kuidas teha uus piiblitõlge inimestele kättesaadavamaks, kuidas seda reklaamida ja kuidas hoida Piibli hind piisavalt madalal, et ka usuliselt vähem motiveeritud inimesed seda osta sooviksid. Erinevates kogudustes ringi liikudes olen märganud, et paljudes kirikutes puudub võimalus anda leerilastele kätte uus piiblitõlge, et seda leeritunnis kasutada. Kasutatakse kas vana tõlget või ei anta tunnis õpilastele üldse Piiblit kätte. Sellise suhtumise juures ei hakkagi inimesed Piiblit lugema! Samas tuleb tähelepanu juhtida ka sellele, et Eestis müüdav uus piiblitõlge on üle kahe korra kallim kui Soomes müüdav soomekeelne uus piiblitõlge, mis teeb selle hankimise inimestele kulukaks. Ning kui inimesel puudub eriline motivatsioon, siis ta endale Piiblit ei hangi.

Religiooniteemalisi/religioosseid ajalehti/ajakirju ei loe kunagi 77% vastanutest.[35] Siingi mõjub kogudusse kuulumine lugemisele positiivselt, kuid ka koguduse liikmetest ei loe 48% mitte kunagi usulist ajakirjandust. Seega on ka

[33] EUU 2010, küsimus 32C: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? C. Lugenud religiooniteemalisi/ religioosseid raamatuid".
[34] EUU 2010, küsimus K33: „Kui tihti Te loete Piiblit?".
[35] EUU 2010, küsimus 32D: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? D. Lugenud religiooniteemalisi/ religioosseid ajalehti, ajakirju".

kristlikud ajalehed ja ajakirjad ikkagi ennekõike koguduseliikmete harimiseks ja usus kinnitamiseks.

Religiooniteemalisi internetilehekülgi ei loe kunagi 87% vastanutest, kusjuures koguduse liikmetest ei tee seda kunagi 76%.[36] Pigemini paistab meediavaldkonnast inimesi puudutavat televisioon ja raadio: religiooniteemalisi saateid jälgib 3% vastanutest igal nädalal, 5% mõned korrad kuus, 35% mõned korrad aastas.[37] Samas ei jälgi mitte kunagi selliseid saateid 56% vastanutest. Analüüsides meediakasutust sõltuvalt vastaja vanusest, võib märgata, et nooremad vastajad jälgivad rohkem internetti kui vanemad, samal ajal jälgivad aga nooremad vähem usulise sisuga raadio- ja telesaateid.

Pea iga nädal jälgib usuteemaga seotud raadio- ja telesaateid 7% vanimast vanuserühmast (61–74 aastat), sellal kui noorimast vanuserühmast (15–20) ei jälgi neid nii sageli mitte keegi. Samas loeb religiooniteemalisi internetilehekülgi iganädalaselt 2% noorimast vanuserühmast, vanimast vanuserühmast ei tee seda mitte keegi. Ka nende seas, kes mitte kunagi ei jälgi usulisi raadio- ja telesaateid, on kõrgemal kohal noorim vanuserühm 69%, vanimast vanuserühmast ei jälgi neid programme vaid 39% mitte kunagi. Interneti puhul on tulemused vastupidised: noorimast vanuserühmast pole usuteemalisi internetilehekülgi kunagi lugenud 82% vastanutest, sellal kui vanimast vanuserühmast pole seda kunagi teinud 94%. Siit ilmneb, et internet puudutab pigem nooremaid kui vanemaid vastajaid. On hädavajalik, et kirikud pööraksid oma töös internetile rohkem tähelepanu just selleks, et jõuda noorema põlvkonnani.

Kirikute teema on vastanute hinnangul meedias piisavalt palju esil – nii arvas 54% vastanutest.[38] Kirikusse kuuluvad inimesed soovivad rohkem kirikute teema käsitlemist meedias, kuid ka nendest 42% hinnangul käsitletakse seda teemat meedias parajas mahus. Küsitlusele vastajad leiavad, et kristlikku temaatikat käsitletakse meedias erapooletult ning objektiivselt – nii arvab 57% vastanutest.[39] Kogudusse kuulumine selle küsimuse vastuseid olulisel määral ei mõjuta. See on märk meedia tasakaalustatusest kirikuteema käsitlemisel.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et kristlikku meediat jälgitakse väga vähe ning vastajate hinnangul käsitleb ilmalik meedia religiooni piisaval määral ja piisavalt neutraalselt. Nooremaid inimesi silmas pidades tasub pöörata suuremat tähelepanu internetile.

[36] EUU 2010, küsimus 32F: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? F. Lugenud religiooniteemalisi internetilehekülgi".

[37] EUU 2010, küsimus 32E: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? E. Vaadanud, kuulanud religiooniteemalisi/ religioosseid tele- ja raadiosaateid".

[38] EUU 2010, küsimus K45: „Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest (1) liiga palju, (2) parajas mahus, (3) liiga vähe, (4) raske öelda".

[39] EUU 2010, küsimus K46: „Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest (1) liiga positiivselt, (2) objektiivselt, erapooletult, (3) liiga negatiivselt, (4) raske öelda".

3. EESTIMAALANE JA KIRIKU ÕPETUS

Järgnevalt vaatlen eestimaalase kuvandit kiriku õpetusest, mis on oluline selleks, et mõista inimest ja jõuda oma sõnumiga temani. Selles alapeatükis märkame, et eestlase kuvand usust on üsna erinev kiriku õpetatavast.

3.1. Vähene usk isikulisesse Jumalasse

Käsitlus Jumalast kui isikust on üks kiriku õpetuse keskmeid. Kas inimeste ja kiriku käsitlus Jumalast on sarnased? Sellele küsimusele vastuse saamiseks küsiti ankeedis, kas vastaja on nõus isikulise Jumala olemasoluga.[40] Vaid 30% protsenti vastanutest oli nõus väitega, et isikuline Jumal on olemas, ja selle väitega ei olnud nõus 54% vastanutest. Ülejäänud leidsid, et isikulise Jumala olemasolu kohta on raske arvamust avaldada. Küsitluse tulemustest selgub, et erinevatesse kogudustesse kuuluvatest inimestest usub isikulisesse Jumalasse veidi üle poole, kuid samas on kummaline mõelda, et ligi kolmandik kogudustesse kuuluvatest inimestest ei usu isikulisesse Jumalasse. See tulemus peaks kirikuid tõsiselt mõtlema panema oma õpetustöö üle, sest usk isikulisesse Jumalasse on ometi kõikide Eestis tegutsevate kristlike konfessioonide õpetuslik põhialus.

Naised usuvad veidi rohkem isikulisesse Jumalasse kui mehed. Isikulise Jumala olemasoluga nõustus täiesti või pigem nõustus 32% naistest ja 28% meestest. Samas ei ole tegu väga olulise erinevusega.

Võrreldes erinevate kirikute liikmete suhtumist isikulise Jumala olemasolusse võib Tabeli 4 põhjal tõdeda, et kõige kahtlevamad isikulise Jumala olemasolus olid luterlased, kellest koguni 46% ei olnud nõus isikulise Jumala olemasoluga. Samuti oli palju kahtlejaid ka katoliiklaste ja õigeusklike seas. Tegu on suurte ja traditsiooniliste kirikutega, millest luterlik kirik on paljude arvates Eesti traditsioonis rahvakiriku rollis ja õigeusu kirik ennekõike venekeelse elanikkonna seas rahvakiriku rollis. Katoliku kirik on jälle maailma mastaabis suur ja paljusid

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Raske öelda
Vabakogudus	81%	13%			6%
Muu	46%	23%	15%		15%
Katoliku	44%	22%	22%	11%	
Õigeusu	32%	30%	11%	7%	20%
Luteri	12%	19%	20%	26%	23%
Kokku	29%	23%	16%	14%	19%

Tabel 4
„[...] On olemas isikuline Jumal." Võrdlus konfessioonide lõikes; sorteeritud kahanevalt veeru „Täiesti nõus järgi". Tabelis võib esineda kogusummas viga (±1%), mis on tingitud ümardamisest.

[40] EUU 2010, küsimus K23E: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. E. On olemas isikuline Jumal.".

inimesi kaasav. Samas väiksematesse, vabakoguduslikesse uuematesse ja rahvakirikule mitte pretendeerivatesse liikumistesse kuuluvad vastajad nõustusid suures osas isikulise Jumala olemasoluga.

Kahtlemata on suurematel kirikutel raskem jälgida oma koguduse liikmete tõekspidamiste vastavust kiriku õpetusele. Samas võivad küsitluse tulemused panna mõtlema kiriku õpetustöö kvaliteedile. Leerikursuse või katehheesi käigus võiksid inimeste arvamused vähemalt nihkuda isikulise Jumala „üldse ei ole nõus" kategooriast „pigem nõus" klassi. Isikulise Jumala mõistmine on sedavõrd oluline, et sellele teemale võiks pöörata rohkem tähelepanu. Teisalt selgub küsitluse tulemustest, et veidi üle veerandi inimestest, kes ei kuulu kogudusse, on nõus isikulise Jumala olemasoluga. Kirikute kuulutustöö võiks seda asjaolu ära kasutada ja aidata inimestel leida kontakti selle isikulise Jumalaga, kelle olemasolusse nad usuvad.

Oluline on analüüsida isikulisse Jumalasse uskumist ka vastajate vanusest lähtudes. Seda tehes selgub, et nooremad usuvad vähem isikulisesse Jumalasse kui vanemad vastajad: näiteks kui noorimast vanuserühmast oli nõus isikulise Jumala olemasoluga 18% vastanutest, siis vanimast vanuserühmast juba 37%. Tegu on järjekordse märgiga sellest, et noorema põlvkonna side kirikuga on nõrk. Siin võiksid kirikud taas mõelda, mida teha oma õpetuse kvaliteetseks levitamiseks noorema põlvkonnani.

3.2. Usk kõrgemasse jõudu ja inglitesse

Isikulise Jumala ja Jeesuse asemel usutakse pigem kõrgemat väge, elujõudu või energiat, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat. Kõrgema väe, elujõu või energia uskumisega on nõus 63% vastanutest.[41] Tegu on ilmselt Jumala vähendatud koopiaga ehk „tundmatu jumalaga", millesse uskumine tundub olevat kergem. Samas ei tähenda selline usk sugugi kiriku õpetusega nõustumist.

Nii suur hulk „tundmatusse jumalasse uskujaid" annab kirikutele võimaluse kasutada Pühakirjast tuttavat apostel Pauluse leidlikku misjonistrateegiat, mille käigus ta Ateenas kuulutas: „… ma näen, et te olete haruldaselt jumalakartlikud, sest kui ma läksin läbi linna ja teie pühamuid silmitsesin, leidsin ka sellise altari, millele on kirjutatud: „Tundmatule Jumalale." Keda teie nüüd kui tundmatut teenite, teda kuulutan mina teile" (Ap17:22, 23).

Kui isikulisesse Jumalasse uskumine on eestimaalaste seas üsna tagasihoidlik, siis üllatavalt palju oli EUU 2010 tulemuste põhjal neid, kes usuvad, et on olemas inglid, kes aitavad ja kaitsevad meid. Selle väitega oli nõus 48% vastanutest.[42] Kaitseinglitesse usuvad rohkem naised kui mehed. Naistest oli väitega „Usun, et on olemas inglid, kes hoiavad ja kaitsevad meid" nõus 56%, meestest aga 39%. Seega usutakse pigem kaitseinglitesse kui isikulisesse Jumalasse.

[41] EUU 2010, küsimus K23G: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. G. On olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat."

[42] EUU 2010, küsimus K23X: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. X. On olemas inglid, kes aitavad ja kaitsevad meid."

3.3. Usk ülestõusmisse

Kiriku õpetuse keskmes seisab usk ülestõusmisse ja seejärel ootavasse igavesse ellu või igavesse hukatusse. Ankeedis küsiti kahe küsimusega suhtumist sellesse valdkonda. Esimene neist oli, kas inimene usub, et on olemas paradiis, ja teine, kas inimene usub, et on olemas põrgu.[43] Vastused neile küsimustele olid üsna sarnased. Paradiisi olemasolu uskus 24% vastanutest ja põrgu olemasolu 23%. Paradiisi olemasolusse ei uskunud 53% vastanutest ja põrgusse olemasolusse 65%. Ülejäänutel oli küsimusele raske vastust anda. Naised uskusid märgatavalt rohkem paradiisi olemasolusse kui mehed. Väitega oli nõus 30% naistest ja 19% meestest.

Kuna tegu on kiriku õpetuse seisukohalt väga olulise teemaga, siis tuleb paradiisi uskumist vaadata kirikusse kuulumise lõikes. Võrdlusest selgub et vaid veidi üle poole kogudusse kuuluvatest inimestest on nõus väitega, et ta usub paradiisi. Samas usub paradiisi olemasolusse 19% nendest, kes kogudusse ei kuulu.

Usk surmajärgsesse ellu on üks kristliku kiriku põhitalasid. Selle usu omandamine annab inimestele eluteel tuge ja lootust. Nagu eespool öeldud, saab kirik selles küsimuses inimesi kõnetada matusetalitustel peetud kasuaalkõnede[44] kaudu. Ilmselt võiks olla ees ootav igavene elu leinajatele lohutuseks ja toeks, aga samas ka võimaluseks kiriku õpetusest teadmiste saamiseks. Siin tasub tõsiselt analüüsida, miks see sõnum ei ole jõudnud inimesteni sellest hoolimata, et suur hulk matuseid on tänase päevani kiriklikud. Miks ei ole kasuaalkõnede kaudu tehtud misjon vilja kandnud? Siit tõusetub küsimus: milline on kiriku matusetalitusel kuulutatav sõnum ja kas seal tuuakse esile antud talituse kõige olulisemad seisukohad inimesele arusaadavas vormis?

Vähesel määral oldi nõus väitega, et „Inimese tegudel on mõju tema surmajärgsele saatusele",[45] mis tegelikult on samuti üks keskseid kristlikke õpetusi. Selle väitega oli nõus 34% vastanutest ja ei olnud nõus 51%. Kogudusse kuuluvad inimesed peavad küll tõenäolisemaks seost inimese tegude ja tema surmajärgse saatuse vahel, kuid samas ei ole koguni 29% koguduseliikmetest sellega nõus, mis näitab kogudustesse kuuluvate inimeste eemaldumist kiriku õpetusest. Vanus ei mänginud selle küsimuse vastustes suurt rolli.

Seega tuleb tõdeda, et eestimaalane on kiriku õpetusest eemaldunud ja ka suur osa koguduse liikmetest ei püsi kiriku õpetuse alusel. Kiriku jaoks saab see tähendada vaid üht – õpetustöö taseme parandamist ja inimestele usuliste põhiõpetuste kvaliteetsemat selgitamist.

---

[43] EUU 2010, küsimused K23I ja K23J: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. I. Usun, et on olemas paradiis (taevas); J. Usun, et on olemas põrgu."

[44] Vaimulikel talitlustel peetud kõned.

[45] EUU 2010, küsimus K23T.

4. Eestimaalase usuline praktika

Kirikute seisukohalt võttes on väga oluline religioosne praktika, mis väljendub ennekõike jumalateenistustel osalemises ja palvetamises. Siin tasub pöörata tähelepanu inimeste kogemustele jumalateenistusest ja palvest ning analüüsida, mil määral võivad kogudused oma praktikat muuta, et vastata inimeste vajadustele ja samal ajal järgida oma koguduslikku teoloogilist traditsiooni.

4.1. Jumalateenistusel osalemine

Jumalateenistustel osalevad küsitlusele vastanud üsna harva: igal nädalal võtab teenistusest osa 3% vastanutest, kord-paar kuus samuti 3%, kolm-neli korda aastas 7%, üks-kaks korda aastas 28% ja üldse mitte 57%, ülejäänud ei osanud küsimusele vastata.[46] Kiriku liikmetest vastajad käivad enesestmõistetavalt tunduvalt rohkem jumalateenistustel kui kirikusse mittekuulujad: kord-paar kuus või iga nädal osaleb koguduseliikmetest jumalateenistusel 32%, samas 12% ei osale üldse ja 33% teeb seda vaid kord-paar aastas. Teisalt osaleb jumalateenistustel kord-paar kuus või igal nädalal 1% inimestest, kes ei kuulu kogudusse, mis näitab, et kirikus on alati ka kogudusse mittekuulujaid; see annab kogudusele võimaluse kuulutada oma sõnumit neile, kes pole veel kiriku liikmed.

Tabelist 5 selgub, et jumalateenistusel osalemise aktiivsus sõltub ka sellest, millisesse konfessiooni inimene kuulub. Ootuspäraselt võtavad vabakogudustelike liikumiste liikmed jumalateenistustest osa rohkem kui suuremate kirikute liikmed. Kõige suurema, luterliku kiriku liikmed võtavad jumalateenistustest osa kõige vähem, kuid ka seal osaleb kord-paar kuus või igal nädalal jumalateenistusel 14% selle kiriku liikmetest, mis pole rahvakiriku kohta sugugi halb tulemus. Õigeusu kiriku liikmete aktiivsemat kirikuskäimist mõjutab ilmselt kultuuritaust, aga ka kiriku jumalateenistuselu rõhutamine: õigeusklikest osaleb igal nädalal või kord-paar kuus jumalateenistusel 36%.

	Üldse mitte	1–2 korda aastas	3–4 korda aastas	Kord-paar kuus	Iga nädal
Vabakogudus		6%	6%	19%	69%
Muu	15%	8%	15%	8%	54%
Katoliku	25%	13%	25%	13%	25%
Õigeusu	9%	28%	26%	25%	11%
Luteri	14%	50%	22%	8%	6%
Kokku	12%	33%	22%	15%	18%

Tabel 5
„Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?" Vastasid need, kes kuuluvad kogudusse; võrdlus konfessioonide lõikes; sorteeritud kahanevalt veeru „Iga nädal" järgi. Tabelis võib esineda kogusummas viga (±1%), mis on tingitud ümardamisest.

[46] EUU 2010, küsimus K35: „Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?"

Suurematel kirikutel tuleks püüda tõsta jumalateenistustel osalemise aktiivsust. See on võimalik korraldades rohkem erinevatele sihtrühmadele mõeldud jumalateenistusi ja kutsudes neid personaalselt kohale. Samuti võib mõelda erinevate jumalateenistuste algusaegade peale, sest pühapäeva hommikul kell 10.00 algav jumalateenistus võib paljude jaoks olla liialt varajane. Ka võiks olla rahvale oluliste tähtpäevade puhul kirikus erinevaid palvusi ja kontserte. Ning loomulikult võib korraldada ka erijumalateenistusi, nagu näiteks toomamissa ja palvus Taizé lauludega. Lisaks jumalateenistustele võiks korraldada ka kontsertjumalateenistusi, mis pakuksid kohalikele elanikele kultuurielamusi.

Jumalateenistustest osavõttu võib võrrelda ka vastaja vanusega. Uurimuse tulemusi analüüsides selgub, et mida nooremad on vastajad, seda vähem nad ka jumalateenistusest osa võtavad. Noorimas vastajate rühmas ei osalenud üldse jumalateenistustel 80% vastajatest, vanima vanuserühma puhul oli see protsent aga 40. Teisalt ei osalenud ükski 15–20-aastane igal nädalal jumalateenistusel, sellal kui seda tegi 5% vanimast vanuserühmast. See sunnib kirikuid küsima: miks noorte osavõtt jumalateenistustest on nii väike? Kogudused võiksid mõelda, millised jumalateenistusvormid kõnetaksid enim noori ja kuidas kutsuda noori jumalateenistustele. Internet pakub selleks ilmselt ühe parima võimaluse. Koguduse noortele orienteeritud jumalateenistuste kohta võiks infot levitata nii Facebookis kui postiloendite kaudu. Noorimate vanuserühmadega tehtavast tööst sõltub kiriku tulevik, sest elu paratamatus on, et praegune vanim vanuserühm sureb lähemate aastate jooksul ning siit tõuseb kirikute jaoks väga tähtis küsimus: kas uued samasse vanuserühma kuuluvad inimesed hakkavad jumalateenistustel käima, kui neil puudub varasem kogemus jumalateenistuselust? Kiriku ülesanne on viia edasi sõnum, muu jääb Jumala Püha Vaimu hooleks.

4.2. Jumalateenistuskogemused

Kui inimene tuleb jumalateenistusele, siis on oluline, milliseid kogemusi ta sealt saab. Selleks paluti inimestel hinnata erinevaid väiteid jumalateenistuse kohta.[47] Järgnevalt vaatlen neid hinnanguid ja pööran sealjuures tähelepanu ka sellele, kas inimene kuulub mõnda kogudusse või mitte. Kõigile selle valdkonna küsimustele sai anda hinnangu seitsmeastmelisel skaalal ja võimalik oli valida ka vastusevariant „raske öelda". Kuna tegemist on hinnanguga, siis liidan kolm skaala esimese osa väärtust (1–3) ja samuti kolm teise osa väärtust (5–7) kokku. Keskmised vastused (4) on „neutraalsed" ja neid ma esile ei too, nagu ka „raske öelda" vastuste protsenti.

Esiteks küsiti, kuidas inimesed kogevad jumalateenistust, kas see on nende jaoks julgustav või hirmutav.[48] Kogudusse kuuluvatest vastajatest koges juma-

[47] Antud küsimuse tulemusteks vt ka käesolevas kogumikus Joonis 5 lk 155 ja Joonis 6 lk 156.

[48] EUU 2010, küsimus K39 A–G: „Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab? Sellel kaardil on toodud vastandsõnade paarid ja Teie palun öelge, kumb sõna Teie tunnet paremini kirjeldab."

lateenistust julgustavana 73% ja hirmutavana 3%. Kogudusse mittekuuluvatest vastajatest olid need väärtused vastavalt 26% ja 21%. Seega saavad koguduse liikmed jumalateenistuselt julgustust, aga tervelt viiendikule kogudusse mittekuuluvaile tundub jumalateenistus hirmutav. Ilmselt on viimaste puhul tegu jumalateenistuse korra ja kiriku kommete mittetundmisega. Samuti on võimalik, et kirikus edastatav sõnum ei ole adekvaatselt mõistetud ja/või ei jõua vastajani, tekitades seepärast hirmu. Kogudusel tuleks tähele panna, et kirikuvõõrad inimesed tunneksid end seal paremini ja kodusemalt. Tasub vaeva näha jumalateenistuse korra selgitamisega, et seal orienteerumist lihtsamaks teha.

Teiseks küsiti, kas jumalateenistus on rahustav või ärritav. Kirikusse kuuluvatest inimestest koges jumalateenistust rahustavana 78% ja ärritavana 4%. Kogudusse mittekuulujatest olid need väärtused vastavalt 37% ja 18%. Seega, jumalateenistus on osalejaile pigem rahustav kui ärritav.

Kolmandaks küsiti, kas jumalateenistus on pigem põnev või igav. Kirikusse kuuluvatest vastajatest koges jumalateenistust põnevana 44% ja igavana 15%. Kogudusse mittekuuluvatest vastajatest olid need väärtused vastavalt 13% ja 37%. Siin on tegu juba kriitilise olukorraga – koguni 15% koguduste liikmetest peab jumalateenistust igavaks, rääkimata 37% kirikusse mittekuulujatest. Kogudused võiksid mõelda, kuidas jumalateenistus saaks inimesi enam kõnetada ja puudutada. Eriti puudutab kõnetavuse teema jutlust kui paljude arvates üht jumalateenistuse keset. Jutlus peab haakuma kuulaja eluga ja samas edastama Jumala Sõna, mis saab muuta inimeste elu.

Järgnevalt paluti hinnangut skaalal inspireeriv-innustav või tavaline. Selles skaalas kogesid jumalateenistust inspireerivana-innustavana 49% kogudusse kuulujatest ja tavalisena 22%. (Kogudusse mittekuulujad vastavalt 15% ja 36%.) Siingi tasub kirikutel mõelda, kuidas tõsta jumalateenistuse poolt pakutavat inspiratsiooni-innustamist. Teisalt ei pruugi tavaline jumalateenistus sugugi tähendada halba, sest selle sõnaga võib liituda inimesele ka turvatunne.

Seejärel paluti vastajatel hinnata jumalateenistusi skaalal masendav-rõõmustav. Kogudusse kuuluvatest vastajatest pidas 55% jumalateenistust rõõmustavaks ja 10% masendavaks. (Kogudusse mittekuulujatest vastavalt 20% ja 25%.) Ilmselt liitub jumalateenistusega mõlemasse suunda orienteeritud tundeid. Satutakse ju kirikusse ka leinas ja kurbuses ning ilmselt liituvad muidu kirikus mitte käivate inimeste tunded just selliste kogemustega.

Järgnevalt paluti hinnata jumalateenistusega liituvaid kogemusi skaalal lohutav-kurvastav. Kogudusse kuuluvatest inimestest pidas jumalateenistust 73% lohutavaks ja 8% kurvastavaks. (Kogudusse mittekuulujatest vastavalt 32% ja 18%.) Seega leitakse kirikust pigem lohutust ja see on positiivne tunne. Ilmselt satuvad kogudusse mittekuuluvad inimesed kirikusse eeskätt leinatunnetega seoses, ja selles pole midagi halba, kui inimesel on koht, kus ta saab ka oma kurbust välja elada.

4.3. Isiklik usuelu

Lisaks jumalateenistustele on väga olulisel kohal ka inimeste isiklik palveelu. Küsimusele „Kui tihti Te palvetate lisaks jumalateenistusele”[49] vastas 6%, et iga päev, 6% kord nädalas, 9% kord-paar aastas, 7% veelgi harvem ja 70% üldse mitte ning ülejäänutel oli raske vastust anda. Siin olid märkimisväärsed erinevused kogudusse kuuluvate vastajate ja kogudusse mittekuulujate vahel. Kogudusse kuulujad palvetavad ootuspäraselt tunduvalt rohkem kui kogudusse mittekuulujad: näiteks palvetab 30% koguduse liikmetest iga päev, samas kui 27% ei tee seda üldse. Kogudusse mittekuuluvatest inimestest palvetab 2% iga päev ja 4% kord nädalas, mis näitab ka kogudusse mittekuuluvate inimeste üsna suurt usu praktiseerimist. Taas on siin kirikutel võimalus integreerida need inimesed, kes palvetavad sageli, aga ei kuulu kogudusse, koguduse palverühmadega. Sageli võib inimesele olla palvetamine individuaalne tegevus, kuid kogudused võiksid inimestele selgitada ka ühise palvetamise kasu ja jõudu. Palvetemaatikas on võimalik rõhutada koguduse jumalateenistusel loetavaid eestpalveid kui inimese elu probleemidele lahenduse toojaid.

Uuringust selgub, et noorem põlvkond palvetab oluliselt vähem kui vanem: igapäevaselt palvetas 1% 15–20-aastastest ja 12% 61–74-aastastest. Selline kasin noorte palveelu võiks panna kirikuid rohkem mõtlema noorte usulisele kasvatamisele. Samuti võib õpetustöös selgitada vanematele koguduseliikmetele, et nad õpetaks oma lapsi ja lapselapsi palvetama, sest see võib elu kõige raskemates olukordades anda olulisel määral tuge ja tuua lahenduse.

Vaadates eestimaalase jumalateenistuspraktikat, võib tõdeda, et jumalateenistustel osalemine on üsna harv. Samas olid jumalateenistuselt saadud kogemused pigem positiivset laadi. Kirikusse mittekuuluvad inimesed kogevad jumalateenistust kirikusse kuuluvate inimestega võrreldes negatiivsemana. Siin on kogudustel oluline mõelda, mida annaks ära teha ka kirikuvõõrastele inimestele positiivsemate jumalateenistuskogemuste pakkumiseks.

5. Kokkuvõte

Kokkuvõttena peab tõdema, et kuigi Eestis on nii usu roll inimeste elus kui ka kogudusse kuulumine kahanenud, on kirikutel rahva silmis oluline roll kultuuriväärtuste kandjana. Koguduste osalemist ühiskondlikult oluliste pühade tähistamisel peetakse oluliseks. Nõukogude periood on jätnud oma jälje ja religioosne sotsialisatsioon on enamikus peredes katkenud, mistõttu nooremad põlvkonnad on kirikust eemaldunud. Kirik võib mõelda nendele orienteeritud tööle, milleks on palju võimalusi, näiteks kristliku kultuuri tutvustamise teel, vaimuliku isikliku suhtluse kaudu ja loomulikult nüüdisaegset meediat kasutades.

Religioosse sotsialisatsiooni katkemine väljendub selles, et ka kristlased ei

[49] EUU 2010, küsimus K34.

oma ülevaadet kesksetest kirikute õpetustest, nagu seda on isikulise Jumala olemasolu ja usk igavesse ellu. Siin on kirikul võimalus talituste kaudu kõnetada inimesi paremini. Samuti ollakse võõrandunud Pühakirja lugemisest ning ei jälgita kristlikku meediat. Teisalt leitakse, et sekulaarne meedia kajastab kirikuga seonduvat objektiivselt ja piisavalt.

Positiivne on selle märkimine, et jumalateenistuskogemused on eestimaalasel üldjuhul head, mis annab võimaluse jumalateenistuste ja talituste kaudu inimesi kõnetada. Samas tuleb alati mõelda, kuidas jumalateenistused oleksid huvitavamad.

Eesti inimene on usuküsimustes nõukogude aja poolt mõjutatud, kuid siiski avatud kiriku tööle, mis annab kogudustele võimaluse viia oma sõnum inimesteni ja täita nii Kristuse misjonikäsku. Selleks tuleb vaid leida tee, mis vastaks inimeste valmidusele.

12 RISTIUSU KOHTUMINE TEISTE VAIMSETE PRAKTIKATEGA – EESTIMAA KOGEMUS

Ringo Ringvee

Artikli eesmärgiks on vaadelda Eestimaa kogemuste põhjal kristluse kokkupuutumist teiste religioossete ja vaimsete traditsioonidega, mille üldnimetusena kasutan mõistet „vaimne praktika". Aastal 2010 Eesti Kiriku Nõukogu koostatud ja tellitud ning sotsiaal- ja turuuuringute firma Saar Poll OÜ teostatud religioonisotsioloogiline küsitlus „Elust, usust ja usuelust" (edaspidi EUU 2010) andmestik annab mõningase ülevaate Eestimaa elanikkonna tänapäevasest religioossest maailmapildist. Püüan alljärgnevalt avada, millised on olnud lähiminevikus ja millised on tänapäeval ristiusu kohtumised teiste vaimsete praktikatega Eestis, seda nii institutsionaalsel kui individuaalselt tasandil. Tänapäevase maailmapildi kirjeldamisel on täpsema vaatluse all EUU 2010 eestlastest vastajate seisukohad, erilist tähelepanu pälvivad aga eestlastest koguduseliikmete hoiakud.

1. Ajalooline perspektiiv

Eestis on kristlus läbi aegade puutunud kokku erinevate vaimsete praktikatega. Kuni 20. sajandi esimeste kümnenditeni eksisteerisid eestlastele omased usulised traditsioonid ja tavad kristliku traditsiooniga paralleelselt või sellega lõimudes.[1] See traditsiooniline usu- ja tavandimaailm, agraarne maailmapilt, oli seotud Eesti põliselanike traditsioonilise eluviisiga ning lahutamatu igapäevasest elukorraldusest, puudutades nii põllumajandust, karjakasvatust kui ka igapäeva toimetusi. Teistel siin elavatel rahvastel olid omad religioonid, vaimsed praktikad – tatarlastel islam, juutidel oma usutraditsioon, venelastel

[1] 1928. aastal ilmunud koguteoses „Setumaa" märgib Johan Kõpp: „Ristiusulistel pidustustel tulevad setode paganlikud kujutlused ning vaated avalikuks. Kloostri Nikolai kirikus leiduv puust püha Nikolai tahumata kuju kaetakse pühuri mälestuspäeval täielikult igasuguste annetustega, eriti või- ja kohupiima-lännikutega; alles aasta 10 eest võidsid usklikud palvetajad mainitud kuju huuled või ning kohupiimaga. Püha Anna päeval (25. juulil) pannakse mainitud pühuri kuju ette Pangevitsa valla Sulbil ja Lobotka valla Väike-Rõsnas oina päid, jalgu ja villu." A. Tammekann, E. Kant, J. V. Veski (toim), Setumaa. Eesti maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus III. Eesti Kirjanduse Seltsi Koduuurimise Toimkonna väljaanne nr 8. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1928. Vt nt ka Ivar Paulson, Vana eesti rahvausk. Tartu: Ilmamaa, 1997; Marju Kõivupuu, Rahvaarstid. Noor ja vana Suri Võrumaalt. Tartu: Võro Instituut, 2004; Ave Tupits. „Käsitlusi rahvameditsiinist: mõiste kujunemine, kogumis- ja uurimistöö kulg Eestis 20. sajandil". Dissertationes Folkloristicae Universitatis Tartuensis 13. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009.

oma usk, olgu siis õigeusk või vanausk. Üldise ühiskondliku sidususe andis reformatsioonist alates luterlik kirik.

Eesti ja eestlaste avanemine Euroopale 20. sajandi alguses märkis eurooplaseks saamist mitte üksnes harjumuspäraselt nooreestilikus kultuuri-, vaid ka religioonivõtmes. Nii nagu saabusid uued moesuunad kunstilis-kultuurilisse konteksti, saabusid Eesti religioossesse ja vaimsesse konteksti ka läänemaailmas levinud alternatiivvaimsused spiritismi ning teiste nn okultistlike praktikatena.[2] Samamoodi jõudsid Eestisse ka uued kristlikud usuliikumised.

Nagu mujal Euroopas, pöörati ka 1920. aastate Eestis pilk eelkristlikule usundile. Kujutlustel muinaseestlaste usuilmast rajati rahvuslikke motiive kandev taarausk, mis vastandus teravalt võõraks peetavale kristlusele.[3] Avalikkuse tähelepanu pälvis ka esimene teadaolev eestlasest budistlik munk vend Vahindra, kodanikunimega Karl Tõnisson või Tennison (1873–1962).[4] Samal ajal kerkisid esile ka kohalikud prohvetid, näiteks Marie Norman. Valitsev usuline ja üldkultuuriline taust püsis aga üldkristlik, eelkõige luterlik.

Nõukogude perioodil võib ristiusu kohtumisest teiste vaimsete praktikatega kõnelda alates 1960.–1970. aastatest. 1970. aastatel sai alguse esoteerikahuvi, milles põimusid astroloogia, mängukaartidel ennustamine, UFO-d, telepaatia, jooga ja teised praktikad.[5] Sellel perioodil jõudis Eestisse Hare Krišna liikumine ning Tallinnas asuv pühendunud krišnaiitide kogukond kujunes oluliseks keskuseks kogu Nõukogude Liidu krišnaiitide jaoks.[6] Esoteerika ja uued religioossed traditsioonid olid sel perioodil samamoodi kui ristiusk valdavalt vastukultuuriline nähtus, mille uuemad materjalid levisid kirjutusmasinail paljundatuna põranda all. See omakorda määras osaliselt ka materjalide lugejaskonna ja nendest huvitatute ringi. Religioon oma erinevates avaldumisvormides oli kujunenud alternatiivkultuuriks.[7] Omaette küsimus on, kas vaimseks praktikaks saab pidada ka ravitsejate, nõidade juures käimist, et saada lahti oma vaevadest, ning kas nõidade-ravitsejate juures käijad on mõtestanud oma tegevust vaimse praktikana või annavad neile selle vaimse tähenduse hoopis uurijad? Need

[2] Ilmar Soomere, Vaimuelust Eestis. Tallinn: V. Maya, 1997.

[3] Taarausulistest vt Küllo Arjakas, „Taaralastest ja Kustas Utuste kirjakogust". – *Looming* 7/1987, 1999–1001; Kaupo Deemant, „Taarausulistest". – *Edasi* 30.04.1988 ja 07.05.1988; samuti Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koja koduleheküIg http://www.maavald.ee/taarausk.html. Põhjaliku ülevaate taaralaste kujunemisest ning tegevusest enne 1940. aastat annab Triin Vakker oma magistritöös „Taaralastest ja nende tegevusest okupatsioonieelses Eestis" (Tartu Ülikool, usuteaduskond, magistritöö, 2007).

[4] Vend Vahindra elust ja tegevusest vt Mait Talts, „Veidi valgust hämarakohtadele vend Vahindra elus". – Viljandi Muuseumi Aastaraamat 2003. Viljandi: Viljandi Muuseum, 2003, 85–98. Internetis http://muuseum.viljandimaa.ee/aastaraamat/2003/talts.pdf – vaadatud 29.06.2009; Mait Talts, „„Esimene buda preester Baltimere rannikul…": Karl August Tennison ja eestlaste esmatutvus budismiga". – *Akadeemia* 7/2003, 1421–1443 ja 8/2003, 1618–1645, samuti Gennadi Gerodnik, Vend Vahindra: satiiriline dokumentaaljutustus. Tallinn: Eesti Raamat, 1973.

[5] Lea Altnurme, Kristlusest oma usuni. Uurimus muutustest eestlaste religioossuses 20. sajandi II poolel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005

[6] E. Ellermäe-Reimets, „Hare Krišna liikumine Eestis". – L. Altnurme (toim), Mitut usku Eesti. Valik usundiloolisi uurimusi. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004.

[7] Lea Altnurme, „Interkonfessionaalsed sõpruskonnas Eestis 1970. ja 1980. aastatel". – Riho Altnurme (toim), Eesti oikumeenia lugu. Tartu, Tallinn: Tartu Ülikool, Eesti Kirikute Nõukogu, 2009.

küsimused on huvitavad ning uurijad võiksid neid käsitleda, ent selle artikli fookusest jäävad need välja.

2. Ühiskondlikud ja religioossed muutused nõukogudejärgses Eestis

Taasiseseisvunud Eestis on toimunud kiired ühiskondlikud muutusprotsessid. Need on puudutanud ka religiooni ning religiooniga seonduvaid valdkondi. Sajanditagune olukord on üpris erinev praegusest, kus vaimsete praktikate hulk on mõne aastakümnega ühtaegu mitmekordistunud ning mitmekesistunud. Mitte kunagi varem pole Eestis tegutsenud nii palju erinevaid kristlikke traditsioone ja usuliikumisi esindavaid rühmi kui praegu. Lisaks erinevatele kristlikele traditsioonidele on Eestis esindatud ka erinevad budistlikud, judaistlikud ja hinduistlikud traditsioonid. Samuti leidub erinevaid kodu- ja välismaist päritolu õpetusi ja vaimsete praktikate õpetajaid. Mõned neist leiavad endale püsijärgijaskonna, teised viibivad usuturul vaid lühikest aega. Kui palju selliseid õpetajaid Eestis tegutseb, on tegelikult teadmata. Lea Altnurme kohaselt tegutses 2009. aastal Eestis vähemalt 524 erinevat vaimset õpetajat või juhendajat, kes korraldasid samal aastal üle 1600 oma valdkonna ettevõtmise.[8] Kindlasti ei ole see nimekiri veel suletud ja mitmesuguseid alternatiivseid vaimseid praktikaid, nende viljelejaid ning propageerijaid tekib ajapikku aina juurde. Olemasolevad praktikad võivad seguneda ja sünnitada üha uusi kaemusi ja teostusviise. Erinevate vaimsete praktikate ning mitmesuguste teadmameeste ja –naiste rohket reprodutseerimist soosib ka meelelahutusmeedia.

Nagu märgitud, on erinevate vaimsete praktikate praktiseerimisvõimalused Eestis mõne aastakümnega mitmekordistunud ning mitmekesistunud. Muutunud on ka Eesti elanikkond ning nende suhe religiooni. Nõukogude perioodil oli religioon vaieldamatult tagaplaanile surutud. Andrus Saar on osutanud, et maailma väärtuste (1990) ning Euroopa väärtuste uuringute (1999, 2008) põhjal on võimalik väita, et möödunud kahekümne aasta jooksul on usku ja religiooni tähtsustavate inimeste hulk Eestis kasvanud.[9] Samas osutab „Elust, usust ja usuelust 2010" uuring, millele ka mitmed autorid on tähelepanu juhtinud, et võrreldes varasemate Eesti Kirikute Nõukogu korraldatud uuringutega on end usklikuks pidavate inimeste hulk märgatavalt vähenenud.[10]

EUU 2010 tulemuste põhjal võib öelda, et kasv ei ole toimunud eestlaste, vaid hoopis teiste Eestis elavate rahvuste seas. Sealjuures jääb siiski teadmata, kuidas vastajad mõistet „usklik" eneste jaoks defineerivad. Briti religiooni sot-

[8] Lea Altnurme, „Eestlased usulises pöördes". – Postimees 20.03.2011. www.postimees.ee/405074/lea-altnurme-eestlased-usulises-poordes – vaadatud 9.09.2011.

[9] Andrus Saar, „Muutused Eesti väärtushinnangutes aastail 1990–2008". – 2009. aasta Eesti inimarengu aruanne. Tallinn: Eesti Koostöö Koda, 2010.

[10] Vt käesolevas kogumikus Raigo Liiman ja Tarmo Tuisk Tabel 8 lk 128 ja Kaido Soom lk 250.

sioloogi Grace Davie iseloomustus Suurbritannia religioosse olukorra kohta „uskumine kuuluvuseta" näib paika pidavat ka eestlaste suhtele religiooni.[11] Raigo Liiman on märkinud, et 1990. aastatel oli religioosse taustsüsteemita eestlaste jaoks kõige sobilikum käitumismudel jätta end usuliselt määratlemata.[12] Nagu osutas Eurobaromeeter 2005 uuring, oli Eestis 70% inimesi, keda võib põhimõtteliselt usklikuks pidada. Nii uskus 16% vastanutest Jumalat ning 54% elu juhtivat jõudu või väge.[13] Tabelist 1 nähtub, et EUU 2010 küsitluse põhjal peab ennast usklikuks 12,7% vastanutest. Rahvuslikus lõikes on tähelepandav oluline erinevus eestlaste ja teistest rahvustest vastajate vahel. Eestlastest pidas end usklikuks alla kümnendiku ja teisest rahvusest vastajatest üle veerandi.

		Kõik	Rahvus	
			Eestlane	Muu rahvus
Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end…?	usklikuks	12,7%	6,3%	26,2%
	usu poole kalduvaks	27%	25%	31,4%
Vastajaid kokku		401	213	188

Tabel 1
„Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end…?"[14] Võrdlus tunnuse „rahvus" lõikes; vastajad, kes peavad ennast usklikuks või usu poole kalduvaks (N = 401).

Ei saa tähelepanuta jätta asjaolu, et religioosse usu tähenduslikustumine on toimunud teistest rahvustest elanike seas. Eestlastele ei ole see, mida tavapäraselt religiooniks on peetud või peetakse, aastatega tähenduslikumaks muutunud.

Selge trendina on pigem täheldatav religiooni tähenduslikkuse vähenemine noorte eestlaste hulgas.[15] Religioon ei ole neile oluline ning end usklikuks pidavate noorte hulk on tähelepanuväärselt väiksem võrreldes Eestis elavate samaealiste muust rahvusest noorte enesemääratlusega. Nii osutavad Riin Pärnamets ja Velli Parts 2006. aastal Tervise Arengu Instituudi läbi viidud üleriigilisele küsitlusele „Eesti Terviseuuring 2006", mille kohaselt 15–26-aastaste noorte seas peab ennast usklikuks 17% vastanutest.[16] Eestlaste seas oli neid

[11] Grace Davie, Religion in Modern Europe. Oxford: Oxford University Press, 2000.
[12] Raigo Liiman, Usklikkus muutuvas Eesti ühiskonnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001.
[13] Special Eurobarometer 225 „Social values, Science & Technology" Report. European Commission, 2005. Internetis: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf – vaadatud 20.01.2010. Usklikkust uuriva küsimuse QB2 variantide sõnastus oli järgmine: „I believe there is a God"; „I believe there is some sort of spirit or life force"; „I don't believe there is any sort of spirit, God or life force". Viimati nimetatud variandi valis Eestis 26% vastanutest. Küsitleti 1000 inimest vanuses 15+.
[14] EUU, küsimus K27.
[15] Noorte eestimaalaste usklikkuse kohta vt käesolevas kogumikus Olga Schihalejevi artiklit „Noorte eestimaalaste ja eurooplaste hoiakud religiooni suhtes".
[16] Küsimuse sõnastus oli järgmine: „Kuidas võiks iseloomustada Teie suhet religiooni?" Vastuse variandid olid: „usklik", „usukombeid järgiv", „usu suhtes ükskõikne", „ateist". Küsitleti 6434 inimest vanuses 15–85 (valimisse vanuses 15–26 kuulus 1110 inimest).

noori 5,5% ning vene rahvusest samaealiste hulgas ligi seitse korda rohkem ehk 36,7%. Ligi pooled sellesse vanusegruppi kuuluvatest eestlastest peavad end usu suhtes ükskõikseks ning 25% ateistideks.[17]

Eestlaste muutunud seostele institutsionaalse religiooniga osutuvad nii rahvaloenduste kui erinevate küsitluste andmed. 1930. aastatel kuulus üle nelja viiendiku elanikkonnast mõnda kristlikku kogudusse. Tänapäeval on nende osakaal ühiskonnas alla ühe viiendiku. „Elust, usust ja usuelust 2010" küsitluses vastas küsimusele „Kas Te kuulute mõnda kogudusse või usuliikumisse?"[18] jaatavalt kõikidest küsitletutest 16,4% vastanutest (eestlastest 15,9% ning teisest rahvusest vastajatest 17,6%). Sama küsitluse kohaselt oli usk eriti tähtis 4,3% ning tähtis 16,3% vastanutest. Tähtis või eriti tähtis oli usk 16,7% eestlastest ning 28 % mitte-eestlastest.

Arusaadavalt loob äsja kirjeldatud institutsionaalse religioossuse taandumine soodsa pinnase alternatiivsete vaimsete praktikate virgumisele. Selle kinnituseks oleme tunnistajad, et tänane Eesti on tiine kõikvõimalikest vaimsetest õpetustest ja praktikatest ning mitmesugustest alternatiivsetest elukäsitlustest ja ravitsemismeetoditest. Läänemaise tarbimiskultuuri osaks on saanud mitmed praktikad, mille usulis-filosoofilised juured on „unustatud". Selliste praktikate hulka kuulub hiina maailmakäsitlusest pärinev *feng shui* põhimõtete rakendamine kodukujunduses või joogapraktikad, mis esmatasandil seostuvad valdavalt kehakultuuriga ning füüsilise heaoluga. Sellesse valda kuuluvad ka ravitsejad, erinevad alternatiivmeditsiini meetodid, sensitiivid, nõustajad jt. Need praktikad ei ole tavamõistes religioon, kuid mis eeldavad siiski sageli maailmavaatelist pöördumist, nt sensitiivi ja tema vaatenurga uskumist või vähemalt selle võimalikuks pidamist.[19]

3. Koguduseliikme maailmapildist

Paljud erinevate traditsioonide nn äärmusfundamentalistid rõhutavad, et jumalatu maailmaga kokkupuutumist tuleb vältida, sest sellega võib kaasneda oma usuliste tõekspidamiste hägustumine ja kadumine. Alljärgnevalt toon mõned tähelepanekud, mis puudutavad eestlastest koguduseliikmete maailmapilti. Eestlastele on omaseks peetud individualismi, nagu osutavad ka mõned käesoleva kogumiku artiklid.[20] Nõnda on individualism omane ka eestlaste suhetele religiooniga ja religioosne individualism iseloomustab ka eestlastest koguduse või usuliikumise liikmeid.

[17] Riin Pärnamets ja Velli Parts, „Noored ja religioon. Noorte suhe religiooni Eestis". – V. Parts (koostaja), Noortemonitor 2009. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus, 2010, 186–193.
[18] EUU 2010, küsimus K25.
[19] Pikemalt nn kliendikultustest vt L. Altnurme ja A. Lyra, „Tervendamine-misjoneeriv klientkultus". – L. Altnurme (toim), Mitut usku Eesti. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004.
[20] Eesti elanikkonna religioossest indiviualismist vt käesolevas kogumikus Lea Altnurme artiklit „Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest" ja Liina Kilemiti ja Anu Renteli artiklit „Eestimaalaste ootused kirikule".

Kogudustesse või usuliikumistesse kuuluvate eestlaste maailmapilt ja -käsitlus on valdkond, kus kristlus puutub vahetult kokku teiste vaimsete praktikatega indiviidi tasandil. Eestlastest koguduseliikmed näivad olevat selles küsimuses sallivad. Üle poole, täpsemalt 68% kogudustesse või usuliikumistesse kuuluvatest eestlastest on täiesti või pigem nõus väitega, et „Kõik religioonid, uskumused on omal moel õiged".[21] Nagu Tabelis 2 toodud tulemused osutavad, ei ole hingestatud maailmapilt ega ka usk maagilistesse toimingutesse ning teised, pigem mittekristlikke religioosseid ja vaimseid praktikaid esindavad nähtused eestlastest koguduseliikmetele võõrad. Kõige mahukamalt puudutab koguduseliikmete usulise maailmapildi mitmekesisus luterlikku kirikut, sest üle 60% kogudustesse või usuliikumistesse kuuluvatest eestlastest loeb end küsitluse EUU 2010 kohaselt luterliku kiriku liikmeteks.

Tabelist 2 nähtub, et EUU 2010 väitega „Jumal ja maailm on üks, ei ole midagi väljaspool Jumalat, ka inimesed ja loodus on osa Jumalast"[22] olid eesti rahvusest koguduse või usuliikumise liikmetest kas „täiesti nõus" või „pigem nõus" üle poole (62,8%). Kogudusse mittekuuluvatest eestlastest oli selle väitega „täiesti nõus" või „pigem nõus" alla kolmandiku vastajaist. Eestlastest koguduse või usuliikumise liikmed on valdavalt nõus väitega, et „Taimedel on hing"[23] (23,1% täiesti nõus, 44,4% pigem nõus). Mõnevõrra vähem, kuid siiski tähelepanuväärsel määral olid selle väitega kas täiesti või pigem nõus ka kogudustesse ja usuliikumistesse mittekuuluvad eestlased (57,7%). Väitega, et „Loomadel on hing või vaim"[24], nõustus ligi kolmveerand kogudustesse mittekuuluvatest eestlastest (täiesti nõus vastavalt 26,8%, pigem nõus 49,2%). Kogudusse või usuliikumisse kuulujate seas oli selle väitega nõustujaid aga koguni 85,7%.

	täiesti nõus		pigem nõus	
	kuulub kogudusse (N = 108)	ei kuulu kogudusse (N = 576)	kuulub kogudusse (N = 108)	ei kuulu kogudusse (N = 576)
Jumal ja maailm on üks, ei ole midagi väljaspool Jumalat, ka inimesed ja loodus on osa Jumalast.	28,4%	5,7%	34,3%	22,6%
Taimedel on hing.	23,1%	16,9%	44,4%	40,8%
Loomadel on hing või vaim.	34,2%	26,8%	51,5%	49,2%

Tabel 2
Eestlastest vastajate (N = 684) vastused EUU 2010 küsimustele K23R, K23L ja K23L1.

[21] EUU 2010, küsimus K42A.
[22] EUU 2010, küsimus K23R.
[23] EUU 2010, küsimus K23L.
[24] EUU 2010, küsimus K23L1.

Tabelist 3 ilmneb mõnevõrra üllatavana tunduv laialt levinud usk maagiliste toimingute tõhususse.[25] Väitega „Teatud maagiliste toimingute või rituaalidega on võimalik mõjutada sündmuste käiku ja teisi inimesi"[26] oli täiesti nõus või pigem nõus üle poole eestlastest, kes kuulusid kogudusse või usuliikumisse. Mittekuulujatest oli selle väitega nõus vastavalt 4,5% ja 33,6% vastanutest. Eestlastest koguduseliikmed nõustuvad sagedamini väitega „Esivanemate hinged võivad meid külastada ja meid kaitsta"[27] kui kogudusse mittekuuluvad rahvuskaaslased. Koguduste liikmed on selle väitega nõus või pigem nõus 61% juhtudest, samas kui kogudustesse mittekuuluvate vastav toetusprotsent on 42,8. Sarnane trend tõuseb esile väitega „On tõenäoline, et inimese hing sünnib pärast surma siia maailma uuesti kellegi teisena (reinkarnatsioon)".[28] Veidi alla poole (45%) koguduse või usuliikumisse kuuluvatest eestlastest on selle väitega täiesti nõus või pigem nõus, sellal kui kogudusse mittekuuluvatest eestlastest oli nõus vaid pisut üle kolmandiku (34,5%) vastanutest.

	täiesti nõus		pigem nõus	
	kuulub kogudusse (N = 108)	ei kuulu kogudusse (N = 576)	kuulub kogudusse (N = 108)	ei kuulu kogudusse (N = 576)
Teatud maagiliste toimingute või rituaalidega on võimalik mõjutada sündmuste käiku ja teisi inimesi.	9,5%	4,5%	45,6%	33,6%
Esivanemate hinged võivad meid külastada ja meid kaitsta.	17,8%	7,1%	43,2%	35,7%
On tõenäoline, et inimese hing sünnib peale surma siia maailma uuesti kellegi teisena (reinkarnatsioon).	6,5%	7,6%	38,5%	26,9%

Tabel 3
Eestlastest vastajate (N = 684) vastused EUU 2010 küsimustele K23F, K23P ja K23K.

EUU 2010 küsitluse tulemused osutavad, et tänapäeva eestlaste seosed religiooni institutsionaliseeritud vormidega on tagasihoidlikud. Kuidas suudab institutsioon või selle esindaja puudutada inimelu nõnda privaatset valdkonda? Või tuleks hoopis luua keskkond, kus selline individuaalsus end mugavalt tunneb? Ning siis kerkib omakorda küsimus, mis see „mugav" siis tegelikult on? Kas see on midagi uut või hoopis ammu unustatud vana? Väitega „Kirik võiks

[25] Kuigi ei ole välistatud, et mõned koguduseliikmetest vastajad võivad ka näiteks palvetamist ja/või armulauda pidada „maagiliseks toiminguks või rituaaliks", siis siinkirjutaja jaoks peegeldab selline tõlgendusvõimalus ikkagi kristlike koguduse liikmete heterogeenset usumaailma, arvestades mõiste „maagia" traditsiooniliselt negatiivset sisulaengut kristlikus kontekstis.
[26] EUU 2010, küsimus 23F.
[27] EUU 2010, küsimus 23P.
[28] EUU 2010, küsimus 23K.

olla tugevamini seotud rahvatraditsioonidega”[29] oli täiesti või pigem nõus üle poole EUU 2010 eestlastest vastanutest (täiesti nõus 9% ja pigem nõus 42,5%) ning veelgi enam nõustusid selle väitega mitte-eestlastest vastanud (vastavalt 17,6% ja 50,1%). Tähelepanu väärib, et kogudusse või usuliikumisse kuuluvatest eestlastest oli selle väitega täiesti nõus 18,3% vastanutest, st peaaegu üks viiendik. Kas „rahvatraditsioonid” kuuluvad „vanade traditsioonide-kommete” hulka, mille tähtsusele osutavad Liina Kilemit ja Anu Rentel käesoleva kogumiku artiklis, jääb siiski teadmata.[30]

4. Kohtumised „teistega”

Paratamatult seisab suuremate religioossete institutsioonide ees küsimus, kuidas suhestuda mitte ainult usulises mõttes mitmekesise maailmaga, vaid ka usuliselt mitmekesiste tõekspidamistega koguduseliikmete eluga. Kui viimati nimetatu ei tarvitse olla muret tekitavaks asjaoluks tiheda usukogudusliku sidususega ühendustes, siis relevantsel moel maailma ellu sekkumine on seda aga kindlasti. Keerukamaks muudab olukorra asjaolu, et kirik on ühiskonnas kaotanud tähelepanuväärsel määral oma usaldusväärsust. Kui 1990. aastal läbiviidud maailma väärtuste uuringu kohaselt oli kirik Riigikogu ja ajakirjanduse järel usaldusväärsuselt (usaldati „suurel määral” või „küllaltki palju”) kolmandal kohal (usaldas 53% vastanutest), siis 2008. aasta Euroopa väärtuste uuringu kohaselt usaldas kirikut 44% vastanutest ning veel vähem usaldusväärsed oli vastajate jaoks ametiühingud (38%), ajakirjandus (34%) ja Riigikogu (28%).[31]

Enamgi veel – ristiusu sõnum ning selle ajalooliselt kujunenud väljendusvormid ei haaku sageli tänaste inimeste arusaamadega maailmast ega senise elukogemusega, nagu osutab ka käesolevas kogumikus Lea Altnurme.[32] Või nagu märgib tegevvaimulik Annika Laats, pöörates tähelepanu noorte võõrdumisele institutsionaliseeritud religioonist – „kirik tegelebki lisaks oma pidulikule esindusfunktsioonile suuremalt jaolt traditsioonilise moraali kaitsmise ja esindamisega. Mida peakski siis üks noor, elu mõtte ja tõe järgi küsiv inimene sealt otsima?”[33] Seejuures väärib tähelepanu küsitluses ilmnenud asjaolu, et kuigi valdav osa (65%) vastajatest ei pea vajalikuks, et kirik oma õpetust ja moraalinorme vastavalt tänapäeva arusaamadele muudaks, siis veidi üle poole vastanuist pidas vajalikuks, et kirik oma sõnumit nüüdisaegsemalt, arusaadavamalt ja moodsamalt lahti seletaks. Seejuures ei peeta aga vajalikuks kombetalituste tänapäevastamist.

Kollektiivsel ja/või institutsionaalsel tasandil on ristiusu kohtumised teiste vaimsete praktikatega teinud viimase paarikümne aasta vältel läbi olulisi muu-

[29] EUU 2010, küsimus K42E.
[30] Vt käesolevas kogumikus lk 151–152.
[31] Eesti Inimarengu Aruanne 2009. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, 2010.
[32] Vt käesolevas kogumikus lk 204.
[33] Vt käesolevas kogumikus lk 191–192.

tusi. Nõukogude painest vabanevas Eesti ühiskonnas oli usumaastik niisama keevaline kui teistes eluvaldkondades. Nõukogudeaegse religiooni regulatsiooni järgimise ja järelevalve nõrgenemise kontekstis aktiveerusid kõik usulised rühmad ja institutsioonid. Lisaks juba varem ametlikult eksisteerinud kirikutele ja kogudustele alustasid usulisel maastikul avalikult tegevust ka seni keelatud ja tagakiusatud usurühmad (nt Jehoova tunnistajad, krišnaiidid), äsja tekkinud usuärkamised (nt Elu Sõna) ja -kogukonnad (nt noortaaralased, maausulised). Samuti saabusid Eestisse siinses kontekstis täiesti uued usuliikumised (nt transtsendentaalne meditatsioon). Valitsevas usulises segaduses leidsid endale järgijaid erinevad usuliikumised, kirikud ja kogudused.

Nn religioosse turuplatsi kujunemisperioodil 1990. aastate esimeses pooles oli konfrontatsioon ristiusu ja teiste vaimsete praktikate vahel nagu ka erinevate ristiusu vormide vahel Eestis täiesti olemas ning mis on mõistetav tollast „turuplatsi" jagamise olukorda arvestades. Nii nagu avastasid endi jaoks Ida-Euroopat uute usuliikumiste ja vaimsete praktikate esindajad, leidsid nende kannul uue tegevusvälja ka 1990. aastatel aktiivsed nn sektivastaste organisatsioonid, kelle eesmärk oli uute usuliikumiste tegevuse pidurdamine.[34] Eesti puhul saab selles kontekstis kõnelda küll peaasjalikult 1990. aastate esimesest poolest, kui Aarhusi ülikooli professori Johannes Aagaardi juhitud Dialog Center pööras pilgu endistele idabloki riikidele. Siiski ei leidnud sektivastsed organisatsioonid Eestis piisavalt kandepinda, ning sama saatus tabas ka paljusid siia saabunud uusi usuliikumisi.

Detlef Pollack ja Olaf Müller on märkinud Kesk- ja Ida-Euroopa religioossusega seoses, et sekulaarses riigis, kus puuduvad tugevad, domineerivad religioossed traditsioonid, moodustavad erinevad religioonivormid, olles üldise sekulaarse ühiskonnafooniga kontrastis, omaette sünkretistliku (eri religioone põimiva) terviku.[35] Religioonil nõukogudejärgses Eestis on palju sarnasusi Saksamaa Liitvabariigi idaosaga, endise Saksa Demokraatliku Vabariigiga. Sarnasused sarnase kultuuri- ja religiooniruumiga ning lähiajalooga ühiskondades puudutavad nii ilmalikustumist kui usulist ükskõiksust.[36] Ka Eesti usumaastikul võib kõnelda teatud mõttes sünkretistlikust tervikust. Seda muuhulgas end siiski usuliselt määratlenud, kogudustesse kuuluvate inimeste seas.

1990. aastatel toimunud vastandumiste ekstreemseim näide on 1991. aastal aset leidnud intsident, kus Elu Sõna koguduse noored hävitasid noorte maausuliste püstitatud puuslikud Toomemäel Tartus.[37] Vastupidise näite, kus

[34] Solveiga Krumina-Konkova, „New Religious Minorities in the Baltic States". – Ph. Sh. Lucas ja Th. Robbins (Eds.), New Religious Movements in the 21st Century. Legal, Political, and Social Challenges in Global Perspective. New York-London: Routledge, 2004, 117–127.

[35] D. Pollack ja O. Müller, „Religiousness in Central and Eastern Europe: Towards Individualization?" – I. Borowik (ed.), Religions, Churches and Religiosity in Post-Communist Europe. Krakow: Nomos, 2006, 22–36.

[36] Eestimaalaste arvamuste sarnasuse kohta endise Saksa Demokraatliku Vabariigi elanikega vt käesolevas kogumikus Eva-Liisa Jaanuse ja Marge Unti artiklit „Eestimaalaste religioossus Euroopa taustal".

[37] E.-H. Västrik, „The Heathens in Tartu in 1987–1994: Heritage Protection Club Tõlet". – M. Kõiva (ed.), Contemporary Folklore. Changing World View and Tradition. Tartu: Eesti Keele Instituut ja Eesti Kirjandusmuuseum, 1996, 97–101.

kristlikku pühakoda on püütud hävitada, võib leida aastast 1999, kui satanismihuvilised noorukid kirjutasid Karmeli kogudusehoonele Rakveres „666 Saatan" ning süütasid seejärel palvela.[38] Neid kaht juhtumit võib tuua näideteks Eesti usuelu mitmekesisusest ja tulisusest, kuid see oleks eksitav, sest teisi sarnaseid ei meenugi. Eesti usuelu seirates võib tõdeda, et väiksemad ning vähema institutsionaalse bürokraatiaga ühendused on koostööst teiste usuliste ühendustega enam huvitatud kui vastupidi. On võimalik, et olukord on teistsugune piirkondlikul rohujuure tasandil.

Võib väita, et kristlus oma erinevates vormides puutub teiste vaimsete praktikatega kokku kahel erineval, kuid omavahel seotud tasandil, st üksikisiku ja kollektiivsel/institutsionaalsel tasandil. 1920. aastatel oli nelipühilus olnud väljakutseks Eesti traditsioonilistele kirikutele. 1990. aastatel osutus nelipühilus taas väljakutseks nii vanematele vabakiriklikele kogudustele kui luterlikule kirikule.[39]

Luterliku kiriku vaimulikud avaldasid 1990. aastatel avalikkuses arvamust, et riiklik religiooni puudutav regulatsioon peaks kohtlema erinevaid usulisi ühendusi, st traditsioonilisi ja uustekkelisi, erinevalt.[40] Sellist põhimõtet, mida teostati näiteks nii Leedus kui Lätis, Eestis siiski ei rakendatud ning usulisi ühendusi on Eesti Vabariigi õigusruumis käsitletud võrdse kohtlemise põhimõttest lähtuvalt. Samuti ei leidnud laiemat poolehoidu 2000. aastate alguses Kirikute ja koguduste seaduse menetlemisel Riigikogus tõstatatud ettepanek, mille eesmärk oli „destruktiivsete usuliikumiste" preventiivne keelustamine. Pärast Riigikogu õiguskomisjonis ning Riigikogu saalis aset leidnud arutelusid otsustati siiski loobuda ettepaneku lisamisest seaduse eelnõusse ning seda otsust toetas ka diskussiooni kaasatud Eesti Kirikute Nõukogu, kuigi oli olnud algselt üks selle mõtte initsiaatoritest.[41]

Ajapikku on 1990. aastate vastandumised usurühmade vahel asendunud kõrvuti eksisteerimisega. Suhtelise rahulikkuse kujundamise üheks teguriks on olnud Eesti Kirikute Nõukogu, mis ühendab enamikku suuremaid kristlikke kirikuid ja koguduste liite, sh ka viimase kahekümne aasta jooksul tekkinuid. Avalik konfrontatsioon teiste vaimsete praktikatega ei ole üldjuhul avalikkuses nähtav. Erandina peab siin märkima satanistide soovi 21. sajandi algusaastail registreerida end usulise ühendusena, mis sai kirikutelt ja kristlikelt kogudustelt äärmiselt terava negatiivse reaktsiooni osaliseks.[42] Kristliku peavoolu[43] institutsioonide suhe teistesse usutraditsioonidesse on sageli piirdunud rituaalse

[38] R. Ringvee, Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991–2008. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011.
[39] T. Pilli, Usu värvid ja varjundid. Eesti vabakoguduste ajaloost ja identiteedist. Tallinn: Allika, 2007.
[40] Villu Jürjo, „Kas riigikirik?" – Eesti Kirik 17.12.1992.
[41] Vt ka R. Ringvee, Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991–2008. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011.
[42] Satanismist Eestis vt R. Ringvee, Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991–2008. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011.
[43] Käesolevas seoses märgin mõistega *peavool* Eesti Kirikute Nõukogusse kuuluvaid kirikuid, koguduste liite ja kogudusi.

aspektiga. Siiski näib vaimsete praktikate kohtumistel olevat oluline isiklik aspekt, mis sõltub individuaalsetest teguritest. Alternatiivsed vaimsed praktikad on saanud osaks tänapäeva Eesti massikultuurist. Ravitsejate, nõidade, selgeltnägijate, ennustajate, sensitiivide jts maailmaga kohtub kristlus nagu teisedki maailmavaated ühelt poolt valdavalt massimeedia vahendusel ning teiselt poolt üksikisiku tasandil.

Tänapäevasele religioossusele või vaimsusele on tunnusomane kogemuslikkus. See, mis puudutab tänapäeva inimest, ei ole midagi teoreetilist, vaid pigem imed ja tunnustähed, nagu sõnastas 30 aastat tagasi kristliku karismaatilise Vineyardi liikumise rajaja John Wimber. Vaimsetel praktikatel peab olema konkreetne väljendus inimese elus, pakkudes toimivaid lahendusi. Kui pakutav praktika ei too aga vahetuid tulemusi, siis kaotab see ka oma tähenduslikkuse. See on turuplatsi tegelikkus. Inimestega tuleb kõnelda keeles, mida nad mõistavad, mis on neile omane, mis neid puudutab. See igasuguse misjoni nurgakivi on oluliseks ka tänasele ristiusule Eestis, kus ei saa kõnelda olukorrast, milles mõni usutraditsioon ühendaks enamikku elanikkonnast, andes inimestele rituaalse raamistuse hällist hauani. Siin jõuame ka ootusteni, mis inimestel on ristiusu suhtes – see on praktiline abi, probleemide lahendamine. Need on samad ootused, mis inimestel on ka teiste vaimsete praktikate suhtes. Kas sellel tasandil on ristiusk ja selle erinevad vormid valmis aga inimestega kohtuma? See on eheduse ootamine, millele osutab Meego Remmel käesolevas kogumikus.[44]

Ärevus on loomulik neuroloogiline reaktsioon kohtumisel võõraga, see on bioloogiline antus. Seda reaktsiooni nii individuaalsel kui kollektiivsel tasandil kohtumisel mittekristlike vaimsete praktikatega võib täheldada ka Eestis, kuigi iseloomulik oli ta pigem 1990. aastatele kui tänasele päevale. Ärevus ei pruugi aga võtta vihkamise kuju, nagu osutab Eestimaa kogemus religiooni valdkonnas. Eestimaalased kalduvad järgima erinevaid vaimseid praktikaid. Samamoodi kui aafriklasest islamiusuline läheb nõiatohtri juurde, kui tavameditsiinist abi ei ole või ugrilasest vanamees, kel lisaks Lenini pildile seinal ning ikoonile nurgas on kapi all ka vakk haldjatele, on ka eestlasest koguduseliikmel tegevusi, mis teises kultuuri- või religioonikontekstis võivad osutuda tavatuteks. Kas see näitab selgrootust või hoopis paindlikkust ning põlisrahvastele omast praktilist meelt? Sünkretism tundub olevat eestlaste vaimuilmale omane, selline näib olevat ka eestlastest teoloogide ja kiriklike mõtlejate arusaam, nagu osutab Veiko Vihuri käesolevas kogumikus.[45]

Eestimaa kogemus osutab, et erinevate religioonide ja vaimsete praktikate kohtumine võib toimuda jäiga vastandumiseta, paindlikult, tõsiste (pikaajaliste) konfliktideta. Kas see kogemus osutab, et ühiskonnas, kus ükski religioon ei esinda elanikkonna enamust ega ole seotud teravate poliitiliste erisustega, on erinevate religioonide ja vaimsete praktikate kooseksisteerimiseks soodsad tingimused? Või on see üksnes Eesti kui väikese ühiskonna eripära?

[44] Vt käesolevas kogumikus lk 95.
[45] Vt käesolevas kogumikus lk 25–29 ja lk 33.

Eestimaa kogemuse ilmekas näide sellest, et ühiste eesmärkide nimel on koostöösuutelised erinevad uskkonnad, on ka Eesti Kirikute Nõukogu, mille liikmed esindavad väga erinevaid kristlikke traditsioone, näiteks pooleteisttuhande aastase ajalooga Armeenia Apostliku Kirikut ja 1990. aastate alguses rajatud Karismaatilist Episkopaalkirikut. Hoolimata suurest vanusevahest ja traditsioonide erinevusest tehakse Eesti Kirikute Nõukogus ühiste eesmärkide teostumiseks pragmaatilist koostööd sõltumata üksikute konfessioonide omavahelistest suhetest. Suuremate kirikute katusorganisatsioonina on Eesti Kirikute Nõukogu kujundanud ka kristluse peavoolu ja teiste vaimsete praktikate omavahelist suhestumist nõukogudejärgsel perioodil laiemalt. Tähelepanu väärib, et kuigi Eesti Kirikute Nõukogu on teinud avalikke pöördumisi neile olulistel teemadel, siis ükski neist ei ole puudutanud suhteid teiste usuliste traditsioonide ja/või vaimsete praktikatega. Ühelt poolt peegeldab see ilmselt olukorda, kus „teist" ei kogeta (vahetu) ohuna, ning teiselt poolt usurühmade omavahelisi suhteliselt rahulikke suhteid. Ning kuigi Eesti Kirikute Nõukogu reaktsiooni puudumist teiste usutraditsioonide suhtes või nende vastu võib näha ka lihtsalt kui teiste religioonide või vaimsete praktikate ignoreerimist, siis kindlasti ei pea reaktsioon olema eesmärk omaette, vaid tulenema vajadusest, mida seni ilmselt olnud ei ole. Nii eksisteerivadki Eestis kõrvuti erinevad kristlikud ja mittekristlikud usutraditsioonid ja vaimsed praktikad.

5. Kokkuvõte

Ristiusk kohtub teiste vaimsete praktikatega kahel tasandil: institutsionaalsel ja isiklikul. Institutsioonaalsel tasandil võib Eesti puhul rääkida rahumeelsest kõrvutieksisteerimisest. Isiklikul või indiviidi tasandil kohtuvad erinevad uskumused ja praktikad inimese maailmamõistmises. Kokkupuudet ristiusu ja teiste vaimsete praktikate vahel võib üsna selgelt näha kirikus endas, kus kõrvalekalle peavoolu kristlikust teoloogiast viitab kõige otsesemalt kokkupuutele teiste vaimsete praktikatega. Näiteks ei tunnista peavoolu kristlik dogmaatik uuestisündi (reinkarnatsiooni), aga see ei takista valdaval osal kogudustesse kuuluvatel inimestel seda uskumast. Tavapärasele kristlikule usule on võõras ka väide, et taimedel on hing. Samas on sellega täiesti või pigem nõus kaks kolmandikku koguduste liikmetest. Samuti on koguduseliikmete seas üsna levinud usk maagiliste toimingute tõhususse.

Kokkuvõtvalt võib väita, et inimesed – sõltumata sellest, kas nad kogudusse või usuliikumisse kuuluvad või mitte – ootavad kristluselt sedasama, mida oodatakse ka mittekristlikelt vaimsetelt praktikatelt ning see on praktiline abi enda ja/või teiste elumurede lahendamisel. Sellel väga isiklikul tasandil kohtub ristiusk ka teiste vaimsete praktikatega, mis tänases mitmekesises maailmas pakuvad omapoolseid lahendusi inimeste, nii kristlaste kui mittekristlaste muredele. Omaette küsimus on, kas ja kuidas ristiusu vastused ja lahendused suhestuvad tänapäeva inimese maailmavaateliselt kirjusse konteksti.

„ELUST, USUST JA USUELUST 2010" TULEMUSED VÕRDLUS TUNNUSE „SUGU" ALUSEL

K1. Kuivõrd tähtis see eluvaldkond Teie jaoks on?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Töö	Eriti tähtis	47,7%	49,4%	46,1%
	Tähtis	39,5%	37,2%	41,6%
	Mitte eriti tähtis	7,1%	7,6%	6,6%
	Pole üldse tähtis	5,0%	5,2%	4,9%
	RASKE ÖELDA	,7%	,6%	,7%
Perekond	Eriti tähtis	69,9%	63,1%	75,8%
	Tähtis	27,0%	32,4%	22,3%
	Mitte eriti tähtis	2,4%	4,3%	,7%
	Pole üldse tähtis	,4%	,2%	,6%
	RASKE ÖELDA	,3%		,5%
Sõbrad ja tuttavad	Eriti tähtis	30,6%	30,1%	31,1%
	Tähtis	57,9%	57,8%	58,0%
	Mitte eriti tähtis	10,0%	10,7%	9,3%
	Pole üldse tähtis	1,1%	1,0%	1,2%
	RASKE ÖELDA	,4%	,4%	,4%
Poliitika	Eriti tähtis	1,9%	2,7%	1,1%
	Tähtis	23,6%	26,7%	21,0%
	Mitte eriti tähtis	51,6%	50,3%	52,7%
	Pole üldse tähtis	21,8%	19,4%	23,9%
	RASKE ÖELDA	1,1%	,9%	1,3%
Vaba aeg	Eriti tähtis	19,7%	21,4%	18,2%
	Tähtis	63,5%	61,2%	65,5%
	Mitte eriti tähtis	13,6%	13,5%	13,7%
	Pole üldse tähtis	2,5%	3,2%	1,8%
	RASKE ÖELDA	,7%	,7%	,7%
Usk	Eriti tähtis	4,3%	3,3%	5,3%
	Tähtis	16,3%	11,5%	20,5%
	Mitte eriti tähtis	38,8%	37,8%	39,7%
	Pole üldse tähtis	38,4%	45,6%	32,1%
	RASKE ÖELDA	2,2%	1,8%	2,5%
Loodus, keskkonnakaitse	Eriti tähtis	13,6%	13,5%	13,6%
	Tähtis	62,5%	60,5%	64,3%
	Mitte eriti tähtis	18,8%	21,1%	16,8%
	Pole üldse tähtis	3,5%	3,4%	3,6%
	RASKE ÖELDA	1,6%	1,5%	1,7%
Eestimaa olevik ja tulevik	Eriti tähtis	22,9%	22,1%	23,6%
	Tähtis	61,2%	61,3%	61,1%
	Mitte eriti tähtis	11,1%	12,1%	10,1%
	Pole üldse tähtis	3,1%	3,3%	2,9%
	RASKE ÖELDA	1,7%	1,1%	2,2%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K2. Järgnevalt loen Teile ette ühiskondlikke organisatsioone ja ühiskondlikke tegevusi. Milline on Teie osalus nendes?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Heategevus, näiteks vanurite, puuetega või puudust kannatavate inimeste abistamine	Osalen aktiivselt	3,4%	2,2%	4,4%
	Osalen mõõdukalt	28,3%	21,9%	34,0%
	Üldse ei osale	67,8%	75,5%	61,0%
	RASKE ÖELDA	,5%	,4%	,5%
Usu- või kirikuorganisatsioonid	Osalen aktiivselt	3,1%	2,6%	3,5%
	Osalen mõõdukalt	10,0%	6,6%	12,9%
	Üldse ei osale	86,4%	90,6%	82,8%
	RASKE ÖELDA	,5%	,3%	,8%
Kunsti-, muusika- või kultuurialane tegevus	Osalen aktiivselt	6,0%	4,7%	7,1%
	Osalen mõõdukalt	13,2%	10,5%	15,6%
	Üldse ei osale	80,1%	83,9%	76,8%
	RASKE ÖELDA	,8%	,9%	,6%
Ameti- ja kutseühingud	Osalen aktiivselt	1,4%	1,5%	1,3%
	Osalen mõõdukalt	8,9%	9,5%	8,4%
	Üldse ei osale	88,9%	88,2%	89,6%
	RASKE ÖELDA	,8%	,9%	,7%
Poliitilised parteid või grupid	Osalen aktiivselt	1,5%	2,6%	,5%
	Osalen mõõdukalt	5,3%	7,4%	3,5%
	Üldse ei osale	92,2%	89,1%	95,0%
	RASKE ÖELDA	,9%	,9%	1,0%
Elukoha või piirkonnaga seotud ühendus	Osalen aktiivselt	3,0%	1,6%	4,3%
	Osalen mõõdukalt	19,0%	18,0%	19,9%
	Üldse ei osale	77,3%	80,4%	74,5%
	RASKE ÖELDA	,7%		1,3%
Keskkonnakaitse, ökoloogia, loomade õigused	Osalen aktiivselt	1,7%	1,4%	1,9%
	Osalen mõõdukalt	15,6%	14,0%	17,0%
	Üldse ei osale	81,8%	83,9%	79,9%
	RASKE ÖELDA	1,0%	,6%	1,3%
Töö noortega	Osalen aktiivselt	3,0%	3,8%	2,4%
	Osalen mõõdukalt	7,2%	5,9%	8,2%
	Üldse ei osale	89,1%	90,0%	88,3%
	RASKE ÖELDA	,7%	,2%	1,1%
Spordiklubid, -ühendused	Osalen aktiivselt	5,7%	8,5%	3,2%
	Osalen mõõdukalt	18,8%	20,5%	17,2%
	Üldse ei osale	75,0%	70,7%	78,8%
	RASKE ÖELDA	,5%	,3%	,7%
Huvi- või harrastusklubid või –ühendused	Osalen aktiivselt	5,9%	5,7%	6,0%
	Osalen mõõdukalt	21,3%	20,1%	22,5%
	Üldse ei osale	72,2%	73,3%	71,1%
	RASKE ÖELDA	,6%	,9%	,4%
Mõni muu ühendus	Osalen aktiivselt	1,1%	1,5%	,7%
	Osalen mõõdukalt	,9%	,4%	1,3%
	Üldse ei osale	92,2%	93,6%	91,0%
	RASKE ÖELDA	5,8%	4,5%	6,9%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K3. Kuivõrd Teie arvates võiksid need tegevused olla lubatavad või mittelubatavad?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Altkäemaksu võtmine	Kindlasti ei tohiks lubada	69,2%	63,0%	74,7%
	2	16,6%	20,6%	13,1%
	3	7,8%	9,6%	6,3%
	4	3,3%	3,4%	3,2%
	5	1,1%	1,5%	,7%
	Kindlasti võiks olla lubatud	,8%	1,1%	,4%
	RASKE ÖELDA	1,2%	,7%	1,6%
Homoseksualism	Kindlasti ei tohiks lubada	50,3%	56,7%	44,7%
	2	12,4%	11,3%	13,3%
	3	14,3%	13,0%	15,4%
	4	10,2%	8,6%	11,6%
	5	4,5%	3,5%	5,3%
	Kindlasti võiks olla lubatud	4,0%	2,8%	5,2%
	RASKE ÖELDA	4,4%	4,1%	4,6%
Abielulahutus	Kindlasti ei tohiks lubada	6,4%	5,5%	7,3%
	2	4,0%	4,1%	3,8%
	3	18,8%	19,6%	18,1%
	4	23,3%	25,7%	21,2%
	5	15,0%	15,4%	14,5%
	Kindlasti võiks olla lubatud	29,9%	25,9%	33,5%
	RASKE ÖELDA	2,6%	3,8%	1,6%
Eutanaasia	Kindlasti ei tohiks lubada	13,0%	10,9%	14,8%
	2	9,4%	11,5%	7,6%
	3	15,7%	15,4%	15,9%
	4	18,5%	19,2%	18,0%
	5	16,5%	15,5%	17,5%
	Kindlasti võiks olla lubatud	20,3%	20,8%	19,8%
	RASKE ÖELDA	6,6%	6,7%	6,5%
Inimese kloonimine	Kindlasti ei tohiks lubada	64,2%	59,9%	67,9%
	2	11,9%	11,3%	12,4%
	3	7,4%	6,9%	7,8%
	4	4,9%	8,1%	2,0%
	5	2,2%	2,2%	2,1%
	Kindlasti võiks olla lubatud	2,4%	3,3%	1,6%
	RASKE ÖELDA	7,2%	8,2%	6,3%
Abielurikkumine	Kindlasti ei tohiks lubada	34,3%	28,4%	39,5%
	2	17,3%	14,7%	19,7%
	3	22,2%	25,1%	19,7%
	4	14,7%	18,5%	11,4%
	5	4,4%	5,9%	3,0%
	Kindlasti võiks olla lubatud	2,4%	1,9%	2,9%
	RASKE ÖELDA	4,6%	5,6%	3,8%
Abielueelsed seksuaalsuhted	Kindlasti ei tohiks lubada	7,8%	5,9%	9,5%
	2	4,1%	3,5%	4,7%
	3	14,0%	12,1%	15,5%
	4	21,5%	22,2%	20,9%
	5	19,8%	21,8%	18,0%
	Kindlasti võiks olla lubatud	28,9%	30,7%	27,3%
	RASKE ÖELDA	3,9%	3,7%	4,0%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K3. Kuivõrd Teie arvates võiksid need tegevused olla lubatavad või mittelubatavad?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Truudusetus vabaabielus	Kindlasti ei tohiks lubada	31,9%	25,3%	37,8%
	2	16,7%	16,9%	16,4%
	3	18,7%	20,6%	17,1%
	4	17,4%	21,6%	13,7%
	5	4,7%	5,5%	4,1%
	Kindlasti võiks olla lubatud	4,2%	3,9%	4,5%
	RASKE ÖELDA	6,4%	6,3%	6,4%
Ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine	Kindlasti ei tohiks lubada	50,7%	38,9%	61,0%
	2	23,5%	28,1%	19,5%
	3	13,7%	16,7%	11,0%
	4	5,8%	8,3%	3,6%
	5	2,3%	2,8%	1,9%
	Kindlasti võiks olla lubatud	1,9%	2,1%	1,7%
	RASKE ÖELDA	2,0%	3,0%	1,1%
Suitsetamine	Kindlasti ei tohiks lubada	17,9%	14,8%	20,6%
	2	10,5%	8,2%	12,4%
	3	22,4%	20,5%	24,0%
	4	19,7%	20,5%	19,0%
	5	12,2%	15,2%	9,5%
	Kindlasti võiks olla lubatud	14,7%	18,1%	11,7%
	RASKE ÖELDA	2,7%	2,6%	2,7%
Alkoholi liigtarbimine	Kindlasti ei tohiks lubada	44,8%	34,9%	53,5%
	2	19,4%	20,0%	18,9%
	3	19,1%	23,5%	15,2%
	4	9,5%	12,6%	6,7%
	5	2,9%	4,5%	1,6%
	Kindlasti võiks olla lubatud	2,4%	2,9%	2,0%
	RASKE ÖELDA	1,9%	1,7%	2,1%
Hasartmängud (raha peale mängimine)	Kindlasti ei tohiks lubada	55,8%	46,8%	63,7%
	2	14,4%	14,6%	14,2%
	3	13,3%	17,3%	9,8%
	4	9,5%	12,1%	7,2%
	5	2,6%	4,2%	1,2%
	Kindlasti võiks olla lubatud	2,8%	3,3%	2,3%
	RASKE ÖELDA	1,6%	1,7%	1,6%
Samasooliste abielu	Kindlasti ei tohiks lubada	56,6%	57,6%	55,7%
	2	11,5%	13,8%	9,4%
	3	12,1%	10,7%	13,4%
	4	6,8%	6,0%	7,5%
	5	4,2%	3,6%	4,7%
	Kindlasti võiks olla lubatud	3,0%	1,4%	4,4%
	RASKE ÖELDA	5,8%	6,8%	4,9%
Samasooliste adopteerimisõigus	Kindlasti ei tohiks lubada	60,0%	62,9%	57,5%
	2	10,7%	10,9%	10,5%
	3	10,1%	9,0%	11,1%
	4	6,8%	5,7%	7,7%
	5	2,3%	2,3%	2,4%
	Kindlasti võiks olla lubatud	3,0%	1,5%	4,2%
	RASKE ÖELDA	7,1%	7,7%	6,6%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K3. Kuivõrd Teie arvates võiksid need tegevused olla lubatavad või mittelubatavad?
Keskmised; sorteeritud veeru 'kõik vastajad' järgi;
6 - kindlasti võiks olla lubatud , 1 - kindlasti ei tohiks lubada.

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
Abielueelsed seksuaalsuhted	4,3	4,5	4,2
Abielulahutus	4,3	4,2	4,3
Eutanaasia	3,8	3,8	3,8
Suitsetamine	3,4	3,7	3,2
Truudusetus vabaabielus	2,6	2,8	2,4
Abielurikkumine	2,4	2,6	2,2
Homoseksualism	2,1	1,9	2,3
Alkoholi liigtarbimine	2,1	2,4	1,9
Hasartmängud	2,0	2,2	1,7
Samasooliste abielu	1,9	1,8	2,0
Ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine	1,9	2,1	1,7
Samasooliste adopteerimisõigus	1,8	1,7	1,9
Inimese kloonimine	1,7	1,8	1,5
Altkäemaksu võtmine	1,5	1,6	1,4

K4. Oletagem, et kaupluses ulatab müüja ostjale tagasi suurema summa kui peaks.
Millisel juhtumil on raha mitte-tagastamine õigustatud?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Oletagem, et kaupluses ulatab müüja ostjale tagasi suurema summa kui peaks. Millisel juhtumil on raha mitte-tagastamine õigustatud?	Raha endale jätmist ei saa kunagi õigustada	73,2%	68,5%	77,4%
	Raha endale jätmine on õigustatud siis, kui ostjal on majandusliku kitsikuse periood ning ülemakstud summa leevendaks tema rasket olukorda	13,5%	14,4%	12,7%
	Raha endale jätmine on alati õigustatud	6,3%	8,2%	4,6%
	Muu	3,2%	3,9%	2,5%
	RASKE ÖELDA	3,8%	5,0%	2,8%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K5. Järgnev küsimus puudutab ühistranspordi kasutamist.
Milline suhtumine peegeldab kõige rohkem Teie arusaamu?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Ühistranspordi kasutamiseks tuleb osta pilet või kaart eelkõige seetõttu, et ...	See on tulusam kui maksta trahvi	35,2%	34,5%	35,7%
	Sõit ühistranspordis on tasuline	49,9%	49,1%	50,7%
	"Jänesena" vahelejäämine on piinlik	13,1%	14,1%	12,3%
	Muu	1,1%	1,6%	,5%
	RASKE ÖELDA	,8%	,6%	,9%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K6. Millistel juhtumitel on Teie arvates valetamine õigustatud?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
On õigustatud siis, kui kellegi elu või turvalisus on ohus		59,0%	59,4%	58,6%
On õigustatud siis, kui see ei kahjusta kellegi huve		37,3%	38,9%	36,0%
Ei ole peaaegu kunagi õigustatud		21,8%	19,1%	24,1%
On õigustatud juhul, kui seeläbi saavutatakse rohkem isiklikku kasu kui kahju		10,7%	12,8%	8,9%
Muu		1,0%	1,0%	,9%
RASKE ÖELDA		,9%	,6%	1,1%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K7. Kas Teie arvates tohib inimene teatud tingimustel võtta endalt elu?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kas Teie arvates tohib inimene teatud tingimustel võtta endalt elu?	Jah, sest igal inimesel peab olema õigus lõpetada oma elu alati, kui ta arvab selle vajaliku olevat	15,2%	18,4%	12,3%
	Inimesel on õigus võtta endalt elu vaid juhul, kui olukorrad on talumatud	34,0%	31,6%	36,1%
	Inimesel ei tohi olla õigust endalt elu võtta	43,6%	41,7%	45,2%
	Muu	,7%	,5%	,9%
	RASKE ÖELDA	6,5%	7,8%	5,4%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K8. Millistel juhtumitel võiksid abieluvälised suhted olla õigustatud?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Abieluväliseid suhteid ei saa kunagi õigustada		42,3%	36,6%	47,2%
Mõlema abikaasa nõusolekul		26,3%	27,2%	25,6%
Siis, kui ollakse oma abikaasa poolt rängalt kuritarvitatud ja solvatud		18,0%	18,8%	17,2%
Alati, kui inimene seda ise tahab		12,9%	14,9%	11,2%
Kättemaksuna abikaasa "kõrvalhüppe" eest		7,5%	7,9%	7,3%
RASKE ÖELDA		5,7%	7,1%	4,5%
Muu		1,4%	1,7%	1,1%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K9. Miks tuleks liikluseeskirju järgida?
Milline väide peegeldab kõige paremini Teie seisukohta?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Liikluseeskirju tuleks järgida eelkõige seetõttu, et …	Nende rikkumine võib kaasa tuua karistuse	7,8%	9,5%	6,3%
	Nii on kõigile ohutum	49,0%	46,8%	50,9%
	Liikluseeskirjad ongi selleks, et neist kinni pidada	43,2%	43,7%	42,8%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K10. Millistel juhtumitel võiks prostituudi teenuste kasutamine olla õigustatud?
Prostituudi teenuste kasutamine on õigustatud …

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
Kui ei olda abielus	37,4%	40,4%	34,8%
Ei ole kunagi õigustatud	32,1%	25,1%	38,2%
Kui ollakse sunnitud olema pikemat aega abikaasast eemal	24,7%	27,5%	22,1%
Ei ole õigustatud, sest eksisteerib suguhaiguste oht	21,4%	22,5%	20,4%
RASKE ÖELDA	4,7%	5,1%	4,4%
Muu	2,3%	2,8%	1,8%
Kui abikaasaga/elukaaslasega ollakse tülis	2,2%	3,2%	1,3%
VASTAJAID KOKKU	1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K11. Milline on Teie suhtumine narkootikumide tarvitamisse?
Kas narkootikumide tarvitamine peaks olema ... ?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kas narkootikumide tarvitamine peaks olema ... ?	Täiesti keelatud	85,5%	80,0%	90,3%
	Lubatud võiksid olla ainult kergemad narkootikumid nagu kanep	12,2%	16,9%	8,0%
	Täielikult lubatud	1,0%	1,3%	,8%
	Muu	,3%	,4%	,2%
	RASKE ÖELDA	1,0%	1,3%	,7%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K12. Järgnev küsimus puudutab abordi tegemist.
Valige järgnevatest väidetest välja Teie arvamusega kõige enam kokkulangevad variandid.
Aborti võib teha ...

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
Kui sünnitus võiks seada ema elu ohtu	64,0%	61,5%	66,3%
Kui on teada, et laps sünnib puudega	63,5%	57,6%	68,7%
Vägistamise korral	55,7%	49,1%	61,4%
Kui soovitakse pere juurdekasvu piirata	27,3%	30,5%	24,5%
Kui perel puudub materiaalne turvatunne	22,9%	21,7%	23,9%
Abort ei ole kunagi õigustatud	11,4%	10,9%	11,8%
RASKE ÖELDA	3,3%	5,6%	1,2%
Muu	1,0%	1,1%	,9%
VASTAJAID KOKKU	1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K13. Kas Teie arvates on teatud kuritegude või olukordade puhul õigustatud surmanuhtluse rakendamine?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kas Teie arvates on teatud kuritegude või olukordade puhul õigustatud surmanuhtluse rakendamine?	Jah	61,6%	61,7%	61,5%
	Ei	21,0%	21,5%	20,6%
	RASKE ÖELDA	17,4%	16,9%	17,9%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K14. Miks Te nii arvate? („Jah" vastused)

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
Mõrva eest, sest on inimese tapnud	41,4%	37,4%	44,9%
Üliraskete kuritegude eest	20,3%	19,3%	21,3%
Ühiskond ei pea rasket kurjategijat ülal pidama	10,1%	11,2%	9,1%
Selline inimene tavaliselt ei muutu	8,6%	7,5%	9,5%
Laste vastu toime pandud kuritegude eest	7,1%	5,4%	8,7%
Kurjategija peab vastutama oma tegude eest	6,3%	5,3%	7,1%
RASKE ÖELDA	6,3%	6,6%	5,9%
Vägistamise eest	5,8%	5,2%	6,3%
Kurjategijat ei paranda karistused	5,3%	5,6%	5,1%
Et teised ei teeks raskeid kuritegusid	3,7%	3,0%	4,4%
Üliraskete kuritegude arv väheneks	3,6%	3,3%	3,8%
Terroristidele	3,1%	4,4%	2,0%
Et kaitsta ühiskonda	2,6%	2,5%	2,8%
Mõrvarid panna hirmu alla	2,4%	3,1%	1,8%
Selline inimene ei tohi elada	2,3%	3,2%	1,6%
Tänapäevased karistused on liiga leebed	1,8%	2,3%	1,3%
Inimestes turvatunde tekitamine	,4%	,6%	,3%
Korduvate röövimiste eest	,3%	,7%	
Annab uue võimaluse taassünni läbi	,2%	,4%	
Eluaegne vangistus on sama mis surm	,2%		,4%
Narkootikumide eest	,2%	,3%	
Ei vähenda kurjategijate arvu	,1%	,3%	
VASTAJAID KOKKU	621	291	330

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K14. Miks Te nii arvate? („Ei" vastused)

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
Ei ole õigust võtta inimeselt elu	35,6%	33,7%	37,4%
RASKE ÖELDA	28,5%	27,2%	29,6%
Kohus võib eksida / inimene on süütu	14,7%	15,8%	13,7%
Pigem suurem karistus kui surmanuhtlus	9,1%	8,2%	10,0%
Surmanuhtlus ei ole karistus, vaid kingitus kurjategijale	6,2%	7,4%	5,1%
Võimalus oma tegude üle mõelda	4,7%	5,9%	3,7%
Peab olema eluaegne vangistus	4,1%	6,0%	2,4%
Seadusega ei ole lubatud	3,3%	2,9%	3,7%
Julmus tekitab julmust	2,0%	1,0%	2,8%
Ei vähenda kurjategijate arvu	,4%	,8%	
VASTAJAID KOKKU	212	101	111

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K15. Kas teatud olukordades, näiteks kui kohus pole olnud õiglane, on kurjategija vastu suunatud omakohus Teie arvates õigustatud?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kas teatud olukordades, näiteks kui kohus pole olnud õiglane, on kurjategija vastu suunatud omakohus Teie arvates õigustatud?	Ei, mitte kunagi	42,1%	34,7%	48,6%
	Jah, teatud olukordades	47,8%	53,4%	42,8%
	Jah, alati on õigustatud	2,8%	3,9%	1,7%
	Muu	,2%	,4%	,1%
	RASKE ÖELDA	7,1%	7,5%	6,8%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K16. Millist kooseluvormi Teie isiklikult parimaks peate?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Millist kooseluvormi Teie isiklikult parimaks peate?	Laulatatud abielu	9,9%	9,0%	10,6%
	Registreeritud abielu	57,7%	54,1%	60,8%
	Vabaabielu	23,2%	27,3%	19,6%
	Lühiajaline kooselu partneriga	,7%	,7%	,7%
	Muu	,5%	,2%	,7%
	Eelistan elada üksi	4,9%	4,8%	5,1%
	RASKE ÖELDA	3,2%	4,0%	2,5%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K17. Kelle ees Te tunnete end oma elus kohustusi omavat?

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
a. Oma lähedaste ees	93,6%	92,4%	94,7%
b. Iseenda ees	85,9%	85,2%	86,6%
c. Ühiskonna ees	53,0%	52,5%	53,5%
d. Personaalse Jumala ees	12,4%	9,9%	14,6%
e. Vaimse maailma ees	12,2%	10,0%	14,1%
f. Universumi ees	9,9%	8,7%	10,9%
Ei ole kohustusi kellegi ees	2,4%	2,8%	2,0%
RASKE ÖELDA	,8%	1,4%	,2%
VASTAJAID KOKKU	1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K18a. Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud? (a. Oma lähedaste ees)

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud?	Täielikult täitnud	24,4%	19,4%	28,6%
	Enam-vähem täitnud	68,4%	71,4%	65,8%
	Ei ole täitnud	6,8%	8,4%	5,4%
	RASKE ÖELDA	,5%	,8%	,2%
VASTAJAID KOKKU		945	436	509

**vastavad need, kes tunnevad oma lähedaste ees kohustusi omavat

K18b. Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud? (b. Iseenda ees)

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud?	Täielikult täitnud	18,3%	15,2%	21,0%
	Enam-vähem täitnud	71,7%	73,7%	70,0%
	Ei ole täitnud	9,0%	10,2%	7,9%
	RASKE ÖELDA	,9%	,9%	1,0%
VASTAJAID KOKKU		867	402	465

**vastavad need, kes tunnevad iseenda ees kohustusi omavat

K18c. Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud? (c. Ühiskonna ees)

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud?	Täielikult täitnud	18,8%	15,3%	21,9%
	Enam-vähem täitnud	70,8%	73,1%	68,7%
	Ei ole täitnud	7,7%	6,8%	8,5%
	RASKE ÖELDA	2,7%	4,8%	,9%
VASTAJAID KOKKU		535	248	287

**vastavad need, kes tunnevad ühiskonna ees kohustusi omavat

K18d. Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud? (d. Personaalse Jumala ees)

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud?	Täielikult täitnud	24,2%	27,7%	22,0%
	Enam-vähem täitnud	57,2%	50,6%	61,1%
	Ei ole täitnud	16,5%	17,7%	15,9%
	RASKE ÖELDA	2,1%	4,0%	1,0%
VASTAJAID KOKKU		125	47	79

**vastavad need, kes tunnevad personaalse Jumala ees kohustusi omavat

K18e. Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud? (e. Vaimse maailma ees)

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud?	Täielikult täitnud	21,8%	24,4%	20,1%
	Enam-vähem täitnud	62,2%	65,9%	59,9%
	Ei ole täitnud	13,7%	7,6%	17,5%
	RASKE ÖELDA	2,3%	2,1%	2,5%
VASTAJAID KOKKU		123	47	76

**vastavad need, kes tunnevad vaimse maailma ees kohustusi omavat

K18f. Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud? (f. Universumi ees)

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kuidas Te tunnete, kas Te olete need kohustused täielikult täitnud, enam-vähem täitnud või ei ole täitnud?	Täielikult täitnud	18,6%	25,1%	14,1%
	Enam-vähem täitnud	59,4%	53,9%	63,3%
	Ei ole täitnud	17,2%	14,1%	19,4%
	RASKE ÖELDA	4,7%	6,9%	3,2%
VASTAJAID KOKKU		100	41	59

**vastavad need, kes tunnevad universumi ees kohustusi omavat

K19. Mis teeb Teie südame rahutuks?

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
Mure pereliikmete ja lähedaste pärast	82,7%	78,4%	86,4%
Mure majandusliku toimetuleku pärast	72,0%	69,9%	73,8%
Terviseprobleemid	58,9%	53,9%	63,3%
Küsimus oma elu mõttekusest	10,6%	9,7%	11,3%
Süütunne	7,4%	9,3%	5,7%
Küsimus sellest, mis on tõde	5,1%	7,1%	3,3%
Hirm surma ees	4,8%	3,9%	5,5%
RASKE ÖELDA	3,2%	4,0%	2,6%
Muu	1,8%	2,5%	1,3%
VASTAJAID KOKKU	1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

A. Minu jaoks on oluline püüda saada paremaks inimeseks.
B. Olen selline nagu olen ja püüan sellisena elus läbi lüüa.

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kumma väitega Te rohkem nõustute?	Kindlasti A	23,1%	20,6%	25,2%
	Pigem A	22,1%	19,4%	24,5%
	Pigem B	32,8%	37,0%	29,1%
	Kindlasti B	20,3%	21,7%	19,1%
	RASKE ÖELDA	1,7%	1,3%	2,1%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K20b. Kumma väitega Te rohkem nõustute?
A. Elus tuleb juhinduda eelkõige kõrgematest eesmärkidest ja ideaalidest.
B. Elus tuleb juhinduda eelkõige enda vajadustest ja soovidest.

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kumma väitega Te rohkem nõustute?	Kindlasti A	13,5%	14,8%	12,4%
	Pigem A	20,3%	20,5%	20,2%
	Pigem B	42,4%	40,0%	44,5%
	Kindlasti B	20,8%	22,7%	19,2%
	RASKE ÖELDA	2,9%	2,1%	3,7%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K21. Milliseid järgnevaid pühasid ehk tähtpäevi Te olete viimase 12 kuu jooksul tähistanud?

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
MITTE ÜHTEGI NENDEST	43,9%	54,0%	35,0%
Hingedepäev	39,8%	30,2%	48,3%
Mardipäev	21,3%	17,1%	25,0%
Kadripäev	20,6%	15,1%	25,5%
Volbriöö	15,7%	15,6%	15,9%
Halloween	9,8%	8,3%	11,1%
Patrickupäev	1,9%	1,3%	2,4%
RASKE ÖELDA	,7%	,7%	,7%
VASTAJAID KOKKU	1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K22. Kui sageli Te olete keskmiselt viimase 5 aasta jooksul külastanud oma lahkunud lähedaste haudasid?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kui sageli Te olete keskmiselt viimase 5 aasta jooksul külastanud oma lahkunud lähedaste haudasid?	Vähemalt kord nädalas	1,7%	1,1%	2,2%
	Vähemalt kord kuus	15,1%	11,6%	18,2%
	Mõned korrad aastas	50,3%	48,0%	52,3%
	Kord aastas	15,3%	18,3%	12,6%
	Harvem	8,1%	10,5%	5,9%
	Üldse ei ole külastanud	5,0%	6,8%	3,5%
	Minu lahkunud lähedaste hauad on minu elukohast väga kaugel/ teises riigis	4,5%	3,6%	5,3%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K23. Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute.

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kõik hea ja halb, mida inimene teeb, tuleb talle elu jooksul tagasi	Täiesti nõus	43,2%	33,8%	51,5%
	Pigem nõus	45,0%	50,2%	40,3%
	Pigem ei ole nõus	7,7%	10,1%	5,6%
	Üldse ei ole nõus	1,5%	2,1%	1,0%
	RASKE ÖELDA	2,7%	3,9%	1,6%
Inimhinge eksistents jätkub ka pärast surma	Täiesti nõus	13,5%	8,8%	17,5%
	Pigem nõus	33,8%	31,2%	36,1%
	Pigem ei ole nõus	24,4%	28,0%	21,3%
	Üldse ei ole nõus	14,9%	18,1%	12,2%
	RASKE ÖELDA	13,4%	14,0%	12,9%
Inimese iseloomu ja saatust mõjutab tähtede ja planeetide seis tema sünnihetkel	Täiesti nõus	10,0%	7,3%	12,5%
	Pigem nõus	45,7%	36,9%	53,5%
	Pigem ei ole nõus	25,3%	31,1%	20,2%
	Üldse ei ole nõus	10,9%	14,7%	7,5%
	RASKE ÖELDA	8,1%	10,0%	6,3%
Inimesel on olemas hing või vaim, mis võib eksisteerida eraldi tema füüsilisest kehast	Täiesti nõus	11,6%	9,2%	13,8%
	Pigem nõus	31,1%	30,0%	32,1%
	Pigem ei ole nõus	28,1%	30,1%	26,3%
	Üldse ei ole nõus	16,1%	18,3%	14,2%
	RASKE ÖELDA	13,1%	12,4%	13,6%
On olemas isikuline Jumal	Täiesti nõus	10,1%	8,0%	11,9%
	Pigem nõus	20,2%	19,9%	20,4%
	Pigem ei ole nõus	22,7%	22,3%	23,1%
	Üldse ei ole nõus	30,8%	32,7%	29,1%
	RASKE ÖELDA	16,3%	17,1%	15,6%
Teatud maagiliste toimingute või rituaalidega on võimalik mõjutada sündmuste käiku ja teisi inimesi	Täiesti nõus	5,3%	4,0%	6,4%
	Pigem nõus	35,3%	34,1%	36,3%
	Pigem ei ole nõus	31,9%	33,2%	30,7%
	Üldse ei ole nõus	18,8%	20,3%	17,5%
	RASKE ÖELDA	8,8%	8,3%	9,1%
On olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat	Täiesti nõus	18,0%	14,2%	21,4%
	Pigem nõus	45,7%	44,0%	47,3%
	Pigem ei ole nõus	19,5%	22,4%	16,9%
	Üldse ei ole nõus	9,0%	10,3%	7,8%
	RASKE ÖELDA	7,8%	9,2%	6,6%
Palve abil on võimalik haigustest tervendatud saada	Täiesti nõus	7,7%	6,1%	9,2%
	Pigem nõus	26,2%	21,9%	30,0%
	Pigem ei ole nõus	29,8%	31,4%	28,4%
	Üldse ei ole nõus	25,4%	29,7%	21,5%
	RASKE ÖELDA	10,9%	10,9%	10,9%
Usun, et on olemas paradiis (taevas)	Täiesti nõus	7,0%	4,9%	9,0%
	Pigem nõus	17,4%	13,7%	20,7%
	Pigem ei ole nõus	25,2%	27,2%	23,5%
	Üldse ei ole nõus	38,2%	42,8%	34,1%
	RASKE ÖELDA	12,1%	11,4%	12,8%
Usun, et on olemas põrgu	Täiesti nõus	6,4%	3,9%	8,7%
	Pigem nõus	16,6%	13,4%	19,4%
	Pigem ei ole nõus	24,5%	26,1%	23,0%
	Üldse ei ole nõus	39,8%	44,6%	35,6%
	RASKE ÖELDA	12,7%	12,0%	13,4%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K23. Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute.

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
On tõenäoline, et inimese hing sünnib peale surma siia maailma uuesti kellegi teisena (reinkarnatsioon)	Täiesti nõus	7,5%	6,5%	8,4%
	Pigem nõus	29,1%	25,1%	32,5%
	Pigem ei ole nõus	24,5%	27,0%	22,3%
	Üldse ei ole nõus	23,3%	26,3%	20,6%
	RASKE ÖELDA	15,7%	15,1%	16,2%
Taimedel on hing	Täiesti nõus	17,9%	14,2%	21,1%
	Pigem nõus	41,7%	41,4%	41,9%
	Pigem ei ole nõus	19,4%	20,2%	18,6%
	Üldse ei ole nõus	12,4%	15,5%	9,7%
	RASKE ÖELDA	8,7%	8,7%	8,7%
Loomadel on hing või vaim	Täiesti nõus	28,2%	23,1%	32,7%
	Pigem nõus	49,7%	49,2%	50,1%
	Pigem ei ole nõus	11,5%	14,0%	9,2%
	Üldse ei ole nõus	5,5%	7,3%	3,8%
	RASKE ÖELDA	5,2%	6,4%	4,2%
Mõnedel sensitiivsetel inimestel on võime haigeid tervendada	Täiesti nõus	20,0%	15,2%	24,2%
	Pigem nõus	58,4%	57,8%	58,9%
	Pigem ei ole nõus	12,0%	16,4%	8,2%
	Üldse ei ole nõus	4,8%	5,9%	3,8%
	RASKE ÖELDA	4,8%	4,7%	5,0%
Mõnedel inimestel on võime tulevasi sündmusi ette näha	Täiesti nõus	19,9%	13,3%	25,8%
	Pigem nõus	61,9%	64,4%	59,6%
	Pigem ei ole nõus	10,2%	13,0%	7,7%
	Üldse ei ole nõus	4,2%	5,3%	3,2%
	RASKE ÖELDA	3,8%	4,1%	3,7%
Ma ei pea ennast usklikuks, kuid mul on suur huvi erinevate religioonide, meditatsiooni, vaimsete otsingute ja spirituaalsete tegevuste vastu	Täiesti nõus	7,0%	5,5%	8,3%
	Pigem nõus	24,0%	24,2%	23,8%
	Pigem ei ole nõus	33,4%	32,4%	34,4%
	Üldse ei ole nõus	31,6%	34,6%	29,1%
	RASKE ÖELDA	3,9%	3,3%	4,4%
Esivanemate hinged võivad meid külastada ja meid kaitsta	Täiesti nõus	8,8%	6,4%	11,0%
	Pigem nõus	36,8%	30,0%	42,8%
	Pigem ei ole nõus	28,2%	34,0%	23,2%
	Üldse ei ole nõus	16,0%	18,5%	13,7%
	RASKE ÖELDA	10,1%	11,2%	9,3%
Ma ei poolda ühtegi religiooni ega kirikut, mul on oma usk	Täiesti nõus	13,6%	14,6%	12,7%
	Pigem nõus	26,9%	28,3%	25,7%
	Pigem ei ole nõus	24,1%	18,6%	29,1%
	Üldse ei ole nõus	26,3%	26,5%	26,1%
	RASKE ÖELDA	9,1%	12,1%	6,5%
Jumal ja maailm on üks, ei ole midagi väljaspool Jumalat, ka inimesed ja loodus on osa Jumalast	Täiesti nõus	9,2%	7,1%	11,0%
	Pigem nõus	23,7%	22,7%	24,6%
	Pigem ei ole nõus	22,7%	21,3%	23,8%
	Üldse ei ole nõus	26,7%	30,9%	22,9%
	RASKE ÖELDA	17,7%	17,9%	17,6%
Mul on talisman või muu tähenduslik ese, mis mind kaitseb	Täiesti nõus	6,5%	5,4%	7,5%
	Pigem nõus	21,8%	17,1%	25,9%
	Pigem ei ole nõus	29,5%	32,3%	27,1%
	Üldse ei ole nõus	38,5%	41,1%	36,3%
	RASKE ÖELDA	3,6%	4,1%	3,2%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K23. Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute.

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Inimese tegudel on mõju tema surmajärgsele saatusele	Täiesti nõus	7,7%	5,7%	9,5%
	Pigem nõus	25,6%	23,0%	28,0%
	Pigem ei ole nõus	26,4%	30,0%	23,2%
	Üldse ei ole nõus	25,2%	28,6%	22,2%
	RASKE ÖELDA	15,0%	12,7%	17,0%
Inimese elusaatus on üldiselt ette määratud ning tal endal on sellele vähe mõju	Täiesti nõus	7,3%	5,0%	9,4%
	Pigem nõus	33,7%	31,5%	35,6%
	Pigem ei ole nõus	33,0%	34,6%	31,5%
	Üldse ei ole nõus	17,2%	19,5%	15,2%
	RASKE ÖELDA	8,9%	9,5%	8,3%
Teatud märgid ja ended võivad elu pöördelisi sündmusi ette ennustada	Täiesti nõus	8,0%	5,6%	10,0%
	Pigem nõus	53,8%	50,7%	56,5%
	Pigem ei ole nõus	18,4%	23,1%	14,4%
	Üldse ei ole nõus	9,9%	11,4%	8,7%
	RASKE ÖELDA	9,9%	9,2%	10,4%
On olemas inglid, kes aitavad ja kaitsevad meid	Täiesti nõus	16,4%	10,5%	21,6%
	Pigem nõus	31,8%	29,0%	34,3%
	Pigem ei ole nõus	18,1%	22,1%	14,6%
	Üldse ei ole nõus	19,0%	24,5%	14,1%
	RASKE ÖELDA	14,6%	13,9%	15,3%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K24. Millal, millega seoses või mis olukorras Te kogesite viimati pühaduse tunnet?

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
RASKE ÖELDA	42,6%	45,7%	39,9%
Ei ole kunagi kogenud	15,8%	19,4%	12,7%
Jõuluajal	7,9%	6,2%	9,3%
Kirikus viibides, teenistuse ajal	7,3%	4,6%	9,8%
Lapse sünd	4,0%	3,2%	4,7%
Õnnetusest, haigusest pääsemine	2,0%	2,0%	2,0%
Teatud elulistes situatsioonides (sain omale korteri)	2,0%	1,9%	2,0%
Matustel	1,8%	1,1%	2,4%
Kloostri külastamise ajal	1,2%	1,7%	,8%
Kui külastan oma esivanemate haudasid	1,2%	,6%	1,7%
Looduses viibides (nt mere ääres)	1,0%	1,0%	1,1%
Ülestõusmispüha	1,0%	,7%	1,3%
9. mai, Pronkssõduri haua juures, Sõjaväe kalmistul	,9%	,6%	1,2%
Kui kogu pere tuleb kokku	,9%	1,0%	,9%
Lastelaste sünd	,9%	,6%	1,1%
Laste ristimisel	,8%	,8%	,8%
Vabariigi aastapäeval (kontserdil Estonias, kui pandi pärgi)	,8%	,6%	,9%
Lemmikmuusikat kuulates, kontserdil	,8%	,6%	,9%
Laulupidu	,8%	,2%	1,2%
Abielu sõlmimisel, laulatusel	,7%	1,1%	,3%
Pühade kohtade külastamine	,7%	,4%	,9%
Kui teed midagi head, aitad lähedasi	,6%	,6%	,7%
Suhtun nii oma esivanematesse	,4%	,5%	,3%
Unenäos	,4%	,6%	,2%
Eksamil	,4%	,2%	,6%
Iga õnnestumise puhul	,4%	,4%	,4%
Hingedepäeval	,4%	,4%	,4%

K24. Millal, millega seoses või mis olukorras Te kogesite viimati pühaduse tunnet?

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
Kui väga vajan Jumalat	,4%		,7%
Palvetamise ajal	,3%	,5%	,2%
Enda, ema sünnipäeval	,3%		,6%
Enne lähedase surma	,3%	,4%	,2%
Kui Eesti sai vabaks	,3%	,4%	,2%
Leeris	,3%	,2%	,4%
„Sind otsides" saadet vaadates	,2%		,5%
Vatikani külastamine	,2%	,2%	,2%
Religioosse filmi vaatamisel	,2%	,2%	,2%
Kui muretsen laste pärast	,2%		,4%
Minu lootusetu soovi täitumine	,2%		,4%
Iisraelis nutumüüri juures	,2%		,3%
Ikoonide ees	,2%	,2%	,2%
Jumal on kõige suurem	,2%		,3%
Kui vaatan oma lapselaste peale	,2%	,2%	,1%
Lähedaste tervis	,2%		,3%
Piiblit lugedes	,2%		,3%
Hea inimesega kohtumisel	,1%		,2%
Kui koer jäi auto alla, tundsin, et tema hing lahkus (loomad)	,1%	,2%	
Reisil	,1%	,2%	
Kui sain täna korteri ära koristada (Suur „Puhas" Neljapäev enne Suurt Reedet)	,1%		,2%
Mediteerimise kaudu	,1%	,2%	
Kui mängib Venemaa hümn sportlastele	,1%	,2%	
Seoses mõttega oma võimalikust ristimisest	,1%	,2%	
Kui hinnatakse minu tööd	,1%		,2%
Portugalis, Jeesuse skulptuuri juures	,1%		,2%
Pühade ajal	,1%		,2%
Kodumaa armastus	,1%	,2%	
Surnuaiapühaga seoses	,1%		,2%
Kui sain teada, et olen haige ja sõbrad tulid mulle appi	,1%		,2%
Kui sain meheks	,1%	,2%	
Lapsepõlves laagris	,1%	,2%	
Lind lendas aknast sisse	,1%	,2%	
Kaardimoori juures käies	,1%		,2%
Egiptuse püramiidid	,1%		,2%
Suur Reede	,1%		,2%
Lapsepõlves, kui kingiti armas mänguasi	,1%		,2%
Kui saan palga kätte	,1%	,2%	
Kogu aeg	,1%	,2%	
Sportlaste võidu puhul	,1%	,2%	
Kui külastasin oma sünnikohta	,1%	,2%	
Kui tulin vanemate kodumaale	,1%		,2%
Kirilli valimine kogu Venemaa patriarhiks	,1%		,2%
Vabaduse tunne kalastamisel	,1%	,2%	
VASTAJAID KOKKU	1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K25. Kas Te kuulute mõnda kogudusse või usuliikumisse?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kas Te kuulute mõnda kogudusse või usuliikumisse?	Jah	16,4%	12,7%	19,7%
	Ei	83,6%	87,3%	80,3%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K26. Millisesse kogudusse või usuliikumisse Te kuulute?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Millisesse kogudusse või usuliikumisse Te kuulute?	Õigeusu	32,4%	27,8%	35,0%
	Luteri	44,2%	44,3%	44,2%
	Katoliku	5,3%	5,4%	5,1%
	Baptisti	5,5%	5,4%	5,6%
	Metodisti	,6%	1,7%	
	Adventisti	1,8%	5,0%	
	Nelipühi	1,7%	1,6%	1,8%
	Jehoova tunnistajate	1,8%	3,3%	,9%
	Islami/ muhameedlikku	,7%	2,0%	
	Muu	4,9%	1,6%	6,8%
	KEELDUS VASTAMAST	,5%		,7%
	EI TEA/ RASKE ÖELDA	,7%	1,8%	
VASTAJAID KOKKU		166	60	106

**vastavad need, kes kuuluvad mõnda kogudusse või usuliikumisse

K26a. Kas Te kuulute ...?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kas Te kuulute .... ?	Eesti Apostlikku-Õigeusu Kirikusse	13,7%	6,2%	17,1%
	Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikusse	79,3%	87,2%	75,7%
	EI TEA	7,0%	6,6%	7,3%
VASTAJAID KOKKU		54	17	37

**vastavad need, kes kuuluvad õigeusu kogudusse

K26b. Millal Te selle koguduse või usuliikumisega liitusite?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Palun öelge, millal Te selle koguduse või usuliikumisega liitusite?	Viimase 2 aasta jooksul	4,8%	5,5%	4,4%
	3-10 aastat tagasi	15,5%	22,5%	11,5%
	11- 20 aastat tagasi	33,7%	26,7%	37,6%
	Rohkem aega tagasi	42,5%	40,3%	43,8%
	RASKE ÖELDA	3,5%	5,0%	2,7%
VASTAJAID KOKKU		166	60	106
		100,0%	100,0%	100,0%

K27. Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end ... ?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end .. ?	Usklikuks	12,7%	8,0%	16,9%
	Usu poole kalduvaks	27,0%	21,6%	31,8%
	Usu suhtes ükskõikseks	33,3%	39,4%	28,0%
	Ateismi poole kalduvaks	13,2%	14,9%	11,8%
	Veendunud ateistiks	9,9%	12,8%	7,3%
	RASKE ÖELDA	3,8%	3,2%	4,3%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K28. Kas Te saite oma lapsepõlvekodus usulisi teadmisi?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kas Te saite oma lapsepõlvekodus usulisi teadmisi?	Küllalt palju	12,0%	9,0%	14,6%
	Veidi	35,6%	35,1%	36,0%
	Ei saanud	51,2%	55,0%	47,8%
	RASKE ÖELDA	1,3%	,9%	1,6%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K29. Kellelt Te neid teadmisi saite?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Vanaema(de)lt		59,8%	52,3%	65,6%
Emalt		56,3%	54,6%	57,5%
Isalt		20,7%	20,1%	21,2%
Teistelt naissoost pereliikmetelt/sugulastelt		12,6%	11,8%	13,2%
Vanaisa(de)lt		12,3%	13,6%	11,3%
Muu		3,1%	3,8%	2,5%
Õelt/ õdedelt		2,1%	1,7%	2,4%
Vennalt / vendadelt		1,4%	1,0%	1,7%
Teistelt meessoost pereliikmetelt/sugulastelt		1,1%	,9%	1,3%
RASKE ÖELDA		,2%	,5%	
VASTAJAID KOKKU		480	208	271

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K30. Kas Te olete ristitud?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kas Te olete ristitud?	Jah	54,5%	50,5%	58,0%
	Ei	43,0%	46,1%	40,3%
	Ei tea/ei mäleta	2,5%	3,5%	1,7%
VASTAJAID KOKKU	Arv	1009	472	537

K31. Kas Te olete käinud leeris (mõnes kirikus on vastav termin ristimiskool või katehhees)?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kas Te olete käinud leeris (mõnes kirikus on vastav termin ristimiskool või katehhees)?	Jah	13,1%	11,5%	14,5%
	Ei	82,9%	84,8%	81,3%
	Ei tea/ei mäleta	4,0%	3,7%	4,3%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K32. Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Rääkinud oma pereliikmetega religiooni, usu teemadel	Mitte kunagi	51,9%	58,5%	46,2%
	Mõned korrad aastas	37,1%	31,8%	41,8%
	Vähemalt kord kuus	5,5%	4,8%	6,0%
	Pea iga nädal	3,6%	2,8%	4,4%
	RASKE ÖELDA	1,8%	2,1%	1,6%
Rääkinud oma sõpradega religiooni, usu teemadel	Mitte kunagi	55,1%	64,2%	47,1%
	Mõned korrad aastas	34,8%	28,2%	40,5%
	Vähemalt kord kuus	6,3%	4,0%	8,2%
	Pea iga nädal	2,7%	2,4%	3,0%
	RASKE ÖELDA	1,2%	1,2%	1,1%
Lugenud religiooniteemalisi/ religioosseid raamatuid	Mitte kunagi	68,0%	72,5%	64,0%
	Mõned korrad aastas	24,1%	20,7%	27,0%
	Vähemalt kord kuus	2,9%	3,0%	2,9%
	Pea iga nädal	3,4%	2,5%	4,1%
	RASKE ÖELDA	1,7%	1,3%	2,0%
Lugenud religiooniteemalisi/ religioosseid ajalehti, ajakirju	Mitte kunagi	76,7%	80,4%	73,4%
	Mõned korrad aastas	17,7%	13,7%	21,2%
	Vähemalt kord kuus	2,3%	2,6%	2,0%
	Pea iga nädal	1,8%	1,6%	2,1%
	RASKE ÖELDA	1,5%	1,7%	1,3%
Vaadanud, kuulanud religiooniteemalisi/ religioosseid tele- ja raadiosaateid	Mitte kunagi	55,9%	59,2%	52,9%
	Mõned korrad aastas	35,0%	32,1%	37,5%
	Vähemalt kord kuus	5,0%	5,6%	4,4%
	Pea iga nädal	3,1%	1,9%	4,2%
	RASKE ÖELDA	1,1%	1,3%	,9%
Lugenud religiooniteemalisi interneti-lehekülgi	Mitte kunagi	87,0%	86,5%	87,4%
	Mõned korrad aastas	8,6%	7,4%	9,6%
	Vähemalt kord kuus	2,4%	3,0%	1,9%
	Pea iga nädal	,9%	1,4%	,5%
	RASKE ÖELDA	1,1%	1,7%	,6%
Mõtelnud religioossete teemade üle	Mitte kunagi	45,6%	51,0%	40,9%
	Mõned korrad aastas	34,9%	33,8%	35,9%
	Vähemalt kord kuus	9,6%	7,1%	11,7%
	Pea iga nädal	7,1%	5,8%	8,4%
	RASKE ÖELDA	2,8%	2,3%	3,2%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K33. Kui tihti Te loete Piiblit?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kui tihti Te loete Piiblit?	Iga päev	1,8%	1,2%	2,3%
	Kord nädalas	1,8%	1,9%	1,8%
	Harvem	18,3%	12,8%	23,2%
	Üldse mitte	76,4%	82,1%	71,5%
	RASKE ÖELDA	1,6%	1,9%	1,2%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K34. Kui tihti Te palvetate, lisaks jumalateenistusele?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kui tihti Te palvetate, lisaks jumalateenistusele?	Iga päev	6,2%	4,7%	7,5%
	Umbes kord nädalas	5,7%	2,4%	8,5%
	Kord-paar aastas	8,6%	4,4%	12,4%
	Veelgi harvem	7,4%	6,2%	8,4%
	Üldse mitte	70,0%	80,4%	60,9%
	RASKE ÖELDA	2,1%	1,9%	2,3%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K35. Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?	Üldse mitte	57,3%	67,8%	48,0%
	1-2 korda aastas	27,9%	21,8%	33,3%
	3-4 korda aastas	7,1%	3,7%	10,2%
	Kord-paar kuus	2,8%	2,9%	2,8%
	Iga nädal	3,2%	2,6%	3,8%
	RASKE ÖELDA	1,6%	1,3%	1,9%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K36. Mis on peamised põhjused, miks Te ei käi (sagedamini) jumalateenistustel?

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
Ei ole usklik, see ei puuduta mind	55,9%	62,7%	49,8%
Ei ole aega	35,7%	34,0%	37,3%
Ma ei vaja vahendajat enda ja Jumala vahele	22,7%	23,1%	22,4%
Ma ei soovi ennast siduda ühegi organisatsiooniga, sh kirikuga	22,1%	24,1%	20,3%
Seal on minust liiga erinevad inimesed	18,9%	19,9%	18,0%
Jumalateenistustel räägitakse asjadest, millest mul on raske aru saada	17,7%	18,6%	16,9%
Ma ei saa sealt sellist elamust või emotsiooni, mida ma vajaks	16,4%	15,9%	16,8%
Tunnen ennast seal ebamugavalt, kuna ei tea kuidas seal käituma peab	13,2%	13,3%	13,0%
Jumalateenistused on liiga pikad	11,3%	9,7%	12,7%
Kuulan/vaatan jumalateenistusi raadiost/televisioonist	11,1%	8,6%	13,4%
Mul on keeruline kohale jõuda (transpordiprobleemid, terviseprobleemid jms)	10,6%	7,5%	13,5%
Mul on vähe infot – kus ja millal need toimuvad	8,3%	6,1%	10,3%
Kardan kaotada oma mõttevabadust, isiklikke veendumusi	8,0%	8,8%	7,3%
Muu põhjus	5,2%	4,0%	6,3%
Kiriku moraalinormid on liiga ranged	3,6%	4,1%	3,1%
Sealne muusika on minu jaoks võõras	2,2%	2,2%	2,2%
RASKE ÖELDA	2,1%	2,1%	2,2%
Ma kardan, et siis võivad mõned inimesed hakata minusse halvemini suhtuma	1,8%	1,4%	2,1%
VASTAJAID KOKKU	976	460	516

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K37. Miks Te käite jumalateenistustel?

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
Mulle meeldivad vanad kombed, traditsioonid	49,0%	50,0%	48,4%
Käin seal koos lähedastega, pereliikmetega	43,3%	50,7%	39,3%
Saan sealt hingerahu	33,9%	27,0%	37,7%
Ma naudin kiriku arhitektuuri, hoonet kui sellist ja selles viibimist	31,9%	34,4%	30,6%
Naudin kirikulaule, kirikumuusikat	27,0%	16,3%	32,8%
See on minu kui uskliku inimese vajadus ja kohustus	16,1%	16,5%	15,9%
Mulle on oluline jumalateenistuse sõnum (jutlus)	14,9%	15,1%	14,7%
RASKE ÖELDA	14,3%	14,5%	14,2%
Sakramentide pärast	6,9%	6,9%	6,8%
Mulle on tähtis saada kokku oma koguduse liikmetega	4,7%	6,0%	4,0%
Muu põhjus	4,2%	4,7%	3,9%
Mulle meeldib vaimuliku isik	2,0%	1,8%	2,1%
VASTAJAID KOKKU	431	152	279

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K38. Millest võiks Teie arvates kirikus eelkõige rääkida – mida Te sooviksite kuulda?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Inimestevahelistest suhetest ja seal tekkinud probleemide lahendamisest	Sellest kindlasti	27,0%	25,5%	27,8%
	Pigem võiks	47,3%	49,6%	46,0%
	Pigem mitte	8,2%	6,5%	9,1%
	Kindlasti mitte	5,6%	4,6%	6,1%
	RASKE ÖELDA	11,9%	13,8%	10,9%
Elus ette tulevatest moraalsetest valikutest ja nende lahendamise teedest	Sellest kindlasti	28,5%	32,6%	26,3%
	Pigem võiks	48,6%	45,3%	50,4%
	Pigem mitte	9,1%	7,1%	10,2%
	Kindlasti mitte	2,6%	1,9%	2,9%
	RASKE ÖELDA	11,2%	13,1%	10,2%
Elu ja surma küsimustest, igavikulistest küsimustest	Sellest kindlasti	32,7%	30,8%	33,7%
	Pigem võiks	44,5%	46,9%	43,1%
	Pigem mitte	8,7%	7,2%	9,5%
	Kindlasti mitte	2,4%	1,2%	3,1%
	RASKE ÖELDA	11,8%	13,9%	10,6%
Piibli kirjakohti võiks rohkem lahti seletada	Sellest kindlasti	24,9%	19,3%	27,9%
	Pigem võiks	46,1%	49,6%	44,2%
	Pigem mitte	13,4%	13,7%	13,3%
	Kindlasti mitte	3,7%	3,7%	3,7%
	RASKE ÖELDA	11,9%	13,8%	10,9%
Teoloogilistest, filosoofilistest küsimustest	Sellest kindlasti	14,2%	11,7%	15,5%
	Pigem võiks	41,2%	47,0%	38,1%
	Pigem mitte	23,6%	20,3%	25,4%
	Kindlasti mitte	6,4%	4,9%	7,2%
	RASKE ÖELDA	14,6%	16,1%	13,8%
Igapäevaelu probleemidest, konkreetset seletust ja juhatust argiste murede lahendamisel	Sellest kindlasti	20,6%	19,5%	21,2%
	Pigem võiks	46,7%	46,9%	46,6%
	Pigem mitte	15,7%	14,8%	16,2%
	Kindlasti mitte	5,9%	6,2%	5,7%
	RASKE ÖELDA	11,1%	12,6%	10,3%
Noorte probleemidest, moodsa aja probleemidest	Sellest kindlasti	22,2%	25,4%	20,4%
	Pigem võiks	43,8%	43,1%	44,2%
	Pigem mitte	15,1%	11,7%	16,9%
	Kindlasti mitte	5,9%	4,4%	6,7%
	RASKE ÖELDA	13,1%	15,4%	11,8%

K38. Millest võiks Teie arvates kirikus eelkõige rääkida – mida Te sooviksite kuulda?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Eakate probleemidest	Sellest kindlasti	24,1%	23,9%	24,3%
	Pigem võiks	48,1%	45,7%	49,4%
	Pigem mitte	12,9%	10,7%	14,1%
	Kindlasti mitte	3,5%	4,4%	3,0%
	RASKE ÖELDA	11,4%	15,4%	9,2%
Rahvuskultuurist ja rahvusidentiteedist	Sellest kindlasti	13,5%	15,3%	12,5%
	Pigem võiks	41,4%	42,8%	40,6%
	Pigem mitte	24,6%	21,2%	26,5%
	Kindlasti mitte	8,8%	7,0%	9,7%
	RASKE ÖELDA	11,8%	13,8%	10,7%
Enda hingemurede, kurbuse, üksindusega toimetulekust	Sellest kindlasti	34,9%	32,3%	36,3%
	Pigem võiks	43,3%	46,5%	41,6%
	Pigem mitte	7,6%	6,8%	8,1%
	Kindlasti mitte	2,7%	1,2%	3,6%
	RASKE ÖELDA	11,4%	13,2%	10,4%
VASTAJAID KOKKU		431	152	279

K39a. Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?	Hirmutav	5,8%	4,8%	6,6%
	2	3,7%	4,9%	2,6%
	3	8,7%	9,5%	8,0%
	4	26,9%	27,4%	26,5%
	5	12,5%	12,0%	12,9%
	6	9,8%	7,5%	11,8%
	Julgustav	11,5%	7,0%	15,4%
	RASKE ÖELDA	21,1%	26,8%	16,1%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K39b. Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?	Lihtne	8,3%	6,4%	9,9%
	2	9,2%	8,0%	10,3%
	3	9,3%	8,2%	10,3%
	4	25,9%	24,1%	27,6%
	5	11,7%	11,5%	11,9%
	6	8,8%	10,5%	7,4%
	Keeruline	6,3%	6,4%	6,2%
	RASKE ÖELDA	20,4%	24,9%	16,4%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K39c. Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?	Rahustav	15,4%	10,8%	19,4%
	2	13,4%	8,8%	17,5%
	3	14,9%	13,5%	16,2%
	4	20,8%	23,5%	18,3%
	5	6,3%	7,6%	5,1%
	6	5,2%	6,8%	3,7%
	Ärritav	4,4%	3,7%	5,0%
	RASKE ÖELDA	19,6%	25,2%	14,7%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K39d. Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?	Põnev	3,3%	2,1%	4,3%
	2	5,7%	3,9%	7,3%
	3	9,1%	7,7%	10,3%
	4	29,0%	25,5%	32,2%
	5	10,6%	10,5%	10,8%
	6	10,7%	11,4%	10,1%
	Igav	11,7%	14,4%	9,3%
	RASKE ÖELDA	19,9%	24,5%	15,8%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K39e. Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?	Inspireeriv, innustav	4,7%	2,3%	6,8%
	2	6,0%	5,7%	6,3%
	3	9,7%	8,5%	10,8%
	4	24,7%	23,9%	25,3%
	5	10,3%	9,4%	11,1%
	6	13,0%	13,1%	12,9%
	Tavaline	10,2%	10,2%	10,2%
	RASKE ÖELDA	21,5%	27,0%	16,7%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K39f. Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?	Masendav	7,2%	6,5%	7,8%
	2	5,4%	7,6%	3,4%
	3	9,7%	10,2%	9,3%
	4	29,1%	27,0%	31,0%
	5	12,3%	10,8%	13,6%
	6	9,1%	8,0%	10,0%
	Rõõmustav	6,7%	4,1%	9,1%
	RASKE ÖELDA	20,5%	25,8%	15,9%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K39g. Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab?	Lohutav	11,1%	6,3%	15,2%
	2	13,0%	9,3%	16,2%
	3	15,0%	14,1%	15,8%
	4	24,3%	27,4%	21,6%
	5	6,3%	5,6%	6,8%
	6	5,7%	7,2%	4,4%
	Kurvastav	4,0%	2,7%	5,2%
	RASKE ÖELDA	20,6%	27,3%	14,8%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K40. Kui rääkida praegusest Eestist, siis milline peaks Teie arvates olema kiriku roll järgmistes eluvaldkondades?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Sisepoliitika	Senisest suurem	14,1%	12,5%	15,6%
	Praegune roll on sobiv	57,0%	57,0%	57,1%
	Senisest väiksem	11,9%	14,5%	9,7%
	RASKE ÖELDA	16,9%	16,0%	17,7%
Sõja ja rahu küsimused, rahvusvaheliste konfliktide lahendamine	Senisest suurem	28,5%	25,9%	30,8%
	Praegune roll on sobiv	49,5%	51,4%	47,8%
	Senisest väiksem	5,6%	6,8%	4,5%
	RASKE ÖELDA	16,4%	15,8%	17,0%
Keskkonnakaitse, keskkonna probleemid	Senisest suurem	28,0%	27,7%	28,3%
	Praegune roll on sobiv	49,5%	48,8%	50,2%
	Senisest väiksem	5,7%	6,8%	4,7%
	RASKE ÖELDA	16,8%	16,7%	16,8%
Vaesusesse sattunud inimeste abistamine	Senisest suurem	63,6%	62,3%	64,8%
	Praegune roll on sobiv	26,3%	27,0%	25,8%
	Senisest väiksem	1,5%	1,6%	1,4%
	RASKE ÖELDA	8,5%	9,1%	8,0%
Probleemidesse sattunud inimeste abistamine	Senisest suurem	62,1%	61,9%	62,3%
	Praegune roll on sobiv	27,5%	28,2%	26,9%
	Senisest väiksem	1,4%	1,4%	1,5%
	RASKE ÖELDA	8,9%	8,5%	9,3%
Rahvussuhted, lõimumine	Senisest suurem	22,2%	21,3%	23,0%
	Praegune roll on sobiv	52,0%	52,9%	51,2%
	Senisest väiksem	7,1%	8,6%	5,9%
	RASKE ÖELDA	18,7%	17,2%	20,0%
Seisukohtade väljendamine meedias üldistes moraali ja eetika küsimustes	Senisest suurem	25,2%	22,7%	27,4%
	Praegune roll on sobiv	49,5%	50,7%	48,5%
	Senisest väiksem	8,8%	10,8%	7,1%
	RASKE ÖELDA	16,5%	15,8%	17,0%
Kooliharidus	Senisest suurem	18,3%	14,9%	21,2%
	Praegune roll on sobiv	47,9%	46,2%	49,4%
	Senisest väiksem	14,9%	20,1%	10,2%
	RASKE ÖELDA	19,0%	18,8%	19,2%
Kunst, muusika ja muu kultuurialane tegevus	Senisest suurem	12,6%	12,2%	13,0%
	Praegune roll on sobiv	59,0%	58,5%	59,4%
	Senisest väiksem	10,8%	11,2%	10,4%
	RASKE ÖELDA	17,6%	18,1%	17,2%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K41. Mida Te arvate, millist mõju omab kirik Teie rahvuskultuuri säilimisele Eestis?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Mida Te arvate, millist mõju omab kirik Teie rahvuskultuuri säilimisele Eestis?	Soodustab rahvuskultuuri säilimist	44,7%	40,4%	48,6%
	Ei soodusta rahvuskultuuri säilimist	8,7%	10,9%	6,7%
	Kirik ei mõjuta rahvuskultuuri säilimist	32,0%	34,0%	30,3%
	RASKE ÖELDA	14,5%	14,7%	14,4%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K42. Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kõik religioonid, uskumused on omal moel õiged	Üldse ei ole nõus	7,1%	9,2%	5,3%
	Pigem ei ole nõus	15,3%	16,5%	14,2%
	Pigem nõus	48,6%	50,2%	47,3%
	Täiesti nõus	20,9%	16,6%	24,6%
	RASKE ÖELDA	8,1%	7,6%	8,7%
Inimene võib olla samaaegselt nii teadlane kui sügavalt usklik	Üldse ei ole nõus	4,1%	4,6%	3,6%
	Pigem ei ole nõus	8,7%	9,3%	8,1%
	Pigem nõus	40,8%	41,9%	39,8%
	Täiesti nõus	39,8%	37,4%	41,9%
	RASKE ÖELDA	6,7%	6,8%	6,6%
Iga inimene võiks midagi teada erinevatest maailma religioonidest, uskumustest	Üldse ei ole nõus	1,3%	2,4%	,4%
	Pigem ei ole nõus	8,4%	8,4%	8,4%
	Pigem nõus	56,0%	58,2%	54,0%
	Täiesti nõus	29,6%	26,0%	32,8%
	RASKE ÖELDA	4,7%	5,0%	4,5%
Kirik peaks jääma oma traditsiooniliste kombetalituste juurde ning püüdma neid võimalikult vähe kaasajastada	Üldse ei ole nõus	2,7%	3,3%	2,2%
	Pigem ei ole nõus	16,5%	15,4%	17,5%
	Pigem nõus	44,1%	48,6%	40,2%
	Täiesti nõus	25,6%	21,0%	29,6%
	RASKE ÖELDA	11,1%	11,7%	10,5%
Kirik võiks olla tugevamini seotud rahvatraditsioonidega	Üldse ei ole nõus	3,9%	5,2%	2,8%
	Pigem ei ole nõus	24,8%	26,2%	23,5%
	Pigem nõus	45,0%	44,4%	45,4%
	Täiesti nõus	11,8%	8,4%	14,7%
	RASKE ÖELDA	14,6%	15,7%	13,5%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K42. Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Sooviksin vahel minna kirikusse ka siis, kui jumalateenistust parasjagu ei toimu	Üldse ei ole nõus	20,7%	25,6%	16,4%
	Pigem ei ole nõus	17,5%	20,6%	14,7%
	Pigem nõus	32,3%	26,4%	37,5%
	Täiesti nõus	17,5%	12,8%	21,6%
	RASKE ÖELDA	12,0%	14,6%	9,8%
Mulle pakuvad huvi kirikuga seotud üritused	Üldse ei ole nõus	29,2%	35,9%	23,4%
	Pigem ei ole nõus	29,0%	29,9%	28,2%
	Pigem nõus	23,7%	18,1%	28,7%
	Täiesti nõus	7,3%	5,4%	8,9%
	RASKE ÖELDA	10,8%	10,8%	10,8%
Tunnen vahel soovi mõne kirikuõpetajaga lihtsalt juttu rääkida	Üldse ei ole nõus	38,0%	43,4%	33,3%
	Pigem ei ole nõus	26,4%	26,7%	26,2%
	Pigem nõus	18,5%	14,8%	21,8%
	Täiesti nõus	9,0%	6,9%	10,8%
	RASKE ÖELDA	8,1%	8,2%	7,9%
Kirik peaks oma õpetust lihtsamalt, moodsamalt ja kaasaegsemalt tutvustama ja lahti seletama	Üldse ei ole nõus	11,2%	12,7%	9,9%
	Pigem ei ole nõus	20,3%	20,4%	20,3%
	Pigem nõus	40,3%	38,6%	41,7%
	Täiesti nõus	13,4%	11,7%	14,8%
	RASKE ÖELDA	14,9%	16,6%	13,4%
Kirik peaks jääma kindlaks oma õpetusele ja moraalinormidele ning mitte kaasa minema kõikide ühiskondlike muutustega	Üldse ei ole nõus	5,4%	7,3%	3,7%
	Pigem ei ole nõus	17,2%	16,9%	17,4%
	Pigem nõus	41,6%	41,6%	41,6%
	Täiesti nõus	24,0%	22,0%	25,7%
	RASKE ÖELDA	11,9%	12,2%	11,6%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K43. Kuidas Te suhtute kiriku kaasamisse riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisel, nagu näiteks Vabariigi aastapäeva paraad või mõne riiklikult tähtsa ausamba avamine?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kuidas Te suhtute kiriku kaasamisse riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisel?	Täielikult toetate	15,0%	12,2%	17,6%
	Pigem toetate	39,9%	37,2%	42,3%
	Pigem olete vastu	20,7%	21,5%	19,9%
	Olete täiesti vastu	9,7%	12,1%	7,6%
	RASKE ÖELDA	14,7%	17,0%	12,6%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K44. Palun põhjendage oma suhtumist. (kõik põhjendused)

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
RASKE ÖELDA	32,8%	33,8%	31,9%
Kirikul on teine roll	11,6%	12,5%	10,8%
Tuleb pidulikum, uhkem	7,7%	6,9%	8,4%
Nii on ajast aega olnud, traditsiooniks kujunenud	7,7%	7,5%	7,8%
Tähtsamaid sündmusi peab kiriklikult pühitsema, sisse õnnistama	7,5%	6,5%	8,4%
Kirik on üks osa riigist	5,2%	4,8%	5,6%
Kirik peab toetama riigi heatahtlikke üritusi	5,2%	4,3%	5,9%
Ei ole vajadust, ei näe sellel mõtet	4,4%	5,4%	3,5%
Kirik on eraldatud riigist	3,8%	5,5%	2,4%
Kirik peab olema väljaspool poliitikat	3,8%	3,7%	3,8%
See ühendab ühes riigis elavaid inimesi (usklikke ja mitte-usklikke, eestlasi ja venelasi)	3,1%	3,1%	3,0%
Nii on parem	2,9%	2,1%	3,6%
Kui on soov	1,8%	1,9%	1,8%
Inimestel on erinevad usundid, riik ei tohiks üht teistele eelistada	1,8%	1,4%	2,1%
Usklikud on osa meie ühiskonnast	1,2%	1,4%	1,1%
Kõik ei ole usklikud, Eestis on vähe tõeliselt usklikke	1,2%	1,0%	1,3%
Kirik peaks riiki vaimselt arendama	1,0%	,4%	1,5%
Meeldib pühitsemise ja sisseõnnestamise rituaal, rahustav	,8%	,3%	1,2%
Kirik peab olema rahvale lähemal	,7%	,4%	,9%
Et kaasata usku rohkem inimesi	,5%	,4%	,5%
Et tõsta kiriku autoriteeti	,4%	,2%	,6%
Ei saa inimesi vägisi usku pöörata	,4%	,4%	,4%
Ei usu nende siirusesse	,4%	,6%	,2%
Liiga vara	,2%	,2%	,2%
Õigeusu kirik praktiliselt ei osale riigi üritustel	,2%	,2%	,2%
Kiriku ja riigi arvamus ei lähe alati kokku	,2%	,2%	,1%
Kiriku osalemine teeb tseremooniad igavamaks	,1%		,2%
Kiriku osalusel on võib-olla riigil raskem valetada ja lubadusi jagada	,1%		,2%
Valitsus ei ole vaimne	,1%	,2%	
VASTAJAID KOKKU	1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K44. Palun põhjendage oma suhtumist. (toetajad)
Kiriku kaasamise toetajad riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisel.

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
RASKE ÖELDA	24,7%	25,3%	24,3%
Tuleb pidulikum, uhkem	14,0%	14,0%	14,1%
Nii on ajast aega olnud, traditsiooniks kujunenud	13,6%	15,2%	12,3%
Tähtsamaid sündmusi peab kiriklikult pühitsema, sisse õnnistama	12,7%	11,3%	13,7%
Kirik on üks osa riigist	9,5%	9,7%	9,4%
Kirik peab toetama riigi heatahtlikke üritusi	9,4%	8,8%	9,8%
See ühendab ühes riigis elavaid inimesi [...]	5,6%	6,3%	5,1%
Nii on parem	5,1%	4,3%	5,6%
Kui on soov	3,0%	3,3%	2,7%
Usklikud on osa meie ühiskonnast	2,2%	2,8%	1,8%
Kirik peaks riiki vaimselt arendama	1,8%	,8%	2,5%
Meeldib pühitsemise ja sisseõnnestamise rituaal, rahustav	1,4%	,6%	2,0%
Kirik peab olema rahvale lähemal	1,2%	,9%	1,4%
Et kaasata usku rohkem inimesi	,9%	,9%	,9%
Et tõsta kiriku autoriteeti	,8%	,5%	1,1%
Inimestel on erinevad usundid, riik ei tohiks üht teistele eelistada	,4%	,4%	,5%
Kiriku osalusel on võib-olla riigil raskem valetada ja lubadusi jagada	,2%		,3%
VASTAJAID KOKKU	554	233	321

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K44. Palun põhjendage oma suhtumist. (mitte-toetajad)
Kiriku kaasamise mitte-toetajad riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisel

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
Kirikul on teine roll	36,5%	35,8%	37,1%
RASKE ÖELDA	22,5%	20,7%	24,5%
Ei ole vajadust, ei näe sellel mõtet	12,8%	13,9%	11,5%
Kirik on eraldatud riigist	12,6%	16,2%	8,7%
Kirik peab olema väljaspool poliitikat	12,1%	11,0%	13,3%
Kõik ei ole usklikud, Eestis on vähe tõeliselt usklikke	3,6%	2,5%	4,7%
Inimestel on erinevad usundid, riik ei tohiks üht teistele eelistada	2,6%	2,9%	2,3%
Ei saa inimesi vägisi usku pöörata	1,4%	1,3%	1,6%
Ei usu nende siirusesse	1,3%	1,8%	,7%
Liiga vara	,5%	,5%	,6%
Õigeusu kirik praktiliselt ei osale riigi üritustel	,5%	,5%	,5%
Nii on ajast aega olnud, traditsiooniks kujunenud	,4%		,8%
Kiriku osalemine teeb tseremooniad igavamaks	,4%		,8%
Tähtsamaid sündmusi peab kiriklikult pühitsema, sisse õnnistama	,3%	,6%	
Valitsus ei ole vaimne	,3%	,5%	
Kiriku ja riigi arvamus ei lähe alati kokku	,3%		,5%
VASTAJAID KOKKU	307	159	148

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K45. Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest ... ?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest ... ?	Liiga palju	3,1%	3,7%	2,5%
	Parajas mahus	53,7%	55,7%	52,0%
	Liiga vähe	23,3%	17,9%	28,0%
	RASKE ÖELDA	19,9%	22,6%	17,5%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K46. Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest ...?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest ... ?	Liiga positiivselt	5,6%	5,0%	6,1%
	Objektiivselt, erapooletult	56,9%	55,4%	58,2%
	Liiga negatiivselt	4,9%	5,8%	4,1%
	RASKE ÖELDA	32,6%	33,8%	31,6%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K47a. Kas Te olete kuulnud sellisest organisatsioonist nagu Eesti Kirikute Nõukogu?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kas Te olete kuulnud sellisest organisatsioonist nagu Eesti Kirikute Nõukogu?	Jah	28,7%	25,7%	31,4%
	Ei	68,1%	71,7%	65,0%
	RASKE ÖELDA	3,1%	2,6%	3,6%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K47b. Kas Te olete viimase 2 aasta jooksul lugenud, kuulnud või näinud Eesti Kirikute Nõukogu läkitusi?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kas Te olete viimase 2 aasta jooksul lugenud, kuulnud või näinud Eesti Kirikute Nõukogu läkitusi?	Jah	22,8%	23,2%	22,5%
	Ei	73,5%	74,3%	72,8%
	RASKE ÖELDA	3,8%	2,4%	4,7%
VASTAJAID KOKKU		290	121	169

**vastavad need, kes on kuulnud sellisest organisatsioonist nagu Eesti Kirikute Nõukogu

K48. Millistel kooliastmetel peaks religiooniõpetuse aine kuuluma põhiainete hulka, millistel valikainete hulka ja millistel ei peaks seda õppeainet üldse õpetatama?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Keskkoolis (10-12 klass)	Põhiainena	8,5%	6,5%	10,3%
	Valikainena	65,1%	62,6%	67,2%
	Ei peaks andma religiooniõpetust	19,6%	22,4%	17,2%
	RASKE ÖELDA	6,8%	8,5%	5,2%
7 - 9 klassis	Põhiainena	9,6%	6,9%	12,0%
	Valikainena	51,9%	48,2%	55,2%
	Ei peaks andma religiooniõpetust	31,3%	36,0%	27,2%
	RASKE ÖELDA	7,1%	8,9%	5,6%
4 – 6 klassis	Põhiainena	12,0%	8,5%	15,1%
	Valikainena	33,0%	30,8%	34,9%
	Ei peaks andma religiooniõpetust	46,4%	50,5%	42,7%
	RASKE ÖELDA	8,6%	10,2%	7,3%
1 – 3 klassis	Põhiainena	13,7%	11,5%	15,6%
	Valikainena	19,6%	19,0%	20,1%
	Ei peaks andma religiooniõpetust	56,9%	57,8%	56,1%
	RASKE ÖELDA	9,8%	11,6%	8,3%
Lasteaias	Põhiainena	8,8%	8,4%	9,1%
	Valikainena	13,4%	12,5%	14,1%
	Ei peaks andma religiooniõpetust	65,7%	66,4%	65,1%
	RASKE ÖELDA	12,1%	12,7%	11,6%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K49. Palun põhjendage oma üldist suhtumist religiooniõpetusse.

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
Peab olema vabatahtlik	28,1%	27,8%	28,4%
RASKE ÖELDA	17,0%	17,0%	17,0%
Õpilased peavad tutvuma religiooniga, kõikide religioonidega	12,8%	12,8%	12,8%
Lapsed peavad olema teatud vanuses, sest valik peab olema teadlik	9,6%	8,3%	10,7%
Põhiteadmisi võiks algul anda, hiljem otsustavad ise	6,3%	6,5%	6,0%
Mulle see ei meeldi, ei pea vajalikuks	4,6%	5,4%	4,0%
Tuleb kasuks täisväärtusliku inimese kasvamisel	4,5%	4,2%	4,8%
Lapsed muutuvad lahkemateks	4,1%	2,6%	5,3%
Usuõpetus on osa kombetalitusest, käitumisõpetusest ja eetikast	3,9%	4,6%	3,3%
Usuteadmisi peab saama kodust, perekonnas	3,5%	3,7%	3,3%
Noori peab vaimselt üles kasvatama	3,4%	2,5%	4,2%
Koolis ei ole vaja sisse viia	3,2%	5,1%	1,6%
Selles vanuses tahetakse rohkem teada	2,6%	2,2%	3,0%
Positiivne, pooldan religiooniõpetust	2,2%	1,8%	2,6%
On vaja paljusid teisi aineid õpetada, õppida	1,8%	2,0%	1,6%
Inimestel on vaja saada religioonialased teadmisi igas vanuses	p	,9%	2,5%
Igal ühel oma usk	1,8%	,8%	2,6%
Tuleks õpetada teistes tundides (ajalugu, kunstiõpetus, muusika)	1,3%	2,0%	,7%
Religioon on elu selgroog, inimene peab uskuma Jumalasse	,9%	,9%	,9%
Õpetamisega peavad tegelema kiriku pühapäevakoolid	,9%	1,1%	,7%
Olen ateist, ma ei ole usklik	,8%	,6%	,9%
Eestis puudub vastav õpetajate kaader	,6%	,2%	1,0%
Religiooniõpetus on oluline osa kultuuri- ja ajalooõpetusest	,6%	,5%	,7%
Sest vanemad ei oska õpetada	,1%		,2%
Huvialaringides	,1%		,2%
Millist religiooni hakatakse õpetama?	,1%	,2%	
VASTAJAID KOKKU	1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K50. Milliseid erinevaid kristlikke uske (konfessioone, kirikuid) Te teate?

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
Õigeusk	81,9%	82,1%	81,7%
Luterlus	80,8%	81,1%	80,6%
Katoliiklus	75,5%	75,1%	75,8%
Baptism	43,1%	40,9%	45,0%
Nelipühilus	27,9%	24,2%	31,1%
Adventism	23,3%	20,7%	25,6%
Protestantism	21,7%	20,4%	22,8%
Metodism	21,3%	18,2%	24,0%
Muu	12,2%	11,9%	12,4%
RASKE ÖELDA	5,1%	5,5%	4,8%
VASTAJAID KOKKU	1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K51. Milliseid kristlikke sakramente ehk kristliku kiriku pühasid toiminguid Te teate?

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
Ristimine	90,6%	88,7%	92,2%
Abielu/ laulatus	82,9%	78,7%	86,6%
Armulaud	63,6%	57,4%	69,0%
Meeleparandus/ patutunnistamine/ piht	41,4%	37,4%	44,9%
Konfirmatsioon/ leer/ õigeusus salvimine / kinnitamine	40,1%	36,0%	43,7%
Vaimulikuseisus/ vaimuliku ametisse pühitsemine	16,1%	12,5%	19,4%
Haigete salvimine/ õliga võidmine	10,7%	8,1%	13,1%
Muu	5,5%	5,2%	5,8%
EI TEA ÜHTEGI	5,3%	6,2%	4,5%
VASTAJAID KOKKU	1009	472	537

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K52. Kes oli või on Teie arvates Jeesus Kristus?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kes oli või on Teie arvates Jeesus Kristus?	Jumala poeg	39,0%	31,5%	45,5%
	Prohvet ja vaimne õpetaja	10,7%	10,1%	11,2%
	Ajalooline isik	11,5%	13,1%	10,0%
	Müütiline, inimeste poolt väljamõeldud tegelane	31,7%	36,3%	27,6%
	RASKE ÖELDA	7,2%	9,0%	5,6%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K53. Kuidas Te suhtute budismi?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kuidas Te suhtute budismi?	Olen sõbralikult meelestatud	24,8%	25,0%	24,7%
	Jätab mind ükskõikseks, ma ei huvitu sellest	43,7%	44,0%	43,5%
	Olen skeptiliselt meelestatud	3,4%	4,3%	2,6%
	Olen vaenulikult meelestatud	,8%	,6%	1,0%
	Muu	,4%	,2%	,6%
	EI TEA SELLIST	20,9%	20,4%	21,3%
	RASKE ÖELDA	6,0%	5,6%	6,3%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K54. Palun põhjendage oma hinnangut.

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
RASKE ÖELDA	23,7%	24,0%	23,5%
Ei paku huvi	22,6%	23,1%	22,1%
Ei ole minu usk, võõras usk	12,8%	11,9%	13,6%
Ei tea sellest eriti palju	12,0%	11,6%	12,3%
Igal inimesel (rahval) on oma usk, austan teisi uske	8,7%	6,2%	10,9%
Usk, mis põhineb iidsetel idamaistel tõdedel	4,1%	4,9%	3,3%
Hea usk, meeldib	4,0%	2,8%	5,1%
Rahumeelne usk, ei tee halba kellelegi	4,0%	4,7%	3,4%
Mind huvitab budism	3,4%	3,1%	3,7%
Budistid on väga heatahtlikud	1,9%	2,7%	1,3%
Õpetab armastust teiste inimeste vastu	1,6%	1,2%	2,0%
Ei tekita negatiivseid emotsioone	1,4%	1,7%	1,1%
Olen sõbralik inimene	1,3%	,8%	1,8%
Ei ole usklik	1,3%	2,2%	,5%
Nad ei määri peale oma usku	,7%	,8%	,7%
Maailma traditsiooniline usk	,6%	1,1%	,2%
Mulle kõige lähedasem usupoliitika	,5%	,9%	,2%
Salapärane usk (peab tegema tööd, et nendeni jõuda)	,5%		1,0%
Meeldivad Tiibeti mungad, nende riietus	,4%	,6%	,2%
Jumala Sõnaga ei lähe kokku	,4%	,6%	,2%
Olen hingelt budist	,3%	,3%	,3%
Väga palju looduslähedust	,2%	,3%	,2%
Olen halba kuulnud	,2%	,3%	,2%
Liiga palju mediteerivad	,2%	,5%	
Nende ellusuhtumine on vaimne, tugevad vaimsed juhid	,2%		,3%
Rohkem jumalaid	,1%	,3%	
Iidolite kummardus – see on surnud usk	,1%		,2%
Budism sarnaneb kristlusele	,1%	,2%	
Usk ei ole nii vaimne	,1%		,2%
VASTAJAID KOKKU	798	376	422

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K55. Kuidas Te suhtute islamisse?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kuidas Te suhtute islamisse?	Olen sõbralikult meelestatud	9,7%	10,3%	9,1%
	Jätab mind ükskõikseks, ma ei huvitu sellest	37,5%	37,5%	37,5%
	Olen skeptiliselt meelestatud	16,8%	18,9%	15,0%
	Olen vaenulikult meelestatud	13,4%	13,8%	13,1%
	Muu	1,2%	1,3%	1,1%
	EI TEA SELLIST	15,5%	13,3%	17,5%
	RASKE ÖELDA	6,0%	5,0%	6,8%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K56. Palun põhjendage oma hinnangut.

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
Palju ekstremismi ja kurjust, julmust, terrorismi	26,3%	26,9%	25,6%
RASKE ÖELDA	23,4%	22,7%	23,9%
Ei paku huvi	15,2%	15,6%	14,8%
Ei ole minu usk, võõrapärane usk	11,2%	10,3%	12,0%
Igal inimesel (rahval) on oma usk	7,1%	5,4%	8,7%
Ei tea sellest eriti palju	5,8%	5,5%	6,1%
Halb usund	3,3%	3,5%	3,1%
Naiste olukord islami usus on väga kurb	2,6%	1,2%	3,9%
Negatiivne info meedias	2,2%	2,7%	1,6%
Palju keeldusid ühiskonna jaoks	2,0%	1,0%	2,8%
Moslemid ei ole sõbralikud teiste uskude suhtes	1,3%	1,9%	,7%
Sellel õpetusel on head põhimõtted, positiivne usk	1,1%	1,7%	,5%
Olen sõbralik inimene	1,0%	1,3%	,7%
Olen ateist, ei ole usklik	,9%	1,6%	,3%
Koraani on võimalik mitmeti tõlgendada	,7%	1,2%	,2%
Üksmeelne usk	,7%	,4%	1,0%
Usutavad on paremini inimestesse juurdunud	,6%	,7%	,5%
Püüavad laiendada oma usku Euroopas	,4%	,5%	,3%
Austan islamiusulisi	,3%		,6%
Meeldib idamaade elustiil, eluviis	,3%	,5%	
Usu kaudu on võimalik saavutada maailmas rahu, lahendada lahkhelid	,3%	,3%	,2%
Suguvõsas on moslemid	,2%		,5%
Isiklikud negatiivsed kogemused (varastati rahakott islamiriigis -Iraanis)	,2%	,5%	
Pealetükkiv	,2%		,4%
Jätab avastamisrõõmu	,1%	,3%	
Südamele lähedasem	,1%	,3%	
lidne usk	,1%	,2%	
Jumala Sõnaga ei lähe kokku	,1%		,2%
Suur vastuolu õigeusu ja islami vahel	,1%		,2%
KOKKU	852	409	443

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K57. Kuidas Te suhtute maausku ja taarausku?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kuidas Te suhtute maausku ja taarausku?	Olen sõbralikult meelestatud	26,1%	27,5%	24,9%
	Jätab mind ükskõikseks, ma ei huvitu sellest	23,9%	24,5%	23,4%
	Olen skeptiliselt meelestatud	3,4%	2,6%	4,0%
	Olen vaenulikult meelestatud	,2%	,4%	
	EI TEA SELLIST	41,5%	40,2%	42,7%
	RASKE ÖELDA	4,8%	4,8%	4,9%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K58. Palun põhjendage oma hinnangut.

	KÕIK	Sugu	
	VASTAJAD	Mees	Naine
RASKE ÖELDA	27,6%	26,6%	28,5%
Eestlased on maausku, vanaaegne usk, esivanemate usk	24,2%	25,9%	22,6%
Ei paku huvi	12,9%	12,8%	13,0%
Looduslähedus, paneb ümbrust austama, looduses on jõud	11,8%	11,7%	11,8%
Ei tea sellest eriti palju	11,0%	12,7%	9,4%
Sõbralik, ei tee kellelegi halba	4,2%	3,5%	4,9%
Igal inimesel (rahval) on oma usk	4,0%	4,5%	3,5%
Ei ole minu usk	2,3%	1,5%	3,0%
Huvitav, arendav	1,7%	1,6%	1,8%
Mind see ei sega	1,3%	1,4%	1,2%
Ei ole usklik	1,0%	1,8%	,3%
Ei ole tõsiselt võetav	,9%	,6%	1,2%
Inimeste väljamõeldis	,9%	,9%	,9%
Nad on võrdsed usundid	,9%	1,1%	,6%
Kommerts, petturid	,6%	,4%	,8%
Ei poolda paganlust	,5%		1,0%
Ma olen sõbralik inimene	,5%	,8%	,3%
Ei meeldi rituaalid, ei ole õiged	,3%	,7%	
Puudub kellegi või millegi ülistamine	,2%		,4%
Polüteistlik	,2%	,4%	
Puudub lunastus	,2%	,3%	
VASTAJAID KOKKU	591	283	308

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K59. Kuidas Te suhtute New Age-i ja uus-usunditesse?

		KÕIK	Sugu	
		VASTAJAD	Mees	Naine
Kuidas Te suhtute *New Age* 'i ja uus-usunditesse?	Olen sõbralikult meelestatud	4,2%	3,6%	4,8%
	Jätab mind ükskõikseks, ma ei huvitu sellest	14,3%	12,6%	15,8%
	Olen skeptiliselt meelestatud	5,0%	4,7%	5,3%
	Olen vaenulikult meelestatud	1,6%	1,2%	1,9%
	Muu	,2%		,4%
	EI TEA SELLIST	71,8%	75,0%	68,9%
	RASKE ÖELDA	2,9%	2,9%	2,9%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K60. Palun põhjendage oma hinnangut.

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
RASKE ÖELDA	31,7%	30,0%	32,9%
Ei tekita huvi	18,7%	20,9%	17,2%
Ei tea sellest eriti palju	13,7%	11,9%	14,9%
Kommerts, kiirrikastumisvahend jutlustajatele	10,2%	10,5%	10,0%
Huvitav	5,9%	3,6%	7,5%
Need on sektid, oht ühiskonnale	5,4%	4,2%	6,2%
Ei ole vaja uusi uske	4,0%	5,5%	3,0%
Igal inimesel (rahval) on oma usk	3,5%	6,6%	1,3%
Kunstlik, väljamõeldud inimese poolt	3,2%	3,5%	2,9%
On pealetükkiv	2,6%	4,2%	1,5%
Olen skeptiline	2,6%	2,6%	2,5%
Šarlatanid	1,1%	2,0%	,5%
Uued võimalused, arendab	1,1%	1,0%	1,1%
Sobib noortele	,8%		1,4%
Jumala Sõnaga ei lähe kokku	,6%	,7%	,6%
Ei ole teinud midagi halba	,6%		1,1%
Seotud narkomaaniaga	,4%		,7%
Sarnaneb maausuga	,4%		,6%
Puudub lunastus	,3%	,8%	
Õpetab endasse vaatama	,3%		,5%
VASTAJAID KOKKU	285	118	167

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K61. Kuidas Te suhtute kristlusesse?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Kuidas Te suhtute kristlusesse?	Olen sõbralikult meelestatud	54,4%	48,3%	59,8%
	Jätab mind ükskõikseks, ma ei huvitu sellest	32,5%	39,1%	26,6%
	Olen skeptiliselt meelestatud	3,3%	3,7%	2,9%
	Olen vaenulikult meelestatud	,8%	1,2%	,4%
	EI TEA SELLIST	5,5%	4,8%	6,1%
	RASKE ÖELDA	3,6%	2,9%	4,3%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K62. Palun põhjendage oma hinnangut.

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
RASKE ÖELDA	27,6%	28,2%	27,1%
See on minu usk, olen kristlane, olen ristitud	13,4%	8,1%	18,1%
Ei paku huvi	12,6%	14,0%	11,3%
See on minu lähedaste (rahva) usk	11,3%	10,1%	12,3%
Ma ei ole usklik, olen ateist	6,0%	8,6%	3,6%
Südamele lähedasem, omasem	5,8%	4,4%	7,0%
Rahumeelne usk	3,8%	3,3%	4,2%
Põhiline religioon, üks põhilistest	3,8%	3,9%	3,7%
Igal inimesel (rahval) oma usk, kõik usundid on omamoodi õiged	3,7%	4,4%	3,0%
Olen sõbralik inimene	2,1%	2,6%	1,7%
Hea, õiglane usk	1,8%	2,1%	1,6%
Kristlus õpetab armastust, andeksandmist, rahus elamist	1,6%	,7%	2,3%
Ma olen sellega tuttav	1,5%	1,2%	1,8%
See ei ole minu usk, teine usk on mulle lähedasem	1,4%	1,2%	1,5%

K62. Palun põhjendage oma hinnangut.

	KÕIK VASTAJAD	Sugu	
		Mees	Naine
Ei ole teadlik	1,1%	1,5%	,9%
See aitab mind, pakub tuge	1,1%	,9%	1,3%
Ilusad iidsed traditsioonid	1,0%	,9%	1,0%
Austan kristlikku usku	,9%	,9%	,9%
Jumal on üks	,8%	1,0%	,6%
Palju silmakirjalikkust	,8%	1,4%	,2%
Väljamõeldud õpetus	,7%	1,0%	,5%
Kristlus ei muuda inimesi imelikuks, saab suhelda	,7%	,5%	,8%
See on meie ajaloo ja kultuuri alus	,5%	,7%	,2%
Palju skandaale (pedofiilia)	,4%	,8%	
Kõige verejanulisem usk (ristisõda)	,4%	,2%	,5%
Inimene loodab liialt jumalale mitte iseendale	,3%	,7%	
Eestlastele peale surutud usk	,2%	,5%	
Usk toob ainult õnnetusi	,2%		,4%
Palju usuliike	,2%	,3%	,2%
Jeesuse ülistamine	,1%		,2%
Kolmainsuse printsiip on ebareaalne ja ebaloogiline	,1%	,3%	
Kristlus on lihasuretamisusk	,1%	,3%	
Keera teine põsk ette, kui oled teisele poole lüüa saanud	,1%	,2%	
„SINA PEAD"	,1%	,2%	
Tänu Kristusele oleme saanud võimaluse vabaneda pattudest	,1%	,2%	
KOKKU	954	450	504

*kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

K63. Kuidas Te hindate oma ...?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Tervislikku seisundit	Väga hea	8,6%	8,4%	8,7%
	Hea	36,7%	39,5%	34,3%
	Keskmine	39,5%	36,1%	42,5%
	Halvavõitu	12,9%	13,7%	12,2%
	Väga halb	2,1%	2,0%	2,2%
	RASKE ÖELDA	,2%	,2%	,1%
Majanduslikku olukorda	Väga hea	,8%	,7%	1,0%
	Hea	14,7%	15,5%	14,0%
	Keskmine	53,8%	53,3%	54,2%
	Halvavõitu	24,6%	23,5%	25,6%
	Väga halb	5,0%	5,5%	4,7%
	RASKE ÖELDA	1,0%	1,6%	,5%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K64. Hinnates oma elu üldiselt, kas olete enda arvates praegusel hetkel oma eluga ... ?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Hinnates oma elu üldiselt, kas olete enda arvates praegusel hetkel oma eluga ... ?	Väga rahul	4,1%	4,1%	4,1%
	Küllaltki rahul	55,4%	54,8%	56,0%
	Mitte eriti rahul	34,6%	35,7%	33,7%
	Ei ole üldse rahul	5,1%	4,3%	5,8%
	RASKE ÖELDA	,7%	1,1%	,4%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

K65. Kui palju Te kulutate ühel tavalisel argipäeval aega järgmiste meediakanalite jälgimisele?

		KÕIK VASTAJAD	Sugu	
			Mees	Naine
Televisioon	Üldse ei jälgi	2,6%	2,7%	2,5%
	Alla 1 tunni	8,8%	9,5%	8,2%
	1-2 tundi	43,1%	46,4%	40,2%
	3-5 tundi	37,2%	33,0%	40,8%
	Rohkem kui 5 tundi	8,0%	7,6%	8,3%
	RASKE ÖELDA	,3%	,7%	
Internet	Üldse ei jälgi	26,9%	26,6%	27,2%
	Alla 1 tunni	18,5%	18,2%	18,8%
	1-2 tundi	30,5%	29,1%	31,7%
	3-5 tundi	16,7%	18,9%	14,9%
	Rohkem kui 5 tundi	6,6%	6,4%	6,9%
	RASKE ÖELDA	,7%	,9%	,5%
Raadio	Üldse ei jälgi	19,5%	18,1%	20,7%
	Alla 1 tunni	30,4%	32,7%	28,3%
	1-2 tundi	24,9%	24,8%	25,1%
	3-5 tundi	15,3%	15,1%	15,4%
	Rohkem kui 5 tundi	9,1%	8,2%	9,9%
	RASKE ÖELDA	,9%	1,2%	,6%
Ajalehed, ajakirjad (trükiväljaanded)	Üldse ei jälgi	22,7%	24,3%	21,2%
	Alla 1 tunni	52,2%	50,9%	53,4%
	1-2 tundi	21,0%	20,5%	21,5%
	3-5 tundi	2,0%	2,1%	1,8%
	Rohkem kui 5 tundi	,8%	,4%	1,1%
	RASKE ÖELDA	1,3%	1,7%	1,0%
VASTAJAID KOKKU		1009	472	537

KOGUMIKUS KASUTATUD LÜHENDITE SELETUS

AKEL	Seitsmenda Päeva Adventistide Koguduste Eesti Liit
DK	Don't know (ei tea)
EAÕK	Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik
EEKBKL	Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit
EELK	Eesti Evangeelne Luterlik Kirik
EKEK	Eesti Karismaatiline Episkopaalkirik
EKN	Eesti Kirikute Nõukogu
EKNA	Eesti Kirikute Nõukogu arhiiv
EMV	Uuring „Eestlaste moraal ja väärtushinnangud"
EUU	Uuring „Elust, usust ja usuelust"
EVS	Uuring „Euroopa väärtuste uuring" (European Values Study)
MPEÕK	Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik
N	Vastajate arv
RKK	Rooma-Katoliku Kirik
RÕ	Religiooniõpetuse-teemaline uuring
WVR	Uuring „Maailma väärtuste uuring" (World Values Research)